FR. SALVATORIS MARIAE ROSELLI

SAC. THEOL. MAG. ORD. PRÆD.

SUMMA PHILOSOPHICA

AD MENTEM

ANGELICI DOCTORIS

S. THOMÆ AQUINATIS

PARS PRIMA

LOGICAM COMPLECTENS

EDITIO TERTIA

BONONIÆ

APUD ANTONIUM BORGHI EDITOREM

1857

IMPRIMATUR

Fr. Petrus Caj. Feletti O. P. Inq. S. O.

Tipografia San Tommaso d' Aquino

Reverendo Admodum Patri

FR. THOMAE CELLE

THEOLOGIAE DOCTORI

AC PROVINCIAE LONGOBARDICAE ORD. PRAED.

praesuli meritissimo

Ex quo Summa Philosophica Viri eximii P. Salvatoris M. Rosellii publicam lucem aspexit, tanta undique aviditate expeti cepit, ut brevi distractis exemplaribus, variasque in orbis plagas dispersis, vix ac ne vix quidem eorum unum aut alterum nostra aetate reperire sit. Nec mirum: Thomisticae enim doctrinae cultores eo semper loco Rosellianum opus habuere, ut aliam ad Angelici Doctoris sensus tute atque expedite investigandos aptiorem sibi viam esse nullam existimarent. Eapropter, cum jam meis curis Summae D. Thomae, cum Contra Gentiles ex integro, tum Theologica maxima ex parte typis bononiensibus sint recusae, Philosophicam insuper P. Rosellii eidem praelo subjicere statui, suadentibus potissimum, ac quodammodo urgentibus doctis quibusdam Viris, quorum ego sententias vehementer suspicio.

Eamdem autem editurus Tibi continuo dicare constitui, Tuoque nomine exornare, ut vel sic quamdam meae in Te voluntatis rationem haberes perspectam, qui Te quammaxime colo et ob magnas, quibus Ipse exornaris, virtutes; et ob tuam dignitatem, qua ei Fa-

miliae praees, cui plurimum me debere ingenue profiteor. Qua ergo me humanitate, Praesul ornatissime, excepisti, eadem ut hoc aliquid venerationis meae specimen accipias etiam atque etiam oro, efflagitoque: cui si Ipse, ut spero, benigne annueris, nihil mihi erit hoc in genere optabilius. Quod reliquum est, a Deo O. M. enixe precor, ut Te praeclari Ordinis Tui, atque optimorum studiorum bono florentibus animi corporisque viribus diutissime servet.

Bononiae, e Typ. S. Th. Aq. Kal. Ian. MDCCCLVIII.

Patern. Tuae Adm. Rev.

Omnium Addictissimus
Antonius Borghi Editor.

SUMMAE PHILOSOPHICAE

AD MENTEM

ANGELICI DOCTORIS

S. THOMÆ AQUINATIS

PROLOGUS

1. Quae duae potissimum causae Angelicum Doctorem ad perscribendam Summam Theologicam impulere, oportere, scilicet, quaestiones cavere multas, quibus nihil erat utilitatis, de utilibus autem disserere ex ordine disciplinae (1); eae nos vehementer urgent, illius ut vestigia in re philosophica persequamur. Et ipsi enim animadvertimus, adolescentes nostros Philosophiae auditores (quorum unice causa est hic a nobis susceptus labor) morari plurimum, cum ob quaestiones bene multas in Scholis versari solitas, quae vel omni prorsus utilitate carent (2), vel adolescentium abducunt studia ab utilioribus capessendis (3): tum quod et ipsae utiles quaestiones tradi a nonnullis consueverint, perturbato ordine disciplinae (4).

2. Itaque divino freti auxilio, quod ejusdem Angelici Doctoris patrocinio consequuturos speramus, Summam Philosophicam

---

(1) Vide ejus Prol. Sum. Theol.

(2) „ Quis ferre possit (inquit Canus lib. 9. de locis cap. 7.) disputationes illas de universalibus, de nominum analogia, de primo cognito, de principio individuationis, sic „ enim inscribunt; de distinctione quantitatis a re quanta, de maximo et minimo, de in- „ tensione; et remissione, de proportionibus, et gradibus deque aliis hujusmodi sexcen- „ tis, quae ego etiam, cum nec essem ingenio nimis tardo, nec his intelligendis parum „ temporis, et diligentiae adhibuissem, animo vel informare non poteram etc. „ Haec autem dum scribit Canus, non res quidem iis disputationibus comprehensas intelligit, quas magnae utilitatis esse opportuno demonstrabimus loco, sed disputationes ipsas subtilissimas, et infinitas reprobat; agit enim ibid. adversus *vitium, quod quidam nimis magnum studium, multamque operam in res obscuras, atque difficiles conferunt.*

(3) Utiliores illae censendae sunt, quae ad Sacram Doctrinam, ideoque ad beatam vitam conferunt. „ Multi (ait S. Augustinus lib. 2. de Gen. ad lit. cap. 9.) multa dis- „ putant de iis rebus, quas majore prudentia nostri Auctores omiserunt, ad beatam „ vitam non profuturas discentibus, et occupantes, quod pejus est, multum pretiosa, „ et rebus salubribus impendenda temporum spatia. „

(4) Est tradendarum disciplinarum ordo praecipuus, ut quae cujusque propria principia sint, explicetur, atque adeo ut ab universalioribus ad minus universalia procedatur. Qui ordo si negligatur, nullus erit progressus: nam ut scribit S. Fulgentius lib. 1. ad Trasim. cap. 3 „ Magnum bonum confert inquisitio veritatis, quae tamen tunc desi- „ derato non frustratur effectu, si rectis ad veri cognitionem lineis animus innitatur. „

perscribere aggredimur. In ea autem perscribenda: persequemur ordinem S. Thomae (1), utilioresque tantummodo complectemur quaestiones, atque illas in primis, quae cum Sacra Doctrina, cujus unice delectari studio debemus (2) connexae, et conjunctae videbuntur. Quod si vires huic sunt operi impares, cum Lactantio (3) dicam: *Hoc opus veritatis fiducia suscepi fortasse majus: quam ut possit meis viribus sustineri: quod tamen, etiamsi ego defecerim, Deo, cujus est hoc munus, adjuvante, veritas ipsa complebit.*

3. Quia vero, ut infra ostendemus, in Philosophia tradenda, a Logica est incipiendum; Logica vero, ut Cicero (4) monet, *primo progressu festive tradit elementa loquendi, et ambiguorum intelligentiam, concludendique rationem;* quae quidem omnia Institutionibus Logicis continentur; idcirco ab iisdem Institutionibus ducimus Philosophiae initium.

INSTITUTIONES

LOGICAE

1. Logica, (5) quam brevibus explicandam aggredimur, *ars est bene disserendi* (6). Disserere autem bene non possumus, nisi recte judicemus; nec recte judicare, nisi recte percipiamus. Itaque Logica mentem dirigit, ut recte percipiat (7), judicet (8), ratiocinetur (9). Judicia vero, et ratiocinationes propositionibus exprimuntur, propositiones ex terminis constant. Quare 1. de terminis, 2. de propositionibus, 3. de ratiocinatione erit agendum.

---

(1) Disserendi, scilicet, per quaestiones, et articulos. Cujus ordinis Cicero 4. Acad. illud summum agnovit commodum, quod *quaestio est appetitio cognitionis, quaestionisque finis inventio.* Insuper praeponendi in quolibet articulo argumenta quae contra sunt; nam ut S. Hieronymus scribit in Proem. Dial. adv. Pelag. *magis perspicua veritas fit, cum proposuerit unusquisque quod senserit.*

(2) S. Thomas 2. 2. quaest. 185 art. 5. ad 3., Religiosis, *inquit*, competit principaliter intendere studio litterarum pertinentium ad doctrinam, quae secundum pietatem est, ut dicitur ad Tit. 1. Aliis autem doctrinis intendere non pertinet ad Religiosos, quorum tota vita divinis obsequiis mancipatur, nisi in quantum ordinantur ad Sacram Doctrinam „. Vide S. August. lib. 2. de Gen. ad lit. cap. 10.

(3) lib. 3. Instit. cap. 1.

(4) 4. Acad.

(5) *Logica* dicitur a λογος, *sermo*, *verbum*, *ratio*, quasi *scientia rationalis*, *et ratio disserendi.* Vide Tull. 1. de fin.

(6) Cicero 2. de Orat.

(7) Perceptio est, cum rem concepimus, nihil de ea affirmantes, aut negantes: ut cum simpliciter concipio hominem.

(8) Judicare dicimur, cum unum de altero affirmamus, aut negamus: ut cum dico, circulus est figura, circulus non est quadratum.

(9) Ratiocinamur, cum unum ex altero inferimus: ut cum probo animam nostram esse immortalem, quia expers materiae.

PARS I. DE TERMINIS.

CAPUT I.

Complectens definitiones, et divisiones terminorum.

2. Terminus universim dicitur esse *id ex quo simplex conficitur propositio* (1), v. g. haec propositio, *Christus est Deus*, conficitur ex tribus terminis, *Christus*, *et est*, *et Deus* (2).

3. Dividitur terminus in *mentalem*, *vocalem*, *et scriptum*. Ac *mentalis* quidem est conceptus, seu idea, et notio rei, quam mente formamus, cum aliquid concipimus; et quam deinde voce exprimimus; non enim exprimimus voce, nisi quod mente concepimus; idque vocatur *verbum* mentis (3); v. g. cum dico *homo*, immediate significo conceptum hominis quem mentem gero, et mediate ipsum hominem per talem conceptum significatum (4).

4. Terminus *vocalis* est vox significativa (5), qua mentis conceptum exprimimus. Cum enim homo sit animal naturaliter sociale, necesse est, ut conceptiones suas exterius manifestet (6) per

---

(1) Quamquam Aristoteles 1. Prior. cap. 1. terminum definiat *id in quod resolvitur propositio ut praedicatum, et id de quo praedicatur;* loquitur tamen de terminis, ut constituunt ordinem syllogisticum. Qua propter S. Thomas 1. Perih. lect. 1. „ Triplex est, *inquit*, consideratio simplicium dictionum, 1. secundum quod absolute significant simplices intellectus 2. prout sunt partes enuntiationis. 3. secundum quod „ ex eis constituitur ordo syllogisticus, et sic determinatur de eis sub ratione terminorum in 1 b. Priorum. „ Itaque qui terminus dicitur communiter acceptus, vocatur a S. Thoma *simplex dictio:* ex dictionibus autem simplicibus componuntur enunciationes, et qua ratione dictiones illae sunt apte dispositae ad concludendum, constituitur ordo syllogisticus, ut infra dicemus. Vide Damascenum Dial. cap. 61.

(2) Propterea S. Thomas loc. cit. lect. 5. ait: *Aliquando nomen sumitur, prout communiter significat quamlibet dictionem, etiam ipsum verbum.*

(3) S. Augustinus lib. 15. de Trinit. cap. 11. „ Verbum, *inquit*, quod foris sonat, „ signum est verbi quod intus latet, cui magis verbi competit nomen. Nam illud quod „ profertur carnis ore, vox verbi est; verbumque et ipsum dicitur propter illud, a quo „ ut foris appareat, assumptum est. „

(4) Confer S. Thom. loc. cit. lect. 2.

(5) Voces quae non significant, termini non sunt; non enim exprimunt verbum mentis. Vide S. Thom. ib. lect. 4. Voces autem diversarum linguarum, termini quidem sunt, quia revera significant; sed iis qui linguas illas ignorant, perinde sunt ac si nihil significarent. Ut quis proficere possit in scientia significationis vocum, Genuensis saepe praecipit, oportere naturam pervadere hominum sylvestrium, qui primi eas voces formarunt. Ita praesertim jubet Log. Ital. lib. 5. § 70 sqq. De hujusmodi hominibus dicemus infra. Nunc 1. in tanta temporum longinquitate, et obscuritate quis poterit ariolari, quomodo sylvestres illi homines voces primum pronunciarint, et quam iis significationem adjunxerint? 2. etiamsi haec scire quis posset, quae esset utilitas? nam illorum hominum neque ulla extant scripta, neque ullae historiae fide dignae. 3. Genuensis loc. cit. § 73 exemplum ponit in voce Κέρας, quae primis sylvestribus Graecis significavit *cornu*, deinde caput, postea fortitudinem, postremo vim imperii. Inepte sane: nam quis nesciat, nunc etiam apud Grecos Κέρας proprie significare *cornu*, improprie robur, aut si malis, caput, et potestatem imperii? Sed Κέρας, Graeca vox videtur derivata ab Hebraea *Keren*, quae similiter proprie *cornu*, metaphorice robur significat. Eruntne Hebraei inter sylvestres homines recensendi?

(6) Vide S. Thom. 1. Perih. lect. 2.

quaedam signa (1). Signa autem aut *naturalia* sunt, aut *artificialia* (2): et *naturalia* quidem seipsis aliquid significant, ut gemitus dolorem; *artificialia* vero pendent ex arbitrio, et voluntate hominum. Haec vero *artificialia* signa vel sunt res ipsae, ut diversitas vestium, vexilla exercituum, sonus buccinae, tympani etc. vel sunt nutus, et verba. Verba autem, ut S. Augustinus advertit (3), inter *homines obtinuerunt principatum significandi quaecumque animo concipiuntur* (4).

5. Terminus *scriptus*, est idem mentis conceptus scriptura exaratus (5). Scriptura autem est signum talis conceptus ex hominum arbitrio, et institutione positum (6).

6. Voces significativae cum institutae sint ad significandos immediate mentis conceptus, totidem sunt, quot ipsi conceptus. Concipimus autem res vel tamquam stantes per seipsas, vel ut aliis adjacentes. Termini, quibus exprimimus res conceptas veluti stantes per seipsas, dicuntur *substantivi* (7), ut homo, equus, leo. Termini exprimentes res ut aliis adjunctas, dicuntur *adjectivi*, ut sapiens, prudens, fortis (8).

7. Rursus voces significativae vel exprimunt solam formam sine subjecto, ut sapientia, temperantia, justitia; et termini dicuntur *abstracti*. Vel significant formam simul, et subjectum, ut sapiens, temperans, justus; et termini dicuntur *concreti*.

8. Item voces significativae aliae quidem sunt cum aliis conjunctae, significant tamen per seipsas separatim, ut animus bonus (9); et termini dicuntur *complexi* (10). Aliae non sunt cum aliis

---

(1) Signum definitur a S. Augustino lib. 2. de Doct. Christ. cap. 1. *res praeter speciem quam ingerit sensibus, aliud aliquid ex se faciens in cognitionem venire.*

(2) S. Aug. ib.

(3) Ib. cap. 3.

(4) Hinc probat S. Thomas 3. p. quaest. 60. art. 6. in Sacramentis Novae Legis requiri non solum res, sed etiam verba.

(5) Scripturae necessitatem ostendit S. Thomas 1. Perih. lect. 2. Si homo, *inquit*, ,, uteretur sola cognitione sensitiva, quae respicit solum ad hic, et nunc, sufficeret sibi ,, ad convivendum aliis vox significativa . . Sed quia homo utitur etiam intellectuali ,, cognitione, quae abstrahit ad hic, et nunc, consequitur ipsum sollicitudo non solum ,, de praesentibus secundum locum, et tempus, sed etiam de his quae distant loco, et ,, futura sunt tempore. Unde ut homo conceptiones suas etiam his qui distant secundum ,, locum, et his qui venturi sunt in futuro tempore, manifestet, necessarius fuit usus ,, scripturae.

(6) Quando usus litterarum incoeperit, S. Augustino fuit incertum; nam lib. 2. quaest. 67. in Exod. ,, Nonnullis, *inquit*, videtur a primis hominibus eas coepisse, et perductas esse ad Noe, atque inde ad parentes Abrahae, et inde ad populum Israel: ,, sed unde hoc probari possit ignoro. ,,

(7) Accidentia significari etiam solent nominibus substantivis; dicimus enim calorem, frigus, albedinem; nam licet accidentia ut sint dependeant a substantia, non tamen secundum rationem. Vide S. Thom. 5. Metaph. lect. 15.

(8) Verborum etiam aliud est substantivum, scilicet, verbum *est*; alia adjectiva, quae videlicet praeter esse, aliquid aliud significant, ut *videre*, *audire*, *laetari*.

(9) S. Augustinus l. 8. de Trin. cap. 3. ,, Cum audio v. g. quod dicitur animus bonus, sicut duo verba sunt, ita ex eis verbis duo quaedam intelligo; aliud quo animus est, aliud quo bonus est. ,,

(10) Vide S. Thom. 1. Perih. lect. 4.

conjunctae, et earum partes seorsim non significant, ut spiritus, corpus, caelum: et termini dicuntur *incomplexi* (1).

9. Praeterea quaedam voces aliquid positivum significant, ut amor, spes, gaudium; et termini vocantur *positivi*. Quaedam adjunctam habet particulam negativam, ut non amor, non prudens, non justus; et termini dicuntur *negativi* (2).

10. Quaedam significant certa genera, et species rerum, ut corporis, viventis, animalis; et termini dicuntur *categorici* (3). Quaedam de universis generibus rerum dici possunt; et termini vocantur *transcendentes*. Hi autem sunt *ens*, *res*, *aliquid*, *unum*, *verum*, *bonum*: nam quidquid est, ens est, aliquid est, unum est (4), verum est (5), bonum est (6).

11. Insuper ex vocibus aliae significant res ad alteram non relatas, ut substantia; et termini dicuntur *absoluti*; aliae significant res relatas ad alteram, ut filius; et termini dicuntur *relativi*.

12. Ad haec: terminorum quidam per se ipsos significant, ut Religio, Fides, Caritas, et hi vocantur *categorematici* (7), idest, *enunciabiles* (8). Quidam non per seipsos, sed simul cum aliis perfecte significant; exprimunt enim vel ipsas res confuse, ut omnis, nullus, aliquis, et universa pronomina; vel rerum modos, cujusmodi sunt praepositiones, et adverbia; et hi dicuntur *syncategorematici*, idest, *coenunciabiles*, et *consignificativi* (9)

13. Adduntur termini *communes*, et *singulares*. Communes

---

(1) Vide S. Thom. 5. Metaph. lect. 9.

(2) Termini *negativi* dicuntur *infiniti*, seu potius *indefiniti*, a Graecis *aoristi*, ob α privativo, ὁρίζω *definio*. De ipsis quaeri solet, an aequivaleant oppositis, v. g. an *non amor* idem sit ac *odium*. Negat S. Thomas 1. Perih. lect. 4. quippe terminus indefinitus imponitur a negatione, ideoque nihil significat determinatum. Quandoque utimur terminis indefinitis ad significandas res positivas, quia caremus terminis positivis, ut cum dicimus Deum immensum, infinitum, incorporeum. Hi autem termini sunt voce negativi, et positivi significatione. De terminis *negativis* S. Augustinus lib. 5. de Trin. cap. 7. ipse agit adversus Arianos, occurrens eorum cavillationibus in voce *geniti et ingeniti*. Concludit autem: *Quamvis diversus sit genitus, et ingenitus, non indicat diversam substantiam: quia sicut filius ad patrem, et non filius ad non patrem refertur; ita genitus ad genitorem, et non genitus ad non genitorem referatur necesse est.*

(3) A κατηγορέω, *enuncio*, quia determinata genera, et species significant. Hinc responsio aliqua dicitur *categorica*, quia est determinata, sive absolute affirmativa, aut negativa.

(4) S. Augustinus lib. 1. de mor. Manich. cap. 6. „ Nihil est esse, quam unum esse . . . . nam simplicia per se sunt, quia una sunt; quae autem non sunt simplicia, concordia partium imitantur unitatem. „

(5) Idem lib. 7. Conf. cap. 15. „ Omnia vera sunt, in quantum sunt; nec quidquam „ est falsitas, nisi cum putatur esse quod non est. „

(6) Idem lib. 3. de lib. arb. cap. 7. „ Omnia eo ipso quo sunt, jure laudanda sunt; „ quia eo ipso quo sunt, bona sunt. „

(7) Cicero 4. Tuscul. „ Res quae dicuntur de quodam, aut quibusdam, κατηγορήματα Dialectici appellant.

(8) S. Thomas 1. p. quaest. 31. art. 3. „ Dicitur dictio categorematica quae absolute ponit rem significatam circa aliquod suppositum, ut albus circa hominem, cum dicitur homo albus „.

(9) Idem ib. „ Dictio syncategorematica dicitur, quae importat ordinem praedicati ad subjectum, sicut haec dictio omnis, vel nullus. „

vero vel significant plura conjunctim, ut populus, grex, exercitus, et dicuntur *collectivi* (1); vel significant plura tam simul, quam seorsim, ut homo qui de singulis hominibus enunciari potest; et dicuntur *distributivi*.

14. Hi autem vel significant rationem omnino eamdem in pluribus, ut triangulum in singulis triangulis; et dicuntur *univoci*. Vel significant rationes diversas: tunc vero, si rationes sunt omnino diversae, termini dicuntur *aequivoci*, ut vox *canis* attributa animali, et sideri (2). Si autem rationes diversae quidem sunt, sed tamen conveniunt in aliqua proportione similitudinis, ut pes dictus de infima parte montis, et de infima parte corporis animalis, termini dicuntur *analogi* (3).

15. His adde terminos *primae*, *et secundae intentionis*. Ac *primae intentionis* dicuntur illi, qui significant res *naturae*, secundum statum quem habent independenter ab intellectu, ut homo, lapis, arbor. Termini *secundae intentionis* illi dicuntur, qui

---

(1) Vox ***Ecclesia*** est terminus collectivus. Genuensis Log. Ital. lib. 2. cap. 2. § 12. explicans, quomodo verba progressu temporis varias apud diversas nationes significationes acceperint, exemplum sumit à voce ***Ecclesia***. Ait autem, apud Paganos olim Ecclesiam significasse coetum populi; deinde in Novo Testamento integram aliquam Scolam Christianam, veluti Ecclesiam Jerusolymitanam, Antiochenam, Smyrnensem etc. Postea aliter atque aliter fuisse acceptam; ac primum denotasse coetum virorum Ecclesiasticorum, deinde Templa; postremis hisce temporibus solas mensas Beneficiariorum, tanquam bona Ecclesiae, pro bonis mensae Episcopalis Canonicalis, Parochialis. Non quaero, quid Ethnici intellexerint nomine ***Ecclesiae***. Certe apud Ethnicos ***Ecclesia*** idem erat ac ***coetus***; Cicero autem saepe meminit coetus animorum, coetus hominum, coetus rituum, coetus matronarum etc. Praeterea Clemens Alex. Strom. 1. meminit amplissimi cujusdam aedificii a Pythagora excitati, quod ὁμακοεῖον vocabant, et ad quod foeminae quoque ac pueri admittebantur; ait autem. ***Eam quae nunc vocatur Ecclesiam, significat id quod apud ipsum est*** ὁμακοεῖον. Quaero autem, an penes Catholicos ***Ecclesia*** aliquid aliud significet praeter ***id***, quod Genuensis docet? Si aliquid aliud significat (et plane significat; nam Ecclesia Catholica a Christo fundata, est ***coetus fidelium eadem fidei et Sacramentorum communione sub eodem capite visibili Romano Pontifice congregatus***), quare ille reticuit? Si nil aliud significat, ecquid profitemur in Symbolo, cum dicimus credere ***Sanctam Ecclesiam Catholicam***? Credimusne, illam esse aut ***mensas Beneficiariorum***, aut ***Templa***, aut ***coetum Ecclesiasticorum***, aut ***Scholam aliquam Christianam cum suis Doctoribus, Sacerdotibus, et Episcopis?*** Atqui haeretici mensas Beneficiariorum habent, Templa habent, Ecclesiasticos habent, quos ***Praedicantes*** vocant, scholas habent, jactant etiam suos Doctores, et nonnulli etiam, ut Graeci Scismatici, Sacerdotes, et Episcopos habent. Eritne apud ipsos Ecclesia Catholica? Quid vero Apostolus intellexit cum 1. ad Tim. 3 v. 15. ***Ecclesiam*** appellavit ***columnam, et firmamentum veritatis?*** Loquutusne fuit de mensis, de Templis, de coetu Ecclesiasticorum tantum, aut de Schola aliqua Christiana? Eritne haec Ecclesia, quam Christus Matt. 16. v. 18. ***aedificavit supra Petram***, et adversus quam ***portae inferi non praevalebunt?*** En quomodo Genuensis, dum explicare se velle dicit sensus verborum, illum non explicat, et omnia miscens, rebus gravissimis tenebras offundit.

(2) Eodem exemplo utitur Nazianzenus Orat. 37. adversus Arianos; ***Quid canis***, loquit, ***qui terrestris est, et marinus, et coelestis? Nonne tres canes tibi dici videntur? Ita profecto. An ergo proinde quoque consubstantiales sunt? Quis sanus hoc dixerit?***

(3) De univocis, aequivocis, et analogis dicemus infra. Nunc de analogis haec accipe ex Clemente Alex. Strom. 8. ita scribente; „ Ex his alia quidem per similitudinem, „ ut homo, et qui est animal, et qui pictus; alia autem per proportionem, et con„ venientiam, ut pedes Idae, et nostri pedes, propterea quod sint inferius: alia au„ tem ex operatione, ut pes navis, per quem navis navigat, et pes noster per quem „ movemur. „

significant res secundum statum quem habent dependenter ab intellectu, ut cum concipimus animal tamquam genus ad hominem, leonem, canem etc. Et quia mens istas intentiones cognoscit, cum reflectit super res cognitas; idcirco priores illi termini dicuntur *primae intentionis*, posteriores *secundae intentionis* (1).

CAPUT II.

De Nomine, Verbo, et Oratione.

16. Hactenus de terminis, prout diversis modis significant; nunc de iisdem, ut orationem componunt. Oratio autem componitur nominibus, et verbis (2).

17. Nomen (3) est *vox significativa ex instituto, sine tempore, cujus nulla pars significat separata* (4). Quatenus significat *ex instituto*, convenit cum verbo, et oratione. Discriminatur a ver-

---

(1) Vide S. Thom. quaest. 7. de pot. art. 8. Similia scribit Clemens Alex. Strom. 8. cum ait; *Philosophorum indagatio versatur et in iis quae animo cogitantur* (secundas intentiones nos dicimus) *et in rebus subjectis* (hoc est in rebus naturae quae hujusmodi intentionibus subjiciuntur).

(2) S. Thomas 1. Perih. lect. 1. „ Potest, *inquit*, ex solo nomine, et verbo simplex „ enunciatio fieri, non autem ex aliis orationis partibus sine his „. Addit. „ Sola nomina, „ et verba sunt principales orationis partes. Sub nominibus enim comprehenduntur prono- „ mina, quae etsi non nominant naturam, personam tamen determinant, et ideo loco no- „ minum ponuntur; sub verbo vero participium, quod consignificat tempus, quamvis et „ cum nomine convenientiam habeat. Alia vero sunt magis colligationes partium ora- „ tionis, significantes habitudinem unius ad aliam, quam orationis partes; sicut clavi, „ et alia hujusmodi non sunt partes navis, sed partium navis conjunctiones. „

(3) S. Augustinus de Gen. ad litt. imperf. cap. 6. „ Nomen, *ait*, quod rem notet „ appellatum est, quasi notamen. Notet autem, idest, distinguat, et doctitanter ad „ discernendum adjuvet. „

(4) Hanc definitionem explicans S. Thomas 1. Perih. lect. 4. „ Primo, *inquit*, po- „ nitur vox per modum generis, per quod distinguitur nomen ab omnibus sonis, qui „ non sunt voces . . . Additur autem prima differentia scilicet, *significativa*, ad diffe- „ rentiam quarumcumque vocum non significantium . . . . Dicitur secundum *institu- „ tionem humanam* a beneplacito hominum procedente. Et per hoc nomen differt a vo- „ cibus significantibus naturaliter, sicut sunt gemitus infirmorum... Ponitur *sine tem- „ pore*, per quod differt nomen a verbo. Sed videtur hoc esse falsum, quia hoc nomen „ *dies*, vel *annus* significat tempus, Sed dicendum, quod circa tempus tria possunt „ considerari. Primo quidem ipsum tempus, secundum quod est res quaedam, et sic „ potest significari a nomine, sicut quaelibet alia res. Alio modo potest considerari id „ quod tempore mensuratur, in quantum hujusmodi; quia id quod primo, et princi- „ paliter tempore mensuratur, est motus, in quo consistit actio, et passio; ideo ver- „ bum quod significat actionem, et passionem, significat cum tempore. Substantia au- „ tem secundum se considerata, prout significatur per nomen, et pronomen, non ha- „ bet, in quantum hujusmodi, ut tempore mensuretur, sed solum secundum quod „ subjicitur motui, prout per participium significatur. Et ideo verbum, et participium „ significant cum tempore, non autem nomen, et pronomen. Tertio modo, potest consi- „ derari ipsa habitudo temporis mensurantis, quod significatur per adverbia temporis, „ ut cras, heri, et hujusmodi... Ponitur quarta differentia, cum subditur, *cujus nul- „ la pars est significativa separata*, scilicet, a toto nomine; comparatur tamen ad „ significationem nominis secundum quod est in toto. Quod ideo est, quia significatio „ est quasi forma nominis; nulla autem pars separata habet formam totius, sicut ma- „ nus separata ab homine, non habet formam humanam. Et per hoc distinguitur no- „ men ab oratione, cujus pars significat separata. „

bo, quia verbum significat cum tempore. Differt ab oratione, quia partes orationis significant separatae (1).

18. Verbum (2) *est id quod insuper tempus significat, et cujus nulla pars seorsim significat, atque semper eorum quae de alio dicuntur, est signum* (3) Quod dicitur *tempus significare*, distinguit verbum a nomine. Quod additur, *cujus nulla pars seorsim significat*, distinguit verbum ab oratione. Tertia vero particula distinguit verbum et a nomine, et a participio, quod licet significet cum tempore, non tamen semper est signum eorum, quae de altero dicuntur, quippe participia possunt poni tam ex parte subjecti, quam ex parte praedicati (4); ut si dicam, *amans est timens*.

19. Oratio est *vox significativa, cuius partium aliquid separatim significat, ut dictio, sed non ut affirmatio, vel negatio*. In eo quod dicitur vox significativa, convenit oratio cum nomine et verbo. In eo quod additur, *cujus partium aliquid* (5) *separatim significat*,

---

(1) S. Thomas loc. cit. excludit a ratione nominis nomina *infinita*. Nam *omne nomen significat aliquam naturam determinatam, ut homo; vel personam determinatam, ut pronomen; aut utrumque determinatum, ut Sortes. Sed quod dico, non homo neque determinatam naturam, neque determinatam personam significat; imponitur enim a negatione hominis, quae aequaliter dicitur de ente, et non ente.* Excludit etiam casus obliquos nominum; quandoquidem solus rectus *dicitur principaliter nomen, per quem facta est impositio nominis ad aliquid significandum.*

(2) Verbum quandoque accipitur pro facto. Sic. I. Reg. 3 v 11. *Ecce ego facio verbum in Israel* Quandoque pro interna animi notitia, quam appellavimus *terminum mentalem*. Vide S. Augustin. lib. 9, de Trin. cap. 10 Quandoque pro quacumque etiam externa dictione; et sic etiam nomen dicitur verbum. Denique prout distinguitur a nomine.

(3) Traditam verbi definitionem ita explicat S. Thomas loc. cit. lect. 5. „ Prima „ (particula) distinguit verbum a nomine in hoc quod *consignificat tempus*. Dictum „ est enim in definitione nominis, quod nomen significat sine tempore. Secunda vero „ particula est, per quam distinguitur verbum non solum a nomine, sed etiam a par- „ ticipio, quod significat cum tempore . . . . quia scilicet nomina, et participia pos- „ sunt poni ex parte subjecti, et praedicati: sed verbum semper est ex parte prae- „ dicati. „

(4) Instantiam addit S. Thomas ib *in verbis infinitivi modi, quae interdum ponuntur ex parte subjecti, ut cum dicitur, ambulare est moveri*. Respondet autem „ „ quod verba infinitivi modi, quando in subjecto ponuntur, habent vim nominis. Unde „ et in Graeco, et in vulgari loquutione latina suscipiunt additionem articulorum, si- „ cut et nomina. Cujus ratio est, quia proprium nominis est, ut significet rem aliquam „ quasi per se existentem; proprium autem verbi est, ut significet actionem, vel pas- „ sionem. Potest autem actio significari tripliciter. Uno modo per se in abstracto, si- „ cut quaedam res; et sic significatur per nomen, ut cum dicitur actio, passio, am- „ bulatio, cursus, et similia. Alio modo per modum actionis, ut scilicet est egrediens „ a substantia, et inhaerens ei ut subjecto, et sic significatur per verba aliorum mo- „ dorum, quae attribuuntur praedicatis. Sed quia etiam ipse processus, vel inhaeren- „ tia actionis potest apprehendi ab intellectu, et significari ut res quaedam; inde est „ quod verba infinitivi modi, quae significant ipsam inhaerentiam actionis ad subje- „ ctum, possunt accipi ut verba ratione concretionis, et ut nomina, prout significant „ res quasdam „. Ibid. Angelicus excludit a propria ratione verbi verbum *infinitum*, ut, *non currit*, *non laborat*, quia verba infinita *removent actionem, potius quam aliquam determinatam actionem vel passionem significent*. Ait porro, verba hujusmodi differre a verbis negativis; *quia verba infinita sumuntur in vi unius dictionis, verba vero negativa in vi duarum dictionum*. Excludit etiam verba praeteriti, et futuri temporis, *quia praeteritum, vel futurum dicitur per respectum ad praesens.*

(5) Dicitur *partium aliquid*, propter *negationes, et alia syncategoremata, quae secundum se non significant aliquid absolutum, sed solum habitudinem unius ad alterum*. S. Thom. loc. cit. lect. 6.

distinguitur a nomine, et verbo. Quod subditur, *ut dictio, non ut affirmatio, vel negatio*, denotat, partes illas, in quas demum resolvitur oratio, significare quidem separatim, sed non per modum affirmationis, aut negationis, quod soli competit orationi (1).

20. Oratio alia est *imperfecta* (2), alia *perfecta*. Imperfecta non gignit perfectum sensum in animo audientis, ut, *proh Deus! o Coelum!* Perfecta sententiam complet (3).

21. Perfectae orationis quinque sunt species, 1. *enunciativa*, 2. *deprecativa*, 3. *imperativa*, 4. *interrogativa*, 5. *vocativa* (4). Sola *enunciativa* est, in qua invenitur verum, aut falsum, quia ipsa sola absolute significat conceptum intellectus, in quo est verum, vel falsum (5). De hac tantummodo agitur in Logica, quae est ars *veri, et falsi disceptatrix, et judex* (6). De reliquis ad Rhethores, et Poetas (7).

---

(1) Id verum habet non solum in oratione simplici, sed etiam in oratione composita; nam licet oratio composita constet partibus, quae affirmativae sunt, aut negativae, ut si dicam, si sol lucet super terram, dies est; si tamen resolutio fiat in orationes simplices ex quibus constat oratio composita, partes componentes non significabunt per modum affirmationis, aut negationis. S. Thomas loc. cit.

(2) Oratio imperfecta fuit illa Christi Domini ad Jerusalem, flentis super ipsam, Luc. 19. v. 42. *quia si cognovisses et tu, et quidem in hac die tua*. Addendum est *fleres*. Vide S. Greg. M. Hom. 39. in Evang.

(3) Confer. S. Thom. 1. Perih. lect. 7.

(4) Hujus divisionis hanc accipe rationem ex S. Thoma ib. „ Quia intellectus, vel „ ratio non solum concipit in seipso veritatem rei tantum, sed etiam ad ejus officium „ pertinet secundum suum conceptum alia dirigere, et ordinare; ideo necesse fuit, „ quod sicut per *enunciativam* orationem significatur ipse mentis conceptus; ita etiam „ essent aliquae aliae orationes significantes ordinem rationis, secundum quam alia di„ riguntur. Dirigitur autem ex ratione unius hominis alius homo ad tria. Primo qui„ dem ad attendendum mente; et ad hoc pertinet *vocativa* oratio. Secundo ad respon„ dendum voce; et ad hoc pertinet *interrogativa*. Tertio ad exequendum in opere; et „ ad hoc pertinet quantum ad inferiores oratio *imperativa*; quantum autem ad supe„ riores oratio *deprecativa*, ad quam reducitur oratio *optativa*: quia respectu supe„ rioris, homo non habet vim motivam, nisi per expressionem sui desiderii.... *Dubi„ tativa* autem ad *interrogativam* reducitur. „

(5) S. Thomas loc. cit. „ Quia igitur istae quatuor orationis species non significant „ ipsum conceptum intellectus in quo est verum, vel falsum, sed quemdam ordinem „ ad hoc consequentem, inde est, quod in nulla earum invenitur verum, vel falsum, „ sed solum in *enunciativa*, quae significat id quod de rebus concipitur. Et inde est, „ quod omnes modi orationum, in quibus invenitur verum, vel falsum, sub *enuncia„ tione* continentur, quam quidam dicunt *indicativam*.

(6) Cicero 4. Acad.

(7) S. Thomas lect. cit. „ Rhetor, *inquit*, et Poeta ducunt ad assentiendum ei quod „ intendunt, non solum per ea quae sunt propria rei, sed etiam per dispositiones au„ dientis; unde Rhetores, et Poetae plerumque movent auditores in unum, provocan„ do eos ad aliquas passiones.... Et ideo consideratio dictarum specierum orationis, „ quae pertinent ad ordinationem audientis in aliquid, cadit proprie sub consideratio„ ne Rhetoricae, vel Poeticae ratione sui significati; ad considerationem autem Gram„ matici, prout consideratur in eis congrua vocum constructio. „

PARS II. DE PROPOSITIONE.

CAPUT I.

Quid sit Propositio.

22. Propositio est *oratio enunciativa unius de altero*, ut si dicam, *Scipio Carthaginienses vicit* (1).

23. Tribus saltem partibus quaelibet propositio constare debet, una de qua aliquid enunciatur, et dicitur *subjectum;* altera quae enunciatur, et dicitur *praedicatum;* tertia dicitur *nexus*, sive *copula*, estque *verbum* uniens subjectum cum praedicato, atque exprimens vim enunciationis (2). Sic *Scipio* est subjectum, *Charthaginienses* praedicatum, *vicit* copula (3).

24. Aliquando solum verbum continet integram propositionem, ut *vivo*, *vici:* significatur enim, *ego sum vivens*, *ego fui victor* (4). Aliquando reticetur subjectum, ut passim Latini faciunt, eo quod verbum personam exprimit, v. g. *sum miser*, *humiliatus sum.* Aliquando verbum exprimit praedicatum, ut *amor vincit.* Aliquando subintelligitur verbum, ut Psal. 95. v. 5. *Dii gentium daemonia.* Logici propositiones, quae unica efferuntur voce, appellant *primi adjacentis;* quae duplici, *secundi;* quae triplici, *tertii adjacentis.*

25. In qualibet propositione subjectum debet esse inferius praedicato, vel saltem tale, ut converti possit cum praedicato; si enim subjectum latius pateret, quam praedicatum, non contineretur sub ipso, neque praedicato subjiceretur. Quare valet, *omnis infidelitas*

---

(1) Licet nonomnis oratio enunciativa propositio sit; nam propositio dicitur ea enunciatio quae est pars ratiocinationis, seu quae proponitur ad inferendum, nihilominus usus obtinuit, ut enunciatio, et propositio pro eodem accipiantur. Vide S. Thom. I. p. quaest. 13. art. 12.

(2) Damascenus Dialect. cap. 64. videtur non distinguere verbum a praedicato: nam scribit: ,, In propositione, hoc est, in affirmatione, et negatione, subjectum quidem ,, nomen dici; quod autem praedicatur, verbum Ex. gr. propositio est, *homo ambu-* ,, *lat:* in ea *homo* subjectum est, ac nomen dicitur, *ambulat* autem praedicati ratio- ,, nem obtinet, et dicitur verbum. Ac rursum in his verbis, *Socrates bonus est*, So- ,, crates subjectum est, ac nomen dicitur; *bonus est*, praedicati locum tenet, ac ver- ,, bum nuncupatur, utpote affirmationis pars: tametsi alioqui apud Grammaticos *bo-* ,, *nus* dicatur esse nomen ,,. Verum haec non ita sunt intelligenda, ut solum verbum dicatur praedicatum, sed quia id quod praedicatur, nonnisi a verbo habet, ut praedicetur. Nam ut ait S. Thomas I. Perih. lect. 5. *In omni praedicatione oportet esse verbum, eo quod verbum importat compositionem, qua praedicatum componitur subjecto.*

(3) *Subjectum* plerumque primum occupat locum, *praedicatum* extremum, *copula* medium; sed haec loca interdum permutantur, ne oratio semper eodem modo procedere videatur.

(4) Julianus apud Sozomenum lib. 5. Hist. cap. 17 tres propositiones tribus verbis complexus fuit, cum accepto libro Apollinaris, ait; *legi*, *intellexi*, *improbavi.*

est peccatum, quia peccatum latius patet, quam infidelitas: non valet, *omne peccatum est infidelitas*, quia infidelitas minus patet, quam peccatum. Valet tamen: *omne peccatum est iniquitas*, quia iniquitas convertitur cum peccato (1).

26. In propositione considerari possunt 1. materia, idest, termini; 2. forma, seu affirmatio, vel negatio; 3. quantitas, sive extensio ad plura, vel pauciora; 4. qualitas, nempe, veritas, vel falsitas (2).

CAPUT II.

De divisione propositionis ratione materiae.

27. Termini qui sunt materia propositionis, diverse conjungi possunt: nam praedicatum aliquando necessario convenit subjecto, ita ut non possit non convenire, ut cum dico, *Deus est.* Aliquando praedicatum convenit quidem subjecto, sed potest ei non convenire; ut cum dico, *Petrus ambulat.* Aliquando praedicatum non convenit quidem subjecto, sed potest ei convenire, ut cum de homine sedente dico, quod *potest ambulare.* Aliquando praedicatum non solum non convenit subjecto, sed nec potest ei convenire, ut si quis dicat, *Deus est corporeus.* Si praedicatum necessario conveniat subjecto, propositio dicitur *necessaria;* si contingenter, propositio dicitur *contingens;* si non convenit, sed possit convenire, propositio dicitur *possibilis:* si ne possit quidem convenire, propositio dicitur *impossibilis* (3).

28. In hisce propositionibus, si modi (4) exprimantur, ut si dicam, *necesse est Deum esse; contingit Petrum ambulare; possunt omnes homines vitam aeternam consequi: impossibile est Deum*

---

(1) Cassiodorus de Dialect. „ Subjectus, *inquit*, est terminus qui minor est, praedicativus vero qui major; ut in ea propositione, qua dicitur *homo justus*, *homo* quidem minus est, quam *justus*. Non enim in solo homine justitia esse potest, verum etiam in incorporeis, divinisque substantiis; atque ideo major est terminus *justus*: *homo* vero minor; quo fit, ut *homo* quidem subjectus sit, *justus* vero praedicativus. „

(2) Vide S. Thom. 1. Perih. lect. 10.

(3) Adeatur S. Thomas 1. Perih. lect. 13. sic scribens. „ Potest accipi divisio enunciationum secundum materiam; quae quidem divisio attenditur secundum habitudinem praedicati ad subjectum; nam si praedicatum per se insit subjecto, dicitur esse enunciatio in materia *necessaria*, vel *naturali*, ut cum dicitur, homo est animal, vel homo est risibilis. Si vero praedicatum per se repugnet subjecto, quasi excludens rationem ipsius, dicetur enunciatio esse in materia *impossibili*, sive *remota*, ut cum dicitur, Homo est asinus Si autem medio modo se habeat praedicatum ad subjectum, ut scilicet nec per se repugnet subjecto, nec per se insit, dicetur enunciatio esse in materia *possibili*, sive *contingenti*. „

(4) Loquimur de modis afficientibus totam propositionem, atque hi ad quatuor recensitos reducuntur. Alii vero modi, vel afficiunt subjectum, ut Prov. cap. 19. v. 22. *Homo indigens misericors est*; vel afficiunt praedicatum, ut Isaiae 32. v. 4. *lingua balborum velociter loquetur*. Hi autem modi cum totam propositionem non afficiant, non constituunt illam *modalem*.

esse corporeum, eae appellantur *modales;* alioqui dicuntur *absolutae.* In absolutis solum spectatur, num praedicatum conveniat subjecto, necne. In modalibus, num praedicatum subjecto tribuatur secundum adjunctum modum: ut in hac propositione, *impossibile est mentiri Deum*, solum inspicitur, fieri non posse, ut Deus mentiatur.

CAPUT III.

De divisione propositionis ratione formae.

29. In qualibet propositione vel componimus, sive conjungimus extrema per verbum, vel extrema dividimus per particulam negantem. Si conjungimus, affirmamus; ut, *Deus est justus;* si dividimus, negamus, ut, *Deus non mutatur.* Affirmatio, et negatio sunt forma propositionis, seu qualitas et differentia essentialis (1). Proprium affirmationis est distribuere subjectum, non praedicatum; quare cum dico, *Homo est animal*, *Homo* accipitur quidem pro omnibus, et singulis hominibus, sed *animal* accipitur tantum pro aliqua specie. At vero negatio distribuit subjectum simul, et praedicatum; et idcirco cum dico, *Homo non est lapis*, accipio *Hominem*, et *lapidem* tam pro omnibus, quam pro singulis.

30. Sunt quaedam propositiones, quae videntur negativae, sunt tamen affirmativae: idque evenit, cum particula negans afficit non quidem verbum, sed subjectum, vel praedicatum (2).

31. Contra sunt quaedam propositiones, quae videntur affirmativae, reipsa tamen sunt negativae; v. g. *pauci diligunt Deum;* haec propositio facit hunc sensum, *plurimi non diligunt Deum* (3) Haec sunt diligenter animadvertenda, ne putemus, argumentationes peccare in leges communes, cum revera non peccent.

---

(1) S. Thomas 1. Perih. lect. 10. ,, Divisio, *inquit*, in affirmationem, et negatio-
,, nem est divisio generis in species, quia sumitur secundum differentiam praedicati,
,, ad quod fertur negatio : praedicatum autem est pars formalis enunciationis; et ideo
,, hujusmodi divisio dicitur pertinere ad qualitatem enunciationis, qualitatem, inquam,
,, essentialem, secundum quod differentia significat quale quid. ,,

(2) Affirmativa est haec propositio, *Deus praecipit non furari;* nam in ipsa affirmatur Dei praeceptum, ne quis furetur. Haec etiam est affirmans: *Non civis Romanus poterat virgis caedi.* Itaque affirmatio, et negatio sunt solum penes copulam, quae si componit subjectum cum praedicato, propositio est affirmativa; si dividit subjectum a praedicato, propositio est negativa, si vero negatio praeponatur subjecto, vel praedicato, et non copulae, propositio est affirmativa. Vide S. August. lib. 6. de Civ. cap. 4.

(3) Propositiones *ironicae* multoties videntur affirmativae, sunt tamen negativae; multoties videntur negativae, et tamen sunt affirmativae.

CAPUT IV.

De divisione propositionis ratione quantitatis.

32. Propositio ratione quantitatis dividitur in *universalem*, *particularem*, *indefinitam*, *et singularem* (1). Quae quidem divisio consequitur subjectum propositionis, ab eoque desumitur (2).

33. *Universalis* propositio est, in qua subjectum afficitur signo universali, scilicet, *omnis*, *nullus* (3), ut illa Num. c. 14. v. 1. *Omnis turba flevit nocte illa* (4).

---

(1) S. Thomas 1. Perib. lect. 10. hujus divisionis rationem reddens; scribit: „ Cum universale possit considerari in abstractione a singularibus, secundum hoc diversimode aliquid ei attribuitur. Ad designandum autem diversos modos attributionis, inventae sunt quaedam dictiones, quae possunt dici determinationes, vel signa, quibus designatur, quod aliquid de universali hoc, aut illo modo praedicatur.... Quandoque aliquid attribuitur universali ratione ipsius naturae universalis; et ideo hoc dicitur praedicari de eo universaliter, quia scilicet ei convenit secundum totam multitudinem, in qua invenitur; et ad hoc designandum in affirmativis praedicationibus adinventa est haec dictio *Omnis*, quae designat, quod praedicatum attribuitur subjecto universali quantum ad totum id quod sub subjecto continetur. In praedicatis autem negativis adinventa est haec dictio *Nullus*, per quam significatur, quod praedicatum removetur a subjecto universali secundum totum id quod continetur sub eo. Unde *Nullus* dicitur quasi non ullus, et in Greco dicitur οὐδείς, quasi nec unus, quia nec unum solum est accipere sub subjecto universali, a quo praedicatum non removeatur. Quandoque autem attribuitur universali aliquid, vel removetur ab eo ratione particularis; et ad hoc designandum, in affirmativis quidem adinventa est haec dictio *Aliquis*, vel *Quidam*, per quam designatur, quod aliquid attribuitur subjecto universali ratione ipsius particularis; unde dicitur individuum vagum. In negativis autem non est aliqua dictio posita, sed possumus accipere *non omnis*, ut sicut *nullus* universaliter removet, eo quod significat, quasi diceretur non *ullus*, idest *non aliquis*: ita etiam *non omnis* particulariter removet, in quantum excludit universalem affirmationem. Sic igitur tria sunt genera affirmationum, in quibus aliquid de universali praedicatur. Una quidem, in qua de universali praedicatur aliquid universaliter, ut cum dicitur, *Omnis homo est animal*. Alia, in qua aliquid praedicatur de universali particulariter, ut cum dicitur, *quidam homo est albus*. Tertia vero, in qua aliquid de universali praedicatur absque determinatione universalitatis, vel particularitatis; unde hujusmodi enunciatio solet vocari *indefinita*. Totidem autem sunt negationes oppositae... Si igitur tribus praedictis enunciationibus addatur singularis, erunt quatuor modi enunciationum ad quantitatem ipsius pertinentes, scilicet, *universalis*, *singularis*, *indefinitus*, *particularis*. „

(2) S. Thomas loc. cit. „ Tertia, *inquit*, est divisio, quae sumitur secundum differentiam subjecti, quod praedicatur de pluribus, vel de uno solo; et ideo dicitur pertinere ad quantitatem enunciationis, nam et quantitas consequitur materiam. „

(3) Vide not. 1. pag. 18.

(4) De universali aliquid enunciatur quatuor modis, ut docet Angelicus loc. cit. „ Nam universale potest uno modo considerari quasi separatum a singularibus... Et sic potest ei aliquid attribui tripliciter. Quandoque enim attribuitur ei aliquid sic considerato, quod pertinet ad solam operationem intellectus, ut si dicatur, quod homo est praedicabile de multis, sive universale, sive species. Hujusmodi enim intentiones format intellectus attribuens eas naturae intellectae, secundum quod comparat ipsas ad res quae sunt extra animam. Quandoque vero attribuitur universali sic considerato, quod scilicet apprehenditur ab intellectu ut unum, tamen id quod attribuitur ei, non pertinet ad actum intellectus, sed ad esse quod habet natura apprehensa in rebus quae sunt extra animam, puta, si dicatur, quod homo est dignissima creaturarum. Hoc enim convenit naturae humanae etiam secundum quod est in singularibus: nam quilibet homo singularis dignior est omnibus creaturis irrationalibus; sed tamen omnes homines singulares non sunt unus homo extra animam, sed solum in acceptione intellectus; et per hunc modum attribuitur ei praedicatum, scilicet, ut uni rei.

34. Propositio *particularis* est, in qua subjectum afficitur signo particulari, *aliquis*, *quidam*, ut, aliquis homo est justus (1).

35. *Indefinita* propositio est, cujus subjectum est terminus communis, sed nullo signo afficitur, ut, homo est ratione praeditus (2). Hujusmodi autem propositiones vim habent universalium, si *necessariae* sint (3), aut *impossibiles:* nam praedicatum essentiale non uni tantum, sed omnibus, et singulis attribui debet (4): et quod absolute esse nequit, omnibus et singulis attribui non potest. Si autem sint *contingentes*, aut *possibiles*, vim habent particularium (5): tunc enim necesse non est, ut praedicatum attribuatur omnibus, et singulis sub subjecto contentis (6).

36. Sunt quaedam propositiones universales, quae de generibus singulorum, non de singulis generum intelligi debent ut haec, *omne animal fuit in Arca Noetica;* non enim significat, omnia singularia animalia ibi fuisse, sed tantum aliqua ex omnibus speciebus (7).

37. Rursus sunt quaedam propositiones in Sacris Litteris, quae videntur indefinitae, revera tamen sunt universales: cujusmodi sunt propositiones aliquae, in quibus terminus communis geminatur, ut

---

„ Alio autem modo attribuitur aliquid universali, prout est in singularibus, et hoc dupliciter. Quandoque quidem ratione ipsius naturae universalis, puta, cum attribuitur ei aliquid, quod ad essentiam ejus pertinet, vel quod consequitur principia essentialia, ut cum dicitur, homo est animal, homo est risibilis. Quandoque autem attribuitur ei aliquid ratione singularis, in quo invenitur, puta, cum attribuitur ei aliquid quod pertinet ad actionem individui, ut cum dicitur, homo ambulat. „

(1) Vide not. 1. pag. 18.

(2) S. August. ser. 71. al. 11. de verb. Dom. cap. 7. explicans illa verba Joan. 15. v. 22. *Si non venissem, et locutus fuissem eis, peccatum non haberent*, inquit. „ Non ait, *si non venissem, et locutus fuissem, nullum peccatum haberent.* Nec rursus definite dixit, *si non venissem, et loquutus fuissem eis, quoddam peccatum non haberent*... Quia ergo non est dictum, *peccatum nullum haberent*... sed tamen quia dictum est, *si non venissem, peccatum non haberent* inde necesse est, etiamsi non omne, aliquod tamen eos ex adventu Domini, quod non habebant, contraxisse peccatum. „

(3) Quare propositiones indefinitae in materia dogmatica, aequivalent universalibus, quia sunt necessariae.

(4) Adeatur S. Thomas 1. Perih. lect. 10.

(5) Propositiones historicae indefinitae aequivalent particularibus; quia sunt contingentes.

(6) Vide S. August. ser. 71. al. 11. de verb. Dom. cap. 6. ubi exponens illud Matt. 12. v. 31. *Omne peccatum, et blasphemia remittetur hominibus, spiritus autem blasphemiae non remittetur.* „ Quia ergo, *inquit*, nec universaliter, nec particulariter enuntiata sententia est (Non enim dictum est, *Omnis blasphemia spiritus, aut quaedam blasphemia*, sed tantummodo indefinite dictum est, *spiritus blasphemiae non remittetur;* nec dictum est; qui dixerit quodcumque verbum, aut qui dixerit quoddam verbum, sed indefinite, *Qui dixerit verbum*) non est necesse, ut omnem blasphemiam, vel omne verbum intelligamus; sed necesse est plane, ut quamdam blasphemiam et quoddam verbum voluerit intelligi Dominus. „

(7) Sic quod dicitur Psal. 13. v. 3. *omnes inutiles facti sunt*, non de singulis hominibus est intelligendum; sed de generibus singulorum. Eodem modo est intelligendum quod dicitur Exod. 32. v. 26. *Omnes filii Levi congregati sunt.* S. Augustinus in Enchir. c. 103. „ Isto, *inquit*, loquutionis modo et Dominus usus in Evangelio, ubi ait Pharisaeis: *Decimatis mentam, et rutam, et omne olus.* Neque enim Pharisaei et quaecumque aliena, et omnium per omnes terras alienigenarum omnia olera decimabant. „

Psal. 121. v. 4. *Illuc enim ascenderunt tribus tribus Domini*, idest, *omnes tribus* (1).

38. Logici propositiones universales, et particulares cum affirmativas, tum negativas exprimunt quatuor litteris more Geometrarum, hisce versibus:

Asserit A, negat E, verum universaliter ambo.
Asserit I, negat O, sed particulariter ambo.

39. Singularis denique propositio est, in qua subjectum vel est terminus singularis, ut S. Petrus est Christi Vicarius, vel est terminus communis affectus signo singularitatis, ut hic homo est philosophus (2).

CAPUT V.

De divisione propositionis ratione qualitatis.

40. Veritas, et falsitas sunt qualitates propositionis, ideoque propositio ex hac parte dividitur in veram, et falsam. Vera est, quae affirmat esse, quod revera est; aut negat esse, quod revera non est. Falsa autem est, quae affirmat esse, quod revera non est, aut negat esse, quod revera est: indeque effatum illud: *Ex eo quod res est, vel non est, propositio dicitur vera, vel falsa* (3).

41. Aliquando propositio est vera in sensu composito (4), falsa in sensu diviso, ut illa 1. Joan. 3. v. 9. *Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit;* significat hominem non peccare, quandiu perseverat in caritate. Aliquando propositio est vera in sensu diviso, falsa in sensu composito; ut si dicam, injustus potest esse justus, non est sensus, hominem posse simul conjugere in seipso justitiam, sed posse transire ab injustitia ad justitiam.

---

(1) S. Augustinus in Psal. 144. ad verba, *generatio, et generatio laudabit opera tua*, ait: „ Forte omnis generatio dicta est generatio generatio. „

(2) S. Thomas I. Perih. lect. 10. „ Singulari, *ait*, attribuitur aliquid tripliciter, „ uno modo secundum quod cadit in apprehensione, ut cum dicitur, Sortes est singu- „ laris, vel praedicabilis de uno solo. Quandoque autem ratione naturae communis, ut „ cum dicitur, Sortes est animal. Quandoque autem ratione sui ipsius, ut cum dici- „ tur, Sortes ambulat. Totidem autem modis negative variantur, quia omne quod con- „ tingit affirmare, contingit negare. „

(3) Idem ib. lect. 9. „ Cum enunciatur aliquid esse, vel non esse secundum con- „ gruentiam rei, est oratio vera, alioquin est oratio falsa. Sic igitur quatuor modis po- „ test variari enunciatio. Uno modo, quia id quod est in re, enunciatur ita esse, si- „ cut in re est, quod pertinet ad affirmationem veram, puta, cum Sortes currit, di- „ cimus, Sortem currere. Alio modo, cum enunciatur aliquid non esse, cum non est, „ quod pertinet ad negationem veram, ut cum dicitur, Æthiops albus non est. Tertio „ modo, cum enunciatur aliquid esse, quod in re non est, quod pertinet ad affirma- „ tionem falsam, ut cum dicitur, corvus est albus. Quarto modo, cum enunciatur ali- „ quid non esse quod in re est, quod pertinet ad negationem falsam, ut cum dicitur, „ nix non est alba. „

(4) Quia nempe conjungitur subjectum, ut jacet, cum praedicato.

42. Insuper aliqua propositio potest esse absolute falsa, et tamen comparative vera; ut cum dico, papyrus est levis, id absolute est falsum, sed facta comparatione cum aliis corporibus gravioribus, verum est (1).

CAPUT VI.

De propositione simplici, et composita.

43. Simplex propositio est, quae constat uno tantum subjecto, praedicato, et verbo (2), ut anima est spiritualis. Composita vero est, quae pluribus simplicibus propositionibus constat, aliqua particula unitis (3); ut anima est spiritualis, et immortalis.

44. Hae particulae ad sex revocantur, ex quibus compositae propositiones denominationem accipiunt, scilicet, *conditionalis*, *copulativa*, *caussalis*, *disjunctiva*, *relativa*, *et discretiva*.

45. *Conditionalis* propositio est, in qua simplices propositiones conjunguntur particulis *si*, *sin*, *siquidem*, *modo*, *nisi*, et similibus conditionem exprimentibus; v. g. Si Sol stat, terra movetur. Vera est, si unum sequitur ex altero, quamvis utrumque sit falsum. Est autem falsa, si unum ex altero non sequitur, quamvis utrumque sit verum: nam in hujusmodi propositionibus conditionalibus solum affirmatur, aut negatur consequutio unius ex altero (4). Quare vera est haec conditionalis, *si anima hominis est materialis*, *est mortalis*, quia revera esse mortale consequitur esse materiale, quamquam falsum sit, animam hominis esse materialem, et mortalem. Contra falsa est haec alia, *si homo est animal*, *est ratione praeditus*, quia licet verum sit, hominem esse animal ratione praeditum, non sequitur, esse ratione praeditum ex eo quod est animal (5).

---

(1) Addi potest, aliquas propositiones esse veras *ironice*, quae tamen absolute falsae sunt; ut illa Gen. 3. v. 22. *Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est.* Aliquas praeterea, quae falsae sunt, adsumi tamquam veras ex adversariorum mente ad ipsos revincendos.

(2) Perinde est, si sint plures termini, cum ex parte subjecti, tum ex parte praedicati; dummodo ut unum subjectum, et unum praedicatum per copulam conjungantur, v. g. Pythagoras Samius Italicae sectae institutor, docuit transmigrationem animarum de corpore in corpus.

(3) „ Enunciatio (inquit S. Thomas 1. Perih. lect. 8.) quaedam est una simplex, „ quaedam est conjunctione una. Sicut etiam in rebus quae sunt extra animam, ali„ quid est unum simplex, sicut indivisibile, vel continuum; aliquid est unum colliga„ tione, compositione, aut ordine. Quia enim ens, et unum convertuntur, necesse est, „ sicut omnem rem ita et omnem enunciationem aliqualiter esse unam. „

(4) „ Hypothetica enunciatio non continet absolutam veritatem, sed significat, aliquid verum esse ex suppositione „ S. Thom. 1. Perih. lect. 1.

(5) Particula *si* in sacris Litteris aliquando est nota jurantis, et propositionem affirmantem vertit in negantem, ut Psal. 94. v. 11. *Quibus juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam*, idest *non introibunt*. Et Marc. 8. v. 12. *Amen dico vobis, si dabitur generationi isti signum*, idest, *non dabitur*. Aliquando propositionem negantem vertit in affirmantem, ut Isaiae 14. v. 24. *Juravit Dominus, si non, ut putavi, ita erit*, hoc est, *erit ut ipse putavit*. Vide Euthymium in Psal. 88.

46. *Caussalis* propositio est, in qua duae propositiones simplices conjunguntur particula caussali, *quia, eo quod, quoniam, ideo, ut, etenim etc.* v. g. cum dicitur Gen. 22. v. 16. *Quia fecisti hanc rem... multiplicabo semen tuum sicut stellas caeli.* Et Matt. 5. v. 3. *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est Regnum caelorum.* Ut sit vera, requiritur, ut antecedens sit caussa consequentis, id enim est quod affirmatur, aut negatur (1).

47. Propositio *copulativa* est, in qua simplices propositiones uniuntur particula copulativa *et, atque, cum, tum, nec neque etc.* v. g. mens, ratio, et consilium in senibus est (2). Aliquando conjunctio est expressa, aliquando subintellecta (3). Ut sit vera, oportet, omnes propositiones simplices conjunctas, esse veras: nam earum conjunctio affirmatur, vel negatur. Quare si earum aliqua sit falsa, tota propositio falsa est (4).

48. *Disjunctiva* propositio est, in qua simplices propositiones conjunguntur particulis *aut, vel, sive etc.* ut illud:

Aut prodesse volunt, aut delectare Poetae.

Ad ejus veritatem sufficit, alterutram partem esse veram: nam ejus veritas posita est in separatione veritatis, et falsitatis. Quod si omnes partes possint esse falsae, propositio est vitiosa (5); ut si

---

(1) Genuensis Log. Ital. l. 3. c. 7. § 16. de caussali propositione agens, versansque haec eadem quae tradidimus: *Gli Europei*, inquit, *hanno piantato in America delle Colonie per amor di fondarvi il Cristianesimo, è falsa per le stesse ragioni, cioè perchè lo fecero prima per vivere; poi per ambizione d'arricchirsi, e di comandare.* Hoc est, *Europei constituerunt colonias in America, amore ducti fundandi ibi Christianam Religionem, id falsum est ob easdem rationes; quippe id effecerunt primum, ut necessitatibus vitae providerent, deinde propter ambitionem divitiarum et imperii.* En ambitionis damnat, non modo singulares homines Europeos, qui in Americam perrexerunt, sed Reges etiam piissimos, et Magistratus, qui illuc Colonias transmiserunt, praecipuamque adhibuerunt, atque adhibent curam, ut Christiana Religio in illis Regionibus dilatetur, nullis parcentes sumtibus.

(2) Particula et aliquando vim habet comparandi, v. g. cum dicitur Prov. 25. v. 23. *Ventus aquilo dissipat pluvias, et facies tristis linguam detrahentem:* nam sensus est: ita facies tristis dissipat linguam detrahentem, ut ventus aquilo dissipat pluvias.

(3) S. Augustinus Ser. 14. in Psal. 118. n. 1. explicans verba illa: *Et custodiam legem tuam semper.... Et ambulabam in latitudine:* „ Copulativa inquit, conjunctio „ et veluti inconsequens posita est, quia non ait; *et ambulabo*, quomodo dicebat, *et* „ *custodiam legem tuam semper....* Nimirum ergo quod non dixit intelligi voluit, idest, „ exauditum fuisse; ac deinde subjunxit qualis factus fuerit. „ Vide S. Gregor. M. Hom. 2 in Ezech. ubi explicat, quare Ezechiel Prophetiam exorsus sit ab illis verbis. *Et factum est in trigesimo anno*, cum tamen particula et sit signum conjunctionis, nec possit sermo subsequens conjungi, nisi sermoni praecedenti. Ait autem: „ Hoc verbum „ quod foris protulit, illi verbo quod intus audierat, conjunxit. „

(4) Vide S. August. l. 2. con. litt. Petiliani c. 7. n. 16. ubi rejicit tamquam falsam hanc ejusdem Petiliani copulativam: *Ambo vitam Baptismi non habent, et qui numquam penitus habuit, et qui habuit, et amisit.*

(5) Hujusmodi est propositio disjunctiva, quam Genuensis adfert in exemplum, Log. Ital. lib. 3. c. 7. § 11. *Qui detrectat portare eam publicorum oneru partem, quae proportionalis est ejus potentiae physicae, debet aut non esse Civis, idest, ligatus corpori civili per aliquod sociale pactum, vel per aliquod beneficium; aut non esse homo, idest animal sensitivum hujus ligaminis; aut non agnoscere aliquam divinitatem.* Vitiosa est haec disjunctiva: nam potest quis *ex privilegio* non esse subjectus oneribus publicis. Intelligi autem vix, aut ne vix quidem potest, quid sibi velit disjunctio illa, *aut non agnoscere aliquam divinitatem*. Quid enim hoc cum detrectatione subeundi publica onera? An qui haec detrectat, continuo erit Atheus?

dicam, Petrus aut ambulat, aut sedet; potest enim neque ambulare, neque sedere, sed stare.

49. *Relativa* propositio componitur ex simplicibus comparatis inter se; quae quidem comparatio exprimitur particulis, *sic*, *sicut*, *ita*, *prius*, *post etc.* ut illud Psal. 126. v. 4. *Sicut sagittae in manu potentis: ita filii excussorum.* Ut sit vera, comparatio consistere debet.

50. *Discretiva* propositio dicitur illa, in qua propositiones simplices conjunguntur particulis *sed*, *verum*, *tamen*, *nihilominus etc.* ut illud:

Non formosus erat, sed erat facundus Ulysses.

Ut sit vera, ejus partes debent esse verae, et quamdam inter sese veluti oppositionem habere.

CAPUT VII.

De propositionibus incidentibus, et exponibilibus.

51. Propositiones complexae interdum alias propositiones continent, quae vocantur *incidentes* (1): ut, *vir qui peccavit*, *ipse morietur;* verba *qui peccavit*, propositionem incidentem exprimunt (2). Quo plures fuerint propositiones incidentes, propositio eas continens, magis erit complexa. Ne decipiamur, incidentes separandae sunt (3).

52. Exstant quaedam propositiones compositae, quarum compositio non statim menti occurrit, sed postquam fuerint expositae, ac declaratae. Hae vocantur *exponibiles;* et propositiones quibus illae declarantur, dicuntur *exponentes.*

53. Exponibilium quatuor sunt species, *exclusiva*, *exceptiva*, *comparativa*, *reduplicativa.*

54. *Exclusiva* est quae afficitur aliquo signo denotante exclusionem, *solum*, *tantum*, *dumtaxat.* Hae particulae si afficiunt praedicatum, excludunt a subjecto omne aliud praedicatum, quod non est cum ipso connexum: ut si dicam, *linea est tantum longa*, significo, lineam nihil aliud habere, quam longitudinem (4). Si au-

---

(1) *Incidentes* dicuntur, quia forte incidunt in aliam propositionem, quae est praecipua. *Incidentes* loco subjecti habent pronomen *qui.*

(2) Propositio *incidens* quandoque afficit subjectum, ut, *Elias qui fuit Tesbites, discipulum habuit Eliseum.* Aliquando afficit praedicatum ut, *Abrahamus fuit pater Isaaci, qui fuit pater Jacobi.* Aliquando afficit copulam, ut, *statutum est hominibus semel mori.*

(3) *Incidentes* aliquando explicant tantum subjectum, vel praedicatum, ut *Pythagoras qui fuit Samius, instituit sectam Italicam.* Quandoque determinant subjectum, vel praedicatum, ut, *Romani qui sub Caesare pugnabant, vicerunt Gallos.*

(4) Vide S. Thom. I. p. quaest. 31. art. 3. sq. ubi etiam explicat, qua ratione dictio *exclusiva* possit in Divinis adjungi terminis tum essentialibus, tum personalibus. Vide etiam S. Augustinum l. 6. de Trin. c. 7.

tem afficiunt subjectum, excludunt omne aliud subjectum a participatione praedicati: ut si dicam, *tantum linea est longa*, significo, nihil aliud a linea habere longitudinem (1). Exponitur propositio exclusiva per duas simplices, quarum una affirmat, altera negat; v. g. haec propositio, *dumtaxat corpus est trine dimensum*, exponitur sic; *corpus est trine dimensum, et nihil aliud a corpore habet trinam dimensionem.*

55. Propositio *exceptiva* afficitur dictione *praeter*, aut similibus, ut, *omne animal praeter hominem est ratione destitutum.* Exponitur per propositionem incidentem; *omne animal quod non est homo, est ratione destitutum.*

56. Propositio *comparativa* exponibilis est, quae afficitur comparativo, ut Luc. 16. v. 8. *Filii hujus saeculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt* (2). Exponitur tribus propositionibus, quarum una affirmatur positivum de re excedente; altera affirmatur idem positivum de re excessa; tertia affirmatur excessus (3).

57. *Reduplicativa* propositio est, quae afficitur particulis reduplicantibus subjectum, vel praedicatum: ut Christus passus est ut homo, vel secundum humanam naturam; homo qua homo, est rationalis (4). Exponitur per caussalem, v. g. Christus, quia est homo, passus est.

---

(1) Genuensis Log. Ital. l. 3. c. 7. § 21. ut ostendat, raro posse hujusmodi propositiones exclusivas effici sine temeritate, inquit, *Io non direi, l'uomo solo è un essere razionale.* Hoc est: *Minime dicerem: homo solus est ens rationale.* Cur non diceret? An forlasse cum haec scribebat, in Lockii sententia erat, non esse haetenus demonstratum, materiam cogitationis, adeoque ratiocinationis incapacem esse? Scimus, hunc Lockii errorem fuisse ab Genuensi impugnatum Metaph. p. 3. c. 1. prop. xi. Quare ergo in Logica Italica, quae ut ex ejusdem Praefatione constat postremum opus est, quod publici juris fecit, non ausus fuit adserere, solum hominem esse ratione praeditum? Sed quis reponet: animae brutorum ex Genuensis sententia sunt spirituales. Quid hoc? Nonne Genuensis ipse affirmat Metaph. loc. cit. prop. 15. § 20. *in brutis nullum esse intellectum, nullam rationem?* Quod si nullus in brutis est intellectus, et nulla ratio, quid restat, nisi ut homo solus sit ratione praeditus, adeoque rationalis?

(2) Aliquando comparativum ponitur loco positivi. S. Hieronymus in Apol. adv. Jovin. explicans verba Apostoli 1. Cor. 7. v. 9. *Melius est nubere, quam uri:* „ Melius est, *inquit*, nubere, quia pejus est uri, melius semper ad comparationem deterioris „ respicit, non ad simplicitatem incomparabilis per se boni, velut si diceret; melius „ est unum oculum habere, quam nullum„. Si dixero: melius est Virginem esse, quam „ nuptam, bono melius praetuli; si autem alterum gradum fecero, melius est nubere „ quam fornicari, ibi non bono melius, sed malo bonum praetuli. „ Aliquando etiam positivum pro comparativo ponitur, ut Psal. 117. v. 8. *Bonum est confidere in Domino, quam confidere in homine.* Bonum, idest, *melius.* Siquidem Hebraei comparativis carent.

(3) Genuensis loc. cit. § 22 mendacium officiosum probat ex illis Tassi versibus.

Magnanima menzogna; or quando è il vero
Si bello, che si possa a te preporre!

Idest, *Magnanimum mendacium; quod autem est tam pulchrum verum, quod anteferri tibi possit!* Quasi non Ecclesiae decretis in re tam gravi, sed Poetae dictis stare deberemus.

(4) Ejusmodi particulae quandoque accipiuntur *reduplicative*, cum scilicet applicant rationem caussae, propter quam aliquid est tale, ut, *justus, qua justus, diligit Deum.* Quandoque accipiuntur *specificative*, cum scilicet applicant subjecto formalem, et specificum conceptum praedicati, ut, *homo, qua homo, sentit.* Haec propositio *specificative* vera est, quia licet homo non sit propria ratio sentiendi, revera tamen sentit. At *reduplicative* falsa est, quia non ut homo, sed ut animal sentit. Sic *specificative* vera est haec propositio, *homo, qua homo, videbit Deum*; falsa est *reduplicative.*

CAPUT VIII.

De quibusdam propositionibus usu receptis apud Philosophos, et Geometras.

58. Propositio quaelibet vel est *theoretica*, vel *pratica*. Theoretica est, quae simpliciter aliquid enunciat, non relatum ad opus, v. g. *Deus est.* Practica enunciat aliquid relatum ad opus, ut, *Deus est diligendus.*

59. Si propositio theoretica cognoscitur esse vera sine ulla probatione ex sola perceptione terminorum, dicitur *Axioma*, sive *Dignitas* (1), ut, *omne totum est majus sua parte.* Propositio autem practica quae plane constat ex terminis, in Geometricis dicitur *Postulatum*, ut, *a puncto ad punctum rectam lineam ducere;* in reliquis scientiis practicis dicitur principium practicum, ut, *parentes sunt honorandi* (2).

60. Quod si propositio theoretica est illata per ratiocinationem, dicitur *Theorema.* Si autem propositio practica est similiter illata; in Geometricis dicitur *Problema* (3), in reliquis scientiis nomen retinet propositionis practicae.

61. Propositiones minus principales ex principalibus illatae, dicuntur *Corollaria.* Propositiones, quae adduntur ad majorem explicationem, dicuntur *Scholia*, sive *Aduotationes.* Denique propositiones, quae statuuntur ad aliam propositionem probandam, dicuntur *Lemmata*, sive *sumptiones.*

CAPUT IX.

De Proprietatibus propositionum, et primum de Suppositione.

62. Propositionum proprietates quaedam sequuntur ejus partes, scilicet, terminos; quaedam totam propositionem. Quae sequuntur terminos, prout sunt in ipsa propositione (4) quinque recensentur. *Suppositio*, *Appellatio*, *Ampliatio*, *Restrictio*, *et Alienatio.* Quae sequuntur totam propositionem, sunt tres, *Oppositio, Aequipollentia*, *Conversio.*

---

(1) Vide S. Thom. 1. Poster. lect. 5. et lect. 19.
(2) Confer. S. Thom. 1. 2. q. 94. art. 2.
(3) Vide S. Thom. 1. Poster. lect. 5
(4) In propositione, *inquam*: nam extra propositionem, nullo modo terminis attribui possunt. Quare potius propositionis, quam terminorum sunt proprietates.

63. Suppositio (1) definitur: *est positio termini pro aliquo, de quo verificatur* (2). Dicitur *positio pro aliquo,* quia terminis utimur loco rerum quas non licet in medium afferre. Dicitur, *de quo verificatur*, ipsa, scilicet, acceptio termini: nam ut terminus vere supponat, non requiritur quidem, ut propositio sit vera; sed tamen necesse est, ut id pro quo significando terminus ponitur in propositione, revera sit, prout copula exigit, v. g. si dico, *homo est lapis*, propositio falsa est, et nihilominus *homo* vere supponit, quia revera homo est. At si dico, *Antichristus fuit*, non modo propositio est falsa, sed dicitur *de subjecto non supponente*, et negatur *suppositum;* quippe terminus *Antichristus* non respondet rei significatae, prout copula exigit; Antichristus enim non fuit, sed erit.

64. Dividitur *suppositio* in *materialem*, et *formalem*. *Materialis* est positio termini pro se ipso, seu pro ipsa voce, ut Luc. 1. v. 63. *Joannes est nomen ejus*. Suppositio *formalis* est positio termini pro eo quod significat, ut cum dicitur Act. 1. v. 5. *Joannes baptizavit aqua.*

65. Secundo dividitur *suppositio* in *propriam*, et *impropriam*. Illa est acceptio termini pro eo ad quod significandum talis terminus est institutus, ut cum dico, *leo rugit*, accipio *leonem* pro animali quod proprie significat. *Impropria* est acceptio termini pro eo quod metaphorice significat, ut cum dico, *vicit Leo de Tribu Juda*, *Leo* accipitur pro Christo (3).

66. Tertio dividitur suppositio in *simplicem*, *et realem*. *Simplex* est acceptio termini communis pro eo quod *immediate* significat (4). Realis est acceptio termini pro eo quod significat tam

---

(1) *Suppositio* denominatur a *supposito:* nam nomina substantiva supponunt: *nomina autem substantiva ferunt suum suppositum adjectiva vero non, sed rem significatam ponunt circa substantivum.* S. Thomas 1. p. quaest. 39. art. 5. ad 5. Quid autem ex ejusmodi doctrina inferat idem S. Thomas, vide in eodem art. ubi ostendit, in Divinis ea quae sunt propria personarum, quibus invicem distinguuntur, non posse essentiae attribui.

(2) In terminis non est idem significare, ac supponere: quia terminus significat tam extra, quam intra propositionem, sed non supponit, nisi in ipsa propositione; v. g. *homo* significat animal ratione praeditum; sed cum dico, *homo est justus*, *homo* accipitur insuper pro subjecto, cui applicatur *justitia* per verbum *est*. Vide S. Thom. q. 9. de pot. a. 4. et in 3. d. 6. quaest 1. art. 3.

(3) S. Augustinus l. 2. de Doct Christ. cap. 10. ,, Propria *inquit*, dicuntur, cum ,, his rebus significandis adhibentur, propter quas sunt instituta, sicut dicimus Bovem, ,, cum intelligimus pecus, quod omnes nobiscum latinae linguae homines hoc nomine ,, vocant. Translata sunt, cum et ipsae res, quas propriis verbis significamus, ad aliud ,, aliquid significandum usurpantur, sicut dicimus Bovem, et per has duas syllabas in- ,, telligimus pecus, quod isto nomine appellari solet: sed rursus per illud pecus intel- ,, ligimus Evangelistam, quem significat Scriptura, interpretante Apostolo, dicens: *Bo- ,, vem triturantem non infraenabis.* ,,

(4) Termini duas habent significationes, alteram immediatam, alteram mediatam. Sic *homo* immediate significat naturam, et speciem humanam; mediate singulos homines. Contra *Petrus* immediate significat hominem singularem, et mediate naturam humanam. Vide S. Thom. 1. p. quaest. 39. art. 4. Quare cum dico, *homo est species animalis; Petrus est individuum naturae humanae;* accipio immediatam significationem *hominis et Petri*. Si autem dico, *homo est animal; Petrus est homo;* accipio *hominem*, *et Petrum* pro utraque significatione.

immediate, quam *mediate*. Utraque autem vel est *communis*, vel *singularis*.

67. Quarto dividitur *suppositio in collectivam*, *distributivam*, *disjunctivam*, *et confusam*. Et quidem si terminus communis accipiatur pro omnibus, quae significat, simul sumtis, ut *Planetae sunt septem*, dicitur supponere *collective*, Si accipiatur pro omnibus, et singulis quae significat, ut *omne animal moritur*, dicitur supponere *distributive* (1). Si pro aliquo, vel aliquibus tantum determinatis, ut 1. Reg. 13. v. 14. *Quaesivit Dominus sibi virum juxta cor suum*, dicitur supponere *disjunctive determinate*. Si autem pro aliquo, vel aliquibus *indeterminate*, dicitur supponere *confuse* ut *aliquis cibus est necessarius ad vitam*.

68. Haec sunt accurate animadvertenda: nam si inter argumentandum varietur suppositio (2), argumentatio non valet; quippe termini non eodem modo accipiuntur; adeoque sunt plusquam tres contra legem argumentationis, ut infra dicemus.

CAPUT X.

De Appellatione.

69. Altera proprietas quae termines in propositione consequitur est *Appellatio*, (3) sive *applicatio*, *qua significatio unius termini speciali modo adjungitur significationi alterius* (4). Si applicatio fiat supra subjectum, non ratione formae, appellatio vocatur *materialis;* ut si dicam, *Basilius Magnus fuit Theologus*, *τὸ Theologus* applicatur subjecto idest, *Basilio*, non ratione formae, idest, non qua ratione fuit *magnus*. At vero si applicatio

(1) Vide quae diximus § 33. sqq.

(2) A suppositione impropria ad propriam argumentabatur Adversarius legis, et Prophetarum, dum ex eo quod dicitur Lev. 17. v. 14. *Anima omnis carnis in sanguine est*, inferebat, ex veteri Testamento animam esse mortalem. Cui S. Augustinus l. 2. con. eumdem cap. 6. respondet: „ Sic dictum est, *Anima omnis carnis sanguis est*, „ quomodo dictum est, *Petra erat Christus*, non quia hoc erat, sed quia hinc signifi- „ cabatur. „ A suppositione materiali ad formalem procedit illud sophisma, de quo Clemens Alex. Strom. 8. ait; Illud quoque sophisma sic solvitur; *Quod tu dicis, transit* „ *per os tuum :* quod quidem est verum. *Domum autem dicis*, *Domus ergo transit* „ *per os tuum.* Quod quidem est verum; neque enim domum dicimus, quae est corpus, „ sed casum qui est incorporeus. „ Vide S. August. l. de Magistro c. 8. A suppositione confusa et indeterminata ad distributivam arguunt Lutherani, dum ex eo quod dicitur Gen. 1. v. 28. *Crescite, et multiplicamini, et replete terram*, inferunt, praeceptum generandi filios, et uxorem ducendi, singulis hominibus esse impositum. A suppositione distributiva ad collectivam arguunt Athei, dum statuunt, ita in singulis entibus unum pendere ab alio, ut in tota entium collectione in infinitum, nullum sit invenire, quod ab alio non pendeat.

(3) Appellare apud Grammaticos idem est, ac *nominare*. Non ita apud Logicos.

(4) Non quaelibet applicatio praedicati ad subjectum, dicitur *Appellatio*, sed solum illa, qua praedicatum sub speciali respectu, et modificatione subjecto applicatur, ut in exemplo allato; id enim pertinet ad significandum diverso modo veritatem; simplex autem applicatio praedicati ad subjectum, nihil differt ab enunciatione, quae nulla esse potest, nisi praedicatum subjecto applicetur.

fiat supra subjectum ratione formae, appellatio dicitur *formalis;* v. g. si dicam, *Basilius fuit magnus Theologus*, *τὸ Theologus* applicatur *Basilio* ea ratione, qua *magnus* fuit (1).

70. Aliquando in propositione subjectum est terminus concretus: et quia terminus concretus duo significat, formam, et subjectum, ut supra diximus (2); tunc praedicatum appellat ipsum subjectum, non formam subjecti (3).

71. Termini numerales applicati nominibus substantivis, appellant formam; ideoque multiplicant formam. Si autem applicentur nominibus adjectivis, appellant subjectum (4). Haec licet a plerisque junioribus Logicis nihili fiant; nihilominus sunt apprime necessaria iis praesertim qui ad Sacram Theologiam comparari debent.

---

(1) Quare si subjectum propositionis sit terminus substantivus cum adjectivo, appellatio est *materialis*. Tunc enim adjectivum se tenet ex parte subjecti. Sic cum dicitur 1. Cor. 15. v. 53 *Oportet, corruptibile hoc* (scilicet corpus) *inducere incorruptionem*, incorruptio appellat *corpus*, non autem *corruptibile*, ita ut sensus sit, corpus hoc quod alias corruptibile est, induet incorruptionem. ,, Non enim (inquit S. Augustinus in Psal. 141.) corpus non erit, cum corpus resurget, sed quid ibi non erit? corruptio. *Corruptibile enim hoc induet incorruptionem.* ,, Si autem terminus adjectivus sequatur verbum, appellatio est formalis; quia tunc adjectivus se tenet ex parte praedicati. Hinc falsa est haec propositio, *Christus est homo aeternus;* nam *τὸ aeternus* appellat non Christi Personam quae aeterna est, sed humanam naturam, quae coepit in tempore. Vera est autem propositio, si dicam, *Christus aeternus est homo*, quia *τὸ aeternus* appellat suppositum divinum, quod est aeternum.

(2) § 7.

(3) Hac doctrina nixus S. Thomas 3. p. q. 16. art. 7. ad 4. ostendit, falsam esse hanc propositionem, *Homo factus est Deus;* hanc aliam veram esse, *Deus factus est homo;* ,, Dicendum, *inquit*, quod terminus in subjecto positus tenetur materialiter, idest, pro supposito; positus vero in praedicato, tenetur formaliter, idest, pro natura significata. Et ideo cum dicitur, *Homo factus est Deus* ipsum fieri non attribuitur humanae naturae, sed supposito humanae naturae quod est ab aeterno Deus; et ideo non convenit ei fieri Deum. Cum autem dicitur, *Deus factus est homo*, factio intelligitur terminari ad ipsam humanam naturam. Et ideo proprie loquendo, haec est vera, *Deus factus est homo:* sed haec falsa, *Homo factus est Deus*.... Si tamen ex parte subjecti poneretur aliquod nomen significans naturam humanam in abstracto, posset hoc modo significari ut subjectum factionis, puta si dicatur, quod *natura humana facta est Filii Dei*. ,, Vera igitur est propositio, *Deus factus est homo*, quia Verbi divini suppositum quod Deus est, vere assumpsit humanam. Joan 1. v. 14. *Verbum caro factum est*. At falsa est propositio, *Homo factus est Deus*, quia idem suppositum Verbi Deus est ab aeterno, non factum, sed genitum. Vide Damasc. lib. 3. de Fide cap. 2.

(4) Ut enim advertit S. Thomas 1. p. quaest. 39. art. 3. ,, Nomina substantiva significant aliquid per modum substantiae; nomina vero adjectiva significant aliquid per modum accidentis, quod inhaeret subjecto. Substantia autem sicut per se habet esse, ita per se habet unitatem, vel multitudinem. Unde et singularitas, vel pluralitas nominis substantivi attenditur secundum formam significatam per nomen Accidentia autem sicut esse habent in subjecto, ita ex subjecto suscipiunt unitatem, et multitudinem; et ideo in adjectivis attenditur singularitas, et pluralitas secundum supposita. ,, Quid autem inde Angelicus inferat, attende: nam subdit: ,, In Divinis autem essentia Divina significatur per modum formae, quae quidem simplex est, et maxime una. Unde nomina significantia Divinam essentiam substantive, singulariter, non pluraliter de tribus personis praedicantur. Haec igitur est ratio, quare Sortem, et Platonem, et Ciceronem dicimus tres homines, Patrem autem, et Filium, et Spiritum Sanctum non dicimus tres Deos, sed unum Deum; quia in tribus suppositis humanae naturae sunt tres humanitates; in tribus autem Personis est una Divina essentia. Ea vero quae significant essentiam adjective, praedicantur pluraliter de tribus, propter pluralitatem suppositorum. Dicimus enim tres existentes, vel tres sapientes, aut tres aeternos, et increatos, et immensos, si adjective sumantur. Si autem substantive sumantur, dicimus unum increatum, immensum, et aeternum, ut Athanasius dicit.,,

CAPUT XI.

De Ampliatione, Restrictione, et Alienatione.

72. *Ampliatio* est estensio termini a minori ad majorem significationem; ut cum ait Apostolus Rom. 8. v. 30. *Quos praedestinavit, hos et vocavit, τὸ vocavit* extendi etiam debet ad tempus praesens, et futurum (1).

73. *Restrictio* e contra est coarctatio termini a majori ad minorem significationem; ut cum dicitur Eccles. 33. v. 3. *Homo sensatus credit legi Dei, τὸ sensatus* restringit significationem hominis, ne accipiatur pro omnibus hominibus (2).

74. *Alienatio* est remotio propriae significationis ab aliquo termino translato ad impropriam significationem ob aliquem terminum adjunctum; ut cum Christus dicitur *sol justitiae* vox *justitiae* transfert vocem *sol* ad significationem impropriam.

CAPUT XII.

De Propositionum oppositione.

75. Post explicatas proprietates propositionum spectantes ad partes, ex quibus propositiones componuntur, restat dicere de proprietatibus, quae propositiones consequuntur, quatenus una comparatur cum alia, scilicet, de *Oppositione*, *Aequipollentia*, *et Conversione*.

76. *Oppositio* igitur est affirmatio, et negatio ejusdem de eodem (3) Propositiones autem affirmantes, aut negantes, vel sunt ambae universales, ut, *Omnis homo est animal; Nullus homo est animal:* et tunc oppositio dicitur *contraria* (4). Vel una est uni-

---

(1) In sacris Litteris propositiones praeteriti temporis saepe ad futurum sunt extendendae. Vide S. Augustinum l. de Cor. et grat. c. 9. n. 23.

(2) Idem Augustinus l. 1. con. Jul. c. 6. n. 22. explicans verba Chrysostomi a Pelagianis objecta, ut ostenderent, infantes non contraxisse peccatum originale: „ Peccata, *inquit*, dixit parvulos non habere, sed *propria*. „ Cur autem Chrysostomus non „ ita restrinxerit, ipse Augustinus exponit, subdens: At, inquies, cur non ipse addi- „ dit *propria?* Cur putamus, nisi quia disputans in Catholica Ecclesia non se aliter „ intelligi arbitrabatur „ . Qua ex re consequitur primum, neque restrictione, neque ampliatione esse utendum pro libito, sed ad rationem, et pro veritate. Deinde, ampliationem, et restrictionem adhibendam esse in explicandis aliorum, praecipue Sanctorum Patrum sententiis, si quae videantur a veritate alienae, habita ratione temporis, in quo vixerunt; et aliarum circumstantiarum. Vide S. Thom. 1. p. q. 32. art. 4.

(3) Vide S. Thom. 1. Perih. lect. 9.

(4) „ Hujus ratio est (inquit S. Thomas ib. lect. 10.) quia contraria dicuntur quae „ maxime a se distant; non enim dicitur aliquid nigrum ex hoc solum, quod non est

versalis, altera particularis, ut, *Omnis homo est justus; aliquis homo non est justus:* tunc vero oppositio dicitur *contradictoria* (1). Vel utraque propositio est particularis: et oppositio dicitur *subcontraria* (2), ut *aliquis homo disputat; aliquis homo non disputat*. Triplex est igitur propositionum oppositio (3), *contraria contradictoria*, *subcontraria* (4).

77. Ut propositiones sint oppositae, requiritur, ut affirmatio, et negatio sint ejusdem praedicati de eodem subjecto secundum idem (5). Quare si praedicatum, aut subjectum vel minimum varientur, nulla erit oppositio.

„ album; sed super hoc quod est non esse album, quod significat communiter remotionem albi, addit nigrum extremam distantiam ab albo. Sic igitur id quod affirmatur per hanc enunciationem, Omnis homo est albus, removetur per hanc negationem, Non omnis homo est albus.... Et ideo convenienter hanc oppositionem (Aristoteles) dicit contrarietatem. „

(1) Contradictoriae quoque sunt propositiones singulares, quarum una affirmat, altera negat; „ In contradictoriis (ait S. Thomas ib. lect. 11.) negatio non plus facit, quam quod removet affirmationem. Quod contingit dupliciter. Uno modo, quando est „ altera earum universalis, altera particularis. Alio modo quando utraque est singularis; quia tunc negatio ex necessitate refertur ad idem... Et ideo singularis affirmativa semper contradicit singulari negativae, supposita identitate praedicati, et subjecti. „

(2) Subcontraria oppositio proprie non est oppositio; nam uti dvertit S. Thomas loc. cit. „ Particularis affirmativa, et particularis negativa non habent, proprie loquendo, „ oppositionem, quia oppositio attenditur circa idem subjectum autem particularis enunciationis est universale particulariter sumtum, non pro aliquo determinato singulari, sed indeterminate pro quocumque. Et ideo cum de universali Particulariter sumto „ aliquid affirmatur vel negatur, ipse modus enunciandi non habet, quod affirmatio, et „ negatio sint de eodem; quod requiritur ad oppositionem affirmationis, et negationis. „

(3) Quidam addunt oppositionem *subalternam*, quae est inter duas propositiones affirmantes, aut negantes, quarum una est universalis, altera particularis, ut *omnis homo est justus*, *aliquis homo est justus*. Sed haec vera oppositio non est: nam universale, et particulare inter se revera non opponuntur, sed, ut ait S. Thomas loc. cit. lect. 9. *affirmatio, et negatio oppositae sunt secundum se*. Quare hujusmodi propositiones possunt esse simul verae, vel simul falsae, aut una vera, altera falsa.

(4) Quaeri hic potest, an propositiones indefinitae, affirmantes, et negantes idem de eodem sint oppositae. Dicendum est autem, ejusmodi propositiones, si necessariae sint, esse revera oppositas, quia aequivalent universalibus, ut diximus § 35. Si autem sint contingentes, proprie non opponi inter se, quia aequivalent particularibus, ut ib. diximus; particulares autem proprie non opponuntur, ut animadvertimus not. superiori. „ In indefinitis enunciationibus (ait S. Thomas I. Perih. lect. 10.) non determinatur, utrum praedicatum attribuatur subjecto universaliter, quod faceret contrarietatem „ enunciationum; aut particulariter, quod non faceret contrarietatem enunciationum... „ Contingit tamen quandoque ratione significati eas habere contrarietatem, puta, cum „ attribuitur ei aliquid universaliter ratione universalis, quamvis non apponatur signum „ universale, ut cum dicitur, Homo est animal, Homo non est animal, quia hae enunciationes eamdem habent vim ratione significati, ac si diceretur, Omnis homo est „ animal, Nullus homo est animal. „

(5) S. Thomas ib. lect. 9. „ Oportet, opposita esse circa idem; et quia enunciatio „ constituitur ex subjecto, et praedicato, requiritur ad contradictionem „ (idem dic „ de contrarietate) „ primo quidem, quod affirmatio, et negatio sint ejusdem praedicati; si enim dicatur *Plato currit, et non disputat*, non est contradictio. Secundo „ requiritur, quod sint de eodem subjecto; si enim dicatur, *Sortes currit, et Plato non currit, et non disputat*, non est contradictio. Tertio requiritur, quod identitas „ praedicati, et subjecti non sit solum secundum nomen, sed sit simul secundum rem, „ et nomen... Sunt autem et quaedam alia in contradictione observanda ad hoc quod „ omnis diversitas, quae est affirmationis, et negationis habeatur; non enim esset contradictio, si non omnino idem negaret negatio, quod affirmatio affirmaret. Haec autem diversitas potest secundum quatuor considerari. Uno quidem modo secundum diversas partes subjecti; non enim est contradictio, si dicatur *Æthiops est albus dente, et non est albus pede*. Secundo, si sit diversus modus ex parte praedicati; non

78. Propositiones *contradictoriae* numquam possunt esse simul verae, nec simul falsae; alioquin idem simul esset, et non esset, quod plane repugnat.

79. *Contraria* non possunt esse simul verae; quia contradictoriae essent simul verae: nam si essent verae hae duae contrariae, *Omnis homo est justus*, *Nullus homo est justus*, essent pariter verae hae duae particulares, *Aliquis homo est justus*, *Aliquis homo non est justus*; fieri enim non potest, ut universalis sit vera, quin veritas habeatur omnium, et singularum particularium (1). Possunt tamen propositiones *contrariae* esse simul falsae, si sint contingentes; tam enim falsa est haec, *Omnis homo est justus*, quam ejus contraria, *Nullus homo est justus*. Nec sequitur duas contradictorias esse simul falsas; quippe ex falsitate universalis non recte infertur in materia contingenti falsitas particularis (2).

80. *Subcontrariae* numquam possunt esse simul falsae; possunt tamen esse simul verae in materia contingenti. Nam si simul essent falsae, earum contradictoriae essent verae; v. g. si hae subcontrariae, *Aliquis homo est justus*, *Aliquis homo non est justus*, essent simul falsae, verae forent hae, *Omnis homo est justus*, *Nullus homo est justus*. Hae autem sunt contrariae; igitur duae contrariae essent simul verae, quod esse non potest, ut diximus (3). Possunt autem esse simul verae in materia contingenti, uti verae sunt, *Aliquis homo est justus*, *Aliquis homo non est justus*. Nec tamen sequitur, earum contradictorias esse simul veras, quia veritas propositionis particularis veritatem universalis non infert.

CAPUT XIII.

De Propositionum aequipollentia, et conversione.

81. Æquipollentia est duarum propositionum oppositarum reductio ad eamdem significationem, et sensum. Quod fit ope parti-

„ enim est contradictio, si dicatur, *Socrates currit, tarde, et non movetur velociter*... Tertio, si sit diversitas ex parte mensurae, puta loci, vel temporis; non enim „ est contradictio, si dicatur, *pluit in Gallia, et non pluit in Italia*; aut, *pluit heri, hodie non pluit*. Quarto, si sit diversitas ex habitudine ad aliquod extrinsecum, „ puta, si dicatur, *decem homines esse plures quoad domum, non autem quoad forum*. „ Itaque oppositio propositionum esse non potest, nisi sit affirmatio, et negatio ejusdem de eodem secundum idem. Quare hae propositiones non sunt oppositae, „ *Christus est minor Patre*, *Christus non est minor Patre*, sed *aequalis Patri*: nam „ non est affirmatio, et negatio secundum idem; est enim Christus minor Patre, secundum humanam naturam; non est minor, sed aequalis Patri, secundum divinam „ naturam.

(1) Vide S. August. lib. 6 con. Julian. cap. 3: ubi hac doctrina Julianum refellit.

(2) Vide S. Thom. 1. Perih. lect 13. Cur autem duae *contradictoriae* numquam possint esse simul falsae, bene autem duae *contrariae*, ratio est, quia inter *contradictorias*, nihil est medium, quod inter esse, et non esse inveniri non potest. At vero inter *contrarias* mediae sunt *subcontrariae*, quae aliquando sunt simul verae: tunc autem *contrariae* debent esse simul falsae.

(3) § 79.

culae *non*. Contradictoriae fiunt aequipollentes, si particula negativa praeponatur signo sive universali, sive particulari alterutrius. Sic, *non aliquis homo est mortalis*, aequivalet huic, *Omnis homo est mortalis* (1). In contrariis si particula negativa postponatur alterutrius subjecto, erunt aequipollentes. Nam si dicam, *Nullus homo non est mundus a sorde*, idem erit, ac si dicerem, *Omnis homo est mundus a sorde;* duae enim negativae affirmant. Subcontrariae non possunt fieri aequipollentes: nam si particula negativa postponatur, ut in contrariis, particularis affirmativa evadet omnino eadem ac particularis negativa; non erit igitur inter illas aequipollentia, quae in una eademque propositione esse non potest. Denique subalternae fiunt aequipollentes, si duae negationes addantur, una ante, altera post subjectum. Hae omnia isto versiculo comprehenduntur.

Prae contradic: post contra: prae, postque subalter (2).

82. Conversio propositionum est permutatio terminorum, idest, subjecti in praedicatum, et praedicati in subjectum, retenta veritate utriusque propositionis. Ac triplex est, *simplex*, *per accidens*, et *per contrapositionem*. Si servetur eadem quantitas cum sola permutatione praedicati, et subjecti, conversio dicitur *simplex*, ut *omnis homo est rationalis*, *omne rationale est homo*. Si permutatio fiat, variata quantitate, hoc est, mutata propositione universali in particularem, ut, *Omnis homo est animal*, *aliquod animal est homo*, conversio dicitur *per accidens*. Si denique permutatio fiat, mutatis terminis finitis in infinitos, ut, *aliquis homo non est justus*, *aliquid non justum est non homo*, conversio dicitur *per contrapositionem* (3).

---

(1) Confer S. August. lib. 6. con. Jul. cap. 19. n. 60. ubi Juliano objicienti, *non omnium contrariorum esse reciprocationem*, respondet; „ Dialecticas tenebras imperitis conaris offundere, dicens, *te cogitare non posse*, *in qua Dialexi invenerim* „ *contrariorum omnium reciprocationem*.... Satis est, quod ipse dixisti, *in nulla* „ *Dialexi posse inveniri contrariorum omnium reciprocationem;* hoc enim ostendisti, *aliquorum esse posse*, *non omnium*.... Si enim dixisses, *contrariorum reciprocationem esse nullorum*, et per hoc ostenderes, ea quae posui contraria, reciproca esse non posse, quia nulla esse possunt; ego aliqua esse posse ostendere debui, et deinde in his esse, quod posui. Sed esse aliqua jam ipse concedis, qui non „ dicis, nullorum contrariorum esse reciprocationem, sed *non omnium*. Est igitur aliquorum. „ Ex quibus perspicis, inutilia non esse quae hic de aequipollentia tradidimus.

(2) Aequipollentia praecipue valet ad cognoscendas significationes propositionum, quae obscurae apparent. v. g. Pelagiani, aliique Heterodoxi ex eo quod ait Christus Matt. 5. v. 34. *Ego autem dico vobis non jurare omnino*, inferebant Jusjurandum Christianis esse illicitum. Verum hoc sophisma facile dissolvitur, adhibita aequipollentia; haec enim propositio *non jurare omnino*, non aequivalet huic universali, *omnino non jurare*, sed huic, *non omnino jurare*, idest, *non semper* neque ex qualibet occasione: nam particula negativa praeposita signo universali affirmativo efficit, ut propositio universalis affirmativa aequipolleat particulari negativae.

(3) Propositiones negativae universales, et particulares affirmativae, quemadmodum et singulares sive affirmantes, sive negantes, converti possunt *simpliciter*, ut, *nulla virtus est vitium; nullum vitium est virtus. Quoddam vitium est superbia; superbia est quoddam vitium*. Propositiones affirmativae converti non possunt simpliciter,

PARS III. DE ARGUMENTATIONE, ET RELIQUIS SCIENDI MODIS.

83. Modus sciendi definiri solet, *Oratio ignoti manifestiva*. Duo autem sunt, quae oratione fieri possunt manifesta; scilicet, vel aliquid incomplexum, vel aliqua veritas complexa. De eo autem quod est incomplexum, ut triangulus, circulus, quadratum etc. vel est ignotum quid sit: idque explicatur *definiendo;* vel sunt ignotae ejus partes ob earum confusionem, aut multitudinem: idque explicatur *dividendo.* Veritas autem complexa, si obscura est, manifestatur probatione: idque fit *argumentando.* Triplex est igitur modus sciendi, *Definitio*, *Divisio*, et *Argumentatio.*

CAPUT I.

De Definitione.

84. Definitio, inquit Tullius (1), est *oratio quae id quod definitur, explicat quid sit.* Sic explico quid sit homo, cum ipsum definio *animal ratione praeditum* (2).

85. Duplex est definitio, alia *nominis*, alia *rei*. Illa explicat significationem, seu *quid* nominis: haec explicat rem significatam per nomen, sive *quid* rei (3).

86. Nomen tripliciter definiri potest, 1. per etymologiam, explicando nominis originem, ut Gen. 2. v. 23. Eva dicta fuit *Virago*, quia *de viro sumta*, 2. interpretando nominis significationem;

---

sed *per accidens*: nam affirmatio distribuit tantum subjectum, non praedicatum. Valet enim, *omnis homo est animal*, non valet, *omne animal est homo*; quare si conversio fiat, dicendum est, *aliquod animal est homo*. Convertuntur etiam *per accidens* propositiones universales negativae. Denique universales affirmativae, et particulares negativae convertuntur per contrapositionem. Quae ut facilius memoria tenerentur, Logici his versibus comprehenderunt:

Simpliciter feci, convertitur Eva per accid
Asto per contra; sic fit conversio tota.

(1) Topic. 26.

(2) A definitione proficisci debet omnis quae de re aliqua suscipitur tractatio: nam ut Cicero ad Orat. 116. *Nisi inter eos qui disceptent, convenit, quid sit illud, de quo ambigitur, nec recte disseri, nec umquam ad exitum perveniri potest.* Vide S. Thom. 1. Perih. lect. 1.

(3) Utraque definitio differt, quia definitiones nominum mutari possunt, quemadmodum ipsa nomina; at definitiones rerum sunt eaedem apud omnes. Vide S. Thom. loc. cit. Etsi autem definitiones nominum mutari possunt, nihilominus, ut ipse S. Thomas advertit 1. Poster. lect. 4 *Significatio nominis accipienda est ab eo, quod communiter intendunt homines.* Nam si cuique liceret mutare definitiones nominum, et quod vocamus v. g. triangulum, appellare quadratum, homines non possent communicare inter se conceptiones suas, et socialis communicatio tolleretur. Confer S. Thom. 1. Perih. lect. 2.

ut Rom. 8. v. 15. *In quo clamamus, Abba (Pater)* idest, quod interpretatur *Pater*. Sic dicitur Theologia esse *sermo de Deo*, Philosophia, *studium, seu amor sapientiae*, 3. adsignando significatum, quod nomen praesefert, ut si dicam, *nomine corporis intelligitur substantia trine dimensa* (1).

87. Definitio rei triplex, est, 1. *essentialis*, 2. *descriptiva*, 3. *caussalis*.

88. Essentialis est, quae explicat essentiam (2) rei per principia ipsam constituentia. Quae quidem principia, si re ipsa distincta sunt, ut in homine anima, et corpus, definitio dicitur *essentialis physica*; si autem distincta sunt per intellectum, ut in homine animal, et rationale, definitio dicitur *essentialis metaphysica*.

89. Descriptiva definitio est, quae explicat quid sit res per ejus attributa (3). Sic Cicero (4) definit hominem *animal providum, sagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis, et consilii*.

90. Quae rem explicat per caussas extrinsecas (5), appellatur definitio caussalis. Caussarum sunt quatuor genera, 1. *materialis*, 2. *formalis*, 3. *efficiens*, 4. *finalis*. *Materialis* est illa, *ex qua, et in qua aliquid fit* (6). *Formalis* alia est *intrinseca*, alia *extrinseca*. *Intrinseca* materiam, constituit in determinato esse, ut forma domus. *Extrinseca* est exemplar, quod sibi ad imitandum quis proponit, ut in mente architectoris est forma domus construendae. *Efficiens* est, quae vim continet aliquid producendi. *Finalis* est illa, cujus gratia aliquid fit. Definitio per caussas *materialem*, et *formalem intrinsecam*, vel est essentialis, si materia, et forma pertineant ad essentiam rei; vel est descriptiva, si forma pertineat ad accidentia rei. Itaque definitio *caussalis* est, quae rem

(1) Haec nominis definitio principio tradenda est, cum de quavis re agimus, nisi forte adeo esset comperta, ut de ipsa minime foret laborandum. Ut enim observat S. Thomas 1. Poster. lect. 2. *Antequam sciatur de aliquo, an sit, non potest sciri proprie de eo quid sit. Non entium enim non sunt definitiones. Sed non potest ostendi de aliquo an sit, nisi prius intelligatur quid significatur per nomen.* Id etiam commode consequitur ex praemissa definitione nominis, quod vitantur inutiles quaestiones de nominibus ob ambiguam eorum significationem minus explicatam: nam ut ipse S. Thomas advertit in 2. d. 3. quaest. 1. art. 1. *Sapientis est non curare de nominibus.* Vide S. August. lib. de orig. an. cap. 21.

(2) *Essentia* significat id quod primum in unaquaque re concipitur, eamque constituit, et ab omni alia re distinguit. Vocatur essentia ab eo quod est esse, sicut ab eo quod est sapere, vocatur sapientia. S. Aug. lib. 12 de Civ. cap. 2. Vocatur etiam *natura*, prout est principium operandi; nemo enim operari potest, nisi sit. Vide S. Thom. de Ente, et essen. cap. 1. Vocatur insuper *quidditas*: nam cum quaeritur, quid sit res, respondemus per ejus essentiam.

(3) Hac definitione frequentius utimur, quippe differentiae rerum essentiales innotescunt per differentias accidentales. Vide S. Thom. loc. cit. cap. 6.

(4) lib. 1. de leg.

(5) Per caussas, inquam, extrinsecas; nam caussae intrinsecae essentiales, sunt ipsa principia costituentia.

(6) Cic. lib. 3. de nat. Deor.

explicat per caussas *exemplarem*, *efficientem*, *et finalem*, ut si dicam, *Homo est ad imaginem Dei*, *creatus a Deo*, *propter vitam aeternam*.

91. Quaelibet definitio debet constare duplici ratione, quarum una significet id quod res definita commune habet cum aliis; et haec ratio vocatur *genus*: altera significet id, in quo res illa differt ab aliis, et haec dicitur *differentia*. Itaque prima lex, et conditio bonae definitionis est, ut constet ex *genere*, et *differentia* (1): ita enim totam rei naturam complectitur.

92. Altera conditio est, ut definitio non sit neque redundans, neque diminuta; nam si quidpiam redundaret, non explicaretur, quid proprie res sit; si quidpiam deesset, res non integre explicaretur (2).

93. Tertia conditio est, ut definitio sit clarior re definita; si enim esset obscurior, vel aeque obscura, illam non explicaret (3).

94. Quarta conditio est, ut definitum non ingrediatur definitionem; alioquin idem explicaretur per se ipsum.

95. Quinta conditio est, ut definitio converti possit cum re definita; aliter contineret aliquid quod non competeret definito (4).

96. Sexta conditio est, ut definitio sit brevis quam maxime fieri potest, ut quam naturam res definita habeat, deprehendi facile queat (5).

(1) Differentia debet esse maxime propria, et genus debet esse propinquum; alioqui non explicaretur propria ratio rei definitae. Quare si hominem definirem *substantiam viventem*, non esset bona definitio.

(2) S. August. lib. 2. de Doct. Christ. cap. 35. ait „ neque in definiendo aliquid com„ plectendum esse, quod ad rem ipsam non pertinet, aut aliquid quod pertinet, praetereundum. „

(3) Id autem est intelligendum non absolute, sed habito respectu ad intellectum cognoscentem terminos, ex quibus definitio constat. Si imperito Geometriae proponatur definitio Euclidea circuli, *Circulus est figura plana unius lineae circuitu comprehensa, ad quam omnes a centro ductae rectae lineae sunt aequales*; fortasse minus clare intelliget circulum, cujus ideam ex sensibus perspicuam hausit. Vide S. August. lib. 11. Confes. cap. 14. Haec minime animadvertunt, qui motus definitionem ab Aristotele traditam, veluti obscuram reprehendunt.

(4) S. Augustinus lib. de quant. anl. cap. 25. *Definitio*, inquit, *nihil amplius continet, quam id quod susceptum est explicandum, aliter omnino vitiosa est. Utrum autem hujusmodi vitiis careat, conversione exploratur.*

(5) Si quaeras, quomodo quis possit definitionem alicujus rei inquirere, haec accipe ex S. Thoma 2. Poster. lect. 16. *Si aliquis inquirit definitionem alicujus rei, oportet quod attendat ad ea, quae sunt similia illi, et etiam ad ea, quae sunt differentia ab illa re... Si quaerimus, quid est magnanimitas?* (magnanimitas, inquam, quatenus est animi magnitudo, non quatenus est virtus; nam de virtute magnanimitatis alibi Thomas agit) *debemus attendere ad quosdam magnanimos, ut sciamus quid unum habent in seipsis, in quantum magnanimi sunt. Sicut Alcides, idest, Hercules dictus est magnanimus, quod etiam Achilles, et etiam Ajax, qui omnes habent unum quid commune, quod est non sustinere injurias, quia Alcides non sustinens injurias dimicavit, Achilles vero in insaniam versus est propter iram, Ajax autem interfecit seipsum. Iterum debemus considerare in aliis qui dicuntur magnanimi, sicut in Lysandro, aut Socrate. Habent enim hoc commune, quod non mutabantur propter prosperitatem fortunae, vel per infortunium, sed indifferenter se habebant in utrisque. Accipiamus ergo haec duo, scilicet, impassibilitatem a fortuitis casibus, et non tolerare injurias; et consideremus, si est aliquid commune eis. In hoc enim consistit ratio magnanimitatis. Sicut si dicamus, quod utrumque contingit*

CAPUT II.

De Divisione.

97. Divisio definitur *oratio rem explicans per suas partes* (1). Alia est generis in species. Sic bonum dividitur in honestum, utile, et delectabile. Alia est divisio totius in partes integrales, ut divisio corporis humani in caput, pedes, manus etc. divisio telluris in Europam, Asiam, Africam, et Americam. Alia accidentis in subjecta, ut 1. Cor. 15. v. 41. *alia claritas solis, alia claritas lunae, et alia claritas stellarum.* Alia subjecti in accidentia, ut equi alii sunt nigri, alii albi, alii rufi etc. Alia demum accidentis in accidentia, ut motus alius est velox, alius tardus (2).

98. Ut divisio recte fiat, sequentes regulae statuuntur Prima. Divisum debet excedere singulas partes dividentes: nam omne totum est majus sua parte.

99. Altera regula. Divisio debet esse integra, ita ut membra dividentia exhauriant totum divisum (3). Sic integra est divisio numeri in parem, et imparem; integra non esset, si numerus divideretur in binarium, et ternarium.

100. Tertia regula. Membra dividentia debent esse aliquo modo opposita, ita ut numquam coincidant: nam si unum cum altero coincideret, jam non essent plura, sed unum membrum. Ita Manichaei inepte dividebant peccatum in *peccatum oris, manus, et sinus* (4).

101. Quarta regula. Membra dividentia debent se invicem excludere, alioqui non essent opposita. Quare tellus non recte divideretur in Europam, et Italiam, quia Italia includitur in Europa.

102. Quinta regula. Divisio debet esse brevis quantum fieri potest: nam multitudo membrorum parit confusionem, quam dividendo cavere nitimur. Optima est, si sit bimembris: sed si id fieri commode non potest, laborandum est, ut nulla membra praetermittantur.

---

propter hoc, quod aliquis existimat se dignum magnis. Ex hoc enim contingit, quod homo non patitur injurias, et ex hoc contingit quod et contemnit mutationem exteriorum bonorum tamquam minimorum. Si autem nihil commune inveniretur, illis duobus acceptis, non esset una species magnanimitatis, sed duae. Unde non posset dari una communis definitio.

(1) Ut veritas inquiratur, valde utilis est divisio; nam ut observat Clemens Alex. Strom. 8. „ A divisione recurrimus ad ea quae sunt simpliciora, et magis principalia... „ et sic accedimus ad id quod quaeritur, et non amplius suscipit divisionem. „ Divisio etiam mentem, et memoriam adjuvat; nam res distributae per partes, et facilius cognoscuntur, et promtius, ac firmius memoriae adhaerent.

(2) Vide Clem. Alex. loc. cit.

(3) Vide S. August. l. 2. de mor. Manic. cap. 10.

(4) Vide S. August. loc. cit.

103. Sexta regula. Divisio non debet esse neque nimia, neque nulla (1), sed moderata (2).

CAPUT III.

De Argumentatione.

104. Argumentatio est *oratio in qua unum ex alio infertur:* v. g. est sol, ergo dies est. Id ex quo aliud infertur, dicitur, *antecedens*, sive una, sive pluribus propositionibus constet. Quod infertur, vocatur *conclusio*, *consequutio*, *consequens*. Illatio consequentis ex antecedente, dicitur *consequentia* (3). Particula illativa *ergo*, *igitur*, *itaque etc.* est illationis nota.

105. Sequitur inde, vim omnem argumentationis non consistere in veritate, aut falsitate propositionum, sed dumtaxat in illatione. Quare propositiones possunt esse verae, et argumentatio non consistere: ut si dicam, *sol lucet ergo pluit*. Contra, propositiones possunt esse falsae, et illatio bona; ut si dicam, *terra movetur, ergo sol stat.* Propterea Logici docent, illationem neque veram, neque falsam esse, sed legitimam, vel illegimam, sive bonam, vel malam.

106. Argumentatio potest esse *affirmativa*, et *negativa*. Affirmativa est, si conclusio est affirmativa; v. g. *Qui furatur peccat. Judas furatus fuit. Ergo Judas peccavit.* Si autem conclusio est negativa, argumentatio negativa est; ut si dicam, *Qui peccatum facit, non diligit Deum. Judas peccatum fecit. Ergo Deum non dilexit.* Logici pro utraque statuunt principia illa, *Dici de omni; dici de nullo.* Nam vis argumentationis affirmativae in eo posita est, ut quidquid affirmatur de subjecto universaliter, dicatur de omni sub illo contento: quod significat *dici de omni*; v. g. quod dicitur de omnibus qui furantur, dici etiam debet de Juda qui

---

(1) Seneca Epist. 89. „ Comprehendere, *inquit*, quemadmodum maxima, ita minima difficile est. Describitur in tribus populus, in centurias exercitus. Quidquid in majus crevit, facilius agnoscitur, si discessit in partes, quas innumerabiles esse et parvas non oportet. Idem enim vitii habet nimia, quod nulla divisio. „

(2) Ex dictis infertur, valere consequutionem ab omnibus membris dividentibus ad totum divisum, et contra sic infero, Evangelium praedicatum esse in universo mundo, quia praedicatum est in Europa, Asia, Africa, et America. Infertur etiam, valere consequutionem, si exclusis aliis partibus, inferam reliquam quae superest, ut si dicam; Roma non est Urbs Asiae, neque Africae, neque Americae, est igitur Urbs Europae.

(3) Animadverte discrimen inter *consequens*, et *consequentiam*. Nam *consequens* est illa propositio, quae infertur ex antecedente: *consequentia* vero est illa connexio, sive habitudo inter antecedens, et consequens. Quare negamus quidem, vel concedimus *consequentiam*, si bene, vel male illata est. Distinguimus autem *consequens*, si propositio aequivoca sit. *Consequens*, et *consequentiam* distinguit Cicero; nam de *consequente* scribit l. 4. de finib. *Cum consequens aliquod falsum est, illud, cujus id consequens sit non potest esse verum:* De consequentia vero ait 4. ad Her. *Per consequentiam significatio fit, cum res quae sequuntur aliquam rem, dicuntur.*

furatus fuit. Vis autem argumentationis negativae in eo posita est, ut quidquid universaliter negatur de aliquo subjecto, negatur de omni contento sub illo: quod significat *dici de nullo*, v. g. quod negatur universaliter de illo qui peccat, negatur etiam de Juda qui peccavit (1).

CAPUT IV.

De multiplici argumentationis specie.

107. Octo enumerantur species argumentationis *Syllogismus*, *Inductio*, *Exemplum*, *Dilemma*, *Sorites*, *Enthymema*, *Epicherema*, *et Prosyllogismus*. Omnes tamen ad syllogismum reducuntur, ut infra dicemus (2).

102. *Syllogismus* definitur ab Aristotele (3), *Oratio, in qua, quibusdam positis, necessarium est aliud evenire, eo quod haec posita sunt;* idest, datis duabus propositionibus, quae *praemissae* vocari solent, necesse est, sequi conclusionem (4).

109. Id ut planius fiat, opere pretium est animadvertere ex supra dictis (5), propositionum quasdam esse, in quibus statim, perceptis terminis, apparet connexio inter praedicatum, et subjectum: atque in his non est opus argumentatione, qua propterea utimur, ut cognoscamus, an praedicatum conveniat, necne subjecto. Quaedam vero propositiones sunt, in quibus talis connexio non statim apparet. Necesse igitur est, ut praedicatum, et subjectum propositionis, cujus veritatem, aut falsitatem inquirimus, comparentur cum aliquo tertio: et siquidem conveniant cum illo tertio, concludamus convenire inter se, ex eo axiomate, *Quae sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se.* Si autem unus quidem terminus illius propositionis conveniat cum eo tertio, alter non conveniat, concludamus, neutrum convenire inter se, ex illo alio axiomate, *Duorum quorum unum est idem cum tertio, alterum*

(1) Haec principia nituntur altero principio, quod vocatur contradictionis, *nequit idem simul esse, et non esse:* nam si quod affirmatur de subjecto universaliter, non affirmaretur de omni contento sub illo; et quod de illo negatur universaliter, non negaretur de omni sub ipso contento; jam duae contradictoriae essent simul verae, adeoque idem esset simul, et non esset v. g. si vera esset haec propositio, *omnis qui furatur, peccat;* et vera insuper haec alia, *Judas furatus fuit;* esset autem falsa quae sequitur, *Judas peccat;* esset simul verum, et falsum, *peccare omnes qui furantur;* esset quidem verum, quia vera esset propositio universalis; *omnis qui furatur peccat;* esset autem falsum, quia excluderetur *Judas;* ideoque propositio illa universalis esset simul vera et falsa.

(2) Quae ratio est, cur συλλογισμος Graece, Latine reddatur *ratiocinatio*, et *argumentatio*, eo quod omnis argumentatio ad syllogismum reducitur.

(3) l. 1. Prior. c. 1.

(4) Vide S. August. l. 1. con. Crescon, Gram. c. 20.

(5) § 59. sq.

non est idem, *ea non sunt idem inter se* (1); v. g. sit inquirendum, an *anima hominis sit immortalis*, seu, an praedicatum *immortalis* conveniat subjecto *anima hominis*: adsumo tertium terminum *incorruptibile*, cum quo comparo subjectum *anima hominis*, et praedicatum *immortalis*, tali modo: *Incorruptibile est immortale. Anima hominis est incorruptibilis Ergo anima hominis est immortalis.* Sit inquirendum, an *anima hominis sit materialis*, adsumo tertium terminum *intellectivum*, et comparo eodem modo; et cum inveniam *intellectivum* convenire *animae hominis*, non convenire *materiali*, infero sic: *Intellectivum non est materiale. Anima hominis est intellectiva. Ergo anima hominis non est materialis.*

110. Ex quibus sequitur 1. syllogismum constare tribus duntaxat terminis. Tertius qui adsumitur dicitur *medius terminus.* Subjectum propositionis probandae, dicitur *minor terminus*, sive *minor extremitas*, quia subjectum minus patet, quam praedicatum; ut dictum est (2). Praedicatum propositionis probandae, dicitur, *major terminus*, seu *major extremitas*, quia, ut supra diximus (3), praedicatum latius patet, quam subjectum.

111. Sequitur 2. in quolibet syllogismo, tres tantummodo propositiones inveniri: una, in qua majus extremum comparatur cum medio, et dicitur *major*: altera, in qua minus extremum comparatur cum eodem medio, et dicitur *minor* (4): tertia, in qua majus, et minus extremum comparantur inter se, et dicitur *conclusio.*

112. Sequitur 3. in quolibet syllogismo tria esse debere, 1. *principium*, idque est *major* propositio; 2. *applicatio* illius principii, estque *minor* propositio, sive *adsumptio* (5). 3. *conclusio*, seu propositio quae infertur ex principio, et applicatione principii (6).

113. Sequitur 4. conclusionem contineri in *praemissis*: nam minus extremum est subjectum, majus extremum est praedicatum conclusionis: ambo vero in *praemissis* comparantur cum medio;

---

(1) In his principiis posita est universa cujuslibet ratiocinationis vis.

(2) § 25.

(3) Ib.

(4) Frequentius *major* ponitur primo loco, et *minor* secundo. Si autem *minor* ponatur primo loco, et *major* secundo, perinde est.

(5) *Minorem* propositionem. S. Augustinus l. 2. de doctr. Christ. c. 33. adsumptionem appellat.

(6) Conclusio est ut *minor*, sive, ut *applicatio principii*. Quare si applicatio sit omnino certa, et principium omnino certum, conclusio erit omnino certa. Si autem principium sit certum, et applicatio incerta, conclusio erit incerta. Fieri autem non potest, ut principium sit incertum, et applicatio certa. Quare si principium sit incertum, et applicatio, et conclusio erunt incertae.

et idcirco si quis *praemissas* concedat, debet necessario concedere conclusionem (1).

114. Sequitur 5. *praemissas* debere esse notiores conclusione; haec siquidem ex illis infertur.

115. Jam vero *Inductio* est argumentatio, in qua concluditur de tota specie quod affirmatur, vel negatur de singulis particularibus; ut, cum ex eo quod singuli particulares homines ratione utuntur, inferimus, omnes homines esse rationales (2). Particularia debent sufficienter enumerari, alioquin *inductio* non valet. Reducitur *inductio* ad syllogismum, si major propositio addatur; v. g. si singuli homines sunt rationales, etiam tota species, seu omnes homines. Atqui singuli homines rationales sunt. Ergo omnes homines sunt rationales (3).

116. *Exemplum* est argumentatio, in qua ex uno simili aliud simile infertur. (4) Sic Apostolus 1. Cor. 9. v. 7. sqq. ut probet, Ministris Ecclesiae deberi stipendia; *Quis* inquit, *militat suis stipendiis unquam? Quis plantat vineam, et de fructu ejus non edit? Quis pascit gregem, et de lacte gregis non manducat?* Haec argumentatio dici solet *a pari*: et quidem vim habet, si perfecta sit paritas, et similitudo: sin vero, minimum probat. Reducitur ad syllogismum, si major propositio addatur, *De rebus similibus similia affirmari, aut negari possunt.*

117. *Dilemma* (5) est argumentatio in duas partes distributa, quarum utravis concessa, possumus contra respondentem concludere. Dilemmate Christus usus fuit, cum Judaeos interrogavit Matt. 21. v. 25. *Baptismus Joannis unde erat? e caelo, an ex hominibus?* Si Dilemma in proponentem retorqueatur (6), dicitur

(1) S. Augustinus l. 1. con. Cresc. Gram. c. 20. „ Verum est, *inquit*, neminem „ disputando ad conclusionem falsam consequenter impelli, nisi prius consenserit fal- „ sis, quibus eadem conclusio, velit, nolit, efficitur. Ac per hoc qui cavet, ne se lo- „ quente, sequantur falsa, quae non vult, volens falsa caveat quae praecedunt. „

(2) Vide eumd. Aug. l. 1. de Adulter. Conjug. c. 14. sqq. ubi inductione ostendit, quomodo possumus cognoscere quid liceat; et non expediat; quid autem neque liceat, neque expediat.

(3) Si quaeras quae nam sit inductionis vis, cum id quod inductione probatur, deficit in uno, aut altero casu; v. g. inductione probatur, omne generans generare sibi simile, licet quandoque generentur monstra. Respondet S. Thomas 1. Poster. lect. 1. attendendum esse id quod in pluribus evenit; id enim sequitur naturam per se; quod autem in uno, aut alio casu evenit diverso modo, contingit *per accidens*.

(4) Similibus uti possumus, vel ad declarandum, uti Christus Dominus parabolis utebatur, ut *quod per simplex praeceptum teneri ab auditoribus non poterat, per similitudinem exemplaque teneretur*, ut S. Hieronymus dicit in c. 18 Matt. vel ad delectandum, uti frequenter Oratores; vel ad probandum, uti multoties Philosophi, ac Theologi faciunt. Si ad declarandum, vel ad delectandum exempla afferantur, non oportet esse vera. Si autem adsumantur ad probandum, vera debent esse; argumentum autem inde formatum, talem habet vim, qualis est ratio proportionis inter exemplum, et rem, pro qua probanda exemplum inducimus.

(5) S. Hieronymus in Epistola ad Oceanum Dilemma appellat *cornutum syllogismum*, quia ex duabus partibus constat. Si autem constet ex tribus partibus, Trilemma erit. Cicero 1. de Invent. *complexionem* vocat.

(6) Vide Gellium l. 5. c. 10. sq. et Cicer. 1. de Invent.

ἀντιςρόφον, idest, *reciprocum*, et *conversum*, seu, *contra versum*. In Dilemmate apparet vis duplicis syllogismi conditionalis.

118. *Sorites* sic dictus a σωρός *acervus*, est syllogismus coacervatus ex pluribus propositionibus ita dispositis, ut praedicatum prioris sit subjectum posterioris, donec in conclusione subjectum primae conjungatur cum praedicato ultimae. Hoc argumento utitur S. Augustinus (1) cum ait: ,, Maria unde? Ex Adam. Adam ,, unde? De terra. Si Maria de Adam, et Adam de terra, ergo ,, et Maria terra. Si autem Maria terra, agnoscamus quod canta- ,, tur, *Veritas de terra orta est*. ,,

119. *Enthymema* (2) est syllogismus detruncatus, in quo compendii caussa reticetur major, aut minor propositio; v. g. *substantia immaterialis est immortalis*, *ergo anima hominis est immortalis*. Intelligitur minor, *anima hominis est immaterialis*. Vel, *anima hominis est immaterialis*, *igitur est immortalis*. Intelligitur major. Ex duabus propositionibus Enthymematis, quae infert, dicitur *antecedens*, quae infertur, *conclusio*.

120. *Epicherema* (3) est syllogismus, in quo uni, vel utrique praemissae probatio adjungitur. Sic Cicero (4) probaturus, mundum consilio administrari, majorem propositionem ponit, *Melius curantur quae consilio geruntur*: illamque probat desumpto exemplo ex domus regimine. Subdit minorem, *Atqui nihil omnium rerum melius*, *quam omnis mundus administratur*. Concludit, *Ergo consilio mundus administratur*.

121. Denique *Prosyllogismus* est, cum uni perfecto syllogismo alter ita subnectitur, ut prioris conclusio sit minor posterioris, et duo syllogismi ex quinque propositionibus componantur; v. g. *Spiritus caret materia*: *anima est spiritus*: *ergo anima caret materia*: *quod caret materia incorruptibile est*: *anima igitur est incorruptibilis*. Quarta propositio dicitur *subsumtum*, et vulgo *minor subsumta*.

---

(1) Ser. 189. al. 35. de div.

(2) Oritur a verbo ἐνθυμέομαι animadverto, cogito, in animo habeo; eo quod una praemissa in animo retinetur.

(3) Graece ἐπιχείρημα, a verbo, ἐπιχειρέω, conor, aggredior, adversarium argumentis peto, sive ad manus venio, ab ἐπὶ ad, et χείρ *manus*. Propositiones probantes aliquando exprimuntur, ut in exemplo ex Cicerone allato; aliquando unica propositione continentur; ut cum Christus ait Discipulis Jo. 14. v. 9. *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me?* Quasi diceret: qui longo tempore versatur cum aliquo, ab ipso certe cognoscitur; cognitio enim personae pendet a conversatione cum ipsa. Ego autem longo tempore vobiscum versor, ut plane nostis. Debeo igitur a vobis cognosci.

(4) 1. de Invent.

CAPUT V.

De Syllogismorum divisionibus.

122. Syllogismus dividitur 1. in *demonstrativum*, *probabilem*, et *sophisticum*. *Demonstrativus* est, qui constat ex praemissis necessariis, et generat scientiam. *Probabilis* est, qui constat ex praemissis contingentibus, quae possunt esse verae, vel falsae, et generat opinionem. *Sophisticus* est, qui rectas argumentationis leges non servat, et generat deceptionem (1).

123. Dividitur 2. in *singularem* (2), *simplicem*, et *compositum*. *Singularis* est, cujus medius terminus est vox singularis, ut si dicam, *David fuit Rex*, *David fuit Propheta*, *Aliquis igitur Propheta fuit Rex* (3). Est autem syllogismus *simplex*, qui constat propositionibus simplicibus. *Compositus* autem syllogismus dicitur, cujus vel omnes, vel aliqua propositio composita est (4).

124. Itaque syllogismus compositus, vel est conditionalis, vel caussalis, vel copulativus, vel disjunctivus, vel relativus.

125. Et conditionalis quidem dicitur ille, cujus major est propositio conditionalis; fitque 1. ab affirmatione antecedentis (5) in minori ad affirmationem consequentis in conclusione, ut, *si Ecclesiam Catholicam audit*, *Catholicus est*, *sed audit Ecclesiam Catholicam*, *est igitur Catholicus*. Non valet tamen a negatione antecedentis in minori ad negationem consequentis in conclusione, nisi tantum in reciprocis (6). Sic non valet, *si est Philosophus*,

---

(1) Quod si praemissarum una sit necessaria, altera contingens, syllogismus erit probabilis, quia, ut diximus not. 6. pag. 31. conclusio est incerta, cum principium est certum, et applicatio incerta.

(2) Vocatur etiam *expositorius*, quia rem sensibus veluti exponit.

(3) Medius terminus debet esse ita singularis, ut non communicet cum aliis; nam aliter syllogismus non concludit. Quare non valet, *Deus est Pater*, *Deus est Filius*, *Ergo Filius est Pater*. Nam, ut advertit S. Thomas 1. p. quaest. 39. art. 4. ad 1. „ Hoc nomen *Deus* licet conveniat cum terminis singularibus in hoc, quod forma si„ gnificata non multiplicatur; convenit tamen cum terminis communibus in hoc, quod „ forma significata invenitur in pluribus suppositis. „

(4) Si qui syllogismi contineant propositiones incidentes, ii dicuntur *complexi*; ut, *Deus praecipit honorari Reges*, *Carolus est Rex*, *Ergo Deus praecipit honorari Carolum*. In hisce syllogismis animadvertendum est, an conclusio contineatur in praemissis; si enim non continetur, illegitima est, ut si dicam, *Deus praecipit honorari Reges*, *Parentes non sunt Reges ergo non sunt honorandi*. Conclusio est illegitima, quia lex honorandi Parentes non continetur in praecepto honorandi Reges.

(5) In propositione conditionali id quod infert, dicitur *antecedens*; quod infertur, dicitur *consequens*, ut cum dico, *si homo est*, *animal est*, propositio, *si homo est*, dicitur *antecedens*, quia infert; *animal est*, dicitur *consequens*, quia infertur S. Augustinus l. 2 de Doct. Christ. c. 31. „ In regulis connexionum, *inquit*, discitur, quid „ sit consequens, quid non consequens, quid repugnans. Consequens est, *si orator est*, „ *homo est*: Inconsequens, *si homo est*, *orator est*: Repugnans, *si homo est*, *qua*„ *drupes est*. „

(6) Idem S. August. ib. c. 33. „ Fac, *inquit*, aliquem proposuisse, *si justus est* „ *ille*, *bonus est*, et esse concessum; deinde assumpsisse, *Non est autem justus*: quo

est homo, sed non est Philosophus, ergo non est homo. 2. Ab affirmatione consequentis in minori ad affirmationem antecedentis in conclusione, ut, *si Catholicus est, audit Ecelesiam, sed audit Ecclesiam, est igitur Catholicus.* Valet dumtaxat in reciprocis; et ideo non valet, *si est homo, est animal, sed est animal, ergo est homo.* Valet autem a negatione consequentis in minori ad negationem antecedentis in conclusione (1), ut, *si Discipuli sunt Christi, se invicem diligunt sed se invicem non diligunt, ergo Christi Discipuli non sunt.*

126. Copulativus syllogismus est, cujus aliqua praemissa est copulativa, v. g. *Charitas, et peccatum non possunt esse simul, sed manet in Charitate, ergo non manet in peccato.* Concluditur a positione unius partis ad negationem alterius, sed non e contra, nisi in reciprocis.

127. Caussalis est, qui constat propositionibus caussalibus, v. g. *Quia Adamus peccavit mortuus est: peccavit autem, quia comedit de fructu ligni vetiti: ergo quia de eo fructu comedit, mortuus est.* Concludit, si antecedens sit caussa consequentis.

128. Disjunctivus syllogismus habet majorem disjunctivam. Si membra sint omnia enumerata, et non sunt plusquam duo, ex affirmatione, vel negatione unius infertur negatio, vel affirmatio alterius; ut illud Rom. 14. v. 4. *Domino suo stat, aut cadit: stabit autem:* ergo non cadet. Si autem membra sunt plusquam duo, tunc si unum affirmatur, reliqua debent removeri; ut, *vel est ingenuus, vel libertus, vel servus: Sed est ingenuus: ergo neque libertus, neque servus.* Si autem reliqua removentur, illud unum debet affirmari, ut, *non est neque libertus, neque servus: ergo ingenuus.* Si vero unum removeatur, reliqua affirmantur disjunctive, ut, *non est ingenuus: ergo vel libertus, vel servus.*

129. Relativus syllogismus est, cujus major est relativa ut 1. Cor. 15. v. 47. sqq. *Primus homo de terra, terrenus: secundus homo de coelo, coelestis. Qualis terrenus, tales terreni: et qualis coelestis, tales et coelestes. Igitur, sicut portavimus imaginem terreni: portemus et imaginem coelestis.*

„ item concesso, intulisse conclusionem, *Non est igitur bonus.* Quae tamen etsi vera „ sint omnia non est tamen vera regula conclusionis. Non enim sicut ablato consequen- „ ti, aufertur necessario quod praecedit; ita etiam ablato praecedenti, aufertur neces- „ sario quod consequitur. Quia verum est, cum dicimus, *si orator est homo est*; ex „ qua propositione si adsumamus, *Non est autem orator*; non erit consequens cum „ intuleris, *Non est igitur homo.* „

(1) Idem S. August. ib. „ Faciamus, aliquem concessisse, *si animal est cochlea* „ *vocem habet*; hoc concesso, cum probatum fuerit, vocem cochleam non habere, quo- „ niam consequenti ablato, illud quod praecedit aufertur, concluditur, non esse ani- „ mal cochleam. Quae sententia falsa est, sed ex concesso falso vera est conclusionis „ connexio. „

130. Hactenus dicta pertinent ad divisionem syllogismi ex parte materiae. Nunc syllogismus ex parte formae dividitur in *informem*, *et formatum*. Atque *informis* est, cum retinemus quidem argumenti vim, sed minime sumus solliciti de dispositione terminorum, et propositionum, et dicimur argumentari *extra formam;* quae argumentandi ratio familiaris est Philosophis, et Patribus, atque Angelico Praeceptori, qui formam accurate syllogisticam non semper adhibent. *Formatus* autem syllogismus dicitur, cum studiose servamus leges dialecticas figurarum, et modorum de quibus infra; et dicimur argumentari *in forma.*

CAPUT VI.

De generalibus Legibus Argumentationis.

131. Cum argumentatio constet ex terminis, et propositionibus, quatuor sunt ejus leges pertinentes ad terminos, et rursus quatuor ad propositiones. Quae spectant ad terminos hisce versibus comprehenduntur:

Terminus esto triplex, major, mediusque, minorque.
Latius hunc, quam praemissae, conclusio non vult.
Nequaquam medium capiat conclusio oportet.
Aut semel, aut iterum medium generaliter esto.

132. Ut igitur argumentatio sit concludens, requiritur 1. ut in ea sint tantum tres termini, ut supra dictum est (1), alioqui fieri non potest collatio duorum cum tertio, in qua collatione posita est omnis vis argumentationis (2).

133. Requiritur 2. ut termini in conclusione non accipiantur latius, quam in praemissis: sic enim essent plus quam tres contra 1. legem (3).

134. Requiritur 3. ut medius terminus non ingrediatur conclusionem: nam vis argumentationis in eo consistit, ut inferatur in conclusione, extrema convenire, aut non convenire inter se, propterea quod conveniunt, vel non conveniunt cum tertio.

135. Requiritur 4. ut medius terminus non sumatur bis particulariter, sed saltem in una praemissarum accipiatur universali-

(1) § 110.

(2) Contra hanc legem peccant argumentationes illae, in quibus medius terminus diverso modo supponit, vel aequivocatione laborat, vel non servat eamdem appellationem, ampliationem, restrictionem: ita enim videntur quidem esse tres termini, sed revera sunt plusquam tres.

(3) Hujusmodi erat sophisma relatum a Gellio l. 18. c. 2. *Quod ego sum, id tu, non es; ego sum homo; homo igitur tu non es.* Nam *τό homo* in conclusione accipitur universaliter, cum tamen in minori accipiatur pro homine singulari,

ter: nam si bis accipiatur particulariter, jam non pro eodem accipitur (1).

136. Leges autem pertinentes ad propositiones continentur versibus qui sequuntur;

> *Nil sequitur geminis ex particularibus unquam.*
> *Utraque si praemissa neget, nil inde sequetur.*
> *Sit parti similis conclusio deteriori.*
> *Ambae affirmantes nequent generare negantem.*

137. Itaque ex duabus praemissis particularibus non recte concluditur; quippe medius terminus bis particulariter accipitur (2).

138. Nulla etiam sequitur conclusio ex duabus praemissis negativis (3); siquidem non conferuntur extrema cum medio; adeoque nequeunt conferri inter se.

139. Conclusio debet sequi deteriorem partem, idest, si una praemissarum sit particularis, conclusio debet esse particularis, alioqui termini universalius acciperentur in conclusione, quam in praemissis. Si una praemissarum sit negativa, conclusio debet esse negativa: nam si extremorum unum convenit cum tertio, alterum non convenit, oportet, ea non convenire inter se.

140. Postremo ex praemissis affirmativis non concluditur negative: nam extrema conjuncta cum medio, nequeunt non conjungi inter se.

CAPUT VII.

De Figuris syllogismorum.

141. Figura syllogistica es combinatio extremorum cum medio. Haec combinatio quatuor modis fieri potest, 1. ita ut medius terminus sit subjectum in majori, et praedicatum in minori 2. Ut sit praedicatum tam in majori, quam in minori 3. Ut in majori, et in minori sit subjectum, 4. Ut sit praedicatum in majori, et subjectum in minori. Quatuor igitur sunt figurae syllogismorum. Tres priores continentur hoc versiculo:

Sub prae prima: sed altera bis prae: tertia bis sub.

---

(1) Vide not. 2. pag. 25. Potest tamen medius terminus bis sumi singulariter. Vide § 123. Nam terminus singularis cum sit perfecte unus, aequivalet universali.

(2) Nonnunquam ex duabus particularibus conclusio sequitur; ut si dicam, *Aliquis Rex est potens, Aliquis homo est Rex, Aliquis igitur homo est potens.* Id autem est, ut Logici loquuntur, non ratione formae; sed ratione materiae. Vide not. 6. pag. 37.

(3) Tale erat sophisma quod refert Gellius loc. cit. *Quod non perdidisti habes; cornua non perdidisti; habes igitur cornua.*

142. Hoc est, in prima figura medius terminus est subjectum in majori, et praedicatum in minori; v. g. *omnis spiritus est substantia, omnis Angelus est spiritus, ergo omnis Angelus est substantia. Spiritus* qui est medius terminus est subjectum in majori et praedicatum in minori (1).

143. In secunda figura medius terminus est bis praedicatum, ut *nulla frugalitas est vitium, omnis avaritia est vitium, nulla igitur avaritia est frugalitas. Vitium* quod est medius terminus, est bis praedicatum.

144. In tertia figura medius terminus est bis subjectum, ut *omnis eruditio paratur labore, omnis eruditio utilis est, quaedam igitur utilia parantur labore. Eruditio*, quae est medius terminus bis subjicitur.

145. De quarta figura nihil tradidit Aristoteles, vel quia rarius occurrit, vel quia minus est expedita, vel quia reducitur ad primam.

146. Unaquaeque figura suas leges peculiares habet, hisce versibus expressas:

I. *Sit minor affirmans, major vero generalis.*
II. *Una negans esto, nec major sit specialis.*
III. *Sit major affirmans, conclusio particularis.*

147. In prima igitur figura minor debet esse affirmativa (2): nam si esset negativa, conclusio deberet esse negativa ex dictis (3): major autem deberet esse affirmativa; si enim esset negativa, nihil sequeretur, ut dictum est (4). Itaque major extremitas, quae esset praedicatum in majore, et in conclusione, latius acciperetur in conclusione, quam in majori: nam, ut diximus (5), praedicatum propositionis negativae latius patet, quam praedicatum propositionis affirmativae: quod esse non potest, ut dictum est (6).

148. In eadem prima figura major debet esse universalis (7): nam si esset particularis, medius terminus qui est ejus subjectum, acciperetur particulariter: et quia etiam particulariter acciperetur

(1) Nec alia in compositis syllogismis dispositio est, cujusmodi Cicero 2. de Offic. posuit in hunc ferme modum: *Quidquid justum est, id etiam utile esse censent. Quidquid honestum est, idem est justum. Quidquid igitur honestum est, idem est utile.*

(2) Loquimur de modis primae figurae directe concludentibus: nam si indirecte concludant, ut infra dicemus, minor potest esse negativa; tunc enim praedicatum minoris est praedicatum conclusionis. V. g. non concludit hic syllogismus directus, *Omne quod loquitur vivit, Nullus equus loquitur, Ergo nullus equus vivit.* Concludit indirecte, si conclusio sit particularis negativa, ut, *Omne quod loquitur vivit, Nullus equus loquitur, Ergo aliquod vivens non est equus.*

(3) § 139. (4) § 138. (5) § 29. (6) § 133.

(7) Si conclusio sit indirecta, major potest esse particularis, sed minor erit negativa. Quare non valet directe *Aliquod animal est substantia, Nullus lapis est animal, Ergo aliquis lapis non est substantia.* Valet tamen indirecte, *Ergo aliqua substantia non est lapis.*

in minori affirmativa, cujus esset praedicatum, quod particulariter accipitur in propositionibus affirmativis, ut dictum est (1); ambae praemissae essent particulares: ex solis autem particularibus non concluditur, ut est ostensum (2).

149. In secunda figura una praemissarum debet esse negativa: nam in utraque medius terminus est praedicatum: in propositionibus autem affirmativis praedicatum ex dictis (3) accipitur particulariter: Quare si utraque praemissa esset affirmativa, conclusio inferretur ex solis particularibus, contra id quod est demonstratum (4). Excipe: si extrema reciprocentur cum medio: nam tunc subjectum converti potest in praedicatum, et econtra; et sic aeque late patent (5).

150. Major debet esse universalis, ut in prima figura: nam si esset particularis, majus extremum quod est ejus subjectum, acciperetur particulariter in majori: at in conclusione, quae ex dictis (6) necessario debet esse negans, quia minor est negativa, acciperetur universaliter, quia negatio distribuit praedicatum, et subjectum, ut dictum est (7). Igitur termini latius acciperentur in conclusione, quam in praemissis: quod fieri non potest (8).

151. In tertia figura minor debet esse affirmativa ob eamdem rationem, ob quam diximus (9), minorem in prima figura debere esse affirmativam. Conclusio autem debet esse particularis: nam in tertia figura subjectum conclusionis est praedicatum minoris: et cum minor sit affirmans, praedicatum accipitur particulariter, ut ex dictis (10). Quare conclusio quae sequitur deteriorem partem, debet esse particularis.

CAPUT VIII.

De modis syllogismorum.

152. Modus syllogisticus nihil est aliud, quam dispositio propositionum secundum earum universalitatem, vel particularitatem, affirmationem, vel negationem. Cum autem propositiones sint vel universales affirmativae, vel universales negativae, vel particulares affirmativae, vel particulares negativae, tot sunt modi syllogismorum, quot modis tres harum propositionum disponi possunt. Jam

---

(1) § 29. (2) § 137. (3) § 29.

(4) § 137. Hinc non valet, *Omnis spiritus est substantia, Omnis equus est substantia, Omnis igitur equus est spiritus.*

(5) Sic valet, *Omne risibile est homo, Omne rationale est homo, Ergo omne rationale est risibile.*

(6) § 139. (7) § 29.

(8) § 133. Neque proinde valet, *Aliqua substantia est spiritus, Nullum corpus est spiritus, Ergo aliquod corpus non est substantia.*

(9) § 117. (10) § 29.

vero sexagintaquatuor modis hae propositiones disponi possunt, uti consideranti perspicuum erit in schemate subjecto.

a a a =	a i a +	e a a +	e i a +	i a a +	i i a +	o a a +	o i a ×
a a e —	a i e —	e a e =	e i e +	i a e +	i i e ×	o a e +	o i e ×
a a i =	a i i =	e a i +	e i i +	i a i =	i i i ×	o a i +	o i i ×
a a o —	a i o —	e a o =	e i o =	i a o —	i i o ×	o a o =	o i o ×
a e a +	a o a +	e e a ×	e o a ×	i e a +	i o a ×	o e a ×	o o a ×
a e e =	a o e +	e e e ×	e o e ×	i e e +	i o e ×	o e e ×	o o e ×
a e i +	a o i +	e e i ×	e o i ×	i e i +	i o i ×	o e i ×	o o i ×
a e o ÷	a o o =	e e o ×	e o o ×	i e o : : :	i o o ×	o e o ×	o o o ×

153. Igitur sexagintaquatuor sunt modi syllogismorum (1). Ex iis autem decem tantum sunt concludentes, quos notavimus signo =. Alii non concludunt ob non servatas leges syllogisticas: nam vigintiseptem signati nota × constat ex praemissis particularibus, aut negativis. In novemdecim signatis nota + conclusio non sequitur deteriorem partem. Sex signati nota — inferunt conclusionem negativam ex duabus affirmativis. Modus signatus nota : : : non concludit, quia praedicatum conclusionis negativae latius patet, quam praedicatum praemissae affirmativae. Denique modus *a e o* signatus nota ÷ expungi debet, quia utpote particularis continetur in universali.

154. Ad decem recensitos modos concludentes pertinent novemdecim modi, quos Logici comprehenderunt quibusdam vocibus, in quibus tres priores vocales denotat propositiones, *A* universales

(1) Leibnitius de Arte Combinatoria probl. 2. n. 7. sqq.

affirmativas, *E* universales negativas, *I* particulares affirmativas, *O* particulares negativas. Reliquae additae sunt metri caussa.

I. *Barbara*, *Celarent*, *Darii*, *Ferio*. *Baralipton*, *Celantes*, *Dabitis*, *Fapesmo*, *Frisesomorum*.
II. *Cesare*, *Camestres*, *Festino*, *Baroco*.
III. *Darapti*, *Felapton*, *Disamis*, *Datisi*, *Bocardo*, *Ferison*.

155. Quorum novem priores pertinent ad primam figuram, ita tamen, ut primi quatuor concludant *directe*, quinque sequentes, *indirecte* (1). Post novem illos, quatuor sequentes pertinent ad secundam figuram. Reliqui ad tertiam.

156. Restaret modo agere de probatione, et reductione syllogismorum. At quoniam haec tanti non sunt, ut immorari in iis oporteat, breviter dicimus, syllogismum probari, cum negatur conclusio, post concessas praemissas: tunc vero bonitas syllogismi ostenditur ex iis principiis, quibus inniti diximus artem syllogisticam.

157. Reducuntur autem modi imperfecti syllogismorum ad quatuor priores modo perfectos primae figurae, si tres termini collocentur ita, ut idem perfecti modi requirunt: nam ipsi soli sufficiunt pro qualibet argumentatione; quaelibet enim conclusio probanda, vel est A, vel est E, vel est I, vel est O. Hae autem conclusiones in quatuor prioribus modis primae figurae reperiuntur.

158. In his autem Logicae praeceptis quae explicare conati sumus, frustra esset susceptus labor, nisi ad praxim illa deducerentur. Quapropter ad Philosophiae quaestiones progredimur.

(1) Syllogismi *directe* concludunt, cum majus extremum est praedicatum conclusionis, minus extremum est subjectum, ut, *Omnis spiritus est immortalis*, *Omnis Angelus est spiritus*, *Ergo omnis Angelus est immortalis*. Concludunt *indirecte*, cum majus extremum est subjectum conclusionis, minus extremum est praedicatum, ut si in eodem syllogismo inferam, *Ergo aliquod immortale est Angelus*.

PRIMA PARS
SUMMAE PHILOSOPHICAE

QUAESTIO I.

De Philosophia generatim.

1. Quoniam rectus in disciplinis tradendis ordo postulat, ut ab universalioribus incipiatur (1), agendum initio est de Philosophia generatim. Quaeremus autem 1. de existentia Philosophiae, 2. de ejus divisione, 3. de origine, 4. de propagatione, 5. specialim de origine Philosophiae Graecorum, 6. de utilitate Philosophiae, 7. de libertate philosophandi, 8. de doctrina S. Thomae in re philosophica, 9. de ordine tenendo in tradendis philosophicis disciplinis, 10. de earum certitudine. His autem quaesitis absoluta videtur omnis de Philosophia in universum tractatio.

ARTICULUS I.

Utrum Philosophia sit.

2. Videtur negandum (2): nam Pythagoras hujus nominis auctor (3) interrogatus, qua maxime arte confideret, respondit, artem se scire nullam (4). Putavit ergo, nullam esse Philosophiam.

3. II. Aristoteles appellatione Philosophiae intelligit (5) facultatem veritatis contemplatricem. Sed ut Cicero ait (6): „ Veritas „ adeo est obstructa difficultatibus, ut non sine caussa doctissimi,

(1) Vide S. Thomam 1. de anima lect. 1. al not. 2. pag. 2.

(2) Apollonium Rhodium irrisisse, et contempsisse Philosophiam, refert Cicero l. 1. de Orat. 75. et l. 2. 155. scribit, Zethum Pacuvianum Philosophiae prope bellum indixisse.

(3) Vide S. Thom. 1. Metaph. lect. 3.

(4) Cicero 5. Tusculanar. de Phytagora scribit: „ Phliuntem ferunt venisse, eum„ qua cum Leonte Principe Phliasiorum docte, et copiose disseruisse quaedam; cujus „ ingenium, et eloquentiam cum admiratus esset Leon, quaesisse ex eo, qua maxime „ arte confideret: at illum, artem quidem se scire nullam, sed esse Philosophum „.

(5) 2. Metaph. c. 1. (6) 4. Acad.

,, et antiquissimi invenire se posse quod cuperent, diffisi sint ;,. Nulla est igitur Philosophia.

4. III. Si quae Philosophia esset, cum omnes homines scire desiderent, omnes illam concupiscerent. Sed maxima hominum pars de Philosophia ne cogitat quidem. Philosophia igitur non exstat.

Propositio. I. *Existit Philosophia.* II. *Est tamen in nobis valde imperfecta.*

5. Prob. 1. p. Philosophia, si nomen spectes, est amor, sive studium sapientiae (1) ἀπὸ τοῦ φιλεῖν amare, et σοφία sapientia; si rem, est ipsa sapientia latissime accepta pro qualibet cognitione naturali certa, et evidenti per suam caussam (2). Atqui existit in nobis amor sapientiae; unusquisque enim naturae impulsu scire desiderat (3). Quisque etiam deprehendit intimo sensu, plura a se cognosci certa, et evidentia, per caussas, ut se existere, quia cogitat; non enim cogitare posset, nisi esset. Existit ergo Philosophia.

6. Prob. 2. p. Ad Philosophiam omnibus numeris absolutam requiritur cognitio omnino certa, et perspicua naturae universarum rerum naturali mentis vi per suas caussas, hoc est, per demonstrationem cognoscibilium; quo sensu Cicero Philosophiam definit (4), *Rerum divinarum, et humanarum, caussarumque, quibus hae res continentur, scientia* (5). Atqui innumerae pene sunt

---

(1) Cic. 2. de fin. ,, Nec quidquam aliud est Philosophia, si interpretari velis, quam ,, studium sapientiae ,,. Et 1. de leg. ,, Sapientia, a cujus amore Graeco verbo Phi- ,, losophia nomen accepit ,,.

(2) Vide S. Tom. q. 1. de pot. a, 4.

(3) Nam ut advertit S. Thom. 1. Metaph. lect. 1. *Quaelibet res naturalem inclinationem habet ad suam propriam operationem. Propria autem operatio hominis inquantum homo, est intelligere. Per hoc enim ab omnibus aliis differt. Unde naturaliter desiderium hominis inclinatur ad intelligendum, et per consequens ad sciendum.*

(4) 2. de Offic.

(5) Quia, ut S. Augustinus animadvertit Epist. 11. al. 168. n. 1. *Illa quae de hoc mundo quaeruntur, nec satis ad beatam vitam obtinendam videntur pertinere; et si aliquid adferunt voluptatis, cum investigantur, metuendum est tamen, ne occupent tempus rebus impendendum melioribus*; factum proinde est, ut Patres saepe verae Philosophiae nomine, Christianam sapientiam, et pietatem intelligant. Vide Clem. Alex. l. 1. Strom. pag. 185. et l. 2 pag. 380. Confer etiam S. Aug. l. 8. de Civ. cap. 1. ubi ait: *Si sapientia Deus est, per quem facta sunt omnia, sicut divinae auctoritas, veritasque monstravit, verus philosophus est amator Dei.* Et Nazianzenum Orat. 3 n. 97. et Orat. 23. n. 13. ubi Heronem Philosophum Alexandrinum laudat, propterea quod *hujus philosophiae fructus, non sermone fictae civitates... nec categoriae quaedam, et analyses, ac mixtiones... nec lineae quaedam nusquam existentes... Haec enim ille secundo loco semper habuit, obiterque ac velut per ludum attigit, hactenusque dumtaxat, ne ab illis, qui se earum rerum scientiam tenere profitentur, illudi, atque exagitari posset.*

istiusmodi res a nobis ignoratae, tum propter ingentem, ac prope infinitum earum numerum; tum propter mentis nostrae imbecillitatem, cujus *lumen intellectuale est obumbratum per conjunctionem ad corpus, et ad vires corporeas* (1); tum propter peccatum primi parentis (2); tum propter maximam plurimarum rerum a nobis distantiam, in primisque coelestium (3); tum propter vitae brevitatem; tum denique quia multa Deus voluit nos latere; quare Eccl. 3. v. 11. dicitur: *Mundum tradidit disputationi eorum, ut non inveniat homo opus quod operatus est Deus ab initio usque ad finem.* Philosophia igitur in nobis est valde imperfecta. Et idcirco Lactantius (4): ,, Ubi ergo, *inquit*, sa-,, pientia est? Ut neque te omnia scire putes, quod Dei est: ne-,, que omnia nescire, quod pecudis. Est enim aliquid medium, ,, quod sit hominis, idest, scientia cum ignoratione conjuncta, ,, et temperata ,,.

7. Ad primum dist. ant. et tamen Pythagoras ita respondit, quod putarit, nihil prorsus a se sciri, nego; ut ostenderet, multo plura a se nesciri, concedo. Pythagorae siquidem visum fuit, nemini nisi arrogantius tribui posse nomen sapientis, quo ante ipsum inter Graecos docti homines gloriabantur (5), atque ideo, habita ratione imperfectionis scientiae, qua pollebat, ait, artem se scire nullam, perfecte scilicet, et numeris omnibus absolutam.

8. Ad secundum neg. min. Neque urget Ciceronis testimo-

---

(1) S. Thom. Opus. 70. q. 1. art. 1. ad 2.

(2) Vide S. August. l. 5. Oper. Imperf. con. Jul. n. 1. ita scribentem: ,, Cur non ,, genus mortalium ad studium scientiae, roburque fortitudinis, naturali appetitu, ,, vel universum, vel certe ex maxima parte consurgit, ut rarissimos quosque potius ,, miremur, ab eo quod appetit naturae instituto deviara, atque desciscere? Cur in ,, profunda imperitiae, ad mollitudinem ignaviae, quasi per proclivia, nescio quo ve-,, lut onere urgente, delabitur? Fugam laboris certe dicis esse caussam, qua fit, ut ,, nesciant homines quae scire debuerant: sed vellem diceres, quid caussae sit, ut ho-,, mini tam bene naturaliter instituto utilia naturae, atque salubria sit laboriosissi-,, mum discere, atque ita laborem fugiens, in tenebris ignorantiaa familiarius libenti-,, usque requiescat? Nempe tanta raritas ingeniosorum, et studiosorum, per quae ,, duo ad humanarum, divinarumque rerum scientiam pervenitur, et tanta multitudo ,, tardorum, et desidiosorum satis indicat, in quam partem suo tamquam pondere ,, feratur ipsa natura, quam negatis esse vitiatam ,,.

(3) Vide S. Thom. 2. de Cael. lect. 4.

(4) l. 3. Inst. c. 6.

(5) *Cum Antiqui studio sapientiae insistentes, sophistae, idest, sapientes vocarentur, Pythagoras interrogatus, quid de se profiteretur, noluit se sapientem nominare, sicut sui antecessores; quia hoc praesumptuosum videbatur esse, sed vocavit se philosophum, idest, amatorem sapientiae.* S. Thom. 1. Metaph. lect. 3. Et S. Augustinus l. 8 de Civ. c. 2 *Cum antea Sapientes appellarentur, qui modo quodam laudabilis vitae aliis praestare videbantur; iste (Pythagoras) interrogatus, quid profiteretur, Philosophum se esse respondit, idest, studiosum, vel amatorem sapientiae: quoniam sapientiam profiteri arrogantissimum videbatur.*

nium; ipse enim cum Academicus esset (1), veritatem comprehendi posse diffitebatur.

9. Ad tertium dist. maj. omnes illam concupiscerent, si omnes ei studium impenderent, conc. si pauci, nego. ,, Frequenter (inquit S. Thomas (2) qui finem aliquem desiderant, a prosequutione finis ex aliqua caussa retrahuntur, vel propter difficultatem perveniendi, vel propter alias occupationes. Sic etiam licet omnes scientiam desiderent, non tamen omnes scientiae studium impendunt, quia ab aliis detinentur, vel a voluptatibus, vel a necessitatibus vitae praesentis, vel etiam propter pigritiam vitant laborem addiscendi ,,.

ARTICULUS II.

Utrum Philosophia recte dividatur in Logicam, Physicam, Ethicam, et Metaphysicam.

10. Videtur haec divisio redundare. I. Nam Aristoteles (3) Philosophiam dividit in contemplativam, et activam. Non ergo recte dividitur in quatuor partes enumeratas.

11. II. Plato Philosophiam dividit in tres partes, moralem, naturalem, rationalem (4). Metaphysica ergo superfluit.

12. III. Econtra divisio tradita videtur diminuta. Nam Philosophia, ut est dictum (5), complectitur cognitionem omnium rerum, quae naturaliter sciri possunt. Hujusmodi autem sunt etiam res mathematicae. Mathematica igitur addenda est.

Propositio. *Philosophia recte dividitur in quatuor partes enumeratas.*

13. Prob. Philosophia ex dictis (6) est ipsa sapientia. Atqui ad sapientiam pertinet ordinare; quandoquidem sapientia est potissima perfectio rationis, cujus proprium est cognoscere ordinem unius rei ad aliam (7). Divisio igitur Philosophiae constitui debet ex diversitate ordinis in rebus cognitis. Is autem ordo quadruplex est: primus quidem, quem ratio facit, cum ordinat suos conceptus, et voces, quae sunt conceptuum signa. Alter, quem ratio considerat in rebus naturalibus. Tertius, quem ratio facit in actibus voluntatis. Postremus, quem ratio ponit in operibus artium. Ex hac igitur diversitate ordinis statuenda Philosophiae

---

(1) Vide S. August. l. 6. de Civ. c. 2. (2) I. Metaph. lect. I.
(3) 2. Metaph. c. I. (4) Vide S. Aug. l. 8. de Civ. c. 4.
(5) § 6. (6) § 5.
(7) Confer S. Thom. I. Ethic. lect. I. et Nazianzenum Orat. 26. n 8. ubi inquit: *Ordo in iis, quae ratione, et animo intelliguntur, locum habet.*

divisio est. Atqui ordo, quem ratio facit in sui conceptibus, pertinet ad Logicam, quae propterea dicitur scientia rationalis (1). Ordo, quem ratio considerat in rebus naturalibus, si quidem consideratur in rebus sensibilibus, pertinet ad Physicam (2); si vero in rebus mere intelligibilibus, ad Metaphysicam (3). Ordo actionum voluntatis ad finem, pertinet ad Ethicam, sive ad scientiam de moribus (4). Ordo autem a ratione positus in operibus artium, non pertinet ad aliquam scientiam proprie dictam, quoniam scientiae sunt de necessariis, artes vero regulas quasdam continent, quas homines invenerunt ad vitae utilitatem, aut voluptatem. Philosophia igitur recte dividitur in quatuor partes enumeratas (5).

14. Ad primum neg. cons. Nam studium omne sapientiae in contemplatione, et actione versatur, quia Logica, Physica, et Metaphysica, in contemplatione, Ethica vero maxime in actione consistunt (6).

15. Ad secundum neg. cons. Namque Metaphysica continetur ea parte, quae naturalis dicitur; inspicit enim ordinem constitutum a natura in rebus intelligibilibus, ut dictum est (7).

16. Ad tertium dicimus, res mathematicas referri ad Physicam (8), cum versentur circa quantitatem, quae est prima corporis physici adfectio.

---

(1) Vide not. 5 pag 2.

(2) φυσις Graece, natura latine dicitur. Itaque Physica idem est, ac scientia naturae. Cicero l. de Nat. Deor. Physicum vocat speculatorem naturae.

(3) Metaphysica dicitur μετα τὰ φυσικὰ, hoc est, post, sive trans naturalia, quod sit de rebus, quae physicam considerationem transcendunt.

(4) Cicero l. de fato: *Quia*, ait, *pertinet ad mores, quos* ἤθη *Graeci vocant; nos eam partem Philosophiae de moribus appellare solemus.*

(5) Vide Origenem Prologo in Cant. Cantic. ubi ait: *Generales disciplinae, quibus ad rerum scientiam pervenitur, tres sunt, quas Graeci Ethicam, Physicam, et Theoricen appellaverunt, nos has dicere possumus moralem, naturalem, et inspectivam. Nonnulli sane apud Graecos etiam Logicen, quam nos rationalem possumus dicere, quarto in numero posuere. Alii non extrinsecus eam, sed per has tres quas supra memoravimus, disciplinas, insertam consertamque per omne corpus esse dixerunt. Est enim Logice, et velut nos dicimus, rationalis, quae verborum, dictorumque videtur continere rationes, proprietatesque, et improprietates, generaque, et species, et figuras singulorum quoque edocere dictorum, quam utique disciplinam, non tam separari, quam inseri ceteris convenit, et intexi. Moralis autem dicitur, per quam mos vivendi honestus aptatur, et instituta ad virtutem tendentia praeparantur. Naturalis dicitur ubi uniuscujusque rei natura discutitur... Inspectiva dicitur, qua supergressi visibilia, de divinis aliquid, et coelestibus contemplamur, eaque sola mente intuemur, quoniam corporeum supergrediuntur adspectum.* Videri etiam potest S. Augustinus l. 3. con. Acad. c. 17. n. 37. scribens: *Plato adjiciens lepori, subtilitatique Socraticae, quam in moralibus habuit, naturalium, divinarumque peritiam... subjungensque quasi formatricem illarum partium, judicemque Dialecticam... perfectam dicitur composuisse Philosophiae disciplinam.*

(6) Conf. S. Aug. l. 8. de Civ. c. 4. (7) § 13.

(8) Vide S. Thom. l. de Cael. lect. 3.

ARTICULUS III.

Utrum Philosophia infusa fuerit Adamo.

17. Post explicatam Philosophiae existentiam, naturam, atque divisionem, operae pretium est in ejus originem inquirere: nam ut Cicero ait (1): *Affert vetustas omnibus in rebus longinqua observatione incredibilem scientiam.* Itaque initium Philosophiae sumendum est ab ipsa primi hominis conditione, cui Deus illam infudit. Verum Jacobus Bruckerus (2) contra statuit, Adamo, videlicet, tribui tantummodo posse rudimenta quaedam Philosophiae, et imperfectam quamdam cognitionem, ex meditatione, et experientia profectam. Cui sententiae Heinecius subscribit (3).

18. Videtur autem ita dicendum. I. quia Philosophiae origo communiter ducitur ab admiratione (4). At si Philosophia Adamo fuisset infusa, nulla in ipso potuisset esse admiratio, quae ex ignorantia procedit, cum visis effectis, eorum caussas nescimus. Philosophia igitur Adamo non fuit infusa.

19. II. Adamus deceptus fuit per verba mulieris, quae putavit fieri potuisse, ut serpens loqueretur. Uterque igitur perspectam non habuit naturam serpentis; adeoque expers fuit Philosophiae.

20. III. Adamus profecit in cognitione rerum. Illas igitur non cognovit per scientiam infusam.

21. IV. Habitus infusi differunt essentialiter ab acquisitis. Si ergo Philosophia fuisset Adamo infusa, differret essentialiter a nostra: quod falsum est.

Propositio. *Adamo statim a creatione infusa fuit a Deo Philosophia plene cumulateque perfecta.*

22. Prob. Adamus statim a creatione ita fuit constitutus a Deo, ut esset parens cunctorum hominum, praebendo ipsis non modo esse per generationem, sed etiam disciplinam per instructionem; utrumque enim accipere filii a patre debent. Ergo quemadmodum ita corpore fuit constitutus, ut statim a creatione posset generare; pari modo, multoque magis sic fuit constitutus animo, ut statim posset alios instruere, et quidem omnibus scientiis, quas naturali ingenio adsequi poterant. Jam vero nemo alios instruere in scientiis valet, nisi jam iisdem scientiis sit instructus. Adamus igitur statim a creatione instructus fuit omnium rerum

(1) lib. I. de Divin.
(2) Hist. Phil. l. 1. cap. 2. de Philos. antediluviana.
(3) p. I. c. 2 de philos. traditionaria. (4) Vide S. Thom. 1. Metaph. lect 3.

scientiis, quibus homines naturali ingenio instrui possunt (1). Haec autem est Philosophia omnibus numeris absoluta, ut dictum est (2). Adamus igitur instructus fuit philosophia plene, cumulateque perfecta statim a creatione (3). Sic autem instructus esse non potuit per meditationem, et experientiam; utraque enim tempore comparatur. Ergo nonnisi per habitum a Deo infusum (4).

23. Ad primum dist. maj. ducitur ab admiratione in posteris Adae longe post ipsum, conc.; in ipso Adamo, nego. Sane cum homines progressu temporis multis curis distenti, et cupiditatibus dediti, remiserint sapientiae studium, excitari ad illud ex admiratione debuerunt (5). In Adamo autem nulla fuit admiratio circa res naturales; non enim erat quod ille admiraretur, qui omnium caussas norat. *Unde enim solet oboriri admiratio, aut quae hujus vitii mater est, nisi res insolita praeter manifestum caussarum ordinem* (6) ?

24. Ad secundum negamus, Adamum deceptum fuisse errore speculativo, quasi putarit, vera esse quae mulier ex serpente proferebat; dicimus tamen, fuisse deceptum errore practico, quia su-

---

(1) Hujus eximiae, excellentissimaeque scientiae indicium fuit, quod Adamus rebus nomina indidit. Cicero l. 1. Tuscul. „ Summae sapientiae, *inquit*, Pythagorae visum est, quod aliquis omnium primus omnibus rebus nomina imposuit „. Et Plato „ in Cratylo. „ Non cujusque viri est nomen imponere, verum cujusdam nominum auctoris: hic autem est, ut videtur, legislator, qui rarior omni artifice inter homines reperitur „. Ita Gentiles Philosophi, quamquam lumine fidei destituti. Chrysostomus autem hom. 14. in Gen. *Qui potest*, inquit, *congruis nominibus jumenta appellare, et volatilia coeli, et alias bestias, quomodo non omni sapientia, et industria pollet?* Et S. Augustinus l. 5. Oper. Imperf. con. Jul. n. 1. sic ipsum redarguit: „ Neque secundum Christianam cogitatis fidem, qualis sit factus Adam, qui universis „ generibus animarum vivarum nomina imposuit: quod excellentissimae fuisse indicium sapientiae, in secularibus etiam litteris legimus. Nam ipse Pythagoras, a quo „ Philosophiae nomen exortum est, dixisse fertur, illum fuisse omnium sapientissimum, qui vocabula primus indidit rebus. Verum etsi nihil tale de Adam didicissemus, nostrum erat utique vera ratione conjicere, qualis in illo homine natura sit „ condita, in quo vitium omnino nullum fuit. Quis autem usque adeo sit tardus ingenio, ut ad naturam neget obtusa, vel acuta ingenia pertinere; aut existimet, non „ esse animi vitia vel memoriae, vel intelligentiae tarditatem „?

(2) § 6.

(3) Vide S. Thom 1. p. q. 94. art. 3. et q. 18. de verit. art. 4.

(4) Id videtur indigitatum Eccl. c. 17. v. 5. sq. ubi de primis parentibus dicitur: *Disciplina intellectus replevit illos. Creavit illis scientiam spiritus, sensu implevi cor illorum, et mala, et bona ostendit illis.*

(5) Ita intelligendus est S. Thomas, cum ait 1. Metaph. lect. 3. „ Qui primi philosophati sunt, incoeperunt philosophari propter admirationem alicujus caussae; et „ quidem a principio admirabantur dubitabilia pauciora, quae magis erant in promtu, „ ut eorum caussae cognoscerentur; sed postea ex cognitione manifestorum ad inquisitionem occultorum paulatim procedentes, incoeperunt dubitare de majoribus, et „ occultioribus, sicut de passionibus lunae, et de eclipsi ejus, et de mutatione figurae ejus etc.

(6) S. Aug. l. 1. de Ord. c. 3. n. 8.

perbia elatus, non attendit ad divina promissa. Neque putavit, fieri potuisse, ut serpens loqueretur conditione naturae, sed ministerio creaturae spiritualis (1).

25. Ad tertium dist. ant. profecit cognitione experimentali, conc. intellectiva, nego. Utique Adamus experiendo profecit, quia quod ante sciebat per scientiam mentis, postea cognovit per experientiam sensus (2).

26. Ad quartum dist. ant. habitus *per se* infusi differunt essentialiter ab acquisitis, concedo; *per accidens*, nego. Hoc posteriori modo Philosophia infusa fuit Adamo; id enim requirebat non Philosophiae natura, sed conditio primi hominis, qui alioqui conditus fuisset in omnium rerum ignoratione: quod ejus statui minime congruebat.

ARTICULUS IV.

Utrum Philosophiae propagatio tribuenda sit Philosophis Graecorum.

27. Arbitratus est Epicurus (3), solos Graecos posse philosophari, ceteros tamquam barbaros esse despiciendos (4). Videtur autem ita dicendum. I. quia veteres ante Thaletem ita erant imperiti Philosophiae, ut ne eclipses quidem praedicere noverint; Thales enim primus omnium eclipses praedixit (5). Nemo igitur ante Graecos Philosophiam propagavit.

28. II. Aristoteles (6) scribit, Poetas omnium primos coepisse de natura philosophari. Sed, ut Cicero ait (7), apud Graecos antiquissimum e doctis fuit genus Poetarum. Igitur apud Graecos fuere qui Philosophiam propagarunt.

29. III. Fabulosa videntur viris eruditis (8), quae de priscis Philosophis ante Graecos, ut de Trismegisto, de Sanchoniathone, de Zoroastre etc. narrantur. Propagatio ergo Philosophiae unice Graecis est adscridenda.

Propositio. *Philosophia a prima mundi aetate ad haec nostra tempora constanter propagata fuit, magna tamen vicissitudine.*

30. Prob. Adamns, ut dictum est (9), Philosophiam accepit

(1) S. Thom. in 2. d. 22. a. 3. ad 2.

(2) Idem q. 18. de verit. a. 4. ad 11.

(3) Vide Clem. Alex. Strom. 1.

(4) Graecis barbari erant quicumque Graece nescirent. Theodoretus ser 5. de curand Graec. adfect. ,, Profecto sicuti Graecis hominibus Illyrici, Poeones, Taulantii, ,, et Atinlanes barbari esse censebantur; ita rursus et eisdem illis, aliisque ferme ,, omnibus, qui audire Graecum idioma non possunt Attica lingua, Dorica, Æolica, ,, et Jonica, videntur barbariem quamdam sapere ,,.

(5) Cicero l. 1. de Divin. (6) 1. Metaph. c. 3. (7) l. 1. Tuscul.

(8) Vicus in Tab. Chron. *ad scientiam novam*. Deslandius *Histoi. Critique de la Philosophie.* (9) § 22.

infusam, ut illam transmitteret ad poster os suos. Atqui non est putandum, fuisse hoc parentis debitum ab illo neglectum, praesertim postquam ipsum poenituit delicti sui; neque enim peccato philosophiam amiserat, quoniam scientiae naturales per peccatum non amittuntur (1). Philosophia igitur ab Adamo transmissa fuit ad filios, et nepotes. Atqui Adam vixit annis noncentum triginta; Mathusalem vero, qui postremus fuit Patriarcharum defunctorum ante diluvium, natus fuit anno mundi sexcentesimo octuagesimo septimo, vixitque annis nongentis sexaginta novem; ideoque Adamum superstitem habuit annis biscentum quadraginta tribus; vixit vero Mathusalem cum Noemo annis sexcentum, quippe Noemus natus fuit anno mundi millesimo quinquagesimo sexto, Mathusalem obiit ipso anno diluvii, idest, anno mundi millesimo sexcentesimo quinquagesimo sexto. Facile igitur propagari Philosophia potuit ab Adamo ad posteros ante diluvium.

31. Post diluvium, ac praesertim post confusionem linguarum, homines in varias mundi plagas dispersi, nonnihil remiserunt studium sapientiae, illud tamen non omnino restinxerunt: nam, ut dictum est (2), desiderium sciendi est homini naturale: desiderium autem naturale non potest esse prorsus inane, cum sit inclinatio inhaerens rebus ex ordinatione primi Moventis, quae omnino frustrari nequit (3). Itaque unaquaeque prope gens suos habuit sapientes longe ante tempora Graecorum.

32. Atque ad Hebraeos quod pertinet, facile propagari apud ipsos Philosophia potuit ex Adamo. Ut enim dictum est (4), Mathusalem erudiri ab Adamo potuit; a Mathusalem vero Noemus, a quo Semus ejus filius excipere potuit documenta majoribus tradita ante diluvium, eaque Abrahamo tradere; nam Abrahamus superstitem habuit Semum annis quinquaginta: Abrahamus autem filium Isaac erudivit, is vero filium Jacobum, a quo doctrinam acceperunt ejus filii, inter quos Levi, qui usque ad Moysen Hebraeorum Legislatorem vixit. Sic ergo continuata successione ab Adamo ad Moysen, et a Moyse ad Judaicam gentem propagari Philosophia facile potuit (5). Inter Hebraeos sapientissimus fuit Salomon (6), qui *disputavit super lignis a cedro quae est in Libano usque ad hyssopum, quae egreditur de pariete: et disseruit de jumentis, et volucribus, et reptilibus, et piscibus* (7).

---

(1) Vide S. Thom. 1. 2. q. 63. a. 2. ad 2.

(2) § 5. (3) S. Thom. 1. Ethic. lect. '. (4) § 30.

(5) Vide, si licet, Joan. Franc. Buddeum Hist. Phil. Hebr. c. 1. et Hornium Hist. Phil. l. 2.

(6) De Salomone S. Thom. q. 12. de ver. a. 12. *Salomon*, inquit, *de moribus hominum, et naturis rerum, quae naturaliter accipimus, divino instinctu ceteris certius judicavit.*

(7) 3. Reg. c. 4. v. 33. Quo ex loco perspicue constat, quam falso Heineccius Elem.

33. Hebraeis adjungendi sunt Chaldaei, quos Cicero (1) antiquissimum appellat Doctorum genus. Constat sane, Abrahamum inter Chaldaeos fuisse versatum (2). Itaque verisimile valde est, Chaldaeos ab Abrahamo multa didicisse (3). Sapientes apud Chaldaeos Magi vocabantur (4), eosque a Zoroastre institutos, auctor est Plutarchus (5). Suidas refert (6), Zoroastrem annis quingentis antiquiorem bello Trojano exstitisse, hoc est, longe ante philosophos Graecos, quorum nemo (si paucos Poetas excipias, qui vel paullo ante, vel post Trojam captam exstitisse (7) feruntur) alicujus nominis fuit ante Olympiades (8), ut infra dicemus. Chaldaeos astrorum scientia excelluisse testatur Cicero (9), et colligitur etiam ex Porphirio, quem citat Simplicius (10).

34. Phoenicus quoque ab Abrahamo fuisse edoctos, testatur Eupolemus apud Eusebium (11). Idem Eusebius (12) ostendit, litteras ab Hebraeis ad Phoenices pervenisse. De iisdem Phoenicibus scribit Herodotus (13): *Phoenicus qui cum Cadmo* (14) *advenerunt,*

Hist. Phil. § 14. scribat de Salomone, aliisque Hebraeorum sapientibus: *Eorum sapientia magis in vera Dei notitia, et scientia morum, quam in speculationibus physicis constitisse videtur.* Miranda vero est Heinecii eruditio, eum ibid. inter Hebraeos numerat Adamum, et Noachum. *Sapientiae*, inquit, *studiosissima fuit gens hebraea, inque ea Adamus, Noachus etc.* quasi Adamus, et Noachus non fuerint universorum hominum parentes.

(1) L. 1. de Divin. (2) Gen. c. 11. v. 31.

(3) Josephus Antiq. Jud. l. 1. c. 15. de Abrahamo testimonium Berosi profert scribentis: *Post diluvium decima generatione apud Chaldaeos fuit quidam vir justus, et magnus, in coelestibus rebus expertus.*

(4) Vide S. Thom. 3 p. q. 36. a. 3. ad 2.

(5) de Iside, et Osiride.

(6) Non una est de Zoroastris aetate sententia. Vide Stanlejum de Chald. Philos. par. 13. sect. 1. c. 3. Sive autem cum Epiphanio dicatur vixisse Nembrodi tempore, sive cum Eusebio tempore Semiramidis uxoris Nini Regis Assyriorum; constat, longe ante Trojana tempora exstitisse: nam Nembrodus pater Nini fuit; Nini autem imperii anno 43. natus fuit Abrahamus, a quo ejus nativitatis anno usque ad Trojam captam numerat Eusebius in Chron. annos 824. sive 835.

(7) Vide Euseb. in Chron.

(8) Idem Euseb. ibid. *A captivitate Trojae*, inquit, *usque ad Olympiadem primam anni* 406. *alias* 405. (sive ex Arundelliano marmore 434.) *Archyli Atheniensium Judicis secundo anno prima Olympias acta, quae erat Agon gymnicus, in quo Choraebus Heliensis exstitit victor... Ab hoc tempore Graeca de temporibus historia vera creditur.*

(9) l. 1. de Divin. ubi scribit; „ Assyrii propter planitiem, magnitudinemque regionum, quas incolebant, cum coelum ex omni parte patens, atque apertum intuerentur, trajectiones, motusque stellarum observaverunt; quibus notatis, quid cuique significaretur memoriae prodiderunt; qua in natione Chaldaei non ex artis, sed ex gentis vocabulo nominati, diuturna observatione siderum, scientiam putantur effecisse „.

(10) In l. 2. de Coelo, ubi refert, Callisthenem rogatum ab Aristotele, ad ipsum misisse observationes siderum annorum 1903 a Chaldaeis factas.

(11) l. 9. Praepar. c. 17. (12) l. 10. Praepar. c. 5.

(13) l. 5. c. 58.

(14) Cadmus regnasse dicitur Thebis post mortem Josue circa tempora Othonielis Judicis Hebraeorum. Vide Euseb. in Chron. et Clem. Alex. Strom. 1.

cum multas alias doctrinas, tum vero litteras, attulerunt, quae apud Graecos ante non fuerant. Quare constat, in Phoenicia litteras fuisse cultas ante tempora Graecorum. Inter Phoenices eminuisse dicitur Sanchoniathon, isque floruisse ante Trojana tempora (1).

35. Persis sui non defuere Sapientes, inter quos recensetur alter Zoroaster (2) Magorum Persarum institutor (3), de quibus S. Hieronymus (4): *Magi sunt, qui de singulis philosophantur..: consuetudo autem communis magos pro maleficis accipit, qui aliter habentur apud Gentem suam, eo quod sint philosophi.* Cui subscribens S. Thomas (5) cum de magis disserit, qui Bethlehem adorare Dominum nostrum Jesum Christum venere, ait: *Quidam dicunt, quod isti Magi non fuerunt malefici, sed sapientes Astrologi, qui apud Persas, vel Chaldaeos Magi vocantur.* Persas ab Ælamo Semi filio, deindeque ab Abrahamo institutos fuisse confirmat Thomas Hyde *de veteri Persarum Religione* (6).

36. In Arabia jam ante Graecos philosophiam fuisse cultam, constat, ex Porphirio (7), qui refert, Pythagoram inter alias regiones, quas discendi studio peragravit, Arabiam quoque petiisse. Sane Arabiae Petreae contigua erat Idumaea (8). Inter Idumaeos autem summa sapientiae laude claruit Jobus.

---

(1) Sanchoniathonis libros Philo Byblius in Graecam linguam vertit. Vide Teodoretum ser. 2, de curandis Graec. adfect. Fragmenta quaedam servavit Eusebius, ae libris suis de Evangelica Praeparatione intexuit. De Sanchoniathone videri potest Daniel Huetius Demonstr. Evang. propos. 4. e. 2. De eodem scripsere Vandalius in Dissert. super Sanchoniathone, et Dodwellus Dissert. edita de Sanchoniathone.

(2) Varios fuisse Zoroastres, ostendit Stanlejus *de Philos. Chald.* part. 13 sect. 1. c. 2. nimirum *Chaldaeum*, de quo diximus § 33. Item *Bactrianum*, de quo Justinus l. 1. Item *Persam*, sive *Medum*, ut ait Clemens Alex. Strom. 1. pag. 331 de quo hic loquimur. Item *Pamphylium*, de quo idem Clemens Strom. 5. pag. 598. Et *Proconnesium*, de quo Plinius l. 30. c. 1. Idem Stanlejus putat, a Zoroastre Chaldaeo qui Astronomicarum disciplinarum cultor fuit, attributum fuisse aliis Zoroastris nomen, propterea quod easdem disciplinas coluerint. Daniel Huetius Dem. Evang. prop. 4. c. 5. nititur ostendere, varios Zoroastres in una Moysis persona convenire; sed levissimis id efficit conjecturis.

(3) Thomas Hyde *de veterum Persarum Religione* in Praefat. putat, hunc Perso-medum Zoroastrem tempore captivitatis Judaeorum vixisse. Cui consentit Stanlejus loc. cit. eo quod vox *Persa* usitata non fuerit ante tempora Ezechielis Prophetae.

(4) In c. 2. Danielis. (5) 3. p. q. 36. a 3. ad 2.

(6) Cap. 1. ubi scribit „ nullum esse dubium, quin Alborigenes „ (Aborigenes gens erant Arcadibus prognata, de quibus videri potest Dionysius Halicarnassens l. 1.) „ „ Gentis Medicae, et Persicae conditores, fuerint orthodoxi... Nam pie credendum est „ quod Ælam Persarum pater, aut (Semi filius moriger) post tam stupendam a diluvio liberationem, paternam Religionem retinuerit, et in eadem firmiter persliterit; „ et tantum erga se Divinae Bonitatis Miraculum recente memoria habens, a Patre „ Semo acceptam doctrinam salutarem suis filiis, et nepotibus instillaverit „. Et cap. 2. „ Veterum Persarum Religio ab Arabice loquentibus nuncupata est *Millat Ibraim*, „ et a Perso-mediee loquentibus *Kish Abraham*, quae utraque sonat *Religio Abrahami*, gloriando, eam primo ab Abrahamo Patriarcha, et Fidelium parente profectam „.

(7) In vita Pythagorae. (8) Plinius l. 5. c. 13.

37. Apud Indos celebrabantur Gymnosophistae, qui, ut S. Augustinus ait (1), *nudi perbibentur philosophari in solitudinibus Indiae.* Hos autem ante tempora Alexandri Magni, sapientes fuisse habitos, ex eo patet, quod refert Clemens Alex. (2) ,, Indorum philosophia fuit ipsa quoque valde celebrata. Alexander ,, quidem certe Macedo, cum Indorum decem coepisset Gymnosophistas, qui videbantur esse optimi, et praestantissimi, sermonisque brevitate ceteris antecellere, quaestiones eis proposuit, ,, eum, qui non apte responderet, se esse de medio sublaturum ,, minatus ,,.

38. Ad Ægyptios devenientes, invenimus ipsos ante Moysen sapientiae laude commendatos. Moyses enim dicitur *eruditus omni sapientia Ægyptiorum* (3). Ab Ægyptiis artes mathematicas fuisse inventas, post Platonem (4) et Laertium (5) scribit S. Thomas (6); nam ut Cicero (7) animadvertit: ,, Ægyptii, et Babylonii, in camporum patentium aequoribus habitantes, cum ex terra nihil emineret, quod contemplationi coeli officere posset, omnem curam ,, in siderum cognitione posuerunt ,,. Celeberrimus inter Ægyptios fuit Hermes, sive Mercurius dictus *Trismegistus*, idest, ter magnus, quod habitus fuerit magnus Philosophus, Sacerdos, et Rex. Eumdem post Moysen vixisse, sed longe ante tempora Graecorum Philosophorum, tradit S. Augustinus (8). Ægyptios ab Abrahamo fuisse doctos, cum in Ægyptum perrexit, auctor est Josephus (9).

39. Quod ad Europam pertinet, sapientiae laude claruere in Thracia Zamolsis, qui teste Clemente Alex. (10) *unus erat ex familiaribus Pythagorae;* in Scythia Anacharsis, qui, ut habet idem

---

(1) l. 15. de Civ. c. 20. (2) Strom. 6. p. 631.

(3) Act. 7. v. 22. (4) in Phaedro. (5) in Proemio.

(6) 1 Metaph. lect. 1. *Circa Ægyptum primo inventae sunt artes mathematicae, quae sunt maxime speculativae, a Sacerdotibus, qui sunt concessi studio vacare, et de publico expensas habebant, sicut etiam legitur in Genesi.*

(7) l. 2. de Divin.

(8) l. 18. de Civ. c. 39. *Quod attinet ad philosophiam, quae se docere profitetur aliquid, unde fiant homines beati, circa tempora Mercurii, quem Trismegistum vocaverunt, in illis terris ejusmodi studia claruerunt: longe quidem ante sapientes, vel Philosophos Graeciae sed tamen post Abraham, et Isaac, et Jacob, et Joseph: nimirum etiam post ipsum Moysen. Eo quippe tempore, quo Moyses natus est, fuisse reperitur Atlas ille magnus Astrologus, Promethei frater, maternus avus Mercurii majoris, cuius nepos fuit Trismegistus.*

(9) Antiq. Judaic. l. 1. c. 16. ubi de Abrahamo Ægyptum ingresso, scribit: ,, Erat ,, in admiratione cunctorum, tamquam vir sapiens, atque paratus non solum ad intelligendum, sed etiam ad satisfaciendum, et ad loquendum quodcumque docere niteretur. Arithmeticam quoque eis contulit, et quae de Astrologia sunt, ipse contradidit ,,.

(10) Strom. 4. pag. 497.

Clemens (1), *scribitur Graecorum multis antecelluisse Philosophis*; in Gallia Druidae (2); in Hispania Turdetani (3); in Italia Hetrusci, et Siculi (4).

40. Fatemur tamen cum Angelico Doctore (5), priorum illorum Sapientum Philosophiam (exceptis Hebraeis in iis praesertim, quae ad Religionem, et ad mores spectant) fuisse valde imperfectam, plurimisque implicatam erroribus. ,, Sicut enim pueri de ,, novo loqui incipientes, imperfecte, et balbutiendo loquuntur; ,, ita Philosophia priorum Philosophorum visa est balbutiendo, et ,, imperfecte de omnibus loqui ,,.

41. Ut primum inter Graecos coli Philosophia coepit, fuere quidam Poetae Theologi nuncupati, quod de Divinis carmina canerent; quorum praecipui Orpheus, et Musaeus, et Linus vixerunt tempore, quo Judices erant in populo Judaeorum (6), hoc est circa annum mundi 3940. ex Eusebii supputatione in Chronico, cum tamen Troja capta ponatur ab eodem Eusebio anno mundi 4029. Homerus autem, et Hesiodus multo post Trojam captam fuisse inveniuntur (7); atque proinde Moyse, ceterisque Philosophis, quorum meminimus, posteriores. Sunt qui in dubium vertunt, extiteritne umquam Orpheus (8). Sunt praeterea qui putant, Orphei carmina conficta esse, et a veteribus Christianis interpolata (9)

---

(1) Strom. 1. pag. 305.

(2) S. Thom. Opusc. 20. l. 1. cap. 14. ,, Quia futurum erat, ut in Gallia Christiani Sacerdotii plurimum vigeret Religio, Divinitus est permissum, ut etiam apud ,, Gallos Gentiles, sacerdotes, quos Druidas nominabant, totius Galliae jus definirent ,, ut refert Julius Caesar in libro, quem de bello Gallico scripsit ,,.

(3) Vide S. August. l. 8. de Civ. c. 9. et ibi adnot. Ludovici Vives.

(4) Confer. Clem. Alex. Strom. 1. pag. 307. ,, Tuscanos ajunt plasticem excogitasse, Itanonque (Samnites is fuit) primo clypeum fecisse... Siculi quoque qui sunt in ,, Italia, primi invenere Phormingem, quae non multum differt a cithara. ,,

(5) 1. Metaph. lect. 17.

(6) S. Thomas 1. Metaph. lect. 4. ,, Apud Graecos primi famosi in scientia fuerunt ,, quidam Poetae Theologi, sic dicti, quod de Divinis carmina faciebant. Fuerunt autem tres, Orpheus, Musaeus, et Linus, quorum Orpheus famosior fuit. Fuerunt autem ,, tempore, quo Judices erant in populo Judaeorum. Unde patet, quod diu fuerunt ,, ante Thaletem, et multo magis ante Aristotelem, qui fuit tempore Alexandri ,,. ,, Vide Clem. Alex. Strom 1. pag. 323.

(7) Theodoretus Ser. 2. de curandis Graec. affect. ,, Homerus certe, atque Hesiodus ,, multo post Trojana tempora floruerunt: Ipse vero Orpheus, Poetarum primus, ,, generatione una praecessit Trojana tempora... Linus porro, et Musaeus circa Trojana tempora viguerunt... Cum ergo, ut Porphyrius inquit, Moyses hisce Poetis sit ,, mille annis antiquior, hi vero Poetarum sint antiquissimi (post eos enim et Homerus, et Hesiodus nati sunt, qui et Thaletem, et alios Philosophos multis annorum spatiis praecesserunt) cumque sit Thales, auditoresque Thaletis vetustiores ,, insequutis Philosophis; cur non, quaeso, his omnibus relictis, ad Moysen oceanum ,, Theologiae transimus ,,? Vide Clem. Alex. pag. cit. et S. Thom. 3. Metaph. lect. 11.

(8) Si Ciceronem audimus l. 1. de Nat. Deor. *Orpheum poetam docet Aristoteles numquam fuisse*. Ubi vero sic docuerit Aristoteles, Cicero non dicit.

(9) Vossius de Arte Poet. c. 13.

Sed cum Orphei, ejusque carminum Plato mentionem faciat in *Io* (1), non videtur de eorum veritate dubitandum (2). Quia vero, ut Clemens Alex. (3) scribit: *velum apud vulgus est poetica delectatio;* hinc evenisse docet Angelicus (4), ut poetae Philosophiam obscurarint potius, quam illustrarint. *Si enim per fabulas veritas obumbretur, non potest sciri, quid verum sub fabula lateat, nisi ab eo qui fabulam confinxerit.*

42. Post Poetas exstitere septem Sapientes quorum *primus Thales Milesius tempore Romuli, et apud Hebraeos tempore Achaz Regis Israel* (5). *Secundus Pittacus Mitylenaeus, apud Hebraeos regnante Sedecia, et apud Romanos Tarquinio Prisco* (6). *Alii quinque fuerunt Solon Atheniensis, Chilo Lacedaemonius, Periander Corinthius* (7), *Cleobolus Lidius, Bias Prienaeus, qui fuerunt omnes tempore Babylonicae captivitatis* (8). Cum autem ii sapientes, uno excepto Thalete, Moralia tantum persequuti fuerint, ut post S. Augustinum (9) Angelicus animadvertit (10), Philosophiam non admodum propagarunt.

---

(1) Ubi Socrates inducitur dicens: *Nec in tibiarum flatu, ut arbitror, nec in pulsu citharae, nec in illo ad citharam cantu, neque in rhapsodia virum intuitus es, qui Olympi opera, vel Thamirae, vel Orphei, aut Ithacensis Phemii rhapsodi, exprimere possit.* Idem Plato in *Philebo* Orpheum citat: „ In sexta vero progenie, inquit Orpheus, cantilenae ornatum finite „. Vide Plutarchum de Musica, ubi ait: *Orpheus neminem videtur imitatus.*

(2) Fatemur tamen cum Clemente Alex. Orphica carmina quae circumferuntur, non esse Orpheo adscribenda. *Onomacritus*, inquit ille Strom. 1. pag. 331. *Atheniensis, cujus dicuntur esse poemata quae Orpheo adscribuntur, tempore principatus Pisistratidarum, circa quinquagesimam Olympiadem invenitur.* Idipsum scribit Tatianus Orat. con. Graecos n. 41.

(3) Strom. 5. (4) 3. Metaph. lect. 11.

(5) *Romulo regnante* (inquit S. Augustinus l. 18. de Civ. c. 24.) *Thales Milesius fuisse perhibetur, unus ex septem sapientibus.* Nam Thales Milesius ab Eusebio in *Chronico* ponitur Olympiade octava, quo tempore Romulus apud Romanos, et Achaz apud Hebraeos regnabant. Cum autem idem Eusebius ad Olympiadem 35. referat alium Thaletem Examii filium; ideo potuit Clemens Alex. Strom. 1. pag. 302. scribere: „ Thaletem Eudemus in historiis Astrologicis dicit praedixisse defectum solis, qui fuit eo „ tempore, quo inter se manus con seruere Medi, et Lydi, regnante quidem Cyaxare „ patre Astyagis in Media, Alyatte autem Croesi in Lydia... Sunt autem ea tempora „ circa quinquagesimam Olympiadem „. Et cum circa eadem tempora clari habiti fuerint reliqui sex sapientes; potuit etiam idem Clemens ibid. pag. 332. affirmare; „ Qui „ autem cum Thalete connumerati sunt Sapientes, fuerunt eodem tempore „.

(6) S. Aug. l. 18. de Civ. c. 25. *Regnante apud Hebraeos Sedecia, et apud Romanos Tarquinio Prisco, qui successerat Anco Martio, ductus est captivus in Babyloniam populus Judaeorum... Eo tempore Pittacus Mitylenaeus alius ex septem sapientibus, fuisse perhibetur. Et quinque ceteros, qui ut septem numerarentur, Thaleti, quem supra commemoravimus, et huic Pittaco adduntur, eo tempore fuisse scribit Eusebius, quo captivus Dei populus in Babylonia detinebatur.*

(7) Quidam apud Clem. Alex. Strom. 1. loco Periandri Corinthii ponunt Anacharsim Schytam, aut Epimenidem Cretensem. Verum S. Thomas communiorem amplexus est sententiam.

(8) S. Thom. 1. Metaph. lect. 4. (9) loc. cit. (10) 1. de anima lect. 5

43. Thales princeps fuit Sectae Philosophorum, quae ab Jonia Jonica dicta est. Italica vero Secta, cujus princeps fuit Pythagoras natione Samius, sic appellata est, quod Pythagoras Cotrone, et Metaponti doceret, vigeretque ejus Secta in ea Italiae parte quae quondam Magna Graecia (1), nunc autem Apulia, et Calabria nuncupatur (2). Cum autem Thales ad Olympiadem octavam, vel 35. referatur, ut dictum est (3); Pythagoras vero natus fuerit tertio anno Olympiadis 53 (4), et in Italiam fuerit profectus Olympiade 62. (5) clarusque Philosophus habitus Olympiade 63. (6); constat, quam fuerint Graeçi Philosophi aliarum gentium Philosophis a posteriores.

44. Ex Jonica, et Italica Sectis, quibus Clemens Alex. (7) Eleaticam addit (sic dictam a Parmenide Eleate, qui eam auxit; quamvis fuerit instituta a Xenophane (8) Colophonio), plures aliae Sectae prodierunt; Cyrenaica ab Aristippo Cyrenaico; Eliaca a Phoedo Eliensi: Megarica ab Euclide Megarensi: Academica (9) vetus a Platone: Academica media ab Arcesila; Academica nova a Carneade (10) Cynica (11) ab Antisthene; Stoica (12) a Zenone

(1) De Magnae Graeciae finibus vide Mazochium de Tabulis Heracleensibus Diatr. 1. cap. 2. sqq.

(2) „ Sciendum est (inquit S. Thomas 1. Metaph. lect. 7.) duo fuisse Philosophorum genera. Nam quidam vocabantur Jonici, qui morabantur in illa terra, quae „ nunc Graecia dicitur. Et isti sumserunt principium a Thalete. Alii Philosophi fuerunt Italici in illa parte Italiae, quae quondam Magna Graecia dicebatur, quae nunc „ Apulia, et Calabria dicitur; quorum Philosophorum princeps fuit Pythagoras natione Samius „. Nimirum communiorem de Pythagorae patria opinionem S. Thomas est consectatus. Nam licet Clemens Alex. Strom. 1. pag. 300. et Theodoretus Ser. 1. de curandis Graec. adfect. ex Aristoxeni, Aristarchi, et Theopompi sententia Pythagoram Tuscum, sive Tyrrhenum faciant; quod et Suidas confirmat; alii vero apud Porphyrium in vita Pythagorae, Phliasium fuisse affirment; alii Syrum, Tyro oppido ortum, ut Cleanthes apud eumdem Porphyrium; alii, ut Jamblicus in vita Pythagorae c. 1. sq. Sidone in Phoenicia ipsum natum dicant; alii demum cum Lyco apud Porphyrium nihil certi de patria Pythagorae statui posse contendant; nihilominus Pythagoras communius natione Samius habetur. Vide S. August. l. 8. de Civ. c. 2. et Stanlejum Hist. Phil. part. 8. c. 1.

(3) § 42. et not. 5. pag. 58. (4) Vide Stanlej. Hist. Phil. Par. 13. c. 1.

(5) Ib. c. 10. (6) Vide Euseb. in Chron. (7) Strom. 1. pag. 300.

(8) Vide S. Thom. 1. Met. lect. 9.

(9) Academica dicta est ab horto quodam, quem Ecademus destinavit Athenis, in quo Socrates, et Plato docuerunt.

(10) Academici veteres sequuti Platonem, de incertis dubitabant, multa tamen certa profitebantur. Media Academia nihil certum esse putabat. Academia nova etsi verum aliquod esse profiteretur, negabat tamen inveniri a nobis posse. Vide Lactantium l. 3. Inst. c. 4. sqq. Hi postremi *Sceptici*, sive despicientes, et *Acataleptici*, idest, incomprehensibiles dicti sunt. *Dogmatici* vero dicebantur ii qui sua dogmata ut certa pertinaciter tuebantur. Vide Sext. Empyr. Pyrr. Hypot. l. 2. c. 1.

(11) Sic dicta vel a canina mordendi licentia, vel a Cynosarge, seu candidi canis templo, in quo Antisthenes docebat.

(12) A portice, Graece, στοά, ubi hujus Sectae Philosophi convenire ad disserendum consueverunt.

Citiensi; Peripatetica (1) ab Aristotele; Pyrrhonica a Pyrrhone Eliensi (2); Epicurea ab Epicuro; Eclectica (3) a Potamone. Sub hisce Sectis, quamquam multis magnisque scaterent erroribus (4), aucta Philosophia est. Quia enim *nullus homo ita est expers veritatis, quin aliquid de veritate cognoscat... licet id quod unus homo potest immittere, vel apponere ad cognitionem veritatis suo studio, et ingenio, sit aliquid parum, per comparationem ad totam considerationem veritatis; tamen illud quod aggregatur ex omnibus exquisitis, et collectis, fit aliquid magnum, ut potest apparere in omnibus artibus, quae per diversorum studia, et ingenia ad mirabile incrementum pervenerunt* (5). Non assentimur tamen iis qui putant (6), *Graecanicas litteras ad summum ejus, quae inter homines versatur, sapientiae apicem pertigisse.* Nam ut recte Lactantius (7): ,, In multas Sectas Philosophia (Graecanica) divisa est: et omnes varia sentiunt. In qua ponimus veritatem? in omnibus certe non potest. Designemus quamlibet: nempe in ceteris omnibus sapientia non erit. Transeamus ad singulas. Eodem modo, quidquid uni dabimus, ceteris auferemus. Unaquaeque enim Secta omnes alias evertit, ut se, suaque confirmet... sed sicut alias tollit, sic ipsa quoque ab aliis omnibus tollitur ,,.

45. Post Christum natum plerique Ecclesiae Patres Platonem sequuti sunt (8) in iis, quae cum Fide Catholica conjungi poterant (9). Plures tamen conquesti sunt, *Platonem omnium haere-*

---

(1) Peripatetica est appellata ἀπὸ τοῦ περιπατεῖν, quod est deambulare, quippe hi Philosophi consueverant inter deambulandum disputare. Vide Cic. l. 1. Acad.

(2) Pyrrhonici cum Scepticis conveniebant.

(3) Eclectici dicti sunt, qui nulli se addicentes sectae, ex omnibus seligebant quod magis placeret.

(4) Vide S. Just. M. *in Cohort. ad Graec.* n. 8. Athenagoram *Legat. Christ.* n. 7. Tertullian. *de Praescr.* c. 7. *et l. de ani.* c. 2. Lactantium *l.* 1. *Instit.* c. 1. S. Cyrillum Alex. *l.* 1. *con. Julian.* et S. Thomam 1. p. q. 1. art. 1.

(5) S. Thom. 2. Metaph. lect. 1.

(6) Ita Auctor. Disput. Phys. Hist. praemissae Phys. Mrskembr. c. 3. § 1.

(7) l. 3. Inst. c. 4.

(8) Cujus rei S. Augustinus l. 5. de Civ. c. 10. rationem reddit. Nam postquam dixit: *Sive isti Platonici, sive quicumque alii quarumlibet gentium Philosophi de Deo ista sentiunt, nobiscum sentiunt;* subdit: ,, Sed ideo cum Platonicis magis placuit hanc caussam agere, quia eorum sunt litterae notiores. Nam et Graeci, quorum lingua in gentibus praeeminet, eas magna praedicatione celebrarunt, et Latini permoti earum vel excellentia, vel gloria, ipsas libentius didicerunt, atque in nostrum eloquium transferendo nobiliores, clarioresque fecerunt ,,. Haec si legisset Ficinus, nequaquam scripsisset Proemio in Platonem, Platonem a se latine factum, quod *ad haec usque secula Sol Platonicus nondum palam Latinis gentibus oriretur;* neque Josephus Blanchinus in Proem. Operis de Magnis Hetruriae Ducibus, hanc gloriam Ficino tribuisset.

(9) Vide S. Aug. l. 3. con Acad. c. 19. n. 43. de se ajentem: ,, Apud Platonem me interim quod sacris nostris non repugnet, reperturum esse confido ,,. Confer etiam S. Th. in 2. d. 11. q. 1. a. 2.

licorum condimentarium factum (1). Plures etiam aliis Sectis, praesertim Sectae Peripateticae (2) adhaeserunt.

46. Cum autem quinto Ecclesiae seculo, et deinceps Wandali, Arabes, Gothi, Heruli, aliaeque barbarae gentes magnam Asiae, Africae, et Europae partem occupassent, omniaque vastarent, ditissimasque Bibliothecas exurerent; liberales disciplinae, artesque detrimentum haud leve passae sunt (3); ipsaque Aristotelis Philosophia depravata fuit ineptis Arabum interpretationibus (4). Non adeo tamen in Occidente immanis erat barbaries, ut illam juniores quique Philosophi perdurasse comminiscuntur a septimo potissimum Ecclesiae seculo, usque ad renatas, ut ipsi loquuntur, litteras, circa annum 1453. quo capta a Turcis Constantinopolis fuit (5).

---

(1) Tertull. l. de ani. c. 2.

(2) Vide Euseb. l. 7. Hist. c. 32. ubi refert, Philosophiam Aristotelis viguisse Alexandriae, Diocletiani tempore. Et S. Augustinum l. 3 con. Acad. c. 19. ubi scribit: *Nunc Philosophos non sere videmus, nisi aut Cynicos, aut Peripateticos, aut Platonicos.* Ex quibus constat, quam falso scripserit Thomas Campanella *De Gentilis non retinendo* q. 1. adserto 3. Aristotelem diro casu fuisse introductum in Scholas Christianorum, incurrentibus scilicet Wandalis, et Gothis, aliisque barbaris gentibus cum non reperirentur aliorum Philosophorum Codices, excepto Aristotele ab Arabis advecto. Nam Augustinus contra Academicos scripsit, cum 33. aetatis suae annum ageret, ut ipse dicit loc. cit. c. 10. videlicet anno 386. initio suae conversionis: tunc autem Wandali nondum in Africam irruperant; haec enim irruptio incidit in annum 428. Vide S. Aug Vitam a PP. Maurinis editam l. 8. c. 8. n. 5.

(3) Id optime erat perspectum Angelico Doctori: nam 12. Metaph. lect. 10. scripserat: „ Quelibet ars, et etiam Philosophia saepe fuit invecta secundum possibilitatem „ humanam, et iterum fuit corrupta, vel propter bella impedientia studium, vel propter inundationes, et alia huiusmodi excidia „. Et 1. Ethic. lect. 11. „ Videmus, „ multas scientias, quae apud antiquos viguerunt, paulatim, cessantibus studiis, in „ oblivionem abiisse „.

(4) Vide S. Thom. Opusc. 16.

(5) Testem appello Joannem Launoium in Tractatu, quem scripsit *De Scholis celebrioribus, seu a Carolo Magno, seu post eumdem Carolum per Occidentem instauratis*; in quo ex vetustioribus documentis probat ubique fere post Carolum Magnum Scholas viguisse, Turonensem, Fontanellensem, Lugdunensem, Fuldensem, Osnaburgensem, Metensem, Romanam, Corbejensem, Hildesheimensem, Trajectensem, Parmensem, Coloniensem, Trevirensem, Bremensem, Tullensem, Senonensem, Beccensem, Cantabrigensem, Palentinam, Valentinam, Bracarensem, Parisiensem, etc. Conferri etiam potest Jolius in Tract. *des Ecoles*, et Joannes Mabillonius cum in Praefat. ad Tom. 3. Annalium Benedictinorum, ubi ostendit, seculis etiam nono, et decimo, plures exstitisse viros doctrina, et pietate claros, tum in Tract. de studiis Monasticis part. 1. c. 11. quo loco demonstrat, Academias, et Collegia singulis temporibus in Coenobiis Benedictinis floruisse; et c. 16. ubi sapientes, eruditosque Viros enumerat, qui a VI. Ecclesiae Seculo usque ad XV. in eodem Benedictino Ordine claruere. Quibus constitutis, infert: „ Ex hactenus dictis, et ex aliis multis argumen„ tis, quae facile possent adferri, colligitur, Benedictinorum Ordinem fere se solo stu„ dia, scientiasque, plurium seculorum decursu, in tota Europa sustentasse „. Et Praefat. ad seculum. I. Benedict. n. 111. „ Quidquid, *inquit*, apud antiquos eruditum: „ quidquid apud Patres pium, et Sapientiae plenum: quidquid in Conciliis Sanctum: „ quidquid in Sacris Libris Divinum: quidquid in historiis firmum, solidumque est;

47. Seculo decimo tertio fuere Peripateticae celebriores Scholae (1), Thomistarum a S. Thoma Aquinate Ord. Praed. Scotistarum a Joanne Duns Scoto Ord. Minorum, et Nominalium a Guillielmo Okamo ejusdem Ord. Minorum. Nominales dicti sunt, quod de solis nominibus scientas esse docerent.

„ totum id per Monachorum nostrorum manus ad haec usque tempora pervenit „. Monachis scilicet ante typographicam artem inventam, Bibliothecas integras suis manibus, laboribus instruentibus.

Praeterea hominibus illorum seculorum, quae summa barbacie laborasse dicuntur, debemus inventa plurima, cum maxima hominum, Reique publicae utilitate In Annalibus Francorum ad an. 826. habemus inventum Organum hydraulicum: *Georius quidam Presbyter de Venetia, cum Baldrico Comite Forojuliense veniens organum hydraulicum A. quisgrani fecit.* In vita Caroli Magni inter alia munera, quae ipse a Rege Persarum acceperat, describitur *Horologium ex auricalco arte mechanica mirifice compositum, in quo XII. horarum cursus ad clepsidram vertebatur, cum totidem aeneis pillulis, quae ad completionem horarum decidebant, et casu suo subjectum sibi cymbalum tinnire faciebant.* Caetae lineae usus circa annum 1300. incorpisse, ostendunt Mabillonius de Re Diplomat. l. l. c. 8. et Philos. Transact. n. 288. Usus conspicillorum debetur Fr. Alexandro Spina Ord. Praed. circa annum 1280. ut ostendit Redins Epist. ad Falconerium. Inventio pulveris pyrii debetur Bertholdo Schwarts Monacho, illiusque usum in Gallia fuisse iam ab anno 1338. demonstrat Cangius in Glossario Mediae, et infimae Latinitatis ad verbum *Bombarda*, ubi etiam ad ea tempora refert Bombardarum majorum et minorum inventionem. Pixis nauticae inventio tribui solet Flavio de Gioja Amalphitano qui vixit seculo XIII, Serici conficiendi artem faciliorem, frequentioremque reddidit anno 1130. Rogerius Siciliae Rex, cum antea sericum tanti valeret, ut referente Vopisco, Aurelianus Imperator Conjugi vestem sericam denegarit. Ars typographica, ex quo tot commoda rei litterariae publicae provenerunt, circa annum 1442. vel ut aliis placet, 1430. originem habuit. Utque alia omittamus, Novi Orbis delectio contigit anno 1491. industria Christophori Columbi Genuensis, ee cum doctis viris ante communicata, in primisque cum Fratribus nostris Salmantinis, ut ostendimus Tom. 4. pag. 177. fq. quo quidem tempore vix renasci, ut aiunt, litterae coeperant. Videant juniores Philosophi, utrum deinceps utiliora Rei Christianae, Politicaeque publicae detecta fuerint: nam quod priora illa inventa posterioribus curis expolita, et perfecta sint, mirum videri non debet; facile est enim inventis addere.

(1) Heineccius in Elem. Hist. Phil. agens de Philosophis medii aevi, et §. 100, inter ipsos recensens SS. Thomam Aquinatem, et Bonaventuram, quos *fastu scolastico* appellatos dicit, hunc *Seraphicum*, illum *Cherubicum*; statim §. 101.„ Et tamen, *inquit*, hi Doctores *angelici, cherubici, seraphini* in Philosophiam moralem invexerunt „ sacerrima ista principia *probabilismi methodi dirigendi intentionem, reservationis „ mentalis, peccatis philosophici* „. Monet autem conferri oportere Lud. Montaltii *Epist. ad quemdam ex Provincia*, eum iis quae inter se dispufarunt Wendcockius, et Stubrockius, Ant. Arnaldi *Denunciationes haereseos de peccato philosophico*, Thyrsi Gonzales *Tract. Theol. de recto usu opinionum probabilium* et Jo. Franciscum Buddeum Hist. Jur. Nat. §. 13. sqq. Nempe calumniatorum more, qui integros Tractatus, et Volumina citant, nullo indicato capite, aut loco, ne detegi calumnia facile possit. Heineeio morem gessimus; et quamquam non ex aliorum testimoniis, sed ex sententiis illorum Sanctorum Doctorum agenda res fuisset; licet insuper certi essemus, nihil omnio eorum quae scribit Heineccius, reperturos adversus Thomam, et Bonaventuram sive in Epist Montaltii, nempe Blasii Paschalii; sive in Notis Wendrockii, hoc est, Nicolii; sive in citatis Denunciationibus Arnaldi; sive in Opere Gonzalesii; laborem nihilominus suscepimus illa percurrendi. Tantum autem abest, ut in iis quidpiam deprehenderimus eorum quae Heineccius

48. A seculo decimo sexto ad haec nostra tempora, plurimi, indicto Peripateticae Philosophiae bello, vel nova systemata (si tamen nova dicenda sunt) cudere, vel antiqua renovare sunt aggressi. Ex Italis Bernardinus Telesius, Thomas Campanella, Hieronymus Cardanus, Galilaeus Galilaei, etc. Ex Gallis Petrus Ramus, Petrus Gassendus, Renatus Descartes, Nicolaus Malebrancius, etc. Ex Anglis Franciscus Baco de Verulamio, Joannes Lockius, Isaacus Newtonus etc. ex Germanis Guillelmus Gottefridus Leibnitius, Christianus Wolfius etc.

49. Etsi vero ab junioribus Philosophis pleraque sint observata, pleraque illustrata, pleraque etiam inventa (1), multo ta-

---

scribit, quin contra ex doctrina SS. Thomae, et Bonaventurae profligatum probabilismum, reservationem mentalem, peccatum philosophicum compererimus. Montaltius enim in citatis Epistolis ad quemdam ex Provincia perpetuo Thomam laudat, et vindicandum suscipit a corruptelis Casuistarum. Idem praestat Wendrockius, et conferri praesertim potest in Notis ad Epist. 15. § 2. Gonzalesius autem totam Disser. 9. impendit ad probandum, *modum dirigendi conscientias, et resolvendi casus per probabilitatem opinationum esse contra doctrinam, quam constanter tradidit S. Thomas*. Et Diss. 13. §. 4. ostendit eamdem fuisse S. Bonaventurae sententiam. Arnaldus vero *Denunc. 2. De la Nouvelle Heresie du péché philosophique* pag. 11. expendens illam propositionem; *Peccatum philosophicum, ut Schola appellat, cum non sit formalis offensa Dei, poenis sempiternis multi eximunt. Nec immerito, si speculari liceat Theologis Scholasticis;* sic habet: Cette fin est bien remarquable. Car „ c' est faire entendre assez clairement, qu'on ne trouve rien, ni dans l' Ecriture; „ ni dans les Peres, ni dans St. Thomas, ni dans d' autres anciens Docteurs de „ l' Ecole, de quoi donner quelque couleur à cet horrible paradoxe „. *Haec postrema verba consideranda apprime sunt. Nam clare admodum ostendunt, nihil reperiri, neque in Scriptura, neque in Patribus, neque in S. Thoma, neque in aliis antiquis Doctoribus scholae, unde huic horribili paradoxo fucus aliqua ratione fieri possit.* Quae cum aint, quis non Heinecii atrocissimam calumniam detestetur, non modo in Sanctissimos illos Doctores, sed etiam in Auctores quos citat tamquam illorum sectatores? Nec juvabit reponere, se Buddeum descripsisse; nam licet Buddeus similia scribat; dicere tamen minime audet, quod Heinecius habet; sed ait tantum, figmentorum Casuistarum *vestigia quaedam deprehendi* in Thoma, et Bonaventura. Quod licet calumniose dicatur, mitius tamen est Heinecii calumnia.

(1) „ Per hunc modum (inquit S. Thomas, 1. Ethic. lect. 11.) facta sunt additamenta in artibus, quarum a principio aliquid modicum fuit adinventum, et postmodum „ per diversos paulatim profecit in magna quantitate, quia ad quemlibet pertinet „ superaddere id quod deficit in consideratione praedecessorum „. Itaque non modo „ non aspernamur additamenta juniorum Philosophorum, sed eorum industria, ac labore utimur; si cum veritate non pugnent. Qua in re subscribimus Verulamio *Novi Organi* l. 1. part. 1. Aphor. 56. scribenti; „ Reperiuntur ingenia, alia in admirationem Antiquitatis, alia in amorem, et amplexum Novitatis effusa „. Hoc vero magno „ scientiarum, et Philosophiae detrimento fit, cum studia potius sint Antiquitatis, et „ Novitatis, quam judicia; Veritas autem non a felicitate temporis alicujus, quae res „ varia est; sed a lumine naturae, et experientiae petenda est „. Quod S. Thomas multo jam ante docuerat scribens 1. de Caelo lect. 22. *Studium Philosophiae non est ad hoc quod sciatur quid homines senserint, sed qualiter se habeat veritas rerum.* Et S. Augustinus Epist. 118. al. 56. n. 23. studium sciendi, quid homines philosophi senserint, vocat imperitissimam scientiam humilitati Christianae adversam; „ Huic „ humilitati saluberrimae, quam Dominus noster Jesus Cristus, ut doceret, humiliatus

tamen plura sunt, quae a prioribus acceperunt (1). Plures item errores vel renovarunt, vel induxerunt, praesertim ii qui de heterodoxorum, aut impiorum hominum sunt grege, ut contra Fidem Catholicam, Religionemque agerent, magno ejusdem Fidei, ac Religionis detrimento: nam ut Cicero ait (2): *Iis qui concedentibus Philosophis antiquis, adolescentulis delectantur, etiam vitia saepe jucunda sunt.* Nos autem cum Angelico Doctore (3) et ipsis adolescentulis Philosophis in iis etiam, in quibus veritatem non sunt adsequuti, dummodo adversus veritatem non dimicent, gratias habendas existimamus. Nam ,, justum est gratiam referre non ,, solum his, quos aliquis existimat veritatem invenisse, quorum ,, opinionibus quis communicat sequendo eas; sed etiam illis qui ,, superficialiter loquuti sunt ad veritatem investigandam, licet eorum opiniones non sequamur; praestiterunt enim nobis quoddam exercitium circa inquisitionem veritatis ,,.

50. Ad primum neg. ant. Nam licet primus inter Graecos Thales eclipses praedixerit, non tamen sequitur, neminem ante ipsum eclipsium praedicendarum scientiam calluisse. ut Plinius (4) refert: *Rationem defectus utriusque* (Solis et Lunae) *primus Romani Generis in vulgus exstulit Sulpitius Gallus... Apud Graecos autem investigavit primus omnium Thales Milesius.* Ut igitur inepte diceretur: neminem ante Sulpitium eclipses praedixisse, quia primus inter Romanos Sulpitius eclipses praedixit; ita inepte dicitur, neminem ante Thaletem eclipses praedixisse, quia primus inter Graecos Thales eclipses praedixit.

51. Ad secundum dicimus, Aristotelem fuisse loquutum de Poetis, qui *apud Graecos primi famosi in scientia fuerint* (5).

52. Ad tertium, omisso ant. neg. cons. Nam licet concederemus, numquam exstitisse Zoroastrem, Sanchoniathonem, Trismegistum, etc. non inde consequens foret, nullum ante tempora Graecorum existitisse Philosophum. Sed quod illi exstiterint, jam est demonstratum (6).

,, est; huic, inquam, maxime adversatur quaedam, ut dicam, imperitissima scientia, ,, dum nos scire gaudemus, quid Anaximenes, quid Pythagoras, quid Democritus ,, senserint, et cetera hujusmodi, ut docti eruditique videamur; cum hoc a vera doctrina, ,, et eruditione longe absit ,,. Videant recentiores nonnulli qui eruditi videri volunt, an attribui haec ipsis possint.

(1) Seneca l. 6. Nat. Quaest. c. 5. ,, Nova inquit, omnia erant primo tentantibus, ,, post, eadem illa limata sunt; et si quid inventum est, illis nihilominus referri ,, debet acceptum. Magni animi res fuit, rerum naturae latebras dimovere... Plurimum ,, ad inveniendum contulit, qui speravit posse reperiri. Cum excusatione igitur veteres ,, audiendi sunt. Nulla res consummata est, dum incipit ,,.

(2) l. 1. de nat. Deor.

(3) 2. Metaph. lect. 1.

(4) l. 2. c. 12.

(5) S. Thom. 1. Metaph. lect. 4.

(6) §. 33. seq.

ARTICULUS V.

Utrum veteres Philosophi, praesertim Graeci, aliquid acceperint e sacro Revelationis fonte.

53. Quia, ut ostendit Eusebius (1), multa veterum Philosophorum dogmata, in primisque Platonis, ita cum Doctrina revelata conveniunt, ut Augustino teste (2), quidam Platonici calumniari ausi fuerint, Christum Dominum ex Platone didicisse; quam blasphemiam adversus Celsum Origenes egregie confutavit (3); de hujus confensionis caussa est inquirendum. Arbitratus est Marshamus (4), Philosophiam Ethnicorum nullatenus derivatam esse e sacro fonte.

54. I. Quia Respublica Judaeorum obscura fuit sub Assyriorum, Medorum, et Persarum imperio. Non est igitur verisimile, Ethnicos ab Judaeis quidquam didicisse.

55. II. Judaeis nulla cum exteris nationibus consuetudo erat, teste Josepho (5). Fieri ergo non potuit, ut Ethnici ex consuetudine cum Judaeis discerent sacra dogmata.

56. III. Nec ea discere potuerunt ex Sacris Codicibus: nam Sacri Codices Veteris Testamenti fuerunt graece redditi sub Ptolemaeo Philadelpho Olympiade 124. hoc est, multo post tempora nedum septem Sapientum, sed etiam Phythagorae, et Platonis: nam Pythagoras obiit anno 4. Olympiadis 70. Plato obiit anno 1. Olympiadis 109. (6). Accedit, quod Judaeis Sacros Codices diligentissime custodiebant, ne ad manus Ethnicorum pervenirent.

57. IV. Quae Gentiles Philosphi docuerunt de Dei unitate, et attributis, de animi immortalitate, deque aliis rebus, quae cum dogmatibus revelatis conveniunt, scire potuerunt lumine rationis.

Prop. *Veteres Philosophi, praesertim Plato, magnam doctrinae suae partem, in iis praesertim quae ad Religionem naturalem, et ad mores pertinent, e sacro Revelationis fonte acceperunt.*

58. Constans haec est multorum Patrum (7) adsertio, quibus more suo S. Thomas adhaeret, cum scribit (8): *Plato Scri-*

(1) l. 11. Praep. (2) l. 2. de Doct. Christ. c. 28. (3) l. 6. con. Celsum. (4) In Can. Chron. (5) l. 1. con. Appion. (6) Vide Euseb. in Chron. (7) Confer. S. Justinum M. in Paraenesi, Tatianum con. Graecos, Tertulian. Apolog. c. 47. Origenem l. 6. con. Celsum, Clementem Alex. Strom. l. 5. et 6. Euseb. l. 11. et 12. Praep. S. Cyrillum Alex. l. 1. con. Julian.
(8) q. 4. de pot. a. 1. ad 2.

pluram Genesis videns, sic intellexisse dicitur numerum elementorum. Et rursus (1): *Plato dicitur multa cognovisse de Divinis, legens libros Veteris Testamenti, quos invenit in Ægypto.* Nam Platonem studio veritatis inquirendae, Philosophos varios, longe lateque peregrinatum, adiisse, idem Angelicus refert (2) sequutus Clementem Alex. (3), et S. Augustinum (4).

59. Probatur. Et quidem de Philosophis in prima mundi aetate, constat ex dictis (5), illos fuisse institutos ex doctrina Adami, cui non solum scientiae naturales fuerunt infusae, sed etiam Fidei dogmata revelata (6).

60. De Chaldaeis, et Phoenicibus, et Persis, et Arabibus, et Indis nulla quoque est dubitandi ratio. Scimus enim Noemi Arcam in Armeniae montibus quievisse (7). Itaque Regiones illae, quae ab Armenia Orientem spectant, primum omnium cultae credendae sunt. Cum autem Noe filii doctrina revelata essent instructi, non est ambigendum, quin eam posteris suis illarum Regionum incolis tradiderint.

61. Accedit quod supra dictum est (8) Chaldaeos nempe, Phoenices, et Persas multa ab Abrahamo fuisse doctos, inter quae praecipua certe quidem fuerunt dogmata fidei, qua Abrahamus eximius erat.

62. Ab eodem Abrahamo Ægyptios fuisse institutos, dictum quoque est (9); illisque quod multa tradiderint Jacobus, ejusque filii, donec Judaei per Moysen educti sunt de Ægypto, plane colligitur cum ex Psal. 104. v. 21. sq. ubi de Josepho Jacobi filio dicitur: *Constituit eum (Pharao) Dominum domus suae, et principem omnis possessionis suae, ut erudiret principes ejus sicut semetipsum, et senes ejus prudentiam doceret.* Tum ex Psal. 105. v. 35. ubi de Judaeis dicitur: *Commixti sunt inter gentes, et didicerunt opera eorum.* Porro si Judaei cum gentibus commixti, eorum opera didicerunt; fieri non potuit, quin spatio biscentum

(1) in 1. d. 3. q. 1. a. 4. ad 1.

(2) 1. Metaph. lect. 10. (3) Strom. 1.

(4) l. 8. de Civ. cap. 11. (5) § 30.

(6) Quapropter S. Thomas docet 2. 2. q. 91. a. 4. ad 2. *quod in prima aetate non fuit idololatria propter recentem memoriam creationis mundi, ex qua adhuc vigebat cognitio unius Dei in mente hominum.* Quae est S. Cyrilli Alex. sententia l. 1. con. Julian. scribentis: „ Homines qui ab Adam usque ad Sem fuerunt, Deum omnium „ naturam, et vere universorum conditorem, et Dominum coluerunt; nullus enim eo- „ rum taxatur, quod Diis alienis fuerit deditus, vel immundis daemonibus obtulerit „. Idipsum tenent S. Epiphanius initio Panarii, et Damascenus l. de haeresibus n. 3. Idem S. Thomas 3. p. q. 70. a. 1. ad 1. docet „*immediate post peccatum primi Parentis, propter doctrinam ipsius Adae, qui plene instructus fuerat de Divinis, adhuc fidem, et rationem naturalem viguisse in homine, quod non oportebat determinari hominibus aliqua signa fidei, et salutis, etc.*

(7) Gen. 8. v. 4. (8) § 33. sqq. (9) § 36.

quindecim annorum, quibus Judaei in Ægypto permanserunt ab ingressu Jacobi usque ad eorum exitum sub Moyse, Ægyptii nihil ab ipsis didicerint. Habemus igitur, qua ratione multa doctrinae revelatae capita ad gentes pervenire potuerunt, antequam Moyses divinum Pentateuchi Opus conscriberet, traditione (1) scilicet ab Judaeis accepta (2).

63. Ex hoc etiam fonte bibere potuerunt posteriores Philosophi, praesertim Graeci (3). Nam Thales, teste Plutarcho (4), in Ægyptum profectus fuit (5). Pythagoram quoque Ægyptum, et Phoeniciam adiisse, refert Jambilicus (6); additque Porphyrius (7) ex Diogene, Pythagoram ad Hebraeos se contulisse. Itaque Thales, et Pythagoras multa ab Ægyptiis, et Hebraeis didicisse credendi sunt (8). Porro Thales, et Pythagoras Sectarum Jonicae, et Italicae, ex quibus aliae profluxerunt, fuere principes, ut dictum est (9). Inde igitur et ceteri posteriores Philosophi profecerunt (10). Constat proinde, magnam partem doctrinae gentilium

---

(1) Cum autem *traditione* dicimus, haud assentimur Heineccio Elem. Hist. Phil. § 12. sq. autumanti, barbaricam Philosophiam dici posse *traditionariam*, eo quod barbari omnes reliquias sapientiae a maioribus acceptas sancte custodierint, et posteri commendarint sine ullo judicio. Quis enim credet, tam hebetes, tardos, ac pene stupidos fuisse universos veteres sapientes, ut numquam suo fuerint usi judicio?

(2) Vide Theodoretum Ser. 1. de curandis Graec. adfect. „ Scire vos velim, *inquit*, „ Phoenices proximos Hebraeis, atque conterminos, si quid veritatis didicerunt, ab „ Hebraeis praeceptoribus didicisse. Ipsi quoque Ægyptii uberrimos fructus ex Hebraeo- „ rum consuetudine perceperunt; diutissime enim Hebraei homines in Ægypto versati „ sunt. Quin et ipsi Chaldaei magnum sibi commodum ab eisdem sumpserunt. Hebraeos enim Chaldaei Reges in Babyloniam captivos duxerunt „. Haec autem non ita intelligenda sunt, quod Ethnici harum nationum Philosophi veritatem, quam ex sacro Revelationis fonte potarunt, absque ulla erroris admixtione puram servaverint; constat enim, quam turpiter errarint Ægyptii praesertim, circa Divinitatem, quorum numina *verius portenta, quam numina*, recte dixit S. Cyprianus l. de vanit. idol. n. 35. Nam *Ægyptii*, ut Athenagoras habet Orat. pro Christ. *feles etiam, et cocodrillos, et serpentes, et aspides, et canes, pro diis habebant.* Sed ita sunt intelligenda, ut omnis propemodum fabularis Theologia earum nationum, ipsarumque leges, ac ritus magnam partem ex eo fonte, infinitis tamen admixtis erroribus, manarint. Quod ingenti eruditione ostendit Huetius Demonst. Evang. prop. 4. licet minus solide, cum contendit, omnes fabulares Deos unum eumdemque fuisse Moysen. Vide Theodoret. loc. cit. ubi ait, *circumcisionem Ægyptios ab Hebraeis patribus accepisse.*

(3) Nam Cadmus, qui primus litteras in Graeciam adduxit, Ægyptius Thebeus erat. Vide not. 14. pag. 51. Confer etiam Theodoret. ser. 1. de curan. Graec. adfect. ubi scribit: „ Orpheus homo Thracius ab Odrysia, Graecis tradidit Ægyptiorum mysteria: „ Cadmus autem Phoenicum „.

(4) l. 1. de plac. c. 3.

(5) Theodoretus ser. 1. cit. „ Phereciden, *inquit*, Syrum, Samiumque Pythago- „ ram, Thaletem Milesium, ac Solonem Atheniensem, Platonem denique ipsum... ne- „ quaquam piguit inveniendae veritatis caussa Ægyptum, Thebasque Ægyptias perlustrare „.

(6) c. 1. (7) in vita Pythagorae.

(8) Vide S. Justinum Martyrem Cohort. ad Graec. n. 14. sqq.

(9) § 43. (10) Confer. Clem. Alex. Strom. 1. pag. 300. seq.

Philosophorum, etsi multis deturpatam erroribus, fuisse ex furtive cognita Revelatione translatam (1).

64. Idipsum de Platone est affirmandum, cum et ipse in Ægyptum perrexerit (2). Quod ejus libri manifestius ostendunt. Nam in illis fatetur, Deum supremum rerum artificem, omnia creasse ad instar illius exemplaris, quod mente gerebat; finem sibi optimum proposuisse, cum mundum condidit; de eo condito fuisse mirifice delectatum. Fatetur insuper, hominem esse Dei simulacrum; mulierem ex viro sumtam; ipsam cum serpente colloquutam; hominem de terra formatum, et in primo statu fuisse nudum sine ulla molestia; diluvio genus humanum periisse; mundum fore consummandum, et innovandum; judicium esse futurum; caelestem extare patriam lapidibus pretiosis ornatam. Haec et alia Platonis dogmata ab Eusebio enumerata (3), evidentissime probant, quod Numenius Pythagoraeus apud Clementem Alex. (4) ajebat, *nihil aliud esse Platonem, quam Moysem Atticum (5)*.

65. Ad primum neg. ant. Nam Respublica Judaeorum sub Davide, et Salomone celebratissima fuit apud exteras nationes: tunc autem adhuc florebat Assyriorum imperium, quod perduravit usque ad Amasiam Regem Judae (6).

66. Ad secundum dist. ant. nulla fuit consuetudo in superstitionibus Ethnicorum, transeat: nam saepe Hebraei *sculptilibus eorum servierunt* (7); nulla in aliis rebus consuetudo fuit, nego. De priori autem consuetudine intelligendum esse Josephum, constat; nam Hebraei, cum Palaestinam occupaverunt, incolumes servarunt Gabaonitas (8). Item non semel fuerunt in captivitatem abducti (9). Cum Phoenicibus, quibus finitimi erant, commercium

(1) Vide Tertullianum Apolog. c. 47. „ Quis, *inquit*, poetarum, quis sophistarum, „ qui non omnino de Prophetarum fonte potaverit? Nec mirum si vetus instrumentum „ ingenia philosophorum interverterunt. Ex nostro semine et nostram hanc noviliolam „ paraturam viri quidam suis opinionibus adulteraverunt „. Relatisque poetarum, et philosophorum sententiis de tribonali apud inferos, de Pyriphlegethonte amne apud mortuos, de campis elysiis: „ Unde haec, *ait*, (oro vos) philosophis, aut poetis tam „ consimilia? nonnisi de nostris Sacramentis „. Vide insuper Aristotelem l. 12. Metaph. cap. 8. ubi fabulosae Theologiae optima fuisse initia scribit; Tradita sunt, *inquit*, „ quaedam a majoribus nostris, et admodum antiquis, ac in fabulae figura posterio- „ ribus relicta, quod hi dii sint, universamque naturam divinum contineat. Cetera „ vero fabulose ad multitudinis persuasionem „. Additque: „ Has illorum (nempe „ majorum) opiniones quasi quasdam reliquias nunc usque salvatas esse „. Ex quibus constat, basim totius Ethnicae Theologiae fuisse veritates de Deo, de supernis mentibus, de universo Divinitus administrato, a majoribus traditas.

(2) Vide Stanlej. Hist. Phil. part. 4. c. 3.

(3) l. 11. et 12. Praep.

(4) Strom. 1.

(5) Id Plato ipse non obscure videtur significare apud Euseb. l. 10. Praep. cum ait, *omnia quae sunt optima, a Barbaris se consequutum, et causam fuisse Barbarum illum, qui primus haec invenit.*

(6) Vide Euseb. in Chron.

(7) Psal. 105. v. 35.

(8) Josue c. 9.

(9) 4. Reg. c. 15. et 25.

habuerunt (1). David amicitiam iniit cum Hiramo Rege Tyri (2). Salomon consuetudinem habuit cum Rege Ægypti, cujus filiam duxit in uxorem (3); et cum Sydoniis, Ammonitis, Moabitis, Idumaeis, et Hethaeis, ex quorum foeminis accepit uxores (4). Ejusdem Salomonis tempore ingens erat Proselytorum numerus, qui ad Judaeorum sacra transibant (5). Denique Aristobolus aperte ait (6): *Plato nostras leges in haud paucis sequutus est, a quo curiose eas excussas fuisse, allegationes ejus sunt argumento.* Et Josephus: *Plato*, inquit (7), *nostrum maxime Legislatorem est sequutus.*

67. Ad tertium omittitur prior pars ant. Nam licet concederemus, Scripturam Veteris Testamenti non fuisse Graece versam ante Ptolemaeum Philadelphum; quod tamen negant Clemens Alex. (8), et Eusebius (9); nihil inde conficeretur. Sicut enim Pythagoras, eodem Clemente teste (10), ut mysteria disceret Ægyptiorum, non solum eorum didicit linguam, sed etiam se circumcidi passus est; ita probabile valde est, Thaletem, Pythagoram, Platonem, aliosque vel Hebraicas litteras didicisse, vel interprete fuisse usos, ut Hebraeorum historiam noscerent. Clearchus certe apud Clementem Alex. (11) ait, se novisse quemdam Judaeum, cum quo versatus erat Aristoteles. Et Hermippus apud Josephum (12) de Pythagora testatur: *Ille vir multas Judaeorum leges in suam transtulit Philosophiam.*

68. Quamquam vero Sacri Codices summa religione ab Judaeis custodirentur; fieri nihilominus non potuit, quin aliqua illorum exemplaria in potestatem Gentilium venirent, maxime cum Judaei in captivitate degebant. Proselytorum sane numerus ostendit, ea quae Sacris Codicibus continebantur, Ethnicis non fuisse ignota.

69. Ad quartum, etsi non negamus, quasdam veritates de Deo, de anima, de jure naturali, etc. posse humana ratione investigari: ideoque, ut Tertullianus ait (13), *aliquando Philosophos juxta nostra sensisse, quia natura pleraque suggeruntur;* quia tamen humana ratio ad earum veritatum cognitionem pervenire non potest, nisi magno studio, et post diuturnum tempus (14); notiones, quas ethnici Philosophi de illis rebus acceperunt, sive ex constanti traditione licet multis erroribus deformata, sive ex colloquiis cum Hebraeis, sive ex lectione Sacrorum Codicum, magno ipsis fuere subsidio, ut lumine rationis demonstrare illas

(1) Vide Euseb. l. 10. Praep.
(2) 3. Reg. c. 5. (3) ib. c. 11. (4) ib.
(5) 2. Paral. c. 2. (6) Apud Euseb. l. 9. Praep.
(7) l. 2. con. Appion. (8) Strom. 1. (9) l. 9. Praep. c. 3.
(10) Strom. 1. (11) Strom. 1. (12) l. 1. con. Appion. (13) l. de an. c. 2.
(14) Vide S. Thom. 1. p. q. 1. a. 1. et l. 1. con. Gen. c. 4.

possent: quod forte numquam fecissent, tali praesidio destituti. Addimus, in Philosophia Gentilium pleraque attingi dogmata, quae ratione naturali sciri nequeunt, ut sunt Angelorum existentia (1), hyerarchiae (2), discrimen in bonitate, et malitia (3); status futurus bonorum, et impiorum (4); corporum resurrectio (5), etc. Quae licet sint interpolata, furtum tamen aperte demonstrant. Quo in genere peccavisse Graecos Philosophos, ipsumque Platonem, multis probat Eusebius (6), ostendens, illos non solum artes Barbaris, sed alterum alterius inventa suffurantes, suo nomini attribuisse. Atque haec potuit esse caussa (7), cur de Judaeis nulla apud illos mentio fiat, ne scilicet furtum deprehenderetur, eorumque discipuli viderentur.

ARTICULUS VI.

Utrum utile sit Philosophiam addiscere.

70. Quibusdam apud Clementem Alex. (8) adeo inutilis Philosophia visa est, ut dixerint, ipsam *ad hominum perniciem venisse in vitam*. Videtur autem ita dicendum. I. Quia Scriptura (9) Philosophiam vocat *occupationem pessimam, et afflictionem Spiritus*. Ergo illam damnat ut noxiam.

71. II. Scriptura item (10), et Patres (11) Philosophiam proscribunt uti deceptricem, et hostem Christianae Religionis. Igitur exitiosa est.

72. III. Philosophi expulsi Roma fuerunt decreto Senatus (12). Itaque habiti fuere tamquam Reipublicae noxii.

Prop. *Philosophia utilis est homini, I. qua homo, II. qua Civis, III. qua Christianus Catholicus est.*

73. Prob. 1. Ignorantia dedecet hominem, qua homo est; *propria enim operatio hominis, in quantum homo, est intelligere* (13). Quod ergo depellit ignorantiam, utile est homini, qua homo

(1) Vide Euseb l. 3. Demonst.
(2) Confer. Eugub. l. 8. peeen. Phil.
(3) Vide Stanlej. de Orac. Chald.
(4) Adeatur S. Theoph. Antioch. l. 2. ad Authol.
(5) Vide S. Justin. in Paraen. (6) l. 10. Praep. c. 1.
(7) Aliam caussam adfert S. Justinus in Paraen. n. 25. scribens: „ Plato clare, et „ aperte sermonem antiquum Moysis appellat legem; Moysis quidem nomen, metu ci- „ cutae commemorare veritus, sciebat enim ejus doctrinam Graecis inimicam esse „.
(8) Strom. 1. (9) Eccl. 1. v. 13. sq. (10) Colos. 2. v. 8.
(11) Videri potest Petavius Theol. Dog. Proleg. c. 3.
(12) Svetonius de clar. Orat.
(13) S. Thom. 1. Metaph. lect. 1.

est. Sed Philosophia ignorantiam depellit; facit enim scire, cum ipsa sit scientia, ut dictum est (1). Est igitur utilis homini, qua homo est.

74. Prob. 2. p. Homo qua civis, vel praeest aliis in Republica, vel subest. Si praeest, ad ipsum pertinet Rempublicam gubernare, sive recte ordinare subditos in finem, qui est commune bonum Reipublicae; et in media conducentia ad hunc finem (2). Atqui Sapientis est ordinare, quod pertinet ad Philosophiam, ut supra diximus (3). Haec igitur utilis est homini, qui in Republica aliis praeest (4). Sicut autem Reipublicae Rectores debent ordinare subditos in finem, et media; ita subditi juvare se invicem debent ad consequendum finem per media apta, quae quidem media unus, et idem homo non potest omnia praestare (5). Atqui Philosophia ad ea praestanda plurimum confert. Quocirca Tullius (6) Philosophiam alloquens: Tu, *inquit*, urbes peperisti: tu dis-,, sipatos homines in societatem vitae convocasti: tu eos inter se ,, primo domiciliis, deinde conjugiis, tum litterarum, et vocum ,, communione sociasti ,,. Et alibi (7) Philosophiam vocat *laudandarum artium omnium procreatricem, et quasi parentem.* Philosophia ergo confert homini, qua civis est.

75. Prob. 3. p. Quod Fidei orthodoxae inservit, est homini Christiano Catholico maximae utilitatis. Philosophia autem est hujusmodi (8): nam ipsa utimur cum ad demonstrandum ea quae sunt praeambula fidei, ut Deum esse, unum esse, immutabilem, aeternum etc. (9). Tum ad declarandum aliquibus similitudinibus ea quae sunt fidei (10). Tum denique ad resistendum iis quae contra fidem dicuntur (11). Philosophia igitur utilis est homini, qua Christianus Catholicus est.

---

(1) § 5. (2) Vide Comment. S. Thomae attributa 7. Polit. lect. 11. (3) § 17.

(4) Quare Cicero Epist. ad Q. Fratrem: ,, Plato, *inquit*, tum denique fore beatas ,, Respublicas putavit, si aut docti, et sapientes homines eas regere coepissent, aut ,, qui regerent, omne suum studium in doctrina, et sapientia collocassent ,,. Vide Plu- ,, tarchum lib. inscripto; *Maxime cum Principibus viris philosopho esse disputandum.*

(5) Vide S. Thom. Opus. 20. l. 1. c. 1. (6) l. 5. Tuscul.

(7) l. 1. de Orat. (8) Vide S. Thom. Opusc. 70. q. 2. a. 3.

(9) S. Basilius Epist. 235. al. 401. n. 1. quaerens, *prior ne sit cognitio, an fides?* inquit; *In fide quae circa Deum versatur, praeit illa cognitio, Deum esse: hanc autem ex creaturis colligimus. Sapientiam namque, et potentiam, et bonitatem, et omnia ejus invisibilia ex mundi creatione intelligentes, sic cognoscimus... Cognitionem istam fides sequitur.*

(10) Idem Basilius ser. de legendis lib. Gent. scribit; ,, Animae primarius fructus ,, est veritas, sed tamen haud ingratus est externae sapientiae amictus, tamquam si ,, folia quaedam fructui, et umbraculum, et adspectum non inamaenum praebeant ,,.

(11) Clemens Alex. Strom. l. ait; ,, Est quidem perfecta, et nullius indiga Servato- ,, ris doctrina, cum sit Dei virtus, et sapientia. Accedens autem Graeca Philosophia ,, non veritatem facit potentiorem, sed debilem adversus eam efficit sophisticam argumentationem ,,.

76. Ad primum dicimus, Philosophiam appellari occupationem pessimam, quia veritas in multis latet, ut dictum est (1): dici vero afflictionem spiritus, quia homo per scientiam plura cognoscit, quae suae voluntati adversantur (2).

77. Ad secundum respondemus, Scripturam. et Patres damnare Philosophiae abusum, non ipsam Philosophiam. Incommoda autem per Philosophos illata, qui vel errores contra Fidem induxerunt, vel Philosophia usi sunt ad Fidem impugnandam, vel rationibus humanis metiri voluerunt ea quae sunt Fidei, non Philosophiae, sed hominum vitio tribui debent. (3).

78. Ad tertium dicimus cum Tullio (4), Philosophos Roma fuisse pulsos, ne adolescentum corroboraretur impudentia. Utinam hujusmodi Philosophi, quos idem Cicero (5) *minutos Philosophos* vocat, patrocinium voluptatis, et impietatis, irreligionisque suscipientes (6), arcerentur ab unaquaque Civitate! Id si fieret, non adeo propagaretur scelus, et incredulitas.

ARTICULUS VII.

Utrum viro philosopho expediat vagari per omnes Sectas.

79. Saepe audivimus recentiores Philosophos dicere, nihil magis obstare, quominus Philosophia magnas adferat utilitates, quam uni se addicere sectae. Videtur autem ita dicendum. I. quia uni se addicere sectae, est servitutis jugum sibi imponere, atque ut Cicero ait (7), veluti necessitate cogi, ut omnia quae praescripta, et quasi imperata sint, defendantur. Atqui Philosophus debet veritatem libere inquirere. Ergo.

80. II. Illud philosophandi genus magis convenit Philosopho, per quod receditur, et a Scepticorum acatalepsia, et a jactata a Dogmaticis certitudine. Sed ad haec conducit libertas vagandi per omnes sectas; ita enim opiniones quaequae accurate discutiuntur, et quid certum, quidve incertum in illis sit, invenitur. Ergo.

---

(1) § 8. (2) Vide S. Thom. 1. 2. q. 28. a. 4. ad 1.

(3) Confer S. Thom. Opusc. 70. q. 2. a. 3.

(4) l. 3. de Orat. (5) l. 1. de Divin.

(6) Hujusmodi Philosophos Tertullianus describens Apolog. c. 46. „ Plerique, *ait*, Principes latrant „. Et l. 2. ad Nationes; „ Philosophis patet libertas transgrediendi a „ vobis in sectam, et auctorem, et suum nomen, nec quisquam illis odium movet, „ cum in mores, ritus, cultus, victusque vestros palam, ac publice omnem eloquii „ amaritudinem elatrent, cum legum contemptu, sine respectu personarum, ut qui- „ dam etiam in Principes ipsos libertatem suam impune jaculentur „. Quanta similium philosophorum hac nostra aetate multitudo est, qui eo liberiores sunt in scribendo adversus legitimas Potestates, quo omnem Dei, et Religionis metum abjecerunt.

(7) l. 4. Acad.

81. III. Hac libertate usi sunt Christiani Doctores ad Gentiles reducendos ad Christi Fidem. *Philosophiam dico*, ait Clemens Alex. (1), *non Stoicam, non Platonicam, et Aristotelicam, sed quaecumque ab istis sectis recte dicta sunt, quae docent justitiam cum pia scientia, hoc totum selectum dico Philosophiam.* Igitur Philosophiam eclectica expedit etiam Christianae Religioni.

Propositio. *I. Philosophiae auditoribus maxime expedit uni adhaerere sectae. II. Neque id obest libertati philosophandi.*

82. Prob. 1. p. Philosophia est cognitio veritatis, ut dictum est (2). Ergo auditoribus Philosophiae illud philosophandi genus magis expedit, quod magis conducit ad inquisitionem veritatis. Atqui veritas inquiritur ratiocinando; in iis enim rebus, in quibus veritas nondum patet, inveniri aliter non potest, quam reducendo illas ad principia, quod fit ratiocinando (3). Id ergo magis conducit ad inquisitionem veritatis, quod magis conducit ad recte ratiocinandum. Jam vero ut ratiocinatio recte fiat, necesse est, ut propositiones quae inferuntur, sint connexae cum principiis ex quibus inferuntur: nam si connexae non sint, non deducuntur ex principiis, adeoque recta non est ratiocinatio (4). Sit ergo series propositionum probandarum, quarum una sit A, altera B, tertia C, et ita porro, donec perveniatur ad principium per se notum; manifestum est, non posse A probari per B, nec B per C, nisi C sit principium intermedium ad B, et B sit principium intermedium ad A; proindeque nisi propositiones A, B, C sint connexae. Recta igitur ratiocinatio pendet ex principiorum, sive propositionum, quibus tamquam mediis utimur ad probandum. Ubi ergo principia hujusmodi connexa non sunt: ibi nec recta

(1) Strom. 1. (2) § 5.

( ) Vide S. Thomam 2. Poster. lect. 36. „ Manifestum est, *inquit*, quod cum A „ praedicatur de B, si horum sit aliquod medium, quod illo medio uti possumus ad „ demonstrandum, quod A sit in B, et haec sunt principia hujusmodi conclusionis. Et „ quaecumque accipiuntur ut media, sunt principia conclusionum mediatarum, quae „ per ea concluduntur. Nihil enim aliud sunt elementa, sive principia demonstrationum, quam propositiones immediatae... Sic igitur si sit aliquod medium propositionis „ datae, erit demonstrare per aliquod medium, quousque deveniatur ad aliquod im„ mediatum. Si vero non sit aliquod medium propositionis datae non poterit demon„ strari „. Quod idem docuerat Clemens Alex. Strom. 8. pag. 772. his verbis: „ De„ monstratio est, quando a primis venit id quod quaeritur per omnia quae sunt in„ termedia „.

(1) Clemens Alex, loc. cit. „ Unumquodque, *inquit*, ex iis quae demonstrantur, „ demonstratur per quaedam quae demonstrantur, illis quoque prius demonstratis ab „ aliis, donec recurrerimus ad ea quae sunt evidentia sensu, et intelligentia: quod „ quidem nominatur resolutio „. Videri potest Wolfius Discursu Praelimin. ad Philosoph. in genere § 120.

ratiocinatio esse, nec veritatis inquiri ratiocinando potest. Atqui principia in una, eademque secta connexa esse possunt, in diversis sectis non possunt: nam principia diversarum sectarum diversa sunt, et opposita; si enim non essent diversa, jam neque sectae diversae forent; haec enim diversitas non oritur, nisi ex diversitate principiorum. Veritas igitur in una, eademque secta inquiri recte ratiocinando potest, in pluribus sectis non potest (1). Expedit ergo Philosophiae auditoribus uni sectae adhaerere.

83. Antequam vero alteram propositionis partem probemus, operae pretium est animadvertere, dupliciter contingere posse, ut quis uni se adjungat sectae: uno modo sicut Pythagorici, apud quos ita sine ulla ratione valebat Pythagorae auctoritas, ut interrogati respondere consueverint: *ἀυτὸς ἔφα*, *ipse dixit* (2): atque hoc servitutis genus, quo quis propter sectae amorem obstringitur ad defendendas pertinaciter sectae sententias, sive verae sint, sive falsae, est viro philosopho prorsus indignum, qui veritatem persequi debet (3). Alio modo potest quis uni sectae adhaerere in iis, in quibus veritas nondum est explorata (nam si de veritate constet, haec praeferri debet) permotus rationibus, quibus eae sententiae nituntur; vel si nulla suppetat ratio, permotus saltem auctoritate Doctoris, non quem ipse judicet esse sapientem (ut enim recte Cicero (4), *idipsum rudes, et indocti judicare non possunt, statuere enim quod sit sapiens, vel maxime videtur esse sapientis*) sed quem communiter docti homines judicent esse sapientem; quique proinde nonnisi ratione sententiam tenuisse censendus est (5). Id autem dicimus, nullo modo officere libertati philosophandi.

84. Itaque probatur altera prop. pars. Libertas philosophandi, ut illam definit Wolfius (6), est potestas standi suo, non aliorum judicio; sive, ut Cicero ait (7), *integra judicandi potestas*. Sed qui posteriori, quem diximus, modo uni sectae adhaeret, suo stat, non aliorum judicio, integramque retinet judicandi potestatem; ducitur enim ratione, non sola auctoritate (8). Non ergo

---

(1) Id Stanlejus *de Philos. Eclect. c.* 5. negare non est ausus. Etsi enim probet rationem eclectice philosophandi; nihilominus fatetur, *passim sibi ipsis Eclecticos homines contradicere:* quae sane contradictio oritur ex repugnantia principiorum.

(2) Vide Clem. Alex. Strom. 2.

(3) S. Thomas I. Ethic. lect. 6. „ Quamvis, *inquit*, universaliter ratione pertinente „ ad omnes homines, veritas sit praeferenda amicis; specialiter tamen hoc oportet fa„ cere Philosophos, qui sunt professores sapientiae, quae est cognitio veritatis... Jux„ ta hoc etiam est sententia Platonis, qui reprobans opinionem Socratis magistri sui „ dicit... *Amicus quidem Socrates, sed magis amica veritas* „.

(4) l. 4. Acad.

(5) Quo sensu Cicero l. 1. Tuscul. aiebat: *Errare malo cum Platone, quam cum istis vera sentire.*

(6) loc. cit. § 156 (7) l. 4. Acad.

(8) Confer. S. Thomam q. 11. de ver. a. 1. ubi ostendit, ratione, et non tantum auctoritate Magistri duci discipulum, qui Magistrum docentem audit; idque explicat

amittit libertatem philosophandi. Porro mirum valde est, maximam Philosophorum juniorum partem, qui libertatem philosophandi jactant, non arbitrari illam amisisse, dum pro exploratis habent experimenta, quae ipsi numquam instituerunt, sed ab aliis tradita acceperunt; et nihilominus exprobrare iis qui ratione ducuntur, quod philosophandi libertatem sibi ademerint (1). Et per haec patet responsio ad primum.

85. Ad secundum negatur minor. Tantum enim abest, ut per eclecticam libertatem recedatur a dubitatione Scepticorum, quin potius ea inducatur (2). Stanlejum appello, qui licet libertatem illam immensum extollat, fatetur tamen (3), scholae eclecticae systema cohaerens confici facile non posse; nec facile inveniri Eclecticum cum Eclectico consentientem; imo passim Eclecticos homines sibi ipsis contradicere Haec autem acatalepsiam non excludunt, sed confirmant. Maxima enim est multitudo hominum, qui, ut S. Augustinus animadvertit (4) *si ratione velint verum*

---

exemplo Medici curantis infirmum „ Sicut Medicus, *inquit*, dicitur caussare sanitatem in infirmo, natura operante; ita etiam homo dicitur caussare scientiam in „ alio, operatione rationis naturalis illius, et hoc est docere „. Et paullo post ostendens, id non solum veritatem habere in demonstrationibus caussantibus scientiam, sed etiam in opinabilibus subdit: „ Si aliquis alicui proponat ea, quae in principiis per se „ notis non includuntur, vel includi non manifestantur, non faciet in eo scientiam, „ sed forte opinionem, vel fidem; quamvis hoc etiam ex principiis innatis caussetur. „ Ex ipsis enim principiis per se notis considerat, quod ea quae ex eis necessario con„ sequuntur, sint certitudinaliter tenenda; quae vero eis contraria, totaliter respuen„ da; aliis vero assensum praebere potest, vel non „. Quod si in iis quae non sunt omnino certa, ita discipulus Magistro docenti assentitur, ut possit non assentiri, utique retinet libertatem.

(1) Qui omnem humanae auctoritati vim in Philosophis adimunt, videntur omnes scientias naturales e medio tollere. Hae siquidem experimentis nituntur. Experimenta autem singula, quotquot necessaria sunt, ut scientiae naturales consistant, atque augeantur, unus, et idem homo instituere nec valet, nec potest. Itaque *plura secula* (ut ad rem Joannes a Turre Phys. Gen. par. 1. sect. 1. c. 2.), *innumeri homines requiruntur, qui vacent observationibus, ut ex his principia scientiae naturalis deducantur. Aliorum itaque fide indigemus in scientia naturali.* Quod S. Thomas De Caus. lect. 1. paucis comprehensum est, docens, *naturalem philosophiam propter experientiam tempore indigere.* Si igitur in Philosophia nullus datur humanae auctoritati locus, principia pene omnis scientiae naturalis corruent.

(2) Thomasii viri heterodoxi testimonium proferam, in Praefat. Phys. *Solemus;* inquit, *in hac Academia (Lipsiensi) sequi Aristotelem libenter. Quod etsi servitutem ingenuo homine indignam vocare solent hodierni libertini: tamen commoditas hujus instituti, modo absit aperte falsorum, aut male coelesti doctrina cohaerentium pervicax propugnatio, aequis judicibus facile se, spero, approbabit.*

(3) De Phil. Eclect. c. 5. ubi scribit, *systema doctrinarum Eclecticae scholae omni ex parte cohaerens confici facile haud esse; cum enim cuivis liberum in hac schola fuerit, ad quoscumque liberet fontes exspatiari, atque inde derivare, quae maxime ad palatum essent; non facile eclecticum cum eclectico ita consentientem invenies, ut doctrinae eorum systema inde confici queat... Huic veterum, et ex parte Christianorum, opinionum farragini luxuriantia ingenii commenta admiscuerunt, unde passim sibi ipsis eclecticos homines hosce contradicere videas.*

(4) l. de quant. animae c. 7. n. 12.

comprehendere, similitudinibus rationum facillime decipiuntur, et in varias, noxiasque opiniones (uti profecto hac nostra potissimum aetate dolemus) *ita labuntur, ut emergere inde, ac liberari, aut numquam, aut agerrime queant.* Praeterea mens nostra valde imbecilla est, ut supra diximus (1): et quotusquisque est, qui omnium Philosophorum, aut certe plurimorum opiniones, earumque rationes (2) diligenter expendere valeat (3), ut ex iis selectis unum veluti doctrinae corpus componatur: ex illis autem male intellectis, non ad veritatem, sed ad sophismata aperitur via. Qui ad veritatem tutissime pervenire cupit, regulam tenere debet, quam praescribit S. Augustinus (4) his verbis: *Naturae*

(1) § 6.

(2) S. Augustinus loc. cit. *Si cupiditatem istam*, inquit, *refrenare non potes, qua tibi persuasisti ratione pervenire ad veritatem, multi, et longi circuitus tibi tolerandi sunt, ut non te ratio adducat, nisi ea quae sola ratio dicenda est, idest, vera ratio: et non solum vera, sed ita certa, et ab omni similitudine falsitatis aliena, si tamen ullo modo haec ab homine inveniri potest, aut nullae disputationes falsae, aut verisimiles ab ea te possint traducere.*

(3) Difficultatem agnovit Vossius de Sectis c. 21. § 11. quare statuit, hebetes, et inertes ab eclectica Philosophia esse arcendos. Idemque de tyronibus statuit Sturmius de Phil. sect. et eclect. c. 5. n. 2. Verum si ita se res habet, jam sequitur, adolescentibus (quod nostra propositio adserit) qui si non hebetes, inertes certe sunt, interdicendam esse eclecticam Philosophiam: hac autem interdicta, quaeri potest, utrum adolescentibus adimatur philosophandi libertas? nam si tyronibus praecipiatur, ut a magistrorum dictis pendeant, donec suo possint judicio uti, ut Verulamius tradit l. 1. de aug. scient. jam illud erit malum, quod Verulamius ipse, Novi. Org. Aphor. 46. subtilius sероре dicit in Philosophis, ac scientiis, *in quibus quod semel placuit, reliqua (licet multo firmiora, et potiora) inficit, et in ordinem redigit.* Nam dicta Magistrorum, quae semel tyronibus placuerunt, reliqua inficient, utut potiora firmioraque: sic vero tyrones edocti, suo vix, aut ne vix quidem umquam libero utentur judicio. Ita libertatis philosophicae adsertores, suo, quemadmodum dicitur, gladio conficiuntur. De ceteris qui ingenio, et judicio plurimum valent, sic habeto; tantum abesse, ut ipsorum plerique omnes ex ipsis possint universarum sectarum non dicam principia, rationes, et momenta accurate perpendere, sed ne placita quidem numerando percensere; quin potius, si bona fide agere Philosophi recentiores velint, fateri, uno aut altero excepto, cogentur, se aliorum Philosophorum sententias vix attigisse; illorum autem libros vel numquam legisse, vel attente diligenterque non expendisse: Gisbertum Voetium imitati, qui Mersennum provocavit ad impugnandam Cartesii Philosophiam, antequam eam vidisset, cui proinde merito respondit Mersenaus Epist. quae extat in principio a p. Epist. Cartesii: *Non possum intelligere, qua ratione illius Philosophiam impugnes, si nondum eam videris.* Sane si recentiores Philosophi vel unum Aristotelem legendo percurrere instituissent, immenso opus fuisset labore, ut Philosophum sive natura, sive arte obscurum intelligere, verborum ejus sensum adsequi, et consequentium, antecedentiumque cohaesionem animadvertere potuissent. Quid si ejus interpretes Simplicium, Eustratium, Rodium, Themistium, Theophrastum, Ammonium, Psellum, Olympiodorum, aliosque vellent adire? Quae est autem haec non philosophandi libertas, sed male dicendi libido, de Philosophorum sententiis, ac scriptis neque lectis, neque intellectis libere pronunciare? Verum recentes Philosophi eum nihil minus curent, quam de veterum sententiis disentiendis, toti sunt in transcribendis aliorum juniorum Philosophorum placitis; imitanturque Senecam, qui cum Stoicus esset, ajebat nihilominus Epist. 45. *Non me cuiquam mancipavi, nullius nomen fero.*

(4) l. 1. de morib. Eccl. c. 2, n. 3.

quidem ordo ita se habet, ut cum aliquid discimus, rationem praecedat auctoritas: nam infirma ratio videri potest, quae cum reddita fuerit, auctoritatem postea, per quam firmetur, assumit. Sed quia caligantes hominum mentes consuetudine tenebrarum, quibus in nocte peccatorum, vitiorumque velantur, perspicuitati, sinceritatique rationis adspectum idoneum intendere nequeunt; saluberrime comparatum est, ut in lucem veritatis aciem titubantem opacata inducat auctoritas. Haec est plana, simplex, et recta ad veritatem via quam qui terit, et a Scepticorum acatalepsia, et ab affectata Dogmaticorum certitudine cavet: qui autem transgrediuntur, facillime in Scepticismum (1) ruunt.

86. Ad tertium neg. ant. nam Ecclesiae Patres laborarunt, non ut stabilirent Eclecticam Philosophiam, sed ut saniora conquirerent principia ex libris gentilium Philosophorum, ut ex illis tamquam concessis, contra ipsos arguerent. Ut enim S. Irenaeus ait (2): *Illa est vera, et sine contradictione probatio, quae etiam ab adversariis ipsis signa testificationis profert* (3). Ita exponenda sunt verba Clementis. Hoc autem conquirendi studium vehementer commendamus cum S. Thoma (4), cum quo probamus insuper studium inquirendi in aliorum opiniones; illasque amplectendi, quas veras; rejiciendi, quas falsas esse certo constat. Ut enim fatemur, *nihil tam absurde dici posse, quod non dicatur ab aliquo Philosophorum* (5); ita supra diximus (6), neminem adeo esse veritatis expertem, quin aliquid verum cognoverit. Haec autem inquisitio tute fieri sine duce vix, aut ne vix quidem potest.

---

(1) S. Augustini aetate tam exiguus erat Atheorum numerus, ut ipse Tract. 106. in Joan. scripserit; *Exceptis paucis, in quibus natura nimium depravata est, universum genus humanum Deum mundi hujus fatetur auctorem.* Illi autem pauci in corde suo desipiebant nec palam loqui audebant; *Hoc nemo audet dicere* (ajebat idem Augustinus in Psal. 13.) *etiamsi ausus fuerit cogitare.* Undenam modo tantus est Atheorum, et incredulorum hominum numerus, qui et palam loquuntur, et pestiferis editis libris, perniciem ubique gentium important, nisi ex effrenata quodlibet opinandi licentia? Mens siquidem assueta suo semper judicio fidere, et aliorum etiam doctissimorum spernere sententias, ita sensim disponitur, ut, vitiis ingruentibus, veritatibus manifestis oculos claudat. *Auctoritate decipi* (inquiebat S. Augustinus l. de utilit. credendi c. 16.) *miserum est; sed certe miserius non moveri.*

(2) l. 4. adv. haer. c. 14.

(3) Similia scribit Novatianus l. de Trinit. et S. August. l. 18. de Civ. c. 47.

(4) l. de an. lect. 2. his verbis: *Necesse est accipere opiniones antiquorum quicumque sint... Et hoc quidem ad duo erit utile. Primo quia illud quod bene dictum est ab eis, accipiemus in adjutorium nostrum. Secundo quia illud quod male enunciatum est, cavebimus.*

(5) Cic. l. 2. de Divin.

(6) § 41.

ARTICULUS VIII.

Utrum expediat, in rebus philosophicis uti S. Thoma Aquinate Magistro.

87. Videtur non expedire. I. quia Thomas totus Peripateticus est, imo philosophiam Arabico-peripateticam promovit. Sed Aristoteles in multis erravit, Arabes philosophiam ejus deturparunt, ut dictum est (1). Ergo.

88. II. Thomas nec ipsum Aristotelem adsequi potuit, tum quod imperitus Graecae linguae, tum quod ignarus historiae Philosophiae, in qua plane versatus esse debet, qui Aristotelis opera cupit intelligere.

89. III. Thomae aetate praesto non erant instrumenta, et machinae, quae postremis hisce temporibus inventa sunt ad observationes instituendas, praesertim circa sidera; neque tot facta experimenta, quibus Philosophia, praesertim Physica, mirifice est illustrata.

90. IV. Thomas ubique abundat subtilissimis, et inutilibus quaestionibus, rationibusque utitur nimium abstractis, et saepe nonnihil est prolixior.

91. V. Insuper Thomae stylus barbarus est, nihilque habet ornate. Sed Cicero (2) eam judicat perfectam Philosophiam, quae de maximis quaestionibus copiose potest, ornateque dicere. Ergo.

92. VI. Praeterea Thomas vix quidquam delibavit de scientiis mathematicis, fine quibus nullus in Philosophia, praesertim Physica, progressus fieri potest.

93. VII. Denique Thomas etiam in Philosophicis multos habuit contradictores; ejusque doctrina multorum fuit accusata errorum.

Propositio. *Maxime expedit, in rebus Philosophicis uti S. Thoma Magistro.*

94. Prob. In rebus Philosophicis eo maxime expedit uti Magistro, qui optimi Philosophi partes explevit. Talis fuit S. Thomas; tria enim sunt optimi Philosophi munera (3) 1. ut non utatur terminis, nisi accurate definitis. 2. ut non admittat tamquam verum, quod non sufficienter probaverit. 3. ut omnia sic disponat, ut praemittantur ea per quae sequentia intelligantur, et

---

(1) § 46. (2) L. 1. Tuscul.
(3 Confer Wolfium Discursu Praelim. de Philos. in gen. c. 4.

adstruantur. Atqui S. Thomas ubique utitur terminis accurate definitis; imo statuit hunc Canonem (1): In unaquaque re discutienda, *praemittendas esse definitiones eorum, de quibus agendum est: quia ex definitionibus alia capimus consequenter.* Insuper Thomas nihil pro certo habet, nisi sufficienter probaverit; nec putat satis probasse, nisi etiam respondeat ad rationes adversariorum; et idcirco hunc alium statuit Canonem (2): *Necesse est, eum qui debet audire Philosophiam, melius se habere in judicando, si audierit omnes rationes, quasi adversariorum dubitantium*, et alibi (3): *Expedit ei qui vult cognoscere aliquam veritatem, solvere dubitationes, quia solutio dubitatorum est inventio veritatis; et ita ad sciendum veritatem multum valent rationes contrariarum opinionum* (4). Denique S. Thomas tam miro ordine singula disponit, ut priora posterioribus lumen, ac robur addant (5). Quare hunc alium ponit Canonem (6): *Necesse*

---

(1) 1. Periher. lect. 1. (2) 3. Metaph. lect. 1. (3) 1. de Caelo lect. 22.

(4) Quae caussa est, quare Angelicus ubique sibi prius obiicit argumenta adversariorum. Cuius rei hanc etiam rationem adfert. 3. Metaph. lect. 1. *Posterior investigatio veritatis nihil est aliud, quam solutio prius dubitatorum. Manifestum est autem in solutione corporalium ligaminum, quod ille qui ignorat vinculum, non potest solvere ipsum. Dubitatio autem de aliqua re hoc modo se habet ad mentem, sicut vinculum corporale ad corpus, et eumdem effectum demonstrat. In quantum enim aliquis dubitat, in tantum patitur aliquid simile iis, qui sunt stricte ligati. Sicut enim ille qui habet pedes ligatos, non potest in anteriora procedere secundum viam corporalem; ita ille qui dubitat quasi habens mentem ligatam, non potest ad anteriora procedere secundum viam speculationis. Et ideo sicut ille qui vult solvere vinculum corporale, oportet, quod prius inspiciat vinculum, et modum ligationis; ita ille qui vult solvere dubitationem, oportet, quod prius speculetur omnes difficultates, et earum caussas.* Haec minime animadvertentes Philosophi recentiores, cum pene omnia se animo comprehendisse videri velint, tum ne ignorantiae argui possint in respondendo, statuunt, non teneri illum qui negat, solvere obiectiones adversariorum, postquam demonstravit, partem adversam esse impossibilem. Ita Gravesandus Introduct. ad Phil. part. 2. c. 19. § 668. et Antonius Genuensis Art. Log. Crit. l. 5. c. 11. § 2. Quasi vero postquam demonstraverimus Dei existentiam, aut animae nostrae immortalitatem, non debeamus Atheistarum, et Materialistarum sophismata solvere.

(5) Vide Opus Gallice inscriptum, *Examen des defauts Theologiques* T. 2. sect. 11. c. 3. a. 2. n. 5. ubi de S. Thoma tale fertur judicium; ,, Il reduit les questions à ,, un certain nombre, laissant à part celles, qui ne sont pas necessaires; il fait ensor- ,, te, qu' elles aient de la liaison entre elles; en fin il ne passe point à l' explication ,, d' une nouvelle difficulté sans être assuré, que la precedente et son explication ont ,, eté bien comprises ,, *Ipse quaestiones ad certum redigit numerum, praetermissis illis, quae necessariae non sunt: ipse ita illas pertractat, ut connexae, et conjunctae sint inter se; denique ad explicandam novam aliquam difficultatem non progreditur, quin certus sit, illam quae praecedit, ejusque explicationem bene fuisse comprehensas.* Et Duguetius a Racino relatus T. 6. Comp. Hist. Eccl. p. 74. de Thoma loquens ait; ,, Toute sa doctrine est liée; ses principes sont suivis; et toutes ses ,, conclusions se tiennent par un enchainement merveilleux ,,. *Universa ejus doctrina colligata est; ejus principia consequentia sunt; omnesque ejus conclusiones habentur veluti admirabilis quaedam catena.*

(6) 1. de anim, lect. 1.

est, in quolibet genere rerum prius considerare communia, et seorsus, et postea propria unicuique illius generis. Expedit ergo uti S. Thoma Magistro in rebus philosophicis.

95. Praeterea, Philosophia, ut dictum est (1), Fidei Catholicae, ideoque sacrae Theologiae famulari debet. Illam ergo Philosophiam amplecti magis expedit, quae Fidei; ac Theologiae magis inservit. Hujusmodi est autem Philosophia scolastica, in qua vel ipso fatente Bruckero (2), Thomas principem locum tenet (3). Quocirca Auctor lib. de Arte cogitandi Diff. 2. proem. etsi scholasticam Philosophiam insectetur, nihilominus ait: *Ad Theologiam accurata scholasticae Philosophiae notitia praerequiritur, cum haec illius linguam vernaculam loquatur.* Itaque expediens valde est Thomae Philosophiam consectari iis praesertim qui ad Sacram Theologiam comparari debent.

---

(1) § 75.

(2) Hist. Phil. T. 3. periodo 2. p. 2. l. 2. c. 3. sect. 2. § 19.

(3) Idem Bruckerus loc. cit. in S. Thomse Theologiam acerbius invehitur. *Immodicus*, inquit, *Peripateticae Philosophiae amor virum hunc superstitioso obsequio Philosopho addictum, seduxit, ut Theologiae vulneribus, quae praepostera Philosophiae commixtio inflixerat, nova adderet vulnera; sicque sacrum Doctrinam vere faceret philosophicam, imo gentilem.* Et paulo post: *Cum ea, in Philosophia ad Theologiam applicanda, methodo uteretur, ut consensu Patrum, et Scripturae quidem quaesito, eo vero ex rationibus metaphysicis, et testimoniis Philosophorum gentilium confirmato, magnum Doctrinae Sacrae praesidium in Philosophia Aristotelica poneret... perspicuum inde est, Scholasticae Theologiae vitia non sustulisse, sed auxisse.* Ita Bruckerus qui ex Historico Philosophiae Scriptore, in Theologum, Theologorumque judicem repente evasit. Sed reponam verbis S. Gregorii Nysseni l. 1. con. Eunomium edit. Gretseri pag. 36. sq. pro S. Basilio scribentis; *Putat iste, invictum illum sola conviciandi libidine, et impudentia laedi posse? Non adeo humilis, et demissus Sol est, ut usque ad ipsum pertingant lapides, vel aliquid aliud in ipsum emissum. Nam jacula recidunt in caput mittentis et Sol omni jactu manet altior. Et licet quis criminetur Solem ut obscurum, haud tamen conviciis splendor radiorum imminuitur, sed Sol etiam conviciis impetitus, nihil aliud est, quam Sol; interim qui Solis radios tenebricosos esse nugatur, nihil aliud reportat, quam quod oculorum suorum caecitatem insigniter prodit; et quamvis maxime iis qui audiunt, et cum quibus agit, persuadere velit, ne assentiantur communi hominum de Sole existimationi... delirare censebitur talis ab iis, quibus videndi sensus non est ademptus.* Itaque Bruckerus nugatur, cum Solem Aquinatem conviciis impetit. Nam primum quidem sibimet contradicit; si enim Thomas *in Philosophia ad Theologiam applicanda quaesivit Scripturae, ac Patrum cousensum;* non ergo fecit Sacram Doctrinam philosophicam, et gentilem, nisi forte Bruckerus velit, gentilem esse Doctrinam illam, quse Scripturse, ac Patrum consensu nititur. Quod si Thomas hunc consensum quaesivit; in eo igitur praesidium posuit, non in Philosophia Aristotelis; nam quid opus habet ethnici Philosophi praesidio doctrina illa, quse in Scriptura, et Traditione firmissimum praesidium habet? Deinde Bruckerus vel dissimulat, vel ignorat, quantopere a Patribus sit commendatus usus Philosophiae Gentilium in Sacra Doctrina. Sanctus Augustinus lib. 2. de Doctrins Christisna cap. 40. „ Nonne, *inquit*, ad-
„ spicimus, quanto auro, et argento, et veste suffarcinatus exierit de Ægypto Cy-
„ prianus Doctor suavissimus, et Martyr beatissimus? Quanto Lactantius? Quanto
„ Victorinus? Optatus, Hilarius; ut de vivis taceam, quanto innumerabiles Graeci?
„ Quod prior ipse fidelissimus Dei famulus Moyses fecerat, de quo scriptum est, quod

96. Idipsum ostenditur ex commendatione doctrinae S. Thomae. Neque hic describam laudes, quibus eam prosequuti sunt Pontifices Maximi (1), et Catholicae Academiae, confitetur enim et ipse Bruckerus (2) *Pontifices, Academias, Gymnasia, et quidquid de doctrina, et eruditione judicare solet, in profundendis Thomae laudibus decertasse.* Quod sane eximium est laudationis genus. Illos proferam, qui scholasticae Philosophiae prope bellum indixerunt. Ac Bruckerus idem quamquam invitus (3): *Fatemur,*

,, eruditus fuerit omni sapientia Ægyptiorum ,,. Hos omnes Bruckerus damnet, necesse est, cum indignanter fert, Thomam usum in Theologia fuisse *testimoniis Philosophorum Gentilium.* Vide eumdem S. Thomam Opusc. 19. con. impugnantes Religionem c. 11. ubi scribit: ,, Quod (Religiosi) non solum studio litterarum sacrarum, sed etiam ,, studio litterarum secularium laudabiliter vacare possint, expresse habetur per Hieronymum in Epistola ad Pammachium monach. *Sin adamaveris captivam mulierem,* ,, *idest scientiam secularem, et ejus pulchritudine captus fueris, decalva eam, et* ,, *illecebras crinium, atque ornamenta verborum cum emortuis unguibus seca; lava eam prophetali nitro; et tunc requiescens cum illa, dicito: sinistra ejus sub* ,, *capite meo, et dextera illius amplexabitur me; et multos tibi foetus captiva dabit, ac de Moabitide efficietur Israelitis* ,,. Et c. 12. induxit auctoritatem ipsius Hieronymi ita scribentis ad Magnum urbis Romae Oratorem: *Quod quaeris, cur in nostris opusculis secularium litterarum interdum ponamus exemplum, et candorem Ecclesiae ethnicorum sordibus polluamus, responsum breviter habeto: Nunquam hoc quaereres, nisi te totum Tullius possideret, si Scripturas Sanctas legeres, si interpretes earum, omisso Volcatio, evolveres. Quis enim nesciat in Moyse, et in Prophetarum voluminibus quaedam assumta de Gentilium libris et Salomonem philosophicis uti, et proposuisse multa, et aliqua respondisse?*

Ad haec, Bruckerus vel numquam Thomae opera legit, vel non animadvertit, propositum Thomae fuisse, in Theologia nedum agere de Doctrina revelata, sed etiam de Theologia naturali; haec enim, ut scribit Clemens Alex. Strom. 1. pag. 309. *regali quidem maxime Doctrinae* (idest Doctrinae revelatae) *viam praeparat.* In iis autem, quae ad Theologiam naturalem pertinent, agendum est rationibus, quarum multae reperiuntur in libris Gentilium Philosophorum. Quod si horum doctrinis Thomas quandoque utitur, cum agit de mysteriis revelatis, utitur, ut ipse ait 1. p. q. 1. a. 8. ad 2. *non ad probandum fidem, sed quasi extraneis argumentis, et probabilibus.* Quare aperte calumniatur Bruckerus scribens, Sacram Doctrinam fuisse a Thoma confirmatam testimoniis gentilium Philosophorum, magnumque ejusdem Doctrinae praesidium ab eo fuisse positum in Philosophia Aristotelis. Quod vero Aristotelem prae ceteris Thomas sit sequutus, id effecit non immodicus Philosophiae Peripateticae amor, multoque minus superstitiosum erga Aristotelem obsequium, sed studium Christianae Religionis. Cum enim Thomae aetate (atque id quidem nosse debuerat Bruckerus, qui de Historia Philosophiae scribebat) plurimi adversus Religionem, et fidem abuterentur auctoritate Aristotelis, libellique vulgarentur de unitate intellectus, de mortalitate animorum, de mundi aeternitate; nec facile esset zizania evellere agris Evangelii superseminata absque tritici damno, nisi Aristotelis mens exponeretur; necesse fuit, ut Thomas monitis parens S. Hieronymi Epist. 84. et David imitando, *extorqueret de manibus hostium gladium, et Goliae superbissimi caput proprio mucrone truncaret.* Quae cum ita sint, caveat Bruckerus, ne forte in ipsum recidant verba ejusdem Hieronymi ibid. scribentis: *Ne quaeso vescentium dentibus edentulus invideat, et oculos caprarum talpa contemnat.* Nam Thomas ut Sol, licet conviciis impetitus, Sol permanet.

(1) Vide Bull. Ord. Praed. T. 8. p. 179. sq. (2) loc. cit. (3) ib.

ait, *omnino fuisse in Thoma judicandi aciem haud mediocrem, ingenium excellens lectionis copiam, et inexhaustam prorsus industriam.* Laudat porro Erasmum, et Ludovicum Vives, quorum prior Thomam vocat (1) virum *non suo tantum seculo magnum, cui nullus recentiorum Theologorum par sit diligentia, cui sanius ingenium, cui solidior eruditio.* Posterior Thomam appellat (2) *Scriptorem de schola omnium sanissimum.* Joannes autem Launojus (3) ajebat: *Religiose juro in B. Thomae doctrinam omnem... et propter honorem S. Thomae non juro in aliam, quae ab illa dissentiret.* Quibus adjungi potest Joannes Casius Oxoniensis in speculo Quaest. Moral. *Multi*, inquit, *hodie cum audiunt nomen Thomae, supercilia statim contrahunt, et distorquent labia; sed si isti serio unam vel alteram quaestionem in illo sine praejudicata sententia legerint, detracta palea purissimum granum, sublata scoria aurum splendidissimum forsan se invenisse dixerint.* Leibnitius item (4) *Thomas*, inquit, *Aquinas ad solidum tendere solet.* Praeterea Christianus Wolfius (5) saepe Thomae ingenium, ejusque acumen singulare commendat. Hugo Grotius (6) studium doctrinae S. Thomae consuluit Benjamino Maurerio. Ejusdem Thomae acumen judicii, et eruditionis soliditatem suspexere Renatus Rapinus (7), et Julius Schurlius (8). Ludovicus autem Crocius (9) *Thomae Aquinatis insignem, et admirandam Sapientiam* praedicat. Vossius (10) Thomam appellat *magnum Doctorem.* Georgius Paschius (11) de Thoma scribit: *Viri ingenium, et judicium mirari satis non possumus.* Joannes Franciscus Buddeus (12) ipsum vocat *Virum magnum, et excellenti ingenio praeditum.* Cartesius (13) Mersenno gratias agit, quod ipsi quaedam D. Thomae loca transmiserit. Georgius Hornius (14) de S. Thoma: *Hoc*, inquit, *neque in studendo diligentior quisquam, neque parcior in loquendo.* Antonius Genuensis (15) adversus Spinozam agens: *Bina*, inquit, *proferam loca* (S. Thomae) *ut quantus hic homo fuerit Philoso-*

---

(1) In c. 5. Epist. ad Rom. (2) De caus. corrupt. art. l. 5.

(3) Epist. 6. n. 561. (4) Theodiceae § 330.

(5) Theol. nat. p. 1. c. 3. § 516. et c. 4. § 683. et c. 5. § 799. et p. 2. sect. 2. c. 1. § 497. etc

(6) Epist. 54.

(7) Reflex. sur la Moral. §. 9.

(8) in Biblioth. Mor.

(9) De rat. Stud. Theol. c. 3.

(10) Inst. Orat. l. 4. c. 8. n. 3.

(11) Introd. in rem litter. Mor. Veterum Sapientiae Antist. c. 2. §. 12.

(12) Inst. Theol. Dog. l. 3 c. 2. (13) p. 2. Epist. 48.

(14) Hist. Philos. l. 6. c. 4.

(15) Elem. Metaph. edit. an. 1751. p. 1. c. 4. §. 41. Et edit. an. 1774. in Schol. prop. 67.

phus, intelligatur... Paucis complexus est quaecumque celeri longo sermone edisserere solent: quam nervose! Mitto reliquos, ne nimius videar (1). Expedit ergo sequi in Philosophicis Doctrinam S. Thomae, quae tantopere commendata est ab ipsis recentioribus Philosophis, qui Scholasticos spernere, et irridere consueverunt. Ut enim supra dictum est (2), nulla major, securiorque haberi probatio potest illa, quae ab ipsis adversariis testificationem accipit.

97. Jure igitur, ac merito cautum severe est nostri Ordinis legibus, ut ne quis ab S. Thomae doctrina etiam in re philosophica vel minimum recedat; constitutumque, ne docendi munus quis adsumat, qui non ante jurans promiserit, illam sese omnino fore, ac fideliter sectaturum (3). Nam si integrum Ciceroni fuit dicere (4) de Socrate, et Platone, cum illos anteponeret Epicuri, et Carneadis sectatoribus: *Plato, et Socrates, ut rationem non redderent, auctoritate tamen hos minutos Philosophos vincerent:* cur non idem multo magis dicendum nobis erit de Angelico Doctore? Neque propterea verendum erit, ne ulla necessitate cogamur. Nam si haec *necessitas dicenda est, dicatur, omnino; dum tamen constet, nihil esse ista necessitate felicius* (5): nam Thomam sequentes, certi sumus, numquam nos a veritate aberraturos. Verum nulla nos cogit necessitas, quippe ratione ducimur (6). Nam si aliquando certo constaret, vel Ecclesiae, aut Pontificum Maximorum judicio, vel evidentibus, indubiisve argumentis, aliquam Thomae sententiam falsam esse (quod nullatenus est timendum) nulla religione obstringeremur ad eam propugnandam; neque enim falsitatis tuendae ulla potest esse jurisjurandi religio. Itaque dum Thomam sequimur, ejusdem institutis inhaeremus, qui de Doctorum auctoritate agens, subscribit (7) S. Augustino ajenti (8): *Solis eis Scripturarum libris, qui jam Canonici appellantur, didici hunc timorem, honoremque deferre, ut nullum eorum Auctorem scribendo aliquid errasse, firmissime credam... Alios autem*

---

(1) Hinc merito vapulat Heinecius cum in Elem. Hist. Phil. §. 100. ipsum non pudet, Thomam Aquinatem inter Scholasticos recensere, qui *absona dicendi, docendique ratione cordatioribus hodie risum excitant*. Anne ille minus cordatis accensebit eos etiam quos citavimus ex Protestantium grege? (2) §. 86.

(3) Vide Fontanam Const. Ord. Praed. de Doctor. S. Thomae.

(4) l. 1. de Div.

(5) S. Aug. l. 5. Oper. imperf. c. 61.

(6) Quae de S. Ambrosio dixit olim S. Augustinus Epist. 147. al. 112. c. 23. dicere et nos de S. Thoma jure possumus: „ Tene mecum Sancti viri sententiam, jam non „ ejus auctoritate, sed ipsa veritate firmatam. Neque enim et mihi propterea placet... „ tamquam plantatori, et rigatori meo nimirum faveam: sed quia de hac re et ipse „ hoc dixit, quod pie cogitanti, et recte intelligenti loquitur etiam ille qui incrementum dat Deus „.

(7) 1. p. q. 1. a. 8. ad 2.

(8) Epist. 82, al. 19.

ita lego, ut quantalibet Sanctitate, doctrinaque praepolleant, non ideo verum putem, quia ipsi ita senserunt; sed quia mihi vel per illos Auctores Canonicos, vel probabili ratione, quod a vero non abhorreat, persuadere potuerunt (1).

98. Ad primum dist. 1. maj. p. Thomas Peripateticus est sola animi gratia, nego; ut Fidei, ac Religioni obsequatur, concedo. Thomas quod Peripateticus fuerit, ab iis reprehendi potest, qui apud Ciceronem non legerint, *flumen orationis aureum fudisse Aristotelem* (2); ipsum *ingenii abundantia praestitisse* (3); fuisse *in Philosophia prope singularem* (4); et *acie mentis omnium rerum vim naturamque vidisse* (5), cum fuerit *singulari vir ingenio* (6), *dicendi copia, et suavitate* (7) *incredibilis* (8). Ac ne quidquam cumulatae laudationi deesset, ipsam quoque Peripateticorum disserendi rationem Cicero commendavit (9): *Mihi semper Peripateticorum, Academiaeque consuetudo, de omnibus rebus in contrarias partes disserendi, non ob eam caussam solum placuit, quod aliter non posset, quid in quaque re verisimile esset, inveniri; sed etiam quod esset ea maxima dicendi exercitatio, qua princeps usus est Aristoteles.* Etsi vero Thomas Aristotelem sibi sequendum constituit, id certe non fecit animi gratia (10); sed ut vulnera curaret, quae ex illius doctrina male intel-

---

(1) Merito etiam ab Eminentissimo, ac Reverendissimo S. R. E. Card. Joanne Thoma Boxadorsio Generali Magistro Ordinis Praedicatorum, renovatis antiquis ejusdem Ordinis legibus, est constitutum, ut *Litteram* Summae Theologicae S. Thomae Lectores in Scholis interpretarentur, abstinerentque ab explicandis quibuscumque aliis institutionibus. Quae quidem Sanctio quanti sit facienda, colligitur ex Jani Vincentii Gravinae orat. 1. de instauratione studiorum ita scribentis: „ Theologiae tradendae „ rationem nemo alibi, quam Romae invenerit meliorem, postquam eam Dominicanae familiae Patres depromere ceperunt e fonte suo, nempe de D. Thomae libris. Quorum „ praelectionem quotidianam proprio sumtu Casanacta Cardinalis beneficentissimus, et „ vel hoc tantum nomine optime de Ecclesia meritus instituit, ut studiosos a garrulis „ et perplexis vulgarium Doctorum scriptis, ad ipsum deduceret oraculum Sapientiae „ Divinae, Doctoremque juventuti redderet eum, quem non modo communis hominum „ admiratio, sed susmet Christus voce, fidum, ac certum in Ecclesia Praeceptorem „ constituit omnis aevi „.

(2) l. 4. Acad. (3) l. 1. Acad.

(4) l. 4. Acad. (5) l. 2. de Orat.

(6) l. 1. de Div. (7) Top. 3.

(8) Ne quis suspicetur, de aliis Stagyritae libris, qui forte modo non extent, Tullium fuisse loquutum, adeat Georgium Trapezuntium l. 5. Rhetoricorum de Operibus Aristotelis exstantibus tale ferentem judicium: „ Aristotelem inspiciamus. Quid „ ergo is Philosophiae caput, et oculus, eloquentiaene praecepta contemnit? at nemo „ judicio meo ornatius, nemo distinctius, nemo numerosius simul, et gravius loquutus est „. (9) l. 2. Tuscul.

(10) Cum in Constitutionibus Ord. Praed Dist. 2. c. 14. n. 1. cautum sit, *ne Fratres in libris Gentilium, et Philosophorum studeant, etsi ad horam inspiciant;* Thomas qui legum sui Ordinis observantissimus erat, nullo modo in Philosophiam Aristotelis tanto studio incubuisset, nisi Fidei, et Religionis caussa, utque aliis eriperet occasiones errandi.

lecta Religioni infligebantur (1). Neque umquam Thomas sola Aristotelis auctoritate nititur, sed omnia ad rationem, Fideique dogmata diligentissime expendit; universosque ejus errores non modo ipse cavet, sed ut alii caveant, auctor est (2). Interpretatur quidem quae ab Aristotele sunt obscure dicta; sed quae interpretari commode nequit, erroris damnat, si cum fide pugnent (3). Statuit porro (4) cum S. Augustino (5), ea *quae Philosophi communes senserunt, et nostrae fidei non repugnant, neque sic esse adserenda, ut dogmata fidei... neque sic esse neganda, tamquam fidei contraria, ne sapientibus hujus mundi contemnendi doctrinam fidei occasio praebeatur.* Et idcirco (6) agens de opere secundae diei nulli se Philosophorum sententiae addicit, ne Scripturam ad illorum sensum trahere videatur.

99. Alteram majoris partem omnino negamus. Nam Thomas non modo non probat Saracenorum commentaria, sed passim Avicennam, Averroem, Avicembronem, aliosque Arabes Philosophos, qui suis commentis Philosophiam, ac Religionem labefactarant, impugnat. Ac de Averroe quidem scribit (7), ipsum *non tam fuisse Peripateticum quam Peripateticae Philosophiae depravatorem.* Noverat siquidem, Aristotelis Philosophiam fuisse ab Saracenis corruptam: atque haec caussa fuit, cur novis in illam institutis Commentariis, eam restituere fuerit aggressus, ut ad ipsam recte intelligendam, missis Arabum commentis, studiosi revocarentur. Porro si Thomas probasset scripta Saracenorum, nulla fuisset ratio, quare novam, ut Bruckerus ipse non negat (8), melioremque Operum Aristotelis versionem curaret, novaque ederet Commentaria.

100. Ad secundum negatur utraque pars antecedentis. Sane quod Thomas Graecae linguae peritus fuerit, pluribus ostendit Guyardus (9). Aquinas ipse testatur (10), se vidisse libros de substantiis separatis nondum in latinum versos. Meminit praeterea (11) libri Procli Platonici, quem dicit *in Graeco inveniri.* Ait item (12), se interdum ex Homiliis Chrysostomi sensum accepisse, dimisisse verba, eo quod translatio esset vitiosa. Quid? si ejus Commen-

---

(1) Vide not. 3. pag. 80. sq.

(2) Vide Hieronymum Vielmium de Doct. et Script. D. Th. l. 1.

(3) Nam 8. Phys. lect. 2. disserens de perpetuitate motus: „ Quidam, *inquit*, frustra conantes ostendere Aristotelem non contra Fidem loquutum esse, dixerunt, quod „ Aristoteles non intendit hic probare, quod motus sit perpetuus, sed inducere rationem ad utramque partem, quod ex ipso modo procedendi frivolum apparet „. Adeo studiosus veritatis erat Thomas, ut quem alii explicabant textum Aristotelis, ipse damnandum erroris existimaverit.

(4) Opusc. 10. (5) l. 1. de Gen. ad lit. c. 19.

(6) 1. p. q. 68. a. 1. sqq. (7) Opusc. 16. (8) loc. cit.

(9) Diss. hac de re edita an. 1667. (10) Opusc. 16.

(11) in l. de Caus. lect. 1. (12) In Catena Aurea Epist. ad Urban. IV.

taria in Aristotelem conferantur cum antiqua versione, qua Thomas usus est, invenietur profecto, ipsum magis intendisse ad textum graecum, quam ad versionem illam, eamque saepissime vel explicasse, vel emendasse. Verum si permittamus, Thomam vel prorsus ignorasse Graecam linguam, uti de se fatetur S. Gregorius M. (1); vel Graece mediocriter fuisse doctum, ut de se scribit S. Augustinus (2); non modo nihil ejus detrahitur laudi, sed magna fit accessio. Neque hoc loco Suessanum (3), vel Pompanatium (4), aut Flaminium (5) laudabo. Referam Renaudotii judicium ita scribentis (6): *Neque satis mirari possumus D. Thomae Aquinatis, qui Aristotelem talium interpretationum subsidio unico legerat, acumen, et industriam; cum saepe Aristotelem verius, saltem verisimilius, quam Graeci nonnulli interpretatus agnoscatur* (7).

101. Multo magis falsa est altera antecedentis pars. Nam Thomas historiam veteris Philosophiae apprime cognitam habuit. Ipse de Hebraeorum, Chaldaeorum Persarum, Ægyptiorum philosophis, Gallorumque Druidis mentionem facit (8). Meminit Philosophiae veterum Poetarum, eorumque philosophandi rationem exponit (9). Septem Sapientes commemorat, et quam persequuti fuerint Philosophiae partem describit (10). De principiis Philosophiae Thaletis (11), Anaximandri (12), Anaximenis (13), Diogenis (14), Anaxagorae (15), Euripidis (16), Archelai (17), Socratis (18), Empedoclis (19), Pythagorae (20), Architae (21), Hippasi (22), Xenophanis (23), Par-

---

(1) l. 9. Epist. 69. al. l. 11. Ep. 74. (2) in Proem. l. 3. de Trin.

(3) Praefat. in lib. Phys. Arist. „ Thomae Aquinati, *inquit*, merito jura exponen-„ di concessa sunt... illo enim (pace Expositorum Graecorum dixerim) clarior inven-„ tus est nemo „. Et Praef. in lib. de anima: „ Nec ejus commentarios minoris facio „ his, quae Graeci scripserunt, ut recte intelligenti patet „.

(4) Quaest. de actione reali: Opinio recitata D. Thomae omnium Latinorum (sen-„ tentia mea) maximi, imo fortassis non minoris aliquo Aristotelis Expositore, sive „ sit Graecus, sive sit Arabs, sive cujuscumque sit, omnibus est praeponenda „.

(5) In 12. Arist. lib. de prima Philos. „ In hoc genere apud Graecos floruere in „ primis Basilius M. et duo Gregorii, Nyssenus alter, et alter Nazianzenus: apud „ Latinos multi quidem, sed ante omnes fine ulla controversia, Thomas Aquinas „

(6) De Arist. version.

(7) Idem tulit judicium Gabriel Naudaeus Bibliographiae Polit. pag. 36. scribens: „ „ Ipse vero (Thomas) ut in ceteris operibus Aristotelis sic praesertim in istis Politico-„ rum, more suo fecit: et ex interpretatione neque bona, neque vera, bonam ta-„ men et veram sententiam elicuit „.

(8) Vide quae diximus art. 4. §. 32. sqq.

(9) Vide ib. §. 41. (10) ib. §. 42.

(11) 1. Metaph. lect. 4. (12) ib.

(13) ib. (14) ib.

(15) ib. (16) 3. Eth lect. 2 (17) 1. Metaph. lect. 10.

(18) ib. (19) 2. con. Gen. c. 64. (20) 2. Metaphys. lect. 20.

(21) ib. (22) 1. Metaph. lect. 4. (23) ib lect. 9.

menidis (1), Melissi (2), Heracliti (3), Leucippi (4), Democriti (5), Platonis (6), Stoicorum (7), Cyrenaicorum (8), Epicureorum (9), aliorumque frequenter sermonem instituit, atque eorum opiniones exponit, et ubi necesse est, impugnat. Quod sane haud est ignorare historiam Philosophiae, sed in ea esse apprime versatum. Si autem Bruckerus ideo ignoratae historiae veteris Philosophiae Thomam accusat, quod veterum Philosophorum sententias aliter explicaverit, ac ipsi Bruckero adridet, videat, ne ceteros Philosophos, qui ei subscribere renuunt, similiter imperitos, et ignaros pronunciet.

102. Ad tertium respondemus, etiam Thomae aetate fuisse quaedam instrumenta ad observandos siderum motus. Nam idem Thomas 12. Metaph. lect. 9. scribit: *Quod sint plures motus hujusmodi astrorum, tribus modis deprehenditur. Est enim aliquis motus apprehensus vulgo visu. Est et alius motus, qui non deprehenditur, nisi INSTRUMENTIS* (10), *et considerationibus... Est et tertius motus, qui declaratur ratione.* Fatemur, perfectiora, accuratiora, et nova etiam instrumenta deiceps esse confecta, quorum ope pleraeque res detectae, observataeque sunt, quae Thomae aetate ignotae erant. Ut enim ex eodem Thoma dictum est (11), singulae artes per diversorum studia, et ingenia ad incrementum perveniunt. Neque nobis in mentem venit, nihil addi posse Philosophiae S. Thomae (12). Sed utrum hisce posterioribus instrumentis, experimentisve declarata sit veritas, ostendunt variae de una, eademque re Philosophorum recentiorum opiniones; varietas enim opinionum venit ex ignorantia veritatis; *id enim opinatur quisque quod nescit* (13).

103. Ad quartum dicimus, hoc plane singularia esse in Angelico Doctore, quod cum acutissimis rationibus subtilissimas

---

(1) ib. (2) ib. (3) ib. (4) ib. (5) ib.

(6) 1. Metaph. lect. 10. (7) 3. con. Gen c. 34.

(8) 1. 2. q. 2. a. 4. (9) 1. Eth. lect. 5.

(10) Astronomica instrumenta antiquissima sunt Gnomon, Radius, Paraliaticum, Diopra, Annulus astronomicus etc. Vide Georgium Henischium in Procli Sphaeram. Vide etiam Euclidis Phaenomena. Utrum vera Telescopiorum usus Antiquis fuerit cognitus, affirmare non audeo. Mabillonius in suo *Itinere Italico* refert, se vidisse in quodam Codice MS. Operum Comestoris a Corado exarato seculo 13. descriptam fol. 3, ejusdem Codicis, Imaginem Ptolemaei sidera conspicientis tubo quodam in quatuor partes invicem copulatas distributo. Utut sit, fatetur Wolfius Elem. Diopt. n. 318. *Telescopiorum inventum casui deberi, non meditationi.* Quemadmodum certum est, principia, quibus Telescopia nituntur, apud Euclidem contineri, veteribusque Geometris fuisse perspicua.

(11) § 44.

(12) Ad rem Seneca Epist. 64. „ Multum adhuc restat operis, multumque restabit: „ nec ulli nato post mille secula praecludetur occasio aliquid adhuc adjiciendi „.

(13) Lactantius l. 3. Inst. c. 3.

quaestiones versans, conjungat incredibilem perspicuitatem. Hanc qui non videt, sciat, multoties *obscuritatem voluminum fieri ex audientis duritia* (1).

104. Quod autem additur de quaestionibus inutilibus, id prorsus negamus. Quaestionem siquidem nullam Thomas instituit, quae magnam non adferat utilitatem. Et licet nonnullae, si seorsim accipiantur, videri possint inutiles; summum tamen deprehenditur earum emolumentum, si cum consequentibus conferantur, integrumque doctrinae corpus consideretur (2). Si autem ejusmodi quaestiones ut inutiles habendae forent, ad inutilia quoque amandari deberent pleraque theoremata Euclidis, quorum non alius usus est, quam ut sequentibus sint loco principiorum. Intelligant potius qui de inutilibus quaestionibus Thomam carpunt, quas S. Irenaeus, (3), quas Lactantius (4), quas Basilius (5), quas Augustinus inutiles quaestiones reputarint, si cum iis; quae ad vitam recte instituendam ducunt, conferantur; comperientque, iis magnam

---

(1) S. Hieron. Proem. in Ezech.

(2) Auctor lib. *Examen des desfauts Theologiques* T. 2. sect. II. c. 3. a. 2. n. 5. ,, Un Censeur difficile y trouvero peut être quelques inutilité sur les habitudes, sur le ,, volontaire, et l'involontaire, sur les definitions de chaque vertu en particulier etc. ,, Mais on repond que S. Thomas n'a traité ces questions, que pour une plus grande ,, exactitude ,,. *Morosus censor inveniet fortasse inutilitates quasdam in quaestionibus de habitibus, de voluntario, et involuntario, de definitionibus uniuscujusque virtutis in specie etc. Verum respondetur, S. Thomam ejusmodi quaestiones non pertractasse, nisi ut diligentius procederet.* Addimus, ejusmodi quaestiones non Philosophis modo, sed et Theologis esse apprime necessarias. Quis enim de virtutibus, et vitiis apte poterit disputare, qui teneat illarum definitiones, novritque discrimen inter voluntarium, et involuntarium, atque in doctrina de habitibus sit plane versatus?

(3) Lib. 2 adv. haer. c. 47. *Quid possumus*, inquit, *exponere de Oceani accessu, et recessu?... Vel quid dicere possumus, quomodo pluviae, et coruscationes, et tonitrua, et collectiones nubium, et nebulae, et ventorum emissiones, et similia his efficiuntur; annunciare quoque et thesauros nivium, et grandinis, et eorum quae his proxima sunt: quae haec autem nubium praeparatio, aut qui status nebulae; quae autem caussa est, per quam crescit Luna, et decrescit; aut quae caussa aquarum distantiae, et metallorum, et lapidum et his similium: in his omnibus nos quidem loquaces erimus, requirentes caussas eorum.*

(4) l. 3. Inst. c. 3. sic scribens: *Caussas naturalium rerum disquirere, aut scire velle, Sol utrum ne tantus, quantus videtur, an multis partibus major sit, quam omnis haec terra: item Luna globosane sit, an concava et stellae utrumne adhaereant Celo, an per aerem libero cursu ferantur; coelum ipsum qua magnitudine, qua materia constet, utrum quietum sit, et immobile, an incredibili velocitate volvatur: quanta sit terrae crassitudo, aut quibus fundamentis librata, et suspensa sit. Haec, inquam, disputando, et conjecturis velle comprehendere, tale profecto est, quale si disserere velimus, qualem esse arbitramur cujuspiam remotissimae gentis Urbem, quam numquam vidimus, cujusque nihil aliud, quam nomen audivimus.*

(5) Hom. 1. in Hexaem. n. 3. *Geometria*, ait, *rationes arithmeticae, inquisitiones de solidis, astronomia adeo decantata, negotiosissima vanitas, ad qualem finem devertunt?* Et n. 4. *Profecto isthaec mundanae sapientiae copia eis aliquando*

earum quaestionum contineri partem, quibus ipsi mirifice delectantur. *De motu caeli* (inquit (1) S. Augustinus) *nonnulli Fratres quaestionem movent... Quibus respondeo, multum subtilibus, et laboriosis rationibus ista perquiri... quibus ineundis, atque tractandis, nec mihi tempus est, nec illis esse debet, quos ad salutem suam, et Sancte Ecclesiae utilitatem cupimus informari.* Hujus generis quaestionum (2) pleni sunt libri recentium Philosophorum (3). Thomas autem, qui ad salutem, et Sanctae Ecclesiae utilitatem suos informare Lectores studebat, illas vel omnino praetermisit, vel leviter attigit; contra vero diligenter eas tractavit, quae ad Religionem conferre posse animadvertit (4).

105. Negamus praeterea, Thomam plus justo longiorem in dicendo esse. *Neoptolemus quidem apud Ennium* (inquit (5) Cicero) *philosophari sibi ait, necesse esse, sed paucis; non omnino haud placere. Ego autem, Brute, necesse mihi quidem esse arbitror philosophari... sed non paucis, ut ille. Difficile enim est, in Philosophia pauca esse ei nota, cui non sint aut pleraque, aut*

---

condemnationem accerset graviorem; quippe qui adeo acutum in vanis rebus cernentes, suapte sponte in intelligenda veritate occaecati sunt. Qui porro spatia dimentiuntur stellarum; assignantque quaenam semper effulgeant, et quaenam septemptrionales sint; et qui sitas circa austrinum polum stellas illic quidem habitantibus conspicuas, nobis vero ignotas describunt, et latitudinem aquilonarem, ac Zodiacum circulum innumeris spatiis dividunt, et astrorum conversiones, stabilitatem, declinationes, eorumque omnium ad prima loca motum diligenter observant, et quanto tempore unumquodque siderum errantium circuitum suum expleat: ii unam ex omnibus artem non invenere, qua agnoscerent Deum esse universi opificem. Aptissime haec verba quadrant in hujus aevi Philosophos, quos *spiritus fortes* vocant, qui cum veritatem e Democriti puteo se extraxisse glorientur, Deum naturae auctorem ignorant.

(1) l. 2. de Gen. ad litt. c. 10.

(2) Lactantius loc. cit.: Qui naturalia, *inquit*, quae sciri ab homine non possunt, scire se putant, furiosi, dementesque sunt iudicandi „.

(3) Heinecius Elem. Hist. Phil. § 6. *subtiliores speculationes tanto minus ad sapientiae studium pertinere* putat, *quanto minus conjunctae sunt cum vera hominis felicitate.* Id autem non tam Scholasticos ferit, ut ipse ait ib. § 100. quam juniores Philosophos; quid enim referunt ad veram hominis felicitatem tot tantaeque de rebus praesertim physicis institutae hypotheses fictis plerumque innixae principiis?

(4) Si qui in Angelico Doctore reprehendunt tamquam inutiles, disputationes nonnullas quas ipse de Religione agens, instituit, propterea quod in vocum significatione illae consistere videantur, adeant S. Basilium l. de Spiritu Sancto ad Amphilochium c. 1. ita scribentem: *Collaudavi in moribus tuis discendi, et laborandi studium, ac supra modum delectatus sum attentione, atque vigilantia elucente in tua illa sententia, qua vocem nullam ex iis, quae in omni sermonis usu de Deo proferuntur, citra examen relinquendam putas... Conari, quid in quaque syllaba reconditi sensus lateat, perscrutari, non est eorum, qui segnes sunt ad pietatem, sed qui vocationis nostrae scopum intelligunt. Nec vero quoniam minutae, ut alicui fortasse videbuntur, quaestiones, idcirco et negligendae sunt; imo quoniam difficilis est inventu veritas, undique nobis est vestiganda.*

(5) l. 2. Tuscul.

omnia. Nam nec pauca nisi ex multis eligi possunt, nec qui pauca percipit, non idem reliqua eodem studio persequetur. Itaque Thomas non paucis quidem est philosophatus; nihilominus non longior, sed brevis est: nam ut idem Tullius ait (1): *Brevitas appellanda est, cum verbum nullum redundat, vel cum tantum verborum est, quantum necesse est.* Thomas autem nullum profert verbum, nullam sententiam, quae ad rem de qua agit, non sint apprime necessaria (2).

106. Ad quintum negatur 1. majoris pars. Nam Thomae oratio non solaecismos habet, non barbarismos, nec ipsis latinissimis hominibus est prorsus ingrata, inquit Hieronymus Vielmius (3) quod ad alteram partem pertinet, concessa majori, negatur minor. Siquidem Thomas eloquentia non est usus, non quod copiose loqui nesciret; legerat quippe Opera Ciceronis, Caesaris, Livii, Terentii, aliorumque Scriptorum optimae latinitatis, quos saepe citat (4); sed ut morem gereret eruditis illius seculi, qui cum essent de veritate solliciti, eloquentiam negligebant (5). In hac autem sententia perstitit, quia noverat, veritatis quaesitorem plana, ac simplici oratione uti debere (6). Neque propterea a Ciceronis

---

(1) l. 2. de Orat.

(2) Vide S. Isidorum Pelusiotam l. 3. Epist. 57. ubi scribit: *Vera brevitas cum perspecuitate conjuncta non in argumentorum praetermissione, sed in earum rerum, quae ad institutam materiam nihil opis conferunt, rejectione sita est.* Nihil autem est in operibus S. Thomae, quae ad institutam materiam plurimum non conferat.

(3) l. 1. de Doct. et Script. D. Thom. suamque sententiam confirmat testimoniis quorumdam latinissimorum hominum, Marci Antonii Natta, Jacobi Bruti Cluriensis, Ludovici Vives, Basilii Zanchii, Erasmi Roterodami.

(4) Praesertim in 2. 2. ubi de virtutibus moralibus agens, saepissime Ciceronem laudat, eiusque recitat verba.

(5) Confer Sixtum Senensem Biblioth. San. l. 4. et Vielmium loc. cit. *Ea tempestate,* inquit, *non expolire linguam sed mentem, sed animam cum primis Doctores nitebantur... Alii hac nostra aetate unum dumtaxat Ciceronem sua lectione dignantur. Et mirabimur, cum Thomam barbare, vel etiam sordide scribere locululei isti contendunt, si nullo loco, nulloque numero habent?* Addimus, Thomam non aliis quam verbis, et stylo sua tempestate acceptis eloqui debuisse, ne similiter redargueretur, ac Favorinus apud Gellium Noct. Att. l. 1. c. 10. reprehendit adolescentem vetuste nimis loquentem: „ Curius, *inquit*, et Fabritius, et Coruncanus antiquissimi „ viri nostri, et his antiquiores Horatii illi Trigemini... aetatis suae verbis loquuti „ sunt. Tu autem perinde quasi cum matre Evandri nunc loquare, sermone abhinc „ multis jam desito uteris: quod scire, atque intelligere neminem; vis quae dicas... „ Sed antiquitatem tibi placere ais, quod honesta, et bona, et sobria, et modesta „ sit. Vive ergo moribus praeteritis, loquere verbis praesentibus „.

(6) Auctores hac in re Thomas habuit Ecclesiae Patres non minus eruditione, quam doctrina, et eloquentia praestantissimos. Clemens Alex. Strom. 2. „ Eos, *inquit*, qui „ haerent dictionibus, et in eis sunt occupati, res ipsae effugiunt „. Lactantius l. 3. Inst. c. 3. „ Deus hanc voluit rei esse naturam, ut simplex, et nuda veritas esset lucidentior, quia satis ornata per se est, ideoque ornamentis extrinsecus additis fucata „ corrumpitur „. S. Augustinus l. 4. de Doct. Christ. c. 11. „ Bonorum ingeniorum „ insignis est indoles, in verbis verum amare, non verba. Quid enim prodest clavis

recessit monitis: nam licet is aliquando probaverit ornatum philosophandi genus, numquam tamen necessarium judicavit (1). Quare de S. Thoma illud ejusdem Ciceronis (2) dici potest: *Oratio me istius Philosophi non offendit: nam et complectitur verbis quod vult; et dicit plane quod intelligam.*

107. Similiter nec a Cicerone Thomas dissentit, cum verbis utitur minus quidem latinis, sed in Philosophia usu receptis. Est enim illud a Cicerone praeclare dictum (3), *in omni re, cujus usus vulgaris communisque non sit, multam novitatem nominum esse* (4).

108. Ad sextum dicimus primum, falsum esse ex recentium aliquorum Philosophorum sententia (5), nullum posse in Philosophia naturali sine scientiis mathematicis fieri progressum; putant hi siquidem, melius de illa esse sperandum, si mens *se ad experientiam, et ad particularia de integro applicet* (6). Deinde negamus, Angelicum Doctorem fuisse scientiarum Mathematicarum minus peritum. Nam non modo disseruit de lineis (7), de superficiebus (8), de angulis sive rectis (9), sive acutis, sive obtusis (10), sive internis, sive externis (11); de triangulis aequilateribus,

---

„ aurea, si aperire quod volumus, non potest; aut quid obest lignea, si hoc potest; „ quando nihil quaerimus, nisi patere quod clausum est „? S. Petrus Chrysologus ser. 18. „ Qui maturitatis fructum quaerit, despicit amoena camporum. Violae, rosae, li- „ lia, narcissus, grati flores, sed gratior panis. Quod dat odor naribus, hoc est auri- „ bus sermonis ornatus. Quod dat panis vitae, hoc scientia dat saluti. Seponenda est ergo eloquentiae voluptas, quando scientiae deposcitur fortitudo „.

(1) Nam l. 1. de fin. scribit: „ A Philosopho, si adferat eloquentiam, non asper- „ ner, si non habeat, non admodum flagitem „. Et l. 3. de fin. „ Omne quod de re „ bona dilucide dicitur, nihil praeclare dici videtur: istiusmodi autem res dicere orna- „ te velle, puerile est; plane autem, et perspicue expedire posse (*ut illas expedit S. Thomas*) docti, et intelligentis viri „.

(2) l. 1. de fin. (3) l. 3. de fin.

(4) Idem Cicero l. 1. Acad. „ Dabitis, *inquit*, profecto, ut in rebus inusitatis „ quod Graeci ipsi faciunt, a quibus haec jamdiu tractantur, utamur verbis interdum inauditis „. S. Hieron. in c. 1. Epist. ad Galat. „ Si, *inquit*, hi qui disertos se- „ culi legere consueverunt, coeperint nobis de novitate, et vilitate sermonis illudere, „ mittamus eos ad Ciceronis libros, qui de quaestionibus Philosophiae praenotantur, „ et videant, quanta ibi necessitate compulsus sit, tanta verborum portenta proferre, „ quae numquam latini hominis auris audivit „.

(5) Verulamium consule Novi Organi Aphor. 96. cuius judicium Philosophi juniores non aspernabuntur. *Naturalis Philosophia*, ait, *adhuc syncera non invenitur, sed infecta, et corrupta, in Aristotelis schola per Logicam; in Platonis schola per Theologiam naturalem; in secunda schola Platonis, Procli, et aliorum per Mathematicam; quae Philosophiam naturalem terminare non generare, aut procreare debet. At ex Philosophia naturali pura, et impermixta, meliora speranda sunt.*

(6) Verul. ib. Aphor. 97. (7) 1. de Caelo lect. 2.

(8) ib. (9) 2. Phys. lect. 1.

(10) 10. Metaph. lect. 1. (11) 2. Poster. lect. 1.

isoscelibus, scalenis, (1); de figuris quadrilateribus, (2); de figuris similibus (3); de quadratura superficiei planae (4); de circulo, et ejus proprietatibus (5): de circuli quadratura (6); de lineis rationalibus, et irrationalibus (7); de cubo (8), de pyramide (9), de cylindro (10), de ellipsi (11); de radice, et numero quadrato, et cubico (12); de proportionibus (13) etc. neque modo plura demonstravit geometrica theoremata (14), ut illud de diagonali incommensurabili lateri quadrati (15); verum etiam omnium pene disciplinarum mathematicarum, quas in puras, et medias, sive phisico-mathematicas dividit (16), principia tradidit, prout rerum, de quibus agendum ipsi erat, ratio postulabat. Quare Staticae (17), Hydrostaticae (18), Opticae (19), Catoptricae (20), Perspectivae (21), Astronomiae (22), Geographiae (23), Musicae (24) etc. fundamenta posuit. Haec autem cum sint, quis rudem in scientiis mathematicis Thomam dixerit? Si autem de illis non scripsit copiosius, hoc ideo fuit, quia de scientiis quae erudiunt ad salutem, praecipua ipsi cura erat (25). *An ille* (utar verbis

---

(1) 1. Poster. lect. 10.
(2) 2 de an. lect. 3.
(3) De Mem. et rem. lect. 7.
(4) 3. Metaph. lect. 4.
(5) 1. de Cael. lect. 8.
(6) 1. Phys. lect. 2.
(7) 1. Poster. lect. 18.
(8) 2. de Cael. lect. 5.
(9) ib.
(10) ib. lect. 28.
(11) ib. lect. 6.
(12) 3. Phys. lect. 6.
(13) 5. Metaph. lect. 17.
(14) 8. Metaph. lect. 6 et 9. Metaph. lect. 10.
(15) 1. Metaph. lect. 3.
(16) 6. Ethic. lect. 7.
(17) 2. de Cael. lect. 27.
(18) ib. lect. 24.
(19) 2. de an. lect. 15.
(20) De sen. et sens. lect. 4.
(21) De sens. et sens. lect. 4.
(22) in II. de Caelo.
(23) 2. de Cael. lect. 28.
(24) 5. Metaph. lect. 8.

(25) Mabillonius de Studiis Monast. T. 1. p. 2. c. 9. n. 4. sic Monachum instruit: ,, Quantum ad physica experimenta, nonnulla ex principalibus supponi poterunt, quae ,, iam ad praxim redacta leguntur. Verumtamen non expedit, ut Monachi hisce curio- ,, sitatum generibus operam navent, tametsi nonnihil utilitatis inde obvenire queat. ,, Hanc etiam ob caussam incongruum ipsis credimus Matheseos studium; inde nam- ,, que nimium distrahuntur, et libera spiritui facultas surripitur ad iis vacandum, ,, quae sunt Monasticae conversationi magis consentanea ,,. Idipsum docuerat S. Isidorus Pelusiota l. 2. Epist. 100. ,, Quid ad virtutem allaturum est, si quis Solis cur- ,, sum, et Lunae orbem, et stellarum situm, et terrae figuram, ac spatium inquiren- ,, dum suscipiat, aliaque omnia, quae homines suo judicio sapientes, et eruditi, cu- ,, riose indagantes, a veritate quidem et vera sapientia exciderunt, in nugis autem, ,, et sermonum ineptiis vitam consumpserunt ,,. Vide ejusdem ib. Epist. 273. et S. Basilium Hom. 12. in princ. Prov. n. 6. Confer etiam S. Hieronymum in c. 1. Epist. ad Tit. ubi explicans verba Apostoli, *secundum fidem electorum Dei, et cognitionem veritatis, quae est juxta pietatem*, ait: ,, Geometria, et Arithmetica, et Musica ha- ,, bent in sua scientia veritatem, sed non est scientia illa pietatis. Scientia pietatis est ,, nosse legem, intelligere Prophetas, Evangelio credere, Apostolos non ignorare. ,, Denique vide quae diximus ex S. Thoma not. 2. pag. 2. Haec autem non ita sunt intelligenda, ut Mathematicarum utilitatem, non modo ad Philosophiam, verum etiam

Ciceronis (1)) se *in Geometria, numeris, astris contereret, quae etsi essent vera nihil afferrent, quo jucundius, idest, quo melius viveremus?*

109. Ad septimum, conc. ant. negatur consequentia. Nam Doctor, ut S. Hieronymus (2) ait, talis esse debet, *non ut a nemine reprehendatur; reprehenduntur quippe et Apostoli, et Evangelistae ab haereticis, et gentibus; sed quo nihil reprehensione dignum dicat.* Thomam vero nihil reprehensione dignum dixisse, pronunciat Clemens VIII. Rom. Pontifex (3). Et licet aliquando Thomae doctrina aliquorum fuerit accusata errorum; ab hac tamen nota non modo Academia Parisiensis (4), sed Pontifices Maximi (5), Œcumenica Concilia (6), et Ecclesia universa illam absolutissime vindicarunt.

ARTICULUS IX.

Utrum in tradendis disciplinis Philosophicis conveniens sit ordo a S. Thomâ constitutus.

110. In tradenda Philosophia, docet Angelicus (7) ita esse procedendum, *ut primo pueri Logicalibus instruantur. Secundo in Mathematicis. Tertio in naturalibus. Quarto in Moralibus. Quinto in Sapientialibus, et Divinis.* Hunc ordinem non plene probat Vossius (8), arbitraturque a Mathematicis incipiendum.

111. Videtur autem ita dicendum I. quia Plato in foribus Academiae inscribi fecisse dicitur: οὐδεὶς ἀγεωμέτρητος εἰσίτω, *nemo*

ad ipsam Theologiam excludant, sed ut ne Ecclesiastici, ac Religiosi viri nimiam operam, et studium in illis collocent. Vide S. Ambrosium l. 6. Hexaem. c. 2. n. 8. et S. August. l. 1. Retract. c. 2. n. 2. Confer etiam S. Thomam Opusc. 19. con. impugnan. Relig. c. 11. ubi probans, Religiosos viros laudabiliter vacare posse studiis secularium litterarum, inducit verba Glossae ex S. Hieronymo desumtae Comment. in Daniel. c. 1. ita scribente „ Qui de mensa Regis, et de vino potus ejus non vult comedere, ne „ pollutur, utique si sciret, ipsam doctrinam Babyloniorum esse peccatum, num- „ quam acquiesceret discere quod non licebat. Discunt autem non ut sequantur, sed „ ut judicent, atque convincant. Quomodo si quispiam adversus mathematicos velit „ scribere imperitus μαθήματος, risui pateat, et adversum philosophos disputans, „ si ignoret dogmata philosophorum „.

(1) l. 1. de fin.

(2) in c. 2. Epist. ad Tit.

(3) Const *Sicut Angeli*, T. 5. Bull. Ord. Praed. pag. 612. Neapolitanis Civibus inscripta: „ Doctrinae quidem (Thomae) testis est ingens librorum numerus, quos ille „ brevissimo tempore, in omni fere disciplinarum genere, singulari ordine, ac mira „ perspicuitate SINE ULLO PRORSUS ERRORE CONSCRIPSIT „.

(4) Vide Rubeum Diss. 29. de Doct. et Script. D. Thomae.

(5) Vide Bull. Ord. Praed. T. 8. p. 279. sqq.

(6) Vide Orat. Joan. Gallii habitam in Conc. Trid. Tom. 14. Conc. edit. Paris. an. 1672. pag. 1565.

(7) 6. Ethic. lect. 7.

(8) De nat. art. c. 3.

Geometriae expers accedat. Putavit ergo, Geometriam reliquis Philosophiae partibus praemitti debere.

112. II. Aristoteles in Logica frequenter adhibet exempla ex Mathematicis desumta. Requirit ergo auditores Logicae jam illis scientiis eruditos, alioquin ipsis exempla poneret, quae minime intelligerent.

113. III. In qualibet disciplina oportet incipere a notioribus. Sed sensibilia, de quibus in Physica agitur, sunt notiora intelligibilibus. Igitur oportet a Physica incipere.

114. IV. Metaphysica *habet rationem capitis inter alias scientias; quippe ab ea omnes alia sua principia supponunt* (1). Est igitur ceteris praemittenda.

115. V. Ad acquirendam sapientiam maxime conducunt mores boni; scriptum est (2) enim: *In malevolam animam non introibit sapientia.* Oportet igitur incipere ab Ethica.

Prop. *Congruus addiscendae Philosophiae ordo est, ut* 1. *Logica;* 2. *Mathematicae purae;* 3. *Physico-mathematicae;* 4. *Ethica;* 5. *Metaphysica tradantur.*

116. Prob. 1. p. Ut quis recte Philosophiam addiscat, principio apprehendere debet modum tenendum in universa Philosophia, alioqui nullus erit progressus. Atqui Logica hunc modum docet (3); ordinat enim conceptus mentis, ut dictum est (4); quae quidem ordinatio communis est universae Philosophiae (5). Congruit ergo, ut a Logica incipiatur.

117. Prob. 2. p. Postquam adolescentes Logicam didicerunt, in iis erudiendi sunt, quae eorum non excedunt captum, eosque praeparant ad physicas disciplinas. Atqui mathematicae purae (6) adolescentum captum non excedunt; non enim transcendunt imaginationem, cum sint de numeris, triangulis, circulis, quadratis etc. quae sub imaginatione cadunt: haec autem adolescentes, in quibus viget imaginandi vis, facile capiunt (7). Insuper scientiis pure mathematicis *quasi quibusdam viis praeparatur animus ad*

(1) S. Th. 6. Eth. lect. 6.
(2) Sap. 1. v. 4.
(3) Vide S. Thom. in l. de Caus. lect. 1.
(4) § 13.
(5) Ad rem S. Augustinus l. 1. de Ord. c. 13. n. 38. scribit: Quando transire (ratio) ad alia fabricanda, nisi ipsa sua prius quaedam machinamenta, et instrumenta distingueret, notaret, digereret, proderetque ipsam disciplinam disciplinarum, quam Dialecticam vocant?
(6) Dicuntur *purae mathematicae*, *quae determinant de quantitatibus absolute, ut Geometria de magnitudine, Arithmetica de numero.* Physico-mathematicae sunt, *quae principia mathematica ad res naturales applicant, ut Musica, et Astrologia.* S. Thom. 6. Ethic. lect. 7. et l. de Caus. lect. 1.
(7) Idem 1. Eth. lect. 7.

physicas disciplinas (1); nam *principia mathematica sunt applicabilia naturalibus* (2). Congruit ergo, ut adolescentes post Logicam, et ante Physicam Mathematicas puras addiscant (3).

118. Prob. 3. p. Tam Physica quam Physico-mathematicae nituntur principiis Mathematicae purae, ut dictum est (4). Convenit ergo, ut adolescentes post Mathematicas puras addiscant Physicam, et Physico-mathematicas.

119. Prob. 4. p. Moralia et experientiam requirunt, et animum a passionibus liberum: nam scientiae moralis finis non est sola cognitio, ad quam forte passionum sectatores pervenire possent, sed sunt virtutum actus, ad quos non perveniunt qui passiones sectantur (5). Atqui adolescentes ob aetatis defectum sunt inexperti operationum humanae vitae, et ob sanguinis fervorem a passionibus ut plurimum minime vacant. Congruit ergo, ut Moralia eis tradantur, cum sunt aetatis maturioris, praesertim ea quae passiones fovere possent.

120. Prob. postrema pars. Res divinae, aliaeque a sensibus valde remotae, de quibus, ut dictum est (6) agitur in Metaphysica, *requirunt validum intellectum* (7). Atqui *juvenes ad illa, quae excedunt sensum, et imaginationem, non attingunt mente, quia nondum habet intellectum exercitatum ad tales considerationes: tum propter parvitatem temporis, tum propter varias mutationes naturae* (8). Convenit ergo, ut Metaphysica postremo loco tradatur (9).

121. Ad primum conc. ant. neg. cons. Nam Plato sublimiori Philosophiae intentus, ut ejus Dialogi ostendunt, minus erat sol-

---

(1) Idem Opusc. 70. q. 6. a. 1. ad 3. et ar. 3 ad 6. (2) Idem ibid.

(3) Plato Dial. 7. de Republ. „ Illa *inquit*, quae ad Arithmeticam, et Geometriam pertinent, omnemque doctrinam eam, quae Dialecticam antecedere debet, pueris tradenda sunt „. Vide Ficinum in Epimenidem, ubi observat, Platonem saepe Dialecticae nomine Metaphysicam intelligere. Quo sensu Clemens Alex. Strom. 1. pag. 354. ait, *Dialecticam transcendere ad praestantissimam omnium essentiam, et audere etiam ultra progredi ad Deum universorum.*

(4) § 117. Vide S. Thom. 1. de Caei. lect. 3. „ Scientia, *inquit*, quae se habet „ ex additione ad aliam, utitur principiis eius in demonstrando, sicut Geometra utitur „ principiis Arithmeticae... Similiter autem corpus naturale addit materiam sensibilem „ supra magnitudinem mathematicam; et ideo non est inconveniens, si Naturalis in „ suis demonstrationibus utatur principiis mathematicis „. Et 2. 2. q. 9. a. 2. ad 3. „ Quia id quod est formale, potius est, ideo illae scientiae, quae ex principiis ma„ thematicis concludunt circa materiam naturalem magis cum matematicis connume„ rantur, utpote eis similiores, licet quantum ad materiam magis conveniant cum „ naturali.

(5) S. Thom. 1. Eth. lect. 3. et 6. Eth. lect. 7. (6) § 13.

(7) S. Thom. 6. Ethic. lect. 7. (8) Idem ib.

(9) Quod ipsum nomen indicat; Metaphysica enim appellata est non solum quasi post Physicam, sed quod ordine cognitionis omnium postrema sit, et nonnisi μετὰ τὴν τῶν φυσικῶν sit discenda, ut priores illae scientiae sint veluti quaedam initiationes, haec vero perfecta contineat mysteria. Vide Clem. Alex. Strom. 1. p. 351.

licitus de praeparandis adolescentibus per Logicam, et Geometriam (1); et idcirco neminem Geometriae expertem in Academiam recipiebat. Ceterum idem Plato, Logicam artibus omnibus praeferendam esse docet *in Philebo* (2), quod sit facultas disserendi, quae artibus omnibus communis est.

122. Ad secundum dist. ant: et tamen exempla illa sunt ex facilioribus, et supponi possunt ut demonstrata, conc. aliter, nego. Ut Cicero agens de parte Logicae, quae *Topica* dicitur: *exempla*, inquit (3), *posui ex jure civili*; ita Aristoteles in parte Logicae, quae *Demonstrativa* dicitur, ponere potuit exempla geometrica. Neque propterea auditoribus exempla posuit, quae non intelligerent: utitur enim quibusdam geometricis propositionibus facilioribus, quae supponi possunt demonstratae, cujusmodi est illa de angulis triangulorum aequalibus duobus rectis. Quare autem hisce exemplis usus fuerit, rationem dat S. Thomas (4), quia videlicet *in scientiis demonstrativis principaliores sunt mathematicae propter certissimum modum demonstrationis.*

123. Ad tertium dist. maj. oportet incipere a notioribus intellectui, conc. a notioribus sensui, nego. Menti humanae, cum sit immaterialis, notiora sunt intelligibilia, quae immaterialia sunt; ideoque sensibilia non aliter cognoscit, quam abstrahendo, ut infra dicemus. Praeterea, ut advertit S. Thomas (5), *necesse est, in addiscendo non incipere ab eo quod est facilius, sed ab eo a cujus cognitione cognitio sequentium dependet: et hac positione oportet in addiscendo a Logica incipere.*

124. Ad quartum neg. cons. Nam quod Metaphysica caput sit inter scientias, tantum efficit, ut dignitate sit prima. Et quamvis principia aliarum scientiarum ut probari possint contra negantes, a Metaphysica pendeant; nihilominus quaelibet scientia habet propria, principia ex quibus procedit ad demonstrandum (6).

125. Ad quintum neg cons. Neque enim ut quis bonis moribus sit instructus, necesse est, ut calleat Ethicae scientiam. Addi potest, in Philosophia relata ad finem Ethicam praecedere (7).

---

(1) Quod olim Ægyptii in more habebant, ut initialis tantum sua mysteria impertirentur; qua de re videri potest Clem. Alex. Strom. 5. pag. 566. id Plato est imitatus. Certe Plato Pythagoram secutus, mysteriis pluribus libros suos aspersit a paucis comprehensis, rationibus arithmeticis, et proportionibus obvolutis. In Timaeo animam ex numeris constare ait; elementa vero ex figuris. Igni pyramidem, aëri octaedron, aquae icosaedron, terrae cubum tribuit. Vide S. Thom. 1. Metap. lect, 10. Quare nil mirum si Geometriae expertes ab Academia excluderet.

(2) Ubi Socratem inducit Protarcho dicentem: „ Nos disserendi facultas ipsa facere non patiatur, si quam aliam ipsi praeferemus „. Et in *Phaedro* idem Socrates „ inducitur inquiens: „ Magnae quaelibet artes exercitatione dialectica indigent „.

(3) Top. 1. (4) 1. Poster. lect. 1.

(5) Opusc. 70 q. 6. a. 1. ad 3. (6) Vide S. Thom. 1. Poster. lect. 17.

(7) Vide S. August. l. 8. de Civ. c. 8.

ARTICULUS X.

Utrum in Philosophicis disciplinis sit una, et eadem certitudo.

126. Certitudo quae est *firmitas adhaesionis virtutis cognoscitivae ad suum cognoscibile* (1), triplex est, 1. dicitur *mathematica*, sive *metaphysica*; estque de illis rebus, quas constat ita esse, ut nullo modo possint aliter esse, ut bis duo esse quatuor: totum esse majus sua parte: idem non posse simul esse, et non esse. Dicitur *mathematica*, quia in mathematicis potissimum reperitur. Dicitur etiam *metaphysica*, quia ea de quibus in Metaphysica agitur, seipsis certissima sunt, ut infra dicemus. 2. vocatur *physica*, atque de illis est rebus, quas constat ita esse ex naturae legibus nobis cognitis, quamvis absolute possint aliter esse, ut eclipsem data hora esse futuram. 3. appellatur *moralis*, et de iis rebus est, de quibus nemo dubitare prudens potest, ut Antipodas esse.

127. Videtur autem in disciplinis philosophicis una eademque esse certitudo. I. Nam Philosophia in qualibet parte scientia est. Sed ad scientiae rationem requiritur maxima certitudo. Ergo.

128. II. Unaquaeque pars Philosophiae habet propria principia, adeoque proprias demonstrationes, ut dictum est (2). Sed demonstrationes adjunctam habent omnimodam certitudinem, alioqui scientiam non efficerent. Ergo.

Prop. *Ratio omnino certa, quae est in puris Mathematicis, quaerenda non est in omnibus rebus, de quibus agitur in ceteris disciplinis philosophicis.*

129. Prob. In unaquaque re tantum certitudinis quaeri debet, quantum ipsius rei natura patitur (3). Atqui naturae rerum, de quibus sunt philosophicae disciplinae, non patiuntur in illis esse omnimodam certitudinem, ut in puris mathematicis. Et quod ad Logicam pertinet, res circa quas Logica versatur, sunt mentis nostrae conceptus, et similiter voces, quibus conceptus exprimun-

---

(1) S. Thom. in 3. d. 26. q. 2. a. 4. (2) § 124.

(3) „ Modus manifestandi veritatem (inquit S. Thomas 1. Ethic. lect. 3.) in qualibet scientia debet esse conveniens ei, quod subiicitur sicut materia in illa scientia. „ et ideo omnimoda certitudo non potest inveniri, nec est requirenda similiter in „ omnibus sermonibus, quibus de aliqua re ratiocinamur. Sicut neque etiam in his „ quae fiunt per artem, est similis modus operandi in omnibus, sed unusquisque artifex operatur ex materia secundum modum ei convenientem, aliter quidem ex terra, aliter ex luto, aliter ex ferro „.

tur, ut supra diximus (1). Conceptus autem illi magnam praeseferunt difficultatem (2): quare S. Augustinus (3): *animus*, ait, *ad habendum seipsum angustus est*. Voces vero, cum sint arbitrariae (4), variabiles sunt. Nemo igitur in omni re, de qua Logica disserit, rationes omnino certas quaerere debet.

130. Pari modo res physicae variabiles sunt: utpote motui subjectae. Nec igitur in illis quaerenda est omnimoda certitudo: nam ut advertit S. Thomas (5), *quaeritur in eis, non quid semper sit, sed quid sit ut in pluribus* (6).

131. Idem dicendum de Physico-mathematicis; hae siquidem, ut dictum est (7), principia mathematica applicant rebus physicis, quae nequeunt suscipere omnimodam certitudinem.

132. Jam vero Ethica est de operibus virtutum, *circa quae*, (si prima principia practica excipias, et propositiones ex illis immediate illatas (8), aut a Deo revelatas) *non habetur certa sententia hominum, sed magna differentia est in hoc, quod homines de iis judicant. Et in hoc multiplex error contingit. Nam quaedam quae a quibusdam reputantur justa, et honesta, a quibusdam reputantur injusta, et inhonesta, secundum differentiam temporum, et locorum, et personarum* (9). Quia ergo *materia moralis*, ut recte concludit S. Thomas (10), *est varia, et difformis, non habens omnimodam certitudinem, oportet* (saepe) *ostendere veritatem verisimiliter* (11).

133. Porro Metaphysica secundum se quidem certissima est (12), cum sit de rebus immaterialibus, maximeque universalibus, ut dictum est (13); ideoque prima est ordine dignitatis, ut supra diximus (14): quo autem scientiae sunt dignitate priores, eo sunt certiores, quia pauciora requirunt ad proprii subjecti considerationem (15). Nihilominus quia maxime universalia sunt maxime diffi-

(1) § 13.
(2) Vide S. Thom. Opusc. 70. q. 6. a. 1. ad 3.
(3) l. 10. Confess. c. 9.
(4) Vide S. Aug. l. 2. de Doct. Christ. c. 2.
(5) 2. Metaph. lect. 5.
(6) Idem S. Thomas 1. Ethic. lect. 3. „ Ad hominem bene instructum pertinet, „ ut tantum certitudinis quaerat in unaquaque materia, quantum natura rei patitur. „ Non enim potest esse tanta certitudo in materia variabili, et contingenti, sicut in „ materia necessaria, semper eodem modo se habente. Et ideo auditor bene disciplinatus non debet maiorem certitudinem requirere, nec minori esse contentus quam „ sit conveniens rei de qua agitur „.
(7) Vide not. 6. pag. 94.
(8) Vide S. Thom. 1. 2. q. 100. a. 3.
(9) S. Thom. 1. Ethic. lect. 3.
(10) ibid.
(11) Idipsum Angelicus repetit 1. 2. q. 96. a. 1. ad 3. „ Dicendum, *inquit*, quod „ non est eadem certitudo quaerenda in omnibus, ut in 1. Ethic. dicitur: unde in rebus contingentibus, sicut sunt naturalia, et res humanae, sufficit talis certitudo, „ ut aliquid sit verum ut in pluribus, licet interdum deficiat in paucioribus „.
(12) Vide S. Thom. 1. Metaph. lect. 2.
(13) § 13.
(14) § 121.
(15) S. Thom. loc. cit.

cilia; cognoscuntur enim per ideas confusas (1); immaterialia vero a nobis non cognoscuntur ut sunt in seipsis (2); evenit, ut neque omnia de quibus Metaphysica agit, cognosci possint per rationes omnino certas.

134. Remanet ergo, ut omnimoda certitudo quaerenda unice sit in puris Mathematicis (3), quae, ut Cicero ait (4), *vim afferunt in dicendo* (5). Hae siquidem, ut advertit S. Thomas (6), *manifestius principiis per se notis utuntur, omnes suas demonstrationes ad haec principia resolventes.*

135. Ad primum dist. maj. Philosophia in qualibet parte scientia est, cum vere demonstrat, conc. cum utitur argumentis probabilibus, nego. Cum Philosophia in qualibet parte aliquas demonstrationes conficiat ex principiis per se notis; in qualibet parte scientia est: nam scientia caussatur etiam per unicam demonstrationem (7). In iis ergo, in quibus philosophicae disciplinae vere demonstrant, habent rationem scientiae, et sunt omnino certae: in reliquis, in quibus procedunt per argumenta probabilia, sicut a ratione scientiae, ita a certitudine recedunt (8). Et per haec patet responsio ad secundum.

---

(1) Idem ib. (2) Vide not. sq.

(3) S. Thomas 2. Metap. lect. 5. „ Certa ratio, sicut est in Mathematicis, non „ debet requiri in omnibus rebus, de quibus sunt scientiae: sed debet solum re- „ quiri in his quae non habent materiam. Ea enim quae habent materiam; subjecta „ sunt motui, et variationi; et ideo non potest in omnibus omnimoda certitudo habe- „ ri. Quaeritur enim in eis, non quid semper sit, et ex necessitate, sed quid sit ut „ in pluribus. Immaterialia vero secundum seipsa sunt certissima, quia sunt immobi- „ lia. Sed illa quae in sui natura sunt immaterialia, non sunt certa nobis propter defe- „ ctum intellectus nostri... huiusmodi autem sunt substantiae separatae. Sed Mathema- „ tica sunt abstracta a materia, et tamen non sunt excedentia intellectum nostrum; „ et ideo in eis est requirenda certissima ratio „. (4) l. 4. Acad.

(5) Μαθηματικη graece, *disciplina* latine dicitur, eamque Tertull. l. de an. c. 23. *discientiam*, et Cassiodorus de artibus, et disciplinis liberalium litter. c. 3. *doctrinalem* vocant. Sic autem in specie dici videtur ob certitudinem demonstrationum.

(6) 4. Metaph. lect. 5.

(7) S. Thom. q. 1. de virt. a. 9. ad 11. *Quanto actio agentis est efficacior, tanto velocius inducit formam: et ideo videmus in intellectualibus, quod per unam demonstrationem quae est efficax, caussatur in nobis scientia: opinio autem licet sit minor scientia non caussatur in nobis per unum syllogismum dialecticum, sed requiruntur plures propter eorum debilitatem.*

(8) Nihil prohibet, quominus eiusdem scientiae sint aliqui actus secundarii, et imperfecti, per quos recedat a ratione scientiae; quemadmodum nihil prohibet, quominus ex eodem semine, ex quo generari potest animal perfectum, generetur aliquando animal imperfectum. Hinc S. Thomas 1. Poster. lect. 21. docet, scientias non solum habere proprias demonstrationes de veritatibus certis, sed etiam proprias disputationes de rebus probabilibus. Hoc est autem discrimen inter scientias pure mathematicas, et reliquas partes Philosophiae, quod hae aliquas tantum efficiunt demonstrationes ex principiis per se notis, illae semper demonstrant ex iisdem principiis.

QUÆSTIO II.

De Logica generatim.

136. Quia, ut diximus (1), congruus addiscendae Philosophiae ordo postulat, ut a Logica incipiatur, aggredimur ab ipsa in genere. Quaeremus autem 1. de existentia artis Logicae. 2. de necessitate. 3. de subjecto. 4. de divisione 5. an habeat rationem scientiae. 6. cujusmodi scientia sit. Hanc quaestionem recentiores Philosophi inutilem reputant (2), sed immerito; quis enim disserere de re quapiam potest, cujus naturam, partesque, ac proprietates ignoret?

ARTICULUS I.

Utrum praeter Logicam naturalem detur Logica artificialis.

137. Logicae naturalis nomine intelligitur insita hominibus ratiocinandi vis. Appellatione autem Logicae artificialis significatur ars superaddita ad recte ratiocinandum. Videtur autem haec ars non dari (3).

138. I. Quia mens natura duce dirigitur, et quandoque perfectius in illis, qui artis Logicae praecepta ignorant. Quare S. Augustinus (4): „ Facilius, *inquit*, homines eas res assequuntur, „ propter quas assequendas ista (*Logicae praecepta*) dicuntur, „ quam talium praeceptorum nodosissimas, et spinosissimas disci- „ plinas „.

139. II. Naturalia non egent arte, ut fiant. Sed ratiocinari est homini naturale. Ergo.

---

(1) § 116. (2) Vide Auct. Artis cogitandi Dissert. 1.

(3) Seneca Epist. 89. „ Epicurei, *inquit*, Rationalem removerunt. Deinde cum ipsis „ rebus cogerentur ambigua secernere, falsa sub specie veri latentia coarguere, ipsi „ quoque locum, quem de judicio, et regula appellant (*idest Canonicam, seu de* „ *Criterio*), alio nomine Rationalem induxerunt: sed eam accessionem esse naturalis „ partis existimant „. Idem de Epicureis judicium tulit Empiricus l. 1. adv. log. Licet „ vero Gassendus Animadv. in Epicuri Philos. pag. 115. putet, Epicurum rejecisse Stoicorum Dialecticam; tamen Cicero l. 1. de fin. „ In altera, *inquit*, Philosophiae „ parte, quae est quaerendi, ac disserendi, quae λογική dicitur, Epicurus plane inermis ac nudus est, tollit definitiones, nihil de dividendo ac partiendo docet: non, „ quomodo efficiatur concludaturque ratio, tradit: non qua via captiosa solvantur, „ ambigua distinguantur, ostendit „. Et lib. 1. de fin. „ Dum Dialecticam contemnit „ Epicurus, quae una continet omnem et perspiciendi quid in quaque re sit, scientiam, et judicandi quale quidque sit, ac ratione, et via disputandi, ruit in dicendo etc.

(4) l. 2. de Doct. Christ. c. 37.

140. III. Non est putandum, Deum naturae auctorem denegasse homini quod erat necessarium ad bene ratiocinandum; ratiocinatio enim est praecipua hominis operatio. Nulla est igitur necessitas artis Logicae.

Propositio. *Praeter Logicam naturalem existit Logica artificialis.*

141. Prob. ratione S. Thomae (1). Homo arte, ac rationibus vivit; sic enim differt ab aliis animalibus, qui naturali instinctu ducuntur; sive ut Cicero loquitur (2), *magistra, ac duce natura.* Ergo ut actus humani faciliter, et ordinate, et sine errore perficiantur, necessariae sunt aliquae artes. *Ars* enim *est praeceptio, quae dat certam viam, rationemque faciendi* (3). Atqui mens non solum actus aliarum facultatum humanarum dirigere, et ordinare potest, sed etiam actus suos; est enim ei proprium, ut in seipsam reflectatur; intelligit quippe seipsam, et de suis actibus ratiocinari potest. Ergo sicut ad dirigendos, ordinandosque aliarum facultatum actus adinventae sunt variae artes; ita ad dirigendos, ordinandosque rationis actus aliqua ars requiritur. Haec autem est ipsa Logica artificialis, ut dictum est (4). Existit ergo Logica artificialis, praeter Logicam naturalem.

142. Ad primum dist. ant. mens natura duce dirigitur in actibus imperfectis, conc. in actibus perfectis; nego. Ut in materia aliarum artium potest quis sine arte efficere aliquos actus faciliores, et imperfectos: ita in actibus rationis (5). Et quamvis

---

(1) 1. Poster. lect. 1. *Ad actus humanos faciliter, et ordinate perficiendos diversae artes deserviunt. Nihil enim aliud ars esse videtur, quam certa ordinatio rationis, qua per determinata media ad debitum finem actus humani perveniunt. Ratio autem non solum dirigere potest inferiorum partium actus, sed etiam actus sui directiva est. Hoc enim est proprium intellectivae parti, ut in se ipsam reflectatur. Nam intellectus intelligit seipsum, et similiter ratio de suo actu ratiocinari potest. Sicut igitur ex hoc quod ratio de actu manus ratiocinatur, adinventa est ars aedificatoria, vel fabrilis, per quas homo faciliter, et ordinate hujus actus exercere potest; eadem ratione ars quaedam necessaria est, quae sit directiva ipsius actus rationis, per quam scilicet homo in ipso actu rationis ordinate, et faciliter, et sine errore procedat. Et haec est ars Logica, idest, rationalis scientia; quae non solum rationalis est ex hoc quod est secundum rationem, sed etiam ex hoc quod est circa ipsum actum rationis, sicut circa propriam materiam. Et ideo videtur esse ars artium, quia in actum rationis nos dirigit, a quo omnes artes procedunt.*

(2) 1. de fin. (3) Cicero 1. ad Heren. (4) § 137.

(5) S. Thomas 9. Metaph. lect. 7. ,, In ipsa ratione, *ait*, naturaliter praeinsunt ,, quaedam semina, et principia scientiarum, virtute quorum potest homo aliqualiter ,, exire in actum scientiae, antequam habeat habitum scientiae; quo adepto operatur ,, perfecte, prius autem imperfecte ,,.

possit contingere, ut quis ignorans praecepta Logicae aliquando recte ratiocinetur etiam in rebus difficilibus; quia tamen id casu evenit, idipsum estendit artis necessitatem (1). S. Augustinus autem reprobat quidem multitudinem inutilium praeceptorum (2), praesertim si referantur, ut est haereticorum mos (3), ad impugnandam veritatem (4); verumtamen artis Logicae necessitatem Augustinus agnoscit (5), et Cresconium Donatistam redarguit, quod Dialecticam reprehenderit (6).

143. Ad secundum dist. maj. naturalia non egent arte, ut absolute fiant, conc. ut rite et perfecte fiant, nego. Mens porro non ita est determinata ad ratiocinandum, ut semper eodem modo ratiocinetur. Quae autem indifferentia sunt ad plures agendi modos, determinantur, et perficiuntur per artes (7).

144. Ad tertium neg. cons. Sat enim est, hominem a Deo accepisse potestatem acquirendi artem, qua recte possit ratiocinari.

ARTICULUS II.

Utrum ars Logica necessaria sit ad alias scientias comparandas.

145. Nulla videtur esse hujusmodi necessitas (8), I. quia Zeno Eleates primus fuisse dicitur artis Logicae inventor (9). Sed ante Zenonem scientiae fuerunt excultae, ut dictum est (10). Ergo.

---

(1) Cicero in Bruto „. Opus est doctrina, sine qua, etiamsi bene aliquid dicatur; „ adjuvante natura; tamen id, quia fortuito fit, semper paratum esse non potest.

(2) Multa quidem Dialecticorum praecepta spinosiora, et inutilia sunt. „. ipse Aristoteles (inquit Cicero de Orat.) tradidit praecepta plurima disserendi, et postea „ qui Dialectici dicuntur, spinosiora multa pepererunt „. Et 2. ad Heren. „ Dum metuunt (Dialectici) in dicendo ne quid ambiguum dicant, nomen suum pronunciare „ non possunt „.

(3) Tertullianus de Praescript. c. 7. „ Ipsae, *inquit*, haereses a Philosophia subornantur... Miserum Aristotelem, qui illis (haereticis) Dialecticam instituit, artificem „ struendi et destruendi versipellem, in sententiis coactam, in conjecturis duram, in „ argumentis operariam contentiosum, molestam etiam sibi ipsi, etc. Quibus verbis Dialecticae abusus in Fidei dogmatibus reprobatur.

(4) Quare idem S. Augustinus ib. subdit: „ Magis in his omnibus ipsa spectacula „ veritatis saepe delectant, quam ex eis in disputando, aut judicando adjuvamur, nisi „ forte quod exercitatiora reddunt ingenia, si etiam maligniora, aut inflatiora non „ reddant „.

(5) l. 8. de Civ. c. 4. (6) l. 1. con. Crescon. c. 13.

(7) Vide S. Thom. 7. Metaph. lect. 8.

(8) Ita Gassendus l. 2. Exerc. 1. adv. Aristot. ubi Epicurum suum sequutus, qui ut supra dictum est not. 3. pag. 131. in Logica fuit plane inermis, ac nudus, omnes Philosophiae rationalis non modo necessitatem, verum etiam utilitatem sustulit ad alias scientias comparandas.

(9) Plato *in Parmenide*. (10) § 30. sqq.

146. II. Quaelibet scientia proprias demonstrationes habet, ut supra diximus (1). Ergo ut acquiratur non indiget Logica.

147. III. Scientiae Mathematicae certissimum habent demonstrandi modum, ut dictum est (2). Ergo non egent praesidio Logicae.

148. IV. Logica acquiritur sine adjumento alterius Logicae. Ergo et aliae scientiae sine Logica.

149. V. Plurimos homines ad abstrusiores scientias felicissimis conatibus contendisse, legimus, aut etiam vidimus, qui de rebus Logicis nihil umquam ante didicerant. Quare Plato (3) inducit quemdam puerum de geometricis ordinare interrogatum, incipiendo a principiis per se notis, qui ad singula quaesita respondit, tamquam si esset illius peritissimus disciplinae (4). Ergo.

Prop. *I. Ars Logica necessaria est ad comparandas scientias in statu, ut inquiunt, perfecto; II. non autem imperfecto.*

150. Statum perfectum scientiae non hic accipimus absolnte; diximus enim supra (5), Philosophiam esse in nobis valde imperfectam; sed comparative, cum scilicet plures tenemus propositiones scientiae etiam remotas a principiis per se notis, ita ut ordinate, faciliter, et sine errore possimus illas resolvere ad ea principia. Statum autem imperfectum scientiae dicimus illum, quem scientia in nobis habet, cum tenemus aliquas tantum propositiones faciles immediate conjunctas cum principiis per se notis.

151. Prob. igitur 1. p. Ut mens ordinate, faciliter, et sine errore in actibus rationis procedat, requiritur ars Logica, ut dictum est (6). Atqui scientia in statu perfecto id exigit, ut est similiter dictum (7). Ergo acquiri in statu perfecto scientiae non possunt sine Logica. Sane qui fieri potest, ut sciat quis ordinate, faciliter, et sine errore propositiones remotas a principiis per se notis, ad eadem principia resolvere, nisi perspectas habeat regulas rectae argumentationis, fallaciasque norit, quae tam saepe homines etiam doctos in errorem inducunt? Eas autem regulas scire quis potest, qui artem Logicam non didicerit? Merito proinde Cicero (8): *Sine hac*, inquit, *arte quemvis arbitramur a vero abduci, fallique posse.* Et S. Augustinus (9) Dialecticam non modo vocat *judicem, sine qua sapientia omnino esse non potest* (10); sed

(1) § 124. (2) § 134. (3) in *Menone*.
(4) Vide S. Aug. l. 12. de Trin. c. 15. et S. Thom. 1. Poster. lect. 3.
(5) § 6. (6) § 111. (7) § 150.
(8) l. 3. de fin. (9) l. 3. con. Acad. c. 17.
(10) Idem Augustinus censet, Logicam valere etiam ad Sacram Doctrinam; scribit enim l. 2. de Doct. Christ. c. 31. „ Disputationis disciplina ad omnia genera quaestio-

insuper addit (1): *haec docet docere, haec docet discere: in hac seipsa ratio demonstrat, atque aperit, quae sit, quid velit, quid valeat. Scit scire: sola scientes facere non solum vult, sed etiam potest* (2).

152. Prob. 2. p. Ad actus faciliores nulla est necessitas artis, ut dictum est (3). Ergo ad demonstrationes faciles ex immediatis principiis per se notis, non requiritur ars Logica, neque proinde ad scientias in statu imperfecto (4).

153. Ad primum dist. maj. Zeno fuisse dicitur primus Logicae inventor, quia primus eam ad certas regulas revocavit, transeat; quia primus illam invenit, nego. Multoties qui artem aliquam perficiunt, dicuntur ipsam invenisse, quo sensu Cicero ait (5), fuisse *Athenas omnium doctrinarum inventrices.* Sic Zeno dici potest artis Logicae inventor (6). Sunt autem qui Zenonis Logicam in arte contradicendi positam volunt; idque confirmant testimonio

---

„ num, quae in Litteris Sanctis sunt pertractanda, et dissolvenda, plurimum valet „. Eiusdem Logicae usum S. Hieronymus in Epist. ad Paulinum in Jobo commendat „ Job, „ *inquit*, omnes leges Dialecticae, propositione, assumptione, confirmatione, conclu- „ sione determinat „. Idemque de Apostolo Paulo scribit in Epist. ad Paulam Urbicam: „ Apostolus, *ait*, saepe proponit, assumit, confirmat, atque concludit, quae „ proprie artis dialecticae sunt „.

(1) l. 2. de Ord. c. 13.

(2) Est et alia ratio, quam indicat Cicero l. 5. Tuscul. cum docet, Logicam esse, *quae rem definit, genera dispertit, sequentia adjungit, perfecta concludit, vera et falsa dijudicat.* Et in Bruto: „ quae docet rem tribuere in partes, latentem expli- „ care definiendo, obscuram explanare interpretando; ambiguam primum videre, de- „ inde distinguere, postremo habere regulam, qua vera, et falsa dijudicentur, et „ quae, quibus propositis, sint, quae non sint consequentia „. Haec autem sine alicuius artis praesidio praestare nemo potest, nisi forte Gassendus velit, faciliora haec esse, quam sartorum, sutorum, armamentariorum opera, quae nemo recte facit sine arte. Ut autem idem Cicero habet l. 2. de Offic. „ Nullam dicere maximarum rerum „ esse artem, cum minimarum sine arte nulla sit, hominum est parum considerate „ loquentium „.

(3) § 142.

(4) Sicut corpora opaca quo propinquiora sunt corpori luminoso, eo clarius videntur; et quo remotiora, eo obscurius; ita propositiones quo propinquiores primis principiis per se notis, eo sunt perspicuiores, et quo remotiores, eo minus perspicuae. In illis ratio veritatem evidenter deprehendit sine artis praesidio, quia evidens est connexio eum primis principiis per se notis; in istis veritas evidenter patere non potest, nisi ad ea principia resolvantur, quod fieri absque Logica non potest, quae docet modum resolvendi.

(5) l. 1. de Orat.

(6) Quia videlicet Logicae praecepta in unum corpus redegit. Constat enim, Zenonem Eleatem fuisse Parmenidis discipulum: Parmenidem autem Logica fuisse instructum, argumento est Platonis Dialogus nomine Parmenidis inscriptus, cujus tota disputatio ad Logicam artem pertinet. Et quamquam Zenonis monumenta omnia perierint; nihilominus ejus Logicae multa Dialogis Platonis continentur, ut in *Parmenide* et in *Sophista*, in quibus Socrates a Zenone Logicis legibus informatur. Zenonem longo intervallo Aristoteles in Logica superavit: nam ejus libri Logici ex Laërtii l. 5. videntur fuisse centum, et quinquaginta. Vide Franciscum Patritium T. 1. l. 2. p. 14. sq.; ipseque propterea Aristoteles l. Metaph. c. 6. veteres appellat Dialecticae ignaros; et c. 4. illos comparat pugilibus inexercitatis, et artis expertibus.

Plutarchi (1), qui Logicam Zenonis appellat *artem captiosam, quae ex contradictione in ambiguitatem concluderet* (2). Etsi vero initium artis Logicae sit ab Adamo repetendum, qui illam cum ceteris scientiis a Deo accepit, ut dictum est (3); quia tamen supra diximus (4), priores Philosophos imperfecte de omnibus fuisse loquutos: id contigisse dicendum est praesertim ob Logicae defectum (5).

154. Ad secundum dist. ant. quaelibet scientia proprias demonstrationes habet, quod ad materiam pertinet, conc. quod pertinet ad formam, nego. Forma siquidem argumentationis pendet a Logica.

155. Ad tertium neg. cons. nam et ipsae Mathematicae purae non semper demonstrant immediate ex principiis per se notis (6). In ea autem, quae non ita demonstrantur, facile est errorem obrepere ex Logicae defectu (7).

156. Ad quartum neg. cons. nam sicut non requiritur alia lux, ut lux videri possit, quia ipsa est, qua videmus: ita Logica ut acquiratur, non indiget alterius Logicae; quia sicut Logica aliis scientiis, ita sibi praestat sciendi modum (8).

157. Ad quintum neg. 1. p. ant. nemo siquidem potest in scientiis praesertim abstrusioribus sufficienter proficere, qui nesciat in rebus difficilibus recte ratiocinari, atque adversariorum objectiones diluere: quod recte facere numquam poterit, si praesidio artis Logicae sit destitutus. Hinc apud Philosophos magna semper Lo-

---

(1) in vita Periclis.

(2) Stoicorum eadem videtur fuisse disserendi ratio: *Stoicorum*, inquit Cicero de Clar. Orat. *in Dialecticis omnis cura consumitur*. Et S. Augustinus l. 1. con. Cresc. Donat. c. 12. „ Stoici magis de verborum, quam de rerum diversitate confligunt... Nam „ de his Tullius ait (l. 1. de Orat.): *Verbi enim controversia jamdiu torquet homines Graeculos, contentionis cupidiores, quam veritatis* „.

(3) § 22.

(4) § 40.

(5) Videtur Aristoteles aliquanto insolentius gloriari, cum l. 1. de Sophist. Elenchis c. 34. scribit: „ Hujus autem Dialecticae tractationis, non aliud erat, aliud non „ erat excultum, sed nihil prorsus extabat. Nam eorum, qui in litigiosis disputatio„ nibus quaestum faciebant, institutio quaedam erat similis Gorgiae tractationi, etc. Quamvis enim Dialecticam Aristoteles copiosius, atque distinctius tradiderit; nemo tamen dixerit, Platonem nihil prorsus de re Dialectica aut scivisse, aut tradidisse, nisi quod in litigiosis disputationibus quaestum facere videretur.

(6) „ Non enim cujuslibet demonstrationis geometricae ratio redditur ex primis „ Geometriae principiis, sed interdum ex iis quae per prima principia sunt conclusa „ inquit S. Thom. 1. Poster. l. 21.

(7) Hugenius in Act. Erud. an. 1711. observat, paralogismos in Mathesi saepius vitio formae existere. Et S. Thom. 1. Poster. lect. 17. ostendit, ex eodem vitio nihil concludere argumentum Brissonis ad demonstrandum tetragonismum, sive quadraturam circuli.

(8) Vide S. Thom. 2. Metaph. lect. 5.

gicae cura fuit (1). Quod autem additur in 2. p. ant. de imperito Geometriae, potius propositionem nostram confirmat; idcirco enim ille ad singula recte respondit, quia fuit ordinate interrogatus; ut autem ita interrogaretur, esse non potuit sine Logica.

ARTICULUS III.

Quodnam sit Logicae objectum.

158. Objectum dicitur illud, circa quod facultas, sive actio

---

(1) Ex quo Logica in unum corpus ad certas regulas fuit revoca ta, tres videntur fuisse ejus aetates, 1. a Zenone Eleate usque ad Christum; 2. a Christo usque ad finem xv. seculi, sive initium xvi. 3. ab eo tempore usque ad haec nostra. In prima aetate, praeter Zenonem, cujus Logicam in tres partes fuisse divisam affirmat Gassendus *De Log. orig. et variet. c.* 2. quarum prima consequutionum, altera dialogorum, tertia contentionum dicebatur (Zeno Eleates, ut dictum not. 2· p· 137. et refert Clemens Alex. Strom. 1. p· 301. fuit Parmenidis auditor, is autem auditor Xenophanis, quem Apollodorus natum posuit Olympiade 40· pervenisseque ad tempora Darii, et Cyri), memoratur Euclides Megarensis, qui Logicam in primis arripuit Zenonicam, sed nonnihil sophisticam, ideoque ejus Sectatores contentiosi, primum sunt appellati Εριςικοι, et postea Dialectici, quod disputationes interrogatione, et responsione conficerent Protagoras item Abderites Democriti discipulus eamdem Sophisticen exercuit; de quo videri potest Plato *in Protagora*. Aristippus autem cum suis sectatoribus Cyrenaicis, etsi Logicam artificiosam contempsisse videatur, ut habet Seneca Epist. 89. locus est tamen apud Laertium, quod Logicam Cyrenaici propter ejus usum summum attingebant. De Platone quod maxime Logicam amplificaverit, ostendit Christianus Thomasius Phil. aulic. c. 4. § 7. testanturque ejus Dialogi. Accuratius Stoici artes Logicas excoluerunt, nisi quod nimium in subtilitatibus, et verborum ambagibus immorabantur, ut dictum est not. 2· pag. 105. Quantus autem Aristoteles in Logica fuerit, Stanlejus par. 5. c· 7. ostendit testimonio Ammonii in vita Arist. p. 8· quia nimirum *praecepta disputandi a rebus ipsis, de quibus disputatur, separavit, et demonstrandi viam docuit, ac rationem*. Et licet recentiores Philosophi multa in Aristotelis Logica reprehendant; id tamen est in comperto, Aristotelem in Logica suis quidem, ut est hominum conditio, non caruisse naevis, fuisse nonnihil prolixum, propterea quod adversus sui temporis Sophisticos scriberet, ut observat Socrates Hist. l. 2. c. 28. nihilominus Logicas artes vehementer promovisse.

In secunda Logicae aetate, Aristotelis Dialectica ubique fere obtinuit; eamque Patres, ut haereticorum, qui illa abutebantur, conatibus occurrerent, praecipuo studio coluerunt, ut ex eorumdem Patrum Libris perspicue constat, praesertim cum adversus Arianos, et Eunomianos dimicant. Eademque fuit Logicae Aristotelicae tradendae ratio usque ad initium seculi xvi. Nam licet sub Carolo Magno Dialectica S. Augustino tributa circumferretur, ut patet ex Prologo Alchuini ad Carolum Augustum super Categorias Augustini; eaque Dialectica in plerisque Scholis traderetur, ut ostendit Launojus de varia fortuna Aristotelis; illa tamen Dialectica plane Stoico-aristotelica erat.

Tertiae Logicae aetati initium dedit Laurentius Valla Romanus, qui pluribus resecatis praeceptis in Aristotelis, et Scholasticorum Logica, Dialecticam contractiorem emisit. Novam Logicam tentare aggressi deinde sunt Petrus Ramus, Verulamius, Gassendus, Hobbesius, Cartesius, Nicolaus Malebranchius, Joannes Lockius, Joannes Clericus, Christianus Thomasius, Andreas Rudigerus, Christianus Wolfius, Antonius Genuensis, aliique. An autem palmam tulerint, colligi potest ex recentioribus ipsis Philosophis, quorum quisque suam in Logica tradenda rationem probat, ceterorum, reprehendit. Vide Vernejum De re Log l, 1. c. 5. sqq, et Genuensem Art. Log. Crit. Prolog. § 37. sqq.

versatur; et aliud vocatur *materiale* (1), aliud *formale* (2). *Materiale* est quod attingitur ratione alterius. *Formale* est ipsa ratio quae attingitur in objecto materiali (3). Sic corpus est objectum *materiale* visus, color est objectum *formale*, quia corpus non videtur, nisi ratione coloris. In scientiis autem objectum *formale* dicitur *subjectum* (4) scientiae (5), quia nempe considerationi scientiae subjicitur, et ratione ipsius omnia attinguntur in scientia.

159. Nemo dubitat, quin objectum *materiale* Logicae sint res omnes, quae a mente humana cognosci possunt; de omnibus siquidem ratiocinari mens potest (6). Remanet igitur inquirendum de objecto *formali*, sive de *subjecto* Logicae. Qua in re Nominales putarunt voces tantum, et nomina ad *formale* Logicae objectum pertinere. Alii (7) censent, operationes intellectus ut ad verum dirigendas constitui debere objectum *formale* Logicae.

160. Videtur autem ita dicendum I. quia Logica ex eo distinguitur a ceteris scientiis, quod mentis operationes ad verum dirigat. Sed objectum *formale* scientiae illud est, quo una scientia ab aliis distinguitur, ut dictum est (8). Ergo.

161. II. Objectum *formale* scientiae est illud, ratione cujus omnia attinguntur in scientia, ut supra diximus (9). Sed in Logica omnia attinguntur propter dirigendas operationes intellectus. Ergo.

Propositio. *Ordo, quem ratio ponit in propriis conceptibus, est objectum formale, sive subjectum Logicae.*

162. Prob. Objectum *formale*, sive subjectum scientiae est illud, per quod una scientia a ceteris distinguitur. Sed Logica distinguitur a ceteris scientiis, quia considerat ordinem, quem ratio ponit in suis conceptibus, ut supra dictum est (10). Is ergo ordo est objectum *formale*, sive subjectum Logicae. Cum autem hic

---

(1) Cicero l. I. de invent. *materiam artis* vocat.

(2) Idem Cicero l. I. de divin. appellat *rationem artis*.

(3) *Materiale* dicitur, quia est veluti materia facultatis; *formale* autem, quia praebet facultati formam, eamque a ceteris distinguit; visus enim differt a gustu, quod hic saporem, ille colorem attingat.

(4) Clemens Alex. Strom. 8. nominat *rem subjectam*.

(5) Vide Thom. I. p. q. I. a. 7.

(6) S. Thom. I. Poster. lect. 10. „ Circa omnia quae sunt, *inquit*, debet negotiari ratio: Logica autem est de operationibus rationis; et ideo Logica est de his, quae „ communia sunt omnibus, idest, de intentionibus rationis, quae ad omnes res se „ habent „.

(7) Vide Purchotium in Log. Proem. et Du-Hamelium Log. q. 2. concl. 2.

(8) not. 3. huj. pag.

(9) § 158. (10) § 13.

ordo non inveniatur in rebus extra animam, sed consequatur considerationem intellectus, sive rationis; fit enim ab ipsa ratione: merito S. Thomas (1) ait: *Ens rationis, quod proprie dicitur de illis intentionibus* (2), *quas ratio adinvenit in rebus consideratis, est propri e subjectum Logicae.* Quod ante docuerat S. Augustinus (3) scribens, Logicam prodire, cum ratio *sua prius quasi quaedam machinamenta, et instrumenta distinguit.* Et cum Logicam appellat *scientiam difinitionum, divisionum, et conclusionum* (4). Haec enim omnia sunt opera rationis, et tunc solum existunt cum mens illa facit; fiunt autem cum conceptus mentis in ordinem rediguntur. Nam definitio fit, cum genus, et differentiam mens in eadem re distinguit, et genus considerat ut quid commune, differentiam ut quid proprium. Divisio habetur, cum partes, quae reipsa sunt unum, et idem, ab invicem mente separantur. Simi-

(1) 1. Metaph. lect. 4. et 1. Poster. lect. 20.

(2) Ut observat S. Thomas 4. Metaph. lect. 4. duplex est genus entis, reale, seu *ens naturae*, et *ens rationis*. Reale ens dicitur omne id quod est aliquid in rerum natura, ut homo, arbor lapis etc. *Ens rationis* dicitur id quod habet esse tunc solum cum objicitur considerationi intellectus; veluti cum concipimus humanitatem ut quid commune singulis hominibus; sic enim concepta neque est, neque esse potest extra intellectum. Hoc autem ens quandoque nullo nititur fundamento, ut cum chimaeras fingimus; quandoque in ipsis rebus fundamentum reperitur, ut cum concipimus animal tamquam commune homini, et belluis; nam licet animal reipsa sit aliquid, reipsa tamen non reperitur animal commune pluribus; omne enim quod reipsa est, singulare est. De hoc posteriori ente rationis S. Basilius l. 1. con. Ennom. n. 6. „ Videmus, *inquit*, quod in communi quidem usu, quae subito mentis impetu simplicia „ esse videntur, ac unica, apparent tamen varia post accuratam indagationem, praesertim si has partes mens dividat, ea ratione sola divisibilia esse dicantur „. De priori vero ibid. scribit: „ Quae non subsistunt omnino, sed quadam mentis pictura, „ et imaginatione sola finguntur, qualia portenta sunt, quae Poetae, et Pictores com„ miniscuntur, haec quoque ex consuetudine dicuntur contemplationi obnoxia esse „. Jam vero ens rationis fundamento nixum, aliud in negatione, aliud in privatione, aliud in ordine, sive relatione consistit. In negatione quidem, ut cum concipimus perinde atque ens esset, carentiam formae in subjecto, quod natum non est illam habere, v. g. caecitatem in lapide. In privatione vero, cum concipimus veluti ens carentiam formae in subjecto apto ad illam habendam, ut caecitatem, in homine. In ordine denique rationis, cum distinguimus ea, quae reipsa sunt unum, et idem, eaque invicem comparamus; ut cum distinguimus in eadem re rationem generis, differentiae, et speciei, et comparamus genus ut superius, differentiam, et speciem ut inferiores; cum propositionem conficimus comparando subjectum cum praedicato; cum extremos terminos propositionum comparamus cum medio ad concludendum. De hoc ente rationis quod in ordine ab ipsa ratione posito, consistit, loquitur S. Thomas. Et cum hujusmodi ordo non aliter constituatur, quam per actum reflexum, quo mens in rebus prius cognitis varios conceptus distinguit, et ad invicem comparat; merito proinde vocatur *secunda intentio*. Nam ut advertit idem S. Thomas q. 7. de pot. a. 9. *prima intellecta sunt res extra animam, in quae primo intellectus intelligenda fertur. Secunda autem intellecta dicuntur intentiones consequentes modum intelligendi; haec enim secundo intellectus intelligit, in quantum reflectitur supra seipsum, intelligens se intelligere, et modum quo intelligit.*

(3) l. 2. de Ord. c. 13. (4) l. 2. de Doct. Christ. c. 37.

liter propositiones sunt quaedam machinamenta rationis, quibus unum enunciatur de alio, praedicatum scilicet de subjecto. Multoque magis ratiocinatio est mentis opus; posita enim est in quadam dispositione terminorum, et propositionum, ut ex eis aliquid concludatur. Cum igitur in definitionibus, divisionibus, propositionibus, ratiocinationibus recte instituendis tota Logicae tractatio versetur: illae autem in ordinatione conceptuum mentis positae sint; quae quidem ordinatio ab una dumtaxat mente procedit: perspicuum est, non aliud esse objectum *formale* Logicae, quam ipsum ordinem a ratione in suis conceptibus constitutum.

163. Ad primum neg. maj. Nam dirigere intellectum ad veritatem, commune est omnibus scientiis, quarum unaquaeque in propria materia veritatem persequitur. Id Logicae peculiare est, mentem ad veritatem dirigere, conceptus mentis in ordinem redigendo, atque ita sciendi instrumenta praebendo.

164. Ad secundum conc. maj. de scientia principali, neg. de scientia instrumentali. Ut enim haec est propter aliud, ita quoque ejus objectum. Logica autem est scientiae instrumentum, et idcirco vocatur *Organum*. Quare nihil mirum, si ejus objectum referatur ad dirigendas mentis operationes.

ARTICULUS IV.

Utrum Logicae divisio accipienda sit ex diversitate actuum rationis.

165. Videtur, inde accipi non posse, I. quia multae sunt operationes intellectus, ex quibus divisio Logicae non accipitur, videlicet dubitatio, reflexio, reminiscentia, abstractio, methodus, apperceptio, conscientia, attentio, intellectio, cognitio, cogitatio, intentio, dictio, conceptio, notio. Ergo.

166. II. Receptissima est Logicae divisio in docentem, et utentem. Sed haec divisio non accipitur ex diversitate actuum rationis. Ergo.

Propositio. *Partes Logicae accipiendae sunt ex diversitate actuum rationis.*

167. Prob. ex S. Thoma (1). Logica est scientia rationalis, non solum quia est secundum rationem, sed etiam quia est circa ipsos actus rationis, quos in ordinem redigit, ut dictum est (2). Ex diversitate igitur actuum rationis accipiendae sunt partes Logi-

(1) I. Poster. lect. I.

(2) § 162.

cae. Tres autem sunt rationis actus: 1. simplex apprehensio sive perceptio, quam S. Thomas (1) vocat *intelligentiam indivisibilium, et incomplexorum*, quia scilicet per eam concipimus, quid sit res, quin de ipsa aliquid affirmemus, vel negemus. 2. Est judicium, sive enunciatio, quam idem S. Thomas (2) appellat *compositionem*, vel *divisionem*; compositionem quidem, cum affirmamus, quia subjectum cum praedicato conjungimus: divisionem, cum negamus, quia praedicatum a subjecto sejungimus. 3. Est ratiocinatio, sive *discursus*, cum ex eo quod affirmavimus, aut negavimus, aliquid inferimus, quod illud consequatur (3). Partes igitur Logicae ita sunt accipiendae, ut prima de omni eo, quod ad recte percipiendum; altera de omni eo, quod ad recte enunciandum; tertia de omni eo quod ad recte ratiocinandum conferre potest, disserant (4).

168. Jam vero ratiocinari tripliciter contingit, uno modo ita ut certo, evidenter, et necessario concludatur, habeaturque vera demonstratio, quam Graeci ἀπόδειξιν vocant. Alio modo, ut concludatur probabiliter, et verisimiliter (5). Tertio modo, ut ratiocinatio videatur quidem concludere, revera tamen in errorem inducat contortis, fallacibusque conclusiunculis; ita enim Cicero (6) sophismata vocat (7). Itaque pars Logicae, quae de ratiocinatione tractat, triplex est. Prima dicitur *Analytica*, sive *resolutiva*, et

---

(1) loc. cit. (2) ibid.

(3) Horum trium actuum priores duo sunt rationis, prout est intellectus, quippe sine ulla ratiocinatione mens determinatur ad unum; tertius est rationis secundum id quod est rationi proprium, idest, unum ex alio inferre. Vide S. Thom. loc. cit. et q. 14. de ver. a. 1.

(4) De prima Logicae parte agit Aristoteles in lib. *Cathegoriarum* quae sunt certa genera rerum. De altera in lib. *Perihermenias*, sive de *Interpretatione*; enunciatio enim est veluti interpres mentis. De tertia in consequentibus libris Logicis.

(5) ,, Probabile (ut definit Cicero l. 1. de inven.) est id quod vere fieri solet, aut ,, quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hoc quamdam similitudinem ,,.

(6) l. 4. Acad. Vide Senecam Epist. 45. et 48.

(7) De hoc triplici ratiocinandi genere agens S. Thomas l. Poster. lect. 1. ,, Actus, ,, *inquit*, rationis sunt similes quantum ad aliquid actibus naturae: unde et ars imi- ,, tatur naturam, in quantum potest. In actibus autem naturae invenitur triplex di- ,, versitas. In quibusdam enim natura de necessitate agit, ita quod non potest defice- ,, re. In quibusdam vero natura ut frequentius operatur, licet quandoque possit de- ,, ficere a proprio actu. Unde in his necesse est esse duplicem actum, unum qui sit ut ,, in pluribus, sicut cum ex semine generatur animal perfectum; alium, quando na- ,, tura deficit ab eo quod est sibi conveniens, sicut cum ex semine generatur aliquod ,, monstrum propter corruptionem alicujus principii. Et haec etiam tria inveniuntur in ,, actibus rationis. Est enim aliquis processus necessitatem inducens, in quo non est ,, possibile esse veritatis defectum, et per hujus rationis processum scientiae certitu- ,, do acquiritur. Est autem et alius rationis processus, in quo ut in pluribus verum ,, concluditur, nec tamen necessitatem habens. Tertius vero rationis processus est, in ,, quo ratio a vero deficit, propter alicujus principii defectum, quod in ratiocinando ,, erat observandum ,,.

demonstrativa (1); certitudo enim scientiae habetur per resolutionem ad principia per se nota, ut dictum est (2): in hac autem resolutione posita est demonstratio; tunc enim demonstrare dicimur, cum concludimus ex principiis per se notis, vel ex iis quae ex hujusmodi principiis sunt conclusa (3). Secunda vocatur *Dialectica* ἀπὸ τοῦ διαλέγεσθαι a disputando, et disserendo (4); disputationes enim potissimum instituuntur de argumentis probabilibus (5). Tertia dicitur *Sophistica* (6).

169. Ad primum neg. ant. nam operationes illae ad tres enumeratas reducuntur. Ac *dubitatio* quidem, si mens sit aeque suspensa, reducitur tamquam actus imperfectus ad simplicem perceptionem: tunc enim mens neque affirmat, neque negat: si vero mens ad unam partem declinet, licet cum formidine partis oppositae, opinari, et suspicari dicitur: quod non est absque affirmatione, vel negatione, ideoque absque judicio.

170. Similiter *reflexio* reducitur ad perceptionem; siquidem reflexio est, cum mens cognoscit se cognoscere, et ea per quae cognovit; quod nova perceptione fit (7). *Reminiscentia* autem non est actus intellectus, ut S. Thomas ostendit (8).

171. *Abstractio*, qua mens in una eademque re unum considerat, aliis non consideratis, reducitur ad perceptionem.

172. *Methodus* reducitur ad ratiocinationem; methodus enim est expedita ratio inveniendi, ac docendi veritatem: quod absque ratiocinatione fieri nequit.

---

(1) De ipsa Aristoteles agit in lib. ἀναλυτικῶν προτέρων, *analyticorum priorum*, ubi de ratiocinatione in communi, sive de modo resolvendi; et in l. ἀναλυτικῶν ὑστέρων, *analyticorum posteriorum*, ubi de demonstratione disserit.

(2) § 82.

(3) Clemens Alex. Strom. 8. pag. 772. *Si quis*, inquit, *incoeperit ex iis quae sunt evidentia sensu, et intelligentia, et deinde convenientem intulerit conclusionem, vere demonstrat: sin autem ex opinabilibus solum, sed non primis, hoc est, nec sensu evidentibus, nec intelligentia, si convenientem quidem inferat conclusionem, ratiocinabitur quidem, sed non quae scientiam constituat, efficiet demonstrationem: sin autem non convenientem, ne omnino quidem ratiocinabitur.*

(4) S. Augustinus l. 1. con. Cresc. Donat. c. 14. „ A disputatione, *ait*, *Dialectica* nomen accepit; quoniam disputatio Graece διαλογή, vel διάλεξις appellatur.

(5) *Dialecticam* Aristoteles tradit in lib. *Topicorum*, sive de locis, unde argumenta probabilia desumi possunt.

(6) Idem Aristoteles partem *Sophisticam* versat in lib. *Elenchorum*. Est autem Elenchus argumentum conclusioni a respondente defensae contradicens. Sunt autem Elenchi alii veri, alii falsi. Priores sapientem decent, qui veritatem defendere debet, et contradicentes redarguere. Posteriores ad Sophistas pertinent, qui sapientes videri malunt, quam esse. Nam licet Sophistae primum appellati sint Sapientes quique a σοφός Sapientia; nihilominus deinde attributum id nomen iis fuit, qui lucri, aut ostentationis gratia sapientiae speciem captabant (Vide S. Justinum in Dial. cum Triphone n. 2.) et generatim illis omnibus, qui contentionis erant cupidiores, quam veritatis, ut alios in errorem inducerent.

(7) Confer S. Thom. 1. p. q. 85. a. 2.

(8) 1. p, q. 78. a. 4.

173. *Apperceptio* (1) idem videtur esse, atque perceptio rei ad aliam ordinatae.

174. *Conscientia* (2) vero, ut ipsa vox indicat, significat ordinem scientiae ad aliquid, quasi dicatur *cum alia scientia* (3): scientia autem ratiocinatione nititur; quare conscientia ad ratiocinationem pertinet.

175. *Attentio* non est distincta mentis operatio, sed quemdam mentis conatum indicat ex desiderio acquirendi cognitionem: proindeque modus quidam est aliarum operationum (4).

176. *Intellectio*, *cognitio*, *et cogitatio* communiter pro eodem accipiuntur, denotantque ipsum genus actionis quod dividitur in perceptionem, judicium, et ratiocinium. Si autem accuratius loqui velimus, *intellectio* significat actionem, qua veritatem intime penetramus. *Dicitur enim intelligere, quasi intus legere. Nam cognitio sensitiva occupatur circa qualitates sensibiles exteriores, cognitio autem intellectiva penetrat usque ad essentiam rei* (5). Quapropter S. Thomas (6): *Intelligere*, ait, *est cum quadam approbatione dijudicatis inhaerere.*

177. *Cognitio* ad judicium, et ratiocinationem videtur pertinere; et idcirco S. Thomas (7) docet: *Circa cognitionem humanae*

---

(1) Recens novumque id nomen est, quod juniores Philosophi excogitarunt, et pro suo quisque libitu accipit. Mirandum sane, quod iidem Philosophi barbaras in Scholasticis voces irrideant; ipsi vero novas, et inauditas, easdemque non necessarias voces inducant.

(2) Vide S. Thom. 1. p. q. 79. art. 13.

(3) Qua ex re consequitur, illos propriam ignorare vocem, qui conscientiam esse ajunt cognitionem eorum quae in anima fiunt. Vide Dalhamum Psycol. § 7. sq. Haec enim cognitio, reflexa quidem dici potest, conscientia autem nullo modo, nisi sit cum ratiocinatione conjuncta.

(4) Wolfius Psychol. Empir. § 357. attentionem definit facultatem reddendi unam ideam prae aliis clariorem. Sed vehementer decipitur: nam facultas illa potentiam denotat; attentio vero actum significat. Praeterea claritas ipsa ideae saepe est attentionis caussa, et major claritas caussa majoris attentionis; non igitur attentio est caussa claritatis idearum. Insuper claritas cognitionis habetur et ex mentis efficacia, et ex claritate luminis intellectualis, et ex comparatione ejus quod cognoscitur ad intellectum cognoscentem; quemadmodum, ut S. Thomas animadvertit in 3. d. 14. a. 2. q. 3. „ Claritas, vel limpiditas visionis contingit ex tribus. Primo ex efficacia virtutis visi- „ vae, quia qui sunt fortioris visus, magis limpide vident. Secundo ex claritate lucis, „ sub qua claritate visibile videtur, sicut clarius videtur aliquid in lumine solis, quam in lumine lunae. Tertio ex comparatione visibilis, vel ejus in quo aliquid videtur, ad „ videntem, quia quod a remotiori videtur, minus clare videtur „. Itaque claritas idearum nullo modo pendet ab attentione. Multo magis falsa est definitio Malebranchii, qui de Inquisit. verit. in Praefat ait: *Attentio mentis nihil aliud est praeter ipsius conversionem ad Deum magistrum nostrum.* Quis enim, nisi impie dixerit, hominem pravis cogitationibus attentum, esse ad Deum conversum tamquam ad suum magistrum?

(5) S. Thom. 2. 2. q. 8. a. 1.

(6) 1. p. q. 79. a. 9. ad 1.

(7) 2. 2. q. 173. a. 2.

mentis duo oportet considerare, scilicet, acceptionem, sive repraesentationem rerum, et judicium de rebus repraesentatis (1).

178. *Cogitatio proprie in inquisitione veritatis consistit*, ut S. Thomas docet (2) post S. Augustinum (3).

179. *Intentio*, quae est actus mentis, est, cum mens *id quod apprehendit, ordinat ad aliquid aliud cognoscendum, vel operandum* (4): quod fit judicando, vel ratiocinando.

180. Jam vero *dictio* in eo differt ab intellectione, quod *intelligere importat solam habitudinem intelligentis ad rem intellectam.. Sed dicere importat principaliter habitudinem ad verbum conceptum; nihil enim est aliud dicere, quam proferre verbum* (5).

181. *Conceptio* est ipsa dictio, qua mens verbum producit. Quare S. Thomas (6) verbum definit: *Conceptio rei intellectae ex vi intellectiva proveniens, et ex ejus notitia procedens* (7).

182. Denique *notio* non est actus intellectus, sed est propria ratio, qua aliquid innotescit (8), quemadmodum pater innotescit ratione paternitatis.

183. Ad secundum dicimus, divisionem Logicae in docentem, et utentem esse ex muneribus, quibus Logica fungitur, non ex partibus, quibus integratur. Logica enim dicitur *docens*, qualenus praecepta tradit; dicitur *utens*, quatenus praecepta applicat ad opus.

ARTICULUS V.

Utrum Logica sit scientia.

184. Quinque sunt habitus, quibus mens perficitur, 1. intelligentia, 2. sapientia, 3. scientia, 4. prudentia, 5. ars. Mens enim aliquando veritatem adsequitur sine ulla ratiocinatione ex sola

---

(1) Hinc satis accurata non est definitio Lockii *Essai philosoph. l.* 4. c. 1. ubi ait, cognitionem nihil esse aliud, quam perceptionem congruentiae, vel repugnantiae, quae reperitur inter duas ideas. Haec enim congruentia, vel repugnantia in iis quae non sunt per se nota, constare non potest ex collatione duarum idearum, sed necessario requiritur, ut duae illae ideae conferantur cum tertia; quod ratiocinatione fit.

(2) 1. p. q. 34. a. 1. ad 2.

(3) l. 13. de Trin. c. 16. ubi ostendit, Verbum Dei cognitionem Dei dici non posse, *ne aliquid esse quasi volubile credatur in Deo.*

(4) S. Thom. 1. p. q. 79. a. 10. ad 3.

(5) Idem ib. q. 34. a. 1. ad 3.

(6) 1. p. q. 27. a. 1.

(7) Qui verbum mentis ab actuali intellectione nullo modo distinguunt, ut Philosophi recentiores faciunt: videant, quomodo possint explicare processionem Verbi Divini; nam si Verbum nihil est aliud quam intellectio, cum haec etiam ut notionalis, non distinguatur a Patre, nec Verbum erit Persona a Patre distincta.

(8) S. Thom. 1. p. q. 32. a. 3.

perceptione terminorum, ut cum cognoscit principia per se nota, v. g. totum esse majus sua parte: nam statim cognito, quid est totum, quid est pars, mens evidenter cognoscit, totum esse majus sua parte. Habitus, quo hujusmodi principia cognoscuntur, si quidem principia non referuntur ad praxim, dicitur *Intelligentia*, sive habitus primorum principiorum theoricorum (1); si autem principia referantur ad praxim, dicitur synderesis (2).

185. Quandoque autem mens, ut veritatem adsequatur, indiget ratiocinio, cum scilicet veritas perspicua non est ex sola perceptione terminorum: tunc autem si ratiocinatur ex principiis sublimioribus, habitus dicitur *Sapientia* (3), ac definiri solet: *cognitio certa, et evidens per caussas altissimas.* Si vero mens ratiocinatur ex principiis certis quidem, et evidentibus, sed inferioris ordinis, habitus dicitur *Scientia* (4), et definitur: *cognitio certa, et evidens acquisita per demonstrationem ex caussis inferioribus.*

186. Si autem veritas quaeritur in agendis, habitus dicitur *Prudentia*, quae est *recta ratio agibilium*. Si vero quaeritur in operibus faciendis circa exteriorem materiam, habitus dicitur *Ars*, quae est *recta ratio factibilium* (5). Prudentia, et Ars versantur circa contingentia; Scientia, Sapientia, et Intelligentia circa necessaria (6).

187. A ratione scientiae deficit opinio, quae definitur a Cicerone (7), *mentis imbecillis assensio;* sive, ut loquitur S. Thomas (8), actus mentis inclinantis in unam partem contradictionis cum formidine alterius (9).

188. Media inter scientiam, et opinionem est fides, idest, *mentis adhaesio alicui rei, quam quis non videt, sed alteri dicenti credit* (10). Fides Divina excellit certitudine quamlibet scientiam, quia nititur testimonio Dei revelantis. Fides humana magis accedit ad opinionem, quia nititur testimonio fallibili.

---

(1) Hinc Clemens Alex. Strom. 2. p. 361 *Ex sensu*, inquit, *et intelligentia consistit scientiae essentia. Intelligentiae autem, et sensus commune est id quod est evidens.*

(2) Vide S. Thom. 2. 2. q. 47. a. 6.

(3) Idem Clemens Alex. Strom. 1. pag. 281. propterea scribit: *Est Sapientia domina Philosophiae, sicut illa illius quae praecedit disciplinae.*

(4) Confer eumdem Clementem Strom. 2. pag. 361. ubi ait. *Quae est enim scientia, est habitus demonstrativus.*

(5) Vide S. Thom. 2, 2, q. 47. a. 5.

(6) De arte, et prudentia loquens Clemens Alex. Strom. 2. p. 361. *Principia*, inquit, *neque cognosci possunt arte, nec prudentia. Haec enim versatur in iis, quae contingit se aliter habere: illa autem est efficiens.*

(7) l. 4. Tuscul. (8) 1. 1. q. 1. a. 1.

(9) Vide S. Thom. 3 p. q. 18. a. 4. ad 1.

(10) Vide eumdem 1. 2. q. 67. a. 3.

189. Plane constat, Logicam neque ad Intelligentiam, neque ad Sapientiam, neque ad Prudentiam, neque ad Fidem pertinere, cum neque sit habitus primorum principiorum, neque procedat ex principiis sublimioribus, neque ad mores directe spectet, neque aliorum testimonio nitatur. Itaque in quaestionem vertitur, sitne scientia, vel opinio, aut ars.

190. Videtur autem non esse scientia, I. quia Logica est scientiae instrumentum, ut dictum est (1). Sed instrumentum artis, non est ars. Ergo.

191. II. Logica ex dictis (2) ut Dialectica, procedit ex probabilibus, ut Sophistica deficit a progressu verae argumentationis. Ergo saltem in his partibus non est scientia.

192. III. Objectum Logicae est ordo, sive ens rationis, ut dictum est (3). Sed hujusmodi ens nequit esse objectum scientiae, tum quod non sit simpliciter ens; tum quod necessarium non sit, sed contingens; pendet enim ab intellectu, a quo fit. Ergo.

Propositio. *I. Logica in qualibet parte vere scientia est. II. Habet tamen similitudinem quamdam cum arte.*

193. Prob. 1. p. Ad scientiam veri nominis non requiritur, ut in omni re de qua agit, utatur argumentis demonstrativis, sed satis est, ut aliquas saltem demonstrationes efficiat scientia enim caussatur etiam per unicam demonstrationem, ut supra diximus (4). Atqui Logica in qualibet parte aliquas demonstrationes facit. Sic in prima parte demonstrat, ideas exstare; in altera, propositiones contradictorias non posse esse simul veras, et falsas; in tertia, sillogismum debere constare tribus terminis, etc. Vere igitur in qualibet parte scientia est.

194. Prop. 2. p. Inter scientias eae artes (5) dicuntur, quae non modo veritatem contemplantur, sed etiam aliquod opus efficiunt, ut mensurare, numerare etc. Sic Arithmetica, et Geometria dicuntur artes (6). Quo sensu Cicero (7): *Ars*, inquit, *est prae-*

---

(1) § 161. (2) § 178. (3) § 162. (4) § 135.

(5) Artes, inquam, liberales, de quibus Cicero 3. de Orat. *Artes*, ait, *quibus liberales doctrinae, et ingenuae continentur, Geometria, Musica, litterarum cognitio, et Poetarum.* Dicuntur autem liberales, quia liberum, et ingenuum hominem potissimum decent; resplendet enim in illis ratio, secundum quam homo liber est. At vero artes mechanicae censentur serviles, quia manibus, et corporis labore indigent. Et idcirco S. Thomas 1. 2 q. 57. a. 3. ad 3. ait: „ Quicumque ad hujusmodi opera „ rationis habitus speculativi ordinantur, dicuntur per quamdam similitudinem artes, „ scilicet, liberales, ad differentiam illarum artium, quae ordinantur ad opera per „ corpus exercita, quae sunt quodammodo serviles, inquantum corpus serviliter subditur animae, et homo secundum animam est liber „.

(6) S. Thomas loc. cit. (7) 1. ad Herennium.

ceptio, quae dat certam viam, rationemque faciendi. Atqui Logica non modo veritatem contemplatur, sed etiam aliqua opera facit, definitiones, divisiones, propositiones, argumentationes. Est igitur ars per quamdam similitudinem; et idcirco Tullius eam appellat (1) *artem bene disserendi.*

195. Ad primum neg. min. Non enim repugnat, instrumentum esse ejusdem rationis cum re effecta, veluti cum malleus malleo efficitur. Instrumenta quidem artis non sunt ars, quia haec est in mente, illa sunt extra animam. At Logica, sicut aliae scientiae, in mente est. Addimus, Logicam proprie non esse instrumentum aliarum scientiarum, sed potius instrumentum intellectus ad sciendum: dicitur autem instrumentum, quia non ut aliae scientiae de rebus, sed de sciendi instrumentis agit.

196. Ad secundum dist. ant. Logica ut dialectica procedit ex probabilibus, quatenus est utens, conc. quatenus est docens, nego. Ita S. Thomas (2): *Dialectica*, inquit, *potest considerari secundum quod est docens, et secundum quod est utens. Secundum quidem quod est docens, habet considerationem de istis intentionibus* (generis, scilicet, differentiae, speciei propositionis etc.) *instituens modum, quo per eas probabiliter procedi possit ad conclusiones in singulis scientiis probabiliter ostendendas, et hoc demonstrative facit, et secundum hoc est scientia. Utens vero est, secundum quod modo adjuncto utitur ad concludendum aliquid probabiliter in singulis scientiis, et sic recedit a modo scientiae. Et similiter dicendum est de sophistica, quia prout est docens, tradit per necessarias, et demonstrativas rationes modum arguendi apparenter. Secundum vero quod est utens, deficit a progressu verae argumentationis.*

197. Ad tertium neg. min. Nam ut advertit S. Thomas (3), *etiam de non scibili scire possumus, quod non scitur, et de non ente, quod non est.* Ut enim aliquid sciatur, satis est ut de ipso fieri possint propositiones certae, et perspicuae ex principiis certis, et exploratis. Hae autem propositiones de ente rationis fieri possunt, ut dictum est (4). Hoc autem modo ens rationis est necessarium inesse, ut inquiunt, scibili, quia necessariae sunt propositiones, quae de ipso fiunt.

ARTICULUS VI.

Utrum Logica sit scientia theoretica, vel practica.

198. Scientiarum aliae theoreticae, sive speculativae sunt,

---

(1) l. 2. de Orat.
(2) 4. Metaph. lect. 4.
(3) 7. Metaph. lect. 4.
(4) § 195.

aliae practicae (1) Illae in veritatis contemplatione consistunt; hae veritatem cognitam referunt ad opus.

199. Logica autem videtur esse practica, I. quia tendit ad opus; non enim praecepta tradit, ut in eis sistat, sed ut ad usum progrediatur.

200. II. Boetius (2) scientiam speculativam dividit in naturalem, mathematicam, et Divinam.

201. III. S. Augustinus (3) docet, Logicam necessariam esse contemplationi, et actioni. Ergo saltem erit practica, quatenus actioni deservit.

Propositio. *I. Logica non est simul theoretica, et practica. II. Sed theoretica dumtaxat. III. Habet tamen quamdam similitudinem cum scientiis practicis.*

202. Prob. 1. p. Nulla scientia ordinis inferioris potest esse theoretica simul et practica (4): nam sicut unitas scientiae pendet ex unitate principiorum, ut S. Thomas ostendit (5) ita ex diversitate principiorum oritur diversitas scientiarum. Principia autem theoretica diversa sunt a principiis practicis; haec enim, ut supra diximus (6), habent pro fine opus, illa unice sistunt in contemplatione veritatis. Atqui Logica est scientia ordinis inferioris, cum sit instrumentum sciendi, ut dictum est (7). Igitur esse non potest theoretica simul, et practica.

203. Prob. 2. p. Scientia theoretica, ut diximus (8), differt a practica, quia haec veritatem cognitam refert ad opus; illa pro fine habet cognitionem veritatis. Sed Logica veritatis cognitionem pro fine habet, non veritatem cognitam refert ad opus; non enim praecepta tradit recte definiendi, enunciandi, arguendi etc. ut in iis praeceptis sistat, sed ut per ea praecepta veritas deprehendi

(1) Clemens Alex. Strom. 6. pag. 660. *Veritatis*, ait, *alia quidem est pars quae versatur in cognitione, alia vero in actione: profluxit autem a contemplatione.* Origenes item Hom. 1. in Lucam: *Cujusdam doctrinae*, inquit, *finis est ipsa doctrina, alterius vero doctrinae finis in opere computatur. Verbi gratia. Scientia Geometriae finem habet ipsam tantum scientiam atque doctrinam. Alia vero scientia est, cujus finis opus exigit: velut in Medicina oportet me rationem, et dogmata scire Medicinae, non ut tantummodo noverim quid debeam facere, sed ut faciam, idest, ut secem vulnera, victum moderatum, castigatumque disponam, aestus febrium in pulsu venarum sentiam... Quae si quis tantum sciverit, et non opere fuerit subsequutus, cassa erit ejus scientia.* Vide insuper S. Ambrosium l. 4. Hexaem. c. 5.

(2) De Trinit. (3) l. 8. de Civ. c. 4.

(4) Vide S. Thom. 1. p. q. 1. a. 4.

(5) 1. Poster. lect. 41.

(6) § 199. (7) § 161. (8) § 199.

possit: et idcirco Tullius (1) Logicam vocat *artem vera et false dijudicandi*. Est igitur scientia theoretica, non practica.

204. Prob. 3. Logica habet quamdam similitudinem cum arte, ut est probatum (2) Sed artes sunt practicae. Ergo Logica habet similitudinem quamdam cum scientiis practicis.

205. Ad primum dist. an. tendit ad opus, ut ad finem, nego, ut ad medium pro cognoscenda veritate, conc. Scientia est practica, si pro fine habet opus, minime vero si opus refert ad cognitionem veritatis; alioquin Geometria practica foret, quia multa instituit problemata, idest, propositiones practicas, v. g. ad dividendam rectam lineam, ad excitandam perpendicularem. Logica autem opera quae facit, refert ad cognoscendam veritatem, ut dictum est (3).

206. Ad secundum dicimus cum S. Thoma (4), *Logicam non contineri sub Philosophia speculativa ut principalem partem, sed ut quoddam reductum ad ipsam, quia res de quibus agit, non quaeruntur propter seipsas*. Et idcirco inter scientias speculativas principales, quas Boetius enumerat, non recensetur.

207. Ad tertium dicimus, etiam scientias practicas aliquo modo speculari veritatem (5): quare Logica ad illas requiritur, ut aliquo modo speculativae sunt.

QUÆSTIO III.

De Perceptione.

208. Quoniam divisio Logicae accipitur ex diversitate actum rationis, ut supra dictum est (6), ad Logicae expositionem intendentes, tractabimus 1. de omni eo quod requiritur ad recte percipiendum; 2. de requisitis ad recte judicandum, sive enunciandum; 3. de requisitis ad recte ratiocinandum.

209. Porro ad recte percipiendum, plurimum refert scire cum naturam ipsius perceptionis, tum perceptionum diversitatem: haec autem diversitas pendet ab ideis; quare 1. agemus de natura perceptionis, 2. de ideis.

210. Ut autem innotescat natura perceptionis, quaeremus 1. an perceptio sit motio corporalis; 2. an possit oriri ex partibus materiae diversimode dispositis; 3. an distinguatur a sensatione; 4. an sit actio, vel passio.

---

(1) l. 2. de Orat. (2) § 194. (3) § 203.

(4) Opus. 70. q. 5. a. 1. ad 2.

(5) Vide S. Thom. 1. p. q. 14. a. 16.

(6) § 167.

ARTICULUS I.

Utrum perceptio sit motio corporalis organorum sensoriorum, et cerebri.

211. Arbitrati fuerunt olim Democritus, Leucippus, et Epicurus, cum sensionem, tum intellectionem advenientibus extrinsecus corporeis imaginibus fieri, quarum subtiliores animum penetrarent, ipsumque lacessendo efficerent, ut imaginaretur, et cogitaret (1). Hos auctores sequutus est Thomas Hobbesius, (2) statuens, perceptiones nihil aliud esse, quam motiones sensuum, et cerebri, seu earum partium corporis, quibus sensio perficitur, quaeque organa sensoria appellari solent (3). Ait enim, immediatam sensionis caussam esse id quod primum tangit, et premit organum sensionis; sic autem pressa, et cedente extima organi parte, premi aliam illi proximam versus interiora, atque ita propagari pressionem usque ad intimam partem: et cum in hac pressione fiat resistentia quaedam, et contrarius conatus organi, ait, perceptionem existere, cum pervenitur ad ultimum conatum internum organi. (4).

---

(1) Vide Plutarch. l. 4. de Plac. c. 8 et S. Thom. 1. de anima lect. 5.

(2) Elem. Phil. c. 25. et in Leviathane p. 1, c. 3.

(3) Id consequens erat ex alio Hobbesii principio, quo statuit in Leviathane c. 34. non solum nullam esse substantiam incorpoream, sed haec duo nomina, *substantia, incorporea*, mutuo se destruere. Videlicet Hobbesius ex eorum numero erat, qui ut S. Augustinus ait l. 8. de Civ. c. 5. *id solum cogitare potuerunt, quod cum eis corda eorum obstrictae carnis sensibus fabulata sunt.*

(4) Si in mutua resistentia partium, seu in actione, et reactione posita esset perceptio, et sensatio, ut contendit Hobbesius, non video, cur etiam lignis, et lapidibus, dum se mutuo collidunt, sensus, et cognitio deneganda foret. Id quidem adserere Hobbesius non est veritus cum scribit in Elem. Phil. c. 25. *Scio fuisse viros doctos, qui corpora omnia sensu praedita sustinuerunt, nec video, si natura sensionis in reactione sola collocaretur, quomodo refutari possint.* Sed primum quidem quaerimus ex Hobbesio, ut nobis dicat, ecqui fuerint viri illi docti, qui corpora omnia sensu praedita censuerunt, nisi velit doctis accensere Manichaeos deliros, et ut S. Basilius Hom. 8. Hexaem. n. 1. vocat *desipientes homines*, qui vitam lapidibus tribuere, ut refert S. Augustinus tract. 1. in Joan. Et rursus l. de quant. ani. c. 33. n. 71 ubi scribit: *Non audienda est nescio quae impietas (Manichaeorum) rusticana plane, magisque lignea, quam sunt ipse arbores quibus patrocinium praebet, quae dolere vitem quando uva decerpitur, et non solum sentire ista cum caeduntur, sed etiam videre, atque audire credit.* Deinde quaerimus ex Hobbesio, an omnia corpora si sensu praedita forent, essent viventia, vel non viventia. Non viventia esse non possent; quia sensus est effectus, et signum vitae. Si autem viventia essent, rursus quaerimus, an essent viventia per seipsa, an per aliquid aliud. Si per aliquid aliud, hoc corpus esse non posset; alioquin de ipso idem quaereretur. Si autem viverent per se ipsa, cum unaquaeque corporis pars sit corpus, et in unoquoque corpore plures, imo infinitae sint partes, jam in singulis corporibus infinita essent viventia. *Pudet me* (dicam cum S. Augustino Epist. 118. al. 56. n. 31. similia in Epicureis redarguente (*ista refellere, cum eos non puduerit ista sentire.* Vide S. Thom. 1. p. q. 75. a. 1.

212. Videtur autem in his motibus perceptio posita, I. quia nisi in iis constitueretur, ratio reddi non posset, cur male affectis organis sensuum, laesove cerebro, perceptiones non recte fiant: nam actio, quae ab organis non pendet, potest bene fieri, etiamsi organa male habeant. Ergo.

213. II. Inter perceptionem, et id quod percipitur, proportio esse debet. Percipimus autem corporalia. Ergo corporalium perceptio erit motio corporalis.

214. III. Si dicatur, corporalia percipi, non ut corporalia sunt, instatur, et urgetur, quia corporalia sunt essentia sua materialia. Sed ea, quorum unum est in ratione essentiali alterius, nequeunt separari ne quidem per intellectum (1). Sic nequeo concipere circulum, quin concipiam figuram, quia ratio figurae est in ratione circuli. Igitur corporalia percipi non possunt, nisi ut corporalia.

Propositio. *Perceptio esse non potest motio corporalis organorum sensoriorum, et cerebri.*

215. Prob. rationibus S. Thomae. Prima ratio. Si perceptio esset motio corporalis, fieret per id quod tangit, et premit organa ab extima ad intimam partem, ut loquitur Hobbesius. Jamvero quod ita tangit, et premit organa, vel tangit, et premit secundum se totum, vel secundum aliquam sui partem. Si tangit secundum partem; ergo haec tantum modo percipi poterit, numquam vero totum: quod esse nequit; intellectus enim cognoscit totum, et partem, alioquin affirmare non posset, totum esse majus sua parte. Secundum totum tangere non potest, quia corporalia ita se tangere non possunt, alioquin penetrarentur. Perceptio igitur non est motio corporalis (2).

216. Altera ratio. Corporalia non se tangunt, nisi penes extremas superficies. Si ergo perceptio fieret per id quod tangit organa, perceptio esset tantummodo de extremis superficiebus, nec solida cognosci possent. Cognoscimus autem solida eaque clare distinguimus a lineis, et superficiebus. Perceptio igitur non fit per id quod tangit organa (3).

217. Tertia ratio. Motus corporales mensurantur loco, et tempore. Igitur si perceptio esset motio corporalis, ea tantum percipi possent, quae loco, et tempori sunt alligata. Haec autem sunt singularia: nam universalia abstrahunt ab omni loco, et

(1) Vide S. Thom. 3. de ani. lect. 12.
(2) Vide S. Thom. 2. con. Gen. c. 49.
(3) Ibid. c. 66.

tempore. Perceptio ergo esset tantummodo singularium. Percipimus autem universalia. Perceptio igitur non est motio corporalis (1).

218. Quarta ratio. Intellectus reflectit supra seipsum: cognoscit enim se cognoscere. Atqui perceptio reflexa motio corporalis esse non potest; quod enim reflexe movetur motu corporali, movetur contrariis motibus, et ad terminos oppositos (2), videlicet directe ad angulum incidentiae, et reflexe ad angulum reflexionis: sic lapis projectus in parietem, directe movetur ad parietem, reflexe resilit a pariete. Si ergo perceptio reflexa esset motus corporalis reflexus, subjectum percipiens reflexe, deberet moveri contrariis motibus, et ad terminos oppositis. Motus autem directus terminaretur ad ipsum subjectum percipiens; esset enim motus ab extima ad intimam partem organi percipientis, ad quam proinde motio terminaretur. Igitur motus reflexus terminari non posset ad ipsum subjectum percipiens, sed ad aliquid aliud terminaretur. Non ergo subjectum percipiens reflecteret supra seipsum, neque proinde posset percipere se percipere: quod falsum est (3).

219. Ad primum redditur ratio, cur indispositis organis, perceptiones non recte fiant; quia videlicet etsi intellectus non sit vis utens organo corporali, nihilominus ad ejus actum requiruntur actiones virtutum corporearum utentium organo corporali, scilicet, sensuum. Quare his impeditis, impeditur etiam indirecte operatio intellectus, ne recte fiat (4). Quemadmodum *quantumlibet alioquin peritus citharistes, non poterit tamen non dissonantes cantilenas exprimere, si perturbate intenderis, aut distenderis chordas citharae, quae harmonice ante pulsabatur*, ut apposite Gassendus (5).

220. Ad secundum dist. maj; mens nostra percipit corporalia in universali, conc. in sigulari, subdist. directe, nego, indirecte, concedo. Ut S. Thomas (6) animadvertit, triplex est gradus virtutis cognoscitivae creatae. Prima est actus organi corporalis, scilicet sensus, et hujus virtutis objectum sunt res corporales singulares in materia existentes. Altera neque est actus organi corporalis, neque ullo modo cum materia conjuncta, nempe intellectus Angelicus: et hujus objectum sunt res omnino incorporales, vel in seipsis, vel in rationibus, in quibus Angeli eas cognoscunt. Tertius est intellectus humanus, qui non est quidem actus organi corporalis, est tamen virtus animae corpori unitae; hujus autem virtutis proprium est cognoscere corporalia, non ut sensus in singulari directe, sed in notionibus universalibus, in quibus cognoscuntur indirecte ipsa singularia. Sic datur proportio inter corporalia quae

---

(1) S. Thom. I. Poster. lect. 12.
(2) Vide S. Thom. 8. Phys. lect. 16.
(3) Vide S. Thom. I. de ani. lect. 8.
(4) Vide S. Thom. I. p. q. 81. a. 7. sq.
(5) Animadv. in Epicuri Physiol. pag. 582.
(6) I. p. q. 85. a. 1.

percipiuntur, et intellectum percipientem, quia sicut intellectus spiritualis est, ita et notiones illae universales spirituales sunt; quamvis repraesentent corporalia; quippe universalia sunt opus intellectus, in eoque manent, cum reipsa non existant, ut infra dicemus: in intellectu autem spirituali nihil non spirituale esse potest.

221. Ad tertium dist. maj. corporalia sunt essentialiter materialia per materiam communiter acceptam, conc. per materiam singularem, nego. In lapide v. g. possum considerare, et quod est hoc corpus, et ipsam communem rationem corporis. In ratione communi corporis includitur quidem materia, quia nullum corpus est, quod materia careat; verum materia inclusa in communi ratione corporis, non est haec, vel illa materia singularis; sic enim constituit hoc, vel illud corpus singulare; sed est materia communiter accepta, quatenus est quid commune omnibus corporibus. Itaque materia communiter accepta, est de essentia rerum corporearum, non autem materia singularis, a qua proinde per intellectum separari possunt res corporales (1).

ARTICULUS II.

Utrum materiae partes ita disponi possint, ut fiant percipiendi, sive cogitandi capaces.

222. Joannes Lockius (2) licet mentem materiae expertem credere se dicat Deo revelanti; nihilominus arbitratur, fortasse numquam fore nos cogituros, utrum ens pure materiale cogitare possit (3).

(1) Vide S. Thom. q. 10. de ver. a. 4. ad 6

(2) l. 4. de mente hum. c. 3. § 6.

(3) Haec nedum Christiano viro, sed et philosopho indigna dubitatio, mirifice placuit Voltaire, velut illa quae ad evertendam animi nostri spiritualitatem, et immortalitatem proxime accedit, uti Stillingfleetus ostendit. Vide Valserhium de Relig. fund m. t. 1. c. 4. § 4. sqq. et Auctorem Operis inscripti *L'Oracle* Convers. 5. Mirandum vero, quam sibi hac in re constiterit Lockius: nam postea quam loc. cit. statuit ex versione Gallica Petri Coste ab ipso Lockio probata „ Peut être ne serons-nous ja- „ mais capables de connoître si un Etre purement materiel pense ou non, par la „ raison qu' il nous est impossible de decouvrir par la comtemplation de nos propres „ idèes, sans Revelation, si Dieu n'a point donnè a quelques amas de matiere disposes „ comme il le trouve à propos, la puissance d' appercevoir, et de penser „ Hoc est: *Fortasse numquam ad cognoscendum idonei erimus, cogitet necne ens pure materiale, ob eam rationem, quia nempe deprehendere ex contemplatione nostrarum idearum, sine Revelationis praesidio, minime possumus, utrum Deus cuidam materiae portioni dispositae, prout opportunum ipse duxerit, tribuerit vim percipiendi, cogitandique.* Postquam, inquam, ita statuit, sui veluti oblitus, fatetur lib. 4. c. 10 §. 5. tam repugnare ideae materiae, ut possit percipere, quam repugnet ideae trianguli habere angulos majores duobus rectis: „ Il est aussi contraire à l' idee

223. Videtur autem fieri posse, ut materia percipiat, I. quia Deus est omnipotens. Ergo potuit materiae communicare facultatem percipiendi, quemadmodum materiae tribuit facultatem vegetandi, et sentiendi.

224. II. Potuit Deus conjungere materiam cum anima rationali. Ergo potuit cum materia conjungere facultatem cogitandi.

225. III. Essentia materiae est nobis ignota, ignotae quoque sunt omnes proprietates materiae. Igitur scire non possumus, an cogitatio sit materiae proprietas.

226. IV. Materia plerisque est affecta qualitatibus, quae non sunt materiales, neque divisibiles, ut gravitatio, vis motrix, vegetatio, sensatio, instinctus animalium. Poterit ergo esse affecta vi cogitandi, licet haec sit immaterialis, et indivisibilis.

Propositio. *Repugnat, partes materiae ita disponi, ut fiant percipiendi capaces.*

227. Prob. Extensio, divisibilitas, soliditas, inertia, figurabilitas, motus, sunt ex Lockio (1) proprietates materiae, quae nobis innotescunt. Atqui perceptio pugnat cum hisce proprietatibus. Ergo. Probantur singulae minoris partes ex S. Thoma. Et quidem quod ad extensionem pertinet: si perceptio non pugnaret cum extensione, subjectum cogitans perciperet per contactum; nam extensa agere non possunt, nisi se tangant. Vel ergo subjectum percipiens tangeret rem perceptam secundum se totum: vel secundum partem. Secundum se totum tangere non posset, quia corporalia non se tangunt, nisi penes extremas superficies, ut dictum est (2). Si autem tangeret secundum partem, vel tangeret secundum plures partes, vel secundum unam tantum. Si secundum plures partes, jam vel multoties perciperet idem, vel quod una pars perciperet, non perciperetur ab alia, numquam vero totum perciperetur: quod esse non potest, ut dictum est (3). Si vero tangeret secundum unam partem tantum, vel haec esset indivisibilis in alias partes, vel divisibilis. Si indivisibilis, jam superfluae essent aliae partes, et pars illa percipiens non esset extensa; extensum enim est divisibile. Si autem pars illa dividi posset in

„ de la Matiére privée de sentiment, qu' elle se produise à elle même du sentiment de „ la perception, et de la connoissance, qu' il est contraire à l' idee d' un Triangle „ qu' il se fasse à lui même des angles qui soient plus grands que deux droits „. Sive: *Tam est contra ideam materiae sensu destitutae, ut sibi sensationem, perceptionem, cognitionemque producat; quam est contra ideam trianguli, ut sibi efficiat angulos, qui sint majores duobus rectis.* Ita scilicet sibi ipsis contradicentes suis se conficiunt armis nonnulli Philosophi recentiores.

(1) Vide, si licet, Not. ad § 6. c. 3. l. 4. de mente humana.

(2) § 216. (3) § 215.

alias partes, subjectum percipiens tangeret secundum plures partes, quod fieri non potest (1). Perceptio igitur pugnat cum extensione (2).

228. Pugnat quoque cum divisibilitate. Si enim subjectum percipiens esset divisibile, jam constaret ex partibus: divisibile enim in partes dividi potest. Vel ergo subjectum illud perciperet secundum omnes partes, et sic tot essent perceptiones, quot partes, numquam vero esset una perceptio; vel perciperet secundum unam partem indivisibilem in alias partes, et subjectum percipiens esset indivisibile (3). Perceptio igitur pugnat cum divisibilitate.

229. Praeterea perceptio pugnat cum soliditate, sive impenetrabilitate corporum. Nihil enim prohibet, quominus duo subjecta percipientia se invicem comprehendat. Tunc vero si solida essent, vel unum penetraret aliud, vel non penetraret. Si non penetraret, unum non perciperet aliud comprehendendo; comprehensio enim est, cum totum cognoscitur. Si se invicem penetrarent, non essent solida, quia solida sunt impenetrabilia (4). Perceptio igitur pugnat cum soliditate (5).

---

(1) Vide S. Thom. l. de ani. lect. 8.

(2) Lockius de Mente hum. l. 2. c. 4. § 5. extensionem corporis ita definit: „ L'étendue du corps n'est autre chose qu'une union ou continuité de parties solides, divisibles, et capables de mouvement „. Idest: *Extensio corporis nihil est aliud, quam unio, sive continuitas partium solidarum, divisibilium, et motus capacium*. Materia autem, et corpus ex eodem Lockio idem sunt. Itaque concipi non potest materia extensa, quin concipiatur unio plurium partium solidarum, et divisibilium, proindeque non posset materia percipere, quin perciperet secundum plures partes. Necesse est autem, ut id quod percipit sit unum, alioqui numquam percipere posset totum aliquod objectum, ut dictum est. Igitur ex ejusdem Lockii principiis fieri non potest, ut materia percipiat. Vide Valsechium l. cit. c. 4. § 9. ubi petri Baelii Libertinorum antesignani verba refert fatentis, insuperabilem vim huic argumento inesse.

(3) Vide rursus quam consequenter Lockius loquatur, ipse enim qui lib. 4. c. 3. § 6 dixit, *fortasse numquam fore nos cognituros, utrum ens pure materiale cogitare possit necne*; lib. 2. c. 23. §. 4. de perceptione, ratiocinatione etc. sic habet: „ Voyant d'un coté qu'elles ne subsistent point par elles mêmes, et ne *pouvant comprendre*, de l'autre, *comment elles peuvent appartenir au Corps, ou être produites par le Corps*, nous sommes portés à penser que ce sont des actions de quelque autre substance, que nous nommons *Esprit* „. Videlicet: *Cum perspiciamus, illas non subsistere per seipsas; cumque comprehendere nequeamus, qua ratione pertinere ad corpus possint, aut a corpore produci; ducimur ad cogitandum, actiones esse alterius substantiae, quam Spiritum nominamus*. Itaque Lockius ex perceptione, aliisque animae operationibus infert existentiam alicujus substantiae immaterialis propterea quod comprehendere nequeamus, qua ratione operationes illae pertinere possint ad corpus, aut a corpore produci. Hoc autem argumenti genus nihil concludit, si semel admittatur, materiam posse cogitare; nam si materia cogitare posset, operationes illae ad corpus pertinerent, ideoque nulla esset substantia, quam *Spiritum* nominamus.

(4) Hac ratione utitur S. Thomas 2. con. Gent. c. 49.

(5) Quam fuerit Lockius philosophus in primis, setius, et consequentia, et repugnantia quam accurate viderit, perspicue etiam constat ex iis quae scribit cit. c. §. 32.

230. Idem dicendum de inertia. Siquidem ratione inertiae materia movere non potest, nisi mota (1). Sed subjectum percipiens movet seipsum, et libere movet. Non est igitur iners. Pugnat ergo perceptio cum inertia materiae.

231. Insuper pugnat cum figurabilitate. Quod enim est figura praeditum, terminum habet; nam figura est, quae termino, vel terminis continetur: sic triangulum continetur tribus lineis. Quod autem terminum habet, habet quoque potentiam finitam; nam finitum termino clauditur. Atqui potentia ad percipiendum est

---

„ Nous avons, *inquit*, autant de raison de nous contenter de l'idée que nous avons „ d'un Esprit immatériel, que de celle que nous avons du Corps, et d'être également „ convaincus de l'existence de tous les deux. Car il n'y a pas plus de contradiction, „ que la *Pensée* existe séparée et indépendante de la solidité, qu'il y en a que la soli- „ dité existe séparée et independante de la Pensée; la *solidité*, et la *Pensée* n'étant que „ des idées simples, independantes l'une de l'autre. Et comme nous trouvons d'ailleurs en „ nous-mêmes des idées aussi claires et aussi distinctes de la *Pensée* que de la solidité, je „ ne vois pas pourquoi nous ne pourrions pas admettre aussi bien l'existence d'une chose „ qui pense sans être solide; c'est à-dire, qui soit *immatérielle*, que l'existence d'une „ chose solide qui ne pense pas, c'est-à dire de la *Matière*, et sur-tout, puisqu'il n'est „ pas plus difficile de concevoir *comment la pensée pourroit exister sans Matiére*, „ *que de comprendere comment la Matiére pourroit penser*. „ Quae possunt ita Latine verti: *Contenti esse possumus ideis, quas habemus, tam spiritus immaterialis, quam corporis ac de utriusque existentia esse aeque convicti. Nam nulla major contradictio in eo est, quod cogitatio existat separata, et independens a soliditate, quam quod soliditas existat separata, et independens a cogitatione; cum soliditas, et cogitatio sint ideae simplices, quarum una ab alia non pendet. Cum autem aliunde reperiamus in nobismetipsis ideas claras, et distinctas cogitationis, et soliditatis, non video, quare admittere nequeamus, ut existentiam rei cogitantis quin sit solida, hoc est, immaterialis; ita existentiam rei solidae non cogitantis, idest, materiae; maxime quia non est difficilius concipere, quomodo cogitatio possit existere sine materia, quam comprehendere, quomodo materia possit cogitare.* Hujusmodi ratiocinatio omni vi destituitur, si fieri possit, ut materia cogitet. Nam primum si materia cogitare potest, jam non sumus *aeque convicti* de existentia spiritus, et corporis; non enim aliunde colligimus existentiam spiritus, quam ex cogitatione; cogitatio autem posset prodire a materia. Deinde si materia cogitare posset, cogitatio non existeret separata, et independens a soliditate. Igitur plus contradictionis esset in eo, quod cogitatio existeret separata, et independens a soliditate, quam in eo quod soliditas existeret separata, et independens a cogitatione: nam soliditas sine cogitatione esse posset, cogitatio autem non esset sine soliditate; esset enim attributum materiae. Praeterea idea cogitationis non esset independens ab idea soliditatis; quia revera id quod cogitaret, solidum esset. Insuper ideae cogitationis, et soliditatis non essent aeque clarae, et distinctae; nam idea cogitationis confunderetur cum idea soliditatis, quoties res cogitans esset solida. Numquam possemus item admittere existentiam rei cogitantis non solidae, sive carentis materia; neque rei solidae non cogitantis, idest, materiae; quia numquam certi esse possemus, an res solida, hoc est, materia posset cogitare. Denique si materia cogitare posset, nullatenus concipi posset, quomodo cogitatio posset existere sine materia; nam cogitatio esset attributum materiae: attributum autem sine subjecto, cujus est attributum, existere non potest.

(1) S. Thomas I. p. q. q. 3. a. 1.

quodammodo infinita (1); possumus enim concipere species numerorum, figurarum, et proportionum in infinitum; percipimus etiam universalia, quae sunt virtute infinita, quia continent singularia, quae potestate sunt infinita. Perceptio igitur pugnat cum figurabilitate materiae (2).

232. Denique pugnat cum motu corporali, ut dictum est (3). Itaque si materia percipere posset, esset simul, et non esset extensa, divisibilis, solida, iners, figurata, et mota motione corporali. Esset quidem, quia haec sunt attributa materiae. Non esset, quia haec attributa pugnant cum perceptione, ut est demonstratum. Fieri ergo non potest, ut materia percipiat.

233. Ad primum neg. cons. Nam ea quae contradictionem implicant, non continentur Divina Omnipotentia; haec enim est ad dandum esse rebus: contradictoria autem non possunt esse simul vera; nam unum destruit aliud. Quare potius est dicendum, ea fieri non posse, quam Deum non posse illa facere (4). Ostensum est autem, contradictionem esse in eo, quod materia cogitet. Nulla est autem contradictio, quod in materia sit facultas vegetandi, et sentiendi: siquidem vegetatio, et sensatio fiunt in corpore, et dependent ab organis corporalibus; ideoque non sunt actiones neque solius animae, neque solius corporis, sed, ut loquitur S. Thomas (5), totius conjuncti. Perceptio autem non fit in corpore, neque per organa corporalia, ut dictum est (6); ideoque est solius animae.

---

(1) Hac in re consentit Lockius l. 2. c. 13. § 5. ubi sic scribit: „ Nous nous formons l'idée que nous appellons *Figure*, qui se multiplie dans l'esprit avec une „ infinie variété. Car outre le nombre prodigeux de figures différentes qui existent ré- „ ellement en diverses masses de matiére, l'Esprit en a un fonds absolument inépui- „ sable par la puissance qu'il a de diversifier l'idée de l'Espace, et d'en faire par ce „ moyen de nouvelles compositions, en répétant ses propres idées, et les assemblant, „ comme il lui plait. C'est ainsi qu'il peut multiplier les Figures à l'infini „ *Nobis formamus ideam, quam appellamus figuram, quae penes spiritum multiplicatur infinitis modis. Nam praeter numerum admirandum differentium figurarum re ipsa existentium in variis materiae partibus, spiritus habet illarum copiam prorsus inexaustam, ratione potentiae, qua praeditus est, variandi ideam spatii atque hac ratione aliter, atque aliter componendi, suas repetendo ideas, easque, ut libet, conjungendi. Sic autem potest multiplicare figuras in infinitum.* Explicet autem Lockius, qui fieri possit, ut materia hanc potestatem habeat multiplicandi in seipsa ideas figurarum in infinitum. Materia ut perciperet, deberet existere in seipsa; operationes enim sunt rei existentis in seipsa. Omne autem corpus existens, figuratum est; siquidem figura, ut Recentiores autumant, est modificatio materiae, nec realiter distinguitur ab ipsa materia. Materia igitur percipiens, figurata esset; atque adeo terminis contineretur; haberet ergo potentiam finitam; itaque non posset in seipsa multiplicare ideas figurarum in infinitum. Hanc potestatem tribuit Lockius subjecto percipienti. Igitur materia non potest esse subjectum percipiens.

(2) Desumta est haec ratio ex c. 49. 2. con. Gent.

(3) §. 215. sqq.

(4) Vide S. Thom. 1. p. q. 25. a. 3.

(5) 1. p. q. 81. a. 6. (6) §. 215.

234. Ad secundum neg. cons. nam dum anima unitur materiae, non progreditur a materia; at perceptio deberet progredi a materia, si materia perciperet; esset enim actio materiae: actio autem progreditur ab agente.

235. Ad tertium neg. ant. licet enim essentiales rerum differentiae in seipsis saepe a nobis ignorentur (1); innotescunt tamen per proprietates. Proprietates autem materiae attributae pugnant cum perceptione, ut est demonstratum (2). Neque necesse est novisse universas proprietates materiae, ut negemus, materiam non posse percipere; satis est enim noscere, perceptionem nullo modo compati posse cum proprietatibus, quas novimus; alioquin cum nemo noverit naturam Divinam, ejusque attributa in seipsis, posset etiam quis dubitare, an materia sit ipsum primum Ens ab aeterno existens (3).

236. Ad quartum, negamus, gravitatem non esse qualitatem materialem, nec posse dividi; est enim gravitas accidens corporis, et proportionalis massae; ideoque divisibilis ad divisionem massae. Sane duplum gravitatis est in corpore duarum librarum ad corpus unius librae. Negamus pariter, vim motricem in corpore non posse dividi; communicatur enim partibus corporis, estque proinde in ratione earumdem partium; nam si vis motrix in toto corpore est ut duo, in dimidio corpore erit ut unum. Ad id quod additur de vegetatione, sensatione, et instinctu responsio patet ex dictis (4); siquidem istinctus brutorum sensatio est. Verum his de rebus agemus copiosius, cum de animae nostrae immaterialitate disseremus.

---

(1) Vide S. Thom. q. 9. de pot. a. 2. ad 3.

(2) §. 227. sqq.

(3) Ut S. Augustinus scribit l. 10. de Gen. ad litt. c. 24. „ Nihil vicinius, aut „ fortasse nihil tam consequens, quam ut credito quod anima corpus sit, etiam Deus „ corpus esse credatur „. Hanc consequutionem praevidit Lockius; et licet conetur eam cavere, cum scribit l. 4 c. 3. §. 6. „ j' aye prouvé, si je ne me trompe (liv. iv. „ Ch. x.) que c' est une parfaite contradiction de supposer que la Matiére, qui de sa „ nature est évidemment destituée de sentiment, et de pensée, puisse ètre ce Premier Etre pensant qui existe de toute éternité „. *Jam probavi, ni fallor (l. 4 c. X.), perfectam in eo esse contradictionem, quod materia, quae natura sua est evidenter destitua sensu, et cogitatione, esse possit hoc Primum Ens cogitans, quod ab aeterno existit.* Nihilominus videat, ad id persuadere aliis facile possit, praesertim postquam censuit, spatium natura sua esse impenetrabile, aeternum, necessarium, infinitum; materiam vero nihil aliud esse, quam portionem quamdam hujus spatii, cui a Deo communicata est impenetrabilitas. Vide, si licet, not. 2. ad § 18. c. 10 l. 4. laudati Op. Lockii Edit Amstelod. an 1755. pag 523. Sane intelligere nemo poteat, qua ratione affirmet Lockius, materiam, cujus naturam ignorare se dicit, *natura sua* evidenter destitutam esse sensu, et cogitatione; nisi uno eodemque tempore affirmet simul, et neget, naturam materiae sibi esse evidenter perspectam.

(4) §. 233.

ARTICULUS III.

Utrum perceptio distinguatur a sensatione.

237. Sensatio communis est omnibus sensibus cum externis, tum internis; in hoc tamen differt, quia sensus externi feruntur in rem corporalem singularem praesentem; non possum enim videre, nisi quod praesens est: sensus autem interni feruntur etiam in rem corporalem singularem absentem, cujus imago in cerebro depicta est (1).

238. Notissimi sunt quinque sensus externi, visus, auditus, olfactus, gustus, et tactus. Interni autem sunt quatuor (2), I. sensus communis, sive commune sensorium, quo discernimus inter sensibilia sensuum externorum, v. g. inter sonum, et saporem: quod sensus externi facere non possunt, quia sunt alligati determinatis objectis (3). II. Phantasia (4), seu vis qua phantasmata formamus. Est autem phantasma, ut S. Thomas definit (5), *similitudo rei particularis* (6). III. Æstimativa, seu facultas utilia sumendi, noxia respuendi (7), quam in brutis etiam

---

(1) Vide S. Thom. 1. p. q. 78. a. 4.

(2) Postremi philosophi longe aliter sentiunt de internorum sensuum numero; sed hac de re alias.

(3) Vide S. Thomam 1. p. q. 78. a. 4. Consule etiam S. Augustinum l. 2. de lib arb. c. 5. n. 12. ubi Evodio dicenti; *Non se videre aut non videre sensus oculi videt; et quia non videt, non potest quid sibi desit aut quid satis sit judicare; sed ille interior, quo admonetur et anima bestioe aperire oculum clausum, et quod deesse sentit implere:* Augustinus respondet: *Cernis ergo istum etiam corporis sensum de corporibus quodam modo judicare? Ad illum enim pertinet voluptas et dolor, cum vel leniter, vel aspere corpore attingitur. Nam sicut ille interior quid desit, vel satis sit oculorum sensui judicat: sic ipse sensus oculorum quid desit, vel satis sit coloribus judicat... Non necesse est ceteros sensus corporis persequi: jam enim, ut opinor, animadvertis quid velim dicere, ita scilicet sensum illum interiorem de istis corporis sensibus judicare... quemadmodum et ipsi corporis sensus de corporibus judicant.*

(4) Phantasia dicitur a graeca voce Φῶς, *lux*. Vide S. Thomam 3. de ani. lect. 6. Illam Cicero l. 4. Acad. *visum* appellat. Deduci etiam potest a verbo Φαινω, in lucem edo, ostendo, appareo; quod per eam fictae imagines fiant, et appareant.

(5) 1. p. q. 81. 2., 7. ad 2.

(6) Ut S. Thomas animadvertit 1. p. q. 12. a. 9. ad 2. aliquando evenit, ut a nobis aliquod formetur phantasma, quod numquam fuit acceptum per sensus exteriores eo modo quo est in phantasia. Hoc posterius genus phantasmatis S. Augustinus l. 6. de Musica c. 11. n. 32. phantasma appellat, prius autem illud vocat phantasiam. *Aliter*, inquit, *cogito patrem meum, quem saepe vidi, aliter avum quem numquam vidi. Horum primum phantasia est, alterum phantasma.* Et licet addat; Quomodo „ autem oriantur haec, et invenire, et explicare difficile est „ ait nihilominus; „ Arbitror tamen, quod si numquam humana corpora vidissem, nullo modo ea possem „ visibili specie cogitando figurare „.

(7) Vide S. Thom 1. p. q. 78. a. 4.

videmus (1). Haec autem in homine appellatur cogitativa, sive ratio particularis (2). IV. Memoria, quae in subita recordatione praeteritorum posita est (3).

239. Juniores Philosophi arbitrantur, sensationes universas nihil esse aliud, quam mentis perceptiones, et cogitationis modificationes, ita ut mens dicatur intelligere, cum se convertit ad res immateriales; dicatur sentire per sensus interiores, vel exteriores cum advertit motus qui fiunt in eorum organis (4).

240. Videtur autem ita dicendum, I. quia ut S. Augustinus ait (5): « Dolores qui dicuntur carnis, animae sunt in carne, « et ex carne ». Igitur sensationes sunt animae perceptiones.

241. II. Quamdiu animus ad alia distrahitur, dolorem non sentimus. Qua in re S. Augustinus (6) exemplum ponit Presbyteri Restituti, qui *ita se auferebat a sensibus, et jacebat simillimus mortuo, ut non solum vellicantes, atque pungentes minime sentiret: sed aliquando etiam igne ureretur admoto, sine ullo doloris sensu, nisi postmodum ex vulnere.* Ergo sensatio non in illis motibus, sed in eorum perceptione posita est.

242. III. Dormientes, vel aliqua vi morbi impediti, non sentiunt impresiones, quae fiunt in sensibus corporis. Ergo.

---

(1) Consule S. August. in Psal. 148. n. 3. sic scribentem; „ Pecora et si sensum „ interiorem rationalem, et mentem intelligentem, atque discernentem non habent, „ quam homo habet: habent tamen vitam manifestam, sicut omnes novimus appe- „ tendi cibum, utilia sumendi, noxia respuendi, sensus corporalia discernendi „. Vide Senecam Epist. 111.

(2) Confer S. August. l. 9. de Trin. c.9. ubi in cogitatione quatuor species distinguit.

(3) Vide S. Thom. loc. cit. et S. August. l. con. Epist. Fundamenti c. 17. ubi memoriam et in bestiis deprehendit, quia *et per loca nota sine errore jumenta pergunt, et cubilia sua bestiae repetunt, et canes dominorum suorum corpora recognoscunt, et dormientes plerumque immurmurant, et in latratum aliquando erumpunt: quod nullo modo possent, nisi in eorum memoria visarum, vel certe per corpus utcumque sensarum rerum versarentur imagines.* In homine praeter memoriam, reperitur etiam reminiscentia, quae cum inquisitione conjuncta est, ut docet S. Thomas 1. p. q. 78. a. 4. et S. Augustinus l. 10. Confess. c. 12 ubi explicans, quid sit reminisci, ait: *Quid cum ipsa memoria perdit aliquid, sicut fit cum obliviscimur, et quaerimus, ut recordemur? Ubi tandem quaerimus, nisi in ipsa memoria? Et ibi si aliud pro alio offeratur, respuimus, donec illud occurrat, quod quaerimus: et cum occurrit dicimus, hoc est; quod non diceremus, nisi agnosceremus, nec agnosceremus, nisi meminissemus. Certo ergo obliti fueramus. An non totum exciderat? Sed ex parte qua tenebatur, pars alia quaerebatur. Tamquam si homo notus sive conspiciatur oculis, sive cogitetur, et nomen ejus obliti requiramus: quidquid occurrerit non connectitur, quia non cum illo cogitari consuevit, ideoque respuitur, donec illud adsit ubi simul assuefacta notitia non inaequaliter adquiescat.*

(4) Eadem fuit olim Stoicorum opinio, qui teste Plutarcho *de Placitis* l. 4 c. 23. putabant, *affectiones quidem in locis esse affectis, sensus autem in animae principe parte.* Idem sensit Plato. Vide S. Th. 1. p. q. 77. a. 5. ad 3.

(5) l. 14. de Civ. c. 15.

(6) l. eod. c. 21.

243. IV. Ex anatomia organorum sensuum constat organa illa componi ex fibris e cerebro originem ducentibus, et per singula membra ita extensis, ut unum earum extremum sit in cerebro, alterum in externis corporis partibus; nec moveri possit unum extremum, si corpus bene valeat, quin statim moveatur alterum, adinstar chordae, cujus extrema parte mota, moventur ceterae usque ad aliam extremam. Atqui dum movetur extrema pars fibrae in cerebro, tunc anima attendit ad motum totius fibrae, et tunc habetur sensatio. Haec igitur in sola mentis perceptione consistit.

244. V. Denique si cognitio sensitiva esset a sensu, et non a mente, jam redirent contradictiones adversus Hobbesium, et Lockium inductae. Est igitur a mente, licet occasione motuum, qui fiunt in sensu.

Propositio. *Sensationes non possunt in mentis perceptione consistere.*

245. Prima ratio. Perceptio menti inest per seipsam, nullo medio corpore, etiam cum mens percipit corporalia, alioquin mens esset vis utens organo corporali, quod esse non potest, ut dictum est (1). Atqui sensationes non insunt animae per seipsam, sed medio corpore; pendent enim ab organis corporalibus. Non consistunt igitur in mentis perceptione (2).

246. Altera ratio. Sensationes sunt rerum corporalium, et singularium dumtaxat, ut dictum est (3); incorporalia enim, et universalia in sensus non cadunt (4). Atqui perceptiones esse non possunt directe de rebus corporalibus singularibus, ut dictum est (5). Igitur sensationes non possunt esse perceptiones mentis (6).

247. Tertia ratio. Sensationes communes sunt homini, et ceteris animalibus (7); haec siquidem habet, ut homo, organa

---

(1) § 215. sqq.

(2) Vide S. Thom. De sensu, et sensato lect. 1.

(3) § 237.

(4) Quodlibet incorporale, et universale unum est; neque enim partes habet, in quas dividatur. *Unum vero*, ut S. Augustinus animadvertit l. 2. de lib. arb. c. 8. n. 21. *quisquis verissime cogitat, profecto invenit, corporis sensibus non posse sentiri. Quidquid enim tali sensu attingitur, jam non unum, sed multa esse convincitur: corpus est enim, et ideo habet innumerabiles partes.*

(5) § 220. S. Augustinus Epist. 147. al. 112. c. 16. n. 38. *Quae* inquit, *per corpus videntur, nisi mens adsit, quae talia nunciata suscipiat, nulla possunt scientia contineri; et quae nunciata quasi suscipere perhibetur, foris ea reliquit. Sed eorum imagines, idest, incorporeas similitudines corporum, incorporaliter commendat memoriae.*

(6) Vide S. Thom. 2. con. Gen. c. 66. et 1. p. q. 85. a. 1.

(7) De sensationibus sensuum externorum S. Augustinus Serm. 43. al. 27. de verb. Apost. „ Sentimus, *inquit* quinquepartitus corporis notus est sensus... Sed hunc habent et bestiae. „ De sensationibus autem sensuum internorum idem Augustinus l.

apta ad sentiendum: natura autem nihil frustra operatur. Atqui in ceteris animalibus nulla est mens, ideoque nulla perceptio, ut infra ostendemus. Sensationes ergo consistere nequeunt in mentis perceptione (1).

248. Ad primum neg. cons. Etenim sensationes, ut dictum est (2), non sunt neque solius animae, neque solius corporis, sed totius conjuncti, idest, compositi ex anima et corpore (3). Quia vero operationes tribuuntur formae; est enim haec earum radix, ac veluti fons; proinde Augustinus docet, dolores qui sunt carnis, esse animae in carne, et ex carne; sensatio enim doloris in carne est ab anima tamquam ab ejus radice: quandoquidem nisi caro animata foret, nullum sentire posset dolorem.

249. Ad secundum neg· ant. Aliud enim est sensatio doloris, aliud animadversio sensationis doloris (4). Qui ad alia distrahitur, dolorem quidem sentit, si reipsa corpus patiatur, sed non animadvertit sensationem doloris (5).

250. Ad id quod additur ex S. Augustinus, respondemus,

„ 12. de Trlo. c. 2. scribit. „ Possunt et pecora et sentire per corporis sensus extrin-„ secus corporalia, et ea memoriae fixa reminisci, atque in eis appetere conducibilia, „ fugere incommoda. „

(1) Vide S. Thom· 2. con Gen. c· 66.

(2) § 233.

(3) Vide S. Thom. de sensu, et sensato lect. 1.

(4) Ad rem S. Augustinus l· 9. de Trin· c. 8. n· 15. *Saepe coram loquentem nobis aliquem, aliud cogitando, non audisse nobis videmue. Falsum est autem: audivimus enim, sed non meminimus, subinde per aurium sensum labentibus vocibus, alienato nutu voluntatis, per quem solent infigi memoriae. Verius itaque dixerimus, cum tale aliquid accidit, non meminimus, quam non audivimus. Nam et legentibus evenit, et mihi saepissime, ut perlecta pagina, vel epistola, nesciam quid legerim, et repetam. In aliud quippe intento nutu voluntatis, non sic est adhibita memoria sensui corporis, quomodo ipse sensus adhibitus est litteris. Ita et ambulantes intenta in aliud voluntate, nesciunt qua transierint: quod si non vidissent, non ambulassent, aut majore intentione palpando ambulassent, praesertim si per incognita pergerent: sed quia facile ambulaverunt, utique viderunt, etc·*

(5) Addimus, fieri posse, ut quis ad alia distentus dolorem aliquando non sentiat, si dolor oon sit valde intensus. Quia enim, ut advertit S. Thomas 1. 2 q. 37. a. 1. potentiae animae sunt in ejus essentia tamquam in radice; necesse est, ut intentio animae quo vehementius trahitur ad operationem unius potentiae, eo magis retrahatur ab operatione alterius. Quare fieri potest, ut anima tam vehementer in aliquam rem mente feratur, ut non sentiat externum dolorem, si non sit valde intensus, quia tunc vehemens mentis attentio alteri rei, impedit operationem potentiae inferioris. Verum quia dolor sensibilis maxime trahit ad se intentionem animae, ut ibidem Angelicus observat, et quisque experiendo deprehendit, evenit, ut homo ad alia distrahi difficile possit, cum dolor est intensus. Hinc idem S. Thomas De sensu, et sensato lect. 17. ait, ex eo quod majoe motus repellit minorem, *provenire multoties, quod ea quae jacent sub oculis, homines non sentiunt, propter alium fortiorem motum, vel interiorem, sive rationis, sicut cum homines aliquando vehementer intendunt ad aliquid; sive appetitivae virtutis, sicut cum homines vehementer timent: vel etiam exteriorem alicujus sensibilis, sicut cum homines audiunt magnum sonum.*

nihil inde confici posse; nam ut idem Augustinus (1) ibidem scribit, motiones, et affectiones, quae in Presbytero illo videbantur, accidebant *extra usitatum naturae modum mirabiliter*. Argumentari autem velle ex rebus mirabilibus contingentibus extra consuetum naturae modum, ad probandum id quod ex usitatis naturae legibus sit, hominis est abutentis aliorum patientia.

251. Ad tertium neg. cons. nam somnus, et vis morbi sunt veluti vincula sensuum. Ligatis autem sensibus, sensationes minime fiunt.

252. Ad quartum neg. min. Nam primum quidem probandum adversariis esset, tunc haberi sensationem, cum anima attendit ad motum fibrae in cerebro: quod hactenus factum nescimus (2).

---

(1) Exemplum Presbyteri Restituti Augustinus ponit, ut probet, humana membra potuisse in statu innocentiae servire voluntati humanae ad propagandam prolem absque ulla libidine. Propterea post allatum illud exemplum scribit. *Cum itaque corpus etiam nunc quibusdam licet in carne corruptibili hanc aerumnosam ducentibus vitam, ita in plerisque motionibus et affectionibus extra usitatum naturae modum mirabiliter serviat; quid caussae est, ut non credamus, ante inobedientiae peccatum, corruptionisque supplicium, ad propagandam prolem sine ulla libidine servire voluntati humanae humana membra potuisse?* Jure igitur, ac merito bonam fidem desideramus in Auctore operis *de Arte cogitandi*, sive Arnaldus, sive quisquis alius ille fuerit qui p. 1. c. 9. praefatum exemplum ex Augustino depromsit ad probandum universim, nos dolorem non sentire, cum mens vehementi applicatione ad alia distrahitur.

(2) Neque, ut quidem arbitramur, umquam fiet: nam quod ajunt. ita posse contingere ex lege a Deo posita, ut excitatis in corpore quibusdam motibus, similes in anima perceptiones excitentur, petitio est principii, quandoquidem hoc est quod quaerimus, an revera posita hujusmodi lex sit. Praeterea cum ad id quod potuit Deus facere juniores Philosophi se vertunt, nonne ad sacram anchoram confugiunt? quod tamen Scholasticis exprobrant. Rursus ex eo quod potuit Deus ita facere, quinam concludent, ita fecisse, nisi regularum Dialecticae sit plane ignarus? Itaque probandum hisce Philosophis remanet, qua ratione anima attendat ad motum fibrae in cerebro, hoc est, qua ratione ex motu corporali fiat in substantia spirituali animae perceptio spiritualis. Quid vero si ne propagari quidem motus exacte possit per nervos usque ad cerebrum? Kenelmi Digbyi verba referam: ,, Probabile non est, *inquit*, ,, impressione ad sensum delata, eam inde ad cerebrum derivari, vel destinatum ,, fuisse a natura nervum tamquam instrumentum determinato cuipiam motui continendo idoneum. Nam si expendas modum, quo fidiculae alterive id generis medio ,, impressi motus ab iisdem propagentur, videbis, ut id sonote ac perfecte fiat, debere ,, fidiculam illam seu medium ad justam longitudinem cum firmitate quadam intendi. ,, Nervorum autem in corpore situs rectus non est, sed inflexus; laxiores item sunt ,, et flaccidi, nisi cum spiritibus eo influentibus intumescunt: carni item aliisque ,, corporis partibus alligantur, quae cum ex facili cedant, ictum necesse est hebetent, ,, nec permittant procul devehi. Denique nervi proprio cuidam ac naturali dilatationis ,, ac contractionis motui identidem obnoxii sunt: quae sane dispositio parum apta est ,, corpori in vehiculum simplicis cujusdam motus destinato, quod nempe alta quiete ,, frui deberet, apices omnes, ac veluti momenta deferendi motus exacte recepturum, ,, et scrupulose, ut ita dicam, observaturum. Itaque, quod ad me attinet, non possum mihi persuadere, nervorum ministerium ad hujusmodi effectus productionem ,, a natura destinatum fuisse ,,.

Deinde, si tunc sensatio v. g. doloris haberetur, dum moveretur extrema pars fibre in cerebro, non posset quis dolorem in pede, vel in manu sentire (1), sed dolor esset tantum in anima percipiente motum fibrae. Quis autem, nisi omnem omnino sensum exuerit, dixerit, infirmum podagra, aut chiragra laborantem, non pedibus, vel manibus, sed anima extremas partes fibrae motus percipiente dolere (2)? Postremo fieri posset, ut alicui manus, aut pes doleret, tametsi manus, vel pes amputatus ei fuisset (3). Itaque licet fateamur cum S. Thoma (4), operationes sensuum perfici in cerebro, a quo omnes nervi originem ducunt, nihilominus sicut spiritus animales á cerebro per nervos usque ad extrema fibrarum partes perveniunt; ita sensatio, quae fit per spiritus animales, a cerebro extenditur ad easdem extremas partes (5). Quamvis ergo cognitio sensitiva perficiatur in cerebro ex motibus fibrarum, quarum extremae partes sunt in cerebro (6); non omnis tamen sensatio in cerebro fit.

---

(1) Quoniam in S. Augustini auctoritate praesidium ponit Auctor *de Arte cogitandi* p. 1. c. 9. audiat eumdem Augustinum scribentem l. 21. de Civ. c. 3. n. 2. „ Animae „ est dolere, non corporis, etiam quando ei dolendi caussa existit a corpore, *cum in* „ *eo loco dolet*, ubi laeditur corpus .. Dolet itaque anima cum corpore *in eo loco* „ *ejus*, ubi aliqu id contingit, ut doleat „. Ex Augustino igitur anima dolet in pede, si pes laedatur, non vero in cerebro, dum movetur extrema pars fibrae, cujus alia extrema pars reperitur in pede.

(2) Idem Auctor loc. cit putat, ex iis quae statuit de sensu doloris, intelligi facile posse, quomodo anima a corpore separata torqueatur igne inferni vel purgatorii, imo eumdem dolorem sentiat, quo quis afficeretur, si admoto igne ureretur; quia videlicet dolor ustionis, cum anima unita erat, corpori in ipsa erat, non in corpore, dolorque ille nihil erat aliud, quam animae tristitia ob ea quae in corpore agebantur. Verum si ita se res haberet, 1. quilibet dolor tristitia foret; ideoque male S. Augustinus dixisset l. 21. de Civ. c. 3. n. 2: *Dolet anima cum corpore in eo loco ejus, ubi aliquid contingit, ut doleat. Dolet et sola, quamvis in corpore, cum aliqua caussa etiam invisibili tristis est ipsa, corpore incolumi. Dolet etiam non in corpore constituta.* 2. Nihil esset mirum in eo quod substantiae incorporeae patiantur ab igne corporeo; non enim revera paterentur ab igne, sed ipsae sibi essent caussa tristitiae. Augustinus autem lib. cit. c. 10. docet: *quamvis miris, tamen veris modis etiam spiritus incorporeos posse poena corporalis ignis affligi.* 3. Si tristitia illa unice constituerent in animabus separatis dolorem ustionis ex igne corporeo, nihil damnatis accederet poenae post animarum unionem cum corpore; neque enim ex combustione corporali quidquam amplius doloris paterentur, propterea quod dolor ustionis nullo modo in eorum corporibus, sed in animabus dumtaxat esset. Vide S. Thom. Suppl. 3. p. q. 70 a. 3.

(3) Minime dubitat idem Auctor loc. cit. adserere, posse illi manus dolere, qui manibus caret. Tanta est praejudicatarum opinionum vis. Reliquum erit, ut ambulare etiam possit, qui pedibus caret. Videlicet Auctor ille tam acute perspexit ut distinguere nequiverit, quid intersit inter dolorem, et imaginationem, aut perceptionem doloris. Quod enim illi cui manus sunt amputatae videantur manus dolere, contingit ex idea doloris manuum', quam habet in cerebro, non ex ipso dolere, quem revera sentiat ex motu partis cerebri, cujus fibrae ad manus extendebantur

(4) 5. Metaph. lect. 1. et Quod l. 4. a. 3.

(5) Vide S. Thom. 3. p. q. 8. a. 6.

(6) Consule S. Thom. 1. p. q. 78. a. 4.

253. Ad quintum neg. ant. Nam cognitio sensitiva fit quidem per organa corporalia (1); est vero ab anima tamquam a radice, ut dictum est (2): anima autem neque extensa est, neque divisibilis.

ARTICULUS IV.

Utrum perceptio sit actio, vel passio.

254. Cartesius (3) omnes perceptionum, sive cogitationum species passiones vocat, quemadmodum actiones animae appellat omnes animae volitiones. Idipsum affirmat Malebranchius (4). Lockius autem etsi adfirmet, mentem agere, dum sibi ex ideis simplicibus alias ideas format; nihilominus arbitratur, mentem pati duntaxat in perceptionibus idearum simplicium (5).

255. Videtur autem ita dicendum, I. quia, ut docet S. Thomas (6), *sicut motus prout est in mobili ab aliquo, dicitur passio; ita origo ipsius motus secundum quod incipit ab alio, et terminatur in id quod movetur, vocatur actio.* Sed perceptio

(1) Vide ibidem.

(2) § 248.

(3) De Passion. ani. 1. p. art. 17. *Quaedam sunt*, inquit, *Actiones animae, aliae ejus Passiones sive Affectus. Quas ejus Actiones voco, sunt omnes nostrae voluntates... Sicut e contrario possunt in genere vocari ejus passiones omnes species perceptionum, sive cognitionum, quae in nobis reperiuntur.* Nimirum *affectus* animi non amplius ad voluntatem, sed ad mentem percipientem, sive cogitantem erunt deinceps referendi, ut Cartesio morem geramus.

(4) I. I. de inquisit. verit. c. 1. § 1. quo loco scribit: *Nihil aliud per intellectum designo praeter facultatem illam mentis passivam, qua mens ipsa varias excipit modificationes; jam autem illo existendi modo affici, et dolorem ipsum percipere, menti perinde est.* Vide autem quam sibi constet Malebranchius; nam I. 2. c. 1 § 1. agnoscit in mente *facultatem sibi efformadi imagines rerum objectarum* quasi efformatio harum imaginum possit esse a facultate omnino passiva.

(5) Lockius Essai intend. hum. l. 2. c. 12 § 1. Ipse tamen ib. c. 9. § 1: La Per„ception, *inquit*, est la première faculté de l' Ame qui est occupée de nos idées. „ C' est aussi la première, et la plus simple idée que nous recevons par le moyen „ de la Reflexion... Dans ce qu' on nomme simplement Perception, l' Esprit est, pour „ l' ordinaire, purement passif, ne pouvant éviter d' appercevoir ce qu' il apperçoit „ actuellement „. *Perceptio est prima facultas animae, quae circa nostras ideas versatur. Et etiam prima, et simplicior idea, quam recipimus per reflexionem... In eo quod simpliciter nominamus Perceptionem, Spiritus plerumque passive se habet, cum vitare non possit, quin percipiat, quod actu percipit.* Mitto quam apte perceptio vocetur *facultas animae*. Intelligi sane non potest, quomodo spiritus *mere passive* se habeat in percipiendo, si idea perceptionis accipitur per reflexionem; nam reflexio, ut eam definit Lockius ib. c. 1. § 4. est *la connoissance que l' ame prend de ses différentes operations, cognitio, quam accipit anima suarum diversarum operationum.* Oportet autem, active se habere animam, dum suas diversas operationes cognoscit; tunc enim sibi ex ideis simplicibus alias ideas format.

(6) 1. q. p. 41. a. 1. ad 1.

tunc habetur, cum mens recipit species rerum ex rebus per illas repraesentatis. Ergo res ipsae sunt quae agunt immittendo species: mens autem solummodo patitur illas recipiendo.

256. II. Si perceptio esset actio, non passio, intellectus esset potentia activa, non passiva. Sed ex D. Thoma (1) intellectus est potentia passiva. Ergo.

257. III. Non est in potestate mentis, ut non percipiat id quod actu percipit. Igitur mens, cum percipit, mere passive se habet.

Propositio. *Perceptio est vera mentis actio.*

258. Prob. Mens actu percipiens actu vivit, percipere enim non est, nisi rei viventis. Atqui proprium est viventis se movere. Igitur mens cum actu percipit, actu se movet. Sed actu se movere est agere; quod enim patitur, non se movet, sed movetur. Mens igitur agit, cum percipit. Perceptio ergo est vera mentis actio, non passio (2).

259. Ad primum neg. min. ut enim mens percipiat, non sufficit ideas rerum percipiendarum, sed requiritur etiam, ut ipsa se applicet ad eas percipiendas; quemadmodum, ut voluntas prosequatur bonum, satis non est, ut ei bonum ostendatur, sed requiritur etiam ejus actio, qua bonum velit (3).

260. Ad secundum distinguitur min. intellectus est potentia passiva, qualenus recipit species intelligibiles conc. qualenus percipit, nego. Quia intellectus humanus, ut infra dicemus, infimus est in ordine intellectuum, nullam ex se ipso habet speciem intelligibilem; ideoque determinatus actu non est ad aliquod intelligibile, sed est in potentia ad omnia intelligibilia. Quare merito S. Thomas docet, intellectum esse potentiam passivam, qua ratione recipit species intelligibiles, quia, ut ipse observat (4), *dicitur aliquis pati communiter ex hoc solo, quod id quod est in potentia, recipit illud, ad quod erat in potentia.* Postquam autem intellectus receptis speciebus intelligibilibus, est factus in actu, tunc *efficimur intelligentes in actu*, ut ipse loquitur S. Thomas (5),

---

(1) ib. q. 79. a. 2.

(2) Vide S. Thom. q. de ani. a. 3. et q. de Spirit. creat. a. 9. et Opusc. 16.

(3) Eadem ratione qua Cartesius loc. cit. in actibus animae volitiones habet, eadem et perceptiones habendae sunt. Mirandum vero, quod idem Cartesius, qui art. cit. docuerat, *omnes species perceptionum passiones vocari*, ibidem art. 19. statuat: *Perceptiones nostrae sunt etiam duarum specierum; et quaedam animam pro caussa habent, aliae corpus.* Si anima est caussa aliquarum perceptionum; igitur aliquae saltem perceptiones actiones sunt, non omnes sunt passiones.

(4) 1. p. q. 79. 2. a. 2.

(5) Loc. cit.

non tantum per ipsas species intelligibiles, sed etiam per ipsum percipiendi actum, quo intellectus ex non intelligente in actu, transit ad intelligendum actu.

261. Ad tertium neg. cons. nam si valeret illatio Lockii, cum neque in potestate voluntatis sit, ut nolit id quod actu vult; vellet enim simul et nollet; etiam voluntas esset passiva, atque ita perimeretur libertas.

QUAESTIO IV.

De existentia, et distinctione Idearum.

262. Cum perceptio pendeat ab ideis, ut supra dictum est (1), ut magis explicetur natura perceptionis, progredimur ad ideas (2). Ideae autem considerari possunt; 1. in seipsis, 2. relatae ad earum objecta, 3. relatae ad intellectum; 4. relatae ad earum signa, seu voces. De ideis in seipsis, 1. consideranda est earum existentia, ed diversitas, 2. ipsarum origo.

ARTICULUS I.

Utrum ideae existant.

263. Quam Graeci *ideam, nos recte speciem dicere possumus*, ait Cicero (3), et idcirco S. Thomas (4) ideas mentis saepe vocat species intelligibiles. *Idea* etiam Graece, Latine *forma* dicitur (5). Hae formae aliae sunt sensibiles, hoc est, imagines objectorum sensibilium in sensibus sive internis, sive externis (6), de quibus modo non disputamus. Aliae sunt intellectuales, quarum aliae dicuntur *impressae*, aliae *expressae* (7).

---

(1) § 211.

(2) Fatemur, multa quae de ideis trsdemus, pertinere etiam ad Physicam, et Metaphysicam. Vide S. Thom. 2. con. Gent. c. 75. Verum quia fieri vix potest, ut actus mentis accurate dirigantur, ideis ignoratis; quare S. Augustinus q. 46. ex 83 tantam in ideis vim posuit, ut dixerit, neminem, nisi illis intellectis, sapientem esse posse: visum est de ideis hic agere. Nec recedimus a S. Thoma; is enim probaturus, ideas seu species intelligibiles non esse id quod primum intelligitur, sed quo mens intelligit, inquit 3. de ani. lect. 8. „ Manifestum est, quod scientiae sunt de his quae „ intellectus intelligit: sunt autem scientiae de rebus, non autem de speciebus, vel „ intentionibus, nisi sola scientia rationalis „.

(3) L. 1. Tusc.

(4) 1. p. q. 84. et alibi.

(5) S. Thom. ib. q. 15. a. 1.

(6) Cicero Top. 30. *In divisione*, inquit, *formae sunt quas Graeci ἰδέας vocant.*

(7) Antonius Genuensis Artis Log. Crit. edit. an. 1755. l. 2. c. 1. §. 2. Scholastici philosophi, *ait*, ideam materialem vocant *impressam speciem*, intellectualem vero „ *speciem expressam*. Utrumque, quod mireris, propriissime „. Tam scilicet egregie versatus iste homo erat in libris, doctrinisque Scholasticorum, ut illos ne a limine quidem salutasse videatur.

264. Idea *impressa*, est imago rei, qua mens determinatur ad rem illam cognoscendam, et propterea dicitur *principium cognitionis*. Idea *expressa* est conceptus rei, quem mens format, dum cognoscit objectum, et dicitur *terminus cognitionis*, et verbum mentis, ut supra dictum est (1); quod quidem verbum mentis vox exprimit (2). De utrisque quaerimus, an existant.

265. Videntur autem reipsa non existere, I. quia quod habet esse tantum in intellectu, reipsa non existit, sed est ens rationis, ut dictum est (3). Sed ideae intellectuales habent esse tantum, in intellectu, quippe non existunt extra intellectum. Ergo.

266. II. Ideae si existerent, essent quaedam rerum imagines. Sed rerum imagines non sunt res, sicut imago hominis non est homo. Ergo.

267. III. Si ad res cognoscendas requirerentur ideae, rursus ad cognoscendas ideas requirerentur aliae ideae, et ita porro in infinitum: quod esse non potest. Ergo.

268. IV. Imagine non est opus, ubi prototypum est praesens. Atqui multa sunt menti praesentia per seipsa, ut mens ipsa, ejus perceptiones, et volitiones; Deus item, qui omnibus rebus est intime praesens. Ergo saltem harum rerum nullae sunt ideae.

Propositio. *Existunt ideae I. cum impressae, II. tum expressae.*

269. Prob. 1. p. Ad percipiendum duo necessario requiruntur, mens percipiens, et unio rei percipiendae cum mente; perceptio enim est actio immanens, idest, manens in ipsa mente, ideoque esse non potest, nisi res percipienda, sit in percipiente. Atqui res percipienda non semper est per sui substantiam in mente percipiente (4); cum enim percipio lapidem, substantia lapidis non est in mea mente. Res igitur percipienda debet esse in mente per sui imaginem. Haec imago est

---

(1) § 181.

(2) Exstat et idea quae dicitur *forma exemplaris* rei faciendae; eamque mens ipsa conficit, ut aliquod opus efficiat; cujusmodi est idea domus construendae, quam Architector mente facit, et ad imitandum sibi proponit, cum domum construit. Quo sensu S. Augustinus de Verbo Divino agens scribit ser. 117. al. 38. de verb. Dom. *Est forma quaedam, forma non formata, sed forma omnium formarum.* Vide S. Thom. 1. p. q. 15. a. 1.

(3) § 162.

(4) S. August. in Psal. 139. n. 25. „ Quod dicimur eos in corde habere, de quibus cogitamus; secundum quamdam imaginem dicimur, quam de illis habemus *impressam* ~~„ Nam si omnino intus ipsi essent, scirent utique quid in corde nostro esset; atque „ cogitamus; secundum quamdam imaginem dicimur, quam de illis habemus impressa~~ „ Nam si omnino intus ipsi essent, scirent utique quid in corde nostro esset; atque „ ita ut eis loqueremur, opus non esset. „ Iam perspicitis, imaginem, sive *speciem impressam* Augustino probari.

ipsa idea impressa, nt dictnm est (1). Existunt ergo ideae impressae (2).

270. Prob. 2. p. Existit verbum mentis; nisi enim existeret nihil significaremus verbo oris (3). Sed species expressae, sunt ipsum verbum mentis, nt dictum est (4). Existunt igitur species expressae (5).

271. Ad primum dist. maj. Quod habet esse dumtaxat objectivum in intellectu, est ens rationis, conc. quod habet esse reale in intellectu, nego. Non omne quod est in intellectu, et ab ipso fit, est ens rationis, sed id tantummodo, quod ideo est, quia objicitur considerationi intellectus. Ideae autem etsi sint in intellectu, nec extra ipsum esse possint; nihilominus in intellectu habent esse reale; sunt enim etiam cum intellectus actu illas non percipit (6); conservantur quippe in nobis, eisque, cum libet, uti possumus.

272. Ad secundum dist min. Ideae rerum non sunt res repraesentatae, conc. repraesentantes, nego. Etiam imagines rerum sunt quaedam res, quamquam sint res repraesentantes prototypa, non ipsa prototypa (7).

273. Ad tertium neg. ant. Nam ut observat S. Thomas (8), species intellectuales non se habent ad intellectum nostrum, ut id quod intelligitur, sed ut id quo intelligimus. Quia tamen mens

---

(1) § 264. Vide S. Thom. 1. p. q. 79. a. 3.

(2) S. Thom. ib. q. 12. a. 2.

(3) Quare S. August. l. 9. de Trin. c. 7. scribit: *Conceptam rerum veracem notitiam tamquam verbum apud nos habemus, et dicendo intus dicimus, nec a nobis dicendo discedit. Cum autem ad alios loquimur, verbo intus manenti ministerium vocis adhibemus, aut alicujus signi corporalis, ut per talem commemorationem sensibilem tale aliquid fiat etiam in animo audientis, quale de loquentis animo non recedit.*

(4) § 264.

(5) Idem Augustinus l. 9. de Trin. c. 12. explicans quid sit notitia, seu verbum mentis, quare dicatur proles mentis, inquit: „ Inquisitio est appetitus inveniendi, „ quod idem valet, si dicas, reperiendi. Quae autem reperiuntur, quasi pariuntur. „ Unde proli similia sunt, nisi in ipsa notitia? Ibi enim quasi *expressa* formantur. „ Vide quam antiquam sit notio *speciei expressae* significantis mentis verbum.

(6) Consule S. Augustinum epist. 147. al. 112 c. 16. ubi de mente humana scribit: *Incorporeas similitudines corporum incorporaliter commendat memoriae, unde cum voluerit, et potuerit, velut de custodia productas, atque in conspectum cogitationis exhibitas judicet.*

(7) Vide S. Augustinum l. 2. de div. quaest. ad Simplicianum q. 6. n. 2. *Solent*, inquit, *imagines rerum earum nominibus appellari, quarum imagines sunt... Quis est enim, qui hominem pictum dubitet vocare hominem? Quandoquidem et singulorum quorumque picturam cum adspicimus, propria quoque nomina incunctanter adhibemus: velut cum intuentes tabulam, aut parietem dicimus: ille Cicero est, ille Sallustius, ille Achiles, ille Hector, hoc flumen Simois, illa Roma; cum aliud nihil sint, quam pictae imagines.*

(8) 1. p. q. 85. a. 2.

nostra reflectit supra seipsam, ut dictum est (1), per actum reflexum iutelligit et suum intelligere, et speciem qua iutelligit: sic autem species est id quod secundario intelligitur. Neque propterea requiritur alia species qua iutelligatur; ipsa euim species est ratio cognoscendi seipsam (2).

274. Ad quartum dist. miu. multa sunt menti praesentia per seipsa quoad eorum esse, conc. in ratione objecti, uego. Fatemur cum S. Thoma (3), tripliciter aliquid posse coguosci; uno modo per praesentiam suae essentiae in coguosceute, ut lux videtur in oculo (4). Alio modo per praesentiam suae similitndinis in cognosceute, ut lapis videtur per ejus imaginem iu oculo. Tertio modo, cum similitudo rei nou accipitur immediate ab ipsa re, sed ab alia re, in qua resultat, sicut videmus homiuem iu speculo. Verum ut aliqua res coguosci possit per praesentiam suae essentiae in cognoscente, satis nou est, ut res illa sit praeseus quoad suum esse tantum; alioquin clare videremus Divinam essentiam, quae est uobis intime praesens; sed requiritur etiam, ut essentia sit praesens iu ratione objecti. Sic autem uequit esse praesens, nisi proportionem habeat cum intellectu cognoscente: nam iuter objectum immediatum potentiae, et ipsam potentiam proportio esse debet; qua quidem ratione neque visus odorem, neque olfactus colorem sentire possunt, quia sicut odor ad visum, ita color ad olfactum nullam habent proportionem. Haec proportio si desit, res, utut intime praeseus, uon cognoscitur per suam essentiam, sed vel per imaginem resultantem ab ipsa re, vel per ejus similitudinem resultantem ab alia re. Substantiae autem immateriales, cujusmodi est Deus, et hominis anima, pro hoc statu conjunctionis ejusdem animae cum corpore, proportionem non habent cum intellectu hominis, ut cognoscantur, prout sunt in seipsis, uec coguoscuntur per imagines ab eis immediate progredieutes: quod quidem intimo sensu deprehendimus, nam quo magis conamur Deum, et animam cognoscere, prout sunt in seipsis, eo minus adsequi valemus (5). Relinquitur ergo, ut Deum, animam, et ejus operatioues cognoscamus per imagines aliarum re-

(1) § 170.

(2) Quemadmodum, ut S. August. ait Tract. 35. in Joan n. 4. *lumen et alia demonstrat, et seipsum... Lucerna quippe ardens idonea est, et alia quae tenebris operiebantur nudare, et seipsam tuis oculis demonstrare.*

(3) 1. p. q. 56. a. 3.

(4) Vide S. Thom. q. 10. de ver. a. 8. ad 20.

(5) Ac de anima quidem S. Augustinus l. 7. de Gen. ad litt. cap. 21. n. 30 scribit: *Quid sit autem, non dicitur melius, quam anima, vel spiritus vitae... ut jam non possit inveniri nomen, quo proprie distinguatur ista natura, quae nec corpus, nec Deus est, nec vita sine sensu, qualis potest credi in arboribus, nec vita sine rationali mente, qualis est in pecoribus, sed vita nunc minor quam Angelorum, et futura quod Angelorum, si ex praecepto sui Creatoris hic vixerit.*

rum, quarum cognitio cum mente nostra conjunctae corpori proportionem habet (1).

ARTICULUS II.

Utrum ideae intellectuales distinguantur a perceptionibus.

275. Hac de re magnum fuit certamen inter Arnaldum, et Malebrancium. Is enim contendebat (2) ideas rerum corporalium distingui debere a perceptionibus. Arnaldus econtra affirmabat (3), ideas quascumque non alia ratione a perceptionibus esse distinctas, nisi penes duplicem respectum, ita ut eadem cognitio relata ad mentem dicatur perceptio, relata ad objectum dicatur idea. Idipsum tenet et Lockius (4).

276. Videtur autem ita dicendum I. quia cum Deus animam corpori conjunxerit, verisimile valde est, illi dedisse facultatem cognoscendi via simpliciori, ac breviori. Atqui simplicior, et brevior est via cognoscendi res sine ideis a perceptionibus distinctis. Ergo.

277. II. Inutilis esset idea distincta a perceptionibus, nisi mens illam perciperet. Ergo ut circulum v. g. cognoscerem, du-

---

(1) „ Intellectus (inquit S. Thomas in 3. d. 22. q. 1. a. 2. ad 3.) sicut alia, co-
„ gnoscit seipsum, quia scilicet per speciem non quidem sui, sed objecti, quae est
„ forma ejus, ex qua cognoscit actus sui naturam, et ex natura actus naturam po-
„ tentiae cognoscentis, et ex natura potentiae naturam essentiae; et per consequens
„ aliarum potentiarum; non quod habeat de omnibus his diversas similitudines, sed
„ quia in objecto suo non solum cognoscit rationem veri, secundum quam est ejus
„ objectum, sed omnem rationem quae in eo est, unde et rationem boni et ideo con-
„ sequenter per illam eamdem speciem cognoscit actum voluntatis, et similiter etiam
„ alias potentias animae, et actus earum. „

(2) L. 3. de Inquis. verit. p. 2. c. et sqq.

(3) Lib. de veris, et falsi ideis.

(4) *Essai etc.* l. 2. c. 20. § 2. Quam autem loquatur inconsequenter, plane constat ex eodem lib. c. 12. n. 1. sic enim scribit; „ Quoique l' Esprit soit purement passif „ dans la reception de toutes ses idées simples, il produit neanmoins de lui même „ plusieurs actes par lesquels il forme d' autres idées, fondées sur les idées simples „. Hoc est, *Quamquam spiritus sit mere passivus in receptione omnium suarum idearum simplicium; nihilominus producit ex seipso plures actus, quibus format alias ideas fundatas in ideis simplicibus.* Porro si spiritus producit plures actus, quibus format diversas ideas fundatas in ideis simplicibus, intelligi nequit, quomodo ideae saltem compositae indistinctae sint a perceptionibus; effectus enim sicut distinguitur a caussa, cujus est effectus, ita distinguitur ab actione, per quam a caussa producitur. Sane quod producitur, non efficit, sed efficitur, actio autem non est id quod efficitur, sed id quo caussa efficit; non potest autem idem simul efficere et effici. Ad rem Clemens Alex. Strom 8. pag. 786. *Caussa quidem certe agit et afficit, quod a caussa factum est, patitur, et afficitur. Non potest autem idem a seipso sumtum operari simul et affici, neque esse filius et pater.*

plici opus esset perceptione, una qua circulum, altera qua ideam circuli perciperem: quod falsum est.

278. III. Idea a perceptione distincta nulli usui esse posset, nisi mens sciret, hanc esse ideam hujus objecti. Sed id scire mens numquam posset, idea enim etsi repraesentaret objectum, non tamen hanc suam repraesentationem repraesentaret. Ergo.

279. IV. Si res extra animam cognosceremus per ideas distinctas a perceptionibus, revera non cognosceremus res; sicut qui videt picturam, non videt rem ipsam. Quapropter S. Thomas (1) adversus ideas a rebus separatas agens scribit: *Derisibile videtur, ut dum rerum notitiam quaerimus, alia entia in medium adferamus, quae non possunt esse eorum substantiae, cum ab eis differant secundum esse; et sic illis substantiis separatis cognitis, non propter hoc de istis sensibilibus judicare possemus.* Quod idem verum habet, si admittantur ideae tamquam entia distincta a perceptionibus.

280. V. Si nihil positum extra animam per seipsum cognoscimus, sed tantummodo per ejus ideam, jam non possumus esse certi de existentia cujusquam rei extra animam. Id autem est inducere idealismum, idest, errorem eorum (2), qui rejecta, vel in dubium revocata reali existentia corporum, idealem dumtaxat eorumdem corporum existentiam in mente agnoscunt.

Propositio. *Ideae intellectuales a perceptionibus reipsa distinguuntur.*

281. I. Ratio. Ideae intellectuales sunt ipsa objecta perceptionum in esse intelligibili (3); substituuntur enim loco objectorum, ut dictum est (4). Atqui perceptiones distinguutur realiter ab objectis, alioquin objecta perceptionum essent ipsae perceptiones, nec aliud cognosceremus praeter perceptiones. Ergo (5).

282. II. Ratio. Perceptiones tunc solum in mente sunt, cum illas mens actu elicit, si ab iis eliciendis mens supersedeat, actu

(1) 1. p. q. 84. a. 1.

(2) inter quos Georgius Berckeleius, qui idealismum propugnavit in Dial. inter Hylam, et Philonoum.

(3) id non negabit Lockius, qui in Proi. sui Operis de intell. hum. § 8. ait *nomen ideae significare omne id quod est objectum intellectus nostri, dum cogitamus.*

(4) § 269.

(5) Vide S. Thom. quodl. 8 a. 4. Neque sufficit distinctio objecti *interni*, et *externi* a Buffierio excogitata Log. 2. n. 358. itaut objectum internum sit ipsa idea, haec vero perceptio dicatur, ut relata ad objectum externum. Id enim quod mens percipiens immediate respicit, non est objectum externum, alioquin mens percipiendo, extra se exiret, quod esse non potest, ut dictum est § 269. itaque objectum internum, seu idea, est id quod mens percipiens immediate respicit. Si autem hoc objectum non differet realiter a perceptione; jam perceptio nihil aliud esset quam perceptio perceptionis; sicque nihil aliud perciperemus praeter perceptiones.

in mente non sunt. Atqui ideae actu in mente sunt, etiam cum mens actu non percipit, ut dictum est (1). Geometra v. g. non idcirco amittit scientiam Geometriae, omnesque ideas ad eam pertinentes, quia illas actu non percipit. Ideae igitur non consistunt in actuali perceptione, sed ab ipsa realiter distinguuntur (2).

283. III. Ratio. Perceptio aliquando reflexa est, ut supra diximus (3): tunc autem objectum immediatum perceptionis reflexae est perceptio directa, v. g. dum cognosco me cognoscere, objectum immediatum hujus cognitionis, qua cognosco me cognoscere, est ipsa cognitio quam habui de aliqua re. Ergo si idea reipsa non distingueretur a perceptione, jam perceptio reflexa, et directa essent unum, et idem. Sunt autem perceptio reflexa, et directa duae operationes intellectus reipsa distinctae; etenim perceptio directa desinit esse statim atque intellectus rem cognovit (4).

---

(1) § 171. Consule S. Augustinum l. 12. de Gen ad litt. c. 16. num. 33. idipsum exemplo confirmantem. „ In auditu, nisi auribus perceptae vocis imaginem continuo spi„ ritus in seipso formaret, ac memoria retineret ignoraretur secunda syllaba, utrum „ secunda esset, cum jam, prima utique nulla esset, quae percussa aure transisset: ac „ sic omnis locutionis usus, omnis cantandi suavitas, omnis postremo in actibus nostris „ corporalis motus dilapsus occideret, neque ullum progressum nancisceretur, si trans„ actos corporis motus memoriter spiritus non teneret, quibus consequentes in agendo „ factus in se connecteret. Quos utique non tenet, nisi imaginaliter a se. „ Quae ratio aeque probat de perceptionibus, quae cum sint actus mentis, nequeunt plures esse simul, sed una praecedit aliam; ideoque cum quaelibet syllaba percipi debeat, ut integra percipiatur locutio, numquam integram locutionem perciperemus, quia jam trasisset perceptio primae syllabae, cum perciperemus secundam syllabam, neque prior perceptio quae tunc nulla esset, coniungi posset cum posteriori.

(2) Mirum est, quam haec ratio torqueat Lockium. Ut ab ea se liberet, ait c. 10. §. 2. l. 2. de intell. hum. memoriam nihil aliud esse, quam potestatem animae ad excitandas perceptiones, quas jam habuit. Verum si ita se res habet, inquirendum restat, undenam sit in anima potestas ad has potius, quam alias perceptiones excitandas; nam perceptiones illae jam praecesserunt, nec amplius actu sunt. Nisi ergo aliquid reliquerint in mente quod actu sit, nulla erit hujusmodi potestas; quemadmodum nec in sigillo ulla est potestas ad exprimendam imaginem, si haec in illo sit prorsus obliterata. Praeterea haec potestas animae saepe ita exilis est, et attenuata, ut vix recordari possimus eorum quae cognovimus, aliquando etiam res cognitae ita e memoria excidunt, ut nos earum oblivio omnino capiat. Si nihil aliud in anima relictum fuit ex perceptionibus quas habuit, praeter solam potestatem excitandi easdem perceptiones, cur alias facillime, alias difficillime, alias nullo modo excitare anima potest? Audiat Lockius S. Augustinum scribentem l. 11. de Trin. c. 5. „ Acies „ animi (idest potestas), quae formatur ex memoria, cum recordando aliquid cogi„ tamus non ex ea specie procedit quam meminimus visam; quandoquidem eorum „ meminisse non possemus, nisi vidissemus: acies autem animi quae reminiscendo „ formatur, erat etiam prius quam corpus quod meminimus, videremus, quanto magis prius quam id memoriae mandaremus. „

(3) § 218.

(4) Quod et ipse fatetur Lockius loc. cit. ubi de perceptionibus scribit: „ Les per„ ceptions cessent d'être quelque chose dès qu'elles ne sont point actuellement aperçues „. *Perceptiones desinunt esse aliquid, cum actu non sunt perceptae.*

Idea igitur saltem perceptionis reflexae reipsa distinguitur a perceptione reflexa (1).

284. Ad primum neg. min. Nam via qua incedunt Arnaldus, et Lockius non modo neque expeditior, neque simplicior est, sed plane repugnans naturae mentis humanae; haec enim si objecta externa perciperet absque ideis disctinctis, extra perciperet; ideoque perceptio non esset actio immanens; quod esse non potest, ut dictum est (2). Praeterea cum mens sit indifferens ad omnes perceptiones, requiritur, ut determinetur ad hanc potius perceptionem, quam aliam: determinatur autem per ideam impressam, quam propterea diximus (3) esse principium cognitionis (4). Quare perceptio consequitur speciem intelligibilem, sicut effectus suam caussam (5). Proinde si idea non distingueretur a perceptione, esset caussa sui ipsius.

285. Ad secundum dist. ant. nisi mens illam percipiat eodem actu, quo percipit obiectum, conc. diverso actu, subdist. cum eam percipit reflexe, conc. cum eam percipit directe, nego. Ut observat S. Thomas (6), duplex est motus animae in imaginem: unus in ipsam imaginem, ut est res quaedam; alter in imaginem, ut est alterius repraesentatio. Prior est motus diversus a motu in rem ipsam; posterior est idem ac motus in rem repraesentatam (7). Hac ratione sacris Imaginibus, ut sunt res quaedam, puta lignum, aurum etc. nullus exhiberi cultus potest; exhibetur vero illis, ut sunt imagines, quia cultus refertur in Sanctos, quorum sunt imagines. Sic ergo ideae ut imagines objectorum percipiuntur eodem actu directo, quo percipiuntur objecta: ut autem sunt res quaedam, percipiuntur diverso actu, sed tunc perceptio est reflexa.

286. Ad tertium neg. min. Nam sicut mens lumine quo est perfusa, cognoscit, unum objectum esse distinctum ab alio; ita

---

(1) Vide S. Thom. 1. p. q. 87. a. 3. ad 3.

(2) § 269. (3) § 264.

(4) Nec sufficit recurrere ad legem commercii, ut mens determinetur ad hanc potius quam ad illam perceptionem ex determinatis motionibus cerebri. Primum quidem, quia hujusmodi lex nulla ratione nititur, ut alibi ostendemus. Deinde quia non explicat, quomodo mens determinari possit ad percipiendas res abstractas, et universale ex motionibus cerebri, quae sunt circa res singulares. Postremo quia nulla reperitur proportio inter motiones cerebri quae sunt corporales, et perceptionem quae est actio immaterialis.

(5) S. Thomas q. 8. de ver a. 6. „ Intelligens, *ait*, et intellectum, prout ex eis „ est effectum unum quid, quod est intellectus in actu, sunt unum principium hujus „ actus, qui est intelligere „.

(6) 3. p. q. 25. a. 3.

(7) S. Basilius l. 2. adv. Eunom n. 17. „ Ex affini affine solet cognosci. Sic in sigillo inspicitur ejus qui se expressit effigies, et per Imaginem exemplar cognoscitur, „ si videlicet comparemus nos eam, quae in utroque est identitatem „.

eodem lumine cognoscit, hanc ideam esse hujus potius, quam alterius objecti; cum idea sit ipsum objectum in esse intelligibili, ut dictum est (1). Neque propterea oportet, ut idea seorsim repraesentet suam repraesentationem; nam eo ipso quod natura sua est imago, sive repraesentatio objecti, statim atque praesentat objectum, repraesentat objectum, seipsam, et suam repraesentationem; siquidem, ut est dictum (2), quatenus est imago, cognoscitur eodem actu, quo cognoscitur objectum. Itaque ut nemo visum instruit ad percipiendos colores, ita nec mens instrui a quopiam debet ad distinguenda objecta in eorum ideis, sive imaginibus. Ut enim S. Thomas advertit (3): *Anima per intellectum cognoscit corpora cognitione immateriali, universali, et necessaria.* In iis autem quae necessaria sunt, docemur a Deo per lumen naturale menti perfusum (4).

287. Ad quartum dist. maj. revera non cognosceremus res extra animam, eo modo quo sunt extra animam, conc. diverso modo, nego. Utique mens cognoscit res corporeas, sed non modo corporeo, bene vero modo incorporeo, et immateriali, cum ipsa sit incorporea, et immaterialis (5); quemadmodum qui picturam intuetur, non videt quidem rem pictam eo modo quo est in seipsa, videt tamen eamdem rem, ut est repraesentata per picturam. Quod autem additur ex D. Thoma, ad rem non facit: nam ibi S. Doctor agit adversus Platonem, qui, ut infra ostendemus, excogitavit ideas quasdam a rebus separatas, quarum participatione mens intelligeret; idque affirmabat propterea quod *credidit quod forma cogniti ex necessitate sit in cognoscente, eo modo quo est in cognito.* Adversus hanc positionem Angelicus insurgit, ostenditque id esse non posse, quia cum ideae illae separatae, non essent substantiae rerum sensibilium, per illas nullo modo possemus judicare de sensibilibus, semel atque forma rei cognitae

---

(1) § 281. (2) § 285. (3) 1. p. q 84. a. 1.

(4) Consule S. Basilium epist. 8. al. 141. n. 12. „ Naturalia judicis, *inquit*, documenti experlia a conditore nostro Deo indita fuerunt. Visum enim nemo edocet „ ut percipiat colores, aut figuras; neque auditum, ut sonos, et voces; neque olfactum, ut bene, et male olentium rerum vapores; neque gustum, ut sapores, ac „ succos: neque tactum, ut mollia, et dura, aut calida, aut frigida. Neque sane „ quisquam mentem docebit intelligibilia adsequi „.

(5) „ Intellectus (inquit S. Thomas 1. p. q. 84. a. 1.) species corporum, quae „ sunt materiales, et mobiles, recipit immaterialiter, et immobiliter, secundum modum suum; nam receptum est in recipiente ad modum recipientis „. Idipsum docet „ S. Augustinus l. 8. de Civ. cap. 6. Nulla est, *inquit*, pulchritudo corporalis, „ sive in statu corporis, sicut est figura, sive in motu, sicut est cantilena, de qua „ non animus judicet. Quod profecto non posset, nisi melior in ipso esset haec species, „ sine tumore molis, sine strepitu vocis, sine spatio, vel loci, vel temporis „. Et l. „ 12. de Gen ad litt. c. 16. n. 33. „ Praestantior est imago corporis in spiritu, quam „ ipsum corpus in substantia sua „.

deberet esse in cognoscente eo modo quo est in cognito (1). Hoc autem in systemate S. Thomae locum non habet, qui expresse statuit (2), necesse non esse, ut *forma cogniti sit in cognoscente eo modo quo est in cognito.*

288. Ad quintum neg. maj. nam ideae, per quas cognoscimus res extra animam, sunt acceptae ab ipsis rebus ministerio sensuum; ideoque nullum est periculum, ne idealismus inducatur.

ARTICULUS III.

Utrum ideae impressae distinguuntur ab expressis.

289. Videntur non distingui, I. quia idem est objectum in utraque repraesentatum. Ergo eadem est idea repraesentans.

290. II. Eadem est actio qua mens intelligit, et qua dicit, seu format verbum: nam ut ait S. Thomas (3), *intellectus intelligendo concipit, et format verbum.* Ergo eadem quoque erit species impressa, qua mens intelligit, et expressa, quae est ipsum verbum productum.

Propositio. *Ideae impressae distinguuntur ab expressis.*

291. Prob. Ideae impressae, sunt principium cognitionis, et repraesentant objectum per modum intelligibilis; ideae expressae sunt terminus cognitionis, et repraesentant objectum per modum rei intellectae, ut dictum est (4). Sed nequit idem esse principium, et simul terminus cognitionis: nequit idem repraesentare objectum ut intelligibile, et ut intellectum. Ideae igitur impressae distinguuntur ab expressis (5).

---

(1) Spagnius qui de Ideis p. 2. § 109. praefatum argumentum objicit, haec animadvertisset, si articulum S. Thomae vel oscitanter legisset: quod facere debuisset, antequam S. Doctorem traduceret, veluti pugnantia loquutum.

(2) Art. cit.

(3) l. 4. con. Gen. c. 2.

(4) § 264. Consule S. August. l. 15. de Trin. c. 10. n. 19. „ Necesse est, *inquit*, „ cum verum loquimur, id est, quod scimus loquimur, ex ipsa scientia quam me„ moria tenemus, nascatur verbum quod ejusmodi sit omnino cujusmodi est illa „ scientia de qua nascitur „. Et l. 9. de Trin. c. 12. „ Liquido tenendum est, quod omnis res quamcumque cognoscimus, congenerat in nobis notitiam sui „. Haec autem „ notitia est ipsa species expressa. Vide not. 4. pag. 137., et not. 5. pag. 138.

(5) Quapropter S. Thomas q. 8. de pot. a. 1. ait: „ Intelligens in intelligendo ad „ quatuor potest habere ordinem, scilicet, ad rem quae intelligitur, ad speciem „ intelligibilem, ad suum intelligere, et ad conceptionem intellectus, quae quidem „ conceptio a tribus praedictis differt „

292. Ad primum dist. ant. est idem objectum repraesentatum eodem modo, nego. diverso modo, concedo. Responsio patet ex dictis (1).

293. Ad secundum neg. conseq. Nam dicere, et intelligere sunt in eodem genere actionis. At species impressa est in genere principii; expressa in genere termini intellectionis, ut dictum est (2).

QUÆSTIO V.

De idearum origine.

294. Constituta idearum existentia, et distinctione, progredimur ad earum originem, quam ad examen revocaturi (3), opiniones Philosophorum referemus, et qnae sint a veritate alienae, quae ad veritatem proprius accedant, ostendemus. Itaque 1. qnaeremus, an ideae sint corporum effluxiones. 2. An sint modificationes materiae. 3. An sint formae separatae. 4. An Plato istas formas admiserit. 5. An ideae sint menti inditae. 6. An indita sit idea Dei. 7. An omnia cognoscamus in Deo. 8. An vero in idea totius Universi. 9. An mens sibi ideas formet, 10. An ideae fiant per sensationem. 11. An earum origo sufficienter explicetur a S. Thoma.

ARTICULUS I.

Utrum ideae intellectuales sint corporum effluxiones.

295. Ita senserunt Democritici, et Epicurei, ut supra dictum est (4), commenti, quasdam in mundo exstare tenuissimas con-

(1) § 291.

(2) Addimus, etiam intelligere, et dicere aliquo modo differre: nam ut ait S. Thom. q. 4. de ver. a. 2. ad 5. „ In nobis dicere non solum significat intelligere, sed „ intelligere cum hoc quod est ex se exprimere aliquam conceptionem „. Et 1. p. „ q. 34. a. 1. ad 3. „ Dicere, et intelligere differunt; nam intelligere importat „ solam habitudinem intelligentis ad rem intellectam, in qua nulla ratio originis im- „ portatur.... sed dicere importat principaliter habitudinem ad verbum conceptum; „ nihil enim est aliud dicere, quam proferre verbum; sed mediante verbo importat „ habitudinem ad rem intellectam, quae in verbo prolato manifestatur intelligenti „.

(3) Investigatio originis idearum opus est magnae difficultatis. Quare S. Augustinus epist. 162. al. 101. n. 4. „ Cum eas, *inquit*, coguntur intueri, si recte adver- „ terint, atque compererint non eas esse corporeas, sed corporum simillimas, ratio- „ nem tamen de his non continuo valent reddere, quibus caussis, et quemadmodum „ fiant qua denique natura sua subsistant, vel in quo subjecto sint: utrum ita in „ animo fiant ut in membrana ex atramento litterae, ubi utraque substantia est, „ membrana scilicet, et atramentum: an sicut sigillum in cera, vel figura quaelibet, „ cui cera subjectum est, illa in subjecto: an utroque modo fiant ista in spiritu no- „ stro aliquando sic, aliquando autem sic.

(4) § 211.

cretiuncnlas, sive contexturas atomorum, idest, corpusculorum indivisibilium, quas *idola*, *typos*, *imagines*, *simulacra*, *effigies* dixerunt, atque ex eis sensationem, et intellectionem fieri (1).

296. Videtur autem ita dicendum, I. quia omne simile simili cognoscitur. Sed mens cognoscit corpora. Ergo nonnisi per similia corpora.

297. II. Diodorus Siculus refert (2), in quibusdam Africae Regionibus fuisse conspecta per aerem volitantia quaedam concrementa formas animalium omnis generis referentia. Atqui hae formae si subtiliores sint, possunt penetrare usque ad cerebrum. Ergo in eis objecta percipi possunt.

298. III. Negari neqnit, varias ex corporibus emitti particulas, maxime ex animatibus ob jactationem multam, et calorem (3). Hae autem particulae referunt corporum figuras, et simulacra. Igitur si in animum incurrant, erunt caussae perceptionum.

Propositio. *Ideae intellectuales nequeunt esse corporum effluxiones.*

299. I. Ratio. Si ideae intellectuales essent effluxiones corporum, nnlla corpora diutins durarent, tot imaginum emissione. Quod est contra experientiam.

300. II. Ratio. Si perciperemus per hujusmodi imagines e corporibus emissas, non haberemus, nisi ideas illarum rerum, quas videmus. Multa autem percipimus, quae numquam vidimus (4), nec videre potuimns (5).

---

(1) Vide Plutarch. l. 4. de plac. c. 8., et Sympos. l. 8. q. 10., Tullium l. 1. de nat. deor. et l. 1. de fin., et S. Thom. 1. de ani. lect. 5.

(2) Apud Gassend. Animad. in Epic. Physiol. p. 236.

(3) Lucretius l. 4.

Dico igitur rerum effigias, tenuesque figuras
Mittier ab rebus summo de cortice earum,
Quae quasi membrana, vel cortex nominanda est,
Quod speciem, ac formam similem gerit ejus imago,
Quoiuscumque cluet de corpore susa vagari.

(4) Cicero l. 1. de nat. deor. „ Quid est, *inquit*, quod minus probari possit, „ quam omnium in me incidrre imagines? Homeri, Archilochi, Numae,... Quid quod „ ejusdem hominis in meum aliae, aliae in tuum? Quid quod earum rerum, quae „ numquam omnino fuernnt, neque esse potuerunt, ut Scyllae, ut Chimerae? Quid „ quod hominnm, locorum, urbium earum, quas numquam vidimus? Quid quod si- „ mul ac mihi collibitum est, praesto est imago „?

(5) Vidit hujus rationis vim vel ipse Lucretius; nam l. 4. quaestione proposita, subjicit:

An ne voluntatem nostram simulacra tuentur,
Et simul ac volumus, nobis occurrit imago?
Si mare, si terram cordi est, si denique caelum,
Conventus hominum, pompam, convivia, pugnas,
Omnia sub verbo ne creat natura, paratque?
Quam praesertim aliis eadem in regione, locoque
Longe dissimiles animus res cogitet omnis.

301. III. Ratio est S. Augustini (1): *Quaero*, inquit, *utrum etiam ab ipsis atomis effluant imagines? Si effluunt, quomodo jam sunt atomi, a quibus aliqua corpora separantur? Si non effluunt, aut potest aliquid sine imaginibus cogitari, quod vehementer nolunt* (*Epicurei*); *aut unde norunt atomos, quas nec cogitare potuerunt?*

302. Ad primum dist. min. mens cognoscit corpora modo immateriali, concedo, materiali, nego. Cum enim mens sit immaterialis, cognoscit quidem corpora, sed immaterialiter, ut dictum est (2), quippe cognoscit in corporibus communem rationem corporis, ut supra diximus (3), proindeque in ideis immaterialibus, in quibus ea communis ratio repraesentatur: sic autem simile simili cognoscitur.

303. Ad secundum, omissa maj. neg. min. Nam ut concederemus., formas illas exstare, nec esse positas, quemadmodum iris, in refractione radiorum solarium; qui fieri posset, ut ejusmodi concrementa, ita permanerent, et absque ulla confusione conservarentur, ut inconfusa penetrare possent usque ad cerebrum, et animum cogitantis, ejusque imperio ac voluntati praesto esse (4)?

304. Ad tertium neg. min. Quis enim persuadere sibi poterit, particulas e corporibus emissas referre eorumdem corporum imagines (5); multoque minus easdem particulas ferire animum posse (6)?

---

(1) Epist. 118. al. 56. n. 31.

(2) § 287.

(3) §. 220.

(4) Eustathius apud Macrobium l. 7. Saturn. c. 14. Epicurum interrogat: *An tunc imagines e rebus avolant, cum est, qui velit videre? an et cum nullus adspicit, emicant undique simulacra? Nam si quod primum dixi, teneat; quaero, cujus imperio simulacra praesto sint intuenti, et quotiens quis voluerit ora convertere totiens se illa convertant? Sin secundo inhaereat, ut dicat, perpetuo fluore rerum omnium manare simulacra, quaero, quandiu cohaerentia permanent, nullo coagulo juncta ad permanendum?.... Quis potest in animum inducere, simul atque oculos verteris, incurrere imagines caeli, maris, littoris, prati, navium, pecudum, et innumerabilium praeterea rerum, quas uno oculorum jactu videmus-cum sit pupilla quae visu pollet, oppido parva? Et quonam modo totus exercitus visitur? An de singulis militibus profecta simulacra se congeruut, atque ita collecta tot millia penetrant oculos intuentis?*

(5) Alexander in l. de sensu, et sens. c. 3. „ Quomodo, *inquit*, parietes laeves, „ in quibus nihil eminet, simulacra reddere cum figuratione apparente possunt! Quo- „ modo specula, et aquae, cum in ipsis quoque sit laevor? Quomodo possunt ex „ simulacro existente in speculo tot rursus alia defluere! Quomodo illud adeo est „ crassum, ut tanto defluxui sufficiat „?

(6) Hinc Cicero l. 15. Fam. epist. 16. *His autem spectris*, ait, *etiamsi oculi possent feriri; animus qui possit, ego non video. Doceas tu me oportebit, cum salvus veneris, in meane potestate sit spectrum tuum, ut simul ac mihi collibitum*

ARTICULUS II.

Utrum ideae intellectuales sint modificationes materiae.

305. Rursus cum Hobbesio, et Lockio manus conserimus, qui cum perceptiones ab ideis minime distinguant, arbitrantur, Hobbesius quidem, ideas reipsa esse modificationes materiae (1); Lockius vero, quod tales con sint, demonstrari haud posse.

306. Videntur autem ideae esse modificationes materiae, I. quia qui in acutis meditationibus vehementius versantur, experiuntur commoveri partes cerebri. Signum est igitur, ideas ad quas illi advertunt, in modificationibus materiae cerebri esse positas.

307. II. Ideae sunt repraesentationes rerum, quae in nobis; vel extra nos sunt. Atqui partes materiae diversimode modificatae possunt res in nobis, et extra nos repraesentare, sicut speculum plas num repraesentat objecta in se, speculum concavum extra se. Ergo.

308. III. Ex eo quod imago Caesaris in auro sculpta, possit percipi sine auro, non sequitur, eam imaginem non esse modificationem. Ergo ex eo quod ideae abstractae a materia possint percipi sine materia, non sequitur, illas non esse modificationes materiae.

Propositio. *Ideae intellectuales esse non possunt modificationes materiae.*

309. I. Ratio. Ideae intellectuales sunt principium cognitionis intellectivae, ut dictum est (2). Sed si essent modificationes materiae, non possent esse principium intellectivae cognitionis. Ergo. Prob. min. Principium cognitionis intellectivae debet esse immateriale (3); quandoquidem, ut supra demonstratum est (4),

---

sit de re cogitare, illud occurrat: neque solum de te qui mihi haeres in medullis sed si insulam Britanniam caepero cogitare, ejus εἴδωλον mihi aedvolabit ad pectus.

(1) Cum Hobbesio idipsum sentiunt impii Tolandus, Collinsius, Covvardus, Helvetius, Voltaire, aliique increduli, ac libertini, qui animi spiritualitatem, ed immortalitatem impugnant. Nam si ideae mentis nihil aliud sunt quam configurationes materiae, nihil praeterea habemus, quod non cum bestiis commune sit. Vide lib. inscriptum *Oracle des nouveaux philos. Convers.* 5.

(2) §. 264

(3) Vid. S. Thom. 1. p. q. 14. art. 1., et S. August. l. 12. de Gen. ad litt. c. 16 n. 33., ubi scribit. „ Omni modo praestantior est qui facit, ea re de qua aliquid fa„ cit; neque nullo modo spiritu praestantius est corpus; immo perspicuo modo spiri„ tus corpore. Quamvis ergo prius videamus aliquod corpus quod antea non videramus, atque inde incipiat imago ejus esse in spiritu nostro, quo illud cum absens fuarit recordemur: tamen eamdem ejus imaginem non corpus in spiritu, sed ipse spiritus in seipso facit. „

(4) § 215. seqq.

perceptio est operatio immaterialis, nec potest consistere in motu, sive in modificatione materiae: si autem principium cognitionis intellectivae esset materiale, jam effectus excederet suam caussam; quod esse non potest, cum perfectio effectus contineatur in sua caussa. Ideae autem intellectivae essent materiales, si forent modificationes materiae. Igitur esse non possent principium intellectivae cognitionis.

310. II. Ratio. Modificatio materiae nihil est aliud, quam diversa dispositio, et configuratio partium materiae diversimode motae, ut adversariis placet. Atqui materiae partes quacumque ratione disponantur, configurentur, ac moveantur, esse nequeunt principium cognitionis intellectivae (1), Lockio ipso fatente (2). Ergo cum ideae sint principium cognitionis intellectivae, fieri nullatenus potest, ut sint modificationes materiae.

311. III. Ratio. Si ideae consisterent in certo materiae motu, jam ideae oppositae consisterent in motibus oppositis. Reperiuntur

---

(1) Vide S. Thom. in 2. d. 3. q. 1 a. 1.

(2) Sic enim scribit Essai etc. l. 4. c. 10. § 10. „ La matiére qui est un etre „ *non-pensant*, et le mouvement, ne sauroient jamais faire naître la pensée, quelques „ changemens que le mouvement puisse produire tant a l' égard de la figure qu' a „ l' égard de la grosseur des parties de la matiére. Il sera toujours autant au-dessus „ des forces du mouvement et de la matiére de produire de la conoissance, qu'il „ est au-dessus des forces du Néant de produire la matiére ... Divisez la matiére en „ autant de petites parties qu' il vous plaira (ce quel nous sommes portés à re- „ garder comme un moyen de la *spiritualsier* et d' en faire une chose *pensante*) don- „ nez-lui, dis-je, toutes les figures et tous les différens mouvemens que vous vou- „ drez; faites-en un Globe, un Cube, un Cone, un Prisme, un Cylindre etc., dont „ les diamétres ne soient que la 1000000. partie d' un *Gry*; cette particule de ma- „ tiére n' agira pas autrement sur d' autres corps d' une grosseur qui lui soit pro- „ portionnée, que des corps qui ont un pouce, ou un pied de diamétre, et vous „ pouvez espérer avec autant de raison de produire du sentiment, des pensées et „ de la conoissance, en joignant ensemble de grosses parties de matiére qui ayent „ une certaine figure, et un certain mouvement, que par le moyen des plus petites „ parties de matiére, qu' il y ait au Monde. Ces dernieres se heurtent, se poussent, „ et résistent l' une a l' autre, justement comme les plus grosses parties; et c' est „ là tout ce, qu' elles peuvent faire „. *Materia quae est ens minime cogitans, et motus, numquam possent producere cogitationem, quaecumque esset variatio, quam motus producere posset tam respectu figurae, quam respectu crassitiei partium materiae. Tam erit semper supra vires motus, et materiae productio cognitionis, quam est supra vires nihil productio materiae.... Dividatur materia in quaslibet minimas partes (qui quidem modus videtur esse materiam spiritualem efficiendi, exque ea formandi rem cogitantem) ipsi tribuantur omnes figurae, omnesque diversi motus, quos lubet: conformetur ut globus, ut cubus, ut conus, ut prisma, ut cylindrus etc., quorum diameter non excedat* 1000000. *partem* 1-10 *lineae* (hanc Lockius novo nomine vocat Gry) *haec materiae particula non aliter aget in alia corpora crassitiei ipsi proportionatae, quam in corpora quae habent pollicem, aut pedem diametri; eodemque jure fas vobis erit sperare, ut sensus, cogitatio, cognitio producatur ex conjunctione majorum materiae partium habentium certam figuram, et certum motum, quam per minimas materiae partes exstantes in mundo. Hae postremae similiter sese impellunt, et urgent, atque invi-*

autem in nobis simul ideae oppositae, v. g. caloris, et frigoris, nisi enim in nobis reperirentur, ignoraremus, quid per illas significaretur; nec possemus unam ab altera distinguere. Ergo reperirentur simul in nobis motus oppositi: quod esse non potest (1).

312. IV. Ratio. Multa percipimus per ideas complexas, ut cum percipimus chiliogonum, idest, figuram constantem mille lateribus. Possumus etiam in chiliogono demonstrare; omnes angulos esse aequales 1996. angulis rectis. Tunc vero si ideae essent modificationes, sive motiones materiae, ut chiliogonum perciperem (2), ejusque angulos, tot deberent esse motiones in mea anima, quot sunt anguli, et latera chiliogoni, immo quot sunt ejus partes, quae omnes moveri deberent. Cum autem motus in instanti esse non possit, est enim transitus de loco ad locum, qui transitus in instanti fieri nequit; sequeretur, chiliogonum percipi non posse nisi per partes, numquam vero totum simul posse percipi. Ideae igitur in anima spirituales sunt (3).

313. Ad primum neg. cons. Nam quod partes cerebri commoveantur in iis qui acute, vehementiusque meditantur, non id

---

cem resistunt, perinde atque majores partes: quod est id omne, quod possunt efficere. Itaque ex Lockio materiam, et motus cognitionem producere numquam possunt; tamque excedit ea productio vim motus, et materiae, quantum productio materiae excedit vim nihil; nam partes materiae, quacumque demum ratione dividantur, ac moveantur, possunt quidem se invicem urgere, impellere, sibique resistere, sed nihil praeterea efficere queunt. Haec autem cum Lockius scribit, manifeste sibi contradicit: nam si ideae possent esse modificationes materiae, materia aliquando posset ita moveri, ut ex diversitate motuum cognitio gigneretur.

(1) Hanc rationem desumsimus ex S. Thoma 7. Metaph. lect. 6. sic scribente: „ „ Contrariorum formae in materia sunt diversae, et contrariae; in anima autem est „ quodammodo una species contrariorum et hoc ideo, quia formae in materia sunt „ propter esse rerum formatarum: formae autem in anima sunt secundum modum „ cognoscibilem, et intelligibilem. Esse autem unius contrarii tollitur per esse alterius. „ Sed cognitio unius oppositi non tollitur per cognitionem alterius, sed magis juvatur. „ Unde formae oppositorum in anima non sunt oppositae „.

(2) Idem dic de quolibet numero, praesertim pari: nam, ut advertit Angelicus 1. Metaph. 1. lect.8. „ Numeri impares per ordinem sibi additi, semper retinent figuram qua- „ drati, pares autem figuram variant. Ternarius enim unitati quae est principium nu- „ merorum, additus, facit quaternarium, qui est primus quadratus: nam bis duo „ quatuor sunt. Rursus quaternario quinarius additus, qui est impar, novenarium „ constituit, qui est etiam quadratus, et sic de aliis. Si vero binarius, qui est primus par, unitati addatur, triangularem numerum constituit, scilicet ternarium. Cui si addatur quaternarius, qui est secundus par, constituit heptangulum numerum, qui „ est septenarius. Et sic deinceps numeri pares sibi invicem additi, figuram non eam- „ dem servant „.

(3) De numerorum aequalitate agens S. Augustinus, secundum quam de inaequalibus numeris judicamus, scribit l. 6. de Musica c. 2. *Aequalitatem illam, quam in sensibilibus numeris non reperiebamus certam, et manentem, sed tamen adumbratam, et praetereuntem agnoscebamus, nusquam profecto appeteret animus, nisi alicubi nota esset: hoc autem alicubi non in spatiis locorum, et temporum; nam illa tument, et ista praetereunt, etc.*

provenit ex eo quod ideae sint modificationes materiae cerebri, sed quia, ut dictum est (1), ad actum intellectus requiruntur actiones virium corporearum utentium organis corporeis. Nam si ideae in motibus organorum consisterent, sequeretur, intellectum, postquam vehementius meditatus fuit, esse minus aptum ad intelligendum: quod falsum est (2).

314. Ad secundum neg. min. si sermo sit de repraesentatione activa, quo modo ideae intellectuales repraesentant; sunt enim principium cognitionis, ut dictum est (3). Conceditur autem minor, si sermo sit de repraesentatione mere passiva, cujusmodi est repraesentatio rerum in speculis; nam ut docet S. Thomas (4), *formae in speculo videntur ex quandam reflexione visualium radiorum, vel etiam formarum visualium... reflexio autem fit ad loca determinata secundum proportionem corporum, ad quae fit reflexio.* Et quia haec proportio non est eadem in speculis planis, et concavis, ideo non est eadem reflexio: quaecumque autem sit, sempre est passiva quia formae, sive imagines non sunt a speculis, sed resultant in speculis, ut idem S. Thomas animadvertit (5).

315. Ad tertium neg. suppositum antecendentis, in quo supponitur, imaginem Caesaris, dum percipitur, esse illam eamdem, et eodem modo, quo reperitur in auro sculpta; quod a veritate quam procul distat; qua enim via haec imago sculpta penetrare in animum potest? Est igitur in anima imago Caesaris alia ratione ab ea qua est in auro sculpta, ideoque nihil mirum, quod percipi possit sine auro (6).

---

(1) § 119.

(2) *Excellentia sensibilium*, inquit S. Thomas 1. p. q. 75. a. 3. ad 2. *corrumpit sensum, quod in intellectu non contingit. Nam intellectus intelligens maxima intelligibilium, magis potest postmodum intelligere minora. Si vero in intelligendo fatigetur corpus, hoc est per accidens, inquantum intellectus indiget operatione virium sensitivarum, per quas ei phantasmata praeparantur.*

(3) § 264.

(4) 2. de Caelo lect. 12.

(5) Ibid.

(6) Accipere species sine materia non uni tantum convenit intellectui, sed etiam sensibus. *Sensus*, inquit S. Thomas 2. de ani. lect. 24., *est susceptivus specierum sine materia sicut cera recipit signum annuli sine ferro, et auro.... Non enim eadem dispositio est cerae ad imaginem, quae erat in ferro, et auro. Assimilatur enim cera aureo sigillo, quantum ad imaginem, sed non quantum ad dispositionem auri. Et similiter sensus patitur a sensibili habente colorem, aut humorem, idest, saporem, aut sonum, sed non inquantum unumquodque illorum dicitur, idest, non patitur a lapide colorato, inquantum lapis, neque a melle dulci, inquantum mel.... Assimilatur enim sensus sensibili secundum formam, sed non secundum dispositionem materiae.*

ARTICULUS III.

Utrum ideae sint formae separatae.

316. Plato cum animadvertisset, universa corporalia mobilia, proindeque incerta esse, statuit, praeter corporalia quae motu cientur, esse aliud genus entium, quae ideas appellavit, quarum participatione et sensibilia constituerentur, et mens perciperet (1). An Plato hujusmodi ideas posuerit a Deo, et a rebus separatas, quaeremus in sequenti articulo. Nunc autem quaerimus, an reipsa sint.

317. Videntur autem esse, I. Quia si nulla est idea separata a rebus sensibilibus, hae omnes erunt motui subjectae. Nulla igitur de iisdem erit scientia, quae debet esse de rebus immobilibus, et necessariis.

318. II. Essentiae rerum sunt aeternae, et immutabiles. Sed tales non sunt, ut existunt in singularibus, in quibus sicut coeperunt esse, ita desinere possunt. Sunt igitur aeternae, et immutabiles in seipsis.

319. III. Omne quod est participatum, caussatur ab eo quod est per se tale. Sed anima intelligens participat intelligibilia. Ergo intellectio in anima caussatur ab iis quae sunt per se intellecta. Haec autem sunt separata a materia. Existunt igitur ideae separatae.

Propositio. *Nullae possunt esse ideae per se existentes, a Deo, et a rebus separatae.*

320. Prob. ratione S. Thomae (2). Si hujusmodi exstarent ideae forent substantiae communes pluribus: substantiae quidem, quia quod per se existit, et non in alio, substantia est, ut infra dicemus; communes vero, quia a pluribus participatae. Atqui substantia communis pluribus, separata existere non potest (3). Si enim existeret, vel esset substantia, omnium quae sub ea continentur, vel unius dumtaxat. Fieri autem non potest, ut sit sub-

(1) Vide S. Thom. 1. p. q. 84. a. 1.

(2) 7. Metaph. lect. 13.

(3) Hac vel unica ratione evertitur totum impium systema Benedicti Spinozae, ceterorumque Pantheistarum, qui nonnisi unam substantiam dari, aut concipi posse ajunt. Quare impudens est calumnia Antonii Genuensis cum Metaph. 1. p. c. 7. § 58. edit. an. 1751. et prop. 94. edit. an. 1774. commentus, materiam primam ex Aristotele, nihil aliud esse, quam infinitam extensionem incorpoream, cujus principium activum sit ipsa actio Dei materiam pervadens; in doctrina Aristotelis, ejusque veteris Scholae purum Spinozismum agnoscit. Sed hac de re alias.

stantia omnium, quia unum non potest esse substantia pluribus, quandoquidem plura sunt ea, quorum substantiae sunt plures, et diversae. Si autem sit substantia unius eorum, quae sub ipsa continentur, jam non erit substantia communis pluribus, sed singularis. Nullae ergo possunt esse ideae per se existentes, a Deo, et a rebus separatae.

321. Ad primum dist. ant. erunt motui subjectae, et tamen sunt in eis habitudines immobiles, conc. secus, nego. *Rerum mutabilium*, inquit S. Thomas (1), *sunt immobiles habitudines: sicut Sortes, etsi non sempre sedeat, tamen immobiliter est verum, quod quando sedet, in uno loco manet. Et propter hoc nihil prohibet, de rebus mobilibus immobilem scientiam habere.*

322. Ad secundum dist. maj. sunt aeternae in mente Divina, conc. extra mentem Divinam, subdist. sunt aeternae negative, conc. positive, nego. Cum enim essentiae rerum creatarum sint quaedam participata similitudo Divinae essentiae: haec autem similitudo in Deo nihil aliud sit, quam Dei essentia ut imitabilis a creaturis, sequitur, essentias rerum non esse positive aeternas, nisi tantum in mente Divina (2). Quare sicut nulla creata veritas est positive aeterna, nisi relate ad intellectum Divinum, nec ulla veritas esset positive aeterna, si nullus esset intellectus aeternus (3); ita nulla essentia rerum creatarum est positive aeterna, nisi relate ad essentiam Divinam, nec ulla esset earum essentia, si nulla esset essentia aeterna. Sane essentiae rerum creatarum nihil aliud sunt, quam rationes, quibus res creatae constituuntur (4). Hae autem rationes in mente Divina continentur, earumque participatione est quaelibet res, quoquo modo est. Dum ergo mens considerat easdem rationes, quibus unaquaeque res est quidquid est, dicitur essentiam illius rei considerare. Quare necesse non est, ut essentiae rerum creatarum, per se ipsas existant. Dicuntur autem esse in seipsis negative aeternae, quia abstrahunt ab omni tempore.

323. Ad tertium dicimus, mentem, cum intelligit, participare intelligibilia per species intelligibiles, quae sunt intellectionis principium, ut dictum est. Species autem intelligibiles reducuntur in

---

(1) 1. p. q. 81. a. 1. ad 3.

(2) Vide S. Thom. 1. p. q. 15. a. 1. et 2.

(3) S. Thomas 1. p. q. 16. a. 7.

(4) *Singula* (inquit S. Augustinus l. 83. quaest. 46. n. 2.) *propriis sunt creata rationibus. Has autem rationes ubi arbitrandum est esse, nisi in ipsa mente Creatoris? Non enim extra se quidquam positum intuebatur, ut secundum id constitueret quod constituebat: nam hoc opinari sacrilegum est. Quod si hae rerum omnium creandarum creaturumve rationes in divina mente continentur, neque in divina mente quidquam nisi aeternum, atque incommutabile potest esse... non solum sunt ideae sed ipsae verae sunt, quia aeternae sunt, et ejusmodi atque incommutabiles manent; quarum participatione fit, ut sit quidquid est, quoquo modo est.*

Deum, tamquam in primam caussam, a qua est omne quod est. Itaque non oportet intelligibilia reducere ad ideas separatas (1).

ARTICULUS IV.

Utrum Plato admiserit ideas per se existentes, a Deo, et a rebus separatas.

324. De Platonis hac in re sententia eruditi viri decertant, Aristoteles (2) separatas illas ideas Platoni attribuit. Similiter S. Thomas (3), Scaligerus (4), aliique Critici juniores. Contra Atticus (5), Eugubinus (6), Ficinus (7), cum aliis, ideas Platonis accipiunt pro ipsis rerum archetypis in mente Divina existentibus, ut dictum est (8).

325. Videtur autem Plato hoc sensu ideas accepisse; nam I. describens mundi generationem, ait (9): *Si pulcher est hic mundus, et Opifex mundi bonus, sempiternum certe exemplum maluit imitari.* Sed hoc exemplum est ipsa idea exemplaris mundi in Deo existens, antequam mundus conderetur. Ergo ideae Platonis sunt exemplaria rerum in mente Divina existentia.

326 II. S. Augustinus (10) postquam docuit, ideas rerum esse rationes quae in mente Divina continentur, subdit: *Has rerum rationes principales appellat ideas Plato.* Igitur ex mente Platonis ideae sunt rationes in Deo existentes.

327. III. Quod autem Aristoteles aliter illas ideas acceperit, id evenit, vel quia imminuere voluit gloriam Magistri sui, vel quia ejus mentem non est assequutus, vel quia ita verba Platonis praeseferre videbantur (11).

Propositio. *Plato ideas, sive naturas quasdam admisit per se subsistentes, a Deo, et a rebus separatas.*

328. Ita S. Thomas (12) veteres Ecclesiae Patres sequu-

---

(1) Vide S. Thom. 1. p. q. 16. a. 1. ad 3., et q 84. a. 4. ad 1.
(2) 1. Metaph. et alibi. (3) 1. p. q. 79. a. 3.
(4) Exer 6. n. 4. (5) Apud Euseb. l. 15. Praep. c. 12.
(6) L. l. peren. Phil c. 12. (7) Epist. 11.
(8) § 322. (9) In Timaeo.
(10) L. 83. quaest. 46. n. 2.
(11) Nam, ut advertit S. Thomas 1. de ani. lect. 8. „ Aristoteles plerumque, quan-„ do reprobat opiniones Platonis, non reprobat eas quantum ad intentionem Platonis, sed quantum ad sonum verborum ejus „. Siquidem Plato symbolico loquendi genere saepe utitur, ut post Laërtium l. 3, idem Angelicus observat loc. cit.
(12) 1. p. g. 79. a. 3. et alibi.

tus (1). Prob. ejusdem Platonis verbis, qui in Paedone ut ostendat, animas hominum exstitisse ante corpora, et seorsim a corporibus intellexisse, sic scribit: *Si quidem sunt ea quae quotidie praedicamus* (2), *pulchrum*, *scilicet*, *quiddam*, *atque bonum*, *et omnis ejusmodi essentia*, *ad quam omnia sensibus percepta referimus*, *necesse est*, *ita ut ipsa sunt*, *nostram quoque animam prius etiam quam nasceremur extitisse.* Ex Platone igitur essentiae, seu ideae rerum perinde existunt, atque anima existebat priusquam nasceremur. Sed ipso Platone docente, anima antequam nasceremur, existebat a Deo, a corpore, et ab aliis rebus separata, eratque per se subsistens; quod multis ille in eodem *Phaedone* probare nititur. Igitur ex Platone ideae sunt per se subsistentes, a Deo, et a rebus separatae; alioquin ejus ratio nihil concluderet.

329. Ad primum dicimus, exemplar de quo Plato loquitur, esse a Deo distinctum. Nam ut S. Thomas (3) post S. Ambrosium (4), et Alcinoum (5) animadvertit, Plato tria rerum principia posuit, materiam, Deum, et ideam. Quorum principiorum unum non erat alterius caussa, sed per illa mundus, et ea quibus mundus constat, efficiebantur; ideoque materia ex Platonis sententia ingenita erat, et Deo coaeterna (6). Quod ergo ait, Deum condendo mundum, fuisse imitatum sempiternum exemplar, de exemplari intelligitur existente extra Deum.

330. Ad secundum dicimus, Platonem ab S. Augustino fuisse emendatum (7), et loco idearum separatarum ideas in mente Divina fuisse positas (8).

---

(1) Vide Tertull. l. de anima c. 8. ubi conqueritur, *in ideis Platonicis Gnosticorum semina relucere*. Ex eodem capite S. Irenaeus l. 2. advers. haer. c. 16. et 19. Gnosticos arguit, quod Platonem sequuti dixerint, aeones suos imagines esse eorum quae sunt. Justinus quoque utroque superior idipsum luculenter adserit scribens in Cohortat. ad Graec. n. 6. *Existimavit* (Plato) *formam ante id quod sensibus subjectum est*, *separatim existere*. Conferri etiam possunt Nazianzenus Orat. 2. de Theo., Ambrosius l. 1. Hexaëm. c. 1. n. 2., et l. 4. de Fide c. 4. n. 46., et S. Cyrillus Alex. l. 2. adv. Julian. ubi insuper advertit, Platonem circa ideas non sibi constitisse: nam *interdum substantias illas esse*, *ac per se subsistentes affirmat*; *alias Dei notiones esse definit.*

(2) Haec verba indicant, totum systema Platonicum niti doctrina idearum separatarum.

(3) In 2. d. 1. q. 1. a. 1. (4) L. 1. Hexaëm. c. 1. n. 1.

(5) De doctrina Platonis cap. 9.

(6) Vide S. Iren. l. 2. adv. haer. c. 19., Justin. in Cohort. ad Graec., et Theoph. l. 2. ad Autolyc.

(7) Ex regula quam tradit idem Augustinus l. 2. de Doctrina Christ. c. 40. „ Habent doctrinae omnes Gentilium simulata, et superstitiosa figmenta, gravesque sarcinas supervacanei laboris, quae unusquisque nostrum, duce Christo, de societate gentilium exiens debet abominari, atque devitare „.

(8) Ita S. Thomas 1. p. q. 84. a 5.

331. Ad tertium negamus, Aristotelem voluisse Platonis gloriam imminuere, ipsi affingendo absurdam sententiam (1): nam Aristoteles de Platone honorifice loquitur tunc praesertim cum de ideis agit (2). Negamus insuper quod additur de Aristotele mentem Platonis non assequuto; quis enim credet, acutum Philosophum, qui viginti annorum spatio (3) Platonem docentem audierat, quid is diceret, minime intellexisse? Quod vero subjicitur de reprobatis ab Aristotele Platonis verbis, non sententiis, id verum habet in aliis plerisque opinionibus: nam in ea quam versamus, tantum abest, ut verum sit, quin saepe S. Thomas ostendit, totum Platonis systema illa contineri.

ARTICULUS V.

Utrum ideae intellectuales menti sint concreatae, sive, ut ajunt, innatae.

332. Jam obsoleverat Platonis opinio, cum illam Renatus Cartesius aliqua ex parte restituere agressus fuit. Rejectis igitur ideis separatis, ideas posuit alias *adventitias*, alias *factitias*, alias *innatas* (4). Adventitias appellavit, quae a rebus procedunt extra nos positis, ut idea solis. Factitias, quae a mente fiunt, conjungendo ideas adventitias, ut idea hippocentauri. Innatas, quae habentur ab ipsa natura, suntque nobiscum creatae, ut idea veritatis (5).

333. Videntur autem dari hujusmodi ideae innatae, I. quia in mente sunt ideae universalium. Sed hae proficisci a sensibus nequeunt, cum sensus sit circa singularia. Quare S. Augustinus (6) de ideis rerum abstractarum loquens, ait: *Unde ad me intraverint, dicant, si possunt. Nam percurro januas omnes carnis meae, nec invenio, qua earum ingressae sint.* Exstant igitur ideae innatae.

---

(1) „ Quasi vero (inquit Scaligerus Exerc. 6. n. 4.) iis ea temporibus scripserit „ (Aristoteles), quae non ab omnibus recepta Platonici publice profiterentur „. Hi sane magno tunc numero erant, mendaciumque reprehendere facile potuissent.

(2) 1. Ethic. c. 4. ubi de ideis *quaestionem lubricam sane, atque arduam* appellat, *propterea quod homines amici ideas introduxerunt.*

(3) idem Aristoteles 1. Metaph. c. 6.

(4) Medit. 3.

(5) Haec Cartesius non facile sibi credidit; nam ibid. ait: „ Forlasse etiam omnes adventitias possum putare, vel omnes innatas, vel omnes factas; nondum enim veram „ illarum originem clare perspexi „. Qua in re prudentius se gessit, quam ii qui universas mentis ideas innatas dixerunt; nullamque a sensibus proficisci, nisi per occasionem, quia videlicet motus in cerebro excitati excitandis in mente ideis deserviunt.

(6) L. 10. Confess. c. 20.

334. II. Cum veritatem, sapientiam, justitiam cogitamus, nihil est earum quod per sensus transierint, ut S. Augustinus animadvertit (1). Idem dicendum de potentiis animae, earumque operationibus, ac de ipsa anima. Ideae igitur harum, et similium rerum sunt menti concreatae.

335. III. Menti insunt principia naturaliter nota, ut omne totum est majus sua parte. Sunt igitur innatae ideae horum principiorum.

336. IV. Si ideae mentis essent acceptae a sensibus, mens a sensibus penderet, adeoque a corpore in sua praecipua operatione, quae est intelligere. Penderet igitur a corpore etiam in esse, ac proinde corporea foret.

Propositio. *I. Nullae in nobis exstant ideae intellectuales nobiscum creatae. II. Neque ullas in nobis Deus producit, cum illis indigemus.*

337. In hac propositione habemus consentientes Gassendum (2), et Lockium (3), ipsumque Malebrancium (4).

338. Prob. 1. p. Si quae in nobis essent ideae nobiscum creatae, non posset anima ob unionem cum corpore omnino impediri, ne illis ideis uteretur statim atque incipit esse, ideoque statim intelligeret. Sed oppositum experiendo deprehendimus (5). Nullae sunt igitur ideae nobiscum creatae. Prob. maj. ratione S. Thomae (6). Anima corpori naturaliter unitur; est enim forma corporis hominem constituens (7): intelligere autem est operatio

(1) Enar. in Psal. 41. n. 7. ubi scribit: „ Dicatur mihi, quem colorem habet sa-
„ pientia? Cum cogitamus justitiam, ejusque intus in ipsa cogitatione pulchritudine
„ fruimur, quid sonat ad aures? quid tamquam vaporeum surgit ad nares! quid ori
„ infertur? quid manu tractatur, ac delectat „?

(2) Instit. Log. p. 1. can. 2.

(3) De intellect. hum. l. 2. c. 1.

(4) De inquis. ver. p. 2. c. 4.

(5) Nam si anima statim a creatione ideis innatis fuisset usa, intellexissetque; maxime se novisset, cum nihil animae tam praesto esset, quam ipsa sibi. Quis autem credet, mentem infantium se ipsam nosse? „ In alios corporis sensus (in-
„ quit S. Augustinus l. 15. de Trin. c. 5.) quantum sinit illa aetas, intentione se
„ quasi coarctant animae parvulorum, ut quidquid per carnem offendit, aut allicit,
„ hoc solum, abhorreant vehementer, aut appetant: sua vero interiora non cogitant,
„ nec possint admoneri, ut hoc faciant; quia nondum admonentis signa noverunt, ubi
„ praecipuum locum verba obtinent, quae sicut alia prorsus nesciunt. „

(6) 1. p. q. 81. a. 3.

(7) Ita definitum fuit in Concilio Viennensi, et habetur in Clement. l. de Sum. Trin. *Doctrinam omnem seu positionem temere asserentem, aut vertentem in dubium, quod substantia animae rationalis seu intellectivae, vere ac per se humani corporis non sit forma, velut erroneam, ac veritati Catholicae inimicam Fidei, praedicto Sacro approbante Concilio reprobamus Definientes... quod quisquis dein-*

naturalis animae intellectivae (1). Atqui naturalis operatio alicujus rei nequit omnino impediri per id quod est illi secundum naturam. Anima igitur intellectiva ob unionem cum corpore non posset omnino impediri, ne ab initio statim intelligeret, si quas ideas innatas haberet.

339. Praeterea fieri non potest, ut res aliqua naturaliter inclinet in id, quo impeditur a sua operatione, praesertim praecipua: operatio enim est perfectio operantis; unaquaeque autem res naturaliter inclinat in suam perfectionem, refugit vero omne id, per quod ab assequenda sui perfectione prohibetur. Positis autem ideis nobiscum creatis, quibus anima uti non posset ob unionem cum corpore, jam anima ob eam unionem retardaretur ab intellectione, quae est praecipua naturalis ejus operatio. Itaque naturaliter non inclinaret in unionem cum corpore, neque proinde talis unio esset illi secundum naturam.

340. Insuper potestas animae intellectivae ad intelligendum est quodammodo infinita, ut dictum est (2); possumus enim cogitare species numerorum, figurarum, proportionum in infinitum (3). Atqui nihil possumus intelligere, nisi per ideas, ut supra diximus (4). Si igitur ideae essent nobiscum creatae, haberemus nobiscum infinitas ideas, scilicet, ideae infinitae essent in mente finita (5). Nec dici potest, infinitas species numerorum a nobis

---

ceps asserere, defendere, seu tenere pertinaciter praesumpserit; quod anima rationalis, seu intellectiva non sit forma corporis humani per se, et essentialiter, tamquam haereticus sit censendus. Idipsum iam ante adfirmatum habemus in episl. S. Cyrilli Alex. ad Monachos Ægypti, quae refertur 1. p. Act. Concilii Ephesini tom. 3. Conc. edit. Paris. an. 1671. Sic enim in illa n. 12. *Hominis anima, licet natura a corpore quod informat, diversa intelligatur et sit sua propria ratione, una tamen cum suo corpore oritur, et velut unum quippiam cum ipso censetur.* An haec congruant cum systemate caussarum occasionalium, vel harmoniae praestabilitae, dicemus alibi.

(1) Est enim propria operatio hominis, quatenus est homo. Vide S. Thom. 1. Metaph. lect. 1.

(2) §. 231.

(3) Consule S. August. l. 12. de Civ. c. 18. de numeris scribentem: *Eos infinitos esse, certissimum est: quoniam in quocumque numero finem faciendum putaveris, idem ipse, non dico uno addito augeri, sed quamlibet sit magnus, et quamlibet ingentem multitudinem continens in ipsa ratione, atque scientia numerorum, non solum duplicari, sed etiam multiplicari potest* etc.

(4) § 269.

(5) Id magis urget, si per ideas innatas Cartesius intelligat facultatem cogitandi, ut intelligere videtur, cum scribit in not. ad art. 12. program. Belgici: „ Numquam „ scripsi, vel judicavi, mentem indigere ideis innatis, quae sint aliquid diversum ab „ ejus facultate cogitandi. Quod istae ideae sunt actuales, vel quod sint species, ne-„ scio quae, a cogitandi facultate diversae, nec umquam scripsi, nec cogitavi „. Cum enim facultas cogitandi non sit ex Cartesio aliquid distinctum ab anima, oportere t, animam esse in seipsa infinitam, ut potens esset intelligere species numerorum in infinitum. Sed vide, quam constans sibi fuerit Cartesius, et quantus philosophus; nam statim subdit ibidem: „ Sed cum adverterem, quasdam in me esse cogitationes,

cognosci per unam ideam generalem. Cum enim mens nostra sit infima in ordine intellectivo, nequit per unam ideam generalem distincte cognoscere species peculiares (1).

341. Accedit, quod illi qui aliquo sensu sunt destituti, omni quoque destituuntur scientia illarum rerum, quae per eum sensum percipiuntur (2): quod non contingeret, si ideae rerum essent nobiscum creatae (3).

342. Ad haec, per adversarios potest mens sibi formare ideas adventitias (4) rerum sensibilium occasione impressionum

---

„ quae non ab objectis externis, nec a voluntatis meae determinatione procedebant, sed „ a sola facultate cogitandi, quae in me est, ut ideas, sive notiones, quae sunt ista„ rum cogitationum formae, ab aliis adventitiis, aut factitiis distinguerem, illas in„ natas vocavi „. Cartesius igitur affirmat, ideas innatas *non esse quid diversum a facultate cogitandi*, et nihilominus *procedere a facultate cogitandi*, *et esse cogitationum formas*. Haec autem aperte invicem pugnant; nam si ideae innatae, procedunt a facultate cogitandi, quomodo non sunt quid diversum a facultate cogitandi? anne facultas cogitandi poterit a seipsa procedere? Si autem ideae innatae procedunt a facultate cogitandi; igitur innatae non sunt; quod enim est innatum cum facultate cogitandi, ab ipsa non procedit; nam quod procedit ut effectus, posterius est eo a quo procedit, adeoque non est cum illo innatum. Praeterea si ideae innatae sunt formae cogitationum, jam non sunt ipsae cogitationes, multoque minus facultas ipsa cogitandi; nam quod format, distinguitur ab eo quod formatur, ut anima quae est forma corporis, distinguitur a corpore, cujus est forma. Insuper quaeri potest, an ideae adventitiae, et factitiae sint formae cogitationum, quod videtur ab Cartesio negari non posse. Quae est enim forma cogitationis meae, dum Solem concipio, nisi idea Solis, quae per Cartesium adventitia est? Igitur male distinguit Cartesius ideas innatas ab adventitiis, et factiis, ex eo quod innatae sunt cogitationum formae. Rursus si idea innata, v. g. Dei, esse facultas cogitandi de Deo, etiam ideae aliarum rerum essent facultas cogitandi de illis; facultas autem cogitandi una est, ad quascumque res adhibeatur. Igitur una tantum esset idea omnium rerum, et nugatoria esset distinctio idearum in innatas, adventitias, et factitias. Vide Huetium Cens. Phil. Cartes. c. 3. § 9.

(1) Vide S. Thom. 1. p. q. 85. a. 3. et 2. con. Gent. c. 49.

(2) Sic caecus a nativitate nullam habere potest ideam coloris. Sic surdus a nativitate nullam habere potest ideam sonorum, atque adeo vocum; quo fit ut surdi a nativitate sint etiam muti. Hinc S. Thomas de sensu, et sens. lect. 2. „ Omnis, *in*„ *quit*, surdus a nativitate ex necessitate mutus est. Non enim potest addiscere for„ mare sermones significativos, qui significant ad placitum. Unde sic se habet ad lo„ cutionem totius humani generis, sicut ille qui numquam audivit aliquam linguam „ ad imaginandum illam „.

(3) Vide S. Thom. 1. p q. 84. a. 3. Cartesius autem in respons. ad quintas object. pag. 64. hujus rationis vi pressus a Gassendo, nihil habens quod responderet, ait; „ „ Qui scis nullam esse ideam coloris in caeco nato? cum interdum in nobis, etsi „ claudamus oculos, nihilominus sensus lucis. et coloris excitentur „. Cui non haec stomachum moveant? Satis est, quempiam caecum natum interrogare, qui ingenue fatebitur, nullam sibi inesse coloris ideam. Quod autem in nobis clausis oculis excitetur sensus lucis et coloris, id si de sensu visus intelligatur, contradictorium est, videremus enim simul, et non videremus. Si autem accipiatur de imaginatione lucis, et coloris, verum est; attamen praecessit visio, quae in caeco nato praecedere numquam potuit.

(4) Cartesius sibimet contradicit: nam postquam ideas adventitias admisit, haustas scilicet ex sensibus, tandem negat illas dari nec alias agnoscit praeter innatas.

quae fiunt in sensibus. Ergo multo magis poterit sibi formare ideas rerum insensibilium occasione idearum rerum sensibilium, quas jam formavit, major enim proportio est inter ideas rerum sensibilium ab anima formatas, et ipsam animam, quam inter animam, et impressiones sensuum; hae siquidem sunt corporeae, illae autem incorporeae.

343. Prob. 2. p. ratione S. Thomae (1), quae priorem etiam partem confirmat. Si Deus in nobis produceret ideas, cum illis indigemus, assignari non posset ratio sufficiens unionis animae cum corpore: nam anima intellectiva non unitur corpori propter corpus (2), alioquin forma esset propter materiam, et motor propter mobile: quod esse non potest; numquam enim perfectius est propter imperfectum, sed econtra, ut ordo in rebus consistat. Unitur ergo anima intellectiva corpori, non propter corpus, sed propter seipsam. Non autem sic unitur, ut sit; quandoquidem esse animae intellectivae non pendet a corpore, alioquin corporea foret. Unitur ergo corpori, ut operetur; nulla enim alia hujus unionis assignari ratio potest (3). Atqui operatio propria animae intellectivae est intellectio. Corpori ergo anima unitur ut intelligat. Sed necesse non haberet uniri corpori ad intelligendum, si Deus in ipsa produceret ideas, cum illis indigeret, multoque minus si ab initio produxisset cum ea omnium rerum ideas. Ergo anima intellectiva frustra uniretur corpori (4).

Sic enim scribit in Notis ad articul. 12. Program. Belgici p. 185. „ Nihil ab objectis „ externis ad mentem nostram per organa sensuum accedit praeter motus quosdam „ corporeos (explicare debuisset, quomodo hi motus ad mentem accedant, quod tamen non fecit) „, sed ne quidem ipsi motus, nec figurae ex iis ortae, a nobis concipiuntur, quales in organis sensuum fiunt, ut fuse in Dioptrica explicui; unde sequitur, ipsas motuum, et figurarum ideas esse nobis innatas „. Si nihil praeter motus quosdam pervenit ad animam ab objectis externis; ideae autem eorumdem motuum sunt innatae; nulla igitur est idea adventitia accepta ex sensibus, neque proinde ulla est idea factitia, quae coalescit, ex ideis adventitiis. Ludit ergo Cartesius, cum ideas dividit in adventitias, factitias, et innatas. Quid est autem, quod *ibidem* agens Cartesius de ideis rerum extra nos positarum, ait, mentem occasione sensuum determinari ad illas *efformandas*? Nam si tales ideae a mente efformantur, procul dubio non sunt innatae.

(1) 1. p. q. 81. a. 4.

(2) „ Infra te (inquit S. Augustinus serm. de utilit. jejunii) est caro tua, supra „ te est Deus tuus; cum vis ut serviat tibi caro tua, admoneris quomodo te oporteat „ servire Deo tuo „.

(3) Damnata est enim ab Ecclesia sententia Origenis affirmantis, animas intellectivas relegari in corpus tamquam in carcerem ob leviores culpas in caelo contractas Qua de re consule S. Thom. Opusc. 15. c. 12. S. Epiphanium Epist. quae est 60. inter Epist. Hieronymi, ipsumque S. Hieronymum Epist. 59. et S. Augustinum l. 11. de Civ. c. 23. et haeresi 43. ubi sententiam Origenis vanissimam impietatem appellat.

(4) Quod si dicatur, sensus esse caussas excitantes mentem ad ea consideranda, quorum ideas Deus in mente producit, nec etiam assignatur ratio sufficiens unionis. Excitatio enim illa esset ad tollendum impedimentum ob unionem animae cum corpore,

344. Ad primum dist. min. ideae rerum universalium a sensibus proficisci non possunt immediate, concedo, mediate, nego. Qui fieri possit, ut ideae universalium a sensibus proficiscantur, facile intelligitur (1). Etenim in rebus singularibus, quae sub sensibus cadunt, quaedam sunt, in quibus singularia conveniunt, quaedam in quibus differunt. Singuli homines in eo conveniunt, quod quisque sentit, et ratione pollet. Differunt, quia non idem corpus, non eamdem figuram, colorem etc. habent. Si haec in quibus singuli differunt, secernantur, reliquum erit id, in quo singuli conveniunt, hoc est, essentia, sive natura. Haec autem est universalis, cum sit una communis pluribus. Itaque et ideae universalium a sensibus proficiscuntur (2). Numquam enim mens secrevisset id in quo singuli homines conveniunt, ab eo in quo singuli differunt, nisi singulares homines attigisset: illos autem per sensus attigit. Similiter explicanda sunt verba S. Augustini, qui si rerum abstractarum notitias, nullo modo proficisci a sensibus existimasset, nequaquam scripsisset (3), *mentem corporearum rerum notitias* (quae utique abstractae sunt) *per sensus corporis colligere.*

345. Ad secundum eodem modo dist. ant. Cum enim veritas nihil sit aliud, quam conformitas rei cum ratione; *veritatem intelligimus*, inquit S. Thomas (4), *ex consideratione rei, circa quam veritatem speculamur.* Ideae autem rerum etiam universalium a sensibus sunt acceptae, ut dictum est (5). Itaque et idea

---

adeoque animam supponeret unitam corpori. Remaneret ergo assignanda ratio unionis animae cum corpore. *Mortalis natura*, inquit Lactantius l. 3. Instit. c. 3., *non capit scientiam, nisi quae veniat extrinsecus. Idcirco enim oculos, et aures, et ceteros sensus patefecit in corpore divina solertia, ut per eos aditus scientiae permaneret ad mentem.*

(1) Cartesius ipse 1. p. Princip. § 59. explicans, quomodo fiant universalia. *Fiunt haec universalia*, inquit *ex eo tantum, quod una, et eadem idea utamur ad omnia individua, quae inter se similia sunt, cogitanda... Ita cum videmus duos lapides, nec ad ipsorum naturam, sed ad hoc tantum quod duo sunt attendimus, formamus ideam ejus numeri, quem vocamus binarium.. Eodemque modo cum spectamus figuram tribus lineis comprehensam, quandam ejus ideam formamus, quam vocamus ideam trianguli; et eodem postea ut universali utimur ad omnes alias figuras tribus lineis comprehensas animo nostro exhibendas.* Haec autem quisque videt, quam sint consentanea iis quae ipse Cartesius docet; statuens, ideas figurarum esse innatas. Vide not. 4. pag. 160.

(2) *Animus* (inquit Huetius Cens. Phil. Cartes. c. 3. § 9.) *in rebus multis idem quippiam animadvertens, excerpit illud e multis, in quibus fuerat dispersum, et in unum colligit, atque inde ideam universalem conflat. Velut in Petro, et Joanne, aliisque hominibus singulis deprehendens, eos esse animalia ratione praedita, jam neque Petrum, neque Joannem, neque ullum singularem hominem spectans, educit illud, et componit in unum, quod multiplex fuerat, ac generalem illam et universalem conflat, et confingit ideam, sibique commendat, omnem hominem esse animal rationale.*

(3) L. 6. de Trin. c. 8.

(4) 1. p. q. 84. a. 7. (5) § 344.

veritatis a sensibus quodammodo proficiscitur (1). Idem dicendum de bonitate, quae est conformitas rei cum voluntate.

346. Similiter cognoscimus sapientiam, justitiam, ceterasque virtutes cum intellectuales, tum morales; habitus enim, ut alibi ostendemus, accipiunt speciem ab actibus, et objectis, et per ea cognoscuntur: objecta autem a sensibus pendent (2). Verba autem S. Augustini intelligenda sunt de sapientia, et justitia in seipsis quae cum sint spirituales habitus, per sensus immediate transire non possunt (3).

347. Idem esto judicium de potentiis animae spiritualibus, quae cognoscuntur per proprios actus, qui pendent ab objectis. Eodem modo cognoscimus animae operationes. Ut enim cognoscam me cognoscere, opus est actu reflexo: is autem supponit actum directum: actus autem directus est circa objectum: objectum vero per sensus transiit modo explicato; igitur et operationes animae sin immediate, mediate tamen cognoscuntur per sensus (4). Pari modo animam cognoscimus per proprium actum (5): actus vero animae ab objecto dependet.

---

(1) „ Non alia est idea veritatis (ait Gassendus Dubit. 2. in 3. Cart. Medit.) „ „ quam idea rei quatenus rei conformis est, seu quatenus ipsam repraesentat cujus„ modi est, adeo proinde, ut si idea rei non innata, sed adventitia sit, idea quoque veritatis adventitia sit, non innata.

(2) Non ideo tamen essentimur Joanni Clerico adserenti Pneumatol. sect 1. c. 5. § 23. *ideas virtutes, et vitii non esse innatas, quod exemplis, et institutione eas a parentibus, magistris, iisque quibuscum vivimus, habeamus.* Etsi enim exempla, et institutio plurimum ad virtutes morales cognoscendas, comparandasque conferunt; nihilominus non ex iis dumtaxat fontibus earum ideae profluunt; alioquin si homo esset, qui nec aliorum exempla virtutis vidisset, neque institutus umquam fuisset a quopiam; is nullam moralis virtutis, ac vitiis ideam haberet, adeoque nec ullam ideam legis naturalis; quare nec facere posset ea quae legis naturae sunt, neque contra illam peccare, neque Apostolus Rom. 2. v. 14. sq. scripsisset: *Gentes, quae legem non habent, naturaliter ea, quae legis sunt, faciunt, ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex: Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis etc.* Dicimus ergo, ideas virtutum, et vitiorum acquiri per sensus, qualenus objecta eorum per sensus acquiruntur; v. g. objectum institiae est *justum* quod ponitur, cum unicuique redditur quod suum est: reddere autem unicuique quod suum est, actio exterior est, quae in sensus cadit: lumine autem rationis signato super nos cognoscimus, hanc actionem esse conformem legi Dei aeternae; adeoque cognoscimus etiam debere esse aliquam virtutem quae ad hanc actionem peragendam inclinet, et sic acquirimus ideam justitiae. Sufficit ergo lumen naturale rationis ad acquirendas ideas virtutum moralium, etiamsi nulla sint exempla, nullaque externa institutio. Vide S. Thom. 1. 2. q. 94. a. 3. sq.

(3) Quod sapientia acquiri possit per sensus, idem S. Augustinus affirmat l. 2. de Gen. ad litt. c. 8. n. 17. scribens: *Neque sicut nos ad percipiendam sapientiam proficiebant Angeli, ut invisibilia Dei per ea quae facta sunt, intellecta conspicerent.*

(4) Vide S. Thom. 1. p. q. 87. a. 3.

(5) Ut S. Thomas advertit q. cit. a. 1. dupliciter anima potest se cognoscere per actum suum, uno modo *particulariter*, cum scilicet quis *percipit se habere animam intellectivam ex hoc quod percipit se intelligere. Alio modo in universali, secundum*

348. Ad tertium dist. aut menti insunt principia naturaliter nota, quoad ad lumen rationis, quo statim cognoscitur eorum veritas, conc. quoad determinationem specierum, nego. Principia tam speculativa, quam practica, partim cum anima creata sunt, scilicet, quantum ad lumen rationis, quo statim cognoscimus veritates manifestas; partim a sensibus proficiscuntur, nempe, quantum ad determinationem idearum. Cum enim principia exponantur per propositiones: hae autem constent tribus saltem ideis, nimirum, subjecti, praedicati, et copulae, evidens est, ut Lockius animadvertit (1), nulla esse principia innata, si nullae sunt idea innatae, ut est probatum, nullas esse (2).

349. Ad quartum respondet S. Thomas (3): *Corpus requiritur ad actionem intellectus non sicut organum, quo talis actio exerceatur, sed ratione objecti; phantasma enim comparatur ad intellectum, sicut color ad visum. Sic autem indigere corpore, non removet, intellectum esse subsistentem; alioqui animal non esset aliquid subsistens, cum indigeat exterioribus sensibilibus ad sentiendum.*

ARTICULUS VI.

Utrum idea Dei sit nobiscum creata.

350. Ex hactenus dictis constare jam satis posset, ideam Dei non esse nobis innatam. Verum quia Cartesius (4) arbitratur, tam splendide, tamque insigniter ab unoquoque deprendi in seipso ideam cujusdam rei infinitae summeque perfectae, ut inde queat demonstrari existentia idearum innatarum; abs re non erit, de illa specialim agere.

351. Videtur autem esse innata idea Dei, I. quia idea entis summe perfecti, ut est Deus, oriri non potest a rebus imperfectis, cujusmodi sunt res extra Deum (5). Ergo.

---

quod naturam humanae mentis ex actu intellectus consideramus Addit porro, *judicium, et efficaciam hujus cognitionis, per quam naturam animae cognoscimus, competere nobis secundum derivationem luminis intellectus nostri a veritate divina, in qua rationes omnium rerum continentur.* Differunt tamen praedicti modi cognoscendi animam, quia ad priorem *sufficit ipsa praesentia animae, quae est principium actus, ex quo mens percipit seipsam; et ideo dicitur se cognoscere per suam praesentiam. Sed ad secundam cognitionem de mente habendam non sufficit ejus praesentia, sed requiritur diligens, et subtilis inquisitio.*

(1) De Intell. hum. l. 1. c. 3.

(2) Idipsum docet S. Thomas 1. 2. q. 51. a. 1. ,, Ex ipsa natura animae intelle- ,, ctualis convenit homini, quod statim cognito, quid est totum, et quid est pars, ,, cognoscat, quod omne totum est maius sua parte: et simile est in ceteris. Sed quid ,, sit totum, et quid sit pars, cognoscere non potest, nisi per species intelligibiles a ,, phantasmatibus acceptas ,,.

(3) 1. p. q. 75. a. 2. ad 3. (4) Medit. 3. (5) Ibid.

352. II. Ex sola visione colorum non possumus devenire in notitiam sonorum. Ergo multo minus ex rebus finitis cognoscere possumus Deum infinitum (1).

353. III. Realitas objectiva ideae Dei requirit aliquam caussam, in qua contineatur non solum objective, sed etiam formaliter, vel eminenter. Sed haec realitas in nobis nullo modo continetur, alioquin esset in nobis infinita perfectio, quae in illa realitate relucet. Non potest ergo esse a nobis, sed requirit Deum pro caussa (2).

354. IV. Idea Dei est omnibus communis, et perpetua. Sed talis non esset si ab hominibus fieret; esset enim diversa pro hominum diversitate. Est igitur innata (3). Quare Tertullianus (4) notitiam Dei vocat *animae a primordio dotem*, et S. Hieronymus (5) ait, illam *natura omnibus inesse*.

355. V. Tantum abest, ut ex rebus creatis Deum cognoscamus, quin res creatas cognoscere minime possemus, nisi praecederet in nobis idea Entis summe perfecti. Nam res creatae, sunt aliae magis, aliae minus perfectae: magis autem, et minus perfecta dicuntur ea quae diversimode appropinquant illi quod est maxime tale, ut docet S. Thomas (6). Quapropter S. Agustinus (7) ait: *Unde qualiscunque in corporibus appeteretur aequalitas, aut unde convinceretur longe plurimum differre a perfecta, nisi ea quae perfecta est, mente videretur* (8)?

Propositio. *Idea Dei, quam in hac vita habemus, non est nobiscum creata, sed a rebus sensibilibus accepta.*

356. Prob. 1. ex Sacris Litteris. Sap. 13. reprehenduntur impii homines, in quibus *non subest scientia Dei, et de his quae videntur bona, non potuerunt intelligere eum qui est.* Illis autem non esse ignoscendum dicitur, non quia ad ideam innatam Dei animum non adverterunt, sed quia *si tantum potuerunt scire, ut possent aestimare saeculum: quomodo hujus Dominum non facilius invenerunt?* Igitur cognitio Dei non ex sola ejus naturae consideratione (9), neque ex sola ejus idea quae in nobis sit (10),

(1) Cartes. in respons. ad secundas obiect.

(2) Cartes. in respons. ad 2. object. more geometr. dispositis prop. 2

(3) Idem in respons. ad 2. object. (4) L. 1. con. Marc. c. 10.

(5) In c. 1. epist. ad Galat.

(6) 1. p. q. 2. a. 3. (7) L. de vera Relig. c. 30.

(8) Cartes. Medit. 3. et Malebr. de inquis. ver. p. 2. c. 6.

(9) Cartes. in Respons. ad 2. object. prop. 1. scribit; *Dei existentiam ex SOLA ejus naturae consideratione cognosci.*

(10) Idem Cartesius ibid. prop. 2. statuit: *Dei existentiam ex eo SOLO, quod ejus idea sit in nobis, a posteriori demonstrari.* Quasi existentia Dei demonstrari

neque ex nostra tantum existentia (1) haberi potest, sed maxime ex rebus visibilibus.

357. Prob. 2. ex Patribus, et Philosophis. Immensus forem, si singulos commemorare vellem. Ex Philosophis videri possunt Sextus Empyricus (2), Epictetus (3), Asclepius (4), Dio Chrysostomus (5), Plotinus (6), Plutarchus (7). Ex Patribus idipsum docent Athenagoras (8), Theophilus Antiochenus (9), Chrysostomus (10), Basilius (11), Nazianzenus (12), Nyssenus (13),

---

possit a priori ex ejus naturae considrratione; Quod tamen Patres communiter negant. Vide Nazianzenum Orat. 34. et 42. Basilium l. 1. con. Eunom. Nyssenum Orat. 32. con. Eunom. et Chrysostomum 2. de incomprehensibili Dei natura

(1) Sic Cartesius ib. prop. 3. probat Dei existentiam *etiam ex eo quod nos ipsi habentes eius ideam existamus*.

(2) L. 8. adv. Mathemat. „ Qui primi, *inquit*, caelum intuiti sunt, ac solem „ contemplati ab ortu in occasum cursum suum velut in stadio conficientem : stellarum „ vero quasdam velut ordine prodeuntes choreas, pulcherrimae hujus ordinationis „ artificem inquisierunt; cum eam minime fortuito evenire conjicerent, sed a praestan„ tissima quadam, incorruptaque natura, quae quidem Deus est „.

(3) Apud Arrianum l. 1. c. 6. „ Ex apparatu ipso operum solerti, et artificioso „ pronunciare solemus, effectorem esse artificem aliquem, nec temere, et casu ve„ nisse ista. Ergo horum quidvis suum nobis declarat artificem; adspectabilia vero „ illa in mundo corpora, inspectiones etiam, et oculis undique lumen offusum, Opi„ ficem suum non testabuntur „?

(4) In l. Metaph. „ Cum in caelum oculos sustulissent (homines) et ordinem qui „ illic est, et inexplicabilem pulchritudinem contemplati essent, ad Conditoris intelli„ gentiam pervenerunt „.

(5) Orat. 12. „ Quomodo ignorantes manere poterant, nullamque habere opinionem „ de eo qui ipsos et seminasset et plantasset, servaretque, et enutriret, undique impleti „ Divina natura, perque visum, perque auditum, perque universos plane sensus „?

(6) Ennead. 6. l. 7. c. 35. ubi cognitionem divinorum operum ordinisque inferiorum ad superiora, scalam esse dicit, per quam ascendimus ad Deum.

(7) Qui l. de tranquillitate animi, mundum vocat templum quoddam, in quo divinae laudes concinantur. Vide etiam Laërtium in vita Zenonis l. 7. et Tullium lo lib. de nat. Deor. et l. 1. Tuscul.

(8) Legat. pro Christ. ubi mundum appellat *musicum Dei organum*.

(9) L. 1. ad Autolycum n. 5 „ Rex terrenus, *inquit*, existere creditur, quamvis „ ab omnibus non videatur; sed ex legibus suis, et edictis, et potestatibus, et copiis, „ et imaginibus cognoscitur; Deum autem non vis intelligere ex ejus operibus, et „ potestatibus „?

(10) Hom. 3. in epist. ad Rom. „ Undenam liquet, quod ipsis (gentilibus) indidit „ Deus sui cognitionem, o Paule? Propterea quod, inquit, quod de eo cognosci „ potest, manifestum est in illis. Hoc ipsum vero sententia est, non demonstratio. „ Tu porro mihi adstruito, probato, ac declarato, quod cognitio de Deo illis mani„ festa fuerit „ (Intelligat Cartesius, demonstrationem existentiae Dei hic ab Chrysostomo quaeri, audiatque, quaenam illa sit) „ Undenam igitur manifesta erat „? (Cartesius responderet, ex idea innata Entis summe perfecti. At non ita respondit Chrysostomus) „ Vocem, *inquit*, a supernis immisit illis Deus? Nequaquam. Sed „ quod illos voce validius illicere poterat, id fecit, mundi creatione in medium pro„ posita, ut possit sapiens, rudis, Scytha, barbarus, ex ipso adspectu eorum quae „ oculis subjecta sunt, pulchritudinem edoctus, ad Deum conscendere „.

(11) Hom. 11. in Hexaëm.

(12) Orat. 34.

(13) Dial. de Anima.

Augustinus (1). Quid ad haec Cartesius? Respondebitne, se plus illis vidisse (2)? Nam illorum nemo, ut probaret Dei existentiam ad innatam ejus ideam confugit.

358. Impugnatur modo opinio Cartesii ex ejus principiis. Idcirco Cartesius statuit, ideam Dei esse innatam, quia cum sit idea Entis infiniti oriri non potest neque a nobis, qui finiti sumus, neque a rebus exterioribus, quae etiam sunt finitae (3). Quaero autem, an idea innata Entis infiniti sit finita, vel infinita? Infinita esse non potest; nam Cartesius ponit illam menti *impressam* (4): repugnat autem, rem infinitam esse impressam menti finitae. Itaque idea Dei innata, si daretur, esset finita. Nulla est igitur ratio Cartesii, quare illa debeat esse innata: nam idea finita proficisci potest a rebus finitis (5). Si autem idea Dei

---

(1) In Psal. 73. Ita atheos perstringit: „ Unde scio, quia vivis, cujus animam „ non video? Unde scio? quia Respondebis, quia loquor, quia ambulo, quia operor. „ Stulte ex operibus corporis agnosco viventem, ex operibus creaturae non potes „ agnoscere Creatorem „?

(2) Nam in epist. ad Facultatem Paris. praemissa Cartesii meditationibus, Cartesius ipse asserere non dubitat, rationes quibus utitur ad probandam Dei existentiam, *tales esse, ut non putet, ullam viam humano ingenio patere, per quam meliores inveniri umquam possint.* Et in Praefat. ad easdem Medit. ait; se *viam sequi parum tritam, atque ab usu communi remotam.*

(3) Medit. 3.

(4) Ait enim ibid. Deum *me creando ideam illam mihi indidisse, ut esset tamquam nota artificis operi suo impressa.*

(5) Nec valet Cartesii effugium, ideam nempe illam esse *subjective* finitam, *objective* infinitam. Nam I. negamus, ens *subjective* finitum posse positive repraesentare ens infinitum; nulla est enim proportio inter finitum, et infinitum. (Vide S. Thom. 1. p. q. 12. a. 2.) II. Si idea innata *subjective* finita posset repraesentare Deum infinitum; cur non item possent res creatae? III *Realitas objectiva*, quam Cartesius comminiscitur in idea innata Dei, vel esset realitas ipsius Dei, vel esset realitas intrinseca ideae innatae Dei. Si esset realitas ipsius Dei, explicandum foret, quomodo haec realitas infinita esset in idea finita; si enim nullo modo in idea esset, nullo modo idea repraesentaret. Si autem esset intrinseca ideae Dei innatae, ut Cartesius videtur fateri, cum scribit Medit. 3. de eadem idea: *plus profecto realitatis objective IN SE habet, quam illae, per quas finitae substantiae exhibentur*; realitas ipsa *objectiva* finita esset; nam quidquid est intrinsecum subjecto finito, finitum est. IV. Cum ideam dico, significo formam quae repraesentat; igitur realitas *objectiva*, seu ipsa repraesentatio objecti, non est aliquid distinctum ab ipsa idea; adeoque si idea finita est, et realitas *objectiva* finita erit. V Ipse Cartesius explicans, quid sit esse *objective* in intellectu, in responsione ad secundas object. ait, id significare, *in intellectu eo modo esse, quo solent ejus objecta, adeo ut idea solis sit sol ipse in intellectu existens, non quidem formaliter, ut in caelo, sed objective, hoc est eo modo quo objecta in intellectu esse solent, qui sane essendi modus longe imperfectior est, quam ille quo res extra intellectum existunt. sed non idcirco plane nihil est.* Igitur ex Cartesio realitas *objectiva* ideae Dei erit modus quidam essendi ipsius Dei in intellectu, sed longe imperfectior, quam ille quo Deus est extra intellectum. Deus autem in seipso extra intellectum est infinitus. Modus igitur quo Deus erit *obiective* in intellectu per ideam, etiamsi haec sit innata, erit finitus; adeoque realitas objectiva ideae Dei finita erit. Quod si haec realitas finita est, jam nihil concludit argumentum Cartesii Medit. 3. „ Non esset idea

innata finita est, explicandum remanet Cartesio, quomodo per eam cognoscatur Ens infinitum. Sane plus distat finitum ab infinito, quam corpus a mente. Sed per ideam corporis cognosci mens non potest, ut Cartesius docet; ergo multo minus per ideam finitam etiam innatam Deus infinitus. Itaque ex ipsis principiis Cartesii destruitur ejus opinio de idea innata Entis infiniti (1).

„ substantiae infinitae, cum sim finitus, nisi ab aliqua substantia quae revera est infi- „ nita, procederet „. Quod enim est finitum, potest procedere a caussa finita. Falsum quoque est, quod ibid. addit „ ideam Dei esse maxime claram, et distinctam, et to- „ tum in ea contineri quidquid perfectionem aliquam importat „. Nam quomodo ens infinitum poterit clare, et distincte cognosci per ideam finitam? quomodo in ente finito contineri poterit quidquid perfectionem aliquam importat? VI. Cartesius in respons. ad secund. object defin. 3. ait: „ Per realitatem objectivam intelligo entitatem rei „ repraesentatae per ideam, quatenus est idea „. Igitur realitas objectiva ideae Dei erit entitas ipsius Dei repraesentati per ideam Dei, quatenus est idea Dei. Jam vero si haec realitas est ipsa entitas Dei, qua ratione dici potest, ideam Dei requirere Deum pro caussa, ut Cartesius statuit ibid. prop. 2.? Anne Deus erit caussa suaemet entitatis? VII. Haec idea repraesentans entitatem Dei, vel esset ipse Deus, vel aliquid distinctum a Deo. Si esset ipse Deus, jam cognosceremus Deum in ipso Deo, nec ulla esset idea innata Dei; nequit enim dici, Deum sub ratione ideae esse menti innatum. Si autem esset aliquid distinctum a Deo, jam esset finitum; nihil enim praeter Deum est infinitum. Denique realitas illa *obiectiva* ideae innatae vel esset ad repraesentandum, quod Deus sit, vel quid Deus sit. Inutilis autem foret ad repraesentandum, quod Deus sit; nam ad cognoscendam Dei existentiam sufficiunt res creatae, quae cum sint effectus Dei evidenter demonstrant Deum esse. Fieri autem non potest, ut lumine naturali cognoscamus quid sit Deus, ut S. Thomas demonstrat 1. p. q. 12. a. 2. et habetur in Clement. *Ad nostrum*, de Haereticis, ubi damnatur error Beguardorum, *quod anima non indiget lumine gloriae, ipsam elevante ad Deum videndum.*

(1) Quod S. Augustinus scribit l. de mor. Eccl. Cath. c. 7. n. 11., „ Ubi ad Divina „ perventum est, avertit sese (ratio): intueri non potest... reverberatur luce veritatis, „ et ad familiaritatem tenebrarum suarum, non electione, sed fatigatione convertitur. „ Quam hic formidandum est, quam tremendum, ne majorem inde concipiat anima „ imbecillitatem „: id plane contingit Cartesio, qui cum ad Divina propius accedere tentaverit, tam fuit defatigatus, tamque ad tenebrarum suarum familiaritatem conversus est, ut magna animi imbecillitate concepta, in manifestas contradictiones sit prolapsus. Nam aliquando affirmat, ideam Dei esse innatam, quia fieri non potest, nisi a Deo. Sic Medit. 3. „ Superest, ut examinem, qua ratione ideam istam a Deo „ accepi; neque enim illam sensibus hausi... nec etiam a me effleta est; nam nihil ab „ ea detrahere, nihil illi superaddere plane possum; ac proinde superest, ut mihi sit „ innata „. Aliquando aperte docet, ideam Dei non aliunde esse, quam a mente nostra, a qua formatur. Ita in respons. ad secundas object. „ Cum dicitis, in nobis ipsis „ sufficiens reperiri fundamentum ad ideam Dei formandam, nihil a mea opinione di- „ versum affertis: ipse enim expresse dixi ad finem tertiae Meditationis, hanc ideam „ mihi esse innatam, sive NON ALIUNDE, QUAM A MEIPSO MIHI ADVENIRE „. Itaque per Cartesium idea Dei a *meipso effingi non potest*, quia in ipsa continetur omnis perfectio; quapropter innata est, et solum Deum agnoscit auctorem. Rursus per eumdem Cartesium, ideam Dei esse innatam nihil est aliud quam illam *non aliunde quam a meipso mihi advenire*. Si a meipso advenit, quomodo a meipso effingi non potest? quomodo Deum solummodo auctorem habet? Quomodo est innata? Eritne mihi innatum, quod a meipso fit, quod mihi ipsi advenit? Si mihi advenit; igitur ante non erat. Si autem ante non erat, ego vero ipse eram, quomodo mihi erat innatum? Quid haec sunt aliud, quam simul affirmare, et negare, ideam Dei esse innatam?

359. Si autem quaeras, quomodo mens cum corpore conjuncta formet sibi ideam Dei, respondemus cum S. Thoma (1): *nos cognoscere Deum in via per similitudinem ejus in Creaturis resultantem, secundum illud Rom.* 1. *Invisibilia Dei per ea quae facta sunt, intellecta conspiciuntur : unde et dicimur Deum videre in speculo* (2). Dei igitur ideam formamus nobis per effectus; qua quidem idea non cognoscimus quid sit Deus; id enim esse nullo modo potest, ut dictum est (3); sed cognoscimus, ut ait S. Thomas (4), *quia Deus est, et quod caussa aliorum est, et ab omnibus remotus* (5). Hoc igitur modo devenimus in cognitionem Dei. Principio per res sensibiles cognoscimus, Deum esse, et earum esse causam; cum enim coeperint esse, oportet, ut ab aliqua causa sint, quae dat omnibus esse (6). Postquam vero co-

---

(1) 1. p. q. 56. a. 3.

(2) Quare non assentimur Lockio, qui l. 1. Essai concert. l' Emend. hum. c. 3. n. 8. ex eo probare aggreditur, nullam esse Dei ideam innatam, quia novissimis hisce seculis integrae repertae sunt Nationes, quibus nulla inerat Dei idea. Id autem falsum omnino esse, alibi ostendemus. Videri potest Valsechius *De' Fondamenti della Religione* l. 1. c. 9. ubi hac de re erudite disserit. Interea sufficiat laudasse Plutarchum, qui l. adv. Colotem ita scribit : ,, Si terras obeas, invenire possis urbes muris, litte- ,, ris, regibus, domibus, opibus, numismate carentes, gymnasiorum, et theatrorum ,, nescias: urbem templis diisque carentem, quae precibus, iurejurando, oraculo non ,, utatur, non bonorum caussa sacrificet, non mala sacris avertere nitatur, nemo ,, umquam vidit. Sed facilius urbem condi sine solo posse puto, quam opinione de ,, diis penitus sublata, civitatem coire, aut constare ,,. Quod Cicero confirmat l. 1. de leg. cum scribit: *Nulla gens est neque tam immansueta, neque tam fera, quae non, etiamsi ignoret, qualem habere Deum debeat, tamen habendum sciat.* Cujus rationem ibid. assignat Tullius addens : *Ex quo efficitur illud, ut is agnoscat Deum, qui unde ortus sit, quasi recordetur, ac noscat.* Quod sane ignorare nemo potest.

(3) Not. 7. pag. 218. Vide Chrisostomum Hom. 2. de incomprehensibili Dei natura : ,, Quis, *inquit*, postulet argumentum, quo amentiam intelligat, et furorem eorum, ,, qui Deum quid sit, se scire autumant? Caeli quod quotidie cernis, naturam red- ,, dere nequis, et invisibilis Dei substantiam scire indubie profiteris ,,? Similiter docet Nazianzenus Orat. 34. ,, Quid tandem Deus natura sua, et essentia sit, nec hominum ,, quisquam umquam invenit, nec invenire potest ,,.

(4) 3. con. Gentes c. 49.

(5) Egregie id explicat S. Augustinus Tract. 23. in Joan. n. 8. sq. Dicis filio tuo, ,, verbo dicis: verbum quod sonat, nec tu es, nec filius tuus. Nutu ostende quod ,, vis.... unde nutum facis? de corpore, scilicet, labiis, supercillis, oculis, mani- ,, bus. Haec omnia non sunt quod animus tuus... sed totum quod corpore agis, ,, infra animum tuum est, et infra animum filii tui; nec potest cognoscere animum ,, tuum filius tuus, nisi dederis ei signa de corpore .. Nunc si non potestis comprehen- ,, dere quid sit Deus, vel hoc comprehendite, quid non sit Deus... Non est Deus cor- ,, pus, non terra, non caelum, non luna, non sol, non stellae, non corporalia ista, etc.

(6) Nam ut advertit Damascenus l. 2. de Fide c. 3. ,, Ecquis hoc nobis non assen- ,, tiatur, omnia quae sunt, mutabilia esse?... Cum ergo mutabilia sint, sane etiam ,, creata esse oportet. Si vero creata, haud dubie, quin ab aliquo opifice sint condita. ,, Atqui Creatorem increatum esse necessum est. Nam si ipse quoque creatus est, a ,, quodam profecto creatus erit, sicque donec ad id, quod increatum venerimus ,,. Hac igitur via ex rebus sensibilibus in cognitionem existentiae Dei devenimus.

gnovimus, Deum esse, et omnium esse primam Caussam: cum omnis perfectio, quae continetur in effectis, eminentiori modo contineri debeat in Caussa prima; conamur, ex perfectionibus, quas videmus in rebus creatis, multis imperfectionibus admixtas removere imperfectiones illas (1). Sic ex eo quod sunt substantiae corporeae, removemus a Deo rationem corporis. Ex eo quod substantiae creatae sunt mutationi obnoxiae, removemus a Deo mutabilitatem. Ex quo illae sunt tempori addictae, removemus a Deo omnem temporis differentiam (2). Dicimus autem, Deum esse substantiam incorpoream, immutabilem, aeternam. Deinde perfectiones rerum creatarum extendentes, illas Deo attribuimus, non ut sunt in rebus ipsis creatis, imperfectionibus admixtae, sed ut conveniunt primae Caussae (3). Sic cognita sapientia, justitia, bonitate in creaturis eo quem diximus (4) modo, illas quam maxime possumus, extendimus, et Deum infinite sapientem, justum bonum dicimus; profitentes, has quidem perfectiones in Deo esse positive infinitas, quia prima caussa, cum sit a seipsa, infinitae perfectionis esse debet; verum nesciri a nobis, quid in seipsa sit

---

(1) Damascenus l. 1. de Fide c. 4. „ De Deo, *inquit*, impossibile est, quidnam „ essentia sua ac natura sit enuntiare: aptiusque est ex omnium remotione, et ne„ gatione sermonem de eo facere... Quaecumque autem de Deo per affirmationem dici„ mus, non Dei naturam, sed quae circa naturam illius sunt, ostendunt „.

(2) S. Augustinus ser. 241. al. de temp. 113. explicans Apostoli verba: *Quia cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificaverunt*, c. 2. sic scribit: *Unde cognoscentes? Ex his quae fecit. Interroga pulchritudinem terrae, interroga pulchritudinem maris, interroga pulchritudinem dilatati, et diffusi aëris, interroga pulchritudinem caeli, interroga ordinem siderum.... interroga animalia quae moventur in aquis, quae morantur in terris, quae volitant in aëre; latentes animas, perspicua corpora: visibilia regenda, invisibiles regentes: interroga ista. Respondent tibi omnia: Ecce vide, pulchra sumus. Pulchritudo eorum confessio eorum. Ista pulchra mutabilia quis fecit, nisi incommutabilis pulcher? In ipso denique homine interrogaverunt haec duo.. corpus quod videtur, animam quae non videtur: et invenerunt melius esse illud quod non videtur, quam illud quod videtur: meliorem animam latentem, deteriorem carnem apparentem. Viderunt ista, intuiti sunt, discusserunt utrumque, et invenerunt utrumque mutabile in ipso homine. Mutabile corpus per aetates, per corruptiones, per alimenta, per refectiones, per defectiones, per vitam, per mortem. Transierunt ad animam... invenerunt et ipsa mutabilem; modo velle modo nolle; modo scire, modo nescire... transierunt et ipsam: quaesierunt enim aliquid immutabile. Sic ergo pervenerunt ad cognoscendum Deum qui fecit, per ista quae fecit.*

(3) Praeclare S. Augustinus l. 8. de Trin. c. 3. „ Bona est terra altitudine mon„ tium, et temperamento collium, et planitie camporum, et bonum praedium amoe„ num ac fertile; et bona domus paribus membris disposita et ampla, et lucida; et „ bona animalia animata corpora; et bonus aër modestus et salubris; et bonus cibus „ suavis atque aptus valetudini; et bona valetudo sine doloribus, et lassitudine... „ Quid plura et plura? Bonum hoc, bonum illud; tolle hoc et illud, et vide ipsum bo„ num, si potes: ita Deum videbis, non alio bono bonum, sed bonum omnis boni... „ Si ergo potueris illis detractis, per seipsum perspicere bonum, perspexeris Deum „.

(4) § 316.

haec infinitas (1), nec aliter explicari, aut concipi posse, quam per negationem; ideoque existentiae; quidem Dei habere nos claram ideam a creaturis acceptam, sed prorsus ignorare ejus essentiam in seipsa; ejusdem vero essentiae, ut ex creaturis colligi potest, habere ideam obscuram, et per remotionem dumtaxat (2).

360. Ad primum dist. ant. Idea Entis summe perfecti, ut est in seipso, proficisci non potest a rebus imperfectis, conc. ut a nobis cognoscitur lumine rationis, nego. Responsio patet ex dictis (3).

361. Ad secundum neg. cons. Sensus enim externi, ut supra dictum est (4), feruntur in res praesentes, adeoque attingunt res in seipsis. Deus autem a nobis per creaturas non cognoscitur in seipso. Addimus, nullam esse relationem inter colores, et sonos, qua possimus ex coloribus cognoscere sonos. At res creatae referuntur ad Deum tamquam effectus ad caussam; quare possumus ex illis cognoscere Deum earum caussam (5).

362. Ad tertium neg. suppositum majoris; repugnat enim realitas objectiva ideae finitae ad repraesentandum Deum infinitum in seipso, ut dictum est (6).

363. Ad quartum disting. min. non esset omnibus communis, et perpetua, si penderet ex voluntatis arbitrio, conc. si ex naturali lumine rationis, nego. Quae pendent ex naturalibus principiis, sunt omnibus communia (7), et perpetua: hujusmodi est autem cognitio existentiae Dei ex creaturis (8); nam adeo est perspicuum existere primam Caussam ex eo quod res creatae existunt,

---

(1) „ Quodcumque de Deo dixeris (inquit Chrysostomus in Psal. 8.) est longe illa „ substantia inferius, et ad dimissionem, ad auditorumque captum se accommodans. „ Quid vis enim dicere, Magnus Deus? Atqui hoc est parvum, si de Deo dicatur „ Magnum enim, quantumvis sit magnum est finitum; sed Deus est infinitus. Et hoc „ etiam parvum est, si de Deo dicatur. Quod enim finem non habet, scio; sed quid „ sit, aut ubi sit, nescio „.

(2) Vide S. Thom. 1. p. q. 12. a. 12.

(3) § 359.

(4) § 237.

(5) S. Thom. 1. p. q. 2. a. 2.

(6) Not. 5. pag. 167.

(7) Sane Cartesius Medit. 3. ponit, non innatas, sed adventitias esse ideas solis, ignis, fragoris; inquit enim: *Quod nunc strepitum audiam, solem videam, ignem sentiam, a rebus quibusdam extra me positis procedere hactenus judicavi.* Contenderetne, hujusmodi ideas esse diversas pro hominum diversitate, quia innatae non sunt?

(8) Cicero l. 1. de nat. Deor. „ Quid, *inquit*, potest esse tam apertum, tamque „ perspicuum, cum caelum suspeximus, caelestiaque contemplati sumus, quam esse „ aliquod numen praestantissimae mentis, quo haec regantur?... Quod qui dubitat, „ haud sane intelligo, cur non idem, sol sit, aut nullus sit, dubitare possit: quid „ enim est hoc illo evidentius? Quod nisi cognitum, comprehensumque animis haberemus, „ non tam stabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec „ una cum seculis, aetatibusque hominum inveterare potuisset... opinionum enim commenta delet dies, naturae judicia confirmat „.

ut nemo ratione utens negare id possit (1). Hac ratione cognitio existentiae Dei dicitur omnibus hominibus indita, quippe omnibus inditum est rationis lumen, quo facillime possint ex creaturis Deum cognoscere (2).

364. Ad quintum respon. 1. retorquendo argumentum. Nam Cartesius statuit, cogitationum nostrarum omnium primam, omniumque verissimam, etiamsi mens in ceteris deciperetur, esse illam: *Ego cogito ergo sum* (3). Potest igitur esse in nobis aliqua

---

(1) Ipse Baelius Tom. 3. Opp. par. 1. Continuat. *des Pensées diver.* § 20. ait. „ Quilibet vel omnino rudis, atque stupiditate plenus persuasionem habet, quod effectus sine caussa esse non possit.... Datur una prima caussa, universalis, aeterna, „ quae necessario existit, et Deus appellari debet. In hoc omnes consentiunt „.

(2) Ita S. Thom. q. 10. de ver. a. 12. ad 1. „ Cognitio existentiae Dei dicitur „ omnibus naturaliter inserta, quia omnibus naturaliter insertum est aliquid *(scilicet* „ *lumen rationis)*, unde potest pervenire ad cognoscendum Deum „.

(3) Sic enim scribit Medit. 2. „ Quod ego sim, qui dubitem, qui intelligam, „ qui velim, tam manifestum est, ut nihil occurrat, per quod evidentius explicetur „. Si nihil evidentius occurrit, igitur ut cognoscam, me intelligere, non oportet, ut praecedat idea entis summe perfecti. Verum Cartesius passus memoriae lapsum, nihilque amplius cogitans de eo quod scripserat *loc. cit.* ac sibi plane repugnans, ait Medit. 3. „ Qua ratione intelligerem, me dubitare, me cupere, hoc est, aliquid mihi deesse, et „ me non esse omnino perfectum, si nulla idea entis perfectioris in me esset „? Si nihil „ occurrit per quod evidentius explicetur, quod ego sim, qui dubitem, qui intelligam, qui velim; quomodo intelligere non possum, me dubitare, me cupere, si nulla in me sit idea entis perfectioris? Si autem haec idea in me esse debet, ut possim intelligere, me dubitare, me cupere; igitur aliquid occurrit evidentius, per quod explicetur, quod ego sim qui dubitem, qui intelligam, qui velim. Non ergo cognitio omnium prima est illa, *ego cogito, ergo sum*, sed prima omnium erit cognitio Entis summe perfecti. Corruit ergo totum Cartesii systema; ipse enim, ut praejudicia dubitando exueret, sibi constituit Medit. 2. hoc primum esse pronunciatum necessario verum, *ego sum, ego existo*. Et Medit. 3. antequam demonstret Deum existere, supponit, se *non adhuc quidem satis scire, utrum sit aliquis Deus.*

Ut ab his nodis se liberet Cartesius, in respons. ad secundas object. ait: „ Ubi „ dixi, nihil nos certo posse scire, nisi prius, Deum existere cognoscamus, expressis „ verbis testatus sum, me non loqui nisi de scientia earum conclusionum, quarum „ memoria potest recurrere, cum non amplius attendimus ad rationes, ex quibus „ ipsas deduximus. Principiorum enim notitia non solet a Dialecticis scientia appellari. Cum autem advertimus, nos esse res cogitantes, prima quaedam notio est, quae „ ex nullo syllogismo concluditur „. Ubi id expressis verbis testatus sit Cartesius, nescimus: nam Medit. 3. ubi de hoc argumento disserit, indefinite ait, *priorem quodammodo in me esse perceptionem infiniti, quam finiti, hoc est Dei, quam mei ipsius.* Testatus id tamen sit: ipso fatente, saltem principiorum notitia haberi potest, quin praecedat cognitio Entis summe perfecti. Quotus autem quisque erit, qui permittat Cartesio, notitiam principiorum non pendere ex cognitione Entis summe perfecti, pendere vero scientiam conclusionum? Negabitne Cartesius, conclusiones contineri in principiis et scientiam conclusionum necessario sequi ex notitia principiorum? Sed inquit, loqui se de scientia earum conclusionum, quarum memoria recurrit, cum non attendimus ad rationes, ex quibus eas deduximus. Mirum! Ecquaenam sunt rationes illae, nisi principia? si autem ad principia non attendimus, quomodo habebimus scientiam conclusionum? nam scientia conclusionum in demonstratione, sive in earum illatione ex principiis posita est. Quid autem conferet cognitio Entis summe perfecti ad scientiam conclusionum, cum non attendimus ad earum rationes, sive principia? Scilicet,

cognitio omnino certa, quin eam praecedat cognitio Entis summe perfecti. 2. Respondemus, satis esse ad discernendum inter magis, et minus perfectum, comparare unam rem cum alia: sic comparando hominem cum bellua, cognoscimus, hominem esse bellua perfectiorem. Ex eo vero quod datur magis, et minus perfectum, colligimus dari debere Ens summe perfectum; quippe lumine rationis cognoscimus magis et minus perfectum esse non posse, nisi detur maxime perfectum; id autem demonstrando colligimus, et quidem ex effectis, in quibus majorem, vel minorem perfectionem deprehendimus.

365. Ad S. Augustini auctoritatem respondemus, S. D. ibi non loqui de idea Dei (1), sed de idea abstracta aequalitatis, secundum quam judicamus de similitudine parium partium, et de gradatione disparium. Et certe, ut ipse ibid. animadvertit, cum corpora sint mutabilia, non possemus de eorum aequalitate, vel inaequalitate certum judicium habere, nisi haberemus ideam abstractam aequalitatis; quemadmodum artifex (estque ipsum S. D. exemplum) non posset certum de opere judicium ferre, nisi haberet ideam abstractam artis in mente. At quomodo haec idea abstracta sive artis sive aequalitatis formetur, ibi S. D. non explicat. Nos autem ex iis quae diximus (2) affirmamus, fieri ex collatione rerum sensibilium eo modo quo ceterae ideae abstractae.

ARTICULUS VII.

Expenditur Malebrancii systema de idearum origine.

366. Nicolaus Malebrancius cum animadvertisset, fieri non

---

eo quod cognosco, Deum esse, scientiam habebo, hoc est, demonstrare sciam, angulos trianguli esse aequales duobus rectis, etiamsi non attendam ad propositiones, quas Euclides tamquam principia ponit ad id demonstrandum. Ita Cartesius desipuit. Nos autem cum S. Thoma q. 22. de ver. a. 2. ad 1. etsi negemus, notitiam Dei explicite requiri ad cetera cognoscenda, affirmamus tamen, Deum implicite cognosci in quolibet cognito. *Sicut enim nihil habet rationem appetibilis, nisi per similitudinem primae bonitatis; ita nihil est cognoscibile, nisi per similitudinem primae veritatis.*

(1) Cum enim de ipsa scribit l. 8. de Civ. c. 6. sic habet: „Quod recipit magis, „et minus, sine dubitatione mutabile est. Unde ingeniosi, et docti, et in his exercitati homines collegerunt, non esse in iis rebus primam speciem „(si inde *collegerunt*, utique non praecessit in ipsis *prima species* Entis summae perfecti) „Viderunt esse aliquid, ubi prima esset incommutabilis species, et ideo non comparabilis: atque ibi esse rerum principium rectissime crediderunt, quod factum non esset, „et ex quo facta cuncta essent. ita *quod notum est Dei, ipse manifestavit eis*, enim „ab eis invisibilia ejus per ea quae facta sunt intellecta conspecta sunt „. Intelligat Cartesius, quae sit interpretatio verborum Apostoli, desinatque sibi arrogare potestatem illa interpretandi, quam sibi adsumit in Epist. ad facultatem Parisien. ubi ait: *Per haec verba*, quod notum est Dei manifestum est in illis, *videmur admoneri, ea omnia quae de Deo sciri possunt, rationibus non aliunde petitis, quam ab ipsamet nostra mente posse ostendi.*

(2) § 344.

posse, ut Deus in seipso repraesentetur per ideam a se distinctam, aliam viam ingressus est ad explicandam originem idearum, Statuit porro 1. nos omnia in Deo videre (1), 2. ponit quatuor diversas rationes videndi res (2), scilicet, per seipsas, per ipsarum ideas, per conscientiam, sive sensum intimum, et per conjecturam. 3. docet, Deum per se ipsum a nobis videri visu immediato, et directo (3), 4. res corporeas cognosci a nobis in Deo per ideas earum, quae in Deo reperiuntur (4), 5. mentem nostram a nobis cognosci non per ideam suam, nec in Deo (5), sed per conscientiam (6). Denique aliorum hominum mentes, et puras intelligentias, sive Angelos nec etiam in Deo cognosci, sed per conjecturam (7).

367. Videtur autem ita dicendum, I. quia Deus numquam facit per vias difficiles, quod fieri potest per simplicissimas, et facillimas. Atqui simplicissimas, et facillima via est, ut Deum per se ipsum, alia vero in ipso cognoscamus. Ergo.

368. II. Deus arctissimo vinculo conjunctus est cum mente nostra, eamque illuminat immediate; quapropter S. Augustinus (8) ait: *Inter mentem nostram, qua illum intelligimus Patrem, et veritatem, idest, lucem interiorem, per quam illum intelligimus, nulla interposita creatura est.* Deum ergo immediate per seipsum, cetera in Deo cognoscimus.

369. III. Ideae in mentem agunt. Sed nonnisi Deus in mentem agere potest. Ergo.

370. IV. Dum de aliqua re cogitamus, primum sese offert idea generalis omnium entium. Sed omnia entia menti adesse nequeunt, nisi quia praesens est Deus qui omnia complectitur. Ergo.

371. V. Mens nostra concipit infinitum. Sed nulla res creata infinitum repraesentare potest, ut dictum est. (9). Ergo infinitum repraesentatur per aliquod infinitum, quod est Deus.

372. VI. S. Augustinus (10): *Si ambo*, inquit, *videmus, verum esse quod dico, ubi quaeso id videmus? Non ego utique in te, nec tu in me, sed ambo in ipsa; quae supra mentes nostras est, incommutabili veritate.*

373. VII. De mente nostra nihil aliud scimus, quam quod sentimus agi in nobis, minime autem cognoscimus omnes ejus proprietates. Alios homines, et Angelos non aliter cognoscere possumus, quam existimando, ipsos similibus ac nos proprietatibus affici. Ergo mentem nostram per sensum intimum; alios homines, et Angelos cognoscimus per conjecturam.

---

(1) De Inquis. veril. p. 2. l. 3. cap. 6.
(2) Ibidem c. 7. (3) Ibidem. (4) Ibidem.
(5) Vide quam consequenter: nam si omnia in Deo videmus, cur non mentem nostram? Quod si non hanc, quomodo omnia videmus in Deo!
(6) Loc. cit. (7) Ibidem. (8) L. de vera Relig. c. 55. n. 113.
(9) § 358. (10) Lib. 12. Confess. c. 25.

Propositio. *I. Repugnat, mentem humanam naturaliter Deum cognoscere immediate per seipsum; II. alia vero in Deo videre.*

374 Prob. 1. p. Nequit Deus immediate cognosci per seipsum, nisi videatur per suam essentiam; essentia enim Dei est ipse Deus (1). Atqui repugnat, essentiam Dei naturaliter cognosci (2). Repugnat igitur, Deum naturaliter cognosci per seipsum (3) immediate.

375. Nec dici potest, Deum in hac vita per seipsum imperfecte videri: nam hoc est quod plane repugnat, videre, scilicet, Deum immediate per seipsum, et imperfecte videre. Non enim Deus ita perfecte videri potest, ut adaequate cognoscatur, idest, comprehendatur (4). Igitur videre Deum perfecte, eo modo quo a mente creata videri potest, est videre ipsum per essentiam suam. Proinde idem est dicere, Deum in hac vita imperfecte videri, ac dicere, non videri per suam substantiam, sed per speculum in aenigmate, sive per creaturas (5).

---

(1) Hinc S. Augustinus l. 7. de Trin. c. 5. docet; *fortasse solum Deum dici oportere essentiam. Est enim vere solus, quia incommutabilis est.*

(2) Quod Malebrancius ipse non negat, cum loc. cit. cap. 6. animadverti vult, *non inde inferendum esse, mentes videre essentiam Dei ex eo quod omnia in Deo videant.* Mira est autem Malebranchii inconstantia, cum id negat, et simul affirmat ib. cap. 7. Deum a nobis videri *visu immediato, et directo*, mentemque illuminare *per propriam substantiam.* Nam quid est aliud *propria Dei substantia*, quam ejus essentia? nisi forte Malebrancius velit, substantiam Dei ad ejus essentiam non pertinere. Suspicari autem quis posset, illum novisse id quidem, sed ne videretur impugnasse Ecclesiae definitionem, qua error Beguardorum damnatus fuit de homine non indigente lumine gloriae ad Deum videndum, ut supra diximus not. 7. pag. 218. negasse quidem, Dei essentiam naturaliter videri, sed tamen affirmasse, Deum immediate videri per seipsum, et mentes illuminare per propriam substantiam. Scimus, Malebrancium, cum hoc argumento premeretur, dixisse, non semel a se negatum, Deum a nobis videri in hac vita. Sed cum non semel id quoque affirmaverit, ut ostendit Arnaldus lib. de veris et falsis ideis cap. 7. et apertis verbis ipse Malebrancius scribit loc. cit. de Inquis. ver. cap. 7. cum ait § 2. *Deus solus per seipsum cognoscitur... ipse solus in mentem agere, ac sese ipsi aperire potest. Deum solum videmus visu immediato, et directo. Ipse solus potest illuminare mentem per propriam substantiam*; consequitur, illum, ut non infrequens est juniorum Philosophorum mos, contradictoria fuisse loquutum.

(3) Vide S. Thom. 1. p. q. 12. a. 4.

(4) Nam ut S. Augustinus advertit lib. 12. de Civit. cap. 18. *Quidquid scientia comprehenditur, scientis comprehensione finitur.* Vide S. Thom. quaest. cit. art. 7.

(5) „ Cum legis (inquit S. Augustinus Epist. 92. al. 6. num. 4.) *Videmus nunc*
„ *per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem*: intellige inde nos tunc
„ visuros facie ad faciem, unde videmus nunc per speculum in aenigmate. Hoc autem
„ utrumque interioris hominis munus est, sive cum in ista peregrinatione adhuc per
„ fidem ambulatur, in qua utimur speculo, et aenigmate, sive in illa patria, cum
„ per speciem contemplabimur: pro qua visione positum est; *facie ad faciem* „.

376. Prob. idipsum ratione S. Thomae (1). Quo mens nostra magis elevatur ad incorporalia contemplanda, eo magis abstrahitur a sensibilibus; quare divinae revelationes magis percipiuntur, cum alienata mens est a corporis sensibus (2). Atqui Deus, ut est in seipso, est ultimus terminus, quo contemplatio pertingere potest (3). Mens igitur, ut Deum immediate per seipsum cognoscat, debet esse omnino abstracta a corporis sensibus. Sed ita abstracta esse non potest, nisi aut per mortem, aut per aliquem raptum, qui quidem non est animae naturalis (4). Igitur fieri non potest, ut anima in hac vita naturaliter Deum cognoscat immediate per seipsum.

377. Prob. 2. p. Si omnia videremus in Deo, potissimum detegeret nobis Deus in seipso ea, quae ad revelationem pertinent; ab his enim nostra pendet aeterna salus; nec ratio adferri posset, quare Deus noluisset res adeo necessarias in seipso ostendere, abjectissimas vero, idest, corporales, quarum cognitio nihili refert, in seipso patefecisset. Si autem illas in seipso detegeret, jam externa revelatio esset inutilis, et locus daretur spiritui privato. Quod si Malebrancius fateatur, ut fateri quidem debet, rerum quae ad revelationem pertinent, cognitionem nos habere per sensus; *Fides* enim *ex auditu*, ut ait Apostolus (5); cur universim statuit (6), *nos omnia in Deo videre* (7)? Cur id confirmat (8) verbis Joannis (9) *lux vera est quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* (10)? Cur id rursus probare

---

(1) 3. con. Gen. c. 48.

(2) S. Augustinus l. 12. de Gen. ad litt. c. 26. „ Cum rapitur anima, *ait*, in ea „ visa quae spiritu cernuntur similia corporalibus, ita ut omnino a sensibus corporis „ avertatur amplius quam in somno solet, sed minus quam in morte, jam divinae „ admonitionis est, et adjutorii, ut se non corpora, sed visa corporum similia spiritualiter noverit cernere. . . . Ibi si etiam videntur futura, ita ut omnino futura noscantur, quorum imagines praesentes videntur. . . . magna revelatio est „.

(3) Idem S. Augustinus lib. 1. de Trinit. cap. 8. num. 17. „ Quod dixit famulo „ suo Moysi, *Ego sum qui sum: haec dices filiis Israël, Qui est misit me ad vos*, „ hoc contemplabimur, cum vivemus in aeternum „.

(4) Vide S. August. not. 1. huj. pag. Et rursus lib. 12. de Gen. ad litt. cap. 27. „ Eum, *inquit*, nemo videns vivet vita ista, qua mortaliter vivitur in istis sensibus „ corporis: sed nisi ab hac vita quisque quodammodo moriatur, sive omnino exiens „ de corpore, sive ita aversus, et alienatus a carnalibus sensibus, ut merito nesciat, „ sicut Apostolus ait, utrum in corpore, an extra corpus sit, cum in illam rapitur, et subvehitur visionem „. Consule etiam eumdem Epist. 147. al 112. c. 13. n. 31.

(5) Rom. 10. v. 17. (6) De inqu. ver. l. 3. c. 6.

(7) Egregius plane dialecticus, qui cum universalem propositionem statuerit, postea negat quod universaliter statuit.

(8) Loc. cit. (9) Cap. 1. v. 9.

(10) Quid ex Joannis verbis colligi possit pro Malebranchi enthusiasmo certe non video: nam S. Augustinus illa explicans Tract. 2. in Joan. n. 7. scribit: „ Qui saucios „ habent oculos, idonei non sunt videre parietem illuminatum, et illustratum a sole, „ vel montem, vel arborem, aut aliquid hujuscemodi idonei sunt videre: et in alio „ illustrato demonstratur illis ortus ille, cui videndo adhuc minus idoneam aciem

conatur (1) ex eo, quod *mentes nostrae in omnibus suis actionibus a Deo pendeant?* Nonne haec indicant, nos omnia omnino, maximeque dogmata revelata in Deo cognoscere? nam si aliis quibuscumque actionibus mentes nostrae pendent a Deo, potissimum in cognitione rerum revelatarum.

378. Specialiter modo probatur; corpora a nobis in Deo non cognosci. Ex Malebrancio (2) mentem nostram non cognoscimus in Deo. Ergo multo minus corpora; magis enim corpora quam mens distant a Deo (3). Similiter ex eodem Malebrancio (4) si in Deo videremus mentem nostram, cognosceremus omnes ejus proprietates. Igitur si corpora in Deo videremus, cognosceremus omnes corporum proprietates (5): quae nemo sanae mentis affirmabit se cognoscere.

---

gerunt. Sic ergo illi omnes, ad quos Christus venerat, minus idonei erant cum ,, videre: radiavit Joannem; et per illum confitentem se radiatum, ac se illuminatum ,, esse, non qui radiaret, et illuminaret, cognitus est ille qui illuminat ,,. Si per Joannem Christus omnem hominem illuminavit, quid ait Malebrancius, Deum per seipsum a nobis videri, et per seipsum immediate mentes nostras illuminare?

(1) Loc. cit.

(2) Ibid. cap. 7. § 4. ,, Mentem, *inquit*, in Deo non videmus, illam tantum *per* ,, *conscientiam* cognoscimus; et ob haoc caussam cognitio quam de illa habemus, est ,, imperfecta ,,. Mirum! Deus arctissimo vinculo conjunctus est menti nostrae, ipsamque illuminat, ut possit corpora cognoscere in seipso; et nihilominus, ne unum quidem radium lucis menti impertitur, ut possit se ipsam in illo cognoscere!

(3) Neque urget quod Malebrancius ait loc. cit. § 3. ,, Cum corpora non sint intel- ,, ligibilia per se, ea non possumus videre, nisi in eo qui ea includit modo intelligi- ,, bili ,,. Nam sit in Deo possumus videre ea quae non sunt intelligibilia per se; quare non illa, quae sunt per se intelligibilia? Eritne Deus minus sollicitus de patefaciendo in seipso res per se intelligibiles, quam res per se minime intelligibiles? Unde, quaeso, hanc philosophandi rationem Malebrancius didicit? Quis vero ipsi dixit, nullum alium esse modum quo corpora per se minime intelligibilia, fieri intelligibilia possint, ut a mente cognoscantur?

(4) Loc. cit. § 4. ita ajente: ,, Si in Deo videremus ideam, quae menti nostrae ,, responderet, eodem tempore cognosceremus, aut possemus cognoscere omnes pro- ,, prietates, quas habere posset ,,.

(5) Id Malebrancius ib. § 3. libenter concedit; inquit enim: ,, In Deo, et per ideas ,, suas a nobis conspiciuntur corpora cum suis proprietatibus; atque hinc est, quod ,, cognitio, quam de illis habemus, sit perfectissima ,,. Ceteri Philosophi hanc perfectissimam corporum, eorumque proprietatum cognitionem se haud habere, non inficiabuntur. Quorsum enim spectant tot in Physicis disciplinis discrepantes opiniones, si in singulis Philosophis perfectissima est cognitio corporum; eorumque proprietatum? nam Physica nonnisi de corporibus, et eorum proprietatibus disserit. Experiamur, an forte Malebrancius palmam tulerit. Loc. cit. cap. 8. § 2. loquens de essentia materiae, etsi concludat, *extensionem esse essentiam materiae;* subdit: *Sed in eo sita est difficultas, ut nempe sciamus, an materia adhuc non habeat alia attributa ab extensione, et iis qua ab ea dependent, diversa.* Quo abiit perfectissima illa corporum, eorumque proprietatum cognitio, quam Malebrancius se habere jactabat, si adhuc ignorat, an *materia habeat alia attributa ab extensione, et iis quae ab ea dependet diversa?* Sed immemor Malebrancius eorum quae paullo ante scripserat, sic paullo post pergit. ,, Quemadmodum homines nulla certa demonstratione convincuntur, non dari

379. Ad primum neg. min. nam via, per quam Malebrancius incedit, non solum non est facilis, et simplex, sed omnino impervia, ut est demonstratum (1).

380. Ad secundum dist. ant. Deus arctissimo vinculo conjunctus est menti, ut caussa effectui, conc. ut objectum immediatum potentiae, nego. Jam supra diximus (2), non quamcunque intimam rei praesentiam sufficere, ut res per seipsam cognosci possit, sed requiri, ut res sit praesens in ratione objecti immediati: quo modo Deus cum mente hominis naturaliter non conjungitur (3). Negamus porro, Deum immediate illuminare omnes homines; nam de rebus naturalibus mens humana illustratur per lumen rationis, quod est a Deo diversum, cum sit participata similitudo luminis increati (4); de rebus autem supernaturalibus mens illustratur per lumen Fidei, quod etiam est quaedam participatio luminis increati. Augustinus autem loquitur de veritate, seu de luce interiori, quae est nobis primum principium intelligendi, ut paullo post explicabimus, inter quam, et ipsum Deum certe nulla est interposita creatura (5).

381. Ad tertium neg. maj. non enim ideae in mentem agunt, sed simul cum mente sunt principium cognitionis, ut dictum est (6). Si autem Malebrancius ita velit, Deum tantummodo in mentem agere, ut nec mens ipsa in sese aliquid agat; videat, ne mentem faciat mere passivam.

382. Ad quartum sciscitari liceat ex Malebrancio, utrum

„ aliquam intelligentiam, aut aliquam entitatem rerens creatam in rotis horologii „ (oppido acutissime: petere quis posset, num Malebrancius, cum haec scribebat, delirarel; quis enim nescit, rotas horologii moveri vi elastica chalybis, idque posse certa demonstratione convinci?) „ ita nemo potest sine speciali revelatione asserere tamquam demonstrationem Geometricam, nihil esse in lapide praeter extensionem diversimode configuratam: fieri omnino potest, ut extensio conjuncta sit cum aliqua „ alia re quam non concipimus, quia nullam illius habemus ideam „. Si haec *aliqua alia res* esset attributum materiae, quomodo illius nullam haberemus ideam in Deo, in quo Malebrancius statuit nos habere perfectissimam cognitionem corporum, eorumque proprietatum? Quod si quis quaerat, an illa *aliqua alia res* sit fortasse cognitio? Nonne Malebrancius cum Lockio conveniret in asserendo, neminem sine speciali revelatione evincere posse, materiam cogitationis esse incapacem, neque id esse hactenus demonstratum?

(1) § 374. seqq. (2) § 274.

(3) Vide S. Thom. 1. p. q. 12. art. 4.

(4) Idem ibid. q. 81. art. 5. Certe dicitur Psal. 4. v. 7: *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine. Si signatum*, igitur participatio est luminis increati.

(5) Idem S. Augustinus lib. 22. con. Faustum cap. 8. aperte distinguit *inter lucem quae est ipse Deus, et lucem, quam fecit Deus... Candor est*, inquit, *lucis aeternae, dictum est de sapientia Dei, quae utique facta non est... et de luce quadam, quae nonnisi per illam fieri potest, hoc modo ibi dicitur, Tu illuminans lucernam meam.*

(6) § 261.

menti, cum de seipsa cogitare vult, primum sese offerat idea generalis omnium entium; nam si sese offerre dixerit, jam sequitur mentem a nobis in Deo cognosci: quod Malebrancius negat; si autem dixerit, ideam illam generalem non sese offerre, jam falsa erit propositio adsumpta, illam scilicet sese offerre, cum de aliqua re cogitamus. Si scire cupiat, quare idea entis in universum prima sit quae menti se offert, cum cogitamus, S. Thomam audiat docentem (1), intellectum in cognoscendo procedere de potentia ad actum ideoque prius pervenire ad actum imperfectum: quam ad perfectum et cum cognitio entis in communi sit omnium imperfectissima, quia est omnium maxime confusa; idcirco mens ab illa incipit. Ut autem ab illa incipiat, necesse non est, ut habeat ideam generalem omnium entium, sed sufficit, ut habeat ideam universalem entis, quae ab entibus particularibus abstracta est.

383. Ad quintum jam dictum est (2), infinitum a mente cum corpore conjuncta non cognosci nisi per negationem.

384. Ad sextum explicatur mens Sancti Augustini: verum videmus in incommutabili veritate tamquam in objecto cognito, nego, tamquam in primo principio cognitionis (3), concedo. Ita S. Tho-

---

(1) I. p. q 85. a. 3. (2) § 359.

(3) S. Th I. p. q. 84. a. 5. „ Aliquid in alio dicitur cognosci dupliciter: uno modo sicut in objecto cognito, sicut aliquis videt in speculo ea quorum imagines in „ speculo resultant: et hoc modo anima in statu praesentis vitae non potest videre „ omnia in rationibus aeternis; sed sic in rationibus aeternis cognoscunt omnia Beati, qui Deum vident, et omnia in ipso. Alio modo dicitur aliquid cognosci in alio, sicut in principio cognitionis: sicut si dicamus, quod in sole videntur ea, quae „ videntur per solem: et sic necesse est dicere, quod anima humana omnia cognoscat „ in rationibus aeternis, per quarum participationem omnia cognoscimus. Ipsum „ enim lumen intellectuale, quod est in nobis, nihil est aliud, quam quaedam participata similitudo luminis increati, in quo continentur rationes aeternae.... Quod autem Augustinus non sic intellexerit, omnia cognosci in rationibus aeternis, vel in „ incommutabili veritate, quasi ipsae rationes aeternae videantur, patet per hoc quod ipse dicit in l. 83. qq. (46) quod *rationalis anima non omnis, et quaecumque, sed „ quae sancta, et pura fuerit, asseritur illi visioni*, scilicet rationum aeternarum, „ *esse idonea*, sicut sunt animae Beatorum „. Antonius Genuensis hanc S. Thomae doctrinam probat quidem, sed primum contendit Elem. Metaph. part. 3. prop. 32. edit. an. 1774. Augustini sententiam fuisse, *ideas menti a Deo participari*. Verum interpretatio. S. Thomae non est ad arbitrium conficta, sed perspicuis ejusdem S. Augustini nititur testimoniis, quae Thomas profert. Et licet Augustinus loco idearum separatarum Platonis posuerit ideas in mente divina existentes, ut diximus § 330. quarum participatione mens perciperet; non inde infertur, mentem percipere in rationibus aeternis, nisi quatenus participatae sunt; haec autem participatio est ipsum lumen intellectuale. Deinde Genuensis Angelicum Doctorem non veretur reprehendere ib. quod *systemati suo non fuit consentaneus, dum deinde docuit, et cogitationem intellectivam haberi a rebus sensibilibus ope intellectus agentis, et impossibile esse, intellectum secundum praesentis vitae statum, quo passibili corpori conjungitur, aliquid intelligere in actu, nisi convertendo se ad phantasmata*. Sed quamobrem Thomas systemati suo non fuit consentaneus? quia videlicet docuit, omnia videri in

mas (1) qui ex eodem Augustino id confirmat scribente lib. 4. de Trin. cap. 16. *Numquid quia Philosophi documentis certissimis persuadent aeternis rationibus temporalia fieri, propterea potuerunt in ipsis rationibus perspicere, vel ex ipsis colligere, quot sint animalium genera, quae semina singulorum? et temporum historiam quaesierunt?* Constat igitur, quo sensu S. Agustinus dixerit, omnia videri in veritate incommutabili.

385. Ad septimum jam dictum est (2). quomodo mens seipsam cognoscat. Natura autem aliorum hominum non per conjecturam, sed per omnimodam certitudinem scimus, quaenam sit, scilicet, una eademque specifice cum nostra, eo quod videmus illos perinde ac nos ratione uti. Concedimus autem, Angelos per conjecturam aliquo modo cognosci a nobis posse ex cognitione mentis nostrae, ut S. Thomas (3) animadvertit.

---

rationibus aeternis tamquam *in principio*, non tamquam *in objecto*; et deinde docuit, cognitionem haberi a rebus sensibilibus ope intellectus agentis, nec posse haberi in hac vita, nisi per conversionem ad phantasmata. In his autem ecquaenam repugnantia est? Contenditne Genuensis, rationis lumen quod est participata similitudo luminis increati, in quo continentur rationes aeternae, sufficere ad habendam cognitionem intellectivam, quaecumque illa sit? Si ita esset, sufficeret quoque lux solis ad quaecumque corpora videnda, sive praesentia, sive absentia forent. Itaque praeter lumen rationis requiruntur etiam objecta, quae ab eo lumine irradientur, ut deprehendi in ipsis veritas possit. Quid ergo docuit S. Thomas sibi minime consentaneus, cum statuit, omnia videri in rationibus aeternis tamquam in principio cognitionis, quia rationis lumen est participatio luminis increati; et nihilominus requiri, ut objecta fiant menti conformia, et praesentia ope intellectus agentis, nec posse aliquod objectum a mente in hac vita cognosci, nisi per conversionem ad phantasmata? Vide autem sive fidem, sive diligentiam Antonii Genuensis: nam S. Thomas in eo ipso artic. 5. quaest. 81. 1. part. quem ille profert, postquam explicavit, quomodo possit dici, nos omnia videre in rationibus aeternis, sibi maxime consentaneus subdit; „ Quia tamen praeter lumen „ intellectuale in nobis exiguntur species intelligibiles a rebus acceptae ad scientiam „ de rebus materialibus habendam; ideo non per solam participationem rationum ae„ ternarum de rebus materialibus notitiam habemus, sicut Platonici posuerunt „. Quod autem Genuensis addit ibid. Angelicum Doctorem, quem *virum magnum, et divinum* vocat in mot. c. peripateticum systema de idearum origine tenuisse, quia *consuetudinem verebatur*, ne scilicet susceptis publice Aristotelis opinionibus adversari videretur; id sane est indignum *viro magno*, et *divino*, qui ut veritatem tueatur, consuetudinem minime veretur, nec procul dubio magnus et pius fuisset Thomas, si falsis opinionibus subscripsisset ob metum contradicendi illis, quia publice susceptae erant.

(1) Nazianzenus Orat. 21 num. 1. S. Thomae praecessit scribens; *Quod rebus in sensum cadentibus est Sol, hoc iis quae animo, et ratione intelliguntur, est Deus... ut ille cum et iis quae oculorum sensu praedita sunt, et iis quae aspectu sentiuntur, hanc vim tribuat, ut et illa videre, et haec visu percipi possunt, interim tamen ipse omnia quae oculis subjecta sunt, pulchritudine antecellit: eodem modo Deus, cum tam iis quae intelligentia utuntur, quam quae mente, et intellectu comprehenduntur, hoc afferat, ut et illa intelligant, et haec intelligentia percipiantur; ipse tamen intelligibilium omnium summus est vertex.*

(2) § 317.

(3) 1. part. quaest. 88. a. 1. ad 1. „ Scientia de anima est principium quoddam

ARTICULUS VIII.

Utrum omnia cognoscamus in idea totius Universi.

386. Accedimus ad systema Leibnitianum de origine idearum. Leibnitius ergo (1), quem sequitur Wolfius Psychol. rat. sect. 1. arbitratur, animam nostram esse automatum quoddam spirituale valens producere in se omnium rerum ideas, quin pendeat a voluntate in earum productione. Sic autem praeformatam esse, ut totius Universi idea in ipsa contineatur tamquam in mundo quodam ideali, et naturam universam omnem semper exprimat; perceptiones autem sint confusae, et paullatim evolvantur, et distinctae fiant; prout evolvuntur motus qui in corporibus fiunt; seu prout objecta mutationes producunt in corpore, quod est animae

---

„ ad cognoscendum substantias separatas. Per hoc enim quod anima nostra cognoscit „ seipsam, pertingit ad cognitionem aliquam habendam de substantiis incorporeis, „ qualem eam contingit habere, non quod simpliciter, et perfecte eas cognoscat, co- „ gnoscendo seipsam „.

(1) Ne Leibnitius conqueratur, ut conqueritur Theodicaeae p. 1. § 33. fuisse ei adscriptas opiniones, a quibus longissime abest, ipsa ejus verba referimus. Sic autem scribit Theodicaeae part. 3. § 403. „ Quemadmodum foetus in animali formatur, quem- „ admodum alia naturae miracula sexcenta producuntur per instinctum quemdam a „ Deo rebus inditum „. (Bene habet. Jam desinant juniores Philosophi Scholasticis exprobare, aut objicere; quod vocibus utantur obscuris, et ad qualitates occultas sese recipiant) „ hoc est, virtute *praeformationis divinae*, quae admiranda illa auto- „ mata tam egregios effectus mechanice producere nata effinxit; ita facile judicatur „ (Leibnitius nimirum pro re demonstrata habet, animalia esse automata effectus mechanice producentia. Si autem ita est, cur ipse in *specimine* dynamico in Actis Lipsien. ad an. 1695. admittit *in corporibus principium activum materialibus motionibus superius, et ut sic dicam vitale?* Anne purus erit mechanismus, ubi est intrinsecum principium activum, et vitale?) „ animam esse automatum spirituale adhuc „ mirabilius, et virtute divinae praeformationis elegantes illas ideas producere... ad „ quas ars nostra non valet pertingere. Automatorum spiritualium, sive animarum, „ operatio non est mechanica sed quidquid in mechanica pulchrum est, eminenter „ continet: nempe motus qui in corporibus evolvuntur, per repraesentationem concen- „ trantur in anima, velut in mundo quodam ideali, mundi actualis leges, earumque „ effectus exhibente: cum hoc tamen discrimine a mundo ideali perfecto qui in Deo „ est, quod pleraeque perceptiones in nobis sunt tantum confusae. Sciendum enim est, „ quod omnis substantia simplex Universum per suas perceptiones confusas, vel sen- „ sationes involvat, quodque perceptionum harum series in qualibet substantia na- „ turae ipsius speciali adtemperetur, ita tamen ut naturam universam omnem sem- „ per exprimat: et perceptio quaelibet praesens ad perceptionem novam tendat, uti „ omnis motus, quem perceptio repraesentat, ad alium motum tendit. Sed impossibil- „ le est, ut anima totam suam naturam distincte cognoscat, videatque quomodo in- „ numerabilis ille perceptionum minutissimarum numerus, quarum aliae aliis coacer- „ vatae, vel potius concentratae sunt, in se efformentur: ad hoc enim opus esset, ut „ Universum omne perceptionibus illis involutum perfecte cognosceret hoc est, „ foret Deus. „

conjunctum (1). Ideas autem, et perceptiones ita inter se connexas ponit, ut quaelibet perceptio praesens ad aliam tendat, sicut omnis motus quem perceptio repraesentat ad alium tendit; atque ita, ut ratio sufficiens posterioris sit in priori (2); quin tamen umquam anima possit videre omnium perceptionum suarum numerum, et quin vel anima dependeat a corpore in suis perceptionibus (3), vel corpus ab anima in suis motionibus (4).

387. Videtur autem ita dicendum I. quia ut Leibnitius ait (5) hoc systema et miracula superflua removet, et Deus illud elegit, quod sit maxime harmonicum. Ergo.

388. II. Anima est substantia omnino simplex, in quam nulla res creata agere potest. Ergo percipere non potest ea quae fiunt in mundo naturali, nisi in ipsa tamquam in mundo ideali contineantur omnes perceptiones.

389. III. Cum anima sit superior creaturis corporalibus, ejus perceptio eminenter continet quidquid perfectionis est in mechanica. Ergo motus qui in corporibus evolvuntur, continentur in anima tamquam in mundo ideali (6).

---

(1) Leibnitius Observ. ad recensionem lib. de Fidei, et rationis consensu Tom. 2. Opp. edit. Genev. an. 1768. pag. 257. *Deus animae in creatione dedit ideas confusas, et involutas omnium objectorum Universi, quae evolvantur, et distinctae fiant, prout objecta mutationes producunt in eo corpore quod animae est conjunctum.*

(2) Ex Leibnitio nihil est sine ratione sufficiente, et praecipue ratio sufficiens esse debet inter perceptiones invicem, et motiones, ut sint harmonicae.

(3) Ideo enim Leibnitius harmoniam praestabilitam posuit, ut excinderet influxum physicum animae in corpus, et corporis in animam.

(4) Videbitur fortasse cuiquam Leibnitius systema hoc suum per jocum excogitasse. Ac revera ipse in Epist. ad Psaffium; ,, Ita prorsus est, *inquit*, uti scribis de ,, Theodicaea mea. Rem acu tetigisti, et mirae neminem hactenus fuisse, qui lusum ,, hunc meum senserit; neque enim Philosophorum est rem serio semper agere, qui in ,, fingendis hypothesibus, ut bene mones, ingenii sui vires experiuntur ,,. Putasne, Leibnitium legisse quod Cicero monet l. 3. de nat. deor. *Poetarum ista sunt: philosophi rerum auctores, non fabularum?* Si autem fabulas fingere, et jocari placebat Leibnitio, cur non festivum aliquod poema fecit? Cur fabulae auctor fuit in Theodicaeae par. 3, in qua adversus Baelium agit *de bonitate Dei, libertate hominis, et origine mali?* Erantne res adeo graves miscendae fabulis! Huic tamen Leibnitii declarationi Wolfius non plene assentitur: nam in Actis Lipsien. ann. 1728. *Sint*, ait, *Leibnitio lusus ingenii verba, quae ab eodem adopto: aut igitur alium eisdem tribuit, quem ego sensum, aut si eumdem tribuit, ludendo dicit verum.* Sed quod serio loquutus fuerit Leibnitius, constat ex ejus verbis Theod. p. 1. § 62. *Non potui non in hoc systema delabi.* Et § 208. p. 2. *Quamvis systema harmoniae praestabilitae non aliunde necessarium foret, uti certe est.. Deus illud elegisset etc.*

(5) Theod. p. 2. § 208.

(6) Ne putet Leibnitius, se primum hac fuisse ratione usum, eique novum aliquod superexstruxisse systema, adeat S. Thomam, 1. p. q. 84. a. 2. ubi hoc argumentum majori vi sibi objicit tertio loco.

Propositio. *Fictitium, et absurdum est systema Leibnitianum de anima res cognoscente in idea Universi.*

390. Prob. Leibnitius in hoc systemate ponit 1. animam esse automatum spirituale (1) in quo tottus Universi idea continetur tamqua in mundo ideali, 2. naturam universam omnem ab anima sempre exprimi, licet non omnes ideae et perceptiones sint distinctae. 3. ideas, et perceptiones paullatim evolvi, et distinctas fieri, prout evolvuntur motus qui in corporibus fiunt. 4. perceptiones, et ideas ita esse inter se connexas, ut quaelibet praesens ad aliam tendat, quemadmodum unus motus repraesentatus ad alium tendit; rationemque sufficientem posterioris esse in priori. 5. numquam posse animam videre, quomodo immensus ille numerus suarum perceptionum in sese efformetur. 6. animam cum percipit, nullo modo pendere a corpore, nec corpus cum movetur, pendere ab anima. Sed haec omnia fictitia sunt, et absurda. Ergo.

---

(1) Bilfingerus Tract. Harmon. praestab. sect. 6. § 124. n. y. contendit, animam humanam propriissime dici automatum. Id non negamus, si derivationem genecam attendimus; est enim αὐτόματον ab αὐτὸς ipse, et μάω, vel ματέω inquiro, desidero appeto: anima autem seipsa inquirit, desiderat, appetit. Verum quia vocibus est utendum, ut communiter homines utuntur: Philosophi autem, si Leibnitianos excipias, communiter voce automaton machinas appellant, quarum motus principium est externum, cum tamen videantur seipsis moveri, abstinere Leibnitius debuerat ab appellatione automati, cum de anima loquebatur, ne quis putaret, hominem *puram machinam* ab ipso factum; maxime cum adjunctum *spiritualis* soleat quandoque attribui partibus subtilioribus corporis; unde illud Lucretii.

Spiritus unguenti suavis diffugit in auras.

Praesertim vero Leibnitius ab ea appellatione abstinere debuerat, postquam proposito dubio, an Deus possit facere automatum capax faciendi sine ratione id quod homo ratione facit, Tom.2.Opp. pag.99. Edit. Genev. ann. 1768. respondet: „ Je m'étonne, qu'on prétende „ de donner des bornes a la puissance, et a la sagesse de Dieu „ *Obstupesco, quempiam esse, qui sibi arroget limitibus coarctare Divinam potentiam, ac sapientiam.* En Leibnitius cum Lockio convenit. Desinant vero Philosophi juniores Scholasticis exprobare, quod quaestiones instituant de possibilibus, nisi forte quis putet, licere ejusmodi quaestiones instituere, cum in eis nutat animi nostri immaterialitas, et immortalitas. Quid igitur Leibnitius reponeret, si quis contenderet, animam esse hujusmodi automatum quod sine ratione faceret, quod ratione fieri debet? Essetne limitibus circumscripta Divina potentia, et Sapientia, ne id posset efficere? Wolfius vero tantam in mechanismo humani corporis vim ponit, ut dicat Psycol. ration. § 637. quod *Archimedes tam sublimia inventa, quibus Geometriam ditavit in libris suis, exposuisset, librosque singulos eodem quo conscripti sunt modo scripsisset, etiamsi ipsi nulla fuisset anima.* Unde concludit, *mechanismo corporis perfici posse, quae rationis opus sunt, et facultatibus animae immaterialibus originem debent.* Quae quomodo componi possint cum animi immaterialitate, alii viderint. Nam si mechanismo corporis perfici possunt exterius opera rationis, cur anima in mechanismo corporis non consistet?

391. Prob. 1. minoris pars ratione S. Thomae (1). Si idea totius universi contineretur in anima tamquam in mundo ideali, vel esset distincta ab essentia animae, vel non esset distincta. Si esset distincta, jam foret innata; non enim esset ex sensibus hausta, alioquin non esset *ex virtute divinae praeformationis*, ut docet Leibnitius. Ostensum est autem supra (2), nullam esse ideam animae innatam (3). Si autem idea illa non esset distincta ab essentia animae (4), jam ipsa essentia animae esset idea totius Universi, et mundus idealis; adeoque omnia per propriam essentiam anima cognosceret. Id autem omnino repugnat; essentia enim animae est determinata ad certum genus, et ad certam speciem; cum sit enim hominis forma, pertinet ad idem genus, et ad eamdem speciem, ad quam pertinet homo. Nulla autem res determinata ad certum genus, et speciem, potest in sese ita comprehendere omnia quae sunt in Universo, ut possit per suam essentiam illa repraesentare, hoc enim est proprium Divinae essentiae, quae est infinita, ut omnia in sese comprehendat, et per seipsam omnia cognoscat (5). Fieri ergo non potest, ut idea totius Universi contineatur in anima tamquam in mundo ideali.

392. Altera minoris pars probatur. Anima non continet in seipsa naturam totius Universi, ut dictum est (6). Ergo non potest naturam universam semper exprimere; quod enim exprimitur, debet saltem aliquo modo contineri in eo, a quo exprimitur (7).

---

(1) 1. p. q. 84. a. 2. et q. 55. a. 1. (2) § 338. seqq.

(3) Ideas innatas Leibnitius videtur admittere, nam in Adnot. ad opus Kingii de orig. mali § 4. scribit: *Merito tuetur, ideas nostras simplices minimum nobis esse innatas.* Et Tom. 2. Opp. cit. edit. p. 257. *Deus animae in creatione dedit ideas confusas.* Nihilominus Teod. p. 3. § 403. ait: „ ideas nostras non ideo quia volumus, efformamus „ (scilicet Leibnitius non quia voluit, sibi efformavit ideam Harmoniae praestabilitae, sed aliunde habuit acceptam) „ In nobis, et a nobis efformantur, non „ ex vi, et imperio nostrae voluntatis „. Si a nobis efformantur, quomodo illas accepimus in creatione? quomodo erunt innatae?

(4) Haec videtur esse Leibnitii sententia, cum docet, animam esse mundum idealem, et continere eminenter in sese omnes motus, qui in corporibus evolvuntur. Si autem ideae non sunt distinctae ab essentia animae, rogamus Leibnitium, ut nobis explicet, qui fieri possit, ut anima *elegantes illas ideas producat, ad quas ars nostra non valet pertingere?* nisi forte Leibnitius velit, animam posse producere seipsam.

(5) Nam ut advertit S. Thomas 1. p. q. 14. a. 6. *Cum essentia Dei habeat in se quidquid perfectionis habet essentia cujuscumque rei alterius, et adhuc amplius, Deus in seipso potest omnia propria cognitione cognoscere. Propria enim natura uniuscujusque consistit, secundum quod per aliquem modum divinam perfectionem participat.*

(6) § 391.

(7) Nec sufficit reponere ideas repraesentantes naturam universam, esse in anima confusas et involutas. Quod enim confuse, et involute repraesentatur, aliquo modo cognoscitur; si namque nullo modo cognosceretur, nec confuse cognosceretur. Itaque ideas illas confusas, antequam distinctae fierent; aliquatenus cognosceremus, adeoque

393. Prob. tertia min. pars. Si ideae, et perceptiones paullatim evolverentur, et distinctae fierent, prout evolvuntur motus qui in corporibus fiunt, haec evolutio necessaria foret, non enim penderet ex voluntatis arbitrio (1). Nulla igitur esset in anima idea et perceptio distincta, nisi ex necessitate. Ergo nulla perceptio libera. Frustra igitur praeciperetur Deuteronomii 15. v. 9. *Cave, ne forte subrepat tibi impia cogitatio* (2). Frustra diceretur Matth. 15. v. 19. *De corde exeunt cogitationes malae, homicidia, adulteria, fornicationes*, etc. Nec quisquam posset umquam cogitatione peccare (3); cogitatio enim *non subjaceret imperio nostrae voluntatis*, sed *in nobis*. *et a nobis efformaretur secundum nostram*, *et rerum ipsarum naturam*, distinctaque fieret, prout evolverentur motus in corporibus.

394. Praeterea, si omnes nostrae ideae, et perceptiones distinctae, necessariae forent, non esset in potestate animae, dum una fit evolutio in motibus corporis, aliam ideam, et perceptionem distinctam habere diversam ab illa quae tali evolutioni re-

---

et earum aliquando recordaremur, nam ut advertit S. Thomas 1. p. q. 84. a. 3. *nullus homo obliviscitur ea quae naturaliter cognoscit*. Quis autem, si bona fide agat, affirmare poterit, se aliquo modo cognovisse aliquando tam multas res, quarum cognitionem successu temporis comparamus? nisi velit Platonis, et Pythagorae reminiscentiam renovare, de qua confer S. Augustinum lib. 12. de Trin. cap. 15. Quam quidem reminiscentiam Leibnitius renovasse visus est, cum persuadere conatus fuit, animas ab initio fuisse creatas, et inclusas in corpusculis organicis. Sed hac de re alias. Interea audiamus ipsum Leibnitium ita scribentem *Reflex. sur l'essai de l'entendement humain de M. Locke*: „ Il y a quelque chose de solide dans ce que Platon „ appelloit la *réminiscence*... Il y a même quelque chose de plus, car nous n' avon pas „ seulement une *réminiscence* de toutes nos pensées, mais encore un *pressentiment* „ de toutes nos pensées „. *In eo quod Plato reminiscentiam appellavit, quidpiam solidi inest... Extat insuper aliquid amplius, non enim reminiscentiam tantum, sed etiam praesensionem habemus omnium nostrarum cogitationum*. Non fuit satis Leibnitio, Platonis *reminiscentiam* probasse, nisi adderet etiam *praesensionem*, quasi quilibet homo non modo omnium praeteritarum suarum cogitationem, sed et omnium futurarum sibi sit conscius. Jam de Leibnitio usurpabimus illud Stat. l. 6. Theb.

Interius ductus Phoebejus augur habenis.

(1) Vide not. 3. pag. 181.

(2) S. Basilius Hom. in illud „ attende tibi ipsi „ *Sumus*, inquit, *nos homines ad peccata cogitationum proclives... Corporeae actiones tempore indigent, opportunitate, labore, adjutoribus, denique reliquo commeatu. E diverso animi motus citra temporis moram fiunt, perficiuntur citra lassitudinem, citra negotium ullum consistunt, idoneum ipsis est tempus omne... Ubi igitur lapsus est repentinus, ibi repentina cavendi facultas fuit nobis tradita*.

(3) Immo nec opere; nam si, ut Leibnitius ait, *ideas nostras non ideo quia volumus efformamus*; multo minus motus qui evolvuntur in corporibus, ideo evolvuntur, quia volumus, ipsos evolvi. Itaque ejusmodi evolutiones in corporibus necessariae erunt, nec proinde erit in potestate nostra illas impedire. Nam, ut recte Cicero l. de Fato c. 17. „ Si caussa appetitus non est sita in nobis, ne ipse quidem appetitus „ est in nostra potestate „.

sponderet; quomodo enim posset, si evolutio ideae, et perceptionis, ut distinctae fierent, unice penderent a reciproca evolutione motus in corpore? Dum igitur perciperem distincte v. g. Solem, quia in corpore evolveretur motus respondens ideae Solis, non esset in mea potestate percipere distincte Lunam, Martem, Jovem etc. nisi evolverentur in corpore motus respondentes ideis Lunae, Martis, Jovis etc. nec possem imperare evolutiones ejusmodi motuum, quippe quae non subjacerent meae voluntatis imperio (1). Haec autem intimo sensui contraria sunt: nam qua possum facilitate mihi distincte exhibere ideam Solis, eadem et aliorum Planetarum (2). Non ergo ideae, et perceptiones distinctae fiunt ex reciproca evolutione motuum in corporibus.

395. Probatur 4. min. pars. Si ideae et perceptiones ita inter sese connexae forent, ut quaelibet praesens ad aliam tenderet, et ratio sufficiens posterioris esset in priori, numquam possemus res disparatas successive cognoscere. Quis autem id serio adfirmabit (3)? Possum considerare Leibnitianam evolutionem, deinde me convertere ad contemplandum Solem, post cogitare de intermundiis Epicuri, post de chimaera Cerberi, inde triangulum considerare, Deum statim, et Divina contemplari. Quaenam, quaeso, inter hujusmodi rerum ideas, et perceptiones connexio, et conjunctio, ut una ad aliam tendat, et ratio sufficiens posterioris sit in priori (4)? Praeterea hac idearum consociatione admissa, ne-

---

(1) Quin etiam nullo modo ab anima penderent. Tantus est enim humani corporis mechanismus ex Wolfii sententia, qui acerrimus propugnator est systematis Leibnitiani, ut motus corporis, ipso fatente Phsychol. ration. § 616. *eodem quo nunc modo consequerentur, etiamsi anima non existeret.*

(2) Ne autem quis objiciat, non esse in potestate animae suarum cogitationum objecta, adeundus est S. Thomas 1. 2. q. 17. a. 6. ubi egregie rem totam explicans scribit; *Actus rationis potest considerari dupliciter. Uno modo quantum ad exercitium actus; et sic actus rationis semper imperari potest. Alio modo quantum ad objectum, respectu cujus duo actus rationis attenduntur. Primo quidem, ut veritatem circa aliquid apprehendat; et hoc non est in potestate nostra: hoc enim contingit per virtutem alicujus luminis vel naturalis, vel supernaturalis.... Alius autem actus rationis est, dum his quae apprehendit, assentit. Si igitur fuerint talia apprehensa, quibus naturaliter intellectus assentiat, sicut prima principia; assensus talium vel dissensus non est in potestate nostra, sed in ordine naturae.... Sunt autem quaedam apprehensa, quae non adeo convincunt intellectum, quin possit assentire, vel dissentire, vel saltem assensum, vel dissensum suspendere propter aliquam caussam: et in talibus assensus ipse, vel dissensus in potestate nostra est.*

(3) Gravesandus Introduct. ad Phil. § 300. *Dicere possumus*, inquit, *hominem qui distinctam trianguli ideam habet, obscuras habere ideas omnium proprietatum hujus figurae; quia inter has ultimas, et primas necessarius datur nexus. Non autem simile inter ideas quae in mente sese mutuo sequuntur, detegitur vinculum. Ubi subito ex spissis tenebris in lucem transeo, et objectorum numquam antea visorum acquiro ideas; obscuritatis perceptio non ad has deducere videtur.*

(4) Nec etiam in omnibus motibus corporis, cui anima conjuncta est, talem connexionem agnoscit Wolfius, cum scribit Psychol. empir. § 925. „ Motus corporis quos „ anima vult, et qui ad nutum ejus in corpore consequuntur, ita comparati sunt, ut

mo certe posset errare, nisi forte Leibnitiani velint, errare illos, qui ideas et perceptiones tam bene, tamque apte ordinatas habent, ut una ad aliam tendat, sitque prior posteriori ratio sufficiens (1).

396. Quinta min. pars prob. Intelligi nequit, qui possit esse in anima coacervatus, sive concentratus innumerabilis ille perceptionum minutissimarum numerus, quem fingit Leibnitius: perceptiones enim actiones sunt, ut supra ostendimus (2); actiones autem non permanent, sed transeunt. Praeterea cum anima sit immortalis, semperque vivere debeat, atque adeo percipere; numerus perceptionum erit successive infinitus. Si ergo perceptionum numerus esset coacervatus in anima, jam substantia animae contineret infinitas perceptiones: est autem quaelibet perceptio quaedam perfectio animae, actus enim vitae est perfectio viventis. Essent igitur in anima infinitae perfectiones: quod esse non potest.

397. Denique prob. postrema min. pars. Constitutum a Leibnitio principium de anima percipiente omnino independenter a corpore, favet *idealismo*: nam si anima in suis perceptionibus nullo modo penderet a corpore, jam non posset probari realis existentia corporum, cujus probatio unice nititur sensuum testimonio, a quibus anima in percipiendo minime penderet. Favet etiam omni vitiorum licentiae: si enim anima nullo modo in suis perceptionibus, et appetitionibus penderet a corpore, neque corpus in suis motibus penderet ab anima, nihil certe mali contingere animae posset, quamquam sensibus corporis laxarentur fraena, nec quid-

---

„ corpus ad eos, atque ad oppositos iisdem atque dispositum deprehendatur „. Si aeque est dispositum corpus ad motus oppositos; non igitur datur inter motus corporum necessaria connexio, nisi forte Wolfius contendat, motus oppositos qui se invicem destruunt, necessario connecti. Sed vide quam sibi ille consentiat; nam ibid. § 633. statuerat, motus corporis iam esse necessarios, ut *naturaliter diversi esse non possint ab iis qui actu consequuntur*. Quod si ita necessarii sunt, quomodo corpus erit *aeque dispositum ad motus oppositos.*

(1) Wolfius Psychol. rat. § 618. duo statuit, quae se invicem destruere videntur. Nam 1. ait „ animam producere suas perceptiones, et appetitiones citra ullam realem „ a corpore dependentiam; et in corpore dari seriem motuum vi solius mechanismi, „ citra ullam dependentiam ipsius corporis ab anima „ 2. ponit „ ex modificationibus „ animae rationem reddi motuum in corpore, et ex motibus corporis modificationum „ animae, sive in anima, et corpore contineri rationem sufficientem continuitatis „ temporis, quo perceptiones, et appetitiones in anima, et utriusque consentientes „ motus in corpore contingat „. Haec autem inter se pugnant: nam si nulla est dependentia animae a corpore in suis perceptionibus, neque corporis ab anima in suis motibus; quae erit ratio sufficiens in corpore, cur anima ita operetur; aut quae sufficiens ratio in anima, cur corpus ita moveatur? Nam unum non potest esse alteri ratio sufficiens, nisi aliquo saltem modo unum ab altero dependeat. Videant Leibnitiani, ne dum omnia referre student ad principium rationis sufficientis, omni prorsus ratione destituantur: ut enim advertit S. Thomas 1. p. q. 84. a. 4. *secundum hanc positionem sufficiens ratio assignari non posset, quare anima nostra corpori uniretur. Si enim non indigeret corpore ad intelligendum, frustra corpori uniretur.*

(2) § 258.

quam boni contingeret animae, etiamsi diligentissime cohibere niteretur illorum motus; neque enim anima posset illos cohibere, propterea quod, ut loquitur Wolfius (1), *eodem quo nunc modo in corpore consequerentur, etiamsi anima non existeret* (2). Patet igitur, quam sit absurdum Leibnitianum systema de origine idearum.

398. Ad primum neg. ant. cum enim anima sit forma corporis, ut dictum est (3), nullam est miraculum, quod percipiat dependenter a corpore. Negamus pariter, systema Leibnitianum esse maxime harmonicum; est enim absurdissimum: quod autem ad absurda deducit, harmonicum esse non potest (4).

399. Ad secundum neg. cons. Cum enim corpus humanum per seipsum non possit agere, nisi moveatur ab anima; cum influit in animam, non influit se solo, sed influit ut motum ab anima; ideoque actio non est solius corporis, sed *conjuncti*, ut loquitur S. Thomas (5). Quare etiam cum corpus agit in animam, anima agit in seipsam, licet medio corpore; vis enim agendi in corpore non est nisi ab anima (6).

400. Ad tertium resp. cum S. Thoma (7) quod *essentia superioris creaturae, etsi habeat aliquam similitudinem inferioris creaturae, prout communicant in aliquo genere, non tamen complete habet similitudinem illius, quia determinatur ad aliquam speciem, praeter quam, est species inferioris creaturae.* Itaque anima non potest ita eminenter continere perfectiones creaturarum corporalium, ut possit illas repraesentare in seipsa tamquam in mundo ideali.

ARTICULUS IX.

Utrum mens sibi ideas formet, ut Recentioribus placet.

401. Exstitere olim quidam Philosophi, qui arbitrati sunt, animam ad sensibilium praesentiam formare in sese similitudines

---

(1) Psychol. rat. § 616.

(2) Hinc vehementer decipitur, ac decipit Wolfius, cum Psychol. rat. not. ad § 538. scribit, *nullum adeo errorem minori periculo subjacere, quam qui de commercio inter animam, et corpus committitur, ut adeo vana sint illorum molimina, qui tanta acerbitate contra istiusmodi systema pugnant.* Quod enim gravius nedum esse, sed excogitari periculum potest, quam, aperta vitiis via, aeternam animi salutem in certum discrimen, exitiumque vocare? sed de his latius, cum de hujusmodi commercio agemus.

(3) § 338.

(4) Christianus Kortholtus Disp. de Phil. Leibn. § 11. et Reinbeckius apud ipsum, censent, *hypothesim Leibnitii non minoribus, quam reliquae hypotheses ad explicandam inter animam, et corpus unionem, premi difficultatibus.*

(5) De sensu, et sens. lect. 1.

(6) Vide quae diximus § 248.

(7) 1. p. q. 84. a. 2. ad 3.

sensibilium (1). Huic sententiae subscripserunt Auctor Operis *de Arte cogitandi* (2), Leibnitius (3), Wolfius qui docet, mentem suas creare ideas.

402. Videtur autem ita dicendum, I. quia entis, et cogitationis ideae per nullum sensum intrare in animum potuerunt. Ergo mens illarum efficiendarum vim in se habet.

403. II. Praeter ideas simplices, multae sunt ideae compositae. Sed haec compositio nonnisi a mente fit. Ergo exstat in mente vis formativa idearum.

404. III. Mens vi sibi congenita appetitiones producit. Ergo etiam rerum ideas; nulla enim apparet ratio, quare illas possit, has non possit producere.

Propositio. *Ideae non formantur a mente ad praesentiam rerum sensibilium.*

405. Prob. ratione S. Thomae (4). Nullam agens agit, nisi prout est in actu (5). Ergo si anima ad praesentiam rerum sensibilium formaret in se rerum ideas, deberet actu habere in seipsa ideas rerum earumdem; non posset enim esse in actu ad ideas formandas, nisi per ideas. Sed si illas actu haberet, jam illas non formaret, sed formatas supponeret. Ideae igitur non formantur a mente ad praesentiam rerum sensibilium (6).

---

(1) Coof. S. Thomm q. 10. de ver. a. 6. ubi ait: „ Alii dixerunt, quod anima „ sibi ipsi est scirntiae caussa; non enim a sensibilibus srientiam accipit, quasi actio„ ne sensibilium aliquo modo similitudines rrrum ad animam perveniant; sed ipsa „ anima ad praesentiam sensibilium in se similitudines seosibilium formai „.

(2) Part. 1. e. 1.

(3) Theod. p. 3. § 403. ubi docrt, animam *elegantes ideas producere, in quibus voluntas nostra nullam habet partem.* Quomodo antem possit illas producere, non viden; nam si, ut art. superiore observavimus, ideae confusae omnes sunt involutae, et coacervatae in anima; distinctae autem fiunt, prout evolvuntur motus in corporibus; quid remaoet quod anima possit producere? non ideas coofusas, quia omnes continentur in anima, quae illas, ut Leibnitius ait, accepit a Deo in creatione: non ideas distinctas, sive statum distinctionis idearum, quippe is peodet ab evolutione motuum in corporibus. Quid ergo?

(4) *Loc. cit.* ubi post relata verba, subdit: „ Srd haec positio non videtur tota„ liter rationabilis. Nullum enim agens, nisi secundum quod est actu, agit: unde si „ anima formai in se omnium rerum similitudines, oportet, quod ipsa in se actu „ habeat illas similitudines rerum: et sic redibit in praedictam opinionem, quae ponit „ omnium rerum scientiam animae naturaliter insitam esse „.

(5) „ In iis (inquit Nyssenus l. 12. con. Eunom.) quibus inest a natura efficiendi „ vis, et facultas, alterum potentia consideratur, alterum secundum actus expletio„ nem. Quemadmodum, exempli gratia, navium fabricatorem semper esse potentia „ dicimus eum, qui aedificandae navis arte praeditus est; operari vero, cum in ope„ ribus ipsis snam ostendit scientiam „.

(6) Plures alias rationes ad idem probandum proponit Malebraneius l. 3. de inquis. ver. par. 2. c. 3. quae tamen infirmae sunt, nulliusque roboris. Nam quod ait, vim

406. Ad primum jam dictum est (1), quomodo mens rerum abstractarum, et suaemet cogitationis notitiam acquirat.

407. Ad secundum dicimus cum S. Thoma (2) esse *quamdam operationem animae in homine, quae dividendo, et componendo format diversas rerum imagines, etiam quae non sunt a sensibus acceptae.* Cum enim anima per ideas simplices jam sit in actu, et per easdem ideas jam actu cognoscat, nihil prohibet, quin illas possit componere, et compositas dividere.

408. Ad tertium neg. cons. Nam cum anima appetitiones producit, jam est posita in actu per cognitionem; nihil enim appetimus quod prius non cognoverimus. At non ita est de productione idearum; per ipsas enim mens ponitur in actu.

ARTICULUS X.

Utrum Gassendus, et Lockius recte explicarint originem idearum?

409. Gassendus (3) nullam esse arbitratur ideam intellectua-

---

producendi ideas esse huiusmodi, ut mentem a Deo independentem constituat, falso principio nititur, nimirum, nullam rem creatam praeditam esse vi quidpiam producendi, ne sit independens a Deo: quod quidem principium denegat creaturis omnem agendi facultatem. Tantum vero abest, ut haec facultas creaturas constituat a Deo independentes, ut facultas ipsa sit a Deo, requiratque praeviam Dei motionem, ut ad actum perducatur. Deinde quod ait, ideas esse entia realia perfectiora mundo materiali; proindeque non posse a mente produci, quae nequit entia materialia producere; nec quidquam probat; nam licet ideae, quatenus incorporeae, perfectiores sint mundo corporeo, sunt tamen accidentia, sive, ut junioribus Philosophis placet, modi mentis humanae. Falsum est quoque, hominem nihil posse producere eorum quae sunt in mundo corporeo; nam revera homines generant alios homines, qui quidem substantiae sunt. Praeterea quod Malebrancius ex denegata hominibus potentia creandi, infert ipsos non posse ideas producere, falso nititur supposito, scilicet, productionem idearum esse veram creationem: non enim omnis productio creatio est, sed illa tantum, quae et nihil supponit rei quae producitur, et nullum subjectum supponit, a quo dependenter producatur; ideae autem cum sint accidentia, dependent a mente tamquam a subjecto cui inhaerent. Quaerimus autem ex Malebrancio, utrum vis producendi appetitiones sit revera in anima. Si neget, anima erit mere passiva, ejusque libertas corruet. Si affirmet, rursus quaerimus, an haec vis constituat animam independentem a Deo, an secus. Si secus, cur independentem constituet vis producendi ideas? Si autem vis producendi appetitiones constitueret animam independentem a Deo, jam nulla esset in anima vis hujusmodi. Similiter quaerimus, an appetitio sit ens reale? et nemo sane id negabit. Quod si anima appetitiones producit, licet entia realia sint, et perfectiores mundo materiali, quia spirituales, cur non etiam ideas? Pari modo rogamus, an productio appetitionis sit creatio. Si affirmetur, deneganda erit animae vis appetendi. Si negetur, quare ideae produci nequeunt per actionem, quae creatio minime sit? De postrema Malebrancii ratione dicemus infra. Restat igitur, ut non alia, quam S. Thomae ratione probari efficaciter possit, ideas non formari a mente ad praesentiam rerum sensibilium.

(1) § 314. sqq. (2) 1. p. q. 84. a. 6. ad 2.

(3) Phys. sect. 3. Mem. poster. l. 9. c. 3. *Quo momento*, inquit, *phantasia perculsa speciem expressam elicit, imaginemve, seu similitudinem rei quae in sensum*

lem rerum quae per sensus transeunt, diversam ab imagine quae est in phantasia; sed ait, intellectum ob cohaesionem cum phantasia rem contueri in ea imagine repraesentatam. Similiter loquitur Lockius (1); ut enim explicet, quomodo primariae qualitates in nobis ideas producant, statuit, animam, cum sit praesens cerebro, ad quod omnes nervi, spiritusque animales deferuntur in

---

incurrerit, sua vi exprimit, ac format, hoc est, ipsam rem quasi inspicit, aut qualis per sensum percipitur, concipit; eodem momento intellectus ob intimam sui praesentiam, cohaesionemque cum phantasia rem eamdem contuetur.

(1) Essai concern. l' entend. hum. l. 2. c. 8. § 12. „ Si les Objets extérieurs ne „ s' unissent pas immédiatement a l'Ame, lorsq' ils y excitent des idées, et que cepen„ dant nous appercevions ces *qualités originales* dans ceux de ces objets qui viennent á „ tomber sous nos sens, il est visible, qu' il doit y avoir, dans les objets extérieurs, „ un certain mouvement, qui agissant sur certaines parties de notre corps, soit con„ tinué par le moyen des nerfs, ou des esprits animaux, jusqu' au cerveau, ou au „ siége de nos sensations, pour exciter lá dans notre esprit les idées particuliéres que „ nous avons de ces *premières qualitès*. Ainsi, puisque l' étendue, la figure, le „ nombre, et le mouvement des corps qui sont d' une grosseur propre á frapper nos „ yeux, peuvent être apperçus par la vue á une certaine distance, il est évident que „ certains petits corps imperceptibles doivent venir de l' objet que nous regardons, „ jusq' aux yeux, et par-lá communiquer au cerveau certains mouvemens qui produi„ sent en nous les idées que nous avons de ces differences qualités „. *Si objecta exteriora non unirentur animae immediate, cum in ipsa excitant ideas, et interea nos perciperemus has qualitates originarias in illis hujusmodi objectorum, quae in nostros incidunt sensus, plane constat, debere esse in objectis exterioribus certum aliquem motum, qui agens super certas corporis nostri partes, continuetur per nervos, aut spiritus animales usque ad cerebrum, aut ad sedem nostrarum sensationum, ut in spiritu excitet ideas particulares, quas habemus harum primarum qualitatum. Atque ita, cum extensio, figura, numerus, et motus corporum molis quae in nostros possit oculos incurrere, valeant visu percipi ad certam distantiam, evidens est, debere proficisci ex objectis quae adspicimus, parva quaedam corpora imperceptibilia, ad oculos usque, indeque cerebro communicare certos motus, quae in nobis producunt ideas diversarum qualitatum.* Vide, quam acute Lockius ratiocinetur. Nam 1. quaeri potest, unde constet, debere esse in objectis exterioribus motum quempiam, quo agant in certas partes corporis nostri, quique continuetur per nervos, et spiritus animales cum cerebro, aut cum ea parte corporis, in qua est sensationis sedes? Id Lockius probat, quia objecta exteriora non uniuntur immediate cum anima. At vero ex hoc principio non sequitur debere esse motum illum in objectis exterioribus. Lockius idem lib. cit. c. 1. §. 12. adversus Cartesianos probans, animam non semper cogitare, inquit: „ Ces gens-là, dis-je, ne „ peuvent trouver aucune impossibilité ou contradiction á dire que le corps puisse „ vivre sans ame, ou que l' ame puisse subsister, penser, ou avoir des perceptions, „ même celles de plaisir ou de douleur, sans être jointe á un corps „. *Nequeunt hi homines quidquam repugnans invenire, si dicatur corpus vivere posse sine anima, aut animam posse subsistere, cogitare, aut perceptiones habere, etiam voluptatis, vel doloris, quin sit conjuncta corpori.* Unde ergo evidenter probatur motus ille in objectis exterioribus, ut *qualitates originariae* percipi possint ab anima, si anima ipsa per Cartesianos potest percipere et ipsam voluptatem, et dolorem, quin sit corpori unita? 2. Cum Lockius necessitatem illius motus propagati usque ad cerebrum agnoscat, *ut excitentur in anima ideae particulares quas habemus primarum qualitatum*, jam admittit esse in anima hujusmodi ideas; qui enim excitari aliquid potest, si nondum sit? 3. Si ideae primarum qualitatum excitantur per motus propagatos

eodem cerebro tamquam in sensorio percipere primarum qualitatum ideas. Fatentur autem Gassendus (1), et Lockius (2) plures ideas a mente formari (3) per reflexionem, meditationem, et compositionem.

410. Videtur autem ita dicendum I. quia ut objicit Gassendus (4), anima licet incorporea, jungi potest immediate cum corpore, et corporeis membris ad movendum uti. Ergo uti etiam poterit immediate specie corporea.

---

usque ad cerebrum, quid est quod Lockius ait, *easdem ideas per certos motus produci?* Anne prius aliquid excitabitur, quam producatur? 4. Quaenam consequutio ea est, quam Lockius infert: *Extensio, figura, numerus, et motus corporum molis quae in oculos incurrit percipi possunt per visum ad certam distantiam, ergo evidens est, quaedam parva corpora imperceptibilia proficisci debere ab objectis, quae aspicimus, et per oculos motum communicare cerebro?* Si haec consequentia valeret, valeret etiam haec alia: possum videre corpora molis in oculos incurrentis; ergo videre possum corpora ita parva, ut oculos omnino fugiant. Nam si corpora illa, utut parva, possunt motum communicare cerebro, ut percipiantur, cur non oculis, ut videantur? Denique cum Lockius haec scribit, Democriti, et Epicuri recoquit crambem.

(1) Inst. Log. p. 1. can 3. (2) Essai etc. l. 2. c. 1. § 4.

(3) Idem Lockius lib. cit. c. 8. § 4. loquens de caussis naturalibus perceptionis, scribit: „ Si c' étoit ici le lieu de rechercher les causes naturelles de la perception, „ je prouverois par là, qu' *une cause privative peut*, du moins en certaines rencontres, „ *produire une idée positive* „. *Si hic locus esset inquirendi caussas naturales perceptionis, probarem utique caussam aliquam privativam, saltem in aliquibus certis casibus, posse producere ideam aliquam positivam.* Audiamus, quomodo id probet: „ Je veux dire, que, comme toute sensation est produite en nous, seulement „ par différens degrés et par différentes déterminations de mouvement dans nos esprits „ animaux diversement agités par les objets extérieurs „ (id Lockius adsumit, nec tamen probat) „ la diminution d' un mouvement qui vient d' y être excité, doit „ produire aussi necessariement une nouvelle sensation, que la variation, ou l' augmentation de ce mouvement-là, et introduire par conséquent dans notre esprit une „ nouvelle idée, qui dépend uniquement d' un mouvement différent des esprits animaux „ dans l' organe destiné à produire cette sensation „. *Videlicet, quia cum omnis sensatio producatur in nobis tantummodo per diversos gradus, et per diversas determinationes motus in spiritibus animalibus diversimode agitatis per objecta exteriora; diminutio motus, qui excitatur, debet necessario producere ita novam sensationem, ut variationem, aut augmentum hujus motus, et consequenter inducere in spiritum nostrum novam ideam unice dependentem a diverso motu spirituum animalium in organo destinato ad producendam hanc sensationem.* Equidem argute nimis, et ad Epicureorum palatum. Itaque per Lockium motus qui *minor* est, differt a *majori* motu tamquam *privativum a positivo*, hoc est, ut tenebrae a luce. Atqui motus, licet diminutus, aliquid positivum est. Igitur nihil probat Lockius, cum probare aggreditur, *posse ideam positivam produci a caussa privativa.* Mittimus, quam haec assumptio sit absurda: qua enim ratione caussa privativa, quae nihil revera est, potest producere ideam positivam? An non ens valebit producere ens? Nonne caussa quae producit, debet virtute continere effectum? Nonne si sit univoca, debet esse ejusdem ordinis cum effectu? Id erit reliquum, ut Lockius probandum suscipiat, positivum virtute contineri in negativo, et utrumque ad eumdem ordinem pertinere.

(4) Phys. sect. 3. mem. poster. l. 9. c. 3.

411. II. Potest Angelus, ut idem Gassendus opponit (1), circa perculsionem a specie corporea, sed solo intuitu in speciem percipere corpora. Ergo multo magis anima idipsum poterit.

Propositio. *Mens nullo modo potest res immediate percipere in imagine corporea phantasiae, neque in cerebro tamquam in sensorio.*

412. Probatur ratione S. Thomae (2). Res prout sunt in imagine corporea phantasiae, sive in cerebri sensorio, non sunt intelligibiles actu. Sed quod actu non est intelligibile, immediate percipi a mente non potest. Ergo. Minor probatione non eget, cum per se constet, perceptionem non esse, nisi de re, quae actu percipi, sive intelligi potest. Prob. maj. Ut aliquid sit actu intelligibile, oportet, ut actu sit in intellectu saltem per sui imaginem, per quam uniatur cum intellectu; perceptio enim est actio immanens, ut supra diximus (3). Sed fieri non potest, ut res, prout sunt in imagine corporea phantasiae, sive in cerebri sensorio, actu sint in intellectu per eam corpoream imaginem, sive per motus in cerebro excitatos, quandoquidem intellectus immaterialis est, imago vero illa, et motus sunt corporea; in re autem immateriali nihil corporeum esse potest. Igitur quamdiu res sunt in phantasia, sive in cerebri sensorio, non sunt actu intelligibiles, nec proinde percipi possunt (4).

413. Ad primum neg. cons. siquidem anima conjungitur cum corpore, non ut ab ipso perficiatur, sed ut ipsum perficiat; est enim forma corporis: forma autem perficit id cujus est forma. Nihil ergo prohibet, quominus anima se ipsa incorporea uniatur corpori ad illud perficiendum. At vero mens cum percipit, perficitur; transit enim a potentia ad actum: repugnat autem, ut mens incorporea perficiatur per speciem corpoream, alioquin mens esset propter corpus, non corpus propter mentem. Praeterea ex quo anima unitur corpori, non corpus recipitur in anima, sed anima recipitur in corpore ad ipsum perficiendum. At contra si mens perciperet per ideam corpoream, haec deberet recipi in ipsa mente, quod esse non potest, ut dictum est (5).

(1) Ibid. (2) 1. p. q. 14. a. 1 et q. 79. a. 3. (3) § 269.

(4) Hinc merito S. Augustinus l. 8. de Civ. c. 6. *Sensibilia*, inquit, *dicimus, quae visu tactuque corporis sentiri queunt: intelligibilia, quae conspectu mentis intelligi possunt. Nulla est enim pulchritudo corporalis, sive in statu corporis, sicut est figura, sive in motu, sicut est cantilena, de qua non animus judicet. Quod profecto non posset, nisi melior in illo esset haec species, sine tumore molis, sine strepitu vocis, sine spatio vel loci, vel temporis.*

(5) § 412.

414. Ad secundum, retorquetur arg. nam sicut Angeli nequeunt corpora intelligere, nisi per species intelligibiles, quas penes se habent, ut ostendit S. Thomas (1); ita mens nequit corpora intelligere, nisi penes se habeat species intelligibiles: hujusmodi autem esse non possunt species quae sunt in phantasia cum sint corporeae.

ARTICULUS XI.

Utrum origo idearum recte explicetur a S. Thoma.

415. Cum Angelicus Doctor opiniones expendisset de idearum origine, easque, quemadmodum et nos, a veritate alienas, planeque absurdas ostendisset, rationi, et experientiae consentaneam esse existimavit sententiam Aristotelis, quae licet magnis a plerisque s t offusa difficultatum tenebris, si tamen bene intelligatur, planiorem praesefert explicandi modum. Itaque ex D. Thomae sententia (2) scientia mentis nostrae partim est ab intrinseco, partim ab extrinseco, idest, a rebus sensibilibus, quae sunt extra animam. Talis igitur est progressus cognitionis nostrae. Principio res corporalis extra animam existens exhibetur sensibus exterioribus. Deinde ejus similitudo transit ad sensus interiores, praesertim ad phantasiam. Eadem imago cum sit corporea, conjungi non potest cum intellectu qui est incorporeus. Ut conjungi possit abstrahi, sive separari debet a circumstantiis universis materialibus singularibus quae sunt in imagine corporea, seu in phantasmate (3). Haec separatio fit ab animae facultate, quae appellatur *intellectus agens* (4). Forma, sive imago sic separata recipitur in alia animae facultate, quae dicitur *intellectus possibilis* (5). Is autem

(1) 1. p. q. 57. a. 1. (2) 1. p. q. 84. a. 6. et q. 10. de ver. a. 6.

(3) Vide quae diximus § 311.

(4) Vernejus de re Log. l. 2. c. 3. hanc referens sententiam: „ Alter, *inquit*, di„ citur intellectus agens, sive cognoscens „. Et ibid. not. 3. Scholasticos reprehendit, quod mentem Aristotelis non sint assequuti. Gravissimus Aristarchus qui notat quod non intelligit. Ubinam gentium Scholastici docuerunt, intellectum agentem esse cognoscentem? cum contra, ejus ponant necessitatem, ut ea *quae sunt intelligibilia in potentia, faciat intelligibilia in actu*, ut cognosci possint ab intellectu possibili? Vide S. Thom. 3. de ani. lect. 10. Et tamen vir iste, qui numquam Scholasticorum libros legisse videtur, Scholasticos reprehendit, quod Aristotelem non intellexerint.

(5) Δυνατόν ipsum appellat Aristoteles l. 3. de ani. c. 4. Idest, *possibilem* (sive *potentem* a δύναμαι possum, unde et Dynastae potentes dicuntur) non quod actu revera non sit aliquid, sed quia *nihil est actu prorsus eorum quae sunt, antequam intelligat*, hoc est, quia nullam in seipso determinatam speciem habet, sed ad omnes est in potentia. Hic autem animadverte rursus quam perspectae fuerint Vernejo, et Antonio Genuensi Scholasticorum opiniones. Ille enim loc. cit. intellectum *possibilem* vocat intellectum *patientem*. Is vero Art. Log. Crit. l. 2. c. 1. § 6. appellat intellectum

intellectus in ea imagine rem per ipsam repraesentatam cognoscit. Et cum res separatae a circumstantiis materialibus singularibus, universales sint; sequitur, quod jam ante diximus (1), intellectum universalia directe, singularia vero indirecte cognoscere.

416. Adversus hanc sententiam objicitur I. quia si intellectus agens ideas abstraheret, jam mens sibi formaret ideas: quod esse non potest, ut diximus (2).

417. II. Explicari nequit, quomodo intellectus agens ideas abstraheret; vel enim ageret immediate in phantasmata, et sic nulla esset ratio, quare mens non posset immediate res percipere in phantasmatibus; vel non ageret, et sic nihil posset abstrahere.

413. III. intellectus agens abstrahendo, vel sciret id quod faceret, vel nesciret: si nesciret, utique nihil faceret, ideoque non esset agens: si sciret, deberet cognoscere id quod faceret; sed cognitio sine ideae esse non potest. Ergo intellectus agens jam ideam praesupponeret, proindeque nihil ageret abstrahendo.

Propositio. *Exposita sententia S. Thomae recte explicat originem idearum.*

419. Prob. In hac sententia statuit 1. intellectionem esse non posse, nisi res sensibiles extra animam existentes, exhibeantur sensibus exterioribus. 2. Oportere, ut imagines earumdem rerum ad phantasiam deducantur; adeoque intellectionem esse non posse, nisi intellectus ad phantasmata se convertat. 3. Necesse esse, ut res iis imaginibus repraesentatae, abstrahantur a conditionibus materialibus, singularibus, cum quibus conjunctae sunt in phantasmatibus. 4. Duplicem in anima esse facultatem, alteram, qua illa abstractio fiat, fiantque res actu intelligibiles; alteram, in qua ideae intellectuales recipiantur, quaeque in illis objecta cognoscat. 5. Intellectum possibilem directe universalia, indirecte singularia cognoscere. Atqui his constitutis, facile est explicare originem idearum. Ergo.

420. Singulae min. partes probantur. Et quidem prima constare videtur cum ex dictis (3), tum ratione S. Thomae (4): nam

---

passivum; minime intelligentes differentiam intercedentem inter *possibile*, et *patiens* sive *passivum*: nam *patiens*, et *passivum* dici potest quidquid recipit aliquid, licet non omnino sit in potentia; *possibile* vero dicitur quod ad ea quae recipit, omnino est in potentia. Vide S. Augustinum l. 1. de grat. Christi c. 1. 8. sqq. ubi adversus Pelagium de possibilitate naturae disserit ad faciendum bonum, vel malum, atque inde intelliges, quam merito intellectus qui est in potentia ad omnes ideas recipiendas, nullamque ex seipso in se actu habet, appelletur intellectus *possibilis*.

(1) § 220. (2) § 405. (3) § 338. sqq.

(4) 1. Poster. lect. 30. *Duplex est*, inquit, *modus acquirendi scientiam. Unus quidem per demonstrationem*, *alius autem per inductionem. Differunt autem hi*

scientia duplici via acquiri a nobis potest, scilicet, vel per inductionem, vel per demonstrationem. Sed inductio procedit ex particularibus, ideoque ex rebus sensibilibus extra animam, quae particulares sunt; demonstratio vero absque inductione esse non potest: nam demonstratio procedit ex universalibus: universalia autem fiunt ex inductione particularim, ut dictum est (1). Intellectio ergo esse non potest, nisi res sensibiles exhibeantur sensibus exterioribus.

421. Altera min. pars ostenditur ratione ejusdem S. Doctoris (2). Si intellectio esse posset, quin rerum imagines ad phantasiam deducerentur, et quin intellectus ad phantasmata se converteret (3), assignari non posset caussa, cur impedito actu virtutis imaginativae per laesionem organi, ut in phreneticis, impediretur homo ab intelligendo. Requiruntur ergo phantasmata, ut mens

---

duo modi, quia demonstratio procedit ex universalibus; inductio autem procedit ex particularibus. Si ergo universalia, ex quibus procedit demonstratio, cognosci possent absque inductione, sequeretur, quod homo posset accipere scientiam eorum, quorum non habet sensum. Sed impossibile est universalia speculari absque inductione. Et hoc quidem in rebus sensibilibus est magis manifestum, quia in eis per experientiam quam habemus circa singularia sensibilia, accipimus notitiam universalem. Quare nescivit quid loqueretur Verulamius, cum in Distrib Novi Organi pag. 5. scripsit: „ Quamvis relinquamus syllogismo, et hujusmodi demonstrationibus „ famosis, jurisdictionem in artes populares, et opinabiles „ (quasi vel artes sutoria, pistoria, coquinaria, lecticaria, quas Cicero vulgares appellat pro Sexto Roscio n. 134. syllogismis, famosisque demonstrationibus utantur; vel mathematicae artes, quae syllogismis utuntur, necessariisque demonstrationibus, inter populares, et opinabiles recenseri debeant) „ tamen ad naturam rerum, inductione per omnia, et tam „ ad minores propositiones, quam ad majores utimur „. Nam si propositiones istae universales sunt, inductione nituntur; si autem sunt necessariae, demonstrationem efficiunt.

(1) § 344. (2) 1. p. q. 84. a. 7.

(3) Auctor Operis de Arte cogit. par. 1. c. 1. arbitratur, homines post peccatum assuevisse rebus tantum corporeis considerandis, indeque esse, ut plerique judicent, se nihil posse concipere quod nequeant imaginari; atque ita a S. Augustino saepius observatum notat. Id cum gratis asserat, omnino negamus; quod enim homo nihil possit concipere quod nequeat imaginari, est ex conditione intellectus humani conjuncti cum corpore, ut ostendit S. Thomas a. cit. Quae autem sunt ex conditione naturae, fuerunt etiam in statu innocentiae ante peccatum. Quod autem observatum saepius ab Augustino dicit, ejus est credendum fidei, cum nullum Augustini locum citet. Certe S. Augustinus l. 8. de Trin c. 4. n. 7. ostendit, imaginationem ad ipsam Fidem utilem esse. Quod si aliquando docet, ut l. de ver. Relig. c. 49. 95. phantasmata impedimento esse ad investigandam veritatem, intelligendus est, ut ipse se explicat l. 11. de Trin. c. 8. de phantasmatibus confictis pro arbitrio de rebus neque sensis, neque expertis. „ In quo genere, *inquit*, cavendum est, ne aut mentiatur, ut decipiat, aut opinetur, „ ut decipiatur. Quibus duobus malis evitatis, nihil ei obsunt imaginata phantasmata: „ sicut nihil obsunt experta sensibilia, et retenta memoriter, si neque cupide appetantur si juvant, neque turpiter fugiantur si offendunt „. Et quoniam ex peccato multoties evenit, ut haec duo mala non evitentur, idcirco dici potest, phantasmata aliquando obesse.

possit intelligere (1); idqne, ut idem S. Thomas (2) advertit, *quilibet in seipso experiri potest; nam quando aliquis conatur aliquid intelligere, format sibi aliqua phantasmata per modum exemplorum, in quibus quasi inspiciat, quod intelligere studet. Et inde est etiam, quod quando aliquem volumus facere aliquid intelligere, proponimus ei exempla, ex quibus sibi phantasmata formare possit ad intelligendum.* Intellectio igitur nostra sine phantasmatibus esse non potest.

422. Tertia minoris pars satis constat ex dictis (3). Nam si necesse non esset, ut res, quarum similitudines phantasmata exhibent, abstraherentur a conditionibus materialibus singularibus, cum quibus sunt in iisdem phantasmatibus; jam mens illas immediate perciperet in imaginibus corporeis: quod fieri non potest, ut dictum est (4). Oportet igitur, ut ea abstractio fiat (5).

423. Hinc autem prob. 4. min. pars: nam si abstractio illa fit; cum nullus effectus possit esse sine caussa, ponenda est in anima facultas aliqua, a qua fiat. Haec autem facultas non potest esse extra animam: quippe *nulla actio convenit alicui rei, nisi per aliquod principium formaliter ei inhaerens* (6). Inest igitur animae facultas abstrahens species intelligibiles a phantasmatibus. Haec autem facultas debet esse diversa a facultate in qua species

---

(1) Praeclare Nazianzenus Orat. 34. „ Quemadmodum, *ait*, nulla ratione fieri po-„ test, ut quispiam quamlibet gressum urgeat, umbram suam praetereat (quantum „ enim eam assequeris, tantum etiam illa semper antevertit)... ita etiam impossibile „ est iis qui corporibus inclusi sunt, sine corporearum, ac sensibilium rerum admi-„ niculo, rebus iis quae animo, ac ratione intelliguntur, omnino conjungi; semper „ enim obiter sensile aliquid incidit, quantumvis maxime nostea mens ab iis rebus „ quae in aspectum cadunt, abstracta, atque in seipsam collecta, cum rebus cognatis, „ atque oculorum aciem fugientibus commercium habere conetur „. Cujus rei varia ibidem adducit exempla. Similia scribit Alcinous c. 10. „ Homines, *inquit*, tamquam „ affectionibus oppleti sensuum, ita ut cum intelligibile, quippiam mente percipere „ student, semper aliquid sensile in phantasia sua admixtum habeant; ac magnitudinem „ una saepius cogitent, et figuram, et colorem; neutiquam sincera intelligibilia percipiunt „.

(2) A. cit. (3) § 412. sqq. (4) § 412.

(5) Atque id quidem Gassendus ipse fateri cogitur: nam in Animadv. de Physiol. Epicuri pag. 561. ut probet humanae animae immaterialitatem: „ Tertium, *inquit*, „ (argumentum) est earum quibus non modo universalia, universalesve notiones for-„ mamus, sed percipimus quoque ipsam rationem universalitatis. Siquidem cum uni-„ versalia ejusmodi sint, ut praecidantur ab omnibus conditionibus materialibus, di-„ scriminibusque singularitatis, ut magnitudine, figura, colore, et similibus; opor-„ tet, intellectum, qui sane hanc praecisionem a materia facit, et considerat, abso-„ lutum esse a materia, conditionisque esse omni circumstantia materiali eminentio-„ ris „. Habemus igitur a Gassendo adsertam abstractionem a conditionibus materialibus, et singularibus. Habemus intellectum eam abstractionem efficientem. Habemus intellectum eam abstractionem considerantem. Vide autem quam sibi Gassendus consiet; nam si haec intellectus facit; quid erit opus, ut ob intimam ejus praesentiam cum phantasis, rem in ipsa phantasiae imagine contueatur?

(6) S. Thom. 1. p. q. 79. a, 1. et 4.

intelligibiles recipiuntur, sive ab intellectu possibili (1); is enim intellectus cum nullam in sese speciem intelligibilem habeat, ut supra ostendimus (2), est in potentia ad omnes species. Omne autem quod est in potentia, non reducitur in actum, nisi per aliquod ens actu (3), alioquin si seipso reduceretur in actum, esset, et non esset in potentia. Igitur necesse est, ut intellectus qui est in potentia ad omnes species intelligibiles, perducatur ad actum per aliquod principium intrinsecum, quod sit in actu. Tale autem principium non possunt esse phantasmata, ut dictum est (4), cum sint corporea. Erit igitur alia virtus animae, per quam fiant intelligibilia actu: et hanc virtutem S. Thomas (5) vocat intellectum agentem (6). Est igitur in anima duplex facultas, scilicet, intellectus agens, et possibilis (7).

424. Ex his autem probata remanet postrema pars minoris: nam, ut advertit S. Thomas (8), cum in rebus materialibus principium singularitatis sit materia individua: si intellectus directe

---

(1) Ne juniores Philosophi nos reprehendant, quod entia multiplicemus sine necessitate, illos rogamus, ut adeant Wolfium Phychol. rat. sect. 1. § 51. ubi scribit: Vis „ et facultas animae a se invicem differunt. Vis enim consistit in continuo agendi co- „ natu, facultates tantummodo sunt potentiae activae animae, adeoque nudae agendi „ possibilitates „. Si vis, et facultas a se invicem differunt, cur non item intellectus agens, et possibilis? Si vis consistit in *continuo agendi conatu*, cur non poterit intel ectus agens consistere in conatu animae ad ideas efformandas per abstractionem? Si denique facultates possunt esse potentiae activae animae, et *nudae* agendi *possibilitates*; quid vetat, quominus deinde intellectus *possibilis*, qui sit *nuda* potentia, et nihilominus sit vera potentia activa animae? Sed illae loquendi formulae Wolfio quidem permittuntur, interdicuntue Scholasticis. In Wolfio quid magnum significant, in Scholasticis voces sunt sensu destitutae, risuque excipiendae.

(2) § 338.

(3 Plotinus Ennead 2. l. 5. c. 3. „ Quod in potentia est, *inquit*, exigit alterum „ quo accedente perducatur ad actum, ut aliquid tandem fiat in actu „.

(4) § 412. (5) 1. p. q. 79. a. 3.

(6 Si haec oppellatio cuiquam displiceat, non disputamus de verbis: nam uti S. Augustinus l. 2. con Acad. c. 11. scribit: „ Turpe est disputantibus in verborum quae- „ stione immorari „. Etenim, ut ipse Augustinus ait l. de Magist. c. 11. „ Verba ad- „ monent tantum, ut quaeramus res, non exhibent, ut noverimus „. Junioribus Philosophis licet in medium adducere vires centripetas, centrifugas, centrales, vires vivas, mortuas, et si quae sunt aliae. Soli peccabunt Scholastici, quod duplicem intellectum agentem, et possibilem in anima constituant.

(7) S. Thomas q. unic. de ani. a. 4. idipsum probat altiori ratione sic: *Cum intellectus possibilis sit in potentia ad intelligibilia, necesse est, quod intelligibilia moveant intellectum possibilem: quod autem non est, non potest aliquid movere. Intelligibile autem per intellectum possibilem non est aliquid in rerum natura existens, ut intelligibile est. Intelligit enim intellectus possibilis noster aliquid quasi unum in multis, et de multis. Tale autem non invenitur in rerum natura subsistens. Oportet igitur, si intellectus possibilis debet moveri ab intelligibili, quod hujusmodi intelligibile fiat. Et cum non possit esse id quod est in potentia, ut aliquid factum ipsius, oportet ponere praeter intellectum possibilem, intellectum agentem, qui faciat intelligibilia actu, quae moveant intellectum possibilem.*

(8) 1. p. q. 86. a. 1.

singularia cognosceret, jam non intelligeret abstrahendo speciem intelligibilem ab hujusmodi materia. Ostensum est vero, nihil posse intelligi, quod non sit abstractum a materia. Quod autem abstrahitur, universale est, ut diximus (1). Igitur intellectus possibilis universalia tantum directe cognoscit. Quia vero ex dictis (2), intellectus ut intelligat, debet se convertere ad phantasmata, in quibus intelligit species intelligibiles ab illis abstractas; indirecte cognoscit singularia, quorum sunt phantasmata (3).

425. Ad primum respondemus, aliud esse, mentem sibi formare ideas rerum sensibilium ad earum praesentiam in phantasia, sive in cerebro; aliud, virtute intellectus agentis abstrahere species intelligibiles a conditionibus materialibus. Primum fieri non potest, quia cum sensibiles imagines rerum in phantasia, vel cerebro sint corporales, neque proinde possint mentem reducere in actum, sequeretur, mentem reduci debere in actum per aliquid aliud quod esset in actu, hoc est, per ideas quas praehaberet. Alterum vero non requirit, ut intellectus agens reducatur in actum, sed potius res sensibiles, quae sunt potentia intelligibiles, facit intelligibiles actu (4). Quare species intelligibiles non alia ratione

(1) § 344. (2) § 421.

(3) Ipsi Juniores Philosophi inter imaginationem, et intellectionem puram distinguunt. Vide Opus de Arte cogit. par. 1. c. 1. Vide etiam Malebranchium de inquis. ver. l. 3. p. 1. c. 1. et p. 2. c. 1. sqq. Cum igitur imaginatio sit circa corporalia singularia; si consequenter loqui velint, intellectio pura erit circa universalia directe.

(4) Rem acute conficit S. Thomas q. 10. de ver. a. 6. „ Cum, *inquit*, mens no„ stra comparatur ad res sensibiles, quae sunt extra animam, invenitur se habere ad eas „ in duplici habitudine. Uno modo ut actus ad potentiam, in quantum scilicet res quae „ sunt extra animam, sunt intelligibiles in potentia, ipsa vero mens est intelligibilis „ in actu: et secundum hoc ponitur in ea intellectus agens, qui facit intelligibilia actu. „ Alio modo ut potentia ad actum, prout scilicet in mente nostra formae rerum de„ terminatae sunt in potentia tantum, quae in rebus extra animam sunt in actu: et „ secundum hoc ponitur in anima nostra intellectus possibilis, cujus est recipere for„ mas a rebus sensibilibus abstractas, factas intelligibiles actu per lumen intellectus „ agentis. Quod quidem lumen intellectus agentis procedit sicut a prima origine a sub„ stantiis separatis, praecipue a Deo. Et secundum hoc verum est, quod scientiam a „ sensibilibus mens nostra accipit: nihilominus tamen ipsa anima in se similitudines „ rerum format, in quantum per lumen intellectus agentis efficiuntur formae a sen„ sibilibus abstractae intelligibiles actu, ut in intellectu possibili recipi possint „.

Eduardus Corsinus Log. 1. p. c. 2. § 7. pulcherrimas has esse voces et elegantiae plenas arbitratur, nisi monstretur, spirituales hujusmodi radios ab intellectu prodire posse, quibus imago corporea perfundatur. Meritam Viro huic gratiam persolvimus de urbano jocandi lepore, cum in Peripateticis laudat pulcherrimas voces, et elegantiae plenas. *Peripateticorum* autem *ratio*, ut Cicero ait Brut. 119. *in Philosophia et ratione dicendi*, non in vocibus pulcherrimis, et elegantibus posita est. Quia vero ille postulat, ut ostendemus, qua ratione ab intellectu spirituales radii prodire, et corpoream imaginem perfundere possint; rogamus primum, ut nobis explicet, quomodo ideae factitiae, quas ibidem admittit, fiant ab intellectu; an scilicet luce aliqua spirituali perfundantur ideae adventitiae, ut factitiae evadant; an vero nulla sint luce perfusae? Si hoc posterius dixerit, sequitur, intellectum caeco modo factitias ideas

dici possunt formatae ab intellectu agente, nisi quia sunt abstractae a conditionibus materialibus.

426. Ad secundum dicimus, intellectum agentem, cum obstrahit species a phantasmatibus, agere quidem immediate in ipsa phantasmata non tamquam in objectum, a quo perficiatur, sed tamquam in materiam, sive, instrumentum, quo utitur ad perficiendum intellectum possibilem per species intelligibiles ab ipsis phantasmatibus abstractas. Nihil autem obstat, quominus res immaterialis agere possit immediate in rem corpoream tamquam in materiam, sive instrumentum; alioquin nec Deus agere posset in corpora. Repugnat vero, rem incorpoream perfici a re corporea; quod enim perficit, est perfectius eo quod perficitur; nam aliter perficere non posset. Mens autem si immediate perciperet in phan-

---

formare, quod Corsinus ibi negat. Si illud prius, jam ejus sententia ideae adventitiae, quae corporeae sunt, spiritualibus radiis ab intellectu prodeuntibus, perfunduntur. Negamus deinde, umquam fuisse adsertum sive ab Angelico Praeceptore, sive ab ejus Discipulis, corporeas imagines, seu phantasmata perfundi radiis spiritualibus ab intellectu prodeuntibus, et in illis receptis. Vid. Cajetanus ad a. 1. q. 85. I. p. Et Bannesius ad a. 3. q. 79. ejusdem 1. p. ubi hanc primam conclusionem statuit; *Impossibile est, quod phantasmata illustrentur per aliquam qualitatem, aut entitatem spiritualem receptam in illis per actionem intellectus agentis.* Quid ergo Corsinus Peripateticis universis imponit, quod illi, saltem omnes, non docuerunt! Quod si phantasmata dicuntur illustrari per actionem intellectus agentis, id non alia ratione idem Bannesius ibid Concl. ult. fieri docet, nisi *quatenus intellectus agens ex eis educit speciem intelligibilem, qua repraesentatur ut intelligibilis actu quidditas rei materialis, quae sub phantasmatibus erat intelligibilis tantum in potentia.* Quod S. Thomas ante docuerat 1. p. q. 85. a. 1. ad 4. inquiens: „ Phantasmata et illuminantur ab intellectu agente, et iterum ab eis per virtutem intellectus agentis species intelligibiles abstrahuntur. Illuminantur quidem (Vide in quo haec illuminatio posita sit), quia sicut pars sensitiva ex conjunctione ad intellectum efficitur virtuosior; ita phantasmata ex virtute intellectus agentis redduntur habilia, ut ab eis intentiones intelligibiles abstrahantur. Abstrahit autem intellectus agens species intelligibiles a phantasmatibus, in quantum per virtutem intellectus agentis accipere possumus in nostra consideratione naturas specierum sine individualibus conditionibus, secundum quarum (*naturarum specificarum*) similitudines intellectus possibilis informatur „. Itaque illustratio phantasmatum non est per aliquod lumen in ipsis phantasmatibus receptum, sed in hoc tantum consistit, ut intellectus agens ex illis abstrahat species intelligibiles naturarum specificarum, quae naturae sub phantasmatibus erant tantum potentia intelligibiles. Hoc autem facit utendo phantasmatibus tamquam materia, ex qua species illae abstrahuntur. Quare S. Thomas 1. p. q. 84. a. 6. docet, dici non posse, *quod sensibilis cognitio sit totalis, et perfecta caussa intellectualis cognitionis, sed magis quodammodo est materia caussae.* Itemque utendo phantasmatibus tamquam instrumentis ad producendas species intelligibiles, ita ut productio harum specierum intellectui agenti tamquam principali caussae tribuatur. Hinc S. Thomas q. 10. de ver a. 6. ad 7. ait: „ In receptione qua intellectus possibilis species rerum accipit a phantasmatibus, phantasmata se habent, ut agens instrumentale, et secundarium, intellectus vero agens, ut agens principale, et primum „. Id ne cuiquam incredibile videatur, accipiamus phantasma hujus vel alterius hominis, puta Petri, vel Pauli. In hoc phantasmate repraesentatur homo ille singularis ut habens tale corpus, talem dimensionem, talem figuram; non repraesentatur vero natura speciei

tasmatibus, perficeretur ab ipsis, ut dictum est (1). Minime vero perficitur ab ipsis, cum iis utitur tamquam materia, et instrumentis ad abstrahendas (2) species intelligibiles: non enim agens a materia, vel instrumento, sed contra materia, et instrumentum ab agente perficiuntur.

427. Ad tertium respondemus, intellectum agentem dum abstrahit, neque scire, neque nescire id quod facit abstrahen-

---

humanae abstractae ab his conditionibus singularibus; sic enim abstracta actu non est in phantasmate; sed tamen natura ipsa revera est in homine illo singulari, qui in phantasmate repraesentatur; ideoque natura illa abstracta continetur potestate in phantasmate; si enim nullo modo contineretur, abstrahi non posset a conditionibus singularibus, cum quibus est in phantasmate. Natura igitur humana quae abstracta, est actu intelligibilis, est in phantasmate Petri potentia intelligibilis. Ut abstrahatur, requiritur phantasma Petri tamquam materia, ex qua abstrahitur; non enim abstrahitur, nisi quia separatur a conditionibus singularibus; cum his autem conditionibus est in phantasmate Petri. Igitur oportet, ut ab iisdem conditionibus separetur, ut fiat abstracta. Haec abstractio fit ab intellectu agente, sed nonnisi medio phantasmate; non enim ille determinatus est ad abstrahendam naturam humanam a Petro, nisi quia determinatur a phantasmate Petri. Quia vero unio animae ad corpus est propter perfectionem intellectus, ut dictum est § 243. sequitur, ipsum phantasma concurrere tamquam instrumentum intellectus agentis ad productionem speciei intelligibilis, quatenus, ut diximus cum S. Thoma, ex virtute intellectus agentis redditur habile, ut ab eo abstrahatur species intelligibilis: et quemadmodum virtus artificis determinatur a securi ad producendam incisionem, et rursus securis dirigitur ab artifice, ut incisio fiat recte; ita virtus intellectus agentis determinatur a phantasmate, ut talem speciem intelligibilem abstrahat; et rursus phantasma ex virtute intellectus agentis redditur habile, ut ab eo abstrahi possit species intelligibilis: proinde sicuti recta incisio tribuitur artifici tamquam caussae principali, et securi tamquam instrumento; ita species intelligibilis tribuenda est intellectui agenti tamquam caussae principali, phantasmati tamquam instrumento. Sic fieri species intelligibiles, et probatum jam est § 422. et experiendo etiam constat: quandoquidem ideam naturae sive humanae, sive cujuscumque alterius rei aliter habere non possumus, quam abstrahendo a singularibus individuis id in quo conveniunt, idest, ipsam naturam, et id in quo differunt, hoc est, circumstantias individuas. *Et hoc* (inquit S. Thomas 1. p. q. 79. a. 4.) *experimento cognoscimus, dum percipimus, nos abstrahere formas universales a conditionibus particularibus, quod est facere intelligibilia.* Ex quibus intelliges, quam fideliter Antonius Genuensis Art. Log. Crit. l. 2. c. 1. § 6. referat, ab Scholasticis doceri, *ideas materiales, seu species expressas ab objectis in cerebro imprimi, hinc ab intellectu agente spiritualizari, et illuminari, atque intellectui passivo praesentari, fierique species expressas.*

(1) § 413.

(2) Corsinus loc. cit. putat, temere dici, corporeas imagines abstrahi a circumstantiis materialibus, propterea quod imagines istae nihil sint aliud, quam motus, et vibrationes spirituum animalium, nec ulla spiritualis, et universalis imago in illis concreta, permixta, et confusa delitescat. Verum quod ait, imagines illas esse tantum spirituum animalium motos, et vibrationes, omnino falsum est; motus enim transeunt, imagines vero illae permanent, alioquin percipi numquam possent. Vide not. 1. pag. 142. Quod autem addit, nullam in iisdem imaginibus delitescere spiritualem, et universalem imaginem, consequutio est non intellectae Scholasticorum opinionis; nemo enim umquam Scholasticorum docuit, spiritualem imaginem abstrahi a phantasmatibus idem esse, ac illam veluti extrahi e sinu phantasmatum, in quibus actu continebatur; siquidem et illi noverunt, nihil spirituale actu delitescere posse in re corporea, ut

do (1): est enim virtus animae a Deo constituta ad hunc effectum. Quaero, dum oculus videt, an sciat se videre? At quomodo scire potest, si scientia ad mentem, visio ad oculum pertinet? Quaero item, an corpora, dum moventur, cognoscant se moveri? Quid ergo necesse erit, intellectum agentem scire, quomodo abstractio facienda sit, ut possit abstrahendo formare ideas intelligibiles (2)? Fatemur tamen, praecedere in nobis cognitionem sensitivam, ut possit intellectus agens intelligibilia abstrahere.

QUÆSTIO VI.

De universalitate idearum generatim.

428. Postquam de existentia, natura, et origine idearum disseruimus, progredimur ad idearum divisionem: nam de unaquaque re prius est quaerendum, an sit, et quid sit, deinde

---

inde extrahatur. Si scire Corsinus velit, quae sit hac in re Scholasticorum explicandi ratio, adeat S. Thomam 1. p. q. 85. a. 1. ubi scribit: „ Virtute intellectus agentis resultat quaedam similitudo in intellectu possibili ex conversione intellectus agentis „ supra phantasmata: quae quidem est repraesentativa eorum quorum sunt phanta„ smata, solum quantum ad naturam speciei. Et per hunc modum (*intelligat Corsinus*) dicitur abstrahi species intelligibilis a phantasmatibus, non quod aliqua eadem „ numero forma (*ut Corsinus putat*) quae prius fuit in phantasmatibus, postmodum „ fiat in intellectu possibili, ad modum quo corpus accipitur ab uno loco, et trans„ fertur ad alterum „.

(1) Leibnitius Theod· par· 3· § 401. proponit sibi simile Baelii argumentum: „ Quis „ est qui nesciat, nec actu quidem pingere quemquam posse, qui quomodo acus du„ cenda sit, nesciat? An ergo acum ducere opus difficilius erit, quam pingere in „ mente rosam, simul atque in oculos illa incurrit, quamvis hanc pingendi artem „ didicerit ante numquam „? Idem argumentum opponit Malebrancius l. 3. de inquis. ver. c. 3. Respondet vero Leibnitius; „ Hem tibi ratiocinium prorsus mirabile! Quid, „ obsecro, necesse est scire semper, quomodo fiat id quod facimus? An salis, metalla, „ plantae, animalia, sexcentaque alia sive animata, sive inanimata, ea quae faciunt, „ faciendi modum norunt, aut notitia ulla indigent? An ergo olei, vel adipis guttam, „ ut in aquae superficie rotundetur, Geometriae peritam esse oportebit „? Non est igitur, ut quidam ajunt, immane paradoxum ponere intellectum agentem non cognoscentem, idest, non intelligentem; nam sicut voluntas facultas animae est, qua volumus, non qua cognoscimus, et mens facultas animae est, qua cognoscimus, non qua volumus; ita intellectus agens facultas est animae, non qua cognoscimus, sed qua formamus ideas, ut cognoscamus. Quod si auctore S. Augustino epist. 147. al. 112. c. 2. *Visus proprie oculis attributus est, verumtamen hoc verbo utimur et in ceteris sensibus. Non enim tantum dicimus, Vide quid luceat, sed etiam Vide quid sonet, Vide quid oleat, Vide quid sapiat, Vide quid caleat*, quid erit mirum, si virtutem animae qua objecta intelligibilia fiunt, vocetur intellectus agens?

(2) „ Duorum intellectuum (inquit S. Thomas q. un. de ani. a. 4. ad 8.) scilicet „ possibilis, et agentis duae sunt actiones. Nam intellectus possibilis est recipere in„ telligibilia: actio autem intellectus agentis est abstrahere intelligibilia. Nec tamen „ sequitur, quod sit duplex intelligere in homine; quia ad unum intelligere, oportet, „ quod utraque istarum actionum concurrat „.

quotuplex sit. Ideae autem cum sint similitudines, sive repraesentationes objectorum, dividendae sunt et ex objectis, quae repraesentant, et ex modis illa repraesentandi (1). Objecta autem in ideis intellectualibus repraesentata, sunt universalia; sunt enim praecisa a circumstantiis materialibus, ut dictum est (2): universalia autem vel sunt simplicia, vel composita; vel abstracta, vel concreta, vel adaequata, vel inadaequata. Rursus universalia ad certas series, sive Categorias revocari possunt. De his ergo agentes, quaeremus primum de universalitate idearum, sive de universalibus. Haec autem considerabimus cum generatim, tum speciatim. De illis porro generatim, quaeremus 1. an dentur naturae universales representatae per ideas. 2. An dentur ante omnem mentis operationem. 3. Qua intellectus operatione universalia fiant 4. An universalia sint perpetua. 5. An sint notiora singularibus (3).

---

(1) Recentiores Philosophi ideas dividunt 1. ex earum natura, 2. ex earum origine, 3. ex relatione ad objecta 4. ex relatione ad mentem. Ex natura illas dividunt in phantasticas, et intelligibiles; in simplices, et compositas. Ex origine, in adventitias, factitias, et innatas. Ex relatione ad objecta, in singulares, et universales; in absolutas, et relativas; abstrartas, et concretas; adaequatas, et inadaequatas. Ex relatione ad mentem in claras, et obscuras, distinctas, et confusas. Nos autem non probamus hujusmodi divisionem. Nam quod ad idearum naturam pertinet, loquimur hic de ideis intelligibilibus, ideoque phantasticae non pertinent ad divisionem idearum, de quibus agimus. Ideae autem simplices, et compositae dicuntur, prout simplices, aut compositas res repraesentant; quare haec divisio pertinet ad ideas relatas ad objecta. Sane cum natura idearum posita sit unice in repraesentatione objectorum, non video quae possit ex earum natura divisio accipi, non desumta ex objectis. Similiter cum supra ostenderimus § 420. sqq. omnium nostrarum idearum originem esse ex sensibus ope intellectus agentis illas formantis abstrahendo a circumstantiis materialibus singularibus; nulla proinde est divisio idearum nostrarum in adventitias, factitias, et innatas. Ac miramur vehementer, Antonium Genuensem Art. Log. Crit. postquam l. 2. c. 1. § 6. statuit, eos qui omnes ideas a sensu, ac meditatione nasci putant, *Jove*, ut ipse inquit, *judicare aequo*, statim ib. c. 3. § 1. ideas nostras dividere in adventitias, factitias, et innatas. Relinquitur ergo, ut idearum divisio accipi debeat ex objectis, et modis repraesentandi: nam et objecta repraesentata, et modi quibus repraesentantur, referuntur ad mentem, cui fit repraesentatio.

(2) § 422. sqq.

(3) Cartesiani cum aliis has quaestiones inutiles habent. Verum Antonius Genuensis Metaph. p. 1. c. 7. edit. an. 1751. et prop. 94. edit. an. 1774. Postquam, *inquit*, invaluit apud quosdam Pantheismus, tum tandem cognitum est, quanti referret haec „ adcurate perpendere „. Sed attende Viri ingenium. Eodem loco, ubi sic loquitur, subdit: *Nos ne in dumeta haec* (de universalibus) *ingrediamur*, *paucis saltem historiam comprehendemus*. Si ad Pantheismum refellendum tam magni refert universalia adcurate perpendere, cur Genuensis illa accurate non perpendit? Anne adcurate perpendisse dici potest, qui simplicem historiam contentus est paucis comprehendere!

ARTICULUS I.

Utrum praeter voces, et conceptus dentur etiam naturae universales illis respondentes.

429. Fuit olim Stoicorum opinio (1), solas voces, et animi conceptiones, quae dici possunt voces internae, universales esse, eisque in re nihil respondere. In eandem abiere sententiam Heraclitus, et Cratylus, omnesque ii qui scientiarum existentiam denegarunt. Accesserunt Nominales, et Idealistae. Item qui Sensistae et materialistae dicuntur; hi siquidem cum perceptiones, et ideas in motionibus cerebri constituant, ut supra diximus (2), nullam universalem, nisi forte per singularium aggregationem agnoscunt.

430. Videtur autem ita dicendum, I. quia quidquid existit, singulare est. Naturae autem rerum existunt. Ergo singulares sunt, non universales.

431. II. Universale absque inductione fieri non potest, ut dictum est (3). Sed ut inductio fiat, requiritur enumeratio singulorum. Si ergo daretur aliquod universale, singula enumerari deberent. Quis autem singula vel unius speciei individua numerare valet?

Propositio. *Praeter voces, et conceptus dantur etiam naturae universales illis respondentes.*

432. Prob. I. Universale est unum in multis, seu respiciens multa (4). Atqui non solum voces, et conceptus, sed etiam naturae per ideas repraesentatae, sunt unum in multis; quis enim dixerit, omnes homines non esse unius naturae? Dantur ergo naturae universales (5). II. Nomine naturae hic intelligimus essentiam

---

(1) Vide Stanlej. Hist. Phil. p. 1. c. 8.

(2) § 211. sqq. (3) § 420.

(4) Cum unum pluribus modis possit respicere multa, multiplex est universale, 1. in *caussando*, ut Deus O. M. qui universalis est omnium creatarum rerum caussa. 2. In *repraesentando*, ut idea hominis. 3. In *cognoscendo*, ut intellectus, qui omnia potest cognoscere. 4. In *significando*, ut voces communes, quae multa significant. 5. In *essendo*, scilicet naturae rerum, quae in multis existunt, ut humanitas in Petro, et Paulo. 6. In *praedicando*, seu eadem naturae praedicabiles de multis, ut cum dico: Petrus est homo. Hoc vocatur *universale* logicum. *Natura* autem, ut ait S. Augustinus l. 2. de moribus Manich. c. 2. *nihil est aliud, quam id quod intelligitur in suo genere aliquid esse. Itaque ut nos jam novo nomine ab eo quod est esse, vocamus essentiam, quam plerumque substantiam etiam nominamus: ita veteres qui haec nomina non habebant, pro essentia et substantia naturam vocabant.*

(5) Quanti haec propositio referat ad explicandum Incarnationis Dominicae Mysterium, ostendit S. Anselmus *de Fide Trinitatis* c. 2. sic scribens: „ Qui non potest „ intelligere, aliquid esse hominem, nisi individuum; nullatenus intelliget hominem,

rei. Sed rerum essentiae sunt communes omnibus, qui in eadem essentia conveniunt: sic essentia circuli, seu esse figuram planam una linea contentam, cujus omnes lineae rectae ductae a circumferentia ad centrum, sunt aequales, communis est omnibus circulis. Ergo. III. Scientiae sunt de necessariis, adeoque de universalibus, nam singularia sunt mutatione obnoxia. Sed scientiae non sunt de solis nominibus, sed de rebus per nomina, et conceptus significatis; Geometra enim non agit de nomine, vel conceptu trianguli, sed de re significata. Ergo. IV. Voces significativae significant immediate intellectus conceptiones, et eis mediantibus res (1). Si ergo dantur voces, et conceptus communes pluribus; dari etiam debent res pluribus communes.

433. Ad primum dist. cons. singulares sunt, non universales *formaliter* conc. *fundamentaliter* (2), nego. Utique naturae in singulis individuis existentes, singulares sunt; cum enim reipsa non distinguantur ab individuis, sunt singulares ut ipsa individua. Verum quia individua existentia, conveniunt in eadem natura, haec convenientia fundamentum praebet intellectui, ut naturam concipiat universalem. V. g. Natura humana in Petro, et Paulo non est eadem numero, quia Petrus, et Paulus sunt duo homines numero. Attamen quia Petrus, et Paulus conveniunt in eadem specie humana, fit inde, ut intellectus fundamentum accipiat abstrahendi naturam ipsis communem, eamque ut universalem considerandi. Cum ergo dico naturam humana, dico aliquid quod in

---

„ nisi humanam personam. Omnis enim individuus homo persona est. Quomodo ergo „ iste intelliget, hominem adsumtum esse a Verbo, non personam, idest, aliam naturam, non aliam personam esse adsumtam „? Merito proinde ideam Anselmus ibid. vocat *Dialecticae haereticos* illos, *qui nonnisi flatum vocis putant esse universales substantias*. Et similiter S. Basilius l. 1. con. Eunom. n. 6. ipsum Eunomium reprehendit, propterea quod dixerit, *non significari quidpiam per animi perceptionem: sed nomen esse sine ulla significatione, atque in sola pronunciatione subsistere*. Addit porro: „ Tantum abest, ut hoc perceptionis nomen de solis vanis, et non „ existentibus visis praedicetur, ut post primam in nobis a sensu impressam ideam, „ subtiliorem, accuratioremque rei considerationem perceptionem nominemus „.

(1) Clemens Alex l. 8. Strom. „ In voce, *inquit*, tria versantur: nempe nomina, „ quae sunt signa eorum quae animo cogitantur principaliter; per consequentiam an„ tem etiam subiectorum. Secundo autem cogitata quae res subjectas referunt, et „ exprimunt... Tertium autem sunt res subjectae, ex quibus nobis imprimuntur co„ gitata „ His cohaerenter S. Thomas 1. Periherm. lect. 2. scribit: „ Non potest esse, „ quod voces significent immediate res ipsas, ut ex modo significandi apparet; signi„ ficat enim hoc nomen homo naturam humanam in abstractione a singularibus. Unde „ non potest esse, quod significet hominem immediate singularem.. Et ideo voces si„ gnificant intellectus conceptiones immediate, et eis mediantibus res „.

(2) Ne delicatae juniorum Philosophorum aures his vocibus offendantur, legant, si placet, Lockium Essai etc. l. 3. c. 3. § 13. ubi scribit: „ Les espéces sont l'ouvrage de „ l' Entendement, mais elles sont fondées sur la ressemblance des choses „: *Species sunt opus intellectus, sed ipsae fundatae sunt in similitudine rerum.*

singulis individuis divisum est; sed dico tamen aliquid, in quo singula individua conveniunt. Non negamus tamen, naturas, seu rationes rerum omnium esse in Deo immutabiles, et aeternas, earumque participatione omnia formari; sed prout in Deo sunt, non distinguuntur ab ipsa divina essentia, ut est diversimodè participabilis (1).

434. Ad secundum dist. min. requiritur sufficiens enumeratio singulorum, conc. requiritur enumeratio omnium omnino singulorum, nego. Ut inductio recte fiat, non oportet, singula individua recensere; alioquin numquam per inductionem concludi posset; nam individua in unaquaque specie sunt infinita potestate: infinitum autem pertransiri non potest. Sat ergo est sufficiens enumeratio. Sic pluribus institutis experimentis recte concluditur, ita rem se habere, ut experimenta demonstrant. Et eodem modo ex sufficienti enumeratione individuorum convenientium in eadem natura, formamus naturam universalem.

ARTICULUS II.

Utrum naturae sint universales ante omnem intellectus operationem.

435. Post Platonicos qui naturas communes admiserunt a Deo, et a rebus separatas, ut supra dictum est (2), Scotus, et qui sunt ipsum sequuti, naturas quidem illas separatas rejecerunt; sed nihilominus arbitrati sunt, naturas esse *formaliter* universales ante omnem intellectus operationem (3). Nam Scotus, ejusque discipuli

---

(1) Quare S. Augustinus l. 83. qq. 46. n. 2. ,, Sunt, inquit, ideae, principales ,, formae quaedam, vel rationes rerum stabiles, atque incommutabiles, quae ipsae ,, formatae non sunt, ac per hoc aeternae, ac semper eodem modo sese habentes, ,, quae divina intelligentia continentur. Et cum ipsae neque oriantur, neque intereant; ,, secundum eas tamen formari dicitur omne quod oriri, et interire potest, et omne ,, quod oritur, et interit ,,.

(2) § 321. sqq.

(3) Franciscus Buddeus hanc opinionem versans Traité de l'Athéis. et de la superstit. § 24. Not. n. 1. ait; ,, Cette Hypothése, dis-je, conduit directement au Spino- ,, zisme. Je ne crois pas neanmoins que les Scotistes conviennent que ce dogme impie ,, suive necessairement de leur Hypothese, ou qu' ils l'eussent approuvée s' ils en ,, avoient apperçu les conséquences ,,. *Haec hypothesis recta ducit ad Spinozismum. Nihilominus non puto, Scotistas convenire, quod impium hoc dogma ex eorum hypothesi necessario sequatur, aut quod illud probassent, si consequentias pervidissent.* Nos autem negamus, opinionem Scotistarum recta ducere ad Spinozismum. Nam Scotistae non admittunt in natura unitatem positivam existentiae, ut Spinozistae faciunt; sed unitatem formalem, quam dicunt compati posse cum divisione materiali ejusdem naturae in individuis. Insuper admittunt diversitatem specificam in naturis, quam Spinozistae negant, statuentes, unicam tantummodo esse naturam, sive substantiam. Ut autem Buddei error ex male intellecta Scotistarum opinione, quorum

praeter distinctionem realem, et eam quae fit ab intellectu, et appellatur distinctio rationis, admittunt aliam quamdam mediam, quam vocant *formalem* ex *natura rei*: quia scilicet illa inter quae reperitur, *realiter* sunt unum ed idem; attamen ex propria eorum natura, et essentia hoc est, *formaliter*, unum non est aliud, ante omnem operationem intellectus. Sic in homine rationes animalis, et rationalis, nolunt esse realiter distinctas; nolunt etiam esse distinctas, tantum ab intellectu; sed ajunt, illas distingui *formaliter* ex natura rei, quia videlicet ante omnem intellectus nostri operationem animal ex natura sua non est rationale, nec rationale ex natura sua est animal.

436. Videtur autem ita dicendum I. quia ante omnem Intellectus operationem natura v. g. humana in Petro, et Paulo est una; nam Petrus, et Paulus sunt ejusdem speciei, etiam nullo intellectu cogitante. Ergo est universalis.

437. II. Natura secundum se non est determinata ad unum, neque est incommunicabilis pluribus. Ergo secundum se est pluribus communis, hoc est universalis.

438. III. Natura in pluribus existens definitur unica definitione. Sed definitio exprimit speciem rei. Ergo species rei in pluribus existens, una est.

Propositio. *Nulla natura est formaliter universalis ante intellectus operationem.*

439. Prob. Natura quaelibet in triplici statu considerari potest (1). 1. secundum se, hoc est, quatenus dicit attributa essentialia, quibus constituitur. 2. Ut existit in individuis. 3. Ut est per intellectum abstracta ab iisdem individuis. V. g. considerare possum triangulum, ut est figura tribus lineis comprehensa; ut haec figura reperitur in hoc, vel illo triangulo; et ut concipitur abstracta ab omni singulari triangulo. Atqui unitas formalis non competit naturae in primo statu; si enim competeret; jam unitas formalis esset attributum essentiale naturae: quod autem est attributum essentiale alicujus rei convenit omnibus, quibus res illa convenit; quia enim constare tribus lineis est attributum essentiale triangulo; cuicumque convenit ratio trianguli, convenit etiam

scripta fortasse numquam vidit, profectus est; ita putamus cum Jarrigo in actis Acad. Berolin. ad ann. 1745. Impium Spinozae dogma processisse ex abusu universalis formalis Scoti, quasi esset ens unum reale, ad quod referrentur tamquam modificationes, omnes species substantiarum, et accidentium; quemadmodum Cartesius in resp. ad primas objecto p. 61. sq. fuerat usus distinctione formali Scoti ad explicandum distinctionem inter res, et modos.

(1) Vide S. Thom. de Ente, et Essent. c. 4.

constare tribus lineis. Igitur si natura secundum se esset universalis, universalitas reperiretur in omnibus, in quibus reperitur natura: proindeque natura in singulis individuis, esset formaliter universalis; adeoque omnia individua essent essentialiter unum. In omnibus autem substantiis singularibus reperitur ratio substantiae. Si ergo ratio substantiae secundum se esset universalis, omnes substantiae essent essentialiter unum: quod esse non potest. Natura igitur secundum se non est formaliter universalis.

440. Similiter universalitas formalis non potest competere naturae, ut existit in individuis (1): nam natura est unum, et idem cum unoque individuo. Igitur si individua sunt divisa, natura quoque in individuis divisa erit; non enim fieri potest, ut eorum quae sunt unum, et idem, unum dividatur, aliis indivisis.

441. Relinquitur ergo, universalitatem formalem, sive unitatem positivam convenire naturae per abstractionem intellectu (2), ita

---

(1) Eadem scribit Lockius Essai etc. II. 3. § 11. „ Ce qu' on appelle *géneral*, et „ *universal*, n' appartienent pas á l' existence réelle des choses, mais *que c' est un* „ *ouvrage de l' entendement*, qu' il fait pour son propre usage:.. L' université n' ap„ partient pas aux choses mèmes qui sont toutes particuliéres dans leur existence, „ sans en excepter les mots et les idées dont la signification est générale. Lors donc „ que nous laissons à part les particuliers, les généraux qui restent, ne sont que de „ simples productions de notre esprit, dont la nature générale n' est autre chose que „ la capacité que l' entendement leur communique, de signifier, ou de représenter plu„ sieurs particuliers „. *Quod appellatur generale, et universale, non pertinet ad realem rerum existentiam, sed est opus intellectus, qui id efficit, ut eo utatur.... Universalitas non pertinet ad easdem res, quae omnes particulares sunt in sua existentia, ne exceptis quidem verbis, et ideis, quorum est significatio generalis. Cum ergo particularia separamus, generalia quae supersunt, aliud non sunt, quam simplices nostri spiritus productiones*, (vide in hisce verbis entia rationis a quibusdam Recentioribus risu excepta) *in quibus natura universalis nihil est aliud, quam capacitas, quam intellectus illis communicat, significandi, aut repraesentandi plura particularia.*

(2) Ita S. Thomas loc. cit. „ Natura, *inquit*, in singularibus habet multiplex esse „ secundum diversitatem singularium; et tamen ipsi naturae secundum propriam con„ siderationem, scilicet, absolutam, nullum istorum esse debet. Falsum enim est di„ cere, quod natura hominis, inquantum huiusmodi, habeat esse in hoc singulari. Si „ enim esse in hoc singulari conveniret homini, inquantum est homo, non esset um„ quam extra hoc singulare. Similiter si conveniret homini, inquantum est homo, non „ esse in singulari, umquam esset in eo. Sed verum est dicere, quod homo, inquan„ tum est homo, non habet quod sit in hoc singulari, vel in illo. Patet ergo, quod „ natura hominis absolute considerata abstrahit a quolibet esse, ita quod non fiat „ praecisio alicujus eorum: et haec natura sic considerata, est quae praedicatur de „ omnibus individuis. Non tamen potest dici, quod ratio universalis conveniat naturae „ sic acceptae, quia de ratione universalis est unitas, et communitas. Naturae autem „ humanae neutrum eorum convenit secundum suam absolutam considerationem. Si „ enim communitas esset de intellectu hominis, tunc in quocumque inveniretur huma„ nitas, inveniretur communitas: et hoc est falsum; quia in Sorte non invenitur com„ munitas aliqua, sed quidquid est in eo individuatum est.... Relinquitur ergo quod „ ratio speciei accidat naturae humanae secundum illud esse, quod habet in intellectu „.

tamen, ut materia, seu fundamentum universalitatis sit in re, quatenus individua reipsa in natura conveniunt, ut supra dictum est (1), forma autem universalitatis, seu vera unitas, ab intellectu dependeat.

442. Ad primum dist. ant. est una negative, conc. positive, nego. Cum singuli homines similitudinem habeant in natura, dicuntur esse inter se ejusdem speciei materialis, quatenus ex tali similitudine intellectus accipit fundamentum concipiendi naturam ipsis communem; proindeque natura in illis dicitur una negative, quia non est divisa ex attributis essentialibus, quae ipsam naturam constituunt. Attamen natura ipsa in singulis hominibus est divisa ex principiis materialibus, cum non sit eadem numero in singulis; natura siquidem Petri non est eadem numero, ac natura Pauli (2). Jam vero unitas negativa, et similitudinis non sufficit ad universalitatem formalem, sed requiritur omnimoda unitas, quae naturae non competit, nisi per intellectum.

443. Ad secundum negatur conseq. non enim valet argumentari ab unitate negativa, quae convenit naturae secundum se, ad unitatem positivam. Natura igitur ex seipsa neque est una, neque plures; sed est indifferens ad unitatem in intellectu, et ad pluralitatem in individuis (3).

444. Ad tertium dist. maj. Definitur unica definitione, prout existit in individuis, nego; prout ab intellectu concipitur, conc. Cum enim definitio sit opus intellectus, convenit naturae, prout concipitur ab intellectu.

Haec S. Thomas ex Patribus hausit, qui eadem docuerunt, cum praecipue adversus Eunomianos, et Arianos decertarent. Nam Nazianzenus Orat. 37. *Apud nos,* inquit, *una est humanitas. Sed ibi naturae communitas cogitatione solum habet unitatem.* S. Basilius epist. 8. al. 241. n. 2. *Quidquid* ait, *unum numero dicitur, id vere unum non est.* Et Damascenus l. 1. de Fide c. 8. scribit: ,, In omnibus creaturis discretio quidem personarum quoad rem consideratur. Re quippe ipsa Petrum a Paulo separatum consideramus; communitas autem, et connexio, atque unitas ratione, atque cogitatione perspicitur. Per mentem enim concipimus, Petrum, et Paulum ejusdem esse naturae, naturamque unam communem habere ,,.

(1) § 433.

(2) Vide Nyssenum lib. *Quod non sint tres dii.* ,, Homo est, *inquit*, vel Lucas, vel Stephanus, non tamen si quis homo est, prorsus Lucas, vel Stephanus est. Sed hypostaseon quidem ratio per eas quae in unoquoque considerantur proprietates, dispersionem admittit, et juxta compositionem in numero consideratur; natura vero una est, ipsa secum unita ,,.

(3) S. Thomas loc. cit. ,, Si quaeretur, *inquit*, utrum ista natura possit dici una, vel plures, neutrum concedendum est, quia utrumque est extra intellectum humanitatis, et utrumque potest sibi accidere. Si enim pluralitas esset de ratione ejus, numquam posset esse una, cum tamen una sit secundum quod est in Socrate. Similiter si unitas esset de intellectu, et ratione ejus, tunc esset una et eadem natura Socratis, et Platonis, nec posset in pluribus plurificari ,,.

ARTICULUS III.

Utrum universalia abstractione fiant.

445. Jam dictum est (1), abstractione fieri actu intelligibilia, quae nonnisi potentia intelligibilia erant in phantasmatibus. Ex quibus constare satis posset, naturas rerum fieri universales abstractione. At quoniam intellectus non modo illas abstrahit a circumstantiis materialibus, ut supra diximus (2); verum etiam in iisdem naturis abstractis plura rursus abstrahit; v. g. cum in circulo, quem abstractum ab hoc, vel illo circulo cognovit, secernit rationem figurae, in qua circulus cum quadrato, triangulo etc. convenit, a ratione quae est propria circuli; oportet rem accuratius investigare.

446. Itaque duplicem abstractionem cum S. Thoma distinguimus; alteram, qua naturam rei abstrahimus a conditionibus materialibus, estque actio intellectus agentis (3); alteram, qua intellectus possibilis jam positus in actu per speciem intelligibilem plura in eadem re concepta distinguit, ac secernit, quae reipsa distincta, et secreta non sunt: illorumque unum considerat, ceteris minime consideratis (4). Posterior haec abstractio in Scholis appellari solet *praecisio objectiva*, quia in objecto cognito illa plura invicem distinguuntur ab intellectu; prior autem illa simplicis abstractionis nomen retinet (5).

447. Jamvero universales sive abstractione, sive praecisione fiant, si ad inferiora, a quibus fuit abstractum, non consideretur ut referibile, v. g. si humanitatem abstracte considerem, vocari consuevit universale *in essendo*, et *metaphysicum*; quippe ad Metaphysicam pertinet considerare Ens, ejusque proprietates, quarum praecipua est unitas, qua constituitur universale. Si autem consideretur ut referibile ad inferiora, ut si humanitatem ad singulares homines referam, dicitur universale *formale*, et *logicum*; *formale* quidem quia natura abstracta, est forma suorum inferiorum, *logicum* vero, quia ad Logicam pertinet, ut supra diximus (6), considerare ordinem, quo superiora ad inferiora referri, deque in-

---

(1) § 415. (2) § 422. (3) 1. p. q. 85. art. 1.

(4) Exemplo sit illud quo utitur S. Basilius l. 1. adv. Eunom. num. 6. Corpus sim- ,, plex esse prima apprehensio dicit: sed ubi ratio supervenit, illud multiplex esse ,, ostendit, ipsum per cogitationem in ea ex quibus compositum est, dissolvens ,,.

(5) Magni usus, atque utilitatis abstractio est: tum quod res in varias veluti partes dividentes, accuratius, atque facilius perscrutamur: tum quod in considerando ordine rerum inter se, et superiorum ad inferiora, omnis scientiae ratio versatur, ut diximus § 13. Quare qui nescit abstrahere, resque apte ordinare, nullum facere in scientiis progressum potest.

(6) § 162.

ferioribus ennnciari possunt (1). Quae ratio est, quare universale *logicum* appelletur universale in *praedicando*, et *praedicabile:* et propterea definitur: *unum aptum inesse multis, et praedicari de illis.*

448. Comparatio autem duobus modis fieri potest. 1. simpliciter concipiendo naturam ut ordinabilem ad inferiora, v. g. humanitatem ad Petrum et Paulum. 2. ipsam naturam enunciando de inferioribus, ut cum dico, Petrus est homo. Prior dicitur comparatio *simplex*, posterior comparatio *composita* (2).

449. Arbitratur Gassendus (3), universalia non modo abstractione, sed etiam aggregatione fieri, cum scilicet mens plures habens similes ideas, illas in unam veluti cogit aggeriem quae omnes continens, universarum sit idea. Wolfius autem negans perceptiones, seu ideas universales, statuit, eas quae tamquam universales habentur, esse plures perceptiones celerrimas, quibus ideae similes repraesentantur.

450. Videtur autem ita dicendum, I. quia repugnat imago entis, quae sit universalis: nam quodlibet ens est unum, ideoque imago ejus rem unam repraesentat. Atqui repugnat, imaginem repraesentantem rem unam, simul plura repraesentare. Ergo si dantur universalia, non alia ratione esse possunt, quam per aggregationem.

451. II. Cum legimus aliquod scriptum, videmus singula vocabula una cognitione intelligere, et nihilominus singulis litteris singulae perceptiones respondent. Ergo similiter cum concipimus v. g. hominem in communi, videmur unum aliquid concipere, revera tamen plures sunt celerrimae perceptiones, quibus plures homines individuos cognoscimus.

452. III. Cum dico *Pater*, vel *Rex*, videor unam rem dicere,

---

(1) Ne quis snpervacaneas hujusmodi distinctiones putet, et ab Scholasticis confictas ad illudendum, adeat S. Johannem Damascenum l. 3. de Fide c. 11. ubi scribit; „ Natura, vel sola cognitione consideratur (neque enim per se subsistit), vel communiter in omnibus ejusdem speciei... aut in totum eadem ipsa cum assumtis accidentibus, in una persona; diciturque in individuo considerata natura „. Natura autem quae sola cogitatione consideratur, est natura abstracta, quin sit ordinata ad inferiora, hoc est, *universale in essendo*. Natura vero in omnibus ejusdem speciei, est natura relata ad inferiora, idest, *universale logicum*. Vide autem quae Damascenus ex tradita doctrina inferat: „ Itaque, *ait*, Deus Verbum carnem assumens nec naturam, „ quae sola cognitione conspicitur, accepit (neque enim hoc incarnatio fuerit, sed impostura, et incarnationis larva) neque eam quae in specie conspicitur (non enim personas omnes assumpsit); verum illam demum quae in individuo est, eamdemque ac ea quae est in specie (primitias enim nostrae carnis assumsit), non quae seorsim in se, et individuum prius fuerit, posteaque ab eo assumta sit, sed quae in ipsius persona exstiterit. Hac porro ratione, *Verbum caro factum est* „. En quo demum tendant Scholasticorum distinctiones, notionesque de naturis universalibus, quas quidem juniores Philosophi monstrorum loco habent, cum tamen ipsi quandoque balbi sint in tractandis Fidei dogmatibus.

(2) Vide S. Thomas 1. p. q. 85. a. 1. ad 3. (3) Inst. Log. p. 1. can. 4

reipsa tamen intelligo plura, quia patrem sine filio, et Regem sine subditis intelligere nequeo. Ergo idipsum accidit, cum dico *homo*.

Propositio *I. Universalia non aggregatione, sed abstractione fiunt. II. Ita tamen, ut universalia in essendo abstractione tantum. III. Universalia in praedicando simplici comparatione fiant.*

453. Prob. 1. p. ratione S. Thomae (1). si universalia aggregatione fierent, haec aggregatio vel esset plurium perceptionum, vel plurium idearum. Plurium perceptionum aggregatio esse non potest; perceptiones enim sunt actiones; actiones vero transeunt, ut supra animadvertimus (2): quae autem transeunt, aggregari simul non possunt, deberent enim permanere, ut aggregatio fieri posset (3). Similiter esse non potest aggregatio plurium distinctarum idearum; nam licet intellectus possit simul plura concipere ad modum unius, cum illa plura cognoscuntur per unam speciem (4); fieri tamen non potest, ut plura simul intelligat per plures species: ut enim animadvertit Sanctus Thomas (5), idem subjectum nequit simul perfici pluribus formis unius generis et diversarum specierum, quemadmodum idem corpus non potest simul affici diversis figuris. Omnes autem ideae intelligibiles, sunt unius generis, cum omnes sint perfectiones intellectus, differunt autem specie pro diversitate objectorum quae repraesentant. Fieri ergo non potest, ut idem intellectus simul perficiatur pluribus ideis distinctis ad diversa actu intelligenda. Si autem universalia aggregatione idearum fierent, intellectus simul perficeretur distinctis ideis ad intelligendum diversa in actu; nam ideae illae aggregatae essent distinctae. Universalia ergo aggregatione fieri non possunt.

454. Prob. 2. p. Universalia in *essendo*, sunt naturae rerum quae in multis existunt, ut dictum est (6). Atqui hae naturae universales non sunt, prout existunt in multis; sic enim sunt divisae, ut supra diximus (7). Igitur ut possint esse universales, necesse est, ut abstrahantur ab illis multis. Universalia ergo in *essendo* abstractione fiunt (8).

---

(1) 1. p. q. 85. a. 4. (2) Not. 1. pag. 142. et § 396.

(3) Idem sequeretur, quantacumque foret celeritas perceptionum; nam perceptiones quamlibet celeres, numquam possent coire. Itaque intellectus posset quidem successive cognoscere plures res singulares, v. g. Petrum, Paulum, Thomam etc. numquam tamen perciperet naturam humanam ipsis communem.

(4) Sic Deus omnia simul videt per unum, quod est sua essentia. Sic Architector omnes partes domus construendae videt in una idea totius domus, quam sibi efformavit.

(5) 1. p. q. 85. a. 4. (6) Not. 4. pag. 204. (7) § 140.

(8) Vide S. Thomam 1. p. q. 86. a. 1.

455. Prob. 3. p. Universalia in *praedicando* sunt naturae ut praedicabiles de multis. Sed unum praedicari de multis non potest, nisi cum illis simplex comparatio fiat. Igitur universalia in praedicando simplici comparatione fiunt (1).

456. Ad primum dist. maj. repugnat imago entis, quae sit universalis in essendo, conc. in repraesentando, nego. Et dist. min. repugnat, imaginem repraesentantem rem unam simul plura repraesentare confuse, nego, distincte, concedo, si sermo sit de ideis mentis nostrae (2). Nihil obstat, quominus idea alicujus entis

---

(1) Confer S. Thom. q. 7. de pot. a. 11.

(2) Antonius Genuensis Metaph. p. 1. prop. 58. seq. edit. 1751. et prop. 95. edit. 1774. in proposito argumento demonstrationis vim agnoscit. Sed primum quaerimus, utrum actio qua mens simul plura confuse cognoscit, sit una, vel multiplex. Si multiplex, repugnabit perceptio universalis; ipse autem Genuensis ib. prop. 97. statuit, non repugnare universales perceptiones. Si autem actio illa una est, et nihilominus mens potest per illam cognoscere plura confuse; quid caussae est, cur negetur posse ideam unam in essendo, plura confuse repraesentare? Deinde petimus, utrum imago, qua Deus cognoscit alia a se, sit una vel multiplex in essendo? Equidem una est, cum sit eadem divina essentia, Deus enim omnia in seipso cognoscit. Non igitur repugnat imago quae una sit, et singularis in essendo, et plura repraesentet. In postrema cit. edit. ut ab hoc argumento se expediat Genuensis, scholium addit, ac respondet, *longe diversam esse rationem divinae intelligentiae, atque rerum creatarum intellectus: illa non ab iis, quae extra se sunt, rerum haurit ideas, sed cum se ac essentiam suam contemplatur Deus, in se ac natura sua possibilium omnium essentias intelligibiles procreat.* Mitto quam adcurate dicatur Deus *procreare* possibilium essentias intelligibiles; procreatur enim illud cui communicatur existentia extra Deum: possibilia autem extra Deum nihil sunt: nam si aliquid extra Deum essent, jam non possibilia, sed existentia forent. Sane quod Divinus intellectus non hauriat ideas ab iis quae sunt extra, non efficit, Deum non esse unum ens singulare in essendo. Si ergo ratio Genuensis quidquam concluderet, probaret etiam, Divinam essentiam ex quo una est in essendo, non posse plura repraesentare; ille enim statuit, *repugnare imaginem entis, quae sit universalis in repraesentando: nam quodlibet ens est unum singulare.* Cum ergo et Divina essentia sit unum ens singulare, non posset plura repraesentare. At inquit: essentia Divina infinita est, mentes creatae sunt finitae. Quid haec ad rem? Ex quo mentes creatae finitae sunt, sequitur, ipsas non posse per suam essentiam sibi repraesentare quae extra sunt, nec per suam essentiam illa cognoscere, uti Deus, cujus essentia est infinita; quemadmodum probat S. Thomas 1. p. q. 84. a. 2. idque libenter concedimus; sed non inde sequitur, mentes creatas ex quo finitae sunt, non posse cognoscere per ideas quae sint universales in repraesentando: nam ut advertit S. Thomas loc. cit. *si aliquis intellectus est qui per essentiam suam cognoscit omnia, oportet, quod essentia ejus habeat in se immaterialiter omnia... hoc autem est proprium Dei.* Ut autem ideae sint universales in repraesentando, sufficit, quod mens abstrahat ab ideis singularibus conditiones materiales eo modo quo dictum est; cui quidem abstractioni nihil officit mentis finitas; non enim ad abstrahendum requiritur virtus infinita. Negabitne Genuensis menti vim abstrahendi? Si illam neget, actum erit de omnibus scientiis, quae nonnisi de rebus abstractis agunt. Si autem illam vim in mente agnoscit, quid est quod negat imagines universales in repraesentando? nam abstrahere a singularibus idem est, atque non considerare hoc vel illud singulare, sed aliquid quod singularibus illis commune est. Tantum igitur abest, ut Genuensis argumentum habeat vim demonstrationis, quin potius est manifestus paralogismus; in ipso enim fit transitus a statu reali ad statum idealem; proindeque nihil concluditur.

sit singularis in essendo, et universalis in repraesentando, quemadmodum voces significativae singulares quidem sunt, quatenus ore proferuntur, et nihilominus pleraeque sunt universales in significando. Non negamus tamen, ideas mentis nostrae sic esse comparatas, ut per ideam distincte repraesentantem unam rem, non possint plures res simul distincte repraesentari; haec enim idearum nostrarum imperfectio est, cum mens nostra infima sit in gradu intellectivo. Potest nihilominus idea nobis distincte repraesentans unam rem, simul plures res confuse repraesentare. Nam sicut partes cognosci distincte non possunt, nisi quaelibet cognoscatur per suam ideam successive; si autem cognoscantur in toto, cognoscuntur per ideam totius, et simul cognoscuntur; ita plures res ut distincte cognoscantur, requirunt tot ideas, quot sunt res ipsae, tunc vero cognoscuntur successive; at si cognoscantur confuse, prout sunt unum in ratione universali, tunc sufficit una idea rationis universalis, in qua simul confuse cognoscuntur. Sic idea qua repraesentatur homo, unam rem distincte repraesentat; scilicet, speciem humanam; confuse vero repraesentat singulares homines, qui sub specie humana continentur (1).

457. Ad secundum dist. ant. singulis litteris, ut sunt materia vocabulorum, sigulae perceptiones respondent, conc. ut sunt ordinatae ad aliquid significandum, nego. In vocabulis duo sunt, et materia, idest, litterae, ex quibus componuntur, et forma, idest, significatio eorumdem vocabulorum. Si solae litterae considerentur, singulis singulae perceptiones respondent, et unaquaeque littera proprium habet conceptum. At vero si litterae considerentur, prout omnes ad unum aliquid significandum referuntur, quo modo vocabulum significativum constituunt, iis nonnisi unicus conceptus, et unica perceptio respondet. Quapropter, ut S. Thomas (2) ait *ex diversa ordinatione earumdem litterarum accipiuntur diversi intellectus.* Cum enim lego, vel audio hoc vocabulum *Homo*, ejusque significationem attendo non considero equidem quatuor litteras quibus componitur, sed menti obversatur unicus conceptus hominis, qui unica perceptione concipitur. Similiter est dicendum de universalibus (3); siquidem et in illis considerari possunt individua (quae sunt veluti materia), a qui-

(1) Vide S. Thom. 1. p. q. 85. a. 4. ad 3. (2) 1. Perih. lect. 2.

(3) Jam vides, argumentum paritatis, cui fidit Vernejus Log. lib. 2. p. 1. c. 12. in ipsum recidere. Nota autem hujus viri ingenium, cum scribit ib. omnem ideam habere objectum singulare, sed nos *per imprudentiam* nobis persuadere esse unam rem, adeoque universalem; quasi imprudenter egerint sive Geometrae, qui de magnitudinibus universim; sive Physici, qui de corporibus generatim; sive quod magis est, Ecclesiae Patres, et Theologi, cum de virtutibus, et vitiis in genere, de natura humana per peccatum Adami sauciata, deque aliis sexcentis universalibus rebus sermonem instituerunt. Nota etiam, quam sibi homo iste sit consentaneus: nam postquam omnem ideam

bus naturae abstrahuntur, ut supra dictum est (1); et forma, seu conceptus ipse universalis. Cum autem individua plura sint, sequitur, universale ex materia cognosci non posse unica perceptione. Quia vero conceptus universalis unicus est: forma enim universalitatis, est unitas, ut supra diximus (2), unica quoque perceptione cognoscitur.

458. Ad tertium neg. ant. nam cum dico Patrem, aut Regem intelligo unam personam, relatam tamen ad filium, et ad populum. Et eodem modo cum dico hominem ut praedicabilem de singularibus hominibus, intelligo unam naturam humanam ut relatam ad singulares homines.

ARTICULUS IV.

Utrum universalia sint perpetua.

459. Videntur non esse perpetua, I. quia ut dictum est (3), universalia fiunt ab intellectu humano. Sed quod fit ab humano intellectu, perpetuum esse non potest, cum nec ipse intellectus fuerit perpetuus. Ergo.

460. II. Nihil praeter Deum est aeternum. Sed universalia si essent perpetua forent aeterna. Ergo.

Propositio. *Essentiae, sive naturae universales sunt perpetuae negative.*

461. Prob. ratione S. Thomae (4). Naturae universales considerari possunt, ut dictum est (5), in triplici statu, 1. secundum se, 2. ut existunt in singularibus, 3. prout sunt in intellectu. Atqui secundum quemlibet istorum modorum sunt perpetuae negative. Secundum se quidem, quia de ratione naturae non est, ut sit magis hoc tempore, quam illo; abstrahit enim ab omni tempore, ut supra diximus (6). Prout vero existunt in singularibus, etiam sunt semper, quandocumque sunt sua singularia. Denique secundum esse quod habent in intellectu, sic etiam verum est, ipsas semper esse, cum concipiuntur; praesertim vero

---

habere objectum singulare scripsit, pergit scribere ib. p. 2. c. 5. de vocibus abstractis: *Haec vocabula excogitata fuere hoc nomine, ut facilius explicaremus modum, quo rem esse concipimus, seu ideas abstractas nostras commodius aperiremus.* Ecquaenam vero erunt hujusmodi ideae, si omnis idea habet objectum singulare? Itane sapit ille, cui Scholastici sunt pene plumbei?

(1) § 426. (2) § 441. (3) Ibid.
(4) Q. 5. de pot. a. 9. ad 16. (5) § 439.
(6) § 217.

in intellectu Divino, ut supra dictum est (1). Naturae igitur universales sunt perpetuae negative (2).

462. Ad primum dist. maj. universalia fiunt ab intellectu, si consideretur ipsa intentio universalitatis, conc. si considerentur naturae, quae subsunt tali intentioni, nego. In universalibus duo possunt considerari (3), scilicet, intentio universalitatis, seu quod natura sit una, et habeat habitudinem ad multa; et natura ipsa quae subest tali universalitati. Si primo modo considerentur, cum universalitas conveniat naturae per actionem intellectus, ut dictum est (4), universalia non sunt perpetua. Si autem in ipsis universalibus spectetur natura, cum naturae rerum ab intellectu creato non pendeant, sed tantummodo ab intellectu Divino, a quo sunt exemplatae ad instar idearum in Deo existentium, sic universalia sunt perpetua; consistunt enim in connexione necessaria attributorum essentialium, prout conveniunt ad constituendam naturam, quae connexio reperitur etiam, cum natura est in

---

(1) § 322. Vide S. Thom. q. 3. de pot. a. 5.

(2) Quemadmodum, ut S. Augustinus ait lib. 2. de lib. arb. c. 8. n. 21. *nullo modo aliquando septem et tria non fuerunt decem, aut aliquando septem et tria non erunt decem;* ita nullo modo homo aliquando non fuit animal rationale; sed sive homo accipiatur secundum se, sive ut est in individuis, sive ut consideratur ab intellectu, semper est animal rationale: et idem dicendum de qualibet alia natura. Si enim homo aliquando non esset animal rationale, jam non esset homo, sed aliquid aliud. Nec obstat, quod naturae in individuis sint mutationi subjectae; mutantur enim quoad existentiam, sed earum essentiae non mutantur, quia ut diximus § 321. habitudines earum sunt immobiles. Quare falsum est quod scribit Lockius Essai etc. l. 3. c. 3. § 19. essentias scilicet *reales* rerum destrui, ac perire, cum destruuntur proprietates a quibus illarum constitutio dependet; essentias vero, quas ipse *nominales* vocat, permanere easdem, si accipiantur pro ideis in animo extantibus cum certis nominibus quibus sunt appellatae: unde infert, essentias rerum nihil aliud esse quam ideas abstractas. Certe si essentiae *reales* destruerentur, ac perirent omnino, destructo uno homine destrueretur essentia hominis, neque amplius esset humanitas, quae est hominis natura. Itaque destructo uno homine, destruitur quidem haec numero humanitas, quae in ipso existit, sed non destruitur humanitas, qua constituebatur ille homo; haec enim posita est in habitudine necessaria humanitatis ad constituendum hominem, ita ut homo esse non possit, cui non conveniat natura humana. Hinc autem constat, falsum quoque esse quod scribit idem Lockius: „ Cette doctrine de l'immutabilité des essen-„ ces est fondée sur la rélation, qui est établie entre ces idées abstraites, et certains „ fonds considérés comme signes de ces idées, et qu'elle sera toujours véritable, pen-„ dant que le même nom peut avoir la même signification „. „ Haec doctrina immu-„ tabilitatis essentiarum fundata est in relatione constituta inter hasce ideas abstra-„ ctas, et nonnulla quaedam capita considerata tamquam signa harum idearum; atque „ illa vera semper erit, quousque idem nomen habere potest eamdem significationem „. Nam ut advertit S. Basilius *l. 2. con. Eunom. n. 4.* „ Mendax est, qui ex nominum „ diversitate diversitatem essentiae sequi fingit. Nec enim rerum natura nomina se-„ quitur; sed posterius rebus nomina inventa sunt. Etenim si id verum esset: quorum „ eaedem essent appellationes, eorum etiam oporteret unam, et eamdem essentiam es-„ se. Proinde cum Dei appellatione dignati sint qui in virtute sunt perfecti, essent uti-„ que homines Deo universorum coessentiales „.

(3) Vide S. Thom. 1. p. q. 85. a. 3. (4) § 440.

singularibus; verum quippe est, homines singulares esse animalia rationalia, quia necessaria est connexio inter hominem, et animal rationale, nec fieri potest, ut aliquis sit homo, quin sit animal rationale (1).

463. Ad secundum dist. maj. nihil praeter Deum est aeternum positive, conc. negative, nego. Universalia autem non sunt positive perpetua, sed negative, ut dictum est (2).

ARTICULUS V.

Utrum universalia sint notiora singularibus.

464. Videntur singularia esse notiora universalibus, I. quia in idea universalis plura cognoscuntur confuse, ut dictum est (3), ideae vero sigularium res repraesentant distincte, cum sint rerum existentium. Sed quae cognoscuntur distincte, notoria sunt iis quae cognoscuntur confuse. Ergo.

465. II. Notiora sunt quae facilius cognoscuntur; minus nota, quae difficilius. Sed singularia facilius cognoscuntur, difficilius universalia, et eo difficilius, quo universaliora. Ergo.

466. III. Cognitio rei in universali imperfectio est cognitione rei in speciali. Sed illa non esset imperfectior, si esset notior. Ergo.

Propositio. *I. Singularia quoad nos sunt notiora universalibus cognitione sensitiva. II. Universalia vero quoad nos sunt notiora singularibus cognitione intellectiva.*

467. Prob. 1. p. ratione S. Thomae (4). Cognitio sensitiva in nobis prior est cognitione intellectiva; haec enim ex sensibilibus procedit, ut dictum est (5). Sed cognitio sensitiva est singu-

(1) Hinc sequitur, simplices conceptus rerum esse eosdem apud omnes; simplices enim conceptus sunt de rerum essentiis; essentiae autem sunt immulabiles et necessariae. *Sunt omnibus*, inquit Clemens Alex. Strom. 8. *eadem cogitata, propterea quod ex rebus subjectis eadem forma, et typus ingeneratur omnibus.* Et quamvis voces diversae sint pro diversitate idiomatum; conceptus tamen sunt iidem apud omnes; nam ut advertit S. Thomas 1. Periherm. lect. 2. *Si quis vere intelligit, quid est homo, quodcumque aliud aliquid, quam hominem apprehendat, non intelligit hominem.*

(2) § 322. Conf. S. Thom. Quodlib. 11. a. 1. ubi scribit: „ Universale dicitur esse „ ubique, et semper, magis per remotionem, quam per positionem. Non enim dicitur „ ubique esse, et semper, eo quod sit in omni loco, et in omni tempore, sed quia „ abstrahit ab his, quae determinant locum, et tempus determinatum „.

(3) § 456. (4) 1. Poster. lect. 4. (5) § 419. seqq

larium, ut supra diximus (1). Singularia igitur quoad nos sunt priora universalibus cognitione sensitiva. Sed quod est prius cognitione, debet esse notius eo quod est cognitione posterius, alioquin non deduceret in cognitionem posterioris. Singularia igitur quoad nos sunt notiora universalibus cognitione sensitiva.

468. Prob. 2. p. Singularia sensibilia directe non cognoscuntur a nobis cognitione intellectiva, ut supra dictum est (2). Ergo quoad nos non possunt esse notiora universalibus cognitione intellectiva (3); quod enim indirecte cognoscitur ex cognitione alterius prius cogniti, nequit esse notius eo, ex cujus cognitione cognoscitur (4).

469. Ad primum dicimus, inde confici, singularia esse nobis notiora cognitione sensitiva; sic enim distincte cognoscuntur ut existentia.

470. Ad secundum dist. min. universalia difficilius cognoscuntur, si sermo sit de cognitione distincta, conc. si de cognitione confusa, nego. Equidem ut ea omnia, quae sub universalibus continentur, cognosci possint (quod est universalia cognoscere distincte) magna est difficultas; quis enim facile poterit ex cognitione animalis generatim omnes species animalium cognoscere? At si loquamur de cognitione confusa, non ita est. Cum enim intellectus noster, ut advertit S. Thomas (5), in intelligendo procedat de potentia ad actum, hoc est, de potestate intelligendi ad ipsum intelligere: omne autem quod ita procedit, perveniat prius ad actum imperfectum, quam ad perfectum, quemadmodum videmus in pueris, qui gradatim perveniunt ad actus humanos perfectos; intellectus proinde, cum intelligit, procedit de actu imperfecto ad perfectum. Actus autem perfectus intelligendi est cognitio distincta; imperfectus vero est cognitio confusa. Quare intellectus prius confuse, posterius distincte cognoscit. Universalia vero licet ut habent conceptum unum, sint aliquo modo distincta; nihilominus ut sunt communia pluribus, habent conceptum confusum. Itaque universalia debent esse notiora intellectui nostro, ut ordinate procedat de actu imperfecto ad perfectum. Sic prius a nobis cogno-

---

(1) § 237. (2) § 421. (3) Vide S. Thom. loc. cit.

(4) Qua ex ratione consequitur, magis universalia esse nobis notiora minus universalibus, nam ut advertit S. Thom. loc. cit. et nos infra ostendemus, in omni demonstratione oportet procedere ex iis quae sunt nobis notiora; demonstrando siquidem inquirimus quod adhuc nescimus; ideoque procedimus ex notis ad ignota, ut haec nota fiant. Non enim aliquid fieri potest notum, nisi per aliquod nobis notum. In omni autem demonstratione quae est per caussam, hoc est, a priori, procedimus ex magis universalibus ad minus universalia. Igitur oportet, ut magis universalis sint nobis notiora minus universalibus. Hinc Clemens Alex. Strom 2. pag 362. demonstrationem vocat, *rei quae ignoratur, manifestam assensionem*.

(5) p. q. 85. a. 3.

scitur animal confuse, quam animal distincte; quemadmodum cum aliquid a longe videtur, prius deprehenditur esse corpus, quam animal, et prius animal, quam homo.

471. Ad tertium neg. min. Siquidem perfectio cognitionis non ex majori claritate, si cognitio est confusa, sed ex eo quod res distinctius cognoscitur, desumenda est. Potest autem aliquid esse notius confuse, quamvis distincte nondum innotescat; quemadmodum ei qui videt a longe hominem ambulantem, prius et notius est, illum esse corpus, quam animal, et prius animal, quam hominem.

QUÆSTIO VII.

De universalibus specialim.

472. Postquam disseruimus de universalibus generatim, aggredimur ad ipsa speciatim consideranda. Quinque autem vulgo recensentur, *Genus*, *Species*, *Differentia*, *Proprium*, *et Accidens* (1). De iis autem quaeremus 1. an recta sit eorum divisio. 2. an genus et differentia oriantur ex diversis principiis. 3. an componi ex genere, et differentia sit proprium rerum creatarum. 4. an genus contineat differentias. 5. an genus et differentia comparentur ad speciem ut partes. 6. an genus, differentia et species reciprocentur. 7. an possit dari genus, si unica detur species. 8. an detur ratio speciei, si unicum sit individuum (2).

ARTICULUS I.

Utrum universale recte dividatur in quinque Praedicabilia.

473. Quintuplex, ut diximus (3), distinguitur universale. Ac genus (4) quidem definitur a Porphyrio (5): *Est quod pluribus;*

---

(1) De his tractatum edidit Porphyrius secta Platonicus, Plotini discipulus, Religionis Christianae, quam ex Judaeo fuerat amplexus, infensissimus hostis. (Vide Socrat. Hist. l. 3. c. 19.) Quod quidem tractatum Εισαγωγη, idest, *Introductio* inscripsit, quod viam aperiret ad facilius intelligendas Categorias, imo ad scientias omnes rite comparandas.

(2) Juniores Philosophi haec pene omnia tamquam inutilia rejiciunt, sed quam immerito, ex infra dicendis plane constabit.

(3) §. 472.

(4) Multiplex est acceptio generis. 1. sumitur pro stirpe, quo sensu Cicero de clar. 212. inquit: *Scipionis genus est ex ipsius sapientiae stirpe generatum.* 2. Sumitur pro natione, populo, et patria. Idem Cicero 4. A. 13. *Virtus*, ait, *quae est propria Romani generis, et seminis.* 3. pro sexu, quare ipse Tullius 1. de Inv. 35 scribit: *Hominum genus in sexu consideratur, virile an muliebre sit.* 4. pro ratione, modo, discrimine unius rei ab alia: unde dicitur genus mortis, genus poenae, genus orationis, genus neutrum 5. pro ipsa rei specie, ut cum Cicero ait 5. Tusc. 37. *Natura quidquid genuit, in suo genere perfectum esse voluit.* Denique sumitur magis stricte pro notione communi pluribus differentibus specie.

(5) Isag. c. 2.

et differentibus specie attribuitur in quaestione quid est (1). Sic animal est genus, quia de homine, equo, avibus, piscibus, aliisque belluis dicitur. Quia vero genus significat essentiam rei, sed non significat totam ipsam essentiam: homo enim essentia sua est animal, sed animal non significat totam essentiam hominis (2); idcirco dicitur attribui *in quid incomplete;* et in Scholis definitur: *Unum aptum inesse multis specie differentibus, et praedicari de illis in quid incomplete.*

474. Differentiam (3) Porphyrius (4) definit: *Est quod pluribus attribuitur in quaestione quale quid est.* Sive prout Scholae habent: *Unum aptum inesse multis, et praedicari de illis in quale quid.* Nam differentiae dividunt genus, et constituunt species (5); ideoque attribuuntur speciebus essentialiter. Quia tamen praedicantur de speciebus non *substantive* ut genus, sed *adjective*; dicimus enim, homo est animal; non dicimus, homo est rationalitas, sed, est rationalis; proinde attribui dicuntur *in quale quid.*

475. Species est id quod constituitur ex genere, et differentia, exprimitque totam rei essentiam. Sic homo est species, quia constituitur ex animali genere, et rationali differentia. Quapropter species definitur a Porphyrio (6): *Est quod pluribus attribuitur*

---

(1) A Cicerone Top. 31. definitur: *Notio ad plures differentias pertinens.* Et. 1. de Orat. 189. *Genus id est, quod sui similes communione quadam, specie autem differentes, duas aut plures complectitur partes.*

(2) Vide Clementem Alex. Strom. 8. pag. 780. „ Genus quidem inest in speciebus: „ animal enim inest in homine, et bove. Totum autem non est in partibus... Quocirca „ species est parte magis principalis „.

(3) Differentia dividi solet in *communem*, *propriam*, et *maxime propriam.* Verum differentia *communis* est accidens, sicut homo sanus differt ab aegroto. Differentia *propria* idem est ac proprietas, sicuti ridere, est proprium hominis. Sola differentia *maxime propria*, sive essentialis, quae constituit speciem, est illa de qua nunc loquimur.

(4) Loc. cit.

(5) Nam ut S. Thomas 10. Metaph. lect. 10. confirmat ex intima rerum consideratione: „ In omni diversitate secundum speciem, oportet duo accipere, scilicet, ut „ hoc sit diversum ab alio, et ut sit aliquid diversificatum per haec duo et quod est „ diversificatum per haec duo oportet inesse ambobus. Sicut animal est, quod est di- „ versificatum in duas species scilicet, hominem, et equum, et oportet quod ambo, „ scilicet homo et equus sint animalia. Unde patet, quod necesse est, ea quae sunt di- „ versa specie ad invicem, in eodem genere esse. Id enim vocamus genus quod est „ unum, et idem ambobus, nec secundum accidens de utroque praedicatum, neque „ secundum accidens diversificatum in utroque Unde oportet, quod habeat differentiam non secundum accidens „. Idipsum docet Clemens Alex. Strom. 8. p. 779. cum scribit: *Sola probatur divisio generis in species, a qua formam characteremque accipit quae est in genere identitas, et diversitas, quae est in differentiis specialibus.*

(6) Multiplex est etiam acceptio speciei: nam 1. sumitur pro idea, ut supra diximus § 263. 2. pro quacumque similitudine; unde Cicero 1. de Divin. 79. *Speciem Jovis Praxiteles caelavit argento.* 3. pro venustate, et pulchritudine, quo sensu idem Cicero 2. Offic. 32. *Honestum*, inquit *per se nobis placet, animosque omnium natura, et specie sua commovet.* 4. pro natura completa, constituta ex genere, et differentia; de qua idem Cicero Or. 33. *Virtutes*, ait, *specie dispares prudentia conjunguntur.*

in quid complete. Et ab Scholasticis: *Unum aptum inesse multis, et praedicari de illis in quid complete.*

476. Proprium (1) definiri solet: *Est quod attribuitur multis in quale necessario,* hoc est, necessario consequitur essentiam jam constitutam; sicut habere tres angulos aequales duobus rectis dicitur esse proprietas trianguli.

477. Accidens (2) denique est id quod potest adesse, et abesse, quin aliquid essentiale, aut aliqua necessaria proprietas accedat rei, aut ab ipsa auferatur; proindeque definitur: *Est quod attribuitur multis in quale contingenter.* Sic triangulo accidit moveri, vel quiescere.

478. Jam vero genus dividitur in supremum, medium, et infimum. Supremum est, quod supra se non habet aliud genus, ut substantia. Medium, sive, ut vocant, *subalternum*, est, quod tam supra, quam infra se habet aliud genus, ut corpus. Infimum est, quod supra se quidem habet aliud genus, infra se vero nullum aliud genus habet, ut animal. Quare genus supremum numquam est species: genus medium, et infimum sunt simul genus, et species; genus relative ad species inferiores; species relative ad genus superius (3).

479. Similiter differentiae, aliae sunt supremae, aliae mediae, aliae infimae (4). Supremae sunt quae dividunt genus supremum et constituunt species supremas, ut corporeum, et incorporeum. Mediae sunt quae dividunt genus medium, et constituunt species

---

(1) Proprium quatuor modis dici potest, 1. quod convenit *soli*, *sed non omni*, ut esse Philosophum convenit soli, sed non omni homini. 2. quod convenit *omni*, *sed non soli*, ut esse bipedem convenit omni, sed non soli homini. 3. quod convenit *omni*, *soli*, *sed non semper*, ut ratiocinari convenit omni, et soli homini, sed cum est sui compos. 4. quod convenit *omni*, *soli*, *et semper*, ut hominem esse visibilem. Hic quartus modus pertinet ad proprium de quo agimus, ceteri ad accidens.

(2) Accidentia, ut et proprietates, vel sunt *physica*, vel *logica*. Ac proprietates quidem *physicae* dicuntur illae, quae re ipsa distinguuntur ab essentia, a qua *naturaliter* dimanant, sicut sensus consequitur animal. Proprietates *logicae* dicuntur illae notiones, quae ratione tantum distinguuntur ab essentia, a qua dimanant *virtualiter* hoc est concipiuntur perinde ac si revera dimanarent ab essentia, ut mortalitas respectu viventis. Vide S. Thom. 1. p. q. 77. a. 6. ad 3. Similiter accidens *physicum* est quod alteri inhaeret, et reipsa potest ab illo separari, ut victus ab anima. Accidens *logicum* est omne id quod neque est essentia, neque proprietas rei, tametsi realiter ab ipsa re non distinguatur. Sic rationale comparatum cum animali, est accidens logicum, quia rationale neque est essentia, neque proprietas necessaria animalis, alioquin omne animal esset rationale. Sic etiam proprietas comparata ad essentiam, est accidens *logicum*, quia essentia intelligi potest sine proprietatibus. Vide S. Thom. 1. con. Gent. c. 32.

(3) Hinc genus aliud est *proximum*. Aliud *remotum* proximum, cum inter ipsum, et speciem non intercedit aliud genus, ut inter animal, et hominem speciem. Remotum, cum inter ipsum, et speciem intercedit aliud genus, ut est vivens genus ad hominem speciem; intercedit enim animal genus.

(4) Dicuntur etiam *atomae*, hoc est, indivisibiles in alias differentias essentiales.

medias, ut animatum, et inanime. Infimae sunt quae dividunt genus infimum, et constituunt species infimas, ut rationale, et irrationale.

480. Pari modo species suprema est, quae supra se aliam speciem non habet, ut corpus. Media est, quae tam supra, quam infra se habet aliam speciem, ut animal. Infima (1) est, quae sub se non habet aliam speciem, sed tantummodo individua, ut homo (2).

481. Individuum autem definitur a S. Thoma (3): *est a se indistinctum, ab aliis vero distinctum.* Cum sit enim singulare, debet esse unum; unum autem in se ipso est indistinctum, alioqui non esse unum; et eadem ratione debet esse distinctum ab aliis. Porphyrius autem individua sic *logice* definit (4): *Individua ex eo dicuntur, quod ex proprietatibus consistit unumquodque eorum, quarum collectio numquam in alio eadem erit.* Haec proprietates sunt septem.

Forma, figura, locus, tempus, stirps, patria, nomen.

Quae quidem proprietates licet divisim convenire pluribus possint, numquam tamen tota earum collectio in pluribus reperitur (5).

---

(1) *Atoma* quoque dicitur, quia non dividitur in alias species.

(2) Quae diximus de divisione generis, differentiae, et speciei, complectitur Clemens Alex. Strom. 8. pag. 778. sq. his verbis: *Primum sumendum est genus, in quo sunt ea quae sunt proxima iis quae sunt suprema: postea propinqua differentia. Differentiarum autem continuatio quae scinditur, et dividitur, implet quid sit esse, seu rei essentiam, et difinitionem... Atque genus quidem rei quae quaeritur, dividimus in eas quae ei insunt species.... Et sic semper genera quae videntur esse composita, secantes in species simpliciores, accedimus ad id quod quaeritur, et non amplius suscipit divisionem.* Quibus verbis Clemens praeterea docet, quomodo devenire facile possumus ad id quod quaerimus, si nempe genera diviserimus in suas species, donec perveniamus ad speciem simplicissimam, qua id solum continetur quod quaerebamus. Vide etiam Damascenum Dialect. c. 9. sqq.

(3) I. p. q. 29. a. 1.

(4) Isag. cap 5.

(5) Egregie S. Basilius l. 2. con. Eunom. n. 4. „ Cum audimus *Petrum*, proprietates, „ quae circa eam considerantur, cogitatione depingimus. Illico enim per hanc vocem intel- „ ligimus Jonae filium, qui fuit ex Bethsaida, Andreae fratrem, qui ex piscatore ad apo- „ stolatus ministerium vocatus est. Qui quoniam fide praestabat, Ecclesiae aedificatio- „ nem in seipsum recepit: quorum nihil quidquam essentia est.... Rursus cum *Paulum* „ audimus, aliarum proprietatum intelligimus concursum, Tarsensem, Hebraeum, „ secundum legem Pharisaeum, Gamalielis discipulum, aemulationis ergo Ecclesiarum „ Dei persequutorem, ex tremendo viso ad agnitionem perductum, Apostolum gentium. „ Haec enim omnis una Pauli voce circumscribuntur etc. „ Hinc Damascenus statuit Dialect. c. 17. *Ea quae natura differunt, aliud dici, et aliud. Dicimus enim, aliud est homo, et aliud equus.. Quae autem numero differunt, hoc est, hypostases, alius et alius dicuntur. Dicimus enim: alius est Petrus, et alius Paulus. At dicere non possumus: aliud est Petrus, et aliud Paulus.... Natura enim unum sunt: non tamen sunt unus numero.* Idipsum Patres statuunt adversus Arianos, cum docent, tres divinas Personas non esse *aliud, et aliud, et aliud. sed alium, et alium, et*

482. His constitutis, videtur universale non recte dividi, I. quia universale, ut dictum est (1), est unum in multis. Atqui unum potest multis attribui vel essentialiter, vel accidentaliter. Est igitur duplex dumtaxat universale.

483. II. Plura sunt quae sub quinque recensitis universalibus non continentur, ut puta analoga, aequivoca, individuum in communi, existentia universim accepta. Ergo.

Propositio. *Universale logicum recte dividitur in quinque praedicabilia.*

484. Prob. Universale *logicum* est unum praedicabile de multis, ut dictum est (2). Totidem ergo debent esse universalia, quot modis unum potest praedicari de multis. Atqui unum de multis potest praedicari, vel ut pertinens ad constitutionem essentiae, vel ut consequens essentiam jam constitutam. Si priori modo, vel exprimit totam essentiam, et dicitur *species*; vel exprimit partem essentiae: tunc vero si exprimat id in quo una essentia cum aliis convenit, dicitur *genus*; si exprimat id in quo una essentia ab aliis discriminatur, dicitur *differentia*. Si autem consequitur essentiam constitutam; vel consequitur necessario, et dicitur *proprium*; vel consequitur contingenter, et dicitur *accidens*. Recte igitur universale *logicum* dividitur in quinque praedicabilia (3). Et per haec patet responsio ad primum.

485. Ad secundum dicimus, analoga, et aequivoca sub universali *logico* non contineri, quia hoc est unum *simpliciter*, ut infra dicemus, illa vero non sunt *simpliciter* unum. Individuum autem in communi reducitur ad speciem, sub qua continetur (4).

---

alium. Conf. Nazianzenus epist. I. ad Cledonium, sive Orat. 41. ubi scribit: „ Aliud „ atque aliud sunt ea, ex quibus Salvator.... non tamen alius atque alius... Contra „ quam in Trinitate res habet. Illic enim alius, atque alius, ne Personas confundamus: „ non tamen aliud atque aliud, quoniam tria quoad divinitatem unum, et idem sunt „. Idem scribit S. Thomas I. p. q. 31. a. 2.

(1) § 432. (2) § 455.

(3) Id Cartesius exemplo explicat I. p. Princ. § 50. „ Cum spectamus figuram „ tribus lineis comprehensam, quamdam ejus ideam formamus, quam vocamus ideam „ trianguli; et eadem postea ut universali utimur ad omnes alias figuras tribus lineis „ comprehensas animo nostro exhibendas. Cumque advertimus, ex triangulis alios esse „ habentes unum angulum rectum, alios non habentes, formamus ideam universalem „ trianguli rectanguli... et illa rectitudo est differentia universalis, qua omnia triangula „ rectangula ab aliis distinguuntur; et quod in iis basis potentia aequalis sit potentiis „ laterum est proprietas iis omnibus, et solis conveniens; ac denique si supponamus, „ aliquos ejusmodi triangulos moveri, alios non moveri, hoc erit in iis accidens universale. Atque hoc pacto quinque universalia vulgo numerantur, genus, species, differentia, proprium, et accidens „.

(4) Nam ut advertit S. Thomas I. p. q. 30. a. 4. „ Individuum vagum, ut aliquis „ homo, significat naturam communem cum determinato modo essendi, qui competit „ singularibus, ut scilicet sit per se subsistens distinctum ab aliis „.

Et similiter existentia in rebus creatis reducitur ad accidens, non quidem physicum, sed logicum, quia potest intelligi essentia, non intellecta existentia.

ARTICULUS II.

Utrum genus, et differentia oriantur ex diversis principiis.

486. Videtur id negandum, I. quia genus et differentia non sunt duae res, sed duae rationes ejusdem rei. Ergo oriri debent ex eodem principio.

487. II. Si genus et differentia orirentur ex diversis principiis, jam ea quae sunt simplicia, ut Angeli, non constarent ex genere, et differentia: quod falsum est.

Propositio. *I. In substantiis creatis genus, et differentia proxime accipiuntur ex tota rei entitate. II. In substantiis corporeis genus remote sumitur a materia, differentia a forma. III. In accidentibus genus sumitur ex modo essendi, differentia ex diversitate principiorum.*

488. Prob. 1. p. Genus, et differentia non distinguuntur; nisi per intellectum; universalia enim per intellectum distinguuntur, ut dictum est (1). Non sunt igitur duae res, sed duae rationes ejusdem rei. Igitur proxime accipi debent a tota rei entitate, ita ut ipsa entitas considerata ut ratio communis pluribus, et perfectibilis, sit genus; considerata vero ut ratio perficiens, et determinans rationem illam communem, sit differentia (2).

489. Prob. 2. p. Genus est ratio perfectibilis, differentia est ratio perficiens (3). Sed quod perfici potest, est in potentia ad id a quo perficitur; hoc autem debet esse in actu, ut supra diximus (4). Genus igitur habet rationem potentiae, differentia rationem actus. Proinde utraque ratio petenda est ab eo quod est prima radix cujuscumque potentiae, et actus; primum enim in quolibet genere est caussa ceterorum illius generis. Atqui materia

(1) § 439. sqq.

(2) Hinc habetur, et in substantiis creatis immaterialibus completis, cujusmodi sunt Angeli, locum esse compositioni ex genere, et differentia, quaelibet enim natura certis conclusa limitibus, sic habet perfectionem alicujus generis, ut non habeat perfectiones omnes aliarum specierum quae sub eo genere possunt esse. Quare S. Augustinus l. 2. de mor. Manich. c. 2. *Ipsa natura*, inquit, *nihil est aliud, quam id quod intelligitur in suo genere aliquid esse.* Natura autem uniuscujusque Angeli ita est perfecta, ut non habeat omnes perfectiones aliarum specierum Angelicarum; quandoquidem cum hae species possint esse infinitae; potest enim Deus creare alios Angelos perfectiores in infinitum; si omnes illae perfectiones in quolibet Angelo continerentur, in eo continerentur infinitae perfectiones: quod esse non potest.

(3) § 488. (4) § 423.

in substantiis corporalibus est prima potentia, forma est primus actus (1) Itaque in substantiis corporeis genus a materia, differentia a forma remote accipiuntur (2).

490. Prob. 3. p. ratione S. Thomae (3). Accidentia, cum ipsa sint quaedam formae, non componuntur ex materia, et forma. In eis ergo nequit sumi genus a materia, differentia a forma. Jam vero accidentia afficiunt substantiam (4). Inde igitur sumi debet in accidentibus primum genus; nam genus est ratio communis, ut dictum est (5). Non possunt autem accidentia differre in substantia quam afficiunt, quia id illis omnibus est commune. Igitur differunt penes diversum modum afficiendi substantiam, qui non a substantia, sed a propriis uniuscujusque accidentis principiis pendent; v. g. quantitas differt a relatione, quia quantitas extendit substantiam, relatio unam substantiam ad aliam refert. Genus ergo in accidentibus desumitur ex modo essendi in substantia, differentia ex diversitate principiorum.

491. Ad primum dicimus, rationem illam probare priorem propositionis partem.

492. Ad secundum respondemus cum S. Thoma (6), in Angelis genus, et differentiam accipi ex tota eorum essentia, diverso tamen modo. *Una enim substantia separata convenit cum alia in immaterialitate* (7)*; differunt autem ab invicem in gradu perfectionis secundum recessum a potentialitate, et accessum ad actum purum* (8). *Et ideo ab eo quod sequitur illas, in quantum sunt immateriales, sumitur in eis genus, sicut intellectualitas, vel aliquid hujusmodi. Ab eo autem quod sequitur in eis gradum perfectionis, sumitur in eis differentia, nobis tamen ignota* (9).

---

(1) Vide S. August. l. 12. Confes. c. 6.

(2) Conf. S. Thom. 7. Metaph. lect. 9. Vide etiam S. Cyrillum Alex. 31 Thesauri: *Videmus*, inquit, *id omne quod differentiam recipit, compositum esse.* Expressius Damascenus Dialect. c. 19. *Genus*, inquit, *materiae, differentia autem formae respondet.*

(3) l. de Ente et Essen. c. 7.

(4) Quare Tertullianus l. 5. con. Marcion. c. 11. *Accidens*, ait, *est quod adscribitur: accidentia autem antecedit ipsus rei ostensio, cui accidunt.*

(5) § 488. (6) L. de Ente, et Essen. c. 6.

(7) Ita intelligendus est S. Basilius, cum l. 3. con. Eunom. n. 1. scribit: *Angeli omnes ut appellationem unam, ita etiam eamdem omnino inter se naturam habent.*

(8) Jamblichus l. de Mysteriis § 2. licet videatur asserere, substantias separatas *non differre inter se per differentias speciales*, eo scilicet modo quo differunt substantiae compositae; nihilominus addit, illas differre, *quatenus vel eadem, vel diversa ratione referuntur ad primum, et aliae in prioribus, aliae in sequentibus perfectionis gradibus dispositae sunt.*

(9) S. Augustinus l. ad Orosium con. Priscil. et Origen. c. 11. „ Et esse, *inquit*, „ Sedes, Dominationes, Principatus, Potestates in caelestibus apparatibus, firmissime „ credo, et differre inter se aliquid, indubitatae fide teneo: Sed..... quaenam ista, sint, „ et quid inter se differant, nescio „.

ARTICULUS III.

Utrum componi ex genere, et differentia sit proprium rerum creatarum.

493. Videtur Deus etiam componi ex genere, et differentia. I. quia Deus definitur: omne autem quod definitur, constare debet ex genere, et differentia.

494. II. Deus differt ab aliis rebus. Atqui omne quod ab aliis differt, aliqua differentia differt. Est igitur in Deo aliqua differentia. Sed differentia est divisiva generis, ut dictum est (1). Est igitur in Deo ratio generis, et differentiae.

495. III. Deus est substantia. Sed substantia est genus, ut supra diximus (2). Est igitur Deus in genere aliquo.

496. IV. Christus revera constat ex genere, et differentia; est enim verus homo. Sed est etiam verus Deus. Ergo.

Propositio. *Componi ex genere, et differentia ita est proprium rerum creatarum, ut nullo modo attribui possit Enti increato.*

497. Prob. I. (3) Quod componitur ex genere, et differentia, constat ex potentia, et actu, ut dictum est (4). Sed res creatae constant ex potentia, et actu (5); Deus autem nullo modo (6), cum sit actus purissimus. Ergo (7).

---

(1) § 474. (2) § 478.

(3) Vide S. Thom. q. 7. de pot. a. 3. (4) § 489.

(5) S. Augustinus l. 6. de Trin. c. 4. „ Humano, *inquit*, animo non est hoc esse, „ quod est fortem esse, aut prudentem, aut justum, aut temperantem: potest enim „ esse animus, et nullam istarum habere virtutem. Deo autem hoc est esse quod est „ fortem esse, aut justum esse, aut sapientem esse, et si quid de illa simplici mul„ tiplicitate, et multiplici simplicitate dixeris „. Et l. 5. de Gen. ad litt. c. 16. „ Illa aeterna incommutabilisque natura, quod Deus est, habens in se ut sit, sicut „ Moysi dictum est: Ego sum qui sum; longe scilicet aliter quam sunt ista, quae „ facta sunt: quoniam illud vere, ac primitus est, quod eodem modo semper est, „ nec solum non commutatur, sed commutari omnino non potest.

(6) Auctor Theol. Ægypt. l. 3. c. 3. „ Ne cogitatione quidem, *inquit*, fingi potest, „ Deum in aliqua potestate existere: alioqui altero indigeret, cujus vi in actum „ excitaretur.

(7) Gassendus l. 2. Exerc. 3. adv. Aristoteleos § 7. agens de sententia, quae infinitae naturae negat includi in Categoria posse: „ Scilicet, *inquit*, tu categoriam imaginaris, quasi carcerem, in quem nihil possit ingredi sine jactura libertatis; nonne „ vides categoriam nihil esse aliud, quam negotiationem intellectus nostri ad eam„ dem classem referentis omnia, quae aliquo eodem conceptu generali apprehen„ duntur? Anne intellectus propterea injicit quasi compedes infinitae Dei naturae, „ ut in categoris quasi reluctantem detineat? aut putas forte, categoriam esse „ velut classes, quibus mens nostra, ut aliter Vulcanus tantum Martem irretire,

498. II. Si Ens increatum constaret ex genere, et differentia, aut esset in genere accidentis, aut in genere substantiae; ens enim dividitur in substantiam, et accidens. In genere accidens esse non potest; accidens enim non potest esse primum Ens, et prima Caussa, cum sit ens in alio. Sed neque potest Ens increatum esse in genere substantiae; nam substantia quae est genus, non est ipsum esse, alioquin omnis substantia esset suum esse, nec proinde esset ab alio: siquidem genus convenit omnibus quae sub

---

„ ludibrioque dare contendat „? Nos autem vehementer miramur primum Gassendi audaciam prope incredibilem appellandi profano, impioque Martis nomine Deum Optimum Maximum, uti poeticis fabulis ludere, atque Aristotelens hujusmodi salibus posset aspergere. Deinde rogamus Gassendum, ut ne multum laboret in suadendo, Categoriam esse negotiationem intellectus; id enim probe scimus. Edisserat nobis potius, ecquaenam caussa sit, quamobrem ex iis quae in Categoria ponuntur, superiora quidem in inferioribus, inferiora vero in superioribus minime includantur? Id si neget, rogabimus rursus utrum substantia includat in suo conceptu omnes inferiores differentias substantiarum; si respondebit illas includere, sequetur, substantiam non posse concipi, nisi simul concipiantur omnes differentiae substantiarum. Itaque dici posset: est substantia, ergo est corpus, est animal, est homo; nam corpus, animal, homo substantiae sunt. Quae cum dici nequeant, plane est evidens, in iis quae sub genere ponuntur, superiora quidem in inferioribus includi, minime vero inferiora in superioribus. Atque haec sane nihil sunt aliud quam *intellectus negotiatio*; quae tamen *negotiatio* aliter fieri non potest. Nunc vero petimus, an quae de Deo enunciantur, possint ita concipi, ut unum alterum a suo conceptu excludat? Si ita conciperentur jam non conciperentur ut infinita; nam quod concipitur ut infinitum, nullam perfectionem a suo conceptu excludere debet; si enim aliquam excluderet, jam et deficeret aliqua perfectio, adeoque conciperetur ut finitum, non ut infinitum. Animadvertat Gassendus, nos ne latum quidem unguem a *negotiatione intellectus* recessisse, invenisseque, intellectum non posse Deum in Categoriam quampiam, sive in aliquam generum classem referre, nisi omnem conceptum exuat naturae infinitae. Non est igitur intellectus, qui compedes injicit naturae infinitae (uti insipienter Gassendus ait) sed est ipsa infinitae naturae dignitas, quae prohibet, ne intellectus illam possit concipere ut compositam ex genere, et differentia. Fatemur, nos in Deo distinguere substantiam, sapientiam, bonitatem, justitiam, cetera attributa; sed non ita illa distinguimus, ut unum concipiatur excludere aliud; tantummodo ob intellectus nostri tenuitatem non valentis naturali vi infinitum cognoscere ut est in seipso, concipimus unum attributum, alio non concepto, sive distinguimus attributa, ut Scholae loquuntur, *penes implicitum, et explicitum*, minime vero *penes excludens, et exclusum*; hoc est, concipimus attributa distincta, qua ratione unum non explicat aliud, v. g. justitia misericordiam, non vero ita ut unum excludat aliud; nam scimus in Deo misericordiam justitiam esse, et justitiam misericordiam. Adde istuc; Gassendus ipse loc. cit. Exerc. 2 § 4. sq. totus est, ut probet, quod et nos ante § 433. animadvertimus, universalia ab intellectu efformari, accepto a rebus singularibus fundamento ob varios inter ipsa similitudinis, ac dissimilitudinis gradus. Non ita ergo intellectus negotiatur, cum ad eamdem classem plura refert, ut ad arbitrium fingere videatur; sunt enim in rebus ipsis jacta referendi fundamenta. Quod si res quaepiam sit, cui plane repugnat in aliarum rerum classes referri, nulla sane intellectus negotiatione poterit res illa in Categoriis includi. Quis autem non videt, Deum infinitum non posse in rerum creatarum classes referri? multo minus quam chimaera cerberi in animalium classe includi; nam et chimaera illa finitum aliquid est, ut animalia; Deus autem est infinitus. Quamquam vero quae dicta sunt, ex intima rerum consideratione proficiscantur, juvabit tamen Ecclesiae Patrum testimoniis illa

ipso continentur. Sequeretur ergo, omnem substantiam esse a se; adeoque una tantum esset substantia, scilicet, increata: quod est error Spinozae (1). Ens igitur increatum sub nullo est genere; ne-

---

confirmare, ne qui sint qui hujusmodi quaestionem velut inutile Scholasticorum inventum habeant. Itaque Clemens Alex. Strom. 5. p. 588 expendens, quam sit longe difficillimum invenire quid sit Deus: „ Quemadmodum, *inquit*, dici poterit, quod neque „ est genus, neque differentia, neque species, neque individuum, neque numerus, ne- „ que accidens aliquod, neque cui aliquid accidit „? Augustinus autem l. 4. Confess. c. 16. n. 29. dolens, quod aliquando Deum praedicamentis inclusserit, ait: „ Quid hoc „ mihi proderat, quando et oberat; cum te, Deus meus, mirabiliter simplicem atque „ incommutabilem, illis decem praedicamentis putans quidquid esset omnino com- „ prehensum, sic intelligere conarer „ (audiat Gassendus, hic Augustinum agere de *negotiatione intellectus*) „ quasi et tu subjectus esses magnitudini tuae, aut pulchri- „ tudini, ut illa essent in te quasi in subjecto, sicut in corpore; cum tua magnitudo, „ et tua pulchritudo tu ipse sis „. Videri etiam possunt Cyrillus Alex. Dial. 2. de Trin. ubi ait: *Genus in Deo ullum nominare, alienum esse a recta ratione*. Idem docent S. Anselmus Menol. c. 26. et S. Bernardus serm. 80. in Cant. n. 6. sqq. Intelligat modo Gassendus sitne timendum, ne Deus in Categoria inclusus, *immensitatem suam amittat, et Briareo quodam sit opus, ut quibus ibi detineatur, perrumpere possit vincula.*

(1) Ad hanc certe rationem non animadvertit Gassendus, cum loc. cit. § 6. *Ecquis*, inquit, *jure non miretur, illud* (nempe Deum) *quod primum ac praecipuum locum habere debebat in categoria substantiae, entiumve per se existentium, ab illorum serie rejici?* Se ne tantopere miretur. Nam ut scribit S. Cyrillus Alexandrinus l. 3. Thesaur „ Si omne illud quod est sub genere, ac specie, exceptis accidentibus, est „ substantia proprie dicta, Deus autem sub nullo est illorum, substantia non proprie „ dicitur „. Non acquiescet Gassendus, iterumque vehementius mirabitur, qua ratione Cyrillus Deum appellet substantiam minus proprie. Auscultet Augustino adversus Arianos scribenti l. 7. de Trin. c. 5. „ Res mutabiles, *inquit*, neque simplices, pro- „ prie dicuntur substantiae „. O mi Gassende, audistin? sed Augustinus pergit, quodque dixerat, ratione confirmat: „ Deus autem si subsistit, ut substantia proprie dici possit, inest in eo aliquid tamquam in subjecto, et non est simplex, cui hoc sit esse „ quod illi est quidquid aliud de illo ad illum dicitur, sicut magnus, omnipotens, „ bonus, et si quid hujusmodi de Deo non incongrue dicitur: nefas est autem dicere, „ ut subsistat, et subsit Deus bonitati suae, atque illa bonitas non substantia sit, „ vel potius essentia, neque ipse Deus sit bonitas sua, sed in illo sit tamquam in „ subjecto: unde manifestum est, Deum abusive substantiam vocari, ut nomine usi- „ tatiore intelligatur essentia, quod vere, et proprie dicitur „. Quid, hoc intellextin? an nondum etiam ne hoc quidem? Videatur Boëtius in lib. de Trin. ubi id ipsum egregie explicat.

Sed urget Gassendus loc. cit. *Nomine substantiae audito, nihil subit aliud cogitare, quam ens subsistens, vel existens per se. Deus porro ter maximus nonne vere, ac proprie subsistit? nonne revera existit per se? quid dico? nonne solus Deus est qui vere subsistit per se?* Bellissima sane ratio tantoque Philosopho digna; nam si solus Deus substantia vere est, quia ipse solus vere subsistit per se, qui substantia genus erit, ut in ejus Categoria poni Deus possit? Contenditne Gassendus, genus esse illud posse, quod uni soli vere convenit? Angelicus autem q. 7. de pot. a. 3. ad 4. multo jam ante id argumentum solvit: „ Ens per se, *inquit*, non est definitio „ substantiae. Ens enim non potest esse alicujus genus, cum nihil possit addi ad ens, „ quod non participet ipsum; differentia vero non debet participare genus. Sed si sub- „ stantia possit habere definitionem, non obstante quod est genus generalissimum, „ erit ejus definitio, quod substantia est res, cujus quidditati debetur esse non in „ aliquo. Et sic non conveniet definitio substantiae Deo, qui non habet quidditatem

que proinde constat ex genere, et differentia (1).

499. III. Quod concipitur constare ex genere, et differentia, concipitur determinatum ad ea quae sunt illius generis. Si igitur Ens increatum conciperetur constare ex genere, et differentia, conciperetur determinatum ad aliquod genus, et ad ea quae sunt illius generis. Non ergo conciperetur infinite perfectum; nam quod determinatur ad aliquod, infinitum esse non potest. Concipitur autem Deus infinite perfectus, alioqui nullo modo conciperetur Deus, sed aliquid aliud creatum. Constare igitur non potest ex genere, et differentia (2).

500. Ad primum negamus, Deum definiri posse (3); quod

„ anam praeter suum esse; unde Deus non est in genere substantiae, sed est supra „ omnem substantiam „. Vide S. Anselmum Monol. c. 26. ubi ait; „ Illa substantia (*Dei*) nullo communi Tractatu substantiarum includitoe. Nam cum omnis substantia „ tracletur, aut esse universalis, quae pluribus substaotiis essentialiter communis est, „ ut hominem esse, commune est singulis hominibus; aut esse individua, quae uni„ versalem essentiam communem habet eum aliis; quemadmodum aingnli homines „ commune habent eum singulis, ut homines sint; quomodo aliquis summam naturam „ in aliarum substantiarum tractatu continert intelligit, quae nec io plures substantias „ se dividit, nee eum aliqua aiis per essentialem communionem se colligit „? Subdit autem Anselmus ib. „ Quoniam tamen ipsa non solum certissime existit, sed etiam „ summa omnium existit, et euinslibet rei essentia dici solet substantia; profecto „ itaque, si quid dici potest digne, non prohibetur dici substantia. „

(1) Vide S. Thom., 1. con. Gent. c. 25.

(2) Conf. S. Thom. q. 7. de pot. a. 3. Eamdem rationem tradit Plotians lib. 4. Eon. 4. c. 2. „ Esseotis, *ait*, hoc aliqnid est. Id autem determinatum est. Illud vero „ (Deum scilicet) non licet tamquam hoc aliquid cogitare; alioqui jam non esset prin„ cipium, sed dumtaxat, quod hoc aliquid appellabas „. Non patitur Gessendus; inquit enim loc. cit. *Non video, cur si Deus locum in hac categoria* (substantiae) *non habeat, collocari possit in loco caussarum apud Topicos, in classe accidentium apud Grammaticos, in serie moventium apud Physicos.* Vidisset utique, si laborem suseepisset legendi a. 12. q. 13. 1. p. S. Thomae, et c. 36. l. 1. cont. Gent. Nam quod ad Topicos, et Grammaticos attinet, hi nonnisi nomina, et verba, ac propositiones considerant; quare si qua est compositio, unice ad intellectum refertur, cujus conceptionea voces exprimunt, euiusque opus sunt propositiones. At vero compositio ex geoere, et differentia refertur ad ipsas res, quae intellectui fundameotum praebent concipiendi illas tali modo compositas. Intellectus autem ooster simplicia quidem composite cognoscit, non vero cognoscit illa esse composita; ita enim deciperetur. Quod autem ad Physicos pertinet, ii ponunt Deum in serie moventium, non quod sit aliquod genus, vel species caussarum, sed quod sit omnium primum Efficiens.

(3) Ethnicos Philosophoa Anomaeis objiciens Chrysostomus Hom. 5. de incomprehensibili Dei natura; „ Nemo, *inquit*, naturae divinae definitionem reddere, unove am„ plecti nomine Deum ausus est „. Vide S. Isidorum Pelusiotam l. 3. epist. 214. Nice„ ram 5. Thesaur. c. 40. Philonem l. Allegor. et Evagrium monachum apud Nicephorum l. 10. Hist. c. 15. ubi ait; *Definitiones non simplicium, sed compositorum esse*; additque: *Propositio, seu enunciatio omnis, aut genus quod indicetur continet, aut speciem, aut differentiam, aut proprium, aut accidens, aut ex iis compositum. Quod si nihil harum rerum in Sancta Trinitate deprehendere est, cum silentio id adoretur, quod dici, atque proferri non potest.* Conf. etiam Auctor lib. de cognitione verae vitae in Append. 5. Opp. S. August. c. 7. „ Summus Spiritus, „ *inquit*, sicut a nullo intellectu valet proprie cogitari, ita nulla definitione poterit „ proprie determinari. Sed quia intellectualis mens eum utcumque agnoscere anhelat; „ aenigmatica definitio ei interim sufficiat, idest, aliqualis descriptio „.

enim definitur, comprehenditur ab intellectu definiente. Deus autem comprehendi non potest ab intellectu creato (1).

501. Ad secundum dist. ant. Deus differt ab aliis differentia late dicta, conc. proprie dicta, nego. *Si hoc nomen differens*, ait S. Thomas (2), *large sumatur, sic ista (propositio) est concedenda, quod Deus a rebus aliis differat; non tamen sequitur, quod aliqua differentia differat, sed quod differat ab aliis per suam substantiam: hoc enim necesse est in primis, et simplicibus dici; homo enim differt ab asino, rationali differentia: rationale autem ulterius non differt ab asino aliqua differentia (quia sic esset abire in infinitum) sed seipso* (3).

502. Ad tertium responsio jam patet ex dictis (4).

503. Ad quartum dist. maj. Christus, qua homo, constat ex genere, et differentia, conc. qua Deus, nego. In Christo una quidem Persona est, sed duae naturae sunt, Divinitas, et humanitas. Quamvis ergo ratione humanitatis verus sit homo, adeoque compositus ex genere, et differentia, non tamen ratione Divinitatis (5).

ARTICULUS IV.

Utrum genus contineat differentias specierum in suo conceptu.

504. Videtur illas continere I. quia ens in suo conceptu continet differentias omnium entium. Ergo.

505. II. Sublato genere, auferuntur differentiae. Sed nisi hae continerentur in genere, nihil obstaret, quominus essent, genere sublato. Ergo.

Propositio. *I. Differentiae specierum non actu, II. sed potestate continentur in conceptu generis.*

506. Prob. 1. p. Si differentiae specierum actu continerentur in conceptu generis, ubicumque reperiretur genus, reperirentur eaedem differentiae. Genus autem commune est diversis speciebus,

---

(1) Vide S. Thom. a. cit. ad 5. (2) Ibid. ad 2.

(3) *Omnia prima* (inquit Plotinus l. 5. Enn. 2. c. 3.) *actu existunt; habent enim quidquid oportet habere, atque id quidem, et a seipsis, et semper.*

(4) § 498.

(5) Hoc argumento utitur Rusticus Diaconus in Dial. contra Acephalos, ut probet in Christo naturarum diversitatem; „ Si Deitas, *ait*, nec genus habet, nec eam spe-„ ciem, quae supponitur generi, habere vero haec invenitur humanitas, multo magis „ in una natura coadunari non posse demonstrantur „. Et haeretico objicienti, Divi-„ nitatem, et humanitatem habere commune genus substantiam; respondet Rusticus; „ Per se subsistens, cum de Deo dicitur, significat quod nullius alterius ad id ut sit „ indiget; cum vero de creaturis, nequaquam; a Creatore enim esse sumserunt...

et dividitur per differentias diversas, ut dictum est (1). Ergo in diversis speciebus reperirentur eaedem differentiae. Atqui species non sunt diversae, nisi per diversas differentias. Essent igitur, et non essent diversae: quod plane repugnat.

507. Prob. 2. p. Si differentiae specierum nec potestate continerentur in conceptu generis, genus nullo modo esset in potentia ad differentias, nec per illas dividi posset. Est autem genus in potentia ad differentias, et per illas dividitur, ut dictum est (2). Differentiae igitur specierum potestate continentur in conceptu generis (3).

508. Ad primum neg. cons. Ideo enim differentiae entium actu continentur in conceptu entis, quia et ipsae sunt entia, alioqui nihil essent (4). At differentiae specierum non sunt de ratione generis, cum enim dico triangulum, non dico neque aequilaterum, neque scalenum, sed dico tantum id quod esse potest vel aequilaterum, vel scalenum.

509. Ad secundum neg. min. nam inferiora sine superiori esse non possunt, bene vero concipi possunt superiora sine inferioribus.

ARTICULUS V.

Utrum genus, et differentia comparentur ad speciem tamquam partes.

510. Videtur ita dicendum I. quia species constat ex genere,

„ Igitur et si unum nomen substantiae, non tamen una res. Non est igitur commune „ genus substantiae Deitatis, et carnis, sed nomen commune tantum; hoc vero genus non est. „

(1) § 474. (2) § 489.

(3) Damascenus Dialect. c. 19. expendens ea, in quibus genus, et differentia inter se conveniunt, ac discrepant: *Genus*, inquit, *latius patet, quam subjectae illi differentiae; propterea genus potestate differentias complectitur.*

(4) Ex quo principio sequitur etiam, ens non posse esse genus: nam si haberet rationem generis, praedicari non posset de differentiis; *genus enim*, ut S. Thomas animadvertit 3. Metaph. lect. 8. *non ponitur in definitione differentiae, quia differentia non participat genus. Nec etiam differentia ponitur in definitione generis*; cum enim definitur animal, in ejus definitione non ponitur rationale; et cum definitur triangulum, in ejus definitione non ponitur aequilaterum. Hanc rationem tradiderat Damascenus Dialect. c. 10. ut probaret, substantiam primum ac generalissimum genus esse. „ Quamquam, *ait*, cum substantia, tum accidens scindantur ab ente, haud tamen ens „ genus eorum est. Nam illa entis quidem nomen recipiunt; at non item definitionem. „ Ens quippe in hunc modum definiunt. Ens aut est quod per se subsistit, nec alia „ re, ut existat, opus habet; vel est quod per se non potest esse, sed in altero suum „ esse habet. Substantia autem illud tantum est quod per se existit, nec alia re, ut „ subsistat, opus habet. En substantia totam entis definitionem non accipit; nec proinde ens genus est respectu substantiae. Species enim integram generis sui definitionem absque ulla diminutione suscipit. At nec accidens entis species est: neque enim

et differentia: ut dictum est (1). Ergo ex illis componitur tamquam partibus.

511. II. Si genus compararetur ad speciem, non ut pars, sed ut totum, significaret id totum quod est in specie. In specie autem est differentia. Genus ergo significaret differentiam, quae proinde actu contineretur in genere, contra id quod dictum est (2).

Propositio. *I. Genus, et differentia comparantur ad speciem tamquam totum; II. Sed neutrum significat totum quod est in specie.*

512. Prob. 1. p. ratione S. Thomae (3). Si genus, et differentia non compararentur ad speciem ut totum, sed ut partes, non possent praedicari de specie; nulla enim pars praedicatur de toto, cum omnis pars sit minor suo toto, et omne totum sit majus sua parte. Sic dici potest: homo est compositus ex anima, et corpore; at dici non potest; homo est anima, vel homo est corpus; quia anima, et corpus sunt partes hominis. Atqui genus, et differentia praedicantur de specie, dicimus enim homo est animal: homo est rationalis. Genus igitur, et differentia comparantur ad speciem ut totum, non ut partes (4).

513. Prob. 2. p. ex eodem S. Thoma (5). Genus, et differentia, ut dictum est (6), proxime accipiuntur a tota rei entitate, ita tamen ut genus significet id, in quo res cum aliis convenit;

„ integram entis definitionem recipit, sed dimidiam partem dumtaxat. Accidens quip-
„ pe res est, quae per se esse non potest, sed solum in altera suum esse habet. En
„ quo pacto nec substantia integram entis definitionem suscipiat, nec accidens.„ Qua-
„ propter licet ens in substantiam, et accidens dividatur, eorum tamen genus non est „.

(1) § 475. (2) § 506.

(3) L. de Ente, et Essen. c. 3.

(4) Hoc argumenti genere adversus Monophysitas, et Severianos agit Damascenus. Siquidem illis obiicientibus, unam esse posse naturam Christi ex Divinitate, et humanitate, quia etiam homo unius naturae est, quamvis constet ex anima, et corpore; respondet Damascenus l. 3. de Fide c. 3. Etsi unam hominum esse naturam dictitamus „ at non anima, et corpore spectatis; enim fieri non possit, ut corpus et animam simul comparando unius ea esse naturae affirmemus; sed quia plurimae hominum „ hypostases et personae sunt, eamdem omnes rationem naturae recipiunt. Omnes quippe corpore, et anima constant, omnesque cum animae naturam participant, tum corporis substantiam habent, communemque speciem „. Et c. 16. „ Si „ quandoque unius naturae homo esse dicatur, tunc speciei loco naturae nomen usurpatur; ut cum dicimus, nulla naturae differentia hominem ab homine discrepare; „ imo cum eodem modo omnes homines coagmentati sint, ex anima et corpore compositi, singulique duae sint naturae, sub unam proinde definitionem redigi „. Vide Leontium act. 7. de sect. qui admonet, hominem non dici esse corpus aut animam, quia corpus, et anima partes naturae sunt.

(5) Loc. cit. (6) § 488.

differentia id, in quo res ab aliis discriminatur; species utrumque. Ergo genus et differentia ita comparantur ad speciem, ut alterutrum non significet totum quod est in specie (1), sed genus significet totum id quod est indeterminatum in specie; differentia significet totum, quod est determinans genus, et constituens speciem. Et per haec patet solutio ad objecta.

ARTICULUS VI.

Utrum genus, differentia, et species reciprocentur.

514. Videtur ita esse, I. quia genus, differentia, et species sunt una, et eadem entitas. Ergo possunt reciprocari; idem enim de seipso dici potest.

515. II. Differentiae superiores includuntur in differentiis inferioribus. Sed differentiae superiores constituunt genus, ut dictum est (2). Ergo genus potest praedicari de differentiis inferioribus, adeoque de speciebus, et vicissim differentiae, et species de genere.

516. III. S. Thomas (3) expresse docet, differentiam praedicari de genere. Ergo differentia, et genus reciprocantur.

Propositio. *I. Genus, et differentia si conjunctim accipiantur, reciprocantur cum specie. II. Non reciprocantur autem neque genus cum differentia; III. neque differentia cum specie; IV. neque species cum genere* (4).

517. Prob. I. p. Genus et differentia conjunctim constituunt speciem, ut dictum est (5). Sed quod constituit, reciprocari potest cum eo quod constituitur; idem enim in utroque significatur. Ergo. Quare valet: triangulum est figura contenta tribus lineis; et convertendo: figura tribus lineis contenta est triangulum.

518. Prob. 2. p. Genus latius patet, quam subjectae illi differentiae (6). Similiter genus non ponitur in definitione differentiae, nec differentia in definitione generis (7); non enim *constare*

---

(1) Ex hoc principio S. Anselmus Monol. c. 16. probat summam Dei simplicitatem. ,, Cum aliquis homo, *inquit*, dicatur corpus, et rationalis, et homo, non uno modo, ,, vel consideratione haec tria dicitur. Secundum aliud enim est corpus, et secundum ,, aliud rationale, et singulum horum non est totum id quod est homo. Illa vero ,, summa essentia nullo modo sic est aliquid, ut illud idem secundum aliam conside- ,, rationem non sit; quia quidquid aliquo modo essentialiter est, hoc est totum quod ,, ipsa est ,,.

(2) § 479. (3) 8. Metaph. lect 2.

(4) Ex hac propositione omnis universalia enunciandi ratio pendet.

(5) § 475. (6) Vide Damasc. Dialect. c. 19.

(7) S. Thom. 3. Metaph. lect. 6.

tribus lineis ponitur in definitione figurae, quae est genus respectu trianguli; neque *figura* ponitur in definitione differentiae trianguli ab aliis figuris; alioqui omnes figurae constarent tribus lineis. Genus ergo non reciprocatur cum differentiis, nec differentiae cum genere (1).

519. Prob. 3. p. Si differentia reciprocaretur cum specie, species deberet praedicari de differentia: id autem esse non potest: nam ut advertit S. Thomas (2): *Cum differentia ponatur in definitione speciei, non posset species praedicari per se de differentia, nisi intelligeretur, quod differentia esset subjectum speciei. Hoc autem non sic se habet; sed differentia est quaedam forma speciei.* Species igitur non potest praedicari de differentia (3), adeoque nec differentia reciprocari cum specie.

520. Prob. 4. p. Si species reciprocaretur cum genere, praedicari deberet de omnibus, de quibus praedicatur genus: quod esse non potest; genus enim est universalius quam species (4). Quare dici bene potest: triangulum est figura; minime vero: figura est triangulum; omne enim triangulum figura est, non item omnis figura est triangulum.

521. Ad primum neg. cons. nam licet genus, differentia, et species sint unum re, distinguuntur tamen ratione (5).

522. Ad secundum neg. maj. Cum enim differentiae inferiores non participent genus, ut dictum est (6); differentiae autem superiores constituant genera, quae sunt species subalternae; evidens est, differentias superiores participari non posse a differentiis inferioribus, alioqui hae participarent genus.

523. Ad tertium dicimus, S. Thomam loqui de differentia constitutiva generis, quatenus genus est species subalterna, non autem de differentia divisiva generis.

---

(1) Qua ex ratione sequitur, neque proprietatem cum proprietate, neque accidens cum accidente, neque proprietatem cum accidente, neque utrumque cum genere, differentia, aut specie reciprocari posse; neque enim aut una proprietas ponitur in definitione alterius, aut in definitione accidentis, vel e converso; neque proprietas, vel accidens ponitur in definitione generis, aut differentiae, vel speciei.

(2) Loc. cit.

(3) Praeclare S. Bernardus ser. 80. in Cant. n. 5. „ Nulla forma est id cujus est „ forma... Non igitur sua magnitudo anima, non magis quam sua nigredo corvus, „ quam suus candor nix, quam sua risibilitas, seu rationalitas homo... Sola summa „ et increata natura, quae est Trinitas Deus, hanc sibi vindicat meram singularemque suae essentiae simplicitatem „. Quod si vero differentia accipiatur concrete, v. g. *rationale*, quia tunc non solum significat formam, sed etiam subiectum formae, ut infra dicemus, potest praedicari de specie; ita enim rationale significat id quod habet rationalitatem: hoc autem est ipse homo constitutus ex genere et differentia.

(4) Vide Damascenum Dialect. c. 20.

(5) § 488. (6) § 506.

ARTICULUS VII.

Utrum dari possit genus, cujus unica tantum species sit possibilis.

524. Videtur dari posse, I. quia, ut docet S. Thomas (1), tota essentia, et virtus generis reperitur in qualibet specie.

525. II. Quia si unica daretur species, haec constaret ex genere, et differentia. Ergo in ipsa maneret ratio generis.

Propositio. *Fieri non potest, ut detur genus, cujus unica tantum species sit possibilis.*

526. Prob. ratione S. Thomae (2). Genus dividitur in species per differentias oppositas, ut dictum est (3). Atqui si unum oppositorum possibile est, debet esse possibilis et alterum nam si alterum esse non possit, jam nulla est oppositio. Ergo si una differentia est possibilis, debet esse possibili et altera. Atqui differentiae oppositae constituunt species oppositas. Ergo si una species est possibilis, debet esse possibilis et altera. Fieri ergo non potest etc.

527. Ad primum dicimus, genus reperiri in qualibet specie, imo in quolibet individuo, quoad naturam, non quoad universalitatem. Sic natura animalis reperitur in quolibet homine, non autem reperitur animal, ut est commune multis. Et per haec patet responsio ad secundum.

ARTICULUS VIII.

Utrum dari possit species, cujus unicum sit possibile individuum.

528. Videtur non posse dari, I. quia sicut genus dividitur in plures species, ita species in plura individua. Ergo sicut dari non potest genus, cujus unica species sit possibilis, ita nec species, cujus unicum sit possibile individuum.

529. II. Species hujusmodi praedicari non posset de pluribus. Ergo non esset species.

Propositio. *Dari potest species, etsi unicum sit possibile individuum.*

530. Prob. Species non dividitur in plura individua per differentias oppositas, alioqui unum individuum opponeretur alteri. Ne-

(1) 1. p. q. 77. a 1. ad 1. (2) 1. Poster lec. 12.

(3) Vide not. 5. p. 220. Quo ex principio Damascenus Dialect. c. 41. infert adversus Monophysitas, fieri non posse, ut ex duabus naturis completis fiat una natura composita: „ Neque enim, *inquit*, fieri potest, ut differentiae constituentes, per oppositum modum divisae, in uno et eodem simul existant „.

cesse igitur non est, ut si unum individuum sit possibile, et alterum esse possit. Qua igitur ratione dari non potest genus, cujus unica sit possibilis species, eadem dari potest species, cujus unicum sit possibile individuum (1). Et sic patet responsio ad primum.

531. Ad secundum dist. ant. praedicari non posset de pluribus defectu individuorum, con. defectu ipsius speciei, nego. Nam ut advertit S. Thomas (2), *quaelibet forma, quantum est de se, nata est in pluribus esse;* est enim actus: actus autem est de ratione boni: bonum verò est sui diffusivum (3). Species autem comparatur ad individua velut eorum forma (4), significat enim totam essentiam, quae est forma individuorum: et idcirco quantum est ex se, potest de pluribus praedicari, etiamsi plura illa dari non possint.

QUÆSTIO VIII.

De ideis simplicibus, et compositis.

532. Post universalium tractationem, subjicimus tractationem de ideis simplicibus, et compositis; cum enim ex universalibus compositio quaedam fiat, ut dictum est (5), compositio autem resolvi tandem debeat in simplicia, ne detur progressus in infinitum; agendum proinde est de simplicitate, et compositione idearum. Qua

---

(1) Ac revera Angeli singuli ita specie differunt inter se, ut inveniri non possint duo Angeli ejusdem speciei. Vide S. Thomam 1. p. q. 50. a. 4. Conferatur etiam S. Athanasius l. 3. con. Arianos, Methodius apud S. Epiphan. Haer. 64. et S. Cyrillus Alex. l. 15. Thesaur. ubi ait, Angelis *commune id esse, quod creati sunt; ratio autem essentiae uniuscujusque diversa.*

(2) 1. Metaph. lect. 5. Et 7. Metaph. lect. 13. „ Universale, *inquit*, est quod natum est pluribus inesse, non autem quod pluribus inest, quia quaedam universalia „ sunt, quae non continent sub se, nisi unum singulare, sicut Sol, et Luna. Sed hoc „ non est, quin ipsa natura speciei, quantum est de se, sit nata esse in pluribus, „ sed est aliquid aliud sicut prohibens, sicut quod tota materia speciei comprehendatur in uno individuo, et quod non est necessarium multiplicari secundum numerum speciem, quae in uno individuo potest esse perpetua „.

(3) Hinc sequitur, naturam specificam unius Angeli posse concipi universalem. Nam ut S. Thomas advertit q. de spir. creat. a. 8. ad 4. „ Sicut haec albedo non prohibetur habere sub se multa individua ex hoc quod est albedo, sed ex hoc quod est in „ hoc, quod pertinet ad rationem individui; ita natura hujus Angeli non prohibetur „ esse in multis ex hoc quod est natura in tali ordine rerum, quod pertinet ad rationem speciei, sed ex hoc quod non est nata recipi in aliquo subjecto, quod pertinet „ ad rationem individui „.

(4) Vide S. Damascenum Dialect. c. 30. ubi scribit: „ Sancti Patres id quod commune est, ac de multis dicitur, idest, specialissimam speciem, substantiam, et naturam, ac formam appellarunt, ut Angelum, equum, canem, et similia „. Adeundus etiam P. Lequien Adnot. 4. ad praefatum c. Damasc. ubi de vocibus οὐσίας, φύσεως, ὑποστάσεως, disserit, deque earum acceptione apud Patres ad compescenda dissidia ab haereticis excitata.

(5) § 496.

in re dicimus 1. de ideis simplicibus, et compositis in sensu juniorum Philosophorum. 2. Rationem investigabimus, in qua vere posita est ea simplicitas, et compositio. 3. Quaeremus de ideis associatis.

ARTICULUS I.

Utrum simplicitas, et compositio idearum recte explicetur a junioribus Philosophis.

533. Joannes Lockius arbitratur, ideam simplicem esse illam, quae omni compositione caret, producitque in anima conceptionem prorsus uniformem, ita ut distingui non possit in diversas ideas (1). Idem tenent Joannes Clericus (2), Heineccius (3), et Genuensis (4). Regius autem (5), et Arnaldus (6) ideam simplicem vocant, quae habet objectum uniforme. Jaquelotius vero (7) putat, ideam simplicem esse, quae nihil affirmat, vel negat; compositam, quae secum adfert conjunctionem, aut separationem aliarum idearum.

534. Videtur autem ita dicendum, I. quia simplicitas non aliter explicari potest, quam per carentiam compositionis.

535. II. Quia, ut S. Augustinus docet (8), simplex est illud, in quo non est aliud habens, et aliud quod habetur. Sed in idea quae omni compositione caret, non est aliud habens, et aliud quod habetur. Est igitur simplex.

Propositio. *Simplicitas idearum non recte explicatur I. neque per carentiam compositionis; II. neque per carentiam affirmationis, aut negationis.*

536. Prob. 1. p. Cum dicitur idea simplex, quae caret omni compositione, vel id intelligitur de compositione reali ex partibus physicis, vel de compositione per intellectum. De prima intelligi non potest; cum enim omnis idea sive simplex, sive composita, sit immaterialis, et inextensa, ex partibus physicis non constat, adeoque realiter simplex est. Intelligi ergo deberet de compositione per intellectum (9). Jam vero nulla mentis nostrae idea est, in

---

(1) Essai etc. l. 2, c. 2. § 1. (2) Log. p. 1. c. 2. n. 1.
(3) Elem. Log. § 28. (4) Art. Log. Crit. l. 2. c. 2. § 5.
(5) Usag. de la Rais. l. 1. p. 1. c. 8. (6) Des vrai. et fauss. idées c. 27.
(7) Exist. de Dieu tom. 3. p. 91.
(8) „ Natura (inquit l. 11. de Civ. c. 10.) dicitur simplex, cui non sit aliquid „ habere, quod vel possit amittere; vel aliud sit habens, aliud quod habet; sicut vas „ aliquem liquorem, aut corpus colorem, aut aër lucem, sive fervorem, aut anima „ sapientiam. Nihil enim horum est id quod habet „.
(9) Ita quidem intelligunt Clericus, et Heineccius loc. cit. cum dicunt, *ideas simplices esse, in quibus nihil mente dividere possumus, sive plura ne mente quidem distinguere.*

qua plura distinguere et componere per intellectum non possimus. Atque ut exemplis utamur ipsorum juniorum Philosophorum, ideas sonorum, odorum, saporum simplices per ipsos sunt (1). Quis autem dixerit, in ejusmodi ideis plura ne mente quidem componi, ac distingui posse? In idea soni possum considerare, quod ens est; neque enim est nihil: quod accidens est; neque enim sonus pertinet ad essentiam rei sonantis: quod motus est; nam sonitus sine motu esse non potest: quod est ab aere exterius pulsante; sonitus enim non est sine pulsatione. Similiter dic de ideis odorum, saporum, colorum etc. Quo igitur pacto hujusmodi ideae, in quibus tam plura distinguuntur, et componuntur, simplices erunt (2),

---

(1) Lockius l. 2. cit. postquam c. 2. § 2. statuit, ideas simplices duplici via in animam ingredi, *sensatione*, scilicet, et *reflexione*, c. 3. sqq. docet, ideas simplices, quas per sensus accipimus, alias quidem per unum sensum, alias per plures sensus ad nos venire. Inter illas autem quas per unum sensum acquirimus, numerat lucem, et colores, sonos, sapores, odores etc. „ La lumière, *inquit*, et les couleurs, „ comme le blanc, le rouge, le jaune, et le bleu avec leurs mélanges, et leurs dif- „ férentes nuances qui forment le vert, l'écarlate, le porpre, le vert de mer, et le „ reste, entrent uniquement par les yeux; toutes les sortes de bruits, de sons, et de „ tons differens, entrent par les oreilles; le différens goûts par le palais, et les odeurs „ par le nez „. *Lumen, et colores, veluti albus, rubrus, flavus, caeruleus, cum* „ *coloribus mediis, illorumque variis mixtionibus, quae colorem viridem, coccineum, purpureum, viridem maris, reliquosque formant, unice per oculos intrant; omnes species stridorum, et sonorum, omnino differentium, intrant per aures; sapores diversi per palatum, et odores per nares.* Quod hujusmodi ideae per illos corporis sensus ad animam perveniant, non opus erat, ut Lockius nos doceret; id enim et mulierculae norunt. Sed quod hujusmodi ideae simplices sint (quod Lockius ibi demonstrandum susceperat), id non solum non probat, sed ea ponit, unde plane oppositum conficiatur. Qui enim fieri potest, ut idea coloris ex principiis Lockii simplex sit, si Lockio ipso fatente, color dividitur in album, rubrum, flavum, caeruleum, atque in pene innumeras differentias aliorum colorum? Qua etiam ratione simplex erit idea soni, vel saporis, aut odoris, si tot tantaeque ab ipso Lockio numerantur eorum species? Nonne ib. c. 2. § 1. ille docet, ideam simplicem esse, *qui ne peut être distinguée en differentes idées? quae non potest distingui in diversas ideas?* Nihilominus juniores Philosophi, qui gloriantur, se nemini credere, sed uni rationi, quae ipsis considerantibus optima visa fuerit, ita in Lockii sententiam abierunt, ut eam iisdem ferme verbis descripserint, nulla adhibita ratione. Vide Heineccium Elem. Log. § 28. et Genuensem Art. Log. Crit. l. 2. c. 2. § 5.

(2) Inter ideas simplices *soliditatem* recenset Lockius loc. cit. c. 3. sq. „ Parmi „ ces idées simples, auxquelles on fait peu d'attention, il me semble qu'on peut „ fort bien mettre la *solidité* „. *Inter ideas simplices, ad quas parum attenditur, mihi videtur, recte admodum poni soliditatem posse.* Ita ne sane? Fac quaeso, ideam soliditatis simplicem esse ex Lockii principiis; si talis est, plures in ea ideas ne mente quidem distinguere licebit. Rogamus nunc Lockium, ut explicet, quid *soliditatis* nomine intelligat: „ Ce, *inquit* ib. c. 4. § 1., qui empèche ainsi l'approche „ de deux corps lorsq'ils se meuvent l'un vers l'autre, c'est ce que j'appelle solidité „. *Soliditatem voco id quod impedit accessum duorum corporum, cum unum versus alterum movetur.* Recte quidem. Itaque *soliditas* intelligi non potest, nisi intelligatur resistentia quaedam impediens, ne unum corpus ad alterum accedat, cum unum versus alterum movetur. Ut igitur haec resistentia intelligatur, necesse erit percipere saltem duo corpora, quorum unum impediat alterum; oportebit item intelligere accessum

si idearum simplicitas in eo posita est, ut ne mente quidem plura in illis distinguere, et componere possimus? Sane ideae intellectuales sunt ipsae res intellectae, ut supra ostendimus (1): quaelibet autem res creata (si ens, et prima genera, ac differentias excipias) constat ex genere, et differentia, ut dictum est (2); genus autem, et differentia sunt duae rationes, ut etiam diximus (3). Nullius ergo rei creatae idea simplex esset, si ad ideae simplicitatem requireretur, ut ne mente quidem in plures ideas distingui posset (4).

537. Prob. 2. p. Si idearum simplicitas recte explicaretur per carentiam affirmationis, et negationis, nulla esset idea composita pertinens ad simplicem perceptionem. Atqui dantur compositae ideae ad simplicem perceptionem pertinentes, ut infra ostendemus. Non recte ergo explicatur simplicitas idearum per carentiam affirmationis, et negationis.

538. Ad primum dicendum, simplicitatem in rebus extra animam recte explicari per carentiam compositionis, quia res compositae extra animam realiter habent partes; quae res simplices sunt, quae realiter partibus carent. At vero in ideis sive simplicibus, sive compositis nullae sunt partes reales. Itaque aliunde accipienda est simplicitas, et compositio idearum.

539. Ad secundum dicimus, Augustinum loqui de simplicitate rerum extra animam, ut patet ex exemplis, quae inducit. In rebus autem quae sunt in anima, simplicitas non accipitur ex eo quod non sit aliud habens, et aliud quod habetur; nam in com-

---

unius corporis ad alterum; insuper motum unius corporis ad alterum: corpora autem illa partibus constant, neque eorum resistentia in singulis partibus fit, sed in illis, in quibus se tangunt; igitur oportebit etiam intelligere partes illas. Quomodo ergo in idea *soliditatis* ad quam intelligendam tot tantaque intelligenda sunt, nullae distingui poterunt, ut simplex sit, ideae diversae? Quam apposite Ennius apud Tullium 1, 1. de Divin. *Qui sibi semitam non sapiunt, alteri monstrant viam.*

(1) § 281. (2) § 497. (3) § 488.

(4) Lockius loc. cit. c. 5. et post ipsum Genuensis loc. cit. tamquam ideas simplices *in quibus ne mente quidem plures partes distinguere possumus*, habent ideas extensionis, figurae, motus, ac quietis; quasi extensio cognosci possit sine partibus, hoc est, longitudo non longa, latitudo non lata, corpus neque longum, neque latum, neque profundum. Quid? si in extensionis idea ne mente quidem distingui possunt plures partes, qua ratione differet ab indivisibili? Erunt ergo similiter indivisibilia punctus, et corpus in suis ideis, hoc est, idea corporis nullatenus repraesentabit corpus, sed quidpiam aliud indivisibile; nam corpus est divisibile in partes. Quis autem intelliget, in idea figurae nullas posse distingui partes? Figura non est nisi rei extensae; et quid aliud concipimus cum figuram apprehendimus, praeter diversam dispositionem partium rei extensae? Jam vero idea motus haberi non potest, nisi percipiatur transitus de uno ad alium terminum: hic autem transitus non potest percipi, nisi concipiantur partes aliquae in spatio quod pertransitur, et in motu quo fit transitus. Quies autem cum sit privatio motus, propriam ideam non habet, sed cognoscitur per motum cujus est privatio, ad instar aliarum privationum quae per formas oppositas cognoscuntur.

positis ex genere, et differentia, species concipitur ut habens, genus autem et differentia, tamquam ea quae habentur, et nihilominus species composita ex genere, et differentia simplex est, ut mox dicemus.

ARTICULUS II.

Utrum simplicitas, et compositio idearum recte explicetur a S. Thoma.

540. Explicans S. Thomas, quae sit prima mentis operatio, docet (1), eam esse *intelligentiam indivisibilium, et incomplexorum, secundum quam intellectus concipit, quid sit res.* Sane cum simpliciter percipimus, intelligendo id quod percipimus, necesse est, ut essentiam, et naturam rei percipiamus; nisi enim percipiamus rei essentiam, percipere quidem possumus, quod res est, sed quid ipsa sit, ignoramus (2). Itaque ex S. Thomae sententia, simplex est idea quae repraesentat unicam essentiam, quamquam essentia composita sit. Econtra vero composita erit idea quae duplicem essentiam repraesentat. V. g. idea hominis simplex est, quia licet homo sit res quaedam composita, tamen est unius essentiae. Idea vero hominis albi est composita, quia in ea repraesentatur duplex essentia, hominis, scilicet, et albedinis. Quod habet unicam essentiam, dicitur *indivisibile, incomplexum, et ens per se unum; indivisibile* quidem, quia essentiae rerum sunt indivisibiles, ut mox dicemus; *incomplexum* vero, quia plures essentias non complectitur; denique *ens per se unum*, quia est unius essentiae. Quod autem constat aggregatione plurium essentiarum, dicitur *ens divisibile*, et *complexum*; sic *Medicus* est *ens complexum*, quia duo significat, subjectum, et formam accidentalem. Est etiam *divisibile*, quia homo, et medicus duae essentiae sunt, quae quatenus in uno reperiuntur, faciunt ens *complexum*.

541. Videtur autem idea simplex non recte explicari per unitatem essentiae. I. quia essentia est illud quod definitione significatur (3). Sed definitio componitur ex genere, et differentia, ut dictum est (4). Ergo essentia erit composita. Non ergo simplicitas ideae recte explicatur per unitatem essentiae.

542. II. Non solum res simplices, sed etiam compositae habent essentiam, quae unica est, si res compositae sint unum per se, sicut homo, qui habet unicam essentiam compositam ex anima, et corpore. Sequeretur ergo, res compositas percipi per ideas simplices, quoties idearum simplicitas accipienda foret ex unitate essentiae.

---

(1) 1. Perih. lect. 1. et 1. Poster. lect.
(2) Vide S. Thom. 5. Metaph. lect. 7.
(3) Conf. S. Thom. 1. p. q. 3. a. 3.
(4) § 536.

Propositio. *I. Simplex est idea, quae unicam; II. composita, quae multiplicem repraesentat essentiam.*

543. Prob. 1. p. ex S. Thoma (1). Simplex est idea rei indivisibilis. Atqui essentiae rerum sunt indivisibiles; sunt enim sicut numeri, in quibus quaelibet additio, vel subtractio variat speciem (2). Nam si aliquid essentiale detraham, vel addam essentiae hominis, jam non erit homo, sed alia species; quandoquidem unaquaeque res per suam essentiam constituitur. Simplex est igitur idea, quae unicam essentiam repraesentat.

544. Prob. 2. p. Multiplex essentia multiplici conceptui adaequato, et completo respondet, nam quaelibet essentia proprium conceptum adaequatum, et completum habet. Ergo idea quae multiplicem essentiam repraesentat, erit composita ex multiplici idea adaequata, et completa; conceptus enim adaequati, et completi respondent ideis adaequatis, et completis.

545. Ad primum respondemus cum S. Thoma 7. Metaph. lect. 12. ubi declarans, quomodo definitio possit esse una, cum constet ex genere, et differentia, ait: *Cum differentia additur generi, non additur quasi alia diversa essentia a genere, sed quasi in genere implicite contenta, sicut determinatum continetur in indeterminato, ut album in colorato.... Et non hoc modo advenit differentiae generi, ut diversa essentia ab eo existens, sicut advenit album homini.* Nihil igitur obstat, quominus essentia componatur ex genere, et differentia tamquam ex partibus, et tamen idea, qua repraesentatur, sit simplex (3).

(1) 1. 2. q. 52. a. 1.

(2) S. Thom. 8. Metaph. lect. 3. „ Si aliquid, *inquit*, addatur, vel subtrahatur „ alicui numero etiamsi sit minimum, non erit idem numerus secundum speciem. Minimum enim in numeris est unitas, quae si addatur ternario, surgit quaternarius, „ quae est alia species numeri; si vero substrahatur ab eodem, remanebit binarius, „ qui est etiam alia species numeri.... Et similiter est in definitionibus, et in quodquid „ erat esse *(hoc est in essentia juxta phrasim Aristotelis)* quod significat definitio, quia quocumque minimo addito, vel ablato, est alia definitio, et alia natura „ speciei. Sicut substantia animata sensibilis tantum, est definitio animalis, cui si „ addas et rationale, constitues speciem hominis. Si autem subtrahas sensibile, constitues speciem plantae.

(3) De simplicitate loquimur, prout reperiri potest in essentiis rerum creatarum, quae utpote finitae, et imperfectae, proindeque constantes ex potentia, et actu, pervenire non possunt ad maximam illam simplicitatem, quae Deo propria est, et omnem prorsus compositionem etiam per intellectum excludit. Quemadmodum ergo in esse naturali, Angeli sunt substantiae simplices, etsi non omnem prorsus compositionem excludant, neque pertingat ad divinam simplicitatem, secundum quam, ut S. Augustinus ait l. 11. de Civ. c. 10. *dicuntur illa simplicia, quae principaliter, vereque divina sunt, quod non aliud est in eis qualitas, aliud substantia, nec aliorum participatione vel divina, vel beata, vel sapientia sunt*; ita in ordine intellectuali, essentiae quidem rerum simplices sunt, non autem ita simplices, ut omnem compositionem etiam per intellectum excludant.

546. Ad secundum respondemus, in rebus physice compositis compositionem esse realem, et idcirco ut intellectus illas cognoscat, prout sunt in seipsis, indiget pluribus ideis, quibus cognoscantur partes, quibus illae realiter componuntur. At vero compositio ex genere et differentia non est realis, sed rationis, et propterea genus et differentia cognosci possunt una simplici idea.

ARTICULUS III.

Utrum ideae associatae differant a compositis. Et qua ratione fiant associatae.

547. Distinguendum (1) Gravesandus putat inter ideas compositas, et associatas; associatasque illas vocat, quae licet in seipsis separatae sint, ita tamen menti simul semper exhibentur, ut una excitata, altera statim sit praesens.

548. Hanc associationem nonnulli (2) quatuor tribuunt caussis, sensationi, phantasiae, ratiocinationi, et institutioni: sensationi quidem, cum sensibus percipimus plures ideas sive simplices, sive compositas inter se conjunctas, et concatenatas; phantasiae, cum plures ideas imaginando conjungimus: ratiocinationi, cum plures ideas ratiocinando connectimus; institutioni, cum id facimus ex institutione magistrorum, aut ex lectione librorum. Dividunt vero ideas associatas in naturales, et arbitrarias, illasque vocant naturaliter associatas, quae sensu, vel necessaria illatione conjunguntur; arbitrarias autem, quae conjunguntur ex mentis arbitrio.

549. Videntur autem ideae associatae non differre a compositis, I. quia associatio nihil est aliud quam plurium conjunctio. Sed compositio idearum fieri non potest, quin plures ideae conjungantur. Ergo.

550. II. Ideae associatae non differunt a compositis, nisi penes vocabula, ita ut si plures ideae simplices uni affigantur vocabulo, dicantur compositae; si plures ideae sive simplices, sive compositae copulentur cum pluribus vocabulis, et vocabula ita sint conjuncta, ut simul a mente percipiantur, ideae appellentur associatae.

Propositio. *I. Ideae associatae differunt a compositis. II. Fiunt autem associatae per simplicem dumtaxat perceptionem III. Compositae vero etiam per judicium, et ratiocinationem.*

551. Prob. 1. p. ex S. Thoma (3). Unio plurium distincto-

(1) Introd. ad Phil. l. 1. Log. c. 2. § 331. sqq.

(2) Vide Genuensem Art. Log. Crit. l. 2 c. 2. § 7.

(3) 3. p q. 2. a. 1, et 4. con. Gen c. 35.

rum non se habentium tamquam actus, et potentia, dupliciter fieri potest, 1. ordine tantum, ut cum ex multis domibus fit civitas. 2. Compositione, sicut cum ex partibus domus conjunctis, et colligatis fit domus. Ex iis autem quae ordine tantum uniuntur, nulla fit compositio; quandoquidem quae ordine tantum uniuntur, sunt opposita inter se, quatenus relata; relativa enim invicem opponuntur: ex oppositis autem compositio fieri non potest (1), cum se excludant. Quoties igitur ideae associatae unirentur ordine tantum ex iis nulla fieri compositio posset, adeoque ab ideis compositis differrent. Atqui ideae associatae simplici tantum ordine uniuntur (2). Sic cum dico *pater*, in hac idea duo conceptus uniuntur ordine dumtaxat, patris scilicet, qui genuit, et filii geniti; non enim intelligi potest pater, nisi simul intelligatur filius. Sic etiam cum intelligo signum, intelligo etiam rem signatam ob relationem quae est inter signum, et rem signatam. Cum autem dico v. g. *album*, duas res intelligo quae compositione uniuntur; *album* enim significat albedinem, et subjectum, in quo est albedo; quae quidem duo distincta sunt per essentiam, quippe albedo est accidens, subjectum est substantia; accidens autem essentia differt a substantia; haec autem uniuntur ad conflandum id quod dico *album*. Itaque ex utroque fit compositio. Constat igitur ideas associatas distingui a compositis.

552. Prob. 2. p. Ideae associatae uniuntur ordine dumtaxat, ut dictum est (3). Atqui simpliciter ordinare, ad simplicem perceptionem pertinet, ut supra diximus (4). Ergo ideae per simplicem perceptionem fiunt associatae (5).

---

(1) Hinc S. Thomas q. 7. de pot. a. 8. probat, Deum esse simplicissimum, licet infinitae sint relationes inter ipsum, et creaturas; quia *quod attribuitur alicui ut ab eo in aliud procedens, non facit compositionem cum eo.* Hinc etiam ostendit, nullam in Deo fieri compositionem ex pluralitate Personarum. *Pluralitas* (inquit p. 9. de pot. a. 5. ad 15.) *rerum in Divinis, est pluralitas relationum subsistentium oppositarum, ex quo non sequitur compositio in Divinis... quia relationes oppositoe, inquantum hujusmodi, ab invicem distinguuntur. Compositio vero non est ex aliquibus distinctis, inquantum distincta sunt.* Eodem modo loquitur S. Augustinus Tract. 39. in Joan. *Id quod Pater ad se est, Deus est; quod ad Filium est, Pater est: quod Filius ad seipsum est, Deus est; quod od Potrem est, Filius est. Ista quae dico, potestis de similitudinibus agnoscere quotidianis. Homo et alter homo, si ille sit pater, ille filius; quod homo est, ad seipsum est; quod pater est, ad filium est: et filius quod homo est, ad seipsum est; quod autem filius est, ad patrem est. Poter enim nomen est dictum ad oliquid, et filius ad oliquid. At vero Pater Deus ad aliquid est Pater, idest, ad Filium; et Filius Deus ad aliquid est Filius, idest, ad Patrem: sed non quomodo illi duo homines sunt, sic isti duo dii, etc.*

(2) Ex quibus sequitur, omnem ideam quae relationem ad alteram habet, esse associatam; relativa enim, ut infra dicemus, sunt simul natura, et cognitione.

(3) § 551. (4) § 418.

(5) Quare falsum est quod docet Genuensis loc. cit. idearum associationem deberi

553. Prob. 3. p. Compositio est unio plurium ad conflandum aliquod ex illis compositum. Atqui plures ideae uniri possunt vel per siplicem perceptionem, ut cum concipio *album*, *medicum*, *doctorem* etc. vel per judicium, ut cum dico, cygnus est albus; vel per ratiocinationem, ut si dico, Doctor est, ergo studuit. In his autem omnibus compositio quaedam est idearum. Ideae igitur compositae non solum perceptione, sed etiam judicio, et ratiocinatione fiunt (1).

554. Ad primum dist. maj. associatio nihil est aliud quam plurium conjunctio per simplicem dumtaxat ordinem illorum ad invicem, conc. per plurium unionem ad aliquid conflandum, nego. Associatio, sive consociatio solo ordine continetur, ut dictum est (2): quae autem ordine tantum uniuntur, compositionem non faciunt; ex quo enim plures homines societatem inter se ineant, non sequitur, ex ipsis aliquod esse compositum conflatum sed tantum-

---

ratiocinationi; etenim ratiocinatio sequitur judicium, judicium autem compositione idearum comprehenditur, ut diximus Inst. Log. § 109. Multo magis falsum est, associationem idearum tribui posse *sensationi*; nam ut advertit S. Thomas l. Ethic. lect. 1 ,, Etsi vires sensitivae cognoscant res aliquas absolute; ordinem tamen unius ,, rei ad aliam agnoscere, est solius intellectus, aut rationis ,,. Siquidem hujusmodi ordo cognoscitur per actum reflexum: actus autem reflexus sensibus convenire non potest. Negamus etiam associationes idearum fieri a *phantasia*. Nam licet S. Thomas 1. p. q. 12. a. 9. ad 2. doceat, *aliquas potentias cognoscitivas esse, quae ex speciebus primo conceptis alias formare possunt; sicut imaginatio ex speciebus praeconceptis montis et auri format speciem montis aurei*: nihilominus species illae compositae quidem sunt, nullo autem modo associatae dici possunt, quia in solo ordine non consistunt, cum cognoscere ordinem pertineat ad rationem. Etsi vero idearum associatio aliquo modo pendeat ex institutione magistrorum, quemadmodum et compositio idearum, non ita tamen pendet, ut homo exterius docens, ideas sive associatas, sive compositas influat in mentes discipulorum: sed quia, ut observat S. Thomas q. 11. de ver. a. 1. ad 14. magister *est caussa quodammodo speciei intelligibilis, in quantum proponit nobis quaedam signa intelligibilium intentionum, quas intellectus noster ab illis signis accipit, et recondit in seipso*. Non est autem hic necesse impugnare sive Hartlejum in sua *Explicatione physica idearum*, sive de la Tourri *de vi attractiva idearum*, qui per attractionem Nevvtonianam putant explicare se posse associationem, sive conjunctionem idearum. Qui enim inter ideas attractio esse poterit, nisi constituatur, ideas esse modificationes materiae? Quod si attractio metaphorice accipiatur, ut illam accipit S. Thomas 1. 2. q. 23. a. 4. ubi agens de motibus partis appetitivae, ait, in ejusmodi partis motibus *bonum habere quasi virtutem attractivam*; id quidem admittimus, modo tamen sic intelligatur, ut quemadmodum voluntas trahitur ab objecto, ita intellectus trahat ad se objectum, *per hoc quod res intellecta est in intellectu secundum suam similitudinem*, ut loquitur S. Thomas 1. p. q. 27. a. 4.

(1) Potissimum vero ideae compositae pertinent ad secundam intellectus operationem, quam propterea S. Thomas 1. Poster. lect. 1. vocat *compositionem*, *vel divisionem intellectus*. Cum enim unum de altero enunciatur, ponitur inter ipsa connexio quaedam et colligatio per copulam quae est veluti utriusque nexus.

(2) § 515. Quare S. Thomas 4. con. Gen. c. 35. loquens de iis quae uniuntur secundum ordinem tantum, exemplum ponit exercitus, qui fit ex multis militibus; non enim vera compositio fit, cum multi milites uniuntur ad constituendum exercitum.

modo quemdam ordinem esse inter ipsos constitutum, atque ut Cicero ait (1), *vitae quasi communitatem*.

555. Ad secundum negamus, ideas associatas differre a compositis penes vocabula dumtaxat (2); ostensum est enim supra (3); revera exstare in intellectu quasdam ideas rerum, quae ordine tantum uniuntur, vel quae praeterea uniuntur compositione.

QUAESTIO IX.

De ideis abstractis, et concretis.

556. Jam supra (4) meminimus duplicis abstractionis, naturae scilicet a conditionibus materialibus, et attributi ab attributo. Nunc tertiam addimus, abstractionem nempe formae a subjecto. Concreta enim dicuntur illa quae duo significant, formam, et subjectum, v. g. *sapiens* significat sapientiam, et subjectum in quo est sapientia. Si subjectum seponimus formam tantum consideramus; quae idcirco dicitur abstracta; subjectum vero simul cum forma, dicitur concretum (5). De his autem duo quaeremus, 1. an abstracta de concretis, vel concreta de abstractis praedicari possint. 2. An possint praedicari abstracta de abstractis.

---

(1) 4. de fin. 4.

(2) Vide quam inter se connexa, et apta sint quae Antonius Genuensis docet Art. Log. Crit. l. 2. c. 2. nam § 6. non probans distinctionem inter ideas compositas, et associatas ait: *Ego totam hanc rem ad vocabula pertinere puto.* Mox § 8. dividit ideas compositas, et associatas in naturales, et arbitrariss. *Ideae*, inquit, *compositae, et associatae dividi possunt in naturales, et arbitrarias.* Atqui si tota isthaec res ad vocabula pertineret; cum, ipso Genuensi fatente ibid. c. 8. § 4. *nulla esse possint vocabula quae suapte natura res significent... et omnia sint aut fortuita, aut arbitraria, aut hominum placita*; jam universae ideae sive compositae, sive associatae, forent arbitrariae, nec ullae esse possent ideae naturales tam compositae, quam associatae. Peccasset igitur ille in regulam divisionis, constituissetque in ideis compositis, et associatis ideas naturales, quas ipse dari non posse adfirmaret.

(3) § 551. (4) § 446.

(5) Concreta abstractis latius patent. *Sciendum*, inquit Damascenus Dialect. c. 51., *quale latius patere, quam qualitas. Nam quale, et qualitatem significat, et quod est ejus particeps: ut calidum calorem, et quod calorem habet.* Nihilominus abstracta in creatis plus esse, quam concreta, innuit S. Augustinus Tract. 39. in Joan. n. 7. cum explicans verba illa Joan. 8. v. 26 *Qui me misit, verax est*, scribit: „ Pater „ verax, Filius veritas, quid putamus esse amplius? Cogitemus, si possimus, quid „ est amplius, verax, an veritas. De quibusdam quaeramus: Pius homo plus est, an „ pietas? sed plus est ipsa pietas; pius enim a pietate, non pietas a pio. Potest enim „ esse pietas, etiamsi ille qui pius erat, factus est impius. Ipse perdidit pietatem, „ pietati nihil abstulit. Quid item pulcher, et pulchritudo? Plus est pulchritudo, quam „ pulcher: pulchritudo enim facit pulchrum, non pulcher facit pulchritudinem. Castus, „ et castitas? Castitas plane plus est, quam castus. Si enim castitas non esset, unde „ esset, iste castus non haberet... Numquid dicturi sumus, plus veritas, quam verax? „ Si hoc dixerimus, Filium incipiemus dicere Patre majorem... Filius veritas, Pater „ verax; quid plus sit quaero, sed aequalitatem invenio. Verax enim Pater non ea ve„ ritate verax est, cujus partem accepit, sed quam totam genuit „.

ARTICULUS I.

Utrum abstracta de concretis, vel concreta de abstractis praedicari possint.

557. Praedicatio logice accepta distribui solet in identicam, materialem, et formalem. *Identica* dicitur, cum praedicatum, et subjectum sunt omnino idem tam re, quam ratione, ut si dicam: ensis est gladius. *Materialis* vocatur, cum praedicatum, et subjectum re quidem sunt unum, et idem, attamen ratione distinguuntur, seseque mutuo excludunt; ut si dicam: animalitas est rationalitas; nam utraque re ipsa est idem in homine, sed in utraque est notio omnino diversa. *Formalis* denique, de qua nunc agimus, est, cum praedicatum continet sub se subjectum; subjectum vero continet in se praedicatum, licet notio praedicati diversa sit a notione subjecti; ut cum dico: homo est animal; nam licet notio animalis diversa sit a notione hominis, attamen homo continetur sub animali, et continet in se animal (1).

558. Videntur autem abstracta praedicari posse de concretis, et econtra, I. quidem, quia abstracta, et concreta, non differunt, nisi penes diversum modum significandi. Ergo.

559. II. Licet animal sit veluti pars in definitione hominis, vere tamen de homine praedicatur. Ergo licet humanitas sit velnti pars hominis; potest tamen de Ipso vere praedicari.

Propositio. *In creatis neque abstracta de concretis, neque concreta de abstractis praedicari possunt.*

560. Prob. ex S. Thoma (2). In creatis concreta sive substantialia, sive accidentalia significant totum compositum ex forma, et subjecto; abstracta vero significant partem totius concreti, scilicet, solam formam, ut dictum est (3). Atqui neque pars praedicari potest de toto, neque totum de parte, ut supra diximus (4); cum enim unum affirmatur de altero, vere asseritur, unum esse alterum: falso autem asseritur, partem esse totum, vel totum esse partem; alioquin totum non esset majus sua parte. Itaque in creatis (5), neque abstracta de concretis, neque concreta de abstra-

(1) De hac formali praedicatione videtur loqui Cicero, cum 1. de leg. 29. scribit; „ Quaecumque est hominis definitio, una in omnes valet; quod argumenti satis est, „ nullam dissimilitudinem esse in genere, quae si esset, non una omnes definitio „ contineret „.

(2) L. de Ente, et Essen. c. 7.

(3) § 556. (4) § 506.

(5) In creatis, inquam; nam ut ostendit S. Thomas 1. p. q. 3. a. 3., cum loquimur de Deo, aeque uti possumus nominibus concretis, et abstractis; concretis quidem,

ctis praedicari possunt. Quare falsum est dicere, hominem esse humanitatem (1); aut humanitatem (2) esse hominem; sicut fal-

---

quia de rebus simplicibus non aliter loqui possumus, quam per modum compositorum a quibus cognitionem accipimus; abstractis vero, ut significemus ejus simplicitatem. Quapropter aeque dicere possumus, Deus est justus, sapiens, bonus; ac, Deus est justitia, sapientia, bonitas; cum enim in Deo nulla sit compositio, quidquid praedicatur de Deo, est ipse Deus. Hinc S. Augustinus Tract. 48 in Joan. n. 6: ,, Quomodo, *inquit*, vita Filius, et habens vitam Filius? ,, Quod habet, hoc est: tu aliud es, aliud ,, habes. Verbi gratia, habes sapientiam: numquid tu es ipsa sapientia? Denique quia non ,, es tu ipse quod habes, si amiseris, quod habes redis ut non habens; et aliquando resumis, aliquando amittis... Non sic est Deus Dei Filius, non sic est Verbum Patris... Sic ,, habet sapientiam, ut ipse sit sapientia, faciatque sapientes, sic habet vitam, ut sit ipsa ,, vita, faciatque viventes ,,. Et S. Bernardus serm. 80. in Cant. n. 3: ,, Anima, et ,, animae magnitudo, etsi inseparabiles, diversas tamen ab invicem sunt. Quomodo ,, non diversae, cum haec in subjecto, illa subjectum, et substantia sit? Sola summa ,, et increata natura, quae est Trinitas Deus, hanc sibi vindicat meram singularemque ,, suae essentiae simplicitatem... Nempe in semel manens, quod habet est, et quod ,, est, semper, et uno modo est ,,. Et n. 7. ,, Si quid itaque de Deo proprie dici ,, possit, rectius congruentiusque dicetur, Deus est magnitudo, bonitas, justitia, sapientia, quam Deus est magnus, bonus, justus, aut sapiens ,,.

(1) ,, Id quod est homo (inquit S. Thomas loc. cit.) habet in se aliquid, quod ,, non habet humanitas: et propter hoc non est totaliter idem, homo, et humanitas; ,, sed humanitas significatur ut pars formalis hominis ,,. Idipsum et Damascenus docet l. adv. Jacobitas n. 14. Quidnam est, *inquit*, divinitas? quid rursum humanitas? ,, Substantia, an accidens? natura an hypostasis? credo dicetis substantiam, et naturam. ,, Nam quod neutrum sit accidens, nemini non manifestum est. Quod autem nec hypostasis sit, satis antehac ostensum fuit. Nam si nomen divinitatis, et nomen humanitatis hypostasim significant, dicere possis tres divinitates propter tres hypostases, ,, atque infinitas humanitates propter infinitam hypostasium multitudinem, aut hypostasim in hypostasibus esse ,,.

(2) Agens Lockius Essai etc. l. 3. c. 8. de ideis abstractis, et concretis, atque expendens, utrum in substantiis reperire sit nomina aliqua abstracta. ,, Quant, *inquit*, ,, à nos idées des substances, elles n'ont que peu de noms abstraits, ou plutôt elles ,, n'en ont absolument point. Car quoique les Ecoles ayent introduit les noms d'*Animalité*, d'*Humanité*, de *Corporéité*, et quelques autres; ce n'est rien en comparaison de ce nombre infini de noms de substances auxquels les Scholastiques n'on ,, jamais eté assez ridicules pour joindre des noms abstraits: et le petit nombre qu'ils ,, ont forgé, et qu'ils ont mis dans la bouche de leurs Ecoliers, n'a jamais pu entrer ,, dans l'usage ordinaire, ni être autorisé dans le Monde... Et en effet ce ne fut que ,, la doctrine des *formes substantielles*, et LA CONFIANCE TEMERAIRE de certaines ,, personnes, destituées d'une connoissance, qu'ils prétendoient avoir, qui firent premierement fabriquer et ensuite introduire les mots d'*Animalité*, et *Humanité*, ,, et autres semblables, qui cependant n'allerent pas bien loin de leurs Ecoles, et ,, n'ont iamais pu être admis parmi les gens raisonnables. Je sai bien que le mot ,, *humanitas* étoit en usage parmi les Romains, mais dans un sens bien différent; car ,, il ne signifioit pas l'essence abstraite d'aucune substance. C'étoit le nom abstrait ,, d'un mode, son concret étant *humanus*, non pas *homo* ,,. *Quod pertinet ad nostras ideas substantiarum, eae nonnisi paucae sunt nominum abstractorum, imo ne omnino quidem sunt. Nam licet Scholae induxerint nomina* Animalitatis, Humanitatis, Corporeitatis, *et alia quaedam; id pro nihilo est habendum, si comparetur cum infinito numero nominum substantiarum, quibus Scholastici non ita fuere ridiculi, ut nomina abstracta ponerent: exiguus autem ille numerus, quem ipsi invenerunt, et suis tradidere discipuli, numquam potuit in communem usum*

sum est dicere, sapientem esse sapientiam; aut sapientiam esse sapientem.

561. Ad primum neg. conf. Nam ex eo quod abstractum differt a concreto penes diversum modum significandi, sequitur, non

---

transire, neque esse in mundo auctoritate probatum.... Ac revera non alia quam doctrina formarum substantialium, et temeraria fiducia quarumdam personarum cognitione destitutorum, quam habere praesumunt, caussa fuit, quae primum exstruxit, induxit postea nomina Animalitatis, *et* Humanitatis, *aliaque similia, quae interea nec longe ab eorum Scholis abfuerunt, nec umquam recepta fuere inter gentes ratione utentes. Equidem scio, verbum* humanitas *usitatum fuisse apud Romanos, sed sensu longe diverso; non enim significabat essentiam abstractam cujusdam substantiae; sed erat nomen abstractum cujusdam modi, cujus concretum erat humanus, non autem homo.* Haec quidem Lockius pro sua in Scholasticos benignitate. Scilicet:

Vanus stolidis haec omnia parturit error.

Itaque non putat ille, in substantiis aliquod esse nomen abstractum, et si quae pauca sunt, ea esse ab Scholasticis invecta, veluti *animalitatem*, *humanitatem*, *corporeitatem*, atque haec insuper Scholarum fines numquam pertransiisse, nec in vulgarem usum recepta, aut reliquorum fuisse auctoritate probata. Quaeso, utrum haec nomina, *abstractum*, et *concretum* transierint in communem hominum usum, et in Mundo fuerint passim ab omnibus auctoritate probata. Idem de philosophicis quibusque nominibus peto. Idem de nominibus cujuscumque artis. *Et Dialectici, et Physicis*, inquit Cicero 3. de fin. *verbis utuntur iis, quae ipsi Graeciae nota non sunt; Geometrae vero, Musici, Grammatici etiam more quodam loquuntur suo. Item ipsae Rhetorum artes quae sunt totae forenses atque populares, verbis tamen in dicendo quasi privatis utuntur, ac suis. Atque ut omittam has artes elegantes, et ingenuas, ne opifices quidem tueri sua artificia possent, nisi vocabulis uterentur nobis incognitis, usitatis sibi.* Eruntne repudianda tam multa verba, propterea quod a communi loquendi consuetudine remota sunt? Quae est igitur haec Lockii consequutio; nomina abstracta in substantiis vulgari usu non sunt recepta; itaque nulla sunt? Sed ille addit, Scholasticos haud potuisse invenire nomina abstracta, quibus infinitus pene substantiarum numerus significaretur, ne ridiculi evaderent. Scholastici autem, sicuti animalitatem, humanitatem, corporeitatem non verentur dicere, ita nec gravate ferent nomina equinitatis, leonitatis, petreitatis, haecceitatis etc. Subsannant juniores Philosophi: sed eorum delectamur jocis. Laërtium audiant de Diogene Cynico haec scribentem: „ Diogenes Cynicus, Platone de ideis disserente, et nominante mensalitatem, et cyathitatem: Equidem (inquit) o Plato, mensam, et cyathum video: mensalitatem vero, „ et cyathitatem nequaquam video. Recte (inquit Plato) oculos enim, quibus mensa „ cyathusque conspicitur, habes; mentem vero, qua mensalitas, et cyathitas videtur, „ non habes „. Porro si ad significandam Appii, ac Lentuli nobilitatem Ciceroni dicere licuit 3. Famil. 7. *Appietatem*, et *Lentulitatem*, si idem Cicero 9. Attic. 12. scripsit: *syllaturit animus ejus, et proscripturit jamdiu*: Scholasticine peccabunt, quod in substantiis abstracta ponant? Anne Appius, Lentulus, Sylla substantiae non erant?

Verum, addit Lockius, doctrina formarum substantialium, et *temeraria* quaedam *fiducia* nonnullorum, qui scire sibi arrogant, quae ignorant, primae exstiterunt caussae cudendi, inducendique nomina *animalitatis*, et *humanitatis*; nam ceteroqui *humanitas* Latino sermone nullius substantiae essentiam, sive naturam abstractam significat. En Lockius ex Philosopho Grammaticis personam induit. Sed vide quam imperite. Si vel Ciceronianum Lexicon adiisset, invenisset profecto *humanitatem* a Cicerone quandoque acceptam pro natura humana, quandoque pro comitate, urbanitateque, quandoque etiam pro eruditione, et doctrina. Videri potest Gellius l. 13. c. 16. ubi de vocabulo *humanitatis* agit. Ita Lockius qui aliis ignorantiam exprobrat, ostendit quam

posse invicem praedicari, abstractum enim ex modo significandi se habet ut pars, concretum vero ut totum.

562. Ad secundum dicendum, animal comparari ad hominem ut totum, non ut partem, quemadmodum supra (1) diximus; licet consideretur ut pars, quatenus per differentiam contrahitur. Animal enim non solum dicit formam, sed etiam id cujus est forma. At vero humanitas solum est forma; ideoque numquam potest induere rationem totius.

ARTICULUS II.

Utrum abstracta praedicari possint de abstractis.

563. Videntur posse praedicari, I. quia sicut se habet animal ad hominem, ita animalitas ad humanitatem. Sed animal praedicatur de homine. Ergo et animalitas de humanitate.

---

minimum fuerit in litteris latinis exercitatus. Quod de doctrina formarum substantialium habet, ad rem non pertinet; sive enim formae substantiales sint, sive non sint, mens potest naturam animalis, atque hominis abstracte cognoscere; quemadmodum sive accidentia, vel modi reipsa distinguantur a substantia, sive non distinguantur (quod alterius loci est investigare) mens, ipso Lockio fatente loc. cit. potest abstracta eorum cognoscere, v. g. albedinem, dulcedinem, aequalitatem etc. Lockius ergo peccat adversus Dialecticae regulas, dum non caussam pro caussa adsumit.

Multo magis peccat, cum illos qui ad exprimendam naturam hominis, *humanitatis* nomen adhibent, traducit velut temerarios novatores venditantes scientiam qua carent. Ipse (uti scribit Petrus Coste in eius Elogio praefixo Versioni Gallicae Operis de intellectu humano an. 1755) nonnisi postremis vitae suae annis doctrinae rerum sacrarum animum applicuit, imo ne rite quidem applicuit, uti eius Epistolae de *Tolerantismo*, et opus de *Christianismo rationali* ostendunt; et nihilominus Theologos lacessere, et Patres Ecclesiae traducere audet tamquam *temerarios*, ostentatoresque doctrinae, qua sunt destituti. Ecquis enim vel minimum versatus in Patrum, Theologorumque sententiis ignorat, quam illi saepissime tam ante, quam post exortas haereses Nestorianam, et Eutychianam voce *humanitatis* usi sint ad designandum in Christo Domino naturam humanam adsumtam? Videatur Nazianzenus Orat. 36. *Quae autem*, inquit, *humanitatis* ἀνθρωπότητος *a Deo propter nos suscepta caussa exstitit?* Et paulo post: *Quod cum caussa conjunctum invenimus, id humanitati adsignandum, quod autem simplex caussaeque expers, divinitati adscribendum.* Qua ratione occurrit Arianis, et Eunomianis obiicientibus adversus Christi Divinitatem illud Prov. 8. *Dominus creavit me in initio viarum suarum*, quod ait intelligendum de Christi humanitate. Vide etiam S. Cyrillum Alex. in Actis Concilii Ephesini pag. 139. edit. Paris. an. 1671. ubi explicans verba Apost. 2. Cor. 2. v. 14. *Christi bonus odor sumus Deo*: „ Quemadmodum, *ait*, humanitatis ἀνθρωπότητος odor plane hominem, ita di„ vinitatis θεότητος odor Deum indicat „. Confer item S. Athanasium apud Euthymium in Panoplia p. 9. tit. 9. Petrum Diaconum l. de Incarnatione c. 5. Sophronium in Synodica Act. 11. Syn. sextae. Si hos aliosque plurimos doctissimos Ecclesiae Patres Lockius inter Scholasticos recensebit, Scholastici bene habebunt. Sed numquam ferent, ut tot tantaque sapientiae lumina traducantur velut *temerarii* novatores, inscii, scientiamque ostentantes.

(1) 512.

564. II. Sicut animal est genus respectu suorum inferiorum, ita et animalitas. Ergo sicut animal, ita et animalitas de inferioribus praedicari possunt.

Propositio. *I. In accidentibus abstracta de abstractis praedicari possunt, II. secus in substantiis.*

565. Prob. utraque pars ratione S. Thomae (1). Genus vere de speciebus praedicatur, et species de individuis. Atqui in accidentibus abstracta habent rationem generis, et speciei, non vero concreta; econtra in substantiis rationem generis et speciei habent concreta, secus abstracta. Siquidem in substantiis, ex materia, et forma fit unum per se, una quadam natura ex earum conjunctione resultante; in accidentibus vero ex forma et subjecto non fit unum per se, neque ex eorum conjunctione una quaedam natura consurgit. Itaque in accidentibus abstracta de abstractis praedicari possunt, minime vero in substantiis (2). Quapropter affirmare re-

---

(1) L. de Ente, et Essen. c. 7.

(2) Haec si scivisset Lockius, haud scripsisset Essai etc. l. 3. c. 8. § 1. „ C'est ce „ que nous voyons dans l'usage ordinaire des langues, *qui ne permet pas que deux* „ *termes abstraits, ou deux noms d'idées abstraites soient affirmès l'un de l'autre.* „ Car quelque affinité qu'il paroisse y avoir entr'eux, et quelque certain qu'il soit, „ par exemple, qu'un homme est un animal, qu'il est raisonnable, qu'il est blanc etc. „ cependant chacun voit d'abord la fausseté de ces propositions, l'*Humanité* est *Animalité* ou *Raisonnabilité* ou *Blancheur*. Celà est d'une aussi grande evidence qu'aucune des maximes le plus généralement reçues. Toutes nos affirmations roulent donc „ uniquement sus des idées concretes „ *Hoc illud est, quod in communi linguarum usu videmus, qui non sinit, ex duobus terminis abstractis, aut ex duobus nominibus idearum abstractarum, unum de altero affirmari. Nam quaecumque esse inter illa videatur affinitas, et quamlibet certum sit, v. g. hominem esse animal, esse rationalem, esse album; quisque tamen statim videt falsitatem harum propositionem*, Humanitas est animalitas, *aut* rationalitas *aut* albedo. *Idque est aeque evidens, ac quaecumque effata communissime recepta. Omnes igitur affirmationes nostrae unice versantur circa ideas concretas.* Ex Lockio igitur, quaecumque affirmatio unice versatur circa ideas concretas, nec umquam contingere potest, ut ex duobus nominibus idearum abstractarum unum possit affirmari de alio. Petimus autem abs Lockio, utrum ideae, et nomina *qualitatis*, *frigoris*, *caloris*, et *soliditatis* sint abstracta, vel concreta. Concreta non dicet, alioqui non essent simplices ideae; ipse autem illas inter simplices ponit ib. l. 2. c. 3. §. 1. Si autem ideae illae abstractae sunt, idearum vero abstractarum una non potest de alia affirmari, cur Lockius id. affirmat, *le plus considérables des Qualités tactiles sont le froid, le chaud, et la solidité. Inter qualitates tangibiles, digniores animadversione sunt frigus, calor, et soliditas.* Nonne aperte sibi contradicit, cum docet fieri non posse, ut una idea abstracta de alia affirmetur; et nihilominus affirmat, frigus, calorem, et soliditatem esse qualitates tactum afficientes? Praeterea nomina soliditatis, et duritiei sunt abstracta; et tamen ipse Lockius affirmat ib. c. 4. § 4. *que la solidité différe de la dureté: soliditatem differre a duritie.* Ille nimirum lapsus in haec absurda fuit, quia Scholasticos spernens, non animadvertit differentiam intercedentem inter ideas et nomina accidentium et substantiarum; quodque in substantiarum tantummodo ideis et nominibus locum habet, extendit universim ad omnes ideas et nomina abstracta.

cte possumus, prudentiam v. g. esse virtutem, intellectum esse animae facultatem, potentiam esse vim agendi etc. quae omnia abstracta sunt; non recte autem diceremus, animalitas est humanitas, vel humanitas est rationalitas.

566. Ex quibus consequitur, in substantiis genus, et speciem praedicari debere de inferioribus in concreto, ut cum dico, Homo est animal, Petrus est homo. In accidentibus vero genus et speciem praedicari debere in abstracto, ut cum dico albedo est color; haec enim propositio album est coloratum non est revera generis de specie, siquidem album non solum dicit albedinem, sed ejus subjectum; albedo autem exprimit solam essentiam talis coloris.

567. Consequitur item, in substantiis differentiam, proprium, et accidens praedicari debere in concreto de suis inferioribus. Sic dicitur, homo est rationalis, risibilis, albus: dici vero non potest homo est rationalitas, risibilitas, albedo. Nam differentia, proprium, et accidens praedicantur de speciebus: species vero in substantiis accipiuntur in concreto: de concretis autem abstracta praedicari non possunt, ut dictum est (1).

568. Ad primum neg. maj. nam animal se habet ad hominem tamquam totum, ut supra diximus (2): animalitas vero significatur tamquam pars concreti, scilicet animalis.

569. Ad secundum neg ant. Hoc enim ipso quod animalitas significatur ut pars, nequit esse genus.

QUÆSTIO X.

De ideis completis, et incompletis.

570. Quia, ut ait S. Thomas (3), *omnia nomina a nobis imposita ad significandum aliquid completum subsistens, significant in concretione, prout competit compositis: quae autem imponuntur ad significandas formas simplices, significant aliquid, non ut subsistens. sed ut quo aliquid est, sicut albedo significat ut quo aliquid est album;* idcirco post tractationem de ideis abstractis, et concretis, tractationem subjicimus de ideis completis, et incompletis (4). Completa est idea totius; incompleta est idea partis

(1) §. 560. (2) §. 512. (3) 1. p. q. 13. a. 1. ad 2.

(4) Juniores Philosophi ideas completas vocant *adaequatas*, incompletas vero *inadaequatas*. Falluntur tamen; nam dari possunt ideae completae quae sint inadaequatae. Adaequatum enim, et inadaequatum in ideis dicitur relative ad intellectum, ita ut idea repraesentans objectum quod explet totam capacitatem intellectus, dicatur adaequata, ut idea entis, et veritatis in communi; idea autem repraesentans objectum, quod non explet totam capacitatem intellectus, ut idea substantiae vel accidentis, aut hujus,

componentis totum (1). De his autem quaeremus 1. an completae sint ideae accidentium. 2. An sint completae ideae substantiarum.

ARTICULUS I.

Utrum ideae accidentium, sive modorum sint completae.

571. Affirmat Lockius *Essai* etc. l. 2. c. 31. §. 3., et videtur ita dicendum, I. quidem quia ideae modorum sunt simplices. Atqui omnes ideae simplices sunt adaequatae, et completae; cum enim sint effectus potentiarum, quas Deus in rebus constituit ad

---

vel alterius veritatis, dicatur inadaequata. Si autem adaequatio, vel inadaequatio idearum referatur ad objecta repraesentata, non negamus, ideas adaequatas esse quae totum objectum; inadaequatas quae partem distincte repraesentant. Vide S. Thomam 1. p. q. 12. a. 7. atque inde cognosces, quam falso scripserit Heineccius Log §. 27. doctrinam hanc nos debere Leibnitio.

(1) Lockius Essai etc. l. 2. c. 31. §. 1. ideas completas appellat quae perfecte repraesentant prototypos; contra incompletas vocat eas, quae non repraesentant nisi partem prototyporum ad quos referuntur. Si de perfectione essentiali id Lockius intelligat, libenter admittimus. Si autem intelligat de perfectione accidentali, id valde negamus; sequeretur enim, vix reperiri posse ideam aliquam completam, quandoquidem in unaquaque re sunt pene infiniti respectus, et modi quibus ad alias referri potest; pleraeque etiam sunt proprietates, et notae, quas omnes perfecte scire vix, aut ne vix quidem cuiquam mortalium datum est.

Genuensis autem definiens ideas adaequatas, et inadaequatas Art. Log. Crit l. . c. 2. § 10. *Primae*, inquit, *sunt quae exhibent clare, et distincte omnes objecti partes, proprietates, notas; secundae vero, quae non omnes exhibent.* Addit porro de ideis abstractis; *ideae hujusmodi sunt semper adaequatae.* Rationem reddit, quia *objecta idearum abstractarum sunt ut plurimum ipsae ideae.* Addit praeterea, hujusmodi esse *ideas Geometricarum, et Arithmeticarum rerum*, v. g. *objecta idearum circuli, et quadrati sunt ipsae ideae circuli, et quadrati.* Quis haec intelliget? Nam 1. si omnes partes, proprietates, notae clare et distincte exhibendae sunt, ut idea sit adaequata, ecquae in mente nostra idea, erit adaequata? quae est enim idea, quae unico veluti adspectu exhibere haec omnia possit? 2. Si idcirco ideae abstractae, sunt adaequatae, quia ipsae ideae sunt idearum objecta, cur Genuensis affirmat, illas *semper* esse adaequatas, cum eodem tempore contestetur, eas *ut plurimum* esse idearum objecta? Si *ut plurimum*, igitur *non semper*, vel non ideo sunt adaequatae, quia sunt idearum objecta. 3. Quis poterit assequi, objecta idearum abstractarum esse ipsas ideas? Objecta idearum, teste eodem Genuensi § cit sunt illa ad quae *ideae referuntur*. Si ergo ipsae ideae abstractae, essent objecta earumdem idearum, ideae abstractae referrentur ad seipsas; essent igitur subjectum, et terminus ejusdem relationis. Jam vero subjectum, et terminus relationis relative opponuntur. Igitur ideae abstractae si essent ipsa idearum objecta seipsis relative opponerentur 4. Si ideae rerum Geometricarum sunt adaequatae, quia abstractae, cur non item ideae abstractae aliarum rerum? 5. Si ideae *circuli*, et *quadrati* sunt adaequatae; adaequatae vero ideae sunt, quae *clare, et distincte exhibent omnes objecti partes, proprietates, notas*; ideae igitur circuli, et quadrati clare et distincte exhibebunt omnes partes, proprietates, notas circuli, et quadrati. Satis ergo erit habere ideas circuli, et quadrati ad cognoscendas clare, et distincte omnes partes, proprietates, notas circuli, et quadrati; nam quod clare, et distincte exhibetur in ideis, clare, et distincte cognoscitur. Erit ergo perfectus

producendum has, vel illas sensationes in nobis, debent perfecte respondere hujusmodi potentiis. Ideae igitur modorum completae sunt.

572. II. Ideae modorum complexorum pendent ab anima, quae plures ideas simplices simul conjungit, non respiciendo ad archetypos reales, et actu existentes Ergo tantam habent perfectionem, quantam ab anima receperunt. Sunt igitur omnes perfectae, adeoque completae.

Propositio. *Ideae accidentium, sive modorum sunt omnes incompletae.*

573. Prob. ratione S. Thomae: Omnia accidentia, et modi sunt formae quaedam substantiae superadditae; accidentia enim, et modi comparantur ad subjectum, ut actus ad potentiam (1). Atqui omnis formae idea est imcompleta; omnis quippe forma comparatur ut pars ad id cujus est forma. Ideae igitur accidentium, et modorum sunt incompletae.

574. Praeterea. Accidentia, et modi per se non sunt, sed insunt substantiae, et per substantiam definiuntur; quid enim aliud est accidens, quam ens accedens substantiae, seu substantiae inhaerens? et quid aliud est modus, quam modificatio substantiae? Ideae ergo accidentium, et modorum repraesentant aliquid quod per se ipsum non est: quod autem per se ipsum non est, quomodo in sua idea erit completum (2)?

575. Ad primum dist. min. ideae simplices repraesentantes totum, sunt adaequatae, et completae conc. repraesentantes partem, nego. Cum accidentia, et modi sint formae, ut dictum est (3), eorum ideae licet simplices nequeunt esse adaequatae, et

---

Geometra, qui circuli, quadrati, et aliarum figurarum Geometricarum definitiones tenet; is enim earum figurarum habens ideas abstractas, ideoque adaequatas, jam novit omnes proprietates, et notas earumdem figurarum. Quid autem requiritur, ut sit quis perfectus Geometra, nisi ut figurarum geometricarum proprietates, et notas, sive potestates compertas habeat? Sed inquiet Genuensis, ideae illae abstractae ideo sunt adaequatae, quia *tantum exhibent, quantum cogitamus.* Mirum! Non ergo ideae adaequatae sunt quae omnia exhibent, partes, proprietates, notas. Sufficiet, ut tantum exhibeant, quantum cogitamus, scilicet, si cogitamus unam partem, vel unam proprietatem, vel unam notam, idea exhibens illam partem, proprietatem, notam, adaequata erit. Itaque omnis idea adaequata erit. Sed longior evaderet haec adnotatio, si omnia vellemus persequi absurda, quae paucis lineis Genuensis est complexus.

(1) Vide S. Thom. 1. p. q. 3. a. 6. Ex quo principio Patres ostendunt, nulla accidentia in Deo esse. Confer S. Athanasium Orat. 5. Nyssenum l. 1. con. Eunom. S. Augustinum l. 5. de Trin. c. 1. et S. Fulgentium inquis. 1. ad Ferrand.

(2) Vide S. Thom. 9. Metaph. lect. 1. ubi ostendit, ad substantiam omnia referri, *quia omnia alia entia, scilicet, qualitas, quantitas, et hujusmodi, dicuntur secundum rationem substantiae. Et hoc patet ex hoc quod omnia accidentia habent rationem substantiae; quia in definitione cujuslibet accidentis oportet ponere proprium subjectum, sicut in definitione simi ponitur nasus.*

(3) § 573.

completae (1). Ratio autem, quam Lockius adhibet, si quid probaret, utique, ideas simplices nihil differre a sensationibus; si enim ideo sunt completae, quia sunt effectus potentiarum a Deo constitutarum ad producendum sensationes, per quas potentiis perfecte respondent; quis non videt, ideas simplices esse ipsasmet sensationes? Cum autem ex eodem Lockio *Essai etc. l.* 2. *c.* 11. §. 6. compositio idearum fiat per unionem plurium idearum simplicium, consequitur ex principiis Lockii, universas ideas tam simplices, quam compositas, sensationes esse. Sunt autem ex ejusdem Lockii principiis *ib. c.* 8. § 8. ideae indistinctae a perceptionibus. Igitur omnes nostrae perceptiones essent sensationes. Sensationes autem sunt effectus potentiarum, quae materiam non excedunt. Vide nunc consequutionem. Igitur perceptiones sunt effectus potentiarum materiam non excedentium. Nullum est igitur in homine principium intrinsecum percipiens, quod materiam excedat. En destructa animae spiritualitas (2).

576. Ad secundum neg. ant. cum enim omnes nostrae ideae per sensus acquirantur, ut supra ostendimus (3), et ipse Lockius

---

(1) S. Thomas 7. Metaph. lect. 1. „ Videntur, *inquit*, accidentia in abstracto significata, esse non entia, quia nihil ipsorum est aptum natum secundum se esse, „ immo cujuslibet eorum esse est alteri inesse.... Et ideo quando significantur in abstracto, quasi sint secundum se entia, et a substantia separata, videtur, quod sint „ non entia. Licet modus significandi vocum non consequatur immediate modum essendi rerum, sed mediante modo intelligendi, quia intellectus sunt similitudines rerum, voces autem intellectuum... Licet autem modus essendi accidentium non sit ut „ per se sint, sed solum ut insint; intellectus tamen potest ea per se intelligere, cum „ sit natus dividere ea, quae secundum naturam conjuncta sunt; et ideo nomina abstracta accidentium significant entia quae quidem inhaerent licet non significent per „ modum inhaerentium „. Et post pauca: „ Quia accidentia non videntur entia, prout „ secundum se significantur, sed solum prout significantur in concretione ad substantiam, palam est, quod singula aliorum entium sunt entia propter substantiam. Et „ ex hoc ulterius apparet, quod substantia est ens simpliciter, et non ens secundum „ aliquid, sicut est in accidentibus. Esse enim album non est simpliciter esse, sed secundum quid. Quod ex hoc patet, quia cum incipit esse albus, non dicimus, quod „ incipiat esse simpliciter, sed quod incipiat esse albus. Cum autem Socrates incipit „ esse homo, dicitur simpliciter quod incipit esse, unde patet quod esse hominem, dicit esse simpliciter. Esse autem album significat esse secundum quid „.

(2). Addimus, non recte concludi ex Lockii principio, omnes nostras ideas simplices esse completas. Nam etiam admissis certis illis potentiis constitutis a Deo in rebus ad producendas in nobis tales, vel tales sensationes (Jam non soli Scholastici ad potentias innominatas sese recipiunt. Quidni vero constituta erit in mente potentia quaedam sive intellectus agens ad tales, vel tales ideas producendas?) nonne hujusmodi potentiae aliquando impediri poterunt, ne sensationes producant omnino conformes, et respondentes iisdem potentiis? Saccarum (ut Lockii exemplo utamur) producit in nobis ideas albedinis, et dulcedinis, et nihilominus aliquando infirmis saccarum videtur amarum. Eritne in saccaro potentia ad producendam amaritudinem? Sensationes ergo non semper perfecte respondent potentiis quas Lockius statuit. Quomodo ergo simplices ideae semper erunt completae, ex hoc quod potentiis illis sunt perfecte conformes?

(3) § 338 sqq.

affirmat, fieri non potest, ut plures ideae simplices simul conjungantur, quin mens respiciat ad archetypos reales. Certe si Lockio fatente, ideae simplices referuntur ad archetypos reales, hoc est, ad potentias in rebus exstantes ad producendas sensationes; non apparet, cur eaedem ideae simplices simul conjunctae, ad eosdem archetypos conjunctim referri non debeant. Quod si nullo modo ad eos referrentur, essent omnino confictae. Quis autem intelliget, ideas omnino confictas, posse esse completas, ita ut nihil ipsis desit, quo perfectae sint (1)?

ARTICULUS II.

Utrum ideae substantiarum sint completae.

577. Videntur autem esse incompletae (2), I. quia tantum abest, ut essentiae reales substantiarum sint completae, quin sint nobis omnino incognitae. Ergo.

578. II. Ideae substantiarum quas habemus, nihil aliud sunt, quam collectio idearum simplicium, quae tam multae, et diversae sunt, ut nemo possit comprehendere universam illam collectionem in idea substantiae, quam sibi format. Sunt igitur ideae substantiarum omnes incompletae.

Propositio. *I Omnis idea substantiae, quae totam repraesentat essentiam substantiae in concreto, completa est; II. incompleta vero, quae partem essentiae substantiae, III. vel ipsam essentiam in abstracto repraesentat.*

579. Prob. 1. p. Idea substantiae repraesentans totam essen-

---

(1) Animadvertas, quaeso, quam acutus ratiocinator fuerit Lockius? nam l. 2. c. 31. § 1. ait: J' appelle idées complettes celles qui représentent les Originaux d' oû „ l' Esprit suppose qu' elles sont tirées, qu' il pretend qu' elles repésentent, et aux- „ quels il les rapporte „ *Ideas completas appello illas quae archetypos repraesentant; unde spiritus putavit, illas esse acceptas, quaeque vult per illas repraesentari, et ad quos illas refert.* Ibidem vero § 3. de ideis complexis modorum scribit, illas esse completas „ parce que n' etant pas regardées comme des copies de choses „ réellement existantes, mais comme des archétypes que l' Eprit forme pour s' en „ servir a ranger les choses sous certaines dénominations „. *Cum non considerentur veluti exemplaria rerum realiter existentium, sed tamquem archetypi, quos spiritus format, ut iis utatur ad res ordinandas sub certis denominationibus.* Si ideae completae sunt quae repraesentant archetypos, *unde spiritus putavit, illas esse acceptas;* quomodo ideae complexae modorum erunt completae? nam si ipsae sunt *archetypi quos spiritus format;* igitur non repraesentant archetypos, unde *spiritus putavit, illas esse acceptas.* An fortasse archetypi quos spiritus format, erunt accepti ab aliis archetypis? Sed hi archetypi a quibus illi alii archetypi erunt accepti, vel erunt a spiritu formati, vel secus. Si formati erunt a spiritu, rursus quaeremus, an sint accepti ab aliis archetypis a spiritu formatis, et ita porro in infinitum. Si autem archetypi a spiritu formati, non sunt accepti ab aliis archetypis a spiritu formatis, igitur vel ideae complexae modorum non sunt completae, vel ideae completae, non sunt illae quae repraesentant archetypos, unde spiritus putavit, illas esse acceptas.

(2) Ita censet Lockius Essai l. 2. c. 31. § 6. sqq.

tiam substantiae in concreto, includit suppositum: cum enim dico, *Homo*, significo suppositum habens humanitatem. Atqui essentia substantiae includens suppositum, est completa, quia suppositum est id quod complet naturam in ratione substantiae (1). Idea igitur substantiae repraesentans totam essentiam substantiae in concreto, completa est.

*580. Prob. 2. p. Idea partis est incompleta, quandoquidem completa est idea totius. Incompleta est igitur idea quae repraesentat partem essentiae substantiae. Sic idea repraesentans animam rationalem, vel corpus humanum est incompleta relate ad hominem, quia tam anima rationalis, quam corpus humanum sunt partes hominis.

581. Prob. 3. p. Essentia substantiae in abstracto significatur, ut pars, quemadmodum supra diximus (2). Sed idea partis est incompleta. Incompleta est igitur idea repraesentans essentiam substantiae in abstracto.

582. Ad primum dist. ant. sunt nobis incognitae secundum se, concedo; per differentias accidentales, nego. Ita respondet S. Thomas (3), cum docet, quod non solum in substantiis separatis, sed *in rebus sensibilibus etiam ipsae differentiae essentiales nobis ignotae sunt, unde significantur per differentias accidentales, quae ex essentialibus oriuntur, sicut caussa significatur per suum effectum* (4).

583. Ad secundum neg. ant. licet enim ex collectione earumdem, vel diversarum proprietatum colligamus, substantias esse ejusdem, vel diversae speciei, essentia tamen substantiae in ea collectione minime posita est; v. g. ex eo quod in auro proprietates videam diversas a proprietatibus ferri, cognosco, essentiam auri diversam esse ab essentia ferri, sed haec diversitas essentiarum non consistit in ea diversitate proprietatum.

---

(1) Vide Damascenum *De natura composita* n. 5. ubi Acephalis objicientibus: *Si duas in Christo essentias ponitis, duas itidem hypostases personasque statuatis oportet*, respondet, „ Nos vero nullam quidem essentiam esse dicimus sine hypostasi, „ nullamque naturam sine persona; natura quippe, et essentia in hypostasibus, et „ personis considerantur: at essentia ipsa nullatenus est hypostasis, neque natura est „ persona. Nam si substantia, et natura idem sunt ac hypostasis, omnino necessarium „ est, ut in Sancta Trinitate, quemadmodum essentiam unam, unamque naturam „ dicimus, sic unam quoque hypostasim, et personam unam confiteamur, etc. „

(2) Not. 1. pag. 247.

(3) L. de Ente, et Essen. c. 6.

(4) Si autem, ut Lockius habet *loc. cit.* essentiae reales substantiarum essent omnino incognitae, illarum ideae ne incompletae quidem forent. Dum ergo conciperem hominem esse animal ratione praeditum, nihil reale conciperem. Si autem illae sunt omnino incognitae, quomodo posuit Lockio constare illas non esse completas?

QUAESTIO XI.

De Univocis, Æquivocis, Analogis, et Denominativis.

584. Antequam Aristoteles ad Categorias progrediatur, quasdam *Protheorias*, sive principia, et definitiones ponit Geometrarum more; quae quidem *Protheoriae*, quae in Scholis *Antepraedicamenta* vocari solent, quinque numerantur. Prima est de univocis, aequivocis, analogis, et denominativis (1). Altera est de complexis, et incomplexis. Tertia, et quarta continent duo principia, quorum primum est: *Cum aliquod praedicatur de subjecto, quidquid realiter dicitur de praedicato, dicitur etiam realiter de subjecto.* Secundum: *Duorum generum quorum unum sub altero non collocatur, diversae sunt differentiae. In generibus autem, quorum unum sub altero continetur, eaedem sunt differentiae.* Quinta demum Protheoria est de conditionibus requisitis, ut aliquid collocari in Categoriis possit. Sunt autem hae conditiones, 1. Ut sit ens reale, de his enim Categoriae ab Aristotele instituuntur. 2. Ut sit incomplexum; quod enim est multiplicis essentiae ad diversas Categorias pertinet. 3. Ut sit ens completum, partes quippe reducuntur ad totum. 4. Ut sit genus, vel species: nam differentiae reducuntur ad species. 5. Ut sit ens finitum, quia ens infinitum sub nullo genere continetur, ut dictum est (2).

585. His animadversis, quaeremus 1. de analogia, quotuplex sit. 2. De ejus utilitate. 3. De quinque universalibus, an sint analoga, vel univoca. 4. De entis, 5. et accidentis analogia. 6. De denominativis, et denominationibus.

ARTICULUS I.

Utrum multiplex sit Analogia.

586. Praemittendum, quid univocationis, aequivocationis, et analogiae nominibus significetur. Univoca dicuntur ea, *quorum nomen est commune, et ratio significata per nomen, est omni-*

---

(1) Confer Cassiodorum l. de art. et discip. liber. litt. c. 3. ubi scribit: „ Organa, „ vel instruments Categoriarum, sive Praedicamentorum sunt aequivoca, univoca, „ denominativa „. Siquidem Categorise referri possunt, vel ad ens quod dividunt; vel ad inferiora, de quibus praedicantur; vel inter se. Relatae ad ens dicuntur *analogatae*, ens vero dicitur *analogum*. Relatae ad inferiora dicuntur *univocae*. Categoriae autem accidentium relatae ab substantiam dicuntur *denominativae*, substantia vero dicitur *denominata*. Sic a quantitate homo dicitur quantus.

(2) § 497.

no, sive simpliciter eadem (1). Sic nomen figurae est commune circulo, triangulo, et quadrato; et ratio, sive definitio figurae est eadem in circulo, triangulo, et quadrato.

587. Æquivoca sunt, *quorum nomen est commune, et ratio significata per nomen, est omnino diversa* (2). Sic nomen *canis* est aequivocum, quia in solo nomine conveniunt canis animal, et canis sidus.

588. Porro aequivocorum alia sunt a casu, seu pure aequivoca; alia ex cogitatione (3), sive ex consilio (4). Priora sunt, in quibus *nullus ordo, aut respectus attenditur unius ad alterum, sed omnino per accidens est, quod unum nomen diversis attribuitur; ideoque nulla similitudo in rebus illis attenditur, sed solum unitas nominis* (5), ut in allato *canis* exemplo. Posteriora dicuntur analoga.

589. Est autem analogia, proportio et comparatio quaedam (6) inter ea quae sub eodem nomine rationes habent diversas, sed proportione, et comparatione conveniunt (7). Quare analoga dicuntur illa, *quorum nomen commune est, et ratio significata per nomen, licet simpliciter diversa, est tamen eadem per quamdam proportionem, et similitudinem. Sic nomen visus dicitur de visu corporali, et intellectu, eo quod sicut visus est in oculo, ita intellectus est in mente* (8).

590. Videtur autem analogia non esse multiplex, I. quia apud Geometras (9) una est analogia, scilicet, proportionum similitudo.

---

(1) Vide S. Thom. 11. Metaph. lect. 3. et Clementem Alex. Strom. 8. p. 782. „ Ex his, *ait*, quae sunt sub decem praedicamentis, alia quidem sunt synonyma „ (non quidem Grammaticorum more, quibus synonyma sunt, quae significatione, non voce conveniunt, ut ensis, mucro, gladius; quaeque idem Clemens ib. vocat πολυωνυμα, idest multorum nominum) „ quorum et nomen est ambobus commune. Sicut bos, et „ homo quatenus animal. Sunt enim synonyma, quorum amborum nomen est com„ mune, ut animal, et ratio eadem, hoc est, definitio, nempe essentia animata „. Similiter univoca definit Damascenus Dialect. c. 32.

(2) Adeatur Clemens Alex. loc. cit. p. 783. ubi ὁμώνυμα vocat, quae *utuntur eodem nomine, non habent autem eamdem rationem, ut homo et qui est animal, et homo pictus.*

(3) Ex homonimis (ait Clemens Alex. pag. cit.) „ alia quidem habent idem nomen „ ex fortuna, ut Ajax Locrus, et Ajax Salaminius: alia autem ex cogitatione „. Qua ex re factum est, ut de analogia Graeci ut plurimum disputent sub nomine aequivocorum. Vide Ammonium apud Lequien. not. in c. 46. Dialect. S. Joan. Damasc.

(4) Confer. S. Thom. 1. con. Gen. c. 33. ubi de aequivocis a casu, et ex consilio, eadem ac Clemens scribit.

(5) S. Thom. loc. cit.

(6) S. Thom. ib. c. 34. post Ciceronem de Univ. 12. „ Quae graece ἀναλογία, la„ tine comparatio, proportiove dici potest „

(7) Haec quidem Philosophorum sensu, nam apud Grammaticos, ut notat Gellius Noct. Attic. l. 2. c. 25. *ἀναλογία est similium similis declinatio*, quemadmodum *ἀνωμαλία est inaequalitas declinationum consuetudinem sequens.*

(8) S. Thom. q. 2. de ver. a. 11.

(9) Euclides l. 5. def. 4.

591. II. Si multiplex foret analogia, esset genus ad species. Genus autem ad species est univocum, ut infra dicemus. Analoga ergo essent univoca.

Propositio. *Duplex est analogia, proportionis, et proportionalitatis.*

592. Prob. Analogia est proportio, ut dictum est (1). Sed proportio potest esse, vel unius ad alterum, vel plurium ad unum, vel plurium ad diversa. Si est proportio unius ad alterum, vel plurium ad unum (2), est simplex proportio: terminus enim unus est. Si autem est proportio plurium ad diversa, cum termini plures sint, est proportionalitas (3), idest, proportio proportionum. Duplex est igitur analogia, proportionis, et proportionalitatis (4).

593. Ad primum dicimus, Geometras definire analogiam proportionalitatis, quae est similitudo porportionum.

594. Ad secundum dicendum, analogiam comparatam ad species, in quas dividitur, esse univocam; comparatam vero ad ea quae proportionem habent, non esse univocam. Neque repugnat, idem esse, et non esse univocum respectu diversorum.

---

(1) § 589.

(2) Proportio plurium ad unum vocari solet analogia *attributionis*, eo quod ab uno, quod dicitur *principale analogatum*, denominatio aliis attribuitur. Sic a sanitate animalis attribuitur sanitas medicinae, et urinae, quatenus medicina est caussa, urina est signum sanitatis. Vide S. Thom. 5. Metaph. lect. 8. et 1. p. q. 13. a. 5. Vide etiam Clementem Alex. Strom. 8. p. 783. ubi de his analogis loquens: *Dicuntur*, inquit, *ab eodem, et ad idem, ut a Medico liber, et scalpellum, medica.*

(3) Proportionalitas enim, ut Geometrae definiunt est *similitudo, et comparatio duarum, vel plurium rationum inter se.* Quare S. Thomas 5. Metaph. lect. *Aequalitas*, ait, *in proportionibus, vocatur proportionalitas.*

(4) De utraque analogia Clemens Alexand. loc. cit. scribit: *Ex his* (nempe ex altero genere aequivocorum, quae dixerat ex cogitatione fieri) *alia quidem habent idem nomen per similitudinem, ut homo et qui est animal, et qui est pictus; alia autem per proportionem, et convenientiam, ut pedes Idae* (montis scilicet ad Troadem spretantis) *et pedes nostri, propterea quod sint inferius.* Et S. Thomas q. 2. de ver. a. 11. „ Convenientia, *inquit*, secundum proportionem potest esse duplex, et „ secundum hoc duplex attenditur analogiae communitas: est enim quaedam convenientia inter ipsa, quorum est ad invicem proportio... sicut binarius cum unitate, eo „ quod est ejus duplum. Convenientia etiam quandoque attenditur duorum adinvicem, „ inter quae non sit proportio, sed magis similitudo duarum adinvicem proportionum, „ sicut senarius convenit cum quaternario ex hoc quod sicut senarius est duplum ternarii, ita quaternarius binarii. Prima convenientia est proportionis, secunda autem „ proportionalitatis „. Et 5. Metaph. lect. 8. Proportione vel analogia sunt unum quaecumque in hoc conveniunt, quod hoc se habet ad illud, sicut aliud ad aliud. Et hoc „ quidem potest accipi duobus modis, vel in eo quod aliqua duo habent diversas habitudines ad unum, sicut sanativum de urina dictum habitudinem significat signi sanitatis; de medicina vero, quia significat habitudinem caussae respectu ejusdem. „ Vel in eo quod est eadem proportio duorum ad diversa, sicut tranquillitatis ad mare, et serenitatis ad aërem; tranquillitas enim est quies maris, et serenitas (*quies*) „ aëris „. Idipsum luculentius explicat S. Thomas 1. Ethic. lect. 7 „ Unum nomen, „ *inquit*, dicitur de multis secundum rationes diversas, non totaliter, sed in aliquo

ARTICULUS II.

Utrum aliqua sit analogiae utilitas.

595. Videtur id negandum, I. quia, uti scribit Antonius Genuensis (1), ex analogia factum est, *ut humana apud omnes gentes transferrentur ad Deum*. Et quia *quandoque virtutes, et perfectiones cum temperamentis nostris quasi miscentur: inde provenit, ut plurimi virtutes Deo tribuentes suas, vitia quoque tribuant.... Alii qui diverso temperamento sunt praediti, primos oppugnant, et jure quidem oppugnant: sed saepe dum vitant stulti vitia, in contraria currunt. Hinc atrocia Scolarum bella, quae misere ipsam scindunt Rempublicam*. Ergo.

596. II. Analoga sunt aequivoca ex consilio, ut dictum est (2). Sed aequivocatio parit confusionem, et deceptionem. Analogia igitur nullam praesefert utilitatem.

Propositio. *Analogia magnae, solidaeque est utilitatis.*

597. Prob. Nam 1. proportionibus omnia consistunt; Deus enim *omnia in mensura, et numero, et pondere disposuit* (3). Analogia autem sive proportionis, sive proportionalitatis, proportio est, ut diximus (4), 2. Analogia nituntur universae scientiae mathematicae, quinimmo scopus est, ad quem omnia earum praecepta collineant; quippe ex comparatione unius quantitatis ad alteram, aliae innumerae proportionaliter fiunt, cognitioque habetur plane evidentissima rerum ceteroqui abditissimarum (5). 3. Quia usus analogiae frequentissimus est in Sacris litteris; hae siquidem metaphoras adhibent, ut ostendit S. Thomas (6): meta-

---

„ uno convenientes, quandoque quidem in hoc quod referuntur ad unum principium, „ sicut res aliqua dicitur militaris, vel quia est instrumentum militis, sicut gladius; „ vel quia est tegumentum ejus, sicut lorica; vel quia est vehiculum ejus, sicut „ equus. Quandoque vero in hoc quod referuntur ad unum finem, sicut medicina di- „ citur sana, eo quod est factiva sanitatis; diaeta vero, eo quod est conservativa „ sanitatis; urina vero eo quod est sanitatis significativa. Quandoque secundum pro- „ portiones diversas ad idem subiectum, sicut qualitas dicitur esse ens, quia est di- „ spositio per se entis, idest, substantiae; quantitas vero eo quod est mensura ejus- „ dem, et sic de aliis: vel secundum unam proportionem ad diversa subjecta; eamdem „ enim habent proportionem visus ad corpus, et intellectus ad animam. Unde sicut „ visus est potentia organi corporalis, ita etiam intellectus est potentia animae absque „ participatione corporis „.

(1) Art. Log. Crit. l. 1. c. 12. § 8. (2) § 588.

(3) Sap. 11, v. 21. (4) § 589.

(5) Vide S. Thom. 5. Metaph. lect. 17. ubi de proportionibus numerorum, per quos expenduntur etiam proportiones geometricae, copiose, clare, et profunde disserit.

(6) 1. p. q. 1. a. 9.

phorae autem sine analogia esse non possunt: est enim metaphora, ut eam definit S. Augustinus (1) *de re propria ad rem impropriam verbi alicujus usurpata translatio:* quod non est sine aliqua proportione (2). Denique ex analogia unius rei ad alteram, multoties devenimus in cognitionem rerum ignotarum. Sic caussas cognoscimus per effectus, et Deum O. M. per creaturas (3).

598. Ad primum, negamus ex analogia factum esse, ut humana, eo modo quo sunt in homine, trasferrentur in Deum; analogia enim non perfectam commensurationem, sed proportionem tantum habitudinis significat, ut dictum est (4). Si quae autem gentes humanas passiones Deo tribuerunt, id non ex analogia contigit, sed quia, ut inquit Apostolus (5), *evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum... Et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis* (6). Multo magis nagamus, diversitate *temperamenti* (7) factum esse, ut virtutes suas, aut vitia homines Deo tribuerint; quid enim commune cum *temperamento* Religio habet? Quod autem Genuensis addit de scholarum bellis Rempublicam scindentibus, eo tantum collineat, ut scholasticis invidiam creet;

---

(1) L. 1. de mendacio c. 10.

(2) Vide eumdem August. l. 83. qq. q. 52. ubi egregie per analogiam explicat, quomodo Deus dicatur irasci, et poenitere.

(3) Vide quae diximus q. 5. a. 6. Neque obstat, quod nuper objecit J. B. Robinetus in impio Opere *de Natura* „ que les perfections de Dieu ne peuvent point être renfermées dans la même catégorie, que celles de l'homme; qu'il n'y a rien d'univoque entre nos vertus et celles de Dieu, que par conséquent nous ne pouvons juger de celles ci selon l'idée que nous avons de la vertu; que cette misure des qualités humaines, est tout-à-fait inappliquable à la sublimité incompréhensible des perfections de Dieu „. *Perfectiones divinae concludinequeunt in eadem categoria, ut illae quae ad hominem pertinent, cum nihil sit univocum inter virtutes nostras, et illas quae Dei sunt; proindeque judicare de illis minime possumus secundum ideam quam de virtute habemus; nam haec mensura qualitatum humarum applicari nullo modo potest incomprehensibili sublimitati perfectionum Dei.* Non, inquam, obstat; nam S. Thomas 3 con. Gen. c. 54. jampridem ostenderat, nullam requiri univocationem inter res creatas, et Deum, ut Deus cognosci a nobis possit, sed sufficere analogiam. „ Proportio, *inquit*, intellectus creati est quidem ad Deum intelligendum, non secundum commensurationem aliquam, sed secundum quod proportio significat quamcumque habitudinem unius ad alterum „. Et 1. p. q. 13. a. 1. „ Deus in hac vita non potest a nobis videri per suam essentiam, sed cognoscitur a nobis ex creatoris secundum habitudinem principii, et per modum excellentiae, et remotionis „. Vide ib. a. 5.

(4) § 589. (5) Rom. 1. 21. et 23.

(6) Ceterum quod ex humanis ad divina animus noster transferatur per analogiam Divinae sapientiae consilium est, tenuitati nostrae sese accomodantis, *Deo*, ut inquit S. Basilius l. de Spir. S. c. 14. n. 33. *qui nostra gubernat, quasi oculos in tenebris enutritos, ad magnum pietatis lumen paulatim assuefaciendo subvehente... in aquis solem cernere consuefaciens, ne protinus spectaculo purae lucis offensi caligaremus.*

(7) Vide quo haec doctrina tendat: nam si ex diversitate *temperamenti* quandoque virtutes humanae Deo tribuuntur, quandoque vitia, ii vero, qui haec Deo tribuunt,

neque enim ulla scholasticis cum Republica administranda pars est, praesertim dum de Deo rebusque divinis disputant (1).

599. Ad secundum dicendum, pure aequivoca deceptionem, et confusionem parere, eo quod sola in ipsis sit unitas nominis; secus analoga, in quibus praeter unitatem nominis est etiam unitas proportionis, ut supra diximus (2).

ARTICULUS III.

Utrum quique universalia sint univoca.

600. Videntur esse analoga, I. quia analoga sunt, quae ratio-

---

oppugnantur ab aliis vi diversi *temperamenti*: quid erit reliquum, quam ut omnis Religio, quae a Dei notione pendet, ad temperamenti diversitatem revocetur! Fortasse haec prae oculis habebat Genuensis, cum in priori editione Operis *de Jure, et Officiis* l. 2. c. 10. § 6. scribebat: *Civis patriam Religionem servato;* nam diversitas temperamenti consequi solet ad soli diversitatem; nimirum ille animo fortasse habebat defixa, quae docuerat Auctor lib. *de Spiritu legum: climata esse quae humanitus confinia Religionibus praescribunt.* Quod Genuensis clarius expressit Logicae italico idiomate conscriptae l. 1. c. 3. § 5. ubi haec habet: „ Tutte le grandi opinioni in materia di „ Teologia, di Morale, di Politica, di Arti, sono figlie de' temperamenti de' popoli „. *Universae magni nominis opiniones in Theologia, in Morali, in Politica, in Artibus, progenies sunt temperamentorum populorum.* Si autem ex analogia factum est, ut humana *apud omnes gentes* trasferrentur ad Deum: cur Sap. 13. v. 2. dicitur: „ Aut „ ignem, aut spiritum, aut citatum aërem, aut gyrum stellarum, aut nimiam aquam, „ aut solem, aut lunam, rectores orbis terrarum Deos putaverunt „? An haec aliquid humani habent; aut qui tales Deos putaverunt in omnibus gentibus non sunt numerandi? Videat Genuensis, ne qui proprius Anthropomorphitarum, et quorumdam gentium error fuit, ipse ad omnes gentes extendat. Videat praeterea, ne Sacram Scripturam accuset, quae tam saepe sese nobis accommodat, et per analogiam ex humanis rebus ad divina nos provehit.

(1) Non scholarum bella, quae ipso Genuensi fatente ib. de rebus sunt abstractis, et domesticos parietes vix perfodiunt, sed absurdae minutorum Philosophorum opiniones Rempublicam miserrime scindunt. Utrum hujusmodi Philosophis manus ille inierit adjutrices alii viderint. Sane Tom. 2. *delle lezioni di commercio* c. 10. § 9. not. a Rousseaum mirifice laudat, cum tamen is homo seditionum in populis excitandarum auctor sit, et Religionem exuisse videatur. Insuper l. 1. Dicaeosynae c. 2. § 6. laudat Nicolaum Macchiavellum, propterea quod docuerit, Romanos Imperatores qui Imperio potiti sunt haereditario jure, fuisse impios, excepto Tito; pios vero qui per adoptionem ad Imperii fastigium pervenerunt. Insuper ib. c. 12. § 3. statuit, juri primogenitorum ad Regnum capessendum ponendum esse modum. Tom. 1. *delle lezioni di commercio* pag. 119. not. statuit item, formam Regiminis Monarchici aptam non esse fovendae virtuti. Et Dicaeosynae l. 1. c. 6. § 12. traducit leges fideicommissorum, et juris primogenitorum tamquam filias ambitionis, et avaritiae. Et ibid. c. 20. § 34. hanc ponit regulam: „ Volete togliere la massima parte de' delitti? premete poco, e lasciate sfo„ gare la natura pe' suoi legittimi canali e mettetevi colla legge da' fianchi „. *Vultisne abolere maximam delictorum partem? ne multum compellito; sinite vero naturam exsaturari legitimis viis, neque lege urgeto.* Mitto reliqua; nam dicta sufficiunt ad decernendum quidnam misere scindat Rempublicam, scholarumne bella de rebus abstractis, an recensita opinionum monstra, quae Rempublicam ipsam, et supremas legitimas Potestates, earumque jura proxime invadunt.

(2) § 589.

nem non omnino eamdem significant, ut dictum est (1). Sed animal v. g. non significat rationem omnino eamdem; aliud est enim animal in homine, aliud in brutis. Ergo.

601. Accidens est analogum, ut infra dicemus. Sed accidens est unum e quinque universalibus. Ergo saltem non omnia quinque universalia sunt univoca.

Propositio. *Quinque universalia sunt univoca ad sua inferiora* (2).

602. Prob. Univoca sunt illa quae non modo nomen commune habent, sed etiam rationem omnino eamdem, ut dictum est (3). Sed quinque universalia ad sua inferiora rationem habent omnino eamdem: nam genus ex aequo reperitur in omnibus suis speciebus (4), species ex aequo reperitur in omnibus suis individuis; item differentiae in speciebus quas constituunt; et proprietates, et accidentia in iis de quibus praedicantur: sicut enim homo non est magis animal, quam equus; ita unus homo non est magis homo, et rationalis, et risibilis, et bipes, quam alius homo. Igitur quinque universalia sunt univoca (5).

603. Ad primum dist. min. animal sub ratione communi generis non significat rationem omnino eamdem, nego; animal ut contractum per differentias, conc. Animal in homine contractum per rationale, significat non modo principium sentiendi, sed etiam ratiocinandi. Attamen ex ratione generica significat dumtaxat principium sentiendi; nam ut ostendimus (6), differentiae actu non continentur in genere.

---

(1) Ibid.

(2) Ad sua inferiora, inquam; nihil enim vetat, universalia invicem comparata, proportionem habere analogicam. Sic homo, et bellua differentias habent omnino diversas; nihilominus ad diversas illas differentias eamdem proportionem habent, quia sicut homo se habent ad rationale, ita bellua ad irrationale. Sic etiam substantia, et accidens omnino sunt diversa, sed habent eamdem proportionem, quia sicut substantia dividitur in varia genera, ita et accidens.

(3) § 586.

(4) Ammonius Comment. in Isag. Porphyrii c. de specie: ,, Genus, *inquit*, quod ,, in species dividitur, in omnibus istis speciebus ex aequo reperitur; neque species ,, inter, alia prior, et posterior alia consideratur, quantum ad participationem gene- ,, ris attinet. Nam homo non est magis animal, quam equus. Rursus si species una ,, dematur, non continuo species aliae intereant oportet. Homine quippe sublato, non ,, tollitur animal, nec species aliae, puta, equus, canis, etc. ,,

(5) Ex hoc principio probat S. Thomas 1. con. Gen. c. 32. nihil posse univoce praedicari de Deo, et creaturis. ,, Omne, *inquit*, quod de pluribus univoce praedicatur, ,, vel est genus vel est species, vel differentia, vel accidens, vel proprium. De Deo au- ,, tem nihil praedicatur ut genus... et similiter nec ut differentia, nec etiam ut species ,, quae ex genere, et differentia, constituitur; nec aliquid ei accidere potest, et ita ,, nihil de Deo praedicatur neque ut accidens, neque ut proprium; nam proprium de ,, genere accidentium est ,,. Vide Didymum initio lib. con. Manichaeos, ubi probat, nihil posse esse Deo, et cuiquam alteri commune.

(6) § 506.

604. Ad secundum, dicendum, accidens praedicamentale analogum esse, secus accidens logicum.

ARTICULUS IV.

Utrum ens sit analogum.

605. Videtur esse univocum (1), I. quia conceptus entis repraesentat unum quiddam, nempe ipsum esse; neque inferiora entis pertinent ad conceptum essentialem entis; alioqui ubicumque inveniretur ratio entis, invenirentur et ejus inferiora, adeoque omnia essent unum. Ergo.

606. II. Inferiora entis addunt aliquid conceptui entis in communi; cum enim dico substantiam, addo aliquid enti, scilicet, esse per se. Igitur conceptus entis est praecisus a suis inferioribus, adeoque univocus.

607. III. Deo et creaturis ex aequo commune est esse id quod sunt. Ergo.

Propositio. I. *Notio entis non est univoca*, II. *sed est tantum analogice communis Deo, et creaturis*, III. *necnon substantiae, et accidentibus.*

608. Prob. 1. p. Si notio entis esset univoca, deberet esse vel genus, vel species, vel differentia, vel proprium, vel accidens; haec enim sunt univoca, ut dictum est (2). Atqui notio entis non potest esse genus, ut supra ostendimus (3). Nec potest esse differentia, quia in notione entis omnia conveniunt. Nec potest esse species, quia species est inferior genere. Nec etiam potest esse proprium, vel accidens, quia haec consequuntur essentiam jam constitutam. Fieri ergo non potest, ut notio entis sit univoca (4).

---

(1) Ita Scotus in 1. dist. 2. q. 2. quamvis aliis in locis fateatur, ens esse aequivocum, sive analogum. Constans autem Scotistarum sententia est, notionem entis esse communem univoce Deo, et creaturis. Vide Fortunatum de Brixia Metaph. par. , prop. 3.

(2) § 602.

(3) Vide not. 1. pag. 231.

(4) Ita Ammonius Comment. in Isag. Porphyrii c. de specie; *Ens*, inquit, *non dividitur in decem categorias, neque ut genus in species, neque ut totum in partes ergo* ὡς ὁμώνυμος φωνὴ εἰς διάφορα σημαινόμενα, *ut vox aequivoca* (non quidem a casu, sed a consilio) *in diversa significata*. Rationem reddit: *Si ens in decem categorias divideretur ceu genus in species, nullum procul dubio inter illas esset prius, et posterius, nec illa magis de ente participarent, et ista minus. At vero inter eas posterius inspicitur. Substantiam dicimus primum, tum alia deinceps; maxime cum illa intereunte, una pereant et accidentia etc.* Haec circa finem tertii, vel initium quarti Ecclesiae seculi scribebat Ammonius, qui, ut refert Eusebius Hist. l. 6. c. 19. obiit circa annum Christi 330. Non igitur sunt ab Scholasticis excogitata.

609. Prob. 2. p. Notio quae uni competit plene, et perfecte, alteri tantum ex parte, non est univoca, sed analoga; non enim habet in illis rationem omnino eamdem, sed proportionaliter dumtaxat. Atqui notio entis plene, et perfecte competit Deo (1), creaturis autem tantum ex parte (2); Deus enim est per essentiam, creaturae sunt per participationem. Notio igitur entis est communis analogice Deo, et creaturis (3).

610. Prob. 3. p. Notio quae uni competit per se, alteri per aliud, non est univoca, sed analoga; non enim habet in illis rationem omnino eamdem. Atqui notio entis substantiae convenit per se, accidentibus per substantiam, ut dictum est (4). Est ergo analoga ad substantiam, et accidens (5).

611. Ad primum dist. ant. repraesentat unum quiddam, si consideratur id quod explicat, conc. si consideratur id quod involvit, nego. Cum concipio ens, utique notio entis non explicat omnia, quibus convenit ratio entis; attamen haec omnia invol-

---

(1) Hinc Damascenus l. 1 de Fide c. 9. „ Ex omnibus, *inquit*, nominibus quae „ Deo tribuuntur, nullum aeque proprium videtur, atque ὁ ὤν, idest, *qui est*... Nam „ totum esse velut immensum quoddam ac nullis terminis definitum essentiae pelagus „ complexu suo ipse continet „. Vide Nazianzenum Orat. 36. Non quod Deus sit „ ipsum ens in communi, sed quod sit ipsum esse purissimum, et substantivum. Quare etsi prisci Philosophi Deum neutro genere ὄν nuncupabant, quae vox detorqueri alieno sensu posset ad significandum ens in communi; nihilominus masculinum ὤν solum Deum „ verum exprimit, cuius essentia est ipsum esse.

(2) Confer Stobaeum in Eclogis c. 21. S. Cyrillum Alex. l. 8. con. Julian. ad i. 2. et Boëtium l. de Trin. ubi: „ Divina, *inquit*, substantia est id quod est; reliqua „ enim non sunt id quod sunt; unumquodque enim habet esse suum ex his ex quibus „ est, idest, ex partibus suis, et est hoc atque hoc, idest, partes coniunctae: sed „ non hoc, vel hoc singulariter; ut cum homo terrenus constet ex anima, et corpore „ corpus et anima est, non corpus, vel anima; igitur in parte non est id quod est. „ Quod vero non est hoc atque hoc, sed tantum est hoc, illud vere est id quod est, „ pulcherrimum, fortissimumque, quia nullo nititur „.

(3) Hinc facile conciliantur Patrum, et Philosophorum sententiae, qui quandoque affirmant, solum Deum proprie ens nominari. Vide Plutarchum lib. εἰ de Nazianz. Orat. 36. et S. Augustinum Tract. 38. in Joan. Quandoque negant, nomina *esse*, et *essentiam* proprie Deo competere. Vide Picum l. de Ente, et uno c. 3. sqq. Nam cum nulla sit res creata, quae non sub aliquo genere contineatur, neque ulla sit quae solam entis rationem, quae maxime universalis est, praeseferat; ii qui consideearunt, Deum nullo genere contineri, et circumscribi posse negarunt, ipsum esse ens; infinite enim excedit totam entis amplitudinem. Si vero, qui consideraeunt in Deo immensam essendi plenitudinem, et pelagus nullis terminis circumscriptum, dixerunt, solum Deum proprie esse, quia cetera participant esse, non sunt autem ipsum esse. Vide Marium Victorinum l. 1. adv. Arium.

(4) § 574.

(5) Ammonius loc. *Substantiam*, inquit, *dicimus primum, tum alia deinceps: maxime cum illa intereunte, una pereant et accidentia. Quo fit, ut substantiam magis de ente participare, quam alia, dicamus; quia substantia accidentibus praebet, ut existant; in ea siquidem subsistunt, cum ipsa accidentibus, ut sit, non egeat; quinimmo accidentia nusquam fuerint, non exstante substantia, cui accidunt.*

vuntur in ipsa communi notione entis: nisi enim involverentur, nihil essent. Notio igitur entis explicat quiddam unum, scilicet, ordinem ad esse; involvit tamen omnes differentias entium (1). Quare inferiora entis pertinent quidem ad conceptum *implicitum*, ut inquiunt, entis, non ad conceptum *explicitum*. Et quia totum id quod ens involvit, non reperitur in quolibet ente; idcirco non sequitur, omnia entia esse unum, nisi tantum in notione explicita entis. Et per haec patet solutio ad secundum.

612. Ad tertium neg. ant. ostensum est enim (2), infinitam esse diversitatem inter Ens increatum, et creatum (3).

ARTICULUS V.

Utrum accidens ad sua inferiora sit univocum.

613. Videtur esse univocum, I. quia notio accidentis aequae communis est omnibus accidentibus, non enim quantitas v. g. est minus accidens, quam qualitas. Ergo.

614. II. Sicut substantia generalis se habet ad inferiores substantias, ita accidens ad inferiora accidentia. Sed substantia gengeneralis est univoca. Ergo et accidens generale.

Propositio. *Accidens analogum est ad genera accidentium.*

615. Prob. ratione S. Thomae (4): *Quaecumque non conveniunt in uno genere generalissimo, non potest de eis aliquid univoce dici;* sic enim in nullo genere conveniunt, adeoque nec in specie. Atqui genera accidentium non conveniunt in accidente

---

(1) Eodem modo in Divinis attributis unum concipi non potest, quin involvatur aliud. Nam ut scribit Plotinus Enneade 6. l. 7. c. 1. *Si fas non est penes Deum esse aliquid, quod non sit totum, et universum, profecto necessarium est, in unoquoque eorum quae Dei ipsius propria sunt, omnia contineri.* Non quod attributa Dei solis vocibus differant, aut proprium unicuique nomini significatum, et notio non subsit, ut adversus Eunomium S. Basilius l. 1. et Nyssenus l. 12. ostendunt; sed quod licet significatio, et notio explicita unius attributi non sit significatio, et notio explicita alterius; unum tamen attributum divinum involvat alia; nam ceteroqui non conciperetur ut infinitum. Hinc Theologi docent, attributa Dei distingui, ut ajunt, penes explicitum, et implicitum: non penes excludens, et exclusum. *Nullum est nomen*, ait S. Basilius loc. cit., *quod totam Dei naturam comprehendat, et quantum satis sit explicet. Quare multa sunt, ac diversa quae propriam habent significationem.* Vide S. Anselmum Monol. c. 16.

(2) § 609.

(3) Jure ac merito S. Eulogius Orat. 5. apud Photium Cod. 230. „ In Deo, *inquit*, „ ens est supra esse: at nostrum esse neque proprie ens est. Quomodo enim sit pro„ prie ens, quod a non ente descendit, et quod natura sua in non ens desinit „?

(4) In 1. d. 25. q. 1. a. 2.

tamquam in uno genere generalissimo; nam ut infra ostendemus novem praedicamenta accidentium sunt suprema genera; non essent autem suprema, si in aliquo genere generalissimo convenirent (1). Accidens igitur ad genera accidentium est analogum.

616. Ad primum dist. ant. notio accidentis aeque communis est omnibus accidentibus, quoad rationem inhaerendi, conc. quoad rationem afficiendi substantiam, nego. Inhaerere substantiae, seu esse in substantia, omnibus quidem accidentibus commune est, quemadmodum omni enti commune est esse. At quoniam in ipso inhaerendi modo accidentia sunt primo diversa, ex diversa ratione, qua inhaerendo afficiunt substantiam; idcirco notio communis accidentis non est univoca ad genera accidentium, sed analoga; est enim in ipsis simpliciter diversa.

617. Ad secundum neg. maj. substantia enim generalis comparatur ut genus ad substantias inferiores, non autem accidens ad inferiora accidentia.

ARTICULUS VI.

Utrum omnis denominatio sit a forma.

618. Superest agere de denominativis. Ut autem scribit Clemens Alex. (2), *denominativa sunt, quae ex aliquo altero sunt denominata, ut a fortitudine fortis* (3).

619. Videntur autem denominationes non debere accipi a forma, I. quia plurima sunt quae denominantur a suis effectis, sicut a floribus arbor dicitur florens.

620. II. Denominatio quandoque est intrinseca, quandoque extrinseca, ut cum paries denominatur visus; visio autem non est forma parietis.

---

(1) Vide Damascenum Dialect. c. 36. ubi scribit: *Excepta substantia, reliqua novem praedicamenta, etiamsi accidentia sint, habere tamen singula, tam constituentes, quam dividentes differentias, ac unumquodque genus γενικώτατον generalissimum esse.*

(2) Strom. 8. p. 782.

(3) Damascenus Dialect c. 35. „ Sunt, *inquit*, nonnulla, quae inter univoca, et „ aequivoca medium locum tenent; atque nomine, et definitione partim conveniunt, „ partim dissident: quae quidem denominativa dicuntur; ut a Grammatica Grammaticus Nomine quippe conveniunt, verum nominis terminatione, hoc est, extrema syl- „ laba differunt. Ac rursus definitione conveniunt, ac discrepant; quoniam Grammatica „ scientia est: Grammaticus autem, substantia in qua est scientia „. Idem differentiam adsignat inter denominativa, et analoga, *quod denominativa ea a quibus denominata sunt, complectantur, ut grammaticus, grammaticam, justus justitiam. Quae autem ab uno dicuntur* (idest analoga attributionis) *nequaquam. Neque enim medicum instrumentum medicinam continet*

Propositio. *Quaelibet denominatio vel est a forma, vel ab aliquo se habente ad modum formae.*

621. Prob. In qualibet denominatione tria sunt, denominativum (1) sive subjectum denominatum; id quod denominat; et ipsa denominatio. Atqui denominatio non accipitur a denominativo; hoc enim est quod denominatur. Accipitur ergo ab eo quod denominat. Sed denominans, vel est forma, vel est aliquid se habens ad modum formae: nam denominans determinat subjectum denominatum: omne autem determinans, vel est forma, vel se habet ad modum formae (2). Denominatio igitur vel est a forma, vel ab aliquo se habente ad modum formae. Et per haec patet responsio ad primum.

622. Ad secundum dicimus, etiam extrinsecam denominationem esse ab aliquo se habente ad modum formae, quia denominans, licet extrinsece, determinat denominatum.

QUAESTIO XII.

De idearum seriebus, sive de Categoriis.

623. Quae graece Κατηγορίας latine *Praedicamenta* dicuntur (3), *praedicamenta* autem, inquit Clemens Alexandrinus (4), *dicimus esse elementa eorum quae sunt* (5). Sive ut in Scholis definiuntur: *Series generum, et specierum sub uno supremo genere contentorum* (6). De iis autem quaeremus 1. an sufficienter enu-

(1) Idem Damascenus ib. „ Nec grammatica, *ait*, nec musica, nec justitia denominativa sunt: sed grammaticus, musicus, et justus. Nam grammaticus a grammatica denominatur, et musicus a musica, et justus a justitia „.

(2) Licet S. Thomas 1. p. q. 13. a. 11. doceat, unumquodque denominari a sua forma, sicut a prudentia denominatur prudens; nihilominus ib. q. 37. a. 2. ait, contingere, *aliquid denominari per id quod ab ipso procedit, non solum sicut agens actione, sed etiam sicut ipso termino actionis, qui est effectus.* Sic autem explicat, quomodo Pater, et Filius dicantur se diligere Spiritu Sancto.

(3) Nam quod Graeci κατηγορέω, Latinis est *accuso*, et per translationem *enuncio*, sive *praedico*. Etenim in categoriis superiora de inferioribus praedicantur. Demonax in Herminum Peripateticum ex ambiguitate vocis, quod categoria vel praedicamentum, vel accusationem significet, ita lusit: *Equidem arbitror, Hermine, te non indignum decem categoriis*, idest, decem accusationibus.

(4) Strom. 8. pag. 782.

(5) Quintilianus l. 3. c. 7. praedicamenta vocat *elementa, circa quae versari videatur omnis quaestio.*

(6) De Categoriis agens Cassiodorus l. de art. et disc. liber. c. 3. scribit: „ Hoc opus Aristotelis intente legendum est, quando, sicut dictum est, quidquid homo loquitur, inter decem ista praedicamenta inevitabiliter invenitur „. At si Gassendum

merentur. 2. An recte sint ordinatae. Sic autem de universa serie objectorum idearum nostrarum satis erit constitutum.

ARTICULUS I.

Utrum Categoriae sufficienter enumerentur.

624. Pythagorei olim Categorias vigenti numerabant, quarum decem essent bonorum entium, et totidem malorum. In serie bonorum ponebant lumen, unum, intellectum, quietem, masculinum, dextrum, finitum, par, rectum, et quadratum. in serie malorum tenebras, multitudinem, opinionem, motum, foemininum; sinistrum, infinitum, impar, curvum et altera parte longius (1).

625. Platonici supremo genera rerum ita distribuebant, ut primum genus esset substantia: secundum, accidens quod in substantia: tertium, accidens in quo substantia: quartum motus: quintum relatio. In secundo genere ponebant quantitatem, qualitatem, figuram: in tertio locum, et tempus: in quarto actionem et passionem: in quinto omnia relativa (2).

626. Epicureis haec generum erat series:

> *Intervalla, viae, connexus, pondera, plagae,*
> *Concursus, motus, ordo, positura, figura* (3).

627. Ex junioribus Philosophis quidam (4) septem numerant Categorias his versibus comprehensas.

> *Mens, mensura, quies, motus positura, figura,*
> *Sunt cum materia cunctarum exordia rerum.*

---

audiamus l. 2. adv. Aristot. exerc. 3. n. 4. omnia in Categoriis *sic remanent confusa, ut categoriae omnes includantur vel in uno acari;* quasi in uno acari distingui plura non possint, quae ad diversas series pertineant. Genuensis autem Art. Log. Crit. l. 2. c. 4. § 6. putat categorias non alium usum habere, quam sophistice disserendi, et contendentibus ad solidam veritatis cognitionem noxias quoque esse. Nimirum haec dicenti sine ulla ratione debemus credere, cum tamen ipse statuat, nemini etiam docto credendum, nisi rationem reddat. Cur ergo Quintilianus loc. cit. Categorias *elementa* vocat *circa quae versari videatur omnis quaestio?* Cur Clemens Alexand. praedicamenta appellat *elementa eorum quae sunt?* Eruntne inutilia, et noxia hujusmodi elementa, quia sic placet Genuensi, aut etiam Auctori *Artis cogitandi*, quem citat? *Rerum*, inquit Boetius Praefat. in Praedic. Arist., *diversarum indeterminatam, infinitamque multitudinem, decem praedicamentorum paucissima numerositate conclusit* (Aristoteles), *ut quae infinita sub scientiam cadere non poterant, decem generibus propriis definita, scientiae comprehensione claudantur.*

(1) Vide S. Thom. 1. Metaph. lect. 6. Confer etiam Stanlejum Hist. Phil. T. 2. p. 8. sect. 1. c. 1. sqq.

(2) Vide Plotinum Enneade 6. l. 3. c. 3.

(3) Lucretius l. 2.

(4) Vide Purcholium Log. 1. p. c. 5.

Aliis qui putant, quietem esse meram privationem, Categoriae universae sunt:

Mens, corpus, motus, nexus, mensura, figura.

628. Aristoteles (1) decem recensuit Categorias, eaeque sunt *substantia*, *quantitas*, *relatio*, *qualitas*, *actio*, *passio*, *quando*, *ubi*, *situs*, *et habitus*, quae hisce exprimuntur versibus:

Arbor sex servos fervore refrigerat ustos.
Cras ruri stabo, sed tunicatus ero.

Arbor denotat substantiam; *sex* quantitatem; *servos* relationem; *fervore* qualitatem; *refrigerat* actionem; *ustos* passionem; *cras* quando; *ruri* ubi; *stabo* situm; *tunicatus* habitum (2).

629. Videtur autem haec distributio liberius effecta, I. quia praeterit ens, itemque plura accidentia, ut sunt quies, motus, cognitio, volitio; praeterit etiam vacuum, itemque universalia, et entia moralia, et artificialia. Divisio igitur mala est.

630. II. In eadem distributione plura continentur, quae sunt merae denominatione extrinsecae, scilicet, *ubi*, *tempus et habitus*. Ergo.

Propositio. *Absolutus est denarius Categoriarum numerus.*

631. Prob. ratione S. Thomae (3). Tot debent esse categoriae, quot modis ens contrahi potest ad diversa genera secundum diversum modum praedicandi: nam quot modis aliquid praedicatur, totidem significatur aliquid esse. Atqui decem sunt modi, quibus

---

(1) Sunt qui putant, librum de Categoriis adscribendum esse Architae. „ Architas „ (inquit Boëtius loc. cit.) duos composuit libros, quos καθόλου λόγου inscripsit, „ quorum in primo haec decem praedicamenta disposuit. Unde posteriores quidam non „ esse Aristotelem hujus divisionis inventorem suspicati sunt, quod Pythagoricus vir „ eadem conscripsisset; in qua sententia Jamblicus philosophus est non ignobilis, cui „ non consentit Themistius „ etc.

(2) Gassendus loc. cit. n. 1. arbitratur *alienam esse a Dialectica categoriarum tractationem*. Putasne, Gassendus animadverterit ad ea quae scribebat, dum haec „ dicebat? Adeatur Boëtius loc. cit. ubi utilitatem hujus Operis expendens: „ Cum „ res, *inquit*, infinitae infinitis quoque vocibus significarentur, et sub scientia venire „ non possent, hac definitione qua decem praedicamentorum divisio facta est, cuncta- „ rum rerum, et vocum significantium acquirimus disciplinam. Hinc est, quod ad Lo- „ gicam tendentibus, primus hic legendus liber occurrit, idcirco quod cum omnis Lo- „ gica syllogismorum ratione sit constituta; syllogismi vero propositionibus conjun- „ gantur; propositiones vero sermonibus constent: prima est utilitas, quid quisque „ sermo significet, propria scientiae definitione cognoscere „. Et paulo post: *Non de rerum generibus, neque de rebus* (primaria scilicet intentione, ut in aliis scientiis) *sed de sermonibus rerum genera significantibus in hoc opere tractatus habetur.* Inficiabiturne Gassendus, tractationem de sermonibus rerum genera significantibus ad Logicam pertinere?

(3 5. Metaph. lect. 9. et 3 Phys. lect. 5.

aliquid praedicari potest: nam praedicatum tripliciter se habere potest ad subjectum, uno modo, cum est id quod est subjectum, ut cum dico, Socrates est homo. Alio modo, cum praedicatum sumitur ab eo quod inest subjecto, ut cum dico, Socrates est Philosophus. Tertio modo, cum praedicatum sumitur ad eo quod est extra subjectum, ut cum dico, Socrates Athenis degebat. Si praedicatum est id quod est subjectum, habetur primum genus, nempe *substantia*, de qua omnia praedicatum si praedicatum sumitur ab eo quod inest, subjecto, hoc quod inest, vel inest per se, et absolute, vel cum respectu ad aliud. Si quod inest per se, consequitur materiam, habetur *Quantitas*, quae substantiam corpoream extendit in partes. Si consequitur formam, habetur *Qualitas*, quae substantiam modificat. Si est cum respectu ad aliud, habetur *Relatio*. Si autem Praedicatum sumitur ab eo quod est extra subjectum, vel hoc est omnino extra subjectum, nec est mensura subjecti, et dicitur *Habitus*, ut Socrates est calceatus. Si est mensura subjecti, cum mensura extrinseca sit vel tempus, vel locus, ex tempore habetur *Quando*, ex loco habetur *Ubi*, non considerato ordine partium in loco; quo ordine considerato habetur *Situs*. Si vero id a quo sumitur praedicatum, est aliquo modo in subjecto; si quidem est secundum principium, habetur *Actio*; nam actionis principium in subjecto est. Si autem est secundum terminum, habetur *Passio*; quia passio ad subjectum patiens terminatur. Constat, autem, inveniri non posse aliquod praedicatum, quod vel non sit id quod est subjectum; vel non sumatur ab eo quod inest subjecto, aut est extra subjectum. Absolutus igitur est denarius Categoriarum numerus (1).

---

(1) De hoc denario numero scribit Clemens Alexandrinus Strom. 8. pag. 782. „ Ex iis quae dicuntur absque complexione „ (idest, quae sunt incomplexa; complexa enim in praedicamentis directe non sunt, cum sint multiplicis essentiae, ut diximus § 581.) „ alia quidem significant οὐσίαν (*substantiam*), alia autem *quale*, alia vero *quantum*, „ alia autem quae *referuntur* ad aliquid, alia autem *ubi*, alia vero *quando*, alia „ autem *situm* esse, alia autem *habere*, alia vero *agere*, alia autem *pati*.... Ex iis „ autem quae collocantur sub decem praedicamenta, alia quidem per se dicuntur, ut „ novem praedicamenta; alia autem relata ad aliquid „. Et S. Augustinus l. 5. de Trin. c. 7. Arianis occurrens, docensque negationem additam non mutare praedicamentum, ejusdem denarii numeri meminit; ait enim: Sicut secundum *substantiam* ajo, „ Homo est, sic secundum substantiam nego, cum dico, Non homo est. Et cum quaeritur, quantus sit; et ajo, Quadrupedalis est, idest, quatuor pedum, secundum „ *quantitatem* ajo: qui dicit, Non quadrupedalis, secundum quantitatem negat. Candidus est, secundum *qualitatem* ajo; Non candidus est, secundum qualitatem nego. „ Propinquus est, secundum *relativum* ajo; Non propinquus est, secundum relativum „ nego. Secundum *situm* ajo, cum dico, Jacet; secundum situm nego, cum dico, „ Non jacet. Secundum *habitum* ajo, cum dico, Armatus est; secundum habitum „ nego, cum dico, Non armatus est .. Secundum *tempus* ajo, cum dico, Hesternus „ est; secundum tempus nego, cum dico, Non hesternus est. Et cum dico, Romae „ est, secundum *locum* aio; et secundum locum nego, cum dico, Non Romae est.

632. Reliquae, quas commemoravimus, categoriae expungendae sunt in iis, in quibus ad decem praedictas non reducuntur. Et quidem Pythagoreorum, et Epicureorum categoriae suprema genera esse non possunt. Quis enim dixerit, lumen, masculinum, quadratum, intervalla, figuras, etc. esse suprema genera? Categoriae Platonicorum, si *situm*, et *habitum* addas; demas vero *motum*, et *figuram*, ad nostras Categorias facile reducuntur. Categoriae juniorum Philosophorum in multis peccant, 1. quidem, quia in illis *mens* ponitur loco supremi generis; mens autem si accipiatur ut est communis Deo, Angelis, et hominibus, genus esse non potest, alioqui Deus sub genere contineretur, quod demonstravimus (1) esse non posse. Si autem accipiatur ut est communis Angelis et hominibus, nec etiam genus esse potest; ita enim homo esset mens corpori unita, adeoque non esset vere compositus ex anima et corpore. 2. Quia in illis *mensura* ponitur ut supremum genus, cum tamen ratio mensurae sit attributum quantitatis. 3. Quia ponitur *quies* ut genus supremum, quae tamen est mera privatio motus. 4. Quia neque *motus*, neque *figura* possunt esse suprema genera; motus quidem, quia reducitur ad actionem, vel passionem; figura vero, quia est species qualitatis. Denique si *nexus* accipiatur, ut illum juniores Philosophi accipiunt, pro partium textura, et ordine, nec etiam genus supremum esse potest: nam per ipsos corpora differunt ex diversa textura, et ordine partium. Qui autem fieri potest, ut id in quo aliqua differunt, habeat rationem supremi generis?

633. Ad primum respondemus, ens non praeteriri: nam illud est ex quo fit enumeratio decem categoriarum (2), ut dictum est (3): non constituit autem ens primam categoriam, quia genus esse non potest, ut demonstravimus (4). Quies praetermittitur, quia revera non est ens, sed privatio motus: in praedicamentis autem continentur entia, ut supra diximus (5); nisi velimus, privationes ad praedicamenta reduci, ut observavimus (6) ex S. Augustino. Motus praetermittitur, quia est aliquid incompletum, et reducitur ad diversa praedicamenta. Cognitio, et volitio minime

---

„ Secundum id quod est *facere* ajo, cum dico, Caedit; si autem dicam, Non caedit,
„ secundum id quod est facere nego, ut ostendam non hoc facere. Et cum dico, Va-
„ pulat, secundum praedicamentum ajo, quod *pati* vocatur; et secundum id nego,
„ cum dico, Non vapulat. Et omnino nullum praedicamenti genus est, secundum
„ quod aliquid ajere volumus, nisi ut secundum idipsum praedicamentum negare
„ convincamur, si praeponere negativam particulam voluerimus „.

(1) § 497.

(2 Boetius in Praedic. c. 4. *Divisio*, inquit, *fere est generis in species: praedicamentorum vero, quoniam genus unum non habent, divisio esse non potest, sed potius enumeratio est.*

(3) § 631. (4) § 602. (5) § 581.

(6) Vide not. 1. pag. 271. sq.

praetermittuntur; pertinent enim ad genus actionis. Vacuum praetermittitur, cum non sit aliquid positivum. Universalia, tantum abest, ut sint praetermissa, quin categoriae aliud non sint, quam series generum, et specierum: ad species autem reducuntur differentiae, ac proprietates, et logica accidentia; haec siquidem consequuntur essentiam jam constitutam. Entia moralia nec etiam sunt praetermissa; sunt enim habitus, vel actus humani: habitus autem pertinent ad genus qualitatis; actus ad genus actionis. Entia artificialia, si considerentur ex parte formae, non sunt praetermissa; forma enim artefactorum pertinet ad genus qualitatis. Si autem considerentur ex parte formae, et subjecti, nec etiam praetermittuntur, sed pertinent ad diversa praedicamenta cum enim sint unum *per accidens*, ad idem praedicamentum pertinere non possunt.

634. Ad secundum negamus, praedicamentis *ubi*, *quando*, et *habitus* contineri denominationes omnino extrinsecas: nam licet in illis denominans sit extrinsecum, denominatio tamen intrinseca est. Certe corporalia quae sunt in loco, circumscribuntur terminis loci, ut ita sint in uno loco, ut non sint alibi. Similiter quae sunt in tempore, continuo mutantur (1). Mutatur etiam aliquatenus vestis, cum induitur, reponitur, vel projicitur (2). Quis autem dixerit, haec omnia nihil esse aliud, quam denominationes extrinsecas (3)?

---

(1) *Dies non stant*, inquit S. Augustinus in Psal. 89., *non manent, celerrima mutabilitate transcurrunt, nec una hora in eis invenitur, in qua ita simus, ut non alia pars ejus transierit, alia ventura sit, nulla stet, ut sit.*

(2) Agens S. Augustinus in lib. 83. qq. qu. 73. de diversis modis quibus *habitum* dicimus: „ Tertium, *inquit*, genus est, cum ipsa quae accidunt, mutantur, ut habitum faciant, et quodam modo formantur ab eis, quibus habitum faciunt, sicut „ est vestis: nam cum reposita, vel projecta est, non habet eam formam, quam sumit, cum induitur, atque inducitur membris. Ergo induta accipit formam, quam „ non habebat exuta; cum ipsa membra, et cum exuuntur, et cum induuntur in suo „ statu permaneant „. Hinc explicat illud Apostoli de Christo Phil. 2. *Habitu inventus ut homo*, quod susceptione humanitatis, haec quidem mutata sit, non autem Verbum adsumens: „ Quo nomine (habitus) *ait*, oportet intelligi, non mutatum esse Verbum „ susceptione hominis, sicut nec membra veste induta mutantur: quamquam illa susceptio ineffabiliter susceptum suscipienti copulaverit „. Si haec Gassendo perspecta fuissent, abstinuisset, puto, ab irridendis Aristoteleis, neque sccipsisset l. 2. Exerc. 3. n. 4. *Categoria habitus erit paulo ditior, si ex sartoribus tamen, et armamentariis possit quidpiam corrogare, et surripere*. Nam cognovisset, categoriam habitus conferre posse ad Religionis nostrae explicanda dogmata, et ad Scripturarum intelligentiam.

(3) De praedicamento habitus haec accipe ex S. Thoma 3. Physic. lect. 5. „ In „ aliis animalibus natura dedit sufficienter ea quae ad conservationem vitae pertinent, „ ut cornua ad defendendum, corium grossum, et pilosum ad tegendum, ungulas, „ vel aliquid hujusmodi ad incidendum sine laesione. Et sic cum talia animalia dicantur armata, vel vestita, vel calceata, quodammodo non denominantur ab aliquo „ extrinseco, sed ab aliquibus suis partibus... Sed hujusmodi non poterant dari homini a natura; tum quia non conveniebant subtilitati complexionis ejus: tum propter multiformitatem operum quae conveniunt homini, in quantum habet rationem,

ARTICULUS II.

Utrum Categoriae a Peripateticis sint recte ordinatae.

635. Quia predicamenta ad Logicam pertinent quoad eorum coordinationem tantum, de hac modo agemus, de reliquis in aliis Philosophiae partibus.

636. Videtur autem non recte ordinari categoria substantiae, I. quia in illa dividitur substantia in corpoream, et incorpoream, cum potius dividenda sit in cogitantem, et extensam.

637. II. In hac categoria ponitur *vivens* sub corpore, cum tamen poni debeat supra corpus; nam vivens latius patet, quam corpus, quippe et Angeli vivunt.

638. III. Si *vivens* esset sub corpore, valeret argumentari a vivente ad corpus; ideoque dici posset: est vivens, ergo est corpus: quod tamen dici nequit. Melius ergo categoria substantiae ordinatur a junioribus Philosophis, ut substantia dividatur in mentem, et corpus; mens in Increatam, et creatam; creata in Angelos, et mentes humanas, etc.

Propositio. *Decem categoriae recte a Peripateticis sunt ordinatae.*

DE SUBSTANTIA.

639. Initium a substantia ducentes, haec quatuor modis potest accipi, I. pro essentia (1). Sic autem accepta, invenitur in omnibus generibus entium; omnia enim quae sunt, essentiam habent. 2. Prout significat individuum in genere substantiae, et vocatur *substantia prima* (2), et hypostasis (3), vel persona. 3.

„ quibus aliqua determinata instrumenta accommodari non poterant a natura; sed „ loco omnium inest homini ratio qua exteriora sibi praeparat loco horum quae aliis „ animalibus intrinseca sunt. Unde cum homo dicitur armatus, vel vestitus, vel cal- „ ceatus, denominatur ab aliquo extrinseco, quod non habet rationem neque caussae, „ neque mensurae. Unde est speciale praedicamentum, et dicitur habitus „. Vide eumdem S. Thom. 1. 2. q. 49. a. 1.

(1) S. Augustinus l. 12. de Civ. c. 2. „ Sicut, *ait*, ab eo quod est sapere, voca- „ tur sapientia, sic ab eo quod est esse, vocatur essentia; nomine quidem novo, quo „ usi veteres non sunt Latini sermonis auctores, sed jam nostris temporibus usitato, „ ne deesset etiam linguae nostrae, quod Graeci appellant οὐσίαν „. Vide S. Thom. l. de Ente, et Essen. c. 1. ubi similia scribit.

(2) *Prima*, inquam, quia, ut ait S. Thomas q. 7. de pot. a. 9. „ Prima intel- „ lecta sunt res extra animam, in quae primo intellectus intelligenda fertur „. Individua autem sunt extra animam.

(3) Vide Damascenum Dial. c. 30.

Prout significat substantiam creatam universaliter acceptam (1), et vocatur *substantia secunda* (2). Denique accipitur substantia, prout abstrahit a prima, et secunda, a creata, et increata, et vocatur substantia *communiter dicta* (3). Porro substantia constituens primam categoriam, sumi non potest pro *essentia*, alioqni nihil esset praeter substautiam (4). Neque sumitur pro *substantia prima;* quandoquidem individuum, et hypostasis genus esse non potest (5). Nec etiam sumitur pro substantia *communiter dicta*, alioqui Deus sub genere contineretur: quod demonstravimus (6) esse non posse. Itaque substantia quae primam categoriam constituit, est *substantia creata univers,m accepta*, seu ens creatum in se, et per se subsistens (7). Haec igitur est genus supremum. Substantiae autem creatae aliae quidem sunt materiae expertes, ut Angeli, aliae materiales, scilicet *corpora*. Corpora vero alia sunt caelestia, alia sublunaria.Caelestia sunt vel ipsi caeli, vel astra. Sublunaria vel sunt elementa, vel mixta. Ex mixtis quaedam sunt inanimata, ut ligna, lapides, metalla etc. quaedam animata (8), seu *viventia*, quorum aliqua sensu carent, ut arbores; quaedam sunt sensu praedita (9), scilicet *animalia*. Inter haec autem quaedam ratione sunt destituta, videlicet bruta; quaedam ratione utuntur, hoc est, homines (10). Recte igitur constituta est categoria substantiae.

---

(1) De utraque acceptione substantiae agens S. Augustinus l. 7. de Trin. c. 6. „ Substantia, *inquit*, vel persona non ita dicitur, sicut homo, quod est commune „ omnibus hominibus, sed quomodo dicitur hic homo, velut Abraham, velut Isaac etc. „

(2) *Secunda substantia* dicitur, quia, ut docet S. Thomas loc. cit. „ secunda „ intellecta dicuntur intentiones consequentes modum intelligendi, haec enim secundo „ intellectus intelligit, inquantum reflecitur supra seipsum, intelligens se intelligere, „ et modum quo intelligit „.

(3) Vide S. Thom. in 1. d. 25. q. 1. a. 1. ad 7.

(4) Hoc sensu ait S. Augustinus in Psal. 68. ser. 1. n. 5. „ intelligitur alio modo „ substantia illud quod sumus quidquid sumus.... Naturae ipsae substantiae dicuntur. „ Deus est quaedam substantia; nam quod nulla substantia est, nihil omnino est „.

(5) Idem S. Augustinus l. 7. de Trin. c. 6. „ Non sicut homo, *inquit*, subdividitur in Abraham, Isaac, et Jacob, ita unus homo in aliquos singulos homines subdi- „ vidi potest; omnino enim non potest, quia unus homo jam singulus homo est „.

(6) § 497. (7) Vide Damascen. Dialect. c. 47.

(8) De plantis loquens S. Augustinus l. 1. de Civ. c. 20. *Et hoc*, inquit, *genus rerum, quamvis non sentiat, dicitur vivere: ac per hoc potest et mori*. Quod probat ex Psal 77. v. 47. *Occidit in grandine vineas eorum*.

(9) Vide quae diximus not. 7. p. 170.

(10) Seneca epist. 59. „ Homo, *inquit*, species est, equus species est, canis species. „ Ergo commune aliquod quaerendum est his omnibus vinculum, quod illa comple- „ ctatur, et sub se habeat. Hoc quid est? animal. Ergo genus esse coepit omnium „ horum, quae modo retuli, hominis, equi, canis animal. Sed sunt quaedam quae „ animam habent, nec sunt animalia Placet enim satis, et arbustis animam inesse. „ Itaque et vivere illa, et mori dicimus. Ergo animantia superiorem tenebunt locum, „ quia et animalia in hac forma sunt, et sata. Quaedam anima carent, ut saxa. Ita- „ que aliquid erit animantibus antiquius, scilicet, corpus. Hoc si dividam, ut dicam,

640. Ad substantiam hae proprietates accedunt. 1. Ut non sit in altero tamquam in subjecto (1). 2. Ut non habeat contrarium (2). Ut non suscipiat magis et minus. 4. Ut sit subjectum contrariorum.

DE QUANTITATE.

641. Quantitas est primum accidens afficiens substantiam corpoream (3): proinde definitur: *accidens extendens substantiam* (4). Extensio autem fieri potest vel ita ut una pars sit alteri continua, vel ita ut una pars sit ab altera discreta. Quapropter quantitas (5) recte dividitur in continuam, et discretam. Extensio autem continua, vel est in longum tantum, et dicitur linea; vel est in longum, et latum, et dicitur superficies; vel est in longum, latum, et profundum, et dicitur corpus (6). Quantitas discreta est numerus, qui dividitur in parem, et imparem. Recte igitur distributa est categoria quantitatis.

642. Sex autem recensentur quantitatis proprietates, 1. divisibilitas in partes. 2. Extensio relate ad locum. 3. Impenetrabilitas. 4. Mensurabilitas. 5. Ratio aequalitatis, vel inaequalitatis. 6. Figurabilitas.

DE RELATIONE.

643. Relatio communissime accepta est *ordo unius rei ad*

„ corpora omnia aut animata esse, aut inanimata, etiamnum est aliquid superius, „ quam corpus. Dicimus enim: quaedam corporalia esse, quaedam incorporalia. Quid „ ergo erit, ex quo haec diducantur „? Ipse autem Seneca statuit, hoc esse *Quod est*; nos autem dicimus esse substantiam.

(1) Confer S. August. l. 7. de Trin, c. 5. ubi scribit; „ De his rebus recte intel- „ ligitur (substantia), in quibus subjectis sunt ea quae in aliquo subjecto esse dicun- „ tur, sicut color, aut forma in corpore. Corpus enim subsistit, et ideo substantia „ est; illa vero in subsistente, atque subjecto corpore, quae non substantiae sunt, „ sed in substantia „.

(2) Idem S. August. l. de nat. et grat. c. 51. „ Substantiae, *inquit*, non per „ seipsas, sed per suas qualitates, sicut aqua, et ignis, dicuntur sibi esse contrariae „.

(3) Vide S. Thom. 1. 2. q. 52. a. 1. et S. August. epist. 187. al. 57. c. 4. Cum sit „ corpus, *inquit*, aliqua substantia, quantitas ejus in magnitudine molis ejus „.

(4) Loquimur hic de quantitate molis; nam quantitas successiva, seu tempus, non est propria species quantitatis; in tempore enim nulla pars permanet.

(5) Neque hic loquimur de quantitate virtutis, quae proprie quantitas non est, sed accipitur vel ex praestantia naturae; vel ex duratione, aut efficacia operandi; et convenit etiam substantiis immaterialibus, Vide S. Aug. l. de quant. animae c. 32 n. 69. sqq. et S. Thom. 1. p. q. 42. a. 1.

(6) Corpus intellige mathematicum, non physicum. De utroque S. Basilius Hom. 3. Hexaëm. n. 4. scribit; „ Philosophi hoc corpus dicunt firmum, quod quasi solidum „ est, et plenum, quod ita appellatur, ut a mathematico distinguatur. Est autem ma- „ thematicum, quod in solis consistit dimensionibus, in latitudine, inquam, ac pro- „ funditate, et longitudine „.

aliam (1). Dividitur in *realem*, et *rationis* (2). Realis est inter res, quae naturalem ordinem habent inter se (3). Sic pater refertur ad filium, filius ad patrem. Relatio realis, alia vocatur *transcendentalis*, et *secundum dici*, alia *praedicamentalis*, et *secundum esse* (4). Prior est res absoluta in seipsa, secundario autem ordinata ad aliud (5), ut relatio moventis, et moti (6). Posterior est ipsum *accidens relativum* (7); et definitur, *accidens reale, cujus totum esse est ad aliud*. Haec posterior constituit praedicamentum relationis, et idcirco dicitur *praedicamentalis*. Nam relatio communissime accepta, non potest esse supremum genus; alioquin et Relationes Divinae continerentur sub genere: quod demonstravimus (8) esse non posse. Similiter relatio quae abstrahit a relatione reali, et rationis, non potest esse genus supremum; nam ens reale, et rationis nequeunt in uno genere convenire, cum sint primo diversa. Relatio autem *transcendentalis*, cum sit primario res absoluta, pertinet ad categorias, ad quas res illae absolutae pertinent (9). Igitur relatio quae est accidens relativum, constituit supremum genus hujus categoriae.

644. In relativis autem possunt considerari, 1. subjectum quod refertur, 2. terminus ad quem refertur, 3. ratio, seu caussa, et fundamentum, propter quod refertur, 4. ipsa relatio quae in hisce relativis primario significatur. Sic pater est subjectum quod refertur ad filium; filius est terminus, ad quem pater refertur; generatio est ratio propter quam pater ad filium refertur; paternitas est ipsa relatio. Atqui relationes non distinguuntur specie ex subjectis; possunt enim in uno eodemque subjecto reperiri plures specie diversae relationes: igitur distingui debent ex terminis et rationibus, sive fundamentis referendi.

645. Jamvero rationes, ab quas unum ad alterium referri potest, sunt 1. convenientia, vel discrepantia inter se, sive, ut

(1) S. Thomas q. 7. de pot. a. 9. Qua ex definitione S. Augustinus l. 5. de Trin. c. 5. infert, relationem ex proprio conceptu nullam imperfectionem involvere, proindeque reperiri posse inter Divinas Personas.

(2) De relatione rationis vide quae diximus q. 2. a. 3.

(3) Confer S. Thom. 1. p. q. 13. a. 7. et q. 28. a. 1.

(4) S. Thom. ib. q. 13. a. 7 ad 1. De utraque videri potest S. August. l. 5. de Trin. c. 16. ita scribens: „ Ea sunt accidentia relativa, quae cum aliqua mutatione „ rerum, de quibus dicuntur, accidunt. Sicut amicus relative dicitur; neque enim „ esse incipit, nisi cum amare coeperit: fit ergo aliqua mutatio voluntatis, ut amicus „ dicatur. Nummus autem cum dicitur, pretium, relative dicitur nec tamen mutatus „ est, cum esse coepit pretium; neque cum dicitur pignus, et si qua sunt similia „.

(5) Dicitur *transcendentalis*, quia consequitur quodlibet ens creatum; nullum enim creatum ens est, quod non aliquo modo referatur ad aliud.

(6) Vide S. Thom. 1. p. q. 13. a. 7. ad 1.

(7) Vid. not. 4. huj. pag. (8) § 497.

(9) Quapropter S. Augustinus l. 7. de Trin. c. 4. „ Absurdum est, *inquit*, ut „ substantia relative dicatur: omnis res ad seipsam subsistit „.

ajunt, *unitas, et numerus*, 2. *Actio*, vel *passio*. 3. Ratio *mensurae, et mensurabilis* (1). Triplex est igitur species relationis. Et quidem si duo conveniunt in natura, ut duo homines, relatio dicitur *identitas*: si in quantitate, ut duo triangula perfecte cohaerentia, relatio dicitur *aequalitas*; si in qualitate, ut duae figurae similes, relatio dicitur *similitudo*. Si vero discrepent in natura, relatio dicitur *diversitas* (2); si in quantitate, *inaequalitas*; si in qualitate, *dissimilitudo*. (3).

646. Ad alteram speciem relationis pertinet relatio caussae ad effectum, et effectus ad caussam. Sic David dicitur pater Salomonis, quia ipsum genuit: Salomon dicitur filius Davidis, quia a Davide genitus.

647. Denique relatio potentiarum, et habituum ad objecta pertinet ad tertiam speciem; siquidem potentiae, et habitus mensurantur ex objectis: ex ipsis enim speciem accipiunt (4).

648. Ex relationibus autem quaedam sunt *mutuae*, quaedam *non mutuae*. *Et mutuae* quidem dicuntur, si in termino respondet alia relatio ejusdem speciei, ut paternitati filiatio. *Non-mutuae* dicuntur, si in termino non respondet alia relatio ejusdem speciei (5).

649. Relativorum porro hae sunt proprietates, 1. quod inter

---

(1) Rationem accipe ex S. Thoma 5. Metaph. lect. 17. „ Cum relatio quae est in „ rebus, consistat in ordine quodam unius rei ad aliam, oportet, tot modis hujus- „ modi relationes esse, quot modis contingit, unam rem ad aliam ordinari. Ordinatur „ autem una res ad aliam, vel secundum esse, prout esse unius rei dependet ab alia; „ et sic est tertius modus. vel secundum virtutem activam, et passivam, secundum „ quod una res ab alia recipit, vel alteri confert aliquid; et sic est secundus modus: „ vel secundum quod quantitas unius rei potest mensurari per aliam, et sic est „ primus modus „.

(2) De relationibus *unitatis*, et *diversitatis* loquens S. Augustinus ep. 170. al. 66. n. 6. „ Relativa, *inquit*, aliquando eadem sunt, aliquando diversa. Eadem, scilicet, „ cum frater refertur ad fratrem, amicus ad amicum, vicinus ad vicinum, cognatus „ ad cognatum.... In his enim quod est iste ad illum, hoc est ille ad istum „. (Has relationes appellant *aequiparantiae*.) „ Diversa sunt autem, sicut pater ad filium, „ filius ad patrem, socer ad generum, gener ad socerum, dominus ad servum, servus „ ad dominum „. (Has vocant *disquiparantiae*.) „ Non est quidem hoc iste ad illum, „ quod ille ad istum; sed ambo tamen homines sunt etc. „

(3) Hinc S. Basilius epist. 8. al. 141. n. 3. docet, in Divinis Filium Patri dici non posse neque similem, neque dissimilem; *enimvero simile, et dissimile, qualitatum habita ratione, dicuntur: Deus autem liber est a qualitate.*

(4) Vide S. Thom. 5. Metaph. lect. 17.

(5) Non mutua est relatio creaturae ad Deum, quia licet haec relatio sit accidens creaturae, nullum tamen accidens in Deo est, quo referatur ad creaturam, sed sola relatio rationis. Vide S. Thom. 1. p. q. 13. a. 7. Hinc S. Augustinus l. 5. de Trin. c. 16. explicat, quomodo aliqua in tempore dicantur de Deo, quin Deus mutetur, ut cum dicitur dominus creaturae, quae sempiterna non est: „ Quod ergo, *inquit*, tem- „ poraliter dici incipit Deus, quod antea non dicebatur, manifestum est relative dici, „ non tamen secundum accidens Dei, quod ei aliquid acciderit, sed plane secundum „ accidens ejus ad quod dici aliquid Deus incipit relative „.

se opponantur relative (1), sed non sint per se contraria. 2. Quod per se non suscipiant magis, et minus. 3. Quod convertantur ad invicem (2). 4. Quod sint simul natura, et cognitione, hoc est, simul existant, et simul cognoscantur (3).

DE QUALITATE.

650. Omnis qualitatis divisio quatuor speciebus continetur, quarum prima est *habitus*, et *dispositio*; altera, *potentia*, et *impotentia*: tertia *passio*, et *patibilis qualitas* (4); quarta *forma*, et *figura*. Nam *qualitas proprie importat quemdam modum substantiae* (5). Totidem ergo debent esse species qualitatis, quot modis substantiae, sive subjecta affici possunt. Determinatio autem subjecti potest accipi, vel relate ad ipsam naturam subjecti: vel secundum actionem, et passionem: vel secundum quantitatem (6). Si consideretur relate ad ipsam naturam subjecti, haec potest bene, vel male se habere. Habitus autem, et dispositio determinant ipsam naturam subjecti ad bene, vel male se habendum (7). Et quidem si determinatio dimoveri per se (8) difficiliter possit, dicitur *habitus* (9). Si autem ea determinatio dimoveri facile possit,

---

(1) Vide Damascenum in Dialect.

(2) „ Omnia quae relative dicuntur, ad invicem dicuntur „ inquit, S. Augustinus l. 7. de Trin. c. 1.

(3) Vide S. Thom. q. 7. de pot. a. 8. ad 1.

(4) Vide S. Thom. 7. Phys. lect. 5.

(5) Vide S. Thom. 1. 2. q. 49. a. 2. Ne autem Juniores Philosophi Scholasticos accusent, quod puras voces venditent, rogamus, ut legant Homiliam 6. S. Basilii in Hexaëm. ubi n. 3. scribit: „ Nec cuiquam incredibile videatur quod dictum est, lucis „ scilicet splendorem aliud quiddam esse; aliquid vero aliud, ipsum corpus luci sub„ jectum. Primum quidem ex eo quod composita omnia sic a nobis dividantur, et in „ recipientem substantiam, et in *qualitatem* ipsi advenientem. Quemadmodum igitur „ aliud natura est albor, aliud corpus dealbatum; sic etiam quae modo retulimus, „ licet natura diversa, tamen Creatoris potentia fuere conjuncta „.

(6) Vide S. Thom. 1. 2. q. 49. a. 2.

(7) S. Augustinus l. 83. qq. q. 73. „ Multis modis, *inquit*, habitum dicimus: vel habitum animi, sicut est cujuscumque disciplinae perceptio, usu roborata, atque „ firmata: vel habitum corporis, secundum quem dicimus, alium alio esse succulen„ tiorem, et validiorem quae magis proprie habitudo dici solet; vel habitum eorum quae „ membris nostris accommodantur extrinsecus, secundum quem dicimus vestitum, calcea„ tum, armatum, et si quod ejusmodi est. In quibus omnibus generibus (siquidem nomen „ hoc dictum est ab illo verbo quod est habere) manifestum est, in ea re dici habi„ tum, quae accidit alicui, ita ut eam possit etiam non habere „.

(8) *Per se*, inquam; nam ex conditione subjecti aliquando habitus facile dimovetur. Sic habitus scientiae, dum non excolitur, amittitur.

(9) Hinc Cicero Top. 1. *Habitus*, ait, *in aliqua perfecta, et constanti animi, aut corporis absolutione consistit*. Verum habitus corporis proprie habitus non sunt, ut not. 5. pag. praec. animadvertimus cum S. Augustino, cui S. Thomas subscribens, ait q. 10. de ver. a. 2. „ Ea quae superadduntur in potentiis sensitivis, non superad-

dicitur *dispositio*. Habemus igitur primam qualitatis speciem, quae rursus dividitur: nam habitus alius est infusus, ut habitus virtutum Theologicarum, Fidei, Spei, et Caritatis; alius est acquisitus, qui vel est intellectualis, vel moralis. Intellectualis quintuplex est, ut supra diximus (1). Moralis dividitur in virtutes cardinales, Prudentiam, Justitiam, Temperantiam, Fortitudinem, et in vitia ipsis opposita. Dispositio autem alia est spiritualis, ut opinio: alia corporalis, ut sanitas.

651. Jamvero determinatio subjecti secundum actionem, et passionem, pertinet ad secundam, et tertiam speciem qualitatis. Secundum actionem quidem: nam ut subjectum operetur, debet esse instructum vi, et facultate operandi, sive *principio proximo operativo*. Haec facultas si plurimum valeat, dicitur *potentia* (potentia, inquam activa) (2): si parum, dicitur *impotentia* seu *tenuis potentia*. Utraque autem dividitur in plures species, vegetandi, sentiendi, intelligendi, appetendi, movendi, etc. (3).

652. Si autem determinatio subjecti sit secundum passionem, habetur tertia species qualitatis. *Passio* autem dicitur 1. quaecumque receptio (4), sic vero pertinet ad aliam categoriam, de qua infra; 2. cum in subjecto recipitur aliquid cum abjectione alterius rei, quae ipsi convenit ex natura, vel ex propria inclinazione: sic pati dicitur qui infirmatur, quia abjicitur sanitas; 3. cum abjicitur aliquid quod subjecto non convenit, et sic pati dicitur etiam qui sanus evadit, aegritudine abjecta (5); 4. sumitur pro motibus appetitivis, quibus animal prosequitur bonum, et aversatur malum; et sic amor, ira, odium dicuntur passiones (6); 5. accipitur passio pro qualibet qualitate alterante subjectum, quae quidem si cito transit, ut rubor ex verecundia, dicitur *passio*; si diu perseverat, ut pallor ex temperamento, dicitur *passibilis qualitas* (7).

„ duntur per modum habitus, sed per modum passionis. In potentiis vero intellectivis „ animae per modum habitus; quia sensitiva pars agitur instinctu naturae magis, „ quam agat; intellectiva vero pars est domina sui actus; et ideo competit ei habere „ promptitudinem ad actus, ut possit operari, cum libet „.

(1) § 184.

(2) Vide S. Augustinum l. de nat. et grat. c. 45. sqq. et S. Gregorium Nyssenum l. 12. con. Eunomium, ubi sic habet: „ In iis quibus inest a natura efficiendi vis et „ facultas, alterum *potentia* consideratur, alterum, secundum actus expletionem. „ Quemadmodum exempli gratia, navium fabricatorem semper esse potentia dicimus „ eum, qui aedificandae navis arte praeditus est; operari vero, cum in operibus „ ipsis suam ostendit scientiam „.

(3) Confer S. Thom. 1. de anima lect. 12.

(4) Sic intellectio quandoque dicitur passio, non quod vera actio non sit, sed quia in intellectu recipitur.

(5) Vide S. Thom. 1. 2. q. 22. a. 1.

(6) Vide S. August. l. 9. de Civ. c. 4.

(7) Hanc posteriorem idem S. Augustinus l. 5. con. Julian. c. 18. vocat *affectionalem qualitatem*; priorem vero illam, *affectionem*. „ Quantum ad animum attinet:

Postremo modo accepta passio constituit hanc tertiam speciem, qua continentur omnes sensibiles qualitates alterantes subjectum, ut calor, frigus etc.

653. Denique determinatio subjecti secundum quantitatem pertinet ad quartam speciem qualitatis, scilicet, ad *formam*, et *figuram*. Ac figura quidem consequitur quantitatem molis; figura enim est, quae termino, vel terminis continentur (1): nulla autem quantitas est quae non aliquibus terminis contineatur. Figurarum porro multae sunt species, circuli, parallelogrammi etc. Forma vero hic accipitur non pro forma naturali, sed pro ea quam artifex ponit in materia subjecta, disponendo ejus partes ex regulis artis (2).

654. Qualitatum hae recensentur proprietates, 1. habere contrarium, 2. suscipere magis et minus, 3. fundare rationem similitudinis, vel dissimilitudinis. Haec tertia proprietas convenit omnibus speciebus. Prima, et secunda conveniunt primae, et tertiae speciei.

DE ACTIONE, ET PASSIONE.

655. Cum aliquid fit, effectus emanat ab agente, et in subjecto recipitur. Emanatio dicitur *actio*; receptio dicitur *passio*; fieri dicitur *motus*, vel *mutatio*; motus quidem, si effectus producitur in tempore, mutatio si producitur in instanti. *Agens* vero est caussa efficiens, quae si agit virtute propria, dicitur caussa *principalis*; si agit virtute alterius, dicitur *instrumentalis*. Itaque *actio* est emanatio effectus ab agente: *passio* est receptio effectus in subjecto (3).

656. Actio autem quandoque producit effectum in alio subjecto extra ipsum agens, ut urere, secare, etc. quandoque manet in ipso agente, ut intelligere, velle, etc. Prior vocatur *actio transiens*; posterior, actio immanens (4). Haec autem aliquando

---

„ affectio est timere, affectionalis qualitas, timidum esse. Sic aliud est iratus, aliud „ iracundus; aliud ebrius, aliud ebriosus. Illae affectiones, istae affectionales sunt „ qualitates. Quantum autem ad corpus, sic aliud est pallens, aliud pallidus; aliud „ rubens, aliud rubicundus, et si qua hujusmodi, quorum plurimis desunt usitata „ vocabula „. Vide S. Thom. 3. p. q. 63. a. 2. ad. 2,

(1) S. Thom. 7. Phys. lect. 5.

(2) Vide S. Thom. 1. 2. q. 49. a. 2.

(3) Vide S. Thom. in 1. d. 8. q. 4. a. 3. ad. 3.

(4) Vide S. Thom. 1. p. q. 18. a. 3. ad 1. Confer etiam S. Augustinum in illud Psal. 126. *Ita filii excussorum*, scribentem: „ Qui excutit, aut se excutit, aut ali- „ quid aliud: si aliquid aliud excutiat, excutiens est, excussus non est; si autem se „ excutiat, et excutiens est, et excussus. Intendite, hoc planius dicam, si potuero. Si „ aliud excutiat, excutiens est, non excussus: si ab alio excutiatur, excussus est, non „ excutiens: si autem excutiat seipsum, excutiens est, quia excutit se, et excus- „ sus, quia excutitur a se „.

ita manet in agente, ut nihil extra producat, et dicitur *formaliter immanens;* aliquando ita manet in agente, ut nihilominus producat aliquid extra ipsum agens, ut est actio qua Angeli movent corpora, et vocatur *virtualiter transiens.* Actiones immanentes sunt intellectio, appetitio, sensatio, vegetatio. Actiones transeuntes, aliae quidem sunt naturales, illae nimirum quibus substantiae, vel accidentia producuntur; aliae artificiales, quibus pro diversitate artium diversa opera artificiose fiunt.

DE RELIQUIS CATEGORIIS.

657. *Ubi* communissime acceptum significat praesentiam rei in loco; quae quidem praesentia non solum creatis rebus, sed etiam Deo convenit, qui ob suam immensitatem est ubique praesens. *Ubi* creatarum rerum dividitur in *spirituale*, seu *definitum*, et *corporale*, sive ut vocant, *circumscriptivum*. *Ubi* vero spirituale aliud est Angelicum, sive praesentia Angelorum in loco, in quo aliquid extra operantur (1); aliud est animae humanae in corpore quod informat. Accedit *ubi Sacramentale* quo Christus ineffabili modo est realiter praesens in Eucharistia sub speciebus panis, et vini (2). Hae autem ubicationes ad hanc categoriam non pertinent (3). Itaque *ubi circumscriptivum* dumtaxat, sive proportio locati ad locum (4), est hujus categoriae genus supremum. *Quid enim*, ut ait S. Augustinus (5), *potest contineri loco, nisi corpus?* Dividitur autem *ubi circumscriptivum* pro divisione locorum, nimirum, sursum, deorsum, ante, retro, dextrorsum, sinistrorsum.

658. *Situs* aliud non est, quam positio, sive ordo partium corporis secundum locum (6). Partes autem corporis possunt esse positae in loco, vel secundum ordinem a natura praestitutum, vel praeter hujusmodi ordinem. Quare situs alius est *naturalis*, ut quod in homine caput sit pars superior; Deus enim

Os homini sublime dedit, Caelumque videre.

Alius est *praeternaturalis*, ut si brachium luxetur.

---

(1) Vide S. Thom. 1. p. q. 52. a. 1. statuentem differentiam inter ubi *definitivum* Angelorum, et ubi *circumscriptivum* corporum.

(2) Confer S. Thom. 3. p. q. 76. a. 5. ad 1. quo loco ponit differentiam inter ubi *sacramentale*, et ubi *definitivum*.

(3) „ Quia idoneus est (inquit S. Augustinus Tract. 111. in Joan. n. 3.) loca ista, „ vel quae sunt in locis istis, sine spatiosis capacitatibus, et sine corporeis molibus „ cogitare „? Nam ut idem S. Augustinus advertit Epist. 110. al. 120. c. 23. n. 57. „ Localia spatia non occupant, nisi corporum moles. Non est hoc spiritus vitae, non „ est hoc anima rationalis, multo minus Deus omnium benignissimus conditor „.

(4) Vide S. Thom, 5. Metaph. lect. 9.

(5) Ser. 50. al. 15. de diversis, c. 9.

(6) Vide S. Thom. 5. Metaph. lect. 17.

659. Proportio rei existentis ad tempus, a quo mensuratur, dicitur *quando* (1). Species ejus sunt heri, cras, hodie etc. Tempus autem differt ab aeternitate, et ab aevo; ab aeternitate quidem, quia aeternitas non habet neque initium, neque terminum, sed est tota simul (2). Ab aevo autem, quia aevum est mensura creaturae, quae *habet initium, et non habet terminum* (3); cujusmodi est duratio Angelorum, et animarum rationalium. Tempus vero est mensura rerum, quae habuerunt initium, et terminum sunt habiturae, hoc est, rerum omnium corruptioni obnoxiarum, ideoque mutabilium tam secundum operationem, quam secundum esse (4).

660. Denique cum *habitus* significet ordinem indumenti ad indutum, ejus categoria dividitur pro diversitate indumentorum (5).

661. Ad primum dicimus, substantiam dividi non posse in cogitantem, et extensam; nam licet cogitare sit proprietas substantiae spiritualis, et extensio sit proprietas substantiae corporeae, non sunt tamen differentiae essentiales dividentes substantiam; nam neque essentia substantiae spiritualis in actuali cogitatione, neque essentia corporis physici in actuali extensione posita est, ut alibi ostendemus.

662. Ad secundum respondemus, non omne vivens poni sub corpore, sed vivens per animam, seu quod constituitur ex corpore, et anima. Angeli autem viventes sunt, non ea vita quae est ab anima, sed per suam substantiam, cui convenit agere se ad operationem (6).

663. Ad tertium concedimus, omne vivens per animam habere corpus; negamus vero, omne vivens esse corpus: quia non omne quod vivit, per animam vivit; anima enim, et Angeli vivunt per propriam substantiam, quatenus se agunt ad operandum. Quare autem substantia dividi non possit in mentem, et corpus, dictum est supra (7).

QUAESTIO XIII.

De Hypotheoriis.

664. Hypotheoriis, quae vulgo *Postpraedicamenta* dicuntur, quidam continentur modi diversa rerum genera consequentes (8). Hi autem modi quinque recensentur, 1. *oppositio*, 2. *prioritas*,

(1) Vide S. Thom. 3. phys. lect. 5.

(2) S. Augustinus in Psal. 109. n. 16 „ Noli, *inquit*, quaerere quando; aeternitas „ non habet quando. Quando, et aliquando verba sunt temporum „.

(3) S. August. l. 4. de Gen. ad litt. c. 18. n. 32.

(4) S. Thom. 1. p. q. 10. a. 5.

(5) Vide S. Thom. 11. Metaph. lect. 12.

(6) Vide S. Thom. 1. p. q. 18. a. 2.

(7) § 632.

(8) Confer S. Thom. 1. 2. q. 49. a. 1.

3. *simultas*, 4. *motus*, 5. *modus habendi* (1). De motu copiose agemus in Physica. De reliquis modo, ac 1. de oppositionis divisione; 2. de simultate, et prioritate. Deinde agemus de modis.

ARTICULUS I.

Utrum oppositionis divisio sit adaequata.

665. Oppositio repugnantiam quamdam praesefert inter ea quae invicem opponuntur: quae quidem debent esse distincta; nulla enim res sibi ipsi repugnat (2). Quadruplex est oppositio, 1. relativa, 2. contraria, 3. privativa, 4. contradictoria.

666. Ac relativa quidem, est *repugnantia inter duo, eo quod unum refertur ad aliud.* Sic pater opponitur filio (3). Est autem haec oppositio omnium minima; non enim destruit alterum extremum, sed tantummodo distinguit unum extremum ab altero; atque invenitur inter Divinas Personas, quae per oppositionem relativam distinguuntur inter se (4).

667. Oppositio contraria, est *repugnantia inter duas formas ejusdem generis proximi, quae ab eodem subjecto mutuo se expellunt*, ut inter calorem, et frigus. Proinde ea dicuntur contraria, quae sub eodem genere proximo (5) maxime distant, et mutuo se destruunt (6).

---

(1) Boëtius in Aristotelis Praedicamenta l. 2. c. 10. quamquam refert, Andronicum non putare hanc de Postpraedicamentis adjectionem Aristoteli esse adscribendam, nihilominus ait: „ Porphyrius hanc adjectionem vacare, et carere ratione non putat; „ cujus hanc prodidit caussam. Ut enim multa sunt, quae quod communibus conce- „ ptionibus non esse suggererent, in hujus libri principiis ab Aristotele praedicta sunt, „ ut de aequivocis, et univocis, et denominativis, et de iis omnibus usque ad sub- „ stantiae disputationem, quae ad ipsorum commentorum utilitatem cognitionemque „ praedicta sunt; ita et quaedam fuisse, quae essent quidem in communibus sensibus, „ egerent tamen utilioris divisionis modo; haec diligenter supposita sunt, ut quid „ essent, prope teneretur, ne falsis opinionibus inductus audientis animus laederetur „. Qua sane Porphyrii ratione praeoccupata jampridem fuit instantia Gassendi Aristoteleis exprobrantis l. 2. Exerc. 3. quod male diviserint ens in decem categorias, propterea quod praeter illas decem, et Antepraedicamenta, et Postpraedicamenta probentur; minime animadvertens, tam illa, quam ista ad Praedicamenta reduci; illa quidem tamquam principia, ista vero tamquam adfectiones rerum in diversis Praedicamentis positarum. Quemadmodum nescisse videtur, quaenam sint, et dicantur, *transcendentia*. Si enim tenuisset, *transcendentia* dici, quae per omnia genera veluti divagantur, non ausus fuisset scribere: *Audio esse quaedam transcendentia, quae categoriae nullis catenis stringere, ac tenere valeant.*

(2) Vide S. Thom. 1. p. q. 28. a. 3. (3) Vide S. Thom. Opusc. 37. c. 1.

(4) S. Thom. 1. p. q. 40. a. 2.

(5) *Proximo*, inquam, ut calor, et frigus; nam si distent in genere remoto, ut lapis, et homo, disparata dicuntur, non opposita.

(6) S. Augustinus Enchir c. 14. „ Nullus cibus, *inquit*, simul dulcis, et amarus: „ nullum corpus simul ubi album, ibi et nigrum, nullum simul ubi deforme, ibi et „ formosum „.

668. Privativa oppositio est *repugnantia inter formam, ejusque carentiam in subjecto apto ad illam habendam*, ut inter visionem, et caecitatem (1). Differt autem negatio a privatione, quod negatio sit carentia formae in subjecto minime apto ad illam habendam, ut caecitas in lapide. Privatio vero duplex est: una quidem quae tollit actum, non potentiam, ut tenebrae, quae auferunt praesentiam lucis in aere; altera, quae tollit simul actum, et potentiam, ut caecitas. Ab ista ad formam non est naturaliter reditus, bene vero ab illa (2). Etsi vero privatio secundum se non suscipiat magis, et minus: est enim carentia formae: nihilominus prout forma ei opposita potest suscipere magis, et minus, etiam privationes dicuntur majores, vel minores. Sic tenebrae aliquando majores, aliquando minores sunt pro majori, vel minori lucis defectu (3).

669. Denique oppositio contradictoria est *repugnantia inter ens, et non ens;* estque propterea omnium maxima, nec habet medium, quod esse non potest inter ens, et non ens.

670. Videtur autem hujusmodi divisio redundare, I. quia in qualibet oppositione unum oppositum habet negationem alterius: sic caecus est non videns: pater est non filius. Ergo una tantum est oppositio contradictoria.

671. II. Eadem divisio videtur esse diminuta: nam praeter recensitas oppositiones, est etiam oppositio subcontraria, et subalterna.

Propositio. *Divisio tradita oppositionis sufficiens est, et adaequata.*

672. Prob. ratione S. Thomae (4). Unum alteri opponitur, vel ratione ordinis, vel ratione remotionis. Si ratione ordinis, habetur oppositio relativa; in relativis enim unum non potest esse alterum, alioqui nulla esset relatio: quandoquidem nulla res ad seipsam refertur. Si ratione remotionis, id potest tripliciter contingere; aut enim unum ita removet alterum, ut nihil relinquat, et habetur oppositio contradictoria: aut relinquit subjectum dumtaxat, et habetur oppositio privativa; aut relinquit subjectum, et genus, et habetur oppositio contraria; nam contraria non solum sunt in eodem subjecto, sed in eodem genere proximo ut dictum est (5). Divisio ergo oppositionis sufficiens est, et adaequata (6).

(1) Vide S. August. l. de nat. boni, c. 16.
(2) Vide S. Thom. 8. Metaph. lect. 4.
(3) Vide S. Thom 1. p. q. 11. a. 4. ad 1.
(4) 5. Metaph. lect. 12. (5) § 667.
(6) Quare Archytas, referente Simplicio, ajebat: „ Et lege, et natura opponi „ invicem dicuntur contraria, veluti bonum malo, et sanum aegro, et verum falso. „ Quaedam ut habitus privationi, ut vita morti, et visio caecitati, et scientia obli„ vioni. Quaedam ut quae ad aliquid quodammodo se habent, ut duplex dimidio, „ princeps subdito, et dominus servo. Alia ut affirmatio negationi, veluti, hominem „ esse, et hominem non esse, et probum esse, et non esse „.

673. Ad primum neg. conseq. nam ex antecedente solum infertur, contradictionem aliquo modo includi in aliis oppositionibus (1).

674. Ad secundum dicimus, oppositionem subcontrariam, et subalternam locum habere tantummodo in propositionibus; hic autem loquitur de oppositione rerum.

ARTICULUS II.

• *Utrum in iis quae sunt simul, unum possit esse altero prius.*

675. Prioritas, et simultas quintuplex est, 1. ordinis, 2. dignitatis, 3. temporis, 4. naturae, 5. secundum existendi consequentiam.

676. Ordine priora dicuntur illa, quorum unum praecedit alterum, vel secundum positionem, sicut punctum dicitur prius linea, et linea prior superficie, et binarius prior ternario; vel secundum cognitionem, sicut principia sunt priora conclusionibus; vel secundum rationem caussae: haec enim ordine praecedit effectum. Ordine autem dicuntur esse simul, quae sunt ejusdem ordinis, ut species contentae sub eodem genere (2).

677. Priora dignitate dicuntur illa, quorum unum excellentia praecedit alterum, sicut rex primus est in Republica. Ea vero quae sunt ejusdem praestantiae, dicuntur esse simul dignitate (3).

678. Tempore priora sunt illa, quorum unum praecedit alterum duratione: quae vero non sese invicem duratione praecedunt, dicuntur esse simul tempore. Hinc priora tempore dicuntur non ea tantum, quae non eodem tempore existunt; sed etiam ea, quorum unum fuit altero prius, ut in praeteritis factis; bellum enim Trojanum fuit prius bellis Romanorum: et similiter ea, quorum unum prius altero continget, licet utrumque sit futurum: sicut festum futuri Paschatis dicitur prius festo futuro Pentecostes, cum tamen utrumque sit futurum (4).

---

(1) Id S. Thomas explicat 10. Metaph. lect. 6. „ Cum quatuor modis aliqua alicui „ opponantur: uno modo ut contradictio, sicut sedens non sedenti: alio modo ut „ privatio, sicut caecus videnti: tertio modo ut contrarietas, sicut nigrum albo: „ quarto modo ad aliquid, sicut filius patri. Inter ista quatuor genera oppositionis „ primum est contradictio. Cujus ratio est, quia contradictio includitur in omnibus „ aliis tamquam prius, et simplicius. Opposita enim secundum quodcumque oppositionis genus, impossibile est, simul existere. Quod quidem contingit ex hoc, quod „ unum oppositum de sui ratione habet negationem alterius. Sicut de ratione caeci „ est, quod sit non videns; et de ratione nigri, quod non sit album; et similiter de „ ratione filii est, quod non sit pater ejus cujus est filius „.

(2) Vide S. Thom. 1. p. q. 12. a. 3.

(3) Vide S. Thom. 5. Metaph. lect. 13.

(4) Vide S. Thom. ibid.

679. Jamvero prioritas naturae est inter ea, quae tempore quidem sunt simul, at unum pendet ab altero tamquam a caussa: sicut sol dicitur natura prior luce, quia licet numquam sit sol sine luce, est tamen caussa lucis (1). Simultas autem naturae est inter ea quae sese mutuo ponunt, et destruunt, scilicet, inter relativa, quorum unum sine alio nec esse, nec concipi potest (2).

680. Denique priora secundum existendi consequentiam ea dicuntur, quorum unum infert existentiam alterius, hoc vero non infert illius existentiam: sic homo infert animal, non econtra; nam species non reciprocatur cum genere, ut dictum est (3). Ea vero, quorum existentia mutuo infertur, dicuntur esse simul secundum existendi consequentiam: sicut enim valet, est homo, ergo est animal rationale; ita, est animal rationale, ergo est homo (4).

681. Videtur autem, fieri non posse, ut eorum quae sunt simul, unum sit altero prius, I. quia prioritas, et simultas opponuntur; sed opposita nequeunt esse simul, ut dictum est (5). Ergo.

682. II. Si in iis quae sunt simul, unum posset esse altero prius, essent, et non essent simul: quod contradictionem involvit.

Propositio. *I. Fieri non potest, ut in iis quae sunt simul, unum sit altero prius in eodem genere simultatis, et prioritatis. II. Bene vero in diverso genere.*

683. Prob. 1. p. Si duorum quae sunt simul, unum posset esse altero prius in eodem genere simultatis, et prioritatis, essent, et non essent simul secundum eamdem rationem; essent quidem ex hypothesi; non essent, quia unum esset altero prius. Haec autem contradictoria sunt. Quare in iis quae sunt simul tempore, vel natura, unum non potest esse prius altero, tempore, vel natura.

---

(1) Eunomium refellens S. Basilius l. 1. adv. ipsum num. 20. „ Illud vero, *inquit*, „ aut non intellexit, aut ultro occuluit, quoddam ordinis esse genus, non nostra con„ stitutum ordinatione, sed ipsa necessitudine naturali contingens, quo se modo ha„ bent ignis, et lux, quae ex ipso est. Nam in iis caussam priorem esse dicimus; „ posterius vero id quod ab ipsa est, non intervallo haec a se invicem dirimentes; sed „ cogitatione caussam ante effectum intelligentes „. Et Nazianzenus Orat. 35. Perspi„ cuum est, *ait*, caussam non omnino antiquiorem esse iis quorum caussa est; neque „ enim sol lucem tempore antecedit „.

(2) Omnes modi prioris, et posterioris, ut advertit S. Thomas 5. Metaph. lect. 13. ad hunc unum reduci possunt, quod prius possit esse sine posteriori, nequaquam posterius sine priori. Quae ratio est, cur in Divinis Personis nulla sit prioritas ne quidem originis; numquam enim *solus Pater sine Verbo fuit*, ut ait Chrysostomus Hom 3. in Joan. nec Pater, et Verbum sine Spiritu Sancto. Vide S. Thom. 1. p. q. 33. a. 1. ad 3

(3) § 510.

(4) Vide S. Thom. 5. Metaph. lect. 13.

(5) § 665.

684. Prob. 2. p. Si prioritas, et simultas sunt diversi generis, nulla sequitur contradictio ex hoc quod eorum quae sunt simul, unum sit altero prius, non enim id est secundum eamdem, sed secundum diversam rationem: sic autem tollitur contradictio. Quare duorum quae sunt simul tempore, unum potest esse natura prius altero (1). Et per haec patet responsio ad objecta.

QUAESTIO XIV.

De ideis modorum.

685. Ut completa sit tractatio idearum relatarum ad objecta, restat agendum de modis. De his autem tria quaeremus, 1. de eorum distinctione a re cujus sunt modi. 2. de eorum distinctione ab accidentibus. 3. de genere, ad quod reducuntur.

ARTICULUS I.

Utrum modi distinguantur a re, cujus sunt modi.

686. Modus, ut habet S Thomas (2), mensurationem quamdam significare videtur (3). Mensuratio autem potest esse, vel in

---

(1) Id S. Augustinus egregie explicat l. 12. Confess. c. 29. petito exemplo ex sono, et cantu, qui quidem tempore sunt simul, et nihilominus sonus praecedit cantum natura, sive ut S. D. ait *origine* ,, Quis sic acutum cernat animo, ut sine labore magno ,, dignoscere valeat, quomodo sit prior sonus, quam cantus? Ideo quia cantus est ,, formatus sonus, et esse utique aliquid non formatum potest, formari autem quod ,, non est, non potest. Sic est prior materies, quam id quod ex ea fit: non ideo prior, quia ,, ipsa efficit, cum potius fiat; nec prior intervallo temporis. Neque enim priore tempore ,, sonos edimus informes sine cantu, et eos posteriore tempore in formam cantici coaptamus, aut fingimus, sicut ligna quibus arca, vel argentum quo vasculum fabricatur. Tales enim materiae tempore etiam praecedunt formas rerum quae fiunt ex ,, eis. At in cantu non ita est; cum enim cantatur, auditur sonus ejus; non prius ,, informiter sonat, et deinde formatur in cantum. Quod enim primo utcumque sonuerit, praeterit, nec ex eo quidquam quod resumtum arte componas: et ideo cantus ,, in sono suo vertitur, qui sonus ejus materies ejus est. Idem quippe formatur, ,, ut sit cantus; et ideo sicut dicebam, prior materies sonandi, quam forma cantandi: ,, non per faciendi potentiam prior *(idest in genere caussae efficientis)*; neque enim ,, sonus est cantandi artifex, sed cantanti animae subjacet ex corpore de quo cantum ,, faciat. Nec tempore prior; simul enim cum cantu editur. Nec prior electione *(idest* ,, *dignitate)*; non enim potior sonus, quam cantus; quandoquidem cantus est non ,, tantum sonus, verum etiam sonus speciosus. Sed prior origine *(sive natura)*, quia ,, non cantus formatur, ut sonus sit, sed sonus formatur, ut cantus sit ,,. Ex quibus consequitur, duorum quae sunt simul tempore, unum posse esse altero prius in diverso genere caussae; sicut sonus ut materies cantus, est prior cantu; cantus ut forma soni, est prior sono; tempore autem sonus et cantus simul sunt.

(2) In 3. d. 27. q. 3. a. 3.

(3) Quare S. Augustinus l. 4. de Gen. ad litt. c. 3. *Mensura*, inquit, *omni rei modum praefixit.*

substantia, vel in accidentibus; et idcirco, ut idem S. Thomas docet (1), modus alius est substantialis (2), alius accidentalis (3). Rursus mensuratio vel potest esse intrinseca, vel extrinseca; quapropter modus alius est intrinsecus, ut curvitas in tibia, alius extrinsecus, ut quod columna sit mihi dextera, vel sinistra. Modi autem intrinseci, vel sunt absoluti, ut rectitudo, aut curvitas lineae; vel sunt respectivi (4) sive, ut ajunt, *connotativi*, ut respectus scientiae ad objectum. Denique modi alii sunt positivi, ut intensio caloris; alii negativi, ut caloris remissio (5).

687. Videntur autem modi esse indistincti a re, cujus sunt modi, I. nam modus nihil est aliud, quam ipsa rei entitas hoc modo se habens.

688. II. Modus sine re esse non potest; neque enim potest esse intensio v. g. caloris sine ipso calore.

---

(1) De ver. q. 21. a. 6. ad 5.

(2) Hoc sensu S. Augustinus l. de nat. boni con. Manichaeos c. 21. de omnibus quae a Deo facta sunt, ait; *Ipsa etiam sub Deo, qui omnia in mensura, et in numero et pondere disposuit, necesse est, ut aliquo modo cohibeantur.*

(3) Cicero l. 2. de nat. Deor. 50. *Solis*, inquit, *accessus, et recessus, frigoris, et caloris modum temperant.*

(4) Lockius, quem posteriores Logici, qui a Peripatetici recesserunt, sequuti sunt, Essai etc. l. 2. c. 12. § 3. omnes ideas ad tria capita revocat, 1. modorum, 2. substantiarum, 3. relationum. Sed mala divisio est; nam quae est ratio, quare relationes non debeant revocari ad modos? Cum enim modi ex ipso Lockio ib. § 4. sint affectiones substantiae; substantia autem affici possit, et in seipsa, et respectu alterius substantiae; evidens est ex peincipiis Lockii, eelationes revocari debere ad modos. Peccat igitur divisio Lockii contra regulas Logicae.

(5) Genuensis Art. Log. Crit. l. 2. c. 10. § 8. modos dividit in simplices, et compositos. Intee simplices collocat *figuram, colorem, odorem*; intee compositos, *amorem, odium, misericordiam.* Rationem reddit, quia illa unum tantum modum significant, ista plures simul modos complectuntur. Rogamus, ut nos doceat, ecqui sint isti plures modi, quos complectuntur *amor, odium, misericordia*. Amor, inquit, vix potest definiri. Quid erit hinc consequens? Ceteri amorem facile definierunt. Id si Genuensis ignoravit, cur amorem, cujus naturam nesciebat, reposuit intee modos compositos? Sed amor, inquit ib. § 10. pro rerum quae amantur, varietate varius est. Anne figurae pro varietate linearum, et angulorum, non solum variae, sed infinitae sunt? Anne color varius est pro varietate refractionis lucis? Quid ergo malum? figura, et color erunt modi simplices, non item amor, qui simplicissimus in se est, et unam tantum divisionem patitur, scilicet, amoris amicitiae, et concupiscentiae? Sed egregius Philosophus dum conatur ostendere varietatem amoris pro varietate rerum, primo loco ponit affectum masculi erga foeminam, animadvertique vult, *in hoc amore observari totius sanguinis quemdam fervorem* nulla ne levi quidem mentione facta amoris supremi Numinis, qui totum possidere humanum debet cor. Denique concludit, amorem sumi pro quasi cupiditate, *ut amor regni, amor pecuniae, qua sunt circumlocutiones ambitionis, avaritiae, et aliorum affectuum*. Praeclare sane agit Principum caussam cum omnem Regni et pecuniarum amorem ad ambitionem, et avaritiam amandat. Itaque Supremae Potestates exuere debebunt omnem Regni, et pecuniae amorem, ne ambitionem, et avaritiam amasse videantur?

Propositio. *I. Modi intrinseci positivi absoluti distinguuntur a re cujus sunt modi. II. Modi negativi nihil rei addunt praeter negationem. III. Modi extrinseci nihil ponunt in re, sed circa rem. IV. Denique modi respectivi sunt aliquid distinctum a re, si in ipsa rei natura non includantur.*

689. Prob. 1. p. Ea inter se distinguuntur, quorum unum sine altero esse potest; nam aliter idem posset esse sine se ipso. Sed potest res esse sine modis intrinsecis positivis absolutis: sic calor potest esse, quin sit intensus. Ergo.

690. Prob. 2. p. Negatio non est ens, sed entis carentia. Igitur modi negativi nihil addunt rei positivum, sed solam negationem; sic calori nihil additur, cum ex intenso fit remissus, sed potius aliquid ei detrahitur.

691. Prob. 3. Si modi extrinseci aliquid in re ponerent, jam essent intrinseci. Essent igitur, et non essent intrinseci: quod fieri non potest.

692. Denique si modi respectivi non includuntur in ipsa rei natura, res igitur ex seipsa alteram non respicit; ut ergo alteram respiciat, necesse est aliquid addi; nisi enim aliquid adderetur, numquam ex seipsa alteram respiceret. Si autem res ex sui natura alteram respiciat, non oportet, aliquid addi: nam quod ex se tale est, non eget altero, ut tale fiat.

693. Ad primum dicimus, non posse rei entitatem hoc modo se habere, nisi aliquid addatur: nam si nihil accedat, erit sola entitas rei, quae proinde non hoc potius quam illo modo se habebit.

694. Ad secundum dicimus, ex quo modus esse non potest sine re, id tantum sequi, modum, scilicet, necessario pendere a re; non autem sequi, esse a re indistinctum. Sane creaturae esse non possunt sine Creatore: quis autem dixerit, creaturas a Creatore non esse distinctas?

ARTICULUS II.

Utrum modi distinguantur ab accidentibus.

695. Videntur non distingui, I. quia non minus accidentia, quam modi, sunt quaedam affectiones substantiae.

696. II. Nullum est accidens absolutum non modale, quod reipsa esse possit, quin subjectum afficiat. Ergo nonnisi modalia accidentia erunt, quae a modis minime distinguuntur.

Propositio. *Modi intrinseci tam absoluti, quam respectivi, ab accidentibus absolutis, et respectivis distinguuntur* (1).

697. Prob. Modi intrinseci tam absoluti, quam respectivi distinguuntur a re cujus sunt modi, ut dictum est (2). Atqui accidentia absoluta, et respectiva affici possunt modis intrinsecis absolutis, et respectivis: sic quantitas quae est accidens absolutum, potest habere modum absolutum curvitatis, vel rectitudinis in linea vel superficie: sic paternitas, quae est accidens respectivum, habet modum oppositionis relativae filiationi. Modi igitur intrinseci tam absoluti, quam respectivi distinguuntur ab accidentibus absolutis, et respectivis. De modis negativis, et extrinsecis nihil est, quod addere debeamus; satis enim constat ex dictis (3) quid sit dicendum.

698. Ad primum respondemus, accidentia absoluta, et respectiva afficere substantiam, modos autem afficere et ipsa accidentia.

699. Ad secundum neg. ant. reipsa enim in Eucharistia existunt accidentia absoluta sine subjecto. Sed hac de re alias.

ARTICULUS II.

Utrum modi habendi revocentur ad genus qualitatis.

700. Varios habendi modos distinxit Aristoteles, 1. per *inhaerentiam*; dicimur enim habere scientiam, et virtutem; 2 per *circumpositionem*, sic tunicam habere dicimur; 3. per *comprehensionem*, ut vinum in dolio haberi dicitur; 4. per *possessionem*, sicut dominus habere dicitur agrum; 5. per *relationem*, ut pater dicitur habere filium (4).

701. Videntur autem hi modi habendi pertinere ad qualitatem, I. quia, ut supra dictum est (5), qualitas significat quemdam modum substantiae.

702. II. Habitus, ut diximus (6), pertinet ad qualitatem. Sed ut docet S. Thomas (7), nomen habitus ab habendo sumtum est. Igitur modi habendi ad qualitatem pertinent.

Propositio. *Modi habendi ad diversa genera pertinent.*

703. Prob. ratione S. Thomae (8). Modi habendi diversi sunt,

(1) Est contra juniores Philosophos, qui dividentes omne quod est, in substantiam, modum, et relationem, nullum accidens absolutum non modale admittunt. An autem dentur accidentia absoluta non modalia, reipsa distincta a substantia, dicemus alibi.

(2) § 689. et 692. (3) § 690. seq.

(4) Vide Damascen. Dialect. c. 62. (5) § 631.

(6) § 650. (7) 1. 2. q. 49. a. 1. (8) Loc. cit.

vel secundum quod aliqua res dicitur aliquid habere, vel secundum quod aliqua res se habet in seipsa, vel ad aliquid aliud. Atqui hujusmodi diversitas pertinet ad diversa genera. Nam inter ea quae habent, et quae habentur, vel est aliquid medium, vel nihil est medium. Si nihil est medium, ut inter subjectum, et quantitatem, vel qualitatem, ipsum afficientes, modi sic habendi pertinent ad eadem genera, ad quae pertinent res quae habentur. Si vero inter habens, et id quod habetur, est aliquid medium, vel est media sola relatio, ut inter patrem, et filium, et sic modus habendi pertinet ad relationem; vel est medium aliquid per modum actionis, et passionis, quatenus unum est continens, alterum contentum, unum ornans, alterum ornatum: et sic pertinent ad genera actionis, et passionis, vel habitus. Si autem modi habendi accipiantur secundum quod aliqua res bene vel male se habet in seipsa, vel ad aliquid aliud, sic pertinent ad primam speciem qualitatis, quae dicitur habitus (1). Constat igitur, modos habendi ad diversa genera pertinere (2).

704. Ad primum respondemus, non omnem modum substantiae esse qualitatem quae est accidens, sed illum dumtaxat, qui est determinatio subjecti secundum esse accidentale (3).

705. Ad secundum dicimus, habitum qui est qualitas, esse illum quo quis bene, vel male se habet in seipso, aut ad aliud: id autem non competit cuilibet habendi modo, ut dictum est (4).

QUAESTIO XV.

De ideis claris, et obscuris, distinctis, et confusis.

706. Postquam consideravimus ideas relatas ad objecta, progredimur ad eas considerandas, prout sunt relatae ad intellectum. Sic autem possunt esse vel clarae, vel obscurae, vel distinctae, vel confusae, vel abstractivae, vel intuitivae, vel verae, vel falsae. De his igitur modo agemus. Atque primum quaeremus de claritate, obscuritate, distinctione, et confusione idearum; 2. de caussis earum

---

(1) De diversis habendi modis disserens S. Augustinus l. 83. qq. q. 73. in varias classes illos distribuit, additque: „ In quibus omnibus generibus manifestum est, ea „ in re dici habitum, quae accidit alicui... Verumtamen hoc interest, quod quaedam „ eorum quae accidunt nobis ut habitum faciant, non mutantur a nobis, sed ipsa nos „ mutant... sicut sapientia cum accidit homini, non ipsa mutatur, sed hominem mu„ tat, quem de stulto sapientem facit. Quaedam vero sic accidunt, ut et mutent, et „ mutentur; sicut cibus ipse amittens speciem suam, in corpus nostrum vertitur, et „ nos refecti cibo, ab exilitate, atque languore in robur, atque valentiam commuta„ mur. Tertium vero genus est, cum ipsa quae accidunt, mutantur, ut habitum fa„ ciant, sicut est vestis.

(2) Hinc Damascenus Dial. c. 62. *Illud*, inquit, *minime dubium*, *quin habere in aequivocorum numero sit censendo.*

(3) Vide S. Thom. 1. 2. q. 49. a. 2. (4) § 703. Vide S. Thom. loc. cit.

obscuritatis, et confusionis; 3. de remediis quibus tolli obscuritas, et confusio possint.

ARTICULUS I.

Utrum omnis idea clara, sit etiam distincta.

707. Ideam claram dic illam, qua statim fit nota res quae per eam repraesentatur (1). Sic ideae motus, existentiae, numeri, temporis etc. clarae sunt (2). Econtra obscura est idea, qua res non ita repraesentatur, ut statim fiat menti nota (3). Sic ideae essentiarum, et virtutum rerum naturalium, in seipsis sunt nobis obscurae, nec aliter quam ex effectis deprehendi possunt (4).

708. Distinctam ideam voco illam quae repraesentat omnia quae *formaliter* continentur in objecto (5). Confusam illam nomino, quae repraesentat aliquid in quo plura *formaliter* continentur, quin

(1) Vide S. Thom. I. Poster. lect. 19.

(2) Lockius definiens ideam claram, Essai etc. l. 2. c. 29. § 2. ait: „ Nos idées simples sont claires, lorsq' elles sont telles que les objets mêmes d' où on les reçoit, les „ présentent, ou peuvent les présenter avec toutes les circonstances requises a une sensa„ tion, ou perception bien ordonnée „. *Ideae nostrae simplices clarae sunt, cum objecta, ex quibus fuerunt acceptae, repraesentant, aut repraesentare possunt cum omnibus circumstantiis requisitis ad sensationem, seu perceptionem recte ordinatam.* Haec definitio permiscet notionem ideae clarae cum notione ideae distinctae. Quid enim aliud requiri potest, ut idea distincta sit, quam ut valeat repraesentare objectum *cum omnibus circumstantiis* requisitis ad ordinatam perceptionem? nisi forte Lockius velit, rem confuse cognosci, cum cognoscitur ordinate cum omnibus circumstantiis. Similiter hallucinatus fuit Malebrancius, cum ideam claram definivit esse illam, qua simplici intuitu videtur quidquid res includit. Quae enim idea potest esse magis distincta, quam illa qua videtur quidquid res includit? Conferri potest Arnaldus *Des vrai., et fauss. idées*, c. 23.

(3) Pari modo errat Lockius cum loc. cit. definit, ideam obscuram esse illam, cui deficit *cette exactitude originale: haec exacta originalis proportio*. Nam dari potest idea quae clara sit, quin repraesentet objectum cum omnibus circumstantiis requisitis ad ordinatam perceptionem.

(4) Consule S. Thom. I. Poster. lect. 4.

(5) Quae pertinent ad objecti constitutionem, dicuntur esse in objecto *formaliter*; nam forma est quae rem constituit. Si illa omnia cognoscuntur, idea est distincta, quippe exhibet omnia, per quae objectum ab aliis secernitur. Quod si idea ita repraesentat objectum ut mentem nihil fugiat eorum quae sunt in objecto tam *formaliter*, quam *virtualiter*, objectum dicitur comprehendi, hoc est, tantum cognosci quantum cognosci potest; id enim *virtualiter* contineri dicitur in objecto, ad quod virtus ejus potest se extendere. Itaque si quis omnes potestates v. g. trianguli, vel circuli perspectas haberet, triangulum, vel circulum comprehenderet. Nam ut ait S. Augustinus Epist. 147. al. 112. c. 9. „ Aliud est videre, aliud est totum videndo comprehendere; quandoquidem id vi„ detur quod praesens utcumque sentitur: totum autem comprehenditur videndo, quod „ ita videtur, ut nihil ejus lateat videntem „. Hinc Beati in Patria etsi Divinam essentiam, Personas, et Attributa clare, distincteque videant; Deum tamen minime comprehendunt; non enim omnia vident, ad quae virtus Divina quae infinita est, potest se extendere, idest, omnia possibilia.

repraesentet ea plura (1). Sic idea trianguli distincta est, scilicet constare tribus lineis, et tribus angulis. Idea figurae confusa est, quia nullam figuram determinatam repraesentat.

709. Videtur autem omnis idea clara esse distincta, I. quia nisi distincta foret, non possemus per illam discernere ab aliis objectis objectum per eam repraesentatum. Non ergo esset clara: non enim statim nota fieret res per illam repraesentata.

710. II. Non potest idea esse clara, nisi illam distinguam a ceteris ideis. Sed hoc ipso distincta quoque est. Ergo.

Propositio. *I. Potest esse idea clara, quin sit distincta.*
II. Non potest ulla esse distincta, quin sit item clara.

711. Prob. 1. p. Potest dari idea qua res statim nota fiat in communi, quin tamen repraesentet omnia pertinentia ad rei illius constitutionem (2). *Sicut cum aliquid videtur a remotis, prius deprehenditur esse corpus, quam deprehendatur esse animal: et prius deprehenditur esse animal, quam deprehendatur esse homo, et prius homo, quam Sortes, vel Plato* (3). Sed hujusmodi idea clara est, non autem distincta. Ergo (4).

712. Prob. 2. p. Fieri non potest, ut idea sit distincta, quin repraesentat omnia quae sunt *formaliter* in objecto, ut supra dictum est (5). Sed nisi talis idea clara foret, jam non haec omnia repraesentaret, esset enim obscura: adeoque non ita rem repraesentaret, ut res menti statim nota fieret (6). Nulla igitur esse potest idea distincta, quin sit item clara (7).

---

(1) S. Thomas 1. p. q. 85. a. 3. „ Manifestum est, *inquit*, quod cognoscere aliquid in quo plures continentur, sine hoc quod habeatur notitia uniuscujusque eorum „ quae continentur in illo, est cognoscere aliquid sub confusione quadam... Cognoscere autem distincte id quod continetur in toto universali, est habere cognitionem de „ re minus communi. Sicut cognoscere animal indistincte, est cognoscere animal in quantum est animal: cognoscere autem animal distincte, est cognoscere animal in quantum est animal rationale, vel irrationale, quod est cognoscere hominem, vel leonem „. Vide quae diximus § 470.

(2) Qui ideam distinctam definiunt esse illam qua omnes objecti notae ac proprietates ita secernuntur, ut singillatim enumerari possint, confundunt cognitionem distinctam cum cognitione comprehensiva; vixque locum relinquunt perceptioni distinctae. Quotus enim quisque est, qui vel unius rei notas omnes ac proprietates singillatim enumerando percensere possit?

(3) S. Thom. 1. p. q. 85. a. 3.

(4) Hinc patet, dari posse ideam claram, quae sit confusa: sicut quis potest clare cognoscere aliquod esse animal, quin discernat, utrum sit homo, vel bellua. Non tamen potest dari idea quae sit obscura, et non sit etiam confusa, quia ipsa obscuritas confusionem parit.

(5) § 708. (6) § 707.

(7) Claritas, et obscuritas in ideis potest esse major, vel minor pro ratione virtutis intellectus, et luminis intellectualis, et objecti repraesentati. Nam ut advertit S. Thomas in 3. d. 14. a. 2. quaestiunc. 3. „ Claritas, vel limpiditas visionis contingit „ ex tribus. Primo ex efficacia virtutis visivae, quia qui sunt fortioris visus magis „ limpide vident. Secundo ex claritate lucis sub qua claritate visibile videtur: sicut

713. Ad primum dicimus, non oportere, ut idea sit clara, ut unum objectum discernatur ab aliis objectis: possum enim habere claram ideam animalis, quin discernam, an illud quod a remotis video, sit homo, vel equus. Tunc autem res illa menti quidem statim fit nota in communi, sed minime distincta est notitia eorum, quae in illa continentur (1): quod quidem requireretur, ut idea distincta esset, prout supra dictum est (2).

714. Ad secundum respondemus, nos hic non loqui de distinctione idearum inter se, sed de ideis distinctis relatis ad mentem, sive de modis, quibus ideae objecta menti repraesentant.

ARTICULUS II.

Utrum aliquae sint caussae obscuritatis, et confusionis idearum.

715. Lockius (3) arbitratur, caussam obscuritatis idearum simplicium esse aut crassitudinem organorum, aut tenues celeresque impressiones objectorum, aut memoriae hebetudinem, quae ideas ita ut recepit, retinere non potest (4) Confusionis vero caussam unice videtur adscribere nominibus, quibus ideae exprimi solent (5). Genuensis autem (6) ratus, vocabula modorum simplicium esse clarissima, nullamque in iis confusionem esse, praesertim cum sunt abstracta (7), docet (8), compositionem modorum in caussa esse, cur eorum vocabula obscura sint, et confusa.

„ clarius videtur aliquid in lumine solis, quam in lumine lunae. Tertio ex comparatione visibilis, vel ejus in quo aliquid videtur, ad videntem, quia quod remotiori „ videtur, minus clare videtur „. Hinc idea et cognitio minus clara si cum clariori comparetur, videri poterit obscura. Vide S. Augustinum l. 4. de Gen. ad litt. c. 23. ubi de matutina, et vespertina cognitione agit.

(1) Quare qui cognoscit, rem aliquam esse, sed ignorat quid ipsa sit, habet quidem ideam claram existentiae illius rei; quae tamen idea confusa est. Et quoniam essentiae rerum in seipsis magna parte sunt nobis ignotae, inde est, ut magna ex parte ideae nostrae confusae sint, licet clarae.

(2) § 708.

(3) Essai etc. l. 2. c. 29. § 3.

(4) Cum aliam Lockius non adsignet caussam, neque distinguat inter caussas intrinsecas, et extrinsecas obscuritatis idearum, suspicari quis posset, omnem percipiendi vim ab ipso esse repositam in dispositione organorum, atque in motionibus objectorum exteriorum; hoc est in mechanismo materiae.

(5) Loc. cit. § 6. seqq. Cum enim post traditam definitionem ideae distinctae, et confusae, sibi objecisset, nullam ideam fore confusam, propterea quod omnis idea quaecumque sit, ab aliis differat, adeoque distingui debeat, uti et nos objecimus § 710. nesciens id argumentum solvere, confugit ad nomina quibus ideae exprimuntur, sicque putavit explicari posse, qui fiat, ut aliquae ideae sint confusae.

(6) Art. Log. Crit. l. 2. c. 10. § 9.

(7) In modis simplicibus abstractis Genuensis ibid. § 8 recenset figuram. Quaerimus ab ipso, utrum chiliogonum figura sit: Non negabit; est enim chiliogonum figura mille lateribus constans. Anne vero chiliogoni ideam distinctam Genuensis habuit? Quid, si figura decies millenis lateribus, quid si centum millibus, quid si decies centenis millibus etc. constaret? nam figurae polygonae infinitae sunt. Qua igitur ratione erit distincta idea figurae, quae in infinitas figurarum species dividi potest?

(8) Loc. cit. § 10.

716. Videtur autem omnis obscuritas, et confusio idearum ad praefatas caussas revocari, I. quia ideae, ut docet S. Thomas (1), sunt instar signi, quod a sigillo imprimitur in cera. Atqui si cera vel obduruerit propter frigus, vel sit nimium mollis, vel sigillum non ita sit applicatum, ut signum nitide, et distincte imprimi possit, impressio sigilli obscura est, et confusa. Ergo similiter ideae obscurae erunt, et confusae, si organa sint crassa, et tenues, imbecillesque impressiones objectorum (2).

717. II. Cum nomina diversa significent res diversas, si negligatur haec nominum diversitas, et res quae per unum nomen exprimenda erat, per aliud diversum nomen exprimatur, tollitur distinctio, et confusio inducitur (3). Omnis igitur confusio idearum nominibus est adscribenda.

718. III. Cum ideae sunt compositae, facile est confundere ideas simplices, ex quibus componuntur: veluti si quis ideam compositam habeat bestiae variegatae, nequit nisi confusam ideam habere leopardi, nec per illam sufficienter distinguere potest leopardum a lynce, aut a panthera (4). Compositio igitur caussa est confusione idearum.

Propositio. *Duplex est caussa obscuritatis, et confusionis idearum nostrarum: 1. intrinseca, scilicet, imbecillitas mentis nostrae, et luminis intellectualis: 2. extrinseca, videlicet, imperfectio sensuum, et minus accurata applicatio objectorum.*

719. Prob. 1. p. Claritas, et distinctio idearum, et cognitionis est in ratione virtutis intellectivae, et luminis intellectualis, ut supra dictum est (5). Ergo quo minor est virtus intellectiva, minusque lumen intellectuale, eo minor erit claritas, et distinctio idearum, et cognitionis, seu augebitur obscuritas, et confusio in ratione inversa virtutis, et luminis. Atqui mens nostra imbecilla est in ordine intellectivo (6): lumen quoque intellectuale est obumbratum per conjunctionem ad corpus et ad vires corporeas (7). Intrinseca

---

(1) 2. de Ani. lect. 24. ubi ostendit, *sensum esse susceptivum specierum sine materia, sicut cera recipit signum annuli sine ferro, et auro.*

(2) Lockius loc. cit. § 3. (3) Idem ib. § 6.

(4) Idem ib. § 7. (5) Nol. 6. pag. 388. seq.

(6) Quare S. Augustinus lib. 2. de serm. Dom. in mon. c. 15. ait „ Hominis anima rationalis lumine veritatis vel tenuiter pro sui capacitate illustratur „.

(7) Vide S. Thom. Opusc. 70. q. 1. a. 1. ad 4. Et S. August. l. 4. Oper. imperf. con. Julian. n. 75. ubi ostendit, tarditatem ingenii esse ex originali peccato: Nemo est „ certe, inquit, qui nollet, si id esset in hominis potestate, ingenio vividus, atque „ ad intelligendum acutissimus nasci, et quam rari sint, quis ignorat? Qui tamen „ omnes ipsi paucissimi, si hominis qui primus factus est, comparentur ingenio, plumbei judicantur. Non enim tunc, sicut nunc, corpus corruptibile aggravabat animam „.

igitur caussa obscuritatis, et confusionis idearum nostrarum (1) est imbecillitas mentis nostrae, et luminis intellectualis.

720. Prob 2. p. Intellectus noster ideas accipit ex rebus exterioribus ministerio sensuum, ut supra ostendimus (2). Ergo ubi sensus sunt imperfecti, et objecta externa minus accurate applicata; etiam ideae imperfectae et minus accuratae erunt, hoc est, minus clarae, et minus distinctae (3). Et per haec patet responsio ad primum.

721. Ad secundum dicimus, ex vocum obscuritate, et ambiguitate caussari quidem in aliis posse ideas obscuras, et confusas: tunc enim objecta sunt minus accurate proposita. At quod voces obscurae, et ambiguae obscuritatem, et confusionem pariant in eo ipso qui voces profert, omnino esse non potest: voces enim sunt signa conceptionum. Quare voces obscurae, et ambiguae procedunt ex ideis, et conceptionibus obscuris, et ambiguis, non illas caussant: nisi forte quis ex industria voces obscuras, et ambiguas proferat: sed tunc in ipso non praecedunt ideae et conceptiones obscurae, et confusae, alioqui non ex industria voces obscuras, et ambiguas proferret.

722. Ad tertium dicendum, in ideis compositis nullam esse confusionem, si mens distinguat ideas simplices, ex quibus componuntur. Non est igitur compositio idearum, quae per se confusionem pariat, sed confusio gignitur ex parte mentis intelligentis, non distinguentis ideas simplices in ideis compositis (4).

---

(1) Quae diximus de claritate, et distinctione, obscuritate, et confusione majori vel minori idearum, et cognitionis, intelligenda non sunt de ipsis ideis, et cognitione relatis ad rem intellectam, sed de illis relatis ad mentem. Quapropter S. Thomas 1. p. q. 85. a. 7. docet, „ dupliciter intelligi posse; aliquem intelligere unam et eamdem „ rem magis quam alium. Uno modo sic quod ly magis determinet actum intelligendi „ ex parte rei intellectae: et sic non potest unus eamdem rem magis intelligere, quam „ alius. Quia si intelligeret eam aliter quam sit, vel melius, vel pejus, falleretur, et „ non intelligeret... Alio modo potest intelligi, ut determinet actum intelligendi ex par„ te intelligentis. Et sic unus alio potest eamdem rem melius intelligere, quia est me„ lioris virtutis in intelligendo, sicut melius videt visione corporali rem aliquam; qui „ est perfectioris virtutis, et in quo virtus visiva est perfectior „.

(2) Q. 5. art. 11.

(3) Vide S. Thom. loc. cit. ubi post relata verba, statim subdit: Hoc autem circa „ intellectum contingit dupliciter: uno quidem modo ex parte intellectus qui est per„ fectior. Manifestum est enim, quod quanto corpus est melius dispositum, tanto me„ liorem sortitur animam... quia actus et forma recipitur in materia secundum mate„ riae capacitatem. Unde cum etiam in hominibus quidam habeant corpus melius dis„ positum, sortiuntur animam majoris virtutis in intelligendo... Alio modo contingit „ hoc ex parte inferiorum virtutum, quibus intellectus indiget ad sui operationem. „ Illi enim, in quibus virtus imaginativa, et cogitativa, et memorativa est melius „ disposita, sunt melius dispositi ad intelligendum „.

(4) Lockius loc. cit. § 9. hanc aliam sibi videtur addidisse caussam confusionis idearum, cum scilicet illae incertae sunt, et indeterminatae. Quod ideae incertae, et indeterminatae, confusae sint, minime ambigimus; sed ut confusionis, ita et incertitudinis, et indeterminationis caussam quaerimus.

• ARTICULUS III.

Utrum aliqua sint remedia, quibus tolli possint obscuritas, et confusio idearum.

723. Cum Lockius idearum confusionem vocabulis adscripserit, quibus ideae exprimuntur, consequenter ad tollendam confusionem remedium in eo statuit, ut in nostris ideis complexis redigatur in unum, qua majori praecisione fieri possit, illud omne, per quod distingui valeant a celeris ideis, atque ideis illis sic in unum, et ad certum numerum, ordinemque determinatum redactis, idem nomen constanter applicetur (1).

724. Videtur autem I. nullum esse remedium ad tollendam

(1) Essai etc. l. 2. c. 29. § 12. „ Le moyen de prévenir cette confusion, c'est d'assembler, et de reunir dans notre idée complexe, d'une maniére aussi précisse qu'il „ est possible, tout ce qui peut servir à la faire distinguer de toute autre idée et „ d'appliquer constamment le même nom à cet amas d'idées ainsi unies en nombre „ fixe, et dans un ordre déterminé „. *Ratio impediendi hujusmodi confusionem, ea est, ut nempe congeratur, et in unum cogatur in nostra idea complexa eo quo distinctius fieri potest modo, id omne quod potest conferre, ut distinguatur a ceteris; utque idem nomen constanter attribuatur huic idearum multitudini, ita unitarum certo numero, ordineque determinato.* Verum cum ex Lockio compositio idearum sit caussa earum confusionis, intelligi vix, ac ne vix quidem potest, qui fieri possit, ut conjungatur, et in unum redigatur in idea complexa, adeoque composita, omne id, per quod a ceteris distinguatur. Nam vel hoc ipsum tollit compositionem ideae, vel non tollit. Si non tollit, idea perseverabit confusa; etenim perseverante caussa, perseverat effectus. Si tollit; igitur idea non erit amplius complexa: quomodo ergo conjungi, et congeri poterit in eadem idea omne id per quod a ceteris distinguatur? nam congeri, et uniri nequeunt, nisi plura; plura autem conjuncta, et unita compositionem faciunt. Nec refert idem nomen applicari huic idearum congeriei, ac veluti cumulo: nam si id fiat, jam in eodem nomine plures ideae convenient: id autem confusionem non tollit, tum quod ideae illae remanent complexae, et compositae; tum quod idem nomen applicatum pluribus, ambiguitatem parit. Sed pergit Lockius: „ Mais „ comme cela n'accommode ni la paresse, ni la vanité des hommes, et qu'il ne peut „ servir à autre chose qu'à la découverte, et à la défense de la verité, qui n'est pas „ toujours le but qu'ils se proposent, une telle exactitude est une de ces choses qu'on „ doit plutôt souhaiter qu'espérer „. *Cum autem id minime componatur cum hominum pigritia, et vanitate, neque conferre ad aliud queat, quam ad manifestandam, propugnandamque veritatem: quod haud semper illi intendunt; hujus generis accurata diligentia optanda potius est, quam speranda.* Tantane est hominum pigritia, et vanitas, ut plerique omnes negligant, vel potius nolint ideas distinctas comparare, ne veritas pateat, et defendatur, hunceque sibi finem ita constituant, ut remedium sit optandum potius, quam sperandum? O gravissimum humani generis censorem! Sed qui aliis pigritiam, et vanitatem exprobrat, dicat quaeso, utrum ipse in eadem vitia incurrerit? Si incurrit; ignavus igitur, et deceptor fuit, nullamque proinde fidem meretur. Si autem communi aliorum contagio non fuit infectus, cur adhue ipse mente caligat? Cur statuit Essai etc. l. 4. c. 6. § 12. *que les essences réelles d'où dependent leurs propriétés et leurs opérations, nous sont inconnues? Essentiae reales, unde pendent earum proprietates, et operationes, sunt nobis incognitae.*

obscuritatem, et confusionem idearum: nam caussa intrinseca hujusmodi obscuritatis, et confusionis est imbecillitas mentis humanae, et luminis intellectualis, ut supra dictum est (1), quae quidem imbecillitas auferri non potest.

725. II. Videtur, si aliquod est remedium, illud esse, quod ponit Lockius, ut pluribus ideis idem nomen attribuatur; ita enim fiet, ut ad ordinem determinatum ideae redigantur.

Propositio. *Obscuritas, et confusio idearum per definitiones, et divisiones auferuntur.*

726. Prob. Tollitur obscuritas idearum, cum menti notum fit id quod ideae repraesentant: tollitur confusio, cum evolvitur id quod in ideis erat involutum, ut supra dictum est (2). Atqui definitione fit notum id quod unaquaeque idea repraesentat (3), et quod erat involutum evolvitur (4). Divisione etiam utrumque praestatur: cum enim res in varias veluti classes distribuuntur, tum facile perspicitur quid unaquaeque sit. et si quae plura in illis permixta sint, ad certa capita revocantur, et unum ab aliis sejunctum, percipi facile, deprehendique potest (5). Obscuritas igitur, et confusio idearum per definitiones, et divisiones tolluntur.

727. Ad primum dicimus, ut corporis, ita mentis humanae imbecillitatem juvari posse, etsi tolli, dum sumus in corpore, omnino non possit. Juvatur autem eo quem diximus (6) modo (7).

---

(1) § 719. (2) § 708.

(3) Ad rem Clemens Alex. Strom. 8. p. 780. ,, Cujuscumque rei habet aliquis scien-
,, tiam, ejus etiam dabit definitionem: quemadmodum qui non potest oratione com-
,, prehendere, et definire quidlibet, ejus rei numquam habebit scientiam. Ex ignora-
,, tione autem definitionis, accidit, ut multae dubitationes oriantur, et deceptiones.
,, Si enim qui rem novit, habet in animo ejus cognitionem; potest autem etiam ora-
,, tione explicare id quod habet in animo: ejus autem quod animo cogitatur explica-
,, tio, est definitio; necesse est, ut qui rem norit, possit ejus etiam dare definitio-
,, nem ,,. Vide S. Thom. l. Periherm. lect. 4.

(4) Cicero Top. 9. *Definitio*, inquit, *est, quae id quod quasi involutum est, evolvit.*

(5) Nam ut advertit Clemens Alex. loc. cit. p. 778. seq. ,, Id quod in summam re-
,, digitur ex divisione, appellatur definitio.... Quo fit, ut materiae quidem locum obti-
,, neat divisio, definitioni quaerens simplicitatem nominis; artificis autem et opificis
,, definitio, quae componit, et construit, et ejus quod est ostendit cognitionem ,,.

(6) § 726.

(7) Fatemur tamen, non ita juvari posse imbecillitatem mentis nostrae, ut omnes nostrae ideae evadant clarae, et distinctae per definitiones, et divisiones. Non enim facile est, unamquamque rem definire, et in suas veluti partes accurate dividere. Hinc S. Thomas l. de ani. lect. 1. ,, Difficile est, *inquit*, scire de anima quid est, et haec ,, difficultas est in qualibet re ,,. Principia etiam essentialia, ex quibus definitio coalescit, non aliter a nobis deprehenduntur, quam ex principiis accidentalibus. Quare S. Thomas ib. ait; *Quia principia essentialia rerum sunt nobis ignota, ideo oportet, quod utamur differentiis accidentalibus in designatione essentialium, et per eas pervenimus in cognitionem essentialium.*

728. Ad secundum respondemus, remedium Lockii inane esse; cum enim pluribus ideis idem nomen attribuitur, inducitur potius confusio; siquidem nequit idem nomen satis explicare quidquid illis diversis ideis continetur.

QUAESTIO XVI.

De ideis abstractivis, et intuitivis.

729. Idea, seu notitia, intuitiva, est rei praesentis non solum in mente (sic enim praesens esse debet quidquid a mente cognoscitur, ut supra dictum est (1)) sed etiam in seipsa; *illud enim proprie videtur quod habet esse extra videntem* (2). Idea vero, seu notitia abstractiva, est rei absentis, seu quae non fertur in rem, ut existit in seipsa. Sic notitia Dei quam nunc habemus, est abstractiva, quia videmus ipsum *per speculum in aenigmate* (3), hoc est per creaturas, ut supra diximus (4). Erit autem intuitiva in Patria, in qua *videbimus eum sicuti est* (5). De utraque duo quaeremus, 1. an distinguantur inter se, 2. an utraque sit clara, et distincta.

ARTICULUS I.

Utrum notitia intuitiva differat ab abstractiva.

730. Videtur non differre, I. quia, ut docet S. Thomas (6), notitia intuitiva addit abstractivae aliquid extra genus notitiae, nimirum coexistentiam objecti cum ipsa notitia. Ergo.

731. II. Eadem cognitio dicitur vera, vel falsa ex sola extrinseca denominatione objecti quod sit, vel non sit. Ergo eadem notitia potest esse intuitiva, et abstractiva ex sola extrinseca denominatione objecti praesentis, vel absentis.

732. III. Deus eadem cognitione novit possibilia, quae numquam erunt, et praesentia, ac futura. Ratio igitur praesentis, et absentis non variat notitiam.

Propositio. *I. Notitiae intuitiva, et abstractiva reipsa differunt. II. Non tamen essentialiter in ratione notitiae. III. nisi objectum sit diversum.*

733. Prob. 1. p. Notitia intuitiva reipsa addit aliquid notitiae

(1) § 269. (2) S. Thom. in 3. d. 14. q. 1. a. 2. q. 2.
(3) 1. Cor. 13. v. 12. (4) § 356 seq. (5) 1. Joan. 3. v. 2.
(6) Q. 3. de ver. a. 3. ad 8.

abstractivae, scilicet attentionem ad rem praesentem coexistentem cum ipsa notitia, quae attentio esse nequit in notitia abstractiva, quae fertur in rem absentem. Sed ea quorum uni reipsa aliquid additur, quod in altero desideratur, reipsa differunt. Ergo.

734. Prob. 3. p. Sola praesentia, vel absentia objecti non variat essentialiter ipsum objectum, sed addunt aliqnid non pertinens ad formalem constitutionem objecti, scilicet, ejus coexistentiam, vel non coexistentiam cum cognitione. Sed ubi objectum essentialiter est idem, notitiae non possunt essentialiter differre, cum earum diversitas essentialis pendeat ab objectis. Igitur notitiae intuitiva, et abstractiva non differunt essentialiter in ratione notitiae ob solam praesentiam, vel absentiam objecti.

735. Probatio 3. partis sequitur ex dictis; nam si objecta aliunde diversa sunt essentialiter, et ipsae notitiae erunt essentialiter diversae (1).

736. Ad primum dicimus, doctrinam S. Thomae ibi allatam confirmare alteram propositionis partem.

737. Ad secundum neg. cog. cons. Nam veritas ita consistit in conformitate rei cum mente, ut etiamsi mens minime attendat, judicium sit verum, si res cum mente conformetur: sit falsum, si non conformetur. At vero notitia intuitiva non solum requirit, ut res sit praesens in scipsa, sed ut mens ad ejus praesentiam attendat: quae attentio desideratur in notitia abstractiva.

738. Ad tertium neg. cons. Quod enim in Deo ob summam perfectionem praestat eadem ejus infinita Essentia, hoc in nobis ob imperfectionem praestant plures diversae notitiae.

ARTICULUS II.

Utrum notitiae intuitiva, et abstractiva sint clarae, et distinctae.

739. Videtur notitia abstractiva esse clara, I. quia notitia Dei quam nunc habemus, est abstractiva, ut dictum est (2). Sed hujusmodi notitia clara est: nam evidenter constat, Deum esse. Ergo.

740. II. Notitia universalium est abstractiva. Sed hujusmodi notitia clara est: nam ut supra diximus (3), universalia sunt notiora singularibus cognitione intellectiva. Ergo.

---

(1) Hac ratione S. Thomas docet 1. 2. q. 67. a. 5. cognitionem Fidei, quae est abstractiva, non remanere in Patria cum visione, quia variatur objectum. *Quod*, inquit, *eadem numero cognitio quae est Fidei, maneat in Patria, hoc est omnino impossibile. Non enim remota differentia alicujus speciei, remanet substantia generis eadem numero.*

(2) § 729. (3) § 468.

Propositio. *I. Omnis notitia intuitiva clara est, et distincta.*
II. Notitia autem abstractiva numquam est distincta.
III. Potest tamen esse clara quoad existentiam objecti.

741. Prob. 1. p. Omnis notitia intuitiva est rei praesentis in seipsa, ita ut mens ad rei praesentiam attendat, ut dictum est (1). Sed cum res ita videtur, videtur clare, et distincte: distincte quidem, quia videtur ut est in seipsa: clare autem, quia mens attendit ad ejus praesentiam, ut est in seipsa. Ergo (2).

742. Prob. 2. p. Notitia abstractiva est rei absentis, sive non fertur in rem, ut existit in seipsa (3), sed prout aliunde colligitur ejus existentia, quemadmodum notitia Dei, dum sumus in corpore, colligitur ex creaturis. Atqui talis notitia nequit esse distincta: non enim potest repraesentare omnia quae sunt *formaliter* in objecto, quod requireretur, ut esset distincta, sicut supra dictum est (4). Ergo.

743. Prob. 3. p. potest mens ferri in rem absentem, cujus existentia aliunde certo, et evidenter colligatur, ut dictum est (5). Sed tunc notitia abstractiva clara est quoad existentiam objecti, quae certo, et evidenter constat. Ergo. Et per haec patet responsio ad primum.

744. Ad secundum dicimus universalia esse quidem notiora singularibus in seipsis, quia abstracta sunt a materia: quo autem aliquid est immaterialius, eo est intellectui notius. Nihilominus quoad nos notitia universalium non est satis clara: cum enim mens nostra ut intelligat, debeat se convertere ad phantasmata, ut supra ostendimus (6): phantasmata autem sint singularium; sequitur, universalia quoad nos non esse satis clara, nisi mens ad phantasmata, seu ad singularia se convertat (7).

QUAESTIO XVII.

De veritate, et falsitate idearum.

745. Jam supra dictum est (8), veritatem nihil esse aliud, quam conformitatem rei cum intellectu. Quare *sicut veritas consistit in adaequatione rei et intellectus; ita falsitas consistit in eorum inaequalitate* (9). Verae igitur, vel falsae ideae non sunt,

---

(1) § 733.

(2) Hinc clara et distincta est visio, qua beati intuitive Deum vident; de qua S. Bernardus ser. 33. in cant. ait: *O vere meridies, plenitudo fervoris, et lucis, solis statio, umbrarum exterminatio.*

(3) § 729. (4) § 708. (5) § 742. (6) § 421.

(7) Vide S. Thom. 1. p. q. 85. a. 3. (8) § 737.

(9) S. Thom. q. 7. de ver.

nisi relatae ad intellectum. Ideae autem referri possunt ad intellectum vel simpliciter percipientem, vel judicantem, sive componentem, aut dividentem, hoc est, affirmantem, aut negantem. Insuper res notitiam sui non faciunt in anima, nisi per ea, quae de ipsis exterius apparent, quia ut dictum est (1) omnis nostra cognitio initium sumit a sensibus. Quare duo hic sese offerunt investiganda, 1. an veritas, et falsitas sint in intellectu percipiente; quod idem est, an ideae, seu res per illas repraesentatae dici possint verae, vel falsae, quatenus mens simpliciter eas percipit. 2. an veritas, vel falsitas reperiatur in sensibus.

ARTICULUS I.

Utrum veritas, et falsitas sint in intellectu simpliciter percipiente.

746. Videtur simplex perceptio non carere veritate, et falsitate, I. quia etiam res simpliciter perceptae dicuntur verae, vel falsae, sicut dicitur aurum verum, vel falsum.

747. II. Deus omnia quae cognoscit, simplici intuitu cognoscit; non enim cognoscit componendo, et dividendo: cum haec sit imperfectio intellectus humani. Sed in Deo est prima, et summa veritas. Ergo in intellectu simpliciter percipiente veritas esse potest.

748. III. Veritas est adaequatio rei, et intellectus, ut supra dictum est (2). Sed intellectus simpliciter percipiens adaequatur rebus. Ergo.

Propositio. *I. Veritas potest esse in intellectu simpliciter percipiente, ut in quadam re vera, II. non autem ut cognitum in cognoscente. III. Falsitas vero per se quidem potest esse solum in intellectu componente, et dividente; IV. per accidens autem in intellectu simpliciter percipiente.*

749. Ita S. Thomas. (3). Prob 1. p. Cui convenit conformi-

---

(1) § 337. seqq. (2) § 745.

(3) 1. Periher. lect. 3. „ Veritas, *inquit*, in aliquo invenitur dupliciter, uno modo sicut in eo quod est verum; alio modo sicut in dicente, vel cognoscente verum. Invenitur autem veritas sicut in eo quod est verum tam in simplicibus, quam in compositis; sed sicut in dicente, vel cognoscente verum non invenitur, nisi secundum compositionem, vel divisionem. Quod quidem sic patet. Verum enim.... est bonum intellectus. Unde de quocumque dicatur verum, oportet quod hoc sit per respectum ad intellectum. Comparantur autem ad intellectum voces quidem sicut signa, res autem sicut ea quorum intellectus sunt similitudines. Considerandum autem, quod aliqua res comparatur ad intellectum dupliciter, uno modo sicut mensura ad mensuratum, et sic comparantur res naturales ad intellectum speculativum

tas cum objecto, in eo potest esse veritas, ut in quadam re vera; nam veritas dicitur per conformitatem intellectus, et rei, quemadmodum falsitas per difformitatem a re. Atqui intellectui simpliciter percipienti convenit conformitas cum objecto; conformatur enim rebus perceptis, quarum ideae sunt similitudines; quandoquidem nisi cum illis conformaretur, jam non illas, sed aliquid aliud perciperet. Ergo.

750. Prob. 2. p. Tunc veritas est in intellectu sicut cognitum in cognoscente, cum cognoscitur conformitas rei, et intellectus; cum enim veritas sit conformitas intellectus, et rei, ut dictum est (1); idem est cognoscere veritatem, ac cognoscere hujusmodi conformitatem. Atqui intellectus hanc conformitatem tunc primum cognoscit, cum judicat, sive componit, vel dividit; cognoscere enim illam conformitatem nihil est aliud, quam judicare, ita esse in re, vel non esse: quod est affirmare, vel negare, sive componere, vel dividere. Veritas igitur ut cognitum in cognoscente est solum in intellectu componente, et dividente, non vero in intellectu simpliciter percipiente (2).

751. Prob. 3. p. Intellectus per se decipi nequit circa rerum quidditates; nam sicut *res naturalis non deficit ab esse, quod sibi competit secundum suam formam; ita virtus cognoscitiva non*

,, humanum. Et ideo intellectus dicitur verus secundum quod conformatur rei; falsus
,, autem secundum quod discordat a re. Res autem naturalis non dicitur esse vera per
,, comparationem ad intellectum nostrum... secundum hoc enim sequeretur, quod con-
,, tradictoria essent simul vera, quia contradictoria cadunt sub diversorum opinioni-
,, bus. Dicuntur tamen res aliquae verae, vel falsae per comparationem ad intellectum
,, nostrum, non essentialiter, vel formaliter, sed effective, inquantum scilicet natae
,, sunt facere de se veram, vel falsam aestimationem, et secundum hoc dicitur aurum
,, verum, vel falsum. Alio autem modo res comparantur ad intellectum, sicut mensu-
,, ratum ad mensuram, ut patet in intellectu practico, qui est caussa rerum. Unde
,, opus artificis dicitur esse verum, inquantum attingit ad rationem artis; falsum ve-
,, ro inquantum deficit a ratione artis. Et quia omnia etiam naturalia comparantur ad
,, intellectum divinum, sicut artificiata ad artem, consequens est, ut quaelibet res
,, dicatur esse vera, secundum quod habet propriam formam, secundum quam imita-
,, tur artem divinam. Nam falsum aurum est verum orichalcum. Et hoc modo ens, et
,, verum convertuntur, quia quaelibet res naturalis per suam formam arti divinae com-
,, paratur... Et sicut res dicitur vera per comparationem ad suam mensuram, ita etiam
,, et sensus, et intellectus, cujus mensura est res extra animam.... Et hoc modo in-
,, tellectus apprehendens quod quid est ,, (idest essentiam, et definitionem rei, ex graeco τὸ τί ἐςι, quod explicat plane, ac perfecte quid sit res) ,, absque compositione,
,, et divisione, semper est verus.... Intellectus autem potest habitudinem conformitatis
,, suae ad rem cognoscere... Cognoscere autem praedictam conformitatis habitudinem,
,, nihil est aliud, quam judicare ita esse in re, vel non esse, quod est componere, et
,, dividere; et ideo intellectus non cognoscit veritatem, nisi componendo, vel dividen-
,, do per suum judicium ,,. Conferantur, si licet, haec quae descripsimus ex D. Thoma, cum iis quae tradit Lockius Essai etc. l. 2. c. 32. de veris, et falsis ideis, et comperietur, quam hic tenuis, ille sublimis fuerit.

(1) § 745. (2) Vide S. Thom. 1 p. q. 16. a. 2.

deficit in cognoscendo respectu illius rei, cujus similitudine informatur (1). Atqui intellectus simpliciter percipiens informatur similitudine quidditatis rei. Non ergo deficit circa illam. Falsitas igitur per se esse non potest in simplici perceptione (2), sed esse tantummodo potest in judicio (3). *Quod quidem judicium si consonet rebus, erit verum, puta, cum intellectus judicat, rem esse quod est, vel non esse quod non est. Falsum autem, quando dissonat a re, puta, cum judicat, non esse quod est, vel esse quod non est* (4). Falsitas ergo potest per se esse dumtaxat in intellectu componente, et dividente (5).

752. Prob. denique 4. p. In simplici perceptione potest admisceri compositio, ut cum definitio unius attribuitur alteri, vel cum partes definitionis, quae conjungi nequeunt, invicem conjunguntur (6). Atqui ubi admiscetur compositio, admisceri potest (7)

---

(1) S. Thom. 1. p. q. 17. a. 3.

(2) Hic locum habet quod vulgo dicitur: *Abstrahentium* (hoc est, rem simpliciter sine affirmatione, et negatione percipientium) *non est mendacium*. Vide S. Thom. 1. p. q. 85. a. 1. ad 1.

(3) Confer S. Thom. q. 1. de ver. a. 11. Vide etiam quae habet 5. Metaph. lect. 22. ubi animadvertit etiam „ quod falsum dicitur uno modo in rebus per hoc quod oratio „ significans rem, non congrue componitur. Quod quidem contingit dupliciter, uno mo- „ do per hoc quod aliquid componitur quod non debet componi, sicut est in falsis con- „ tingentibus. Alio modo per hoc quod est impossibile componi, sicut est in falsis im- „ possibilibus. Si enim dicamus, diametrum esse commensurabilem quadrato lateris, „ est falsum impossibile, quia impossibile est, commensurabile componi diametro. Si „ autem dicatur, te sedere, te stante, est falsum contingens, quia praedicatum non „ inest subjecto, licet non sit impossibile inesse „.

(4) S. Thom. 1. Periherm. lect. 3.

(5) Quaerens S. Thomas q. 1. de ver. a. 11. utrum in intellectu sit falsitas, animadvertit, intellectum dupliciter accipi posse, uno modo, qualenus apprehendit quidditates rerum, vel intelligit principia, quae statim nota fiunt, notis rerum quidditatibus; alio modo qualenus intellectus se extendit etiam ad alias operationes, nempe judicium, et ratiocinationem. Docet porro, intellectum per se numquam esse falsum, cum simpliciter percipit quidditates rerum, nec ullo modo decipi in primis principiis; in aliis vero operationibus falsitatem esse posse; numquam tamen esse, si recte fiat resolutio, in prima principia.

(6) S. Thomas 1. p. q. 17. a. 3. „ Per accidens, *inquit*, in operatione intellectus „ qua cognoscit quod quid est, potest esse falsitas, inquantum ibi compositio intelle- „ ctus admiscetur. Quod potest esse dupliciter, uno modo secundum quod intellectus „ definitionem unius attribuit alteri: ut si definitionem circuli attribuat homini; unde „ definitio unius rei est falsa de altera. Alio modo secundum quod partes definitiones „ componit ad invicem, quae simul sociari non possunt... ut si formet talem defini- „ tionem, Animal rationale quadrupes, falsus est intellectus sic definiendo: propteres „ quod falsus est in formando hanc compositionem, aliquod animal rationale est qua- „ drupes. Et propter hoc in cognoscendo quidditates simplices, non potest esse intelle- „ ctus falsus: sed vel est verus, vel totaliter nihil intelligit „. Quare nihil novi nos docuit Lockius, cum Essai etc. l. 2. c. 31. § 1. ait: „ Je crois, que lorsque les idée „ sont nominées *vrayes*, ou *fausses*, il y a toujours quelque proposition tacite, qui „ est le fondament de cette denomination „.

(7) Hinc S. Thomas 1. p. q. 58. a. 5. infert, nullam falsitatem circa res naturales posse esse in intellectu Angeli, eo quod in eo nulla admiscetur compositio.

falsitas, quae per se potest esse in intellectu componente, ut dictum est (1). Igitur in intellectu simpliciter percipiente, potest esse falsitas per accidens.

753. Ad primum jam dictum est (2), falsum aurum esse verum orichalcum. Quare res simpliciter perceptae, falsae non sunt, nisi tantum per accidens, ut diximus (3).

754. Ad secundum dicimus nos hic loqui de veritate, secundum quod pertinet ad intellectum humanum, qui judicat componendo, et dividendo. Judicium autem intellectus Divini est absque compositione, et divisione, quia sicut intellectus noster intelligit materialia immaterialiter; ita etiam intellectus Divinus cognoscit compositionem, et divisionem simpliciter (4).

755. Ad tertium respondemus cum S. Thoma (5), in intellectu simpliciter percipiente, adaequationem esse, ut in quadam re vera, non autem ut cognitum in cognoscente (6), sicut supra dictum est (7).

ARTICULUS II.

Utrum veritas, et falsitas sint in sensibus.

756. Arbitratus est Epicurus, teste Laertio (8), sensibus

---

(1) § 751. (2) Not. pag. 401: (3) § 751.
(4) S. Thom. 1. Periher lect. 3. (5) 1. p. 16. a. 2.

(6) Ut idem S. Thomas advertit q. 1. de ver. a. 3. „ Veri ratio consistit in adae„quatione rei, et intellectus: idem autem non adaequatur sibi ipsi, sed aequalitas „ diversorum est: unde ibi primo invenitur ratio veritatis in intellectu, ubi primo in„tellectus incipit aliquid proprium habere, quod res extra animam non habet, sed ali„quid et correspondens, inter quae adaequatio attendi potest. Intellectus autem for„mans quidditates *(hoc est simpliciter percipiens)* non habet nisi similitudinem rei „ existentis extra animam.... Sed quando incipit judicare de re apprehensa, tunc ipsum „ judicium intellectus est quoddam proprium ejus quod non invenitur extra in re „ Adaequatio igitur rei, et intellectus tunc proprie est, cum intellectus judicat, ideoque tunc proprie veritas est. Hinc autem S. Thomas ibid. concludit, veritatem per prius esse in intellectu judicante, quam in intellectu simpliciter percipiente. „ Patet, *inquit*, „ ex dictis, quod verum per prius dicitur de compositione, vel divisione intellectus; „ secundo de definitionibus rerum, secundum quod in eis implicatur compositio vera, „ vel falsa; tertio de rebus secundum quod adaequantur intellectui Divino, vel aptae „ natae sunt adaequari intellectui humano; quarto de homine qui est electivus oratio„num suarum verarum, vel falsarum, vel qui facit aestimationem de se, vel aliis ve„ram, vel falsam, per ea quae dicit, vel facit: voces autem eodem modo recipiunt „ veritatis praedicationem, sicut intellectus quos significant „. Ex quibus habes tripli„cem esse veritatis speciem, *logicae*, *metaphysicae*, *et moralis*. *Logicae*, quae posita est in compositione, et divisione intellectus, atque in definitionibus rerum, et vocibus illas significantibus, *Metaphysicae*, quae posita est in adaequatione rerum cum intellectu modo jam dicto. Haec appellatur *transcendentalis*, quia in quoque ente reperitur; quaelibet enim res hoc ipso quod est, participatio Dei est, imitaturque artem Divinam. Denique *Moralis*, cum quis talem se exhibet exterius verbis, vel factis, qualis est interius. Huic opponitur mendacium.

(7) § 749. seq. (8) Lib. 10.

semper inesse veritatem. Cartesius autem (1), quamvis adserat, sensus interdum falli, ex hoc ipso infert, nullam umquam illis fidem adhibendam esse.

757. Videtur autem cum Epicuro sentiendum, I. quia *omnis sensus ratiocinationis est expers, recordationisque prorsus incapax* (2). Igitur *sensus*, ut habet Empiricus (3), *proprium est, id solum quod praesens est, quodque ipsum movet, apprehendere;* adeoque minime fallitur.

758. II. Nihil est, quod falsi arguere sensus possit; neque enim sensus similis potest similem sensum refellere, v. g. oculus oculum, cum sit par utriusque ratio, neque dissimilis dissimilem, quippe habent diversa objecta: neque denique ratio quia haec in intelligendo pendet a sensibus (4). Nulla ergo in sensibus falsitas potest esse.

759. III. Si mens posset corrigere errores sensuum, aut id praestaret per seipsam, aut ope alterius sensus: non per seipsam, quia mens nihil intelligit, nisi per sensus: non ope alterius sensus, quia etiam ille posset fallere. Nullo igitur modo mens posset sensuum errores corrigere, si in sensibus esset falsitas.

Propositio. *I. In sensibus ad mentem comparatis* (5) *numquam est falsitas, nisi tantum occasionaliter. II. Sensus autem ad*

---

(1) Medit. 1. et 1. p. Princip. § 1.

(2) Laërtius loc. cit. (3) Lib. 1. adv. Log.

(4) Lucretius l. 4. hanc eamdem rationem tradit his versibus.

Quid majore fide porro, quam sensus haberi
Debet? An ab sensu falso Ratio orta valebit
Dicere eos, contra quae tota ab sensibus orta est;
Qui nisi sint veri, Ratio quoque falsa sit omnis?
An poterunt oculos aures reprehendere? An aureis
Tactus? An hunc porro tactum sapor arguet oris?
An confutabunt nares, oculive revincent?
Non, ut opinor, ita est. nam seorsum quoique potestas
Divisa est, sua vis quoique est; ideoque necesse est
Quod molle, aut durum est gelidum fervensve seorsum,
Id molle, aut durum, gelidum, fervensque videri:
Et seorsum varios rerum sentire colores,
Et quaecumque coloribus sunt conjuncta, necesse est.
Seorsum item sapor oris habet vim, seorsus odores
Nascuntur; seorsus sonitus; ideoque necesse est
Non possint alios alii convincere sensus.
Nec porro poterunt ipsi reprehendere sese etc.

(5) Sensus comparari possunt ad mentem, et ad res. Nam, ut advertit S. Thomas „ q. 1. de ver. a. 11. „ Cognitio nostra quae a sensibus initium sumit, hoc ordine „ progreditur, ut primo incipiat a sensu, secundo perficiatur in intellectu, ut sic sen- „ sus inveniatur quodammodo medius inter intellectum, et res; est enim rebus com- „ paratus, quasi intellectus, et intellectui comparatus, quasi res quaedam.

res comparati, non falluntur circa propria sensibilia, modo sint recte dispositi. III. Nihilominus falli possunt circa sensibilia communia (1), *et per accidens* (2), *quamvis sint recte dispositi.*

760. Ita S. Thomas (3). Prob. 1. p. Sensus ad mentem comparari possunt, vel ut ipsi sunt res quaedam, vel ut sunt repraesentativi alterius rei. Atque si compararentur primo modo, numquam in eis est falsitas; ita enim dispositionem suam intellectui demonstrant, nec omnino possunt, nisi affectionem suam enunciare (4); qua in re nulla est deceptio; non enim decipere dicitur, qui se ostendit sicuti est. Si autem sensus comparentur ad mentem secundo modo, idest, tamquam indicativi alterius rei, cum quandoque repraesentent intellectui res aliter ac sunt in seipsis, caussare possunt falsam existimationem in intellectu: quod est intellectui occasionem praebere, ut circa illas res decipiatur (5). Igitur in sensibus ad mentem comparatis nulla est falsitas, nisi tantum occasionaliter.

761. Prob. 2. p. Si sensus recte dispositi falli possent circa propria sensibilia, hoc esset illis a natura; nam cuilibet potentiae naturale est ferri in proprium objectum. Sed quod est a natura, Auctori naturae tribuitur. Deus ergo dedisset nobis sensus fallaces, ut in errores induceremur: quod absque injuria Creatoris dici non potest (6). Insuper naturalis actus alicujus rei semper

---

(1) „ Similitudo (inquit S. Thomas 1. p. q. 17. a. 2.) alicujus rei est in sensu tri-„ pliciter. Uno modo, primo et per se; sicut in visu est similitudo colorum, et alio-„ rum propriorum sensibilium. Alio modo per se, sed non primo, sicut in visu est si-„ militudo figurae, vel magnitudinis, et aliorum communium sensibilium. Tertio mo-„ do, nec primo, nec per se, sed per accidens; sicut in visu est similitudo hominis, „ non inquantum est homo, sed inquantum huic colorato accidit esse hominem „.

(2) Vid. not. praeced. (3) Locis cit.

(4) Quo sensu S. Augustinus l. de vera Relig. c. 33. ait „ Ne ipsi quidem oculi „ fallunt; non enim renuntiare possunt animo nisi affectionem suam. Quod si non so-„ lum ipsi, sed etiam omnes corporis sensus ita renuntiant, ut afficiuntur, quid ab „ eis amplius exigere debeamus ignoro „.

(5) Non quod nuncium eorum sit falsum, sed quod intellectus malus sit judex. *Si quis* (inquit S. Augustinus loc. cit.) „ remum frangi in aqua opinatur, et cum inde „ aufertur, integrari, non malum habet internuncium, sed malus est judex. Nam ille „ pro sua natura non potuit aliter in aqua sentire, nec aliter debuit: si enim aliud „ est aer, aliud aqua, justum est, ut aliter in aere, aliter in aqua sentiatur. Quare „ oculus recte, ad hoc enim factus est, ut tantum videat: sed animus perverse, cui „ ad contemplandam summam pulchritudinem mens, non oculus factus est „.

(6) Hinc S. Thomas 3. con. Gen. c. 108. principium hoc statuit: „ Nulla virtus co-„ gnoscitiva circa proprium objectum decipitur „. Et inde etiam probat, uti et nos § 751. probavimus, *in cognitione intellectus deceptionem accidere non posse, si puras rerum quidditates apprehendat.*

est uno modo, ut S. Thomas (1) advertit, nisi impediatur vel propter defectum intrinsecum, vel ob extrinsecum aliquod impedimentum. Itaque sensus judicium de sensibilibus propriis semper est verum, et si aliquando fallitur, id evenit, vel propter defectum organi (2), vel propter impedimentum in medio (3).

762. Prob. 3. p. Ad sensibilia communia, et per accidens sensus directe non fertur, sed per accidens, et ex consequenti. Nihil ergo mirum, si in illorum judicio fallatur, quamquam sit recte dispositus (4).

763. Ad primum dicimus, sensum ex quo ratiocinationis est expers, falli non posse eo modo quo fallitur intellectus; non tamen inde sequitur nullo modo falli posse.

764. Ad secundum respondemus, errorem si qui contingat in uno sensu, non refelli neque a simili, neque a dissimili sensu, sed ab intellectu, qui licet pendeat a sensibus quoad acceptionem idearum, non tamen ab illis pendet quoad lumen quo discernit verum a falso; per quod lumen constitutus est sensuum judex, et errorem unius sensus potest vel per alios sensus (5), vel per se ipsum refellere (6). Et per haec patet solutio ad tertium.

QUAESTIO XVIII.

De signis idearum, sive de Vocabulis secundum se.

765. Postquam consideravimus ideas cum in seipsis, tum relatas ad objecta, et ad intellectum, agendum remanet de earum

---

(1) Q. 1. de ver. a. 11.

(2) *Febricitantibus* (inquit S. Thom. 2. de ani. lect. 21.) *omnia videntur amara, propter hoc quod sentiunt per linguam plenam cholera quae est amara.* Aliud exemplum ponit idem Angelicus 3. Meteor. lect. 5. *Laborantibus*, ait, *infirmitate oculorum apparet tela aranearum ante oculos, quibusdam autem muscae volantes etc. cum tamen sit humor in pupilla respersus.*

(3) Sic ob vapores intermedios *sol, et luna, et alia astra apparent punicea in ortu, et occasu, et quasi subrubra* S. Thom. 1. Meteor. lect. 8.

(4) Sic res quo magis distant, eo minores apparent, quia videntur sub minori angulo. Confer S. Thom. 3. Meteor. lect. 4. Sic etiam corpus sphaericum a remotis visum apparet planae superficiei. Vide S. Thom. ib. Cum enim figura sit aliquid sensibile commune, visus potest circa illam falli.

(5) Nam intellectus cum sit potentia superior sensu, potest conferre sensationes, atque ita unius sensus errorem per alium sensum emendare. Sic v. g. si sal per visum putetur saccharum, error emendatur per gustum.

(6) Ex generalibus nempe principiis menti per se notis; v. g. ex eo principio, quod radius lucis refrangitur, cum transit a medio densiori in rarius (Vide S. Thom. 3. Meteor. lect.) mens corrigit errorem visus exhibentis remum fractum in aqua, et judicat, revera non esse fractum.

signis. Sunt autem vocabula signa idearum nostrarum (1); *voces enim significativae*, ut S. Thomas (2) ait, *formantur ad exprimendas conceptiones intellectus;* nam homo non aliter quam per voces potest aliis conceptiones suas exprimere: quod plane necessarium fuit, cum homo sit animal sociale (3). De vocabulis igitur differentes, 1. agemus de eorum origine; 2. de imperfectione; 3. de usu, et abusu. De origine autem vocabulorum quaeremus 1. an eorum significatio sit a natura; 2. an eorum conceptus differant a conceptibus rerum; 3. quandonam coeperint homines voces significativas adhibere; 4. quae fuerit lingua hominis primigenia; 5. fueritne unius omnium hominum sermo ante Babelicam confusionem; 6. an humana industria fieri possit, ut omnes homines in uno eodemque sermone conveniant.

ARTICULUS I.

Utrum significatio vocabulorum sit a natura.

766. Voces aliae quidem sunt articulatae, aliae inarticulatae. Atque articulatae sunt illae, quas lingua ex vocalibus, et consonantibus literis componit (4). Inarticulatae sunt in quibus nulla est hujusmodi compositio, veluti gemitus, et suspira (5). De vo-

---

(1) Non quod voces significent immediate ipsas ideas; nam ut ostendit S. Thomas 1. p. q. 85, a. 2, ad 3. *voces non significant ipsas species intelligibiles, sed ea quae intellectus sibi format ad judicandum de rebus exterioribus.* Quia vero haec ipsa intellectus format per species intelligibiles, voces dici possunt signa mediata idearum.

(2) 1. Periher. lect. 2.

(3) S. Thom. ib. „ Homo si esset naturaliter animal solitarium, sufficerent sibi „ animae passiones, quibus ipsis rebus conformaretur, ut earum notitiam in se haberet; sed quia homo est animal naturaliter politicum, et sociale, necesse fuit, quod „ conceptiones unius hominis innotescerent aliis; quod fit per vocem; et ideo necesse „ fuit esse voces significativas ad hoc quod homines invicem conviverent. „. Aliam rationem addit Quintilianus Inst. l. 2. c. 17. cum ait: *Ipsa ratio neque tam esset in nobis manifesta, nisi quae concepissemus mente, promere etiam loquendo possemus.*

(4) Vide S. Thom. loc. cit.

(5) Quomodo voces formentur, alterius loci est inquirere: modo sufficiat animadvertere cum S. Thoma 2. de anl. lect. 18 vocem esse *respirati percussionem aëris ad arteriam vocalem* „ Quia enim vox, *inquit*, est sonus animali, et ex illa parte, qua „ aërem respirat, omnis autem sonus est ex aliqua percussione aeris, sequitur, quod „ vox sit respirati percussio aeris ad arteriam vocalem „. Hanc vocant asperam arteriam, sive tracheam, quae ab extrema parte linguae ad pulmones extenditur, et prope linguae radicem foramen habet, quod appellatur glotta; quod quidem foramen ita est membranis dispositum, ut laxari, et restringi possit. Sic aer respiratus, e pulmonibus exiens, et in glottae membranas incurrens percutit illas ad animae motionem, et tunc habetur vox; siquidem, ut loc. cit. addit Sanctus Thomas, „ id cui principaliter attribuitur caussa generationis vocis est anima, quae utitur aere respirato ad re„ verberandum aerem, qui est in arteria ad ipsam arteriam... Animal autem non po„ test formare vocem, neque dum attrahit aerem respirando, neque dum expellit ex-

cibus inarticulatis quod naturaliter significent, certa res est; suspiria enim naturaliter sunt signa doloris. De articulatis P. Nigidius apud Gellium (1) putavit, nomina, et verba quadam vi, et ratione naturae facta esse. Eadem fuit apud Platonem (2) Heracliti, et Cratyli sententia.

767. Videtur autem ita dicendum I. quia cum dicimus v. g. *vos*, motu quodam oris utimur conveniente cum ipsum verbi demonstratione; labia enim emovemus versus illos cum quibus fermocinarum; contra facimus, cum dicimus *nos*. Hi autem motus sunt naturales (3). Ergo.

768. Ut Heraclitus habet apud Platonem (4): *Quod natura cuique congruit, instrumentum adinveniendum est, atque id illi attribuendum, ex quo non qualecumque vult qui fabricat, sed quale natura ipsa exigit.* Sed voces sunt animae instrumenta ad conceptiones animae exprimendas. Ergo, ut ibid, Socrates ait, *Cratylus vera loquitur, cum nomina dicit natura rebus competere, neque unum quemvis esse nominum auctorem, sed illum dumtaxat qui ad nomen respicit quod natura cuique convenit.*

Propositio. *Vocabula naturaliter non significant.*

769. Prob. ratione S. Thomae (5). Ea quae naturaliter significant, sunt eadem apud omnes (6); quapropter supra diximus (7), simplices conceptus esse eosdem apud omnes homines, quia significant naturaliter essentias rerum, quae sunt eaedem apud omnes. Atqui significatio vocabulorum (8) non est eadem apud

---

„ pirando, sed dum retinet aerem, quia dum retinet, isto aere retento, et percutien- „ te aerem existentem in vocali arteria, caussat motum ad formationem vocis „. Ut autem vox sit articulata, requiruntur lingua, dentes, et labia; ita enim ex vocalibus, et consonantibus litteris sonus componitur, atque aliis modis formatur. Quare S. Thomas 1. Perih. lect. 6. Instrumenta, *inquit*, naturalia virtutis interpretativae sunt guttur, et pulmo, quibus vox formatur, et lingua, et dentes, et labia quibus litterati „ soni, sc articulati distinguuntur „. Quare inter fabellas reponimus quod refertur de quodam, qui linguam amiserat, et nihilominus perfecte loquebatur.

(1) Noct. Artic. l. 10. c. 4. (2) In Cratylo. (3) Gellius loc. cit.

(4) Loc. cit. (5) 1. Perih. lect. 2.

(6) Ut S. Augustinus animadvertit l. 2. de Doctr. Christ. c. 1 „ Signorum alia sunt „ naturalia, alia data. Naturalia sunt, quae sine voluntate, atque ullo appetitu si- „ gnificandi praeter se aliquid aliud ex se cognosci faciunt, sicuti est fumus significans „ ignem. Non enim volens significare id facit.... sed et vestigium transeuntis animalis „ ad hoc genus pertinet; et vultus irati, seu tristis affectionem animi significat, etiam „ nulla ejus voluntate qui aut iratus, aut tristis est „. Haec autem signa naturalia eadem sunt apud omnes.

(7) Not. 3. p. 282.

(8) *Verba* (inquit S. Augustinus loc. cit. c. 3.) *prorsus inter homines obtinuerunt principatum significandi quaecumque animo concipiuntur, si ea quisque prodere velit.* Qua ex doctrina infert S. Thomas 3. p. q. 60. a. 6. in Sacramentis Novae Legis verba requiri.

omnes; vocabula enim diversa sunt pro idiomatum diversitate. Vocabula igitur naturaliter non significant.

770. Ad primum dicimus, rationem Nigidii frivolam esse, cur enim apud Hebraeos cum dicunt *attem*, *vos*, nulla fit conversio ad eos, cum quibus sermocinantur? cur non ad seipsos convertuntur, cum dicunt *anahnu*, *nos?*

771. Ad secundum respondemus, instrumenta quidem naturalia ad naturales effectus producendos, congruere debere effectis ipsis; secus instrumenta arbitraria, cujusmodi sunt voces.

ARTICULUS II.

Utrum conceptus rerum differant a conceptibus vocum.

772. Vocibus respondere aliquas animae conceptiones, perspecta res est (1); constat enim ex supra dictis (2), surdos a nativitate, esse insuper mutos, quia nullum habere conceptum possunt vocum significantium. Constat quoque, voces diversas esse pro idiomatum diversitate: iis autem qui aliquod idioma ignorant, idcirco ignotam esse significationem vocum illius idiomatis, quia nullum habent conceptum ejusmodi significationis. Quinimmo tanta est inter voces significantes, et earum significationem connexio, et conjunctio, ut statim, illis auditis, in mentem veniat earum significatio.

773. Nihilominus videntur conceptus vocum significantium non distingui a conceptibus rerum, I. quia ut docet S. Thomas (3), voces significantes *significant intellectus conceptiones immediate, et eis mediantibus res.* At si voces haberent conceptus distinctos a conceptibus rerum, non significarent immediate conceptiones intellectus, sed proprios conceptus. Ergo.

774. II. Conceptiones intellectus sunt eaedem apud omnes, ut dicit Aristoteles (4). Ergo si vocibus significantibus responderent proprii conceptus, illae essent eaedem apud omnes: quod falsum est.

Propositio. *Conceptus vocum significantium differunt a conceptibus rerum, quas significant.*

775. Prob. Conceptus rerum sunt iidem apud omnes, ut dictum est (5). Conceptus autem vocum significantium diversi sunt

(1) Clemens Alex. Strom. 8. „ In voce, inquit, tria versantur: nempe nomina, quae „ sunt signa eorum quae animo cogitantur principaliter, per consequentiam autem „ etiam subjectorum. Secundo autem cogitata, quae res subjectas referunt, et exprimunt ... Tertio autem res subjectae, ex quibus nobis imprimuntur cogitata „.

(2) § 311.

(3) 1. Perih. lect. 2.

(4) 1. Perih. c, 1.

(5) § 769.

pro idiomatum diversitate. Hi ergo ab illis differunt. Praeterea, voces significantes possunt considerari, et ut sunt res quaedam, et ut aliquid significant, sive, ut inquiunt, *materialiter*, et *formaliter;* v. g. haec vox *homo* considerari potest et ut quaedam vox est, et ut significat hanc rem quam dicimus hominem. Possunt ergo voces concipi ut res quaedam sunt, ideoque iis respondet proprius conceptus.

776. Ad primum dicimus, S. Thomam loc. cit. excludere ab immediata significatione vocum ideas Platonicas; non vero conceptus immediatos earumdem vocum significantium (1).

777. Ad secundum dicimus, conceptus vocum idem significare apud omnes, apud quos sic formantur ad significandum, v. g. haec vox *homo* apud omnes Latinos idem significat. Quod si non eodem modo formantur, quia non omnes intelligunt significationem vocis, sic non erunt iidem conceptus, nec idem significabunt apud omnes.

ARTICULUS III.

Utrum aliquando homines sine articulati sermonis usu exstiterint?

778. Homines diu vixisse belluarum instar, humani sermonis expertes, putarunt olim Lucretius (2), Horatius (3), Diodorus Siculus, (4), et Vitruvius (5). At vero Joannes Baptista Vi-

---

(1) Inquit enim: „ Significat hoc nomen *homo* naturam humanam in abstractione „ a singularibus. Unde non potest esse, quod significet hominem immediate singularem, „ ut Platonici posuerunt, quod significaret ipsam ideam hominis separatam. Sed quia „ hoc secundum suam abstractionem non subsistit realiter.... ideo necesse fuit Aristote- „ lem dicere, quod voces significent intellectus conceptiones immediate, et eis median- „ tibus res. „

(2) L. 5. de primaevis hominibus ita scribit:

At varios linguae sonitus natura subegit.
Mittere, et utilitas expressit nomina rerum.

(3) L. 1. satyr. 3.

Cum prorepserunt primis animalia terris,
Mutum, et turpe pecus.....
Donec verba, quibus voces, sensusque notarent
Nominaque invenere.

(4) Lib. I. sic. de primorum hominum statu habet; „ Illos inordinata, et bellulna „ vita utentes sparsim ad pascua exivisse... et oppugnandos a feris, mutuo sibi auxi- „ lio succurrisse, utilitate commotos: atque ita per timorem congregatos, paulatim „ suam inter se formam agnovisse. Cum autem vox inarticulata, et confusa esset, „ paulatim flectendo verba, et de rebus singulis mutua inter se signa fingendo, to- „ tam sibi ipsis effecisse omnium interpretationem. Ejusmodi conventiculis in universo „ orbe factis non habuisse omnes eamdem linguam, cum singuli fortuito nomina „ fingerent „.

(5) L. 2. de Architect. c 1, ubi statuit, „ primos homines sine sermonis articulati usu, „ diu in cavernis terrae, ferarum instar habitasse, ac crebris nutibus, spiritu vocali

cus (1), Vir celeroqui eruditus, quamquam non negat, homines antediluvianos; ut verae Religionis cultum, ita humanam societatem, et cum societate sermonis usum servasse (2); nibilominus statuit,

---

„ et voce rudi animi sensa designasse; et sic demum ex eadem voce de eadem re saepius „ repetita, vocem articulatam, vocabula significativa, ac sermonum usum ortum esse „.

(1) L. de constantia Philologiae c. 9. et in Scientia Nova.

(2) Ultra progreditur Antonius Genuensis Log. Ital. lib. 1. c. 5. § 1. ubi sic habet. „ L'aspetto delle cose di questo mondo, che veggonsi in Cielo, e in terra commosse „ le fibre degli occhi, e con ciò il cervello de' primi uomini ancora salvatici, e stu„ pidi,... Come dal cervello escono tutt'i nervi, che muovono i muscoli motori delle „ membra del nostro corpo, questi moti del cerebro spinsero gli strumenti del parlare „ a profferire de' suoni... Questi suoni furono i primi segni delle interne sensazioni, „ affezioni, nozioni di que' selvaggi „. *Aspectus rerum hujus mundi, quae conspiciuntur in caelo, et in terra, commovit oculorum fibras; atque adeo cerebrum primorum hominum adhuc sylvestrium, ac stupidorum... Quoniam a cerebro progrediuntur universi nervi moventes musculos, qui nostri corporis membra movent, hi motus cerebri impulerunt instrumenta loquutionis ad sonos edendos.... Hujusmodi soni prima fuerunt signa internarum sensationum, affectionum, motionum illorum sylvestrium.* Ita ille de origine linguarum scribens. Cum autem *primos homines* nominat, vel loquitur de primis hominibus ante diluvium, vel de primis hominibus post diluvium. Si de primis hominibus ante diluvium (ut colligi videtur ex eo quod ibidem linguas antediluvianas memorat) sylvestribus, ac stupidis hominibus adjungendi erunt Adamus, et Eva, primique Patriarchae Abel, Sethus, Henochus, aliique Patriarcae ante diluvium. Quis autem id affirmare audebit, praesertim de Adamo, et Eva, de quibus dicitur Eccli 17. v. 5. *Disciplina intellectus replevit illos?* Quod si primi homines illi ex commotione fibrarum sonos, nescio quos, edidissent tamquam prima signa internarum sensationum etc. explicet Genuensis, qua ratione Adamus appellasse dicatur *nominibus suis cuncta animantia;* idque antequam Eva formaretur, ut habetur Gen. 2. v. 20. Nam si Adamus paulo post creationem loquutus fuit, et adeo perfecte, ut ib. v. 19. scriptum sit: *omne quod vocavit Adam animae viventis, ipsum est nomen ejus;* ecqui erunt soni illi imperfecti primorum hominum sylvestrium, ac stupidorum, quos Genuensis est commentus? Porro si Adamus tam accurate nomina imposuit brutis animantibus, nonne accuratius docere debuit filios, ac nepotes suos modum loquendi? Immo etiamsi Adamus neglexisset, nonne ejus filii ex consuetudine cum ipso, quemadmodum celeri pueri ex consuetudine cum parentibus, ac nutricibus, loqui didicissent? Itaque falsum omnino est, et contra divinam Scripturam primos homines ante diluvium fuisse sylvestres, ac stupidos, et sonos quosdam imperfectos ab initio edidisse.

Quod si Genuensis loquutus sit de primis hominibus post diluvium, nihilo minus absurde loquitur. Quis enim affirmabit, Noachum, et filios ejus, quos Deus in Arca a diluvio servavit, homines fuisse sylvestres, et stupidos, ac loqui nescios? Atque hi tamen fuere primi homines post diluvium.

Denique si dicat, se fuisse loquutum de primis hominibus, qui nationes fundaverunt, ex iis quae habet ib. § 2. „ I primi fondatori delle nazioni non erano, che „ fanciulli colla barba „: *primi Nationum fundatores erant barbati pueri:* rogamus, ut explicet utrum de omnibus loquatur qui nationes fundaverunt (nam neminem excipit) an vero de aliquibus dumtaxat. Si de omnibus: pueri barbati per ipsum fuerunt Abrahamus, Isaacus, Jacobus, Moyses, qui primi fundatores fuerunt populi Hebraeorum. Si autem hos velit exceptos, rogamus rursus, ut respondeat; an opus fundandi nationes ex hominibus, ut ipsi placet, sylvestribus, ac stupidis, sit adeo facile, ut auctores habere potuerit pueros barbatos? Genuensis homo philosophus barbatus erat, et nihilominus vix potuit duecentos, ut ipse scribit, congregare adolescentes, quibus elementa Philosophiae traderet. Quanto minus potuisset populos feros, ac stupidos congregare ad constituendam nationem? Et tamen is barbatus homo vocat

soboles filiorum Noachi ita fuisse distractas in orbem terrarum (1), ferarum metu (2), ut alii divisi, qui a feris non fuerant necati, omnem prius Religionem, deinde omnem linguam, postremo omnem humanitatem, ipsumque rationis usum abjecerint (3) quosque post longam annorum seriem (4), a fulmine excitati fe-

---

pneros barbatos primos nationnm fundatores. Videat ne forte in eum cadant verba Sacerdotis Ægyptii, quae ex Platone refert Clemens Alex. Strom. 1. ad Solonem, qui unus erat ex septem sapientibus: *O Solon Solon, vos Graeci semper estis pueri, senex autem nullus est Graecus: disciplinam enim nullam habetis canam.*

(1) id Vicus loc. cit. evenisse ponit anno post diluvium. Ait enim: ,, Anno post ,, diluvium ante Babylonicam linguarum confusionem Sem, Cham, Japhet exleges ,, (qua ratione tres illos Patriarchas *exleges* Vicus appellet, alii viderint: nam quomodo *exleges*, qui non solum naturali, et Divinis legibus, sed etiam Patris Noachi praeceptis subjecti erant?) ,, terram inter se divisisse; et in Assyria mansisse Semum, ,, Chamum in proximam Phoeniciam, Ægyptumque, Japhetum in Europam commi- ,, grasse ,,. Haec cum Sacris Litteris non cohaerent: nam primum Gen. 10. v. 25. Heber dicitur genuisse Phaleg ita nominatum, *eo quod in diebus ejus divisa sit terra*. Phaleg autem natus fuit anno 100. post diluvium, idest, anno mundi 1757. Non ergo terra divisa fuit anno post diluvium. Deinde qui fieri poterat, ut anno post diluvium terra inter Noachi filios divideretur? cum enim per diluvium universi homines interierint, exceptis tantummodo octo animabus, Noacho, scilicet, et ejus uxore, ac tribus ejus filiis cum tribus eorum uxoribus; quis dixerit, tres illos Patriarchas ab Arca vix eductos, in vastissimas mundi plagas commigrasse? Insuper Noachi filii nondum divisi erant, cum eorum pater inebriatus fuit ex vino vineae quam plantavit, ut legitur Gen. 9. Nisi autem quis velit, intra unius anni spatium vineam fuisse plantatam, statimque uvas dedisse, unde Noachus inebriari potuerit: quod sane absque miraculo fieri non potuit; perspicue constat, Noachi filios anno post diluvium nondum fuisse ab invicem separatos.

(2) Neque id consonat cum iis quae habentur Gen. 9. v. 1. seq. ubi Deus benedicens Noacho, et filiis ejus, ait; *Crescite, et multiplicamini, et replete terram. Et terror vester ac tremor sit super cuncta animantia terrae.* Vicus autem loc. cit. contendit, Chamiidas, et Japhetidas *quamplurimos fuisse a feris enectos;* factumque esse, *ut saepe viri a foeminis, foeminae a viris, pueri filii a matribus, matres a filiis pueris, ut feras effugerent, dividerentur.*

(3) Haec quidem Vicus de Constantia Philologiae c. 9. ad Chamiidas tantum, et Japhethidas refert: ,, Per hanc ingentem, *inquit*, terrarum sylvam tam Chamitidas, ,, quam Japhethidas hac ratione in solitudinem distractos esse necesse est; quod saepe ,, viri a foeminis, foeminae a viris, pueri filii a matribus, matres a filiis pueris, ut ,, feras effugerent, dividerentur, et ita sensim minores a majoribus rudiores, fera- ,, rum metu reliti, vel abacti, sic dispalati, solique prius omnem Religionem, deinde ,, omnem linguam, tandem omnem humanitatem exsurdaverint, et in brutam licen- ,, tiam, et errorem ferinum abierint ,,. Nihilominus in lib. quem Italico idiomate *de Scientia Nova* scripsit, pag. 133. postremae editionis, videtur, inter ferinos homines Semi etiam posteros recensere, quamquam eos non tam cito in ferinum statum abiisse dicat.

(4) Tantam humani generis calamitatem mille annis durasse, Vicus de Constant. Philol. c. 9. ne minimum quidem haesitans statuit; ait enim: ,, Quo rerum statu ,, mille annos durante (*inter Chamitidas, scilicet, et Japhethidas, de quibus ibi ,, agit*), si quis recte rationem putet, quamquam quamplurimi, aut a feris enecti, ,, aut fame per hyemes, siti per aestates deperierint; tamen incolumes vel ut feras ,, evaderent, vel ut pabula, aut fontes quaererent, in Scythiam, Æthiopiam, Occi- ,, dentalem plagam, Indiasque praevalido nixu per invia, et confragosa aeti temeraria ,, sorte penetrarint ,,. Ita ne vero? At si mille annis duravit ferinus ille status; quo-

rini illi homines (1), in aliquam Divinitatis notitiam devenere, sicque paulatim humanam linguam, et mores recuperarunt.

---

modo Vicus ponit *scient. nov.* sec. edit. pag. 109. „ Le razze di Cam, e Giafet dovettero disperdersi per la gran selva di questa terra con un errore ferino di dugento „ anni „. *Progenies Chami, et Japheti vagari debuerunt per vastam hujusce terrae sylvam errore ferino ducentorum annorum*, quot ipse necessarios putat, ut e terra post diluvium exhalationes siccae elevarentur ad generanda fulmina, quibus ferini illi homines excitarentur? Nam si biscentum post diluvium annis, excitati illi jam fuerant a stupiditate ferina, quid caussae est, ut ad mille annos eam stupiditatem prorogemus? Non animadvertit autem Vicus, tantum abesse, ut inter Chamitidas praesertim ferinus ille status durare mille annis potuerit, quin contra certum sit ex c. 10. Gen. v. 8. sqq. Nembrodum nepotem Chami *fuisse potentem in terra, et Babylonem fuisse principium regni ejus*. Itaque Nembrodi aetate ferini homines non erant; socialem enim vitam ducebant, sine qua regnum consistere nequit. Certum quoque est, Reges in Ægypto initium duxisse mundi 1816. post Misraim filium Chami, hoc est, anno 160. a diluvio. Constat praeterea ex Eusebii supputatione in Chronico, anno 25. regni Europis Regis Siryoniorum in Graecia, natum fuisse Abrahamum, hoc est, anno mundi 2008. et a diluvio anno 352. Si quis ergo rationem putet Scriptura, et historia innixam, inveniet, nihil tam a ratione abesse, quam ferinum hominum statum ad mille annos a Vico productum.

(1) Ex effera, quam exleges impii post diluvium duxere vitam, provenisse Gigantes, affirmat Vicus de Const. Phil. c. 9. Sed cum Gen. 6. v. 4. dicatur; *Gigantes autem erant super terram in diebus illis*, idest, ante diluvium, oporteret, si quae vis inesset Vici sententiae, homines jam ante diluvium, in ferinum errorem abiisse. Quomodo autem Gigantes illi provenerint, ita describit Vicus loc. cit. „ Historia, sive ob- „ servatio physica demonstrat, quantum magistri metus puerorum spiritus affligat, et „ quidquid in iis est ad adolescendum generosius conciliat „. Haec prima ratio est, qua utitur Vicus, ut ostendat, pueros impiorum illorum hominum filios potuisse in proceram gigantum staturam adolescere, quod essent a magistrorum metu liberi. Peto, an metus qui a magistris incutitur, major sit metu persequentium ferarum? Historia, sive observatio physica demonstrat, hunc illo longe esse majorem. Pueri ergo illi, qui ob magistrorum metum in gigantes abire minime potuissent, qua ratione poterant in gigantes adolescere, a parentibus derelicti, et metu ferarum abacti? Sed aliam physicam observationem addit Vicus ib. scilicet „ nitros sales, quibus urinae plurimum abun- „ dant, plurimum vivacitatis habere; ut in spiritu salis ammoniaci spectare est: cam- „ pos autem stercoratos feliciter frugescere rustici norunt „. Hinc vero infert ib. „ non „ natos gigantes inter Semi posteros, quia ex cultu antediluviano matres lavabant pueros, et pueri sub patrum imperio, et disciplina adolescebant „. Praeclara sane ratio! Hoc erit reliquum, ut matres ac nutrices a lavandis pueris abstineant, ne caussa sint, cur ii adolescere non multum valeant. Sane si ex cultu antediluviano matres lavabant pueros, gigni nullo modo potuissent gigantes antediluviani, nisi ab illis lavandis matres abstinuissent; quod demonstrari numquam poterit. Quid? Deuteron. 2. v. 10. sq. meminit Scriptura populorum Emim ad Orientem maris mortui: *Emim primi fuerunt habitatores ejus, populus magnus, et validus, et tam excelsus, ut de Enacim stirpe, quasi gigantes crederentur*. De Ammonitis ib. v. 20. dicitur: *Terra* (Ammon) *terra gigantum reputata est, et in ipsa olim habitaverunt gigantes*. 2. Reg. c. 21., et 1. Paralip. 20. mentio fit quinque gigantum e stirpe Rapha, quos David ejusque milites interfecerunt. Anne hi omnes in proceram staturam adolevisse credendi sunt, quia illo, quem Vicus ponit, cultu vixerunt? At si ferarum instar enutriti ii fuissent, hac illac ferarum metu abacti, quomodo in *populum magnum* excrescere; quomodo in terra Ammon habitare; et usque ad Davidis tempora bella gerentes pervenire potuissent? Quam autem Vicus profert, ratio nullius momenti est; diversus enim est terrae cultus a cultu humani corporis: nam terra seipsa est arida, frigida et sicca; quare

779. Videtur autem ita dicendum, I. quia, ut Homerus testatur, inter Graecos fama erat a primis usque temporibus, progenitores suos ferarum more vixisse.

780. II. Mythologi omnes docent, priores illos homines fuisse feras, quas Orpheus lyrae sono cicuravit; et saxa, ex quibus Amphion ad lyrae sonum Thebarum muros construxit.

781. III. Scimus, nunc etiam gentes extare in America, aliisque locis postremis hisce seculis detectis, quae omnem exuisse humanitatem videntur. Nihil ergo mirum, si inter posteros filiorum Noachi diuturna fuit ferinae vitae ratio.

Propositio. *Nullo umquam tempore homines aut omnes, aut plerique exstitere sine articulati sermonis usu.*

782. Prob. ratione S. Thomae (1). Homo naturaliter est animal sociale (2). Igitur a natura ita est comparatus, ut conceptiones suas cum aliis hominibus communicet. Sed haec communicatio maxime fit per voces articulatas; nam per nutus haberi non potest perfecta communicatio, prout ad socialem vitam requiritur; quapropter ii qui sunt diversarum linguarum, non possunt bene convivere ad invicem. Homini igitur naturalis est articulati sermonis usus. Sed quod est a natura frustrari, saltem ut in pluribus (3), suo effectu non potest; est enim ex ordinatione primi

---

oportet, ut aliunde pinguis fiat, et incalescat: aqua autem sola id praestare nequit, nisi cum aliquo corpore commisceatur crasso, aptoque ad excitandum conservandumque calorem. Quo sensu Plutarchus Opusc. *Aquane, an ignis sit utilior*: „ Tantum „ abest, *inquit*, ut aqua ex sese sufficiat aliis rebus generandis, aut conservandis, „ ut ipsa quoque igne destituta pereat „. Et idcirco S. Thomas de sensu, et sensato lect. 14. explicans, quare agricultores adhibeant fimum: *Aqua*, inquit, *sola non potest nutrire sine commixtione alicujus terrestris, sicut agricultores adhibent fimum, ut aqua commixta nutriat plantas.* Homo autem corpus habet ex crassa, humida, et calida materia compactum: et tantum abest, ut ex salibus urinae, ac stercoris augescere possit, quin potius necesse sit, ut intereat, si naturali ejus pinguedini et calori multum pinguedinis et caloris extrinsecus adhibeatur. Sues certe in urina, et stercore convolvuntur; idenque si Vici valeret ratio, in magnam corporis molem, elephantum instar, crescere deberent, cum tamen videamus, porcos quandoque ob nimiam pinguedinem interire, quin justam corporis molem excedant. Quomodo autem Gigantes ad proceriorem corporis staturam pervenerint, demonstrare non est hujus loci. Hac de re agitur tom. 1, *Histoire de l' Academie des medailles et des belles Lettres.* Nos autem dicemus alias.

(1) 1. Perih. lect. 2. Vid. not. 3. pag. 409.

(2) Hoc principium destruit Vicus, cum ait, soboles filiorum Noachi omnem linguam, et humanitatem amisisse longo seculorum spatio.

(3) Diximus, *ut in pluribus*; non enim negamus fieri potuisse, ut sicut aliquando monstra nascuntur, ita aliqui fuerint homines belluarum more viventes, etiam absque usu humani sermonis. Conferri potest Bernardus Connor in Evangelio Medici a. 15. ubi describit hominem quemdam sylvestrem inter ursos captum, sermonis usu carentem. Sed hujusmodi homines monstra sunt, ex quibus nihil inferri potest contra id quod

Moventis, quae omnino frustrari nequit. Nullo igitur umquam tempore etc.

783. Ad primum dicimus, famam illam inter Graecos viguisse ob ignorantiam, qua de vera hominis origine, et mundi propagatione tenebantur Gentiles. Nos autem ex c. 9. 10. et 11. Gen. scimus genealogiam familiae Noachi, ejusque descendentium ad plures generationes; scimus etiam ex eodem c. 9. v. 19. a tribus filiis Noachi *disseminatum omne genus hominum super universalem terram.* Denique scimus ex cap. 10. v. 2. sqq. quod a filiis, et nepotibus Japhethi, qui ibi recensentur, *divisae sunt insulae gentium* (inter quas numerantur Asiae minoris insulae) *in regionibus suis unusquisque secundum linguam suam, et familias suas in nationibus suis.* Cum autem Scriptura regiones, linguas, familias, nationes nominet, in quas divisae sunt insulae gentium, profecto non ferarum more illi vixerunt, sed socialem duxere vitam in familiis suis. Et cum ad plurimos annos Japhethidae (idem dicendum de Semitidis, et Chamitidis) vitam pro-

---

naturaliter contingit. Audiendus est S. Thom. 1. Polit. lect. 1. ubi postquam posuit *hominem esse animal naturaliter civile*, ait: „ Posset autem hoc alicui venire in dubium ex hoc quod ea, quae sunt secundum naturam, omnibus insunt. Non autem „ omnes homines inveniuntur esse habitatores civitatum „ Respondet autem; „ Hoc „ patet quod non est contrarium ei quod dictum est quod homo sit naturaliter civilis, „ quia et alia naturalia aliquando deficiunt propter fortunam, puta, cum alicui amputatur manus, vel cum privatur oculo „. Probans vero, hominem esse naturaliter animal sociale; „ Natura, *inquit*, nihil facit frustra, quia semper operatur ad finem „ determinatum. Unde si natura attribuit alicui rei aliquid quod est de se ordinatum „ ad aliquem finem, sequitur, quod ille finis detur illi rei a natura. Videmus autem „ quod cum quaedam alia animalia habeant vocem, solus homo super alia animalia „ habet loqutionem. Nam etsi quaedam animalia loqutionem humanam proferant, „ non tamen proprie loquuntur, quia non intelligunt quid dicunt, sed ex usu quodam tales voces proferunt. Est autem differentia inter sermonem, et simplicem vocem. Nam vox est signum tristitiae, et delectationis, et per consequens aliarum passionum, ut irae, et timoris, quae omnes ordinantur ad delectationem, et tristitiam. „ Et ideo vox datur aliis animalibus, quorum natura usque ad hoc pervenit, quod „ sentiant suas delectationes, et tristitias, sicut leo per rugitum, et canis per latratum: loco quorum nos habemus interjectiones. Sed loqutio humana significat „ quid est utile, et quid nocivum. Ex quo sequitur, quod significet justum, et injustum. Consistit enim justitia, et injustitia ex hoc quod aliqui adaequentur vel „ non adaequentur in rebus utilibus, et nocivis. Et ideo loqutio est propria hominibus, quia hoc est proprium eis in comparatione ad alia animalia, quod habeant „ cognitionem boni, et mali, justi et injusti, et aliorum hujusmodi, quae sermone „ significari possunt. Cum ergo homini datus sit sermo a natura, et sermo ordinetur „ ad hoc, quod homines sibi invicem communicent in utili et nocivo, justo et injusto, „ et aliis hujusmodi, sequitur, ex quo natura nihil facit frustra, quod naturaliter „ homines in his sibi communicent. Sed communicatio in istis facit domum, et civitatem. Igitur homo est naturaliter animal domesticum, et civile „. Vide quam sublimi ratione probet Angelicus Doctor, statum socialem ex natura homini convenire; quamque proinde sit contra rationem quod Vicus adserit de ferino hominum statu post diluvium.

duxerint, Deo sic volente, ut genus humanum multiplicaretur; perspicue constat, Graecorum progenitores (quod et de aliis dicendum est) numquàm ferarum more vixisse: nam Regum seriem in Argo Pelopponensi Usserius computare incipit ab anno mundi 2148. hoc est anno 492. a diluvio, decennio antequam Semus moreretur.

784. Ad secundum dicendum, vel commenta esse Poetarum quae de Orpheo, et Amphione narrantur; vel esse intelligenda de hominibus rudibus quidem, sed longe distantibus a stoliditate ferarum (1).

785. Ad tertium respondemus, inter Americanos, Groënlandos, Caffros, Huttentottos repertos quidem fuisse homines barbaros, et sylvestres (2); sed neminem inter illos fuisse inventum, qui non modo omnem linguam, et humanitatem, sed omnem Religionem abjecisset (3).

ARTICULUS IV.

Utrum primitiva hominis lingua fuerit Hebraica.

786. Videtur id negandum (4), 1. quia Psammeticus Rex Ægypti, ut refert Herodotus (5), duos pueros recens natos cuidam pastori tradidit, seorsim in deserta casa collocandos, et caprarum lacte pascendos, ita ut nemo cum illis loqueretur. Bimatus autem exacto tempore, pueri illi *beccos* clamabant; cujus vocis significatione investigata, repertum fuit, *beccos* apud Phrygas panem significare. Phrygia ergo lingua primitiva fuit.

---

(1) Si quid valeret Vici argumentum ex fabulis Orphei, et Amphionis ductum, probaret, ferinum hominum statum non decem tantum seculis, sed viginti duobus, et amplius seculis durasse: nam ex supputatione Eusebii in Chronico Amphion regnasse ponitur Thebis anno mundi 3875. hoc est, anno 2219. a diluvio. Orpheus autem ib. clarus ponitur anno mundi 3934 idest, anno 2278. a diluvio.

(2) Nam ut advertit S. Thomas 1. Polit. lect. 1. „ Homo est optimum animalium, si perficiatur in eo virtus, ad quam habet inclinationem naturalem. Sed si sit sine le- „ ge, et justitia, homo est pessimum omnium animalium.... Quia injustitia tanto est „ severior, quanto plura habet arma, idest, adjumenta ad male faciendum; homini „ autem secundum naturam convenit prudentia, et virtus, quae de se sunt ordinatae „ ad bonum; sed quando homo est malus, utitur eis quasi quibusdam armis ad male „ faciendum.... Et inde est, quod homo sine virtute, quantum ad corruptionem ira- „ scibilis est maxime scelestus, et sylvestris, utpote crudelis, et sine affectione. Et „ quantum ad corruptionem concupiscibilis est pessimus quantum ad venerea.... Sed „ homo reducitur ad justitiam per ordinem civilem „.

(3) Vide Kolben in descriptione Capitis Bonae Spei, qui de Huttentottis, apud quos manserat decem annorum spatio, testatur, ipsos credere unum Deum supremum Auctorem et arbitrum universi.

(4) Ita quidem videtur Huetio Dem. Evang prop. 4. c. 13. et Grotio in c. 11. Gen.

(5) Lib. 2.

787. II. Lingua Hebraica dicta est ab Hebero, vel ab Abrahamo, eo quod transierit Euphratem (1). Heberum igitur, aut Abrahamum auctores habuit, non Adamum, alioqui lingua Adamica dici debuisset.

788. III. Lingua Hebraea nihil, aut parum a Chananaea discrepabat, ut auctor est S. Hieronymus (2). Atqui Labani tempore lingua Assyria multum discrepabat a lingua Hebraica: nam quod Laban *Jegar Sahaduta*, i. *tumulum testis* appellavit, id Jacob *Galaad*, i. *acervum testimonii* dixit (3). Vel igitur lingua Hebraea in Heberi familia non perseveravit integra; vel primigenia non est.

Propositio. *Lingua Hebraea fuit primitiva hominis lingua.*

789. Ita S. Thomas (4) Ecclesiae Patres sequutus (5). Probatur. Lingua illa tamquam primitiva habenda est, quae est omnium simplicissima; quo enim simplicior, eo perfectior est sermo, et quo perfectior, eo dignior primo homine. Atqui Hebraica lingua simplicissima est, habet enim radices, quae ut plurimum tribus tantum litteris constant; nomina in varios casus numquam inflectit; verbis auxiliaribus numquam utitur; loco pronominum possessivorum unam, vel ad summum duplicem litteram verbis affigit; duas tantum habet nominum declinationes, paucas verborum conjugationes, easque simplicissimas. Praeterea, non est credendum, in Babylonica confusione linguarum periisse linguam illam, qua homines ad illud usque tempus loquuti fuerant; cum enim ea confusio fuerit poena peccati, in iis locum minime habuit, qui peccato superborum hominum non consenserant. Non

(1) Scilicet vel ab Hebraico *Habar transivit*, quasi transfluvialis, transeuphrataeus; vel quod ab Hebero ortus.

(2) In c. 19. Isaiae.

(3) Gen. 31. v. 47.

(4) In c. 11. 2. Cor. lect. 5. ,, Secundum quod, *inquit*, quidam dicunt, Hebraei ,, dicuntur ab Abraham... Potest tamen dici, et forte melius, quod dicuntur a quo- ,, dam Heber, de quo habetur Gen. 11. *Vixit Sale triginta annis, et genuit Heber.* ,, Et sequitur: *Vixit Heber tringintaquatuor annis, et genuit Phaleg.* Et tempore ,, ejus fuerunt divisae linguae, et lingua Hebraeorum remanlis in familia sua ,,. Et lect. 1 in c. 3. epist. ad Philip. ,, Aliqui dicunt, quod Hebraeus dicitur ab Abraham ,, et hoc dicit Augustinus (*l.* 1. *de consensu Evang. c.* 14.) sed postea retractat ,, (*l.* 2. *de Retract.* c. 16) Sed dicitur ab Hebee, de quo Gen. 11. Quod autem non ,, ab Abeaham patet, quia etiam Abraham dicitur Hebeaeus. Gen. 14. *Nunciavit Abram* ,, *Hebraeo.* Dicit Glossa super Gen. 11. Quod tempore Heber divisum est labium ,, gentium omnium, et illa lingua quae peius erat, remansit in familia Heber, et in ,, cultu unius Dei, et intee omnes Hebeaeos ,,.

(5) Vide Origenem Hom. 11. in Num. Chrysostomum Hom. 30. in Gen. Hieronymum in c. 3. Sophoniae, Augustinum l. 16. de Civ. c. 11. et l. 18. c. 39. Quod si Nyssenus Orat. 12. con. Eunomium, primitivam illam linguam intercidisse docet, propterea quod Deus aliam Judaeis linguam indidit, cum egrederentur ex Ægypto; hanc sententiam accepisse se ait ab Judaeis, quorum auctoritas non multi est facienda.

consensisse autem Semum, et Heberum, argumento est, quod ii homines erant piissimi. Retinuerunt igitur Patriarchae illi antediluvianam linguam, eamque suis posteris transmiserunt (1). Heberus autem pater Hebraeorum fuit. Igitur in Hebraeis primitiva lingua remansit.

790. Ad primum dicimus, simile experimentum a Purcha apud Waltonum in Prolegom. 1. referri institutum jussu Melabdini Echebaris Magni Mogorii Regis, in puero enutrito longe ab hominum consortio, qui tamen nullam emisit vocem. Itaque pueri illi Psammetici vocem *beccos* pronunciarunt, vel quia audierant oves balantes, vel vox illa nihil apud ipsos significabat, et nihilominus casu apud Phrygas significabat panem.

791. Ad secundum dicendum, linguam Hebraeam non fuisse appellatam Adamicam, quia licet ab Adamo processerit, tamen conservata fuit in familia Heber.

792. Ad tertium neg. min. Nam si lingua Chanaan multum discrepasset ab Hebraea (2), neque Gabaonitae potuissent imponere Josue, et Principibus Israelitarum, ut legitur *Josue c.* 9. neque Rahab habere colloquia cum exploratoribus urbis Jericho, quos abscondit, ut ibid. narratur c. 2. Quod autem Laban vocaverit *tumulum testis* congeriem lapidum, quam Jacob appellavit *acervum testimonii*, confirmat, Assyriam linguam non multum differre ab Hebraica, et idcirco Scriptura loc. cit. ait, utrumque ita dixisse, non quidem juxta diversitatem, sed *juxta proprietatem linguae suae.* Quae verba indicare videntur, utriusque linguas proprietate quidem, at non substantia differre.

ARTICULUS V.

Utrum ante Babelicam confusionem fuerit unus omnium hominum sermo.

793. Joannes Baptista Vicus, cum statuisset, filios Noachi anno post diluvium in diversas mundi plagas commigrasse, docet proinde (3), Babelicam linguarum confusionem factam fuisse in

---

(1) Chrysostomus loc. cit. „ Heber, *inquit*, mansit idem servans idioma, quod et „ antea habebat, ut manifestum divisionis hujus signum foret „.

(2) Non negamus, primitivam illam linguam potuisse mutationes aliquas pati in posteris Heberi; sed haec mutatio talis non fuit, ut posteri illi non possent se invicem intelligere. Certe Abrahamus vernaculo suo usus fuit sermone, et cum moraretur in Ur Chaldaeorum, et cum in Chananitidem se contulit. Et similiter licet Hebraeorum lingua nonnihil mutata credi possit ex diuturna eorum mansione in Ægypto, substantialiter tamen eadem perseveravit, alioquin cum Chananitide potirentur, debuissent uti interprete.

(3) Scien. novae secun. edit. p. 109. „ La confusione delle lingue per gli nostri „ principj si dimostra esser avvenuta nella discendenza di Sem per lo mondo dell' Asia

una dumtaxat Semi progenie in Asia Orientali, cum tamen in Chamitidis, et Japhetidis jam tum esset diversitas linguarum ex eorum dispersione in alias mundi partes. Genuensis autem (1) ulterius progressus, docet, etiam homines antendiluvianos pluribus linguis fuisse usos.

794. Videtur autem ita dicendum; I. quia S. Philastrius (2) haeresis damnat opinionem de unitate sermonis in mundo ante Babelicam confusionem.

795. II. Quae de confusione linguarum Scriptura habet, referri possunt ad animorum discordiam (3). Non ergo inde probatur unitas sermonis omnium hominum ante Babelicam confusionem.

796. III. Gen. 10. post enumeratos filios Japhethi dicitur v. 5. *Ab his divisae sunt insulae gentium in regionibus suis unusquisque secundum linguam suam.* Idem dicitur v. 20. de filiis Chami. Deinde vero c. 11. describitur Babelica confusio linguarum. Igitur ante confusionem jam erant divisae linguae Japhetidarum, et Chamitidarum.

„ Orientale; ma essere stata diversa l'origine della diversità delle lingue nelle razze „ già fatte, e disperse per l'Asia Settentrionale etc. „ *Confusio linguarum ex principiis nostris ostenditur accidisse in posteris Semi per orientalem Asiam; sed tamen diversa fuit origo diversitatis linguarum in familiis jam dispersis per Asiam Septentrionolem.*

(1) Log. Ital. l. 1. c. 5. § 7. ubi quaerit: „ Parlavano essi, o no gli uomini anti„ diluviani? E se parlavano, come indubitatamente parlavano; non è stato possibile, „ che quei che sormontarono il diluvio, non portassero seco nel mondo le *antiche lingue.* „ Son sicuro, ch' essendone scappati pochi, non poterono recarci le intere loro lin„ gue „. *Loquebantur, necne homines antediluviani? Si autem loquebantur, ut est abs dubio; fieri non potuit, quominus ii, qui diluvium evaserunt, ferrent secum in mundo veteres linguas. Non dubito, quin transmittere ad nos minime potuerint integras suas linguas, cum pauci evaserint.* Ita ille, cum tamen Scriptura, ut mox dicemus, testetur, terram fuisse labii unius, et sermonum eorumdem etiam post diluvium, ante Babelicam confusionem. Ibidem paulo ante loquens de diluvio, ait: „ Un diluvio, e un sconvolgimento dell' orbe terraqueo è dimostrato non solo per le antiche tradizioni di tutt' i popoli (cur de Scriptura silet?) ma per la fisi„ ca della terra medesimamente „. *Diluvium, et transmutatio orbis terraquei, demonstratur non modo ex antiquis omnium populorum traditionibus, sed etiam ex physica constitutione telluris.* Nimirum innuere intendit aut Wistoni sententiam de diluvio per cometam inducto, vel potius Burnetii systema, factum nempe esse, ut iteratis terrae concussionibus diluvium fieret, erumpente ingenti aquarum abysso quae prius in terrae visceribus latebant. Si autem physicae telluris constitutioni diluvium esset adscribendum, cur non incendium Sodomae constitutioni ignis? Cur non divisio maris rubri constitutioni aquarum? Cur non constitutioni solis tenebrae in morte Christi? Cur non denique constitutioni caussarum naturalium universa prodigia, etiam illa quae in Scripturis narrantur? Et nihilominus Genuensis haec docet pueros, pro quibus Logicam illam scripsisse se dicit. Audiat Chrysostomum Hom. 26. in Gen. de diluvio ita scribentem: *Quando Deus operatur aliquid, dilecte, noli humana ratiocinatione exquirere quae fiunt; transcendunt enim mentem nostram.*

(2) Haeresi 56.

( ) Le Clerc Lettre 19. *Sentiment de quelques Theolog. d' Hollande.*

Propositio. *Ante Babelicam confusionem unicus fuit omnium hominum sermo* (1).

797. Prob. ex c. 11. Gen. v. 11. ubi dicitur: *Erat autem terra labii unius, et sermonum eorumdem.* Et: *Descendit Dominus, ut videret civitatem, et turrim, quam aedificabant* filii Adam. *Et dixit: Ecce unus populus, et unum labium omnibus.... Venite igitur, descendamus, et confundamus ibi linguam eorum.* Atqui *filii Adam* non erant tantum Semitidae, sed et Chamitidae, et Iaphetidae. Non enim Semitidae tantum ad turrim construendam convenerunt, sed etiam Chamitidae, et Iaphethidae (2). Itaque confusio linguarum contigit non in Semi tantum, sed et in Chami, et Iaphethi sobole (3). Sed hi omnes ante confusionem erant *unius labii, et sermonum eorumdem.* Igitur ante confusionem unica erat omnium hominum lingua.

798. Ad primum dicimus, singularem illam esse S. Philastrii sententiam, a qua ceteri Patres dissentiunt.

---

(1) Vide S. Thom. lect. 1. in c. 3. epist. ad Phil.

(2) Censet S. Augustinus l. 6. de Civ. c. 4. Nembrodum fuisse conditorem Babylonis, aliosque impulisse ad civitatem illam, et turrim excitandam. Id Vicus ipse affirmat. Fuit autem Nembrodus e stirpe Chami. Non est igitur ambigendum, quin etiam Chamitidae ad turrim construendam convenerint.

(3) Quot linguae ex Babelica confusione ortae fuerint, facile non est definire S. Hieronymus in c. 26. Matth. putat linguas fuisse divisas in gentes septuagintaduas. S. Augustinus l. 6. de Civ. c. 3. numerat septuagintatres. Chaldaeus Paraphrastes ponit septuaginta juxta numerum animarum, quae ingressae sunt in Ægyptum, propterea quod Deut. 32. a. 8. dicatur: *Quando dividebat Altissimus gentes; quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum juxta numerum filiorum Israel.* Nonnulli apud Clem. Alexand. Strom. 1. gentes, et linguas dicunt septuagintaquinque. Quisquis autem fuerit earum linguarum numerus, nemo dubitat, quin aliquae matrices linguae superesint. Quaenam vero illae sint, eruditi disputant. Hebraicam, Graecam, Latinam, Teutonicam, et Illyricam, sive Sclavonicam matrices esse, communius creditur. Ex his aliae deinceps ortae sunt, videlicet, ex Hebraea promanarunt Chaldaea, Arabica, Samaritana, Æthiopica, Syriaca. Ex Graeca, Attica, Jonica, Æolica, Dorica, Phrygia. Ex Latina, Italica, Gallica, Hispanica. Ex Teutonica, Belgica, Danica, Svecica, Anglica. Ex Illyrica, Polonica, Hungarica, Bohemica, Moscovitica, Turcica, Bulgarica. An Persica sit matrix, dubium est.

In Cyclopaedia Italice ex Anglico reddita, art. *Linguaggio* dicitur Raymundus Lullius curasse, ut studium doctarum linguarum constitueretur; denique in Concilio Viennensi sub Clemente V. an. 1312. fuisse ordinatum, ut in Academiis Romana, Parisiensi, Oxoniensi, Bononiensi, et Salmantina linguarum Professores instituerentur; quorum tamen studiorum progressui Monachi sese opposuerint, ita ut Erasmus diceret, sua aetate *Graece nosse suspectum: Hebraice prope haereticum.* Quae de Raymundo Lullio Syclopaedistae habent, de Lullio Franciscano intelligi nullo modo possunt: nam Wadingus in Annal. ad an. 1315. n. 12 hunc vocat *hominem rudem, et litterarum expertem*, indeque infert, fuisse a Deo illustratum, ut tot libros scriberet, in quibus universis, ut idem Wadingus ib. n. 16. observat, *stylus est inconcinnus, inaequalis, non solum humilis, verum et passim barbarus.* Quis autem credet, ho-

799. Ad secundum negamus, confusionem illam referri posse ad animorum discordiam. Nam Gen. 11. v. 6. dicitur: *Confun-*

---

minem talem adlaborasse pro studio doctarum linguarum, quarum ipse expèrs erat? Si autem de alio Raymundo Lullio Juniore Cyclopaedistae loquuntur, de quo Odoricus Raynaldus ad ao. 1315. n. 5. tantum abest, ut is potuerit adlaborare pro studio earum linguarum, quin potius improbus fuerit homo, Rabbinus Neophytus, qui perniciosos codices scripsit magicae artis. Itaque Cyclopaedistae vehementer hac in re errant.

Multo magis decipiuntur, et malitiose calumniantur, cum, uti Monachis invidiam creent, ajunt, Monachis adscribi debere, quod hujusmodi studiorum nullus fuerit progressus. Immensus forem, si singulorum Virorum Ordinum Regularium eruditionem, atque labores in linguis praesertim Hebraica, Chaldaica, Graeca, Arabica, Armenica, etc. non dicam recensere, sed commemorare dumtaxat vellem. Sufficiat ad retundendam Cyclopaedistarum calumniam aliquos tantum laudasse ex Ordine Fratrum Praedicatorum, qui ante, et post Concilium Viennense, eximii in doctis linguis fuere. Anno 1281. Guillelmus de Moerbeka floruit: is autem, ut ex epistola Vitellionis, qui ipsi nuncupavit Opus de Perspectiva, linguas Latinam, Graecam, Arabicam sibi familiares fecit: e Graeco in Latinum vertit, instante S. Thoma Aquinate, omnes Aristotelis libros. Vertit quoque Simplicium, Galenum de Alimentis, Hippocratem de prognosticis aegritudinum, Proclum Diadochum de Providentia etc. Interfuit Concilio Lugdunensi, in eoque Ecclesiae servivit pro ea qua pollebat Graecae linguae peritia. Vide Acta Conc. tom. 11. Conc. p. 958. Eodem tempore Raymundus Martini, quem Petrus Marsilius appellat *Philosophum in Arabico, magnum Rabbinum in Hebraeo, et in lingua Chaldaica multum doctum*, composuit *Pugionem Fidei*, Opus egregium adversus Hebraeos tantopere ab eruditis commendatum. Hebraicae autem linguae scholas publicas habuisse Raymundum, ostendit Echardus de Script. Ord. Praed. tom. 1. p. 397. Ante laudatos Viros Hugo de Sancto Charo Card. Sacra Biblia recognoscebat, atque emendabat, additis variis lectionibus Codicum ms. Hebraeorum, Graecorum, et veterum Latinorum, ut ex eodem Echardo ib. pag. 197. Quam quidem correctionem una cum Hugone curabant Fratres nostri anno 1236. ut ex Capitulo Generalissimo Ordinis eo anno habito. Eo etiam tempore plures e nostris a Capitulis Generalibus fere quotannis in Graeciam mittebantur, ut idem Echardus animadvertit loc. cit. p. 385. Post Concilium Viennense, anno 1357. claruit Simon Jatumaeus *Graece, Latine, et Hebraice doctus*, ut ait Sixtus Senensis Bibliot. Sanctae l. 4. De ipso videri potest Leo Allatius *de perpetua consensione* l. 2. c. 15. n. 1. et in Diatriba de Simeonum scriptis, et Echard. loc. cit. p. 737. Porro anno 1400. claruit Manuel Caleeas in Sacris Bibliis, et SS. Patrum Graecorum, atque Latinorum operibus versatissimus, uti ostendunt ejus Opera, quae natione Graecus graece scripsit adversus Graecorum errores. Vide ea opera a Combefisio nostro edita Graece, et Latine ab ipso versa.

Ut autem ceteris magno numero omissis, ad tempora Erasmo proxima accedamus, ejus aetate (nam Erasmus natus fuit ao. 1469., et obiit an. 1536.) clarissimus erat Sanctes Pagninus, vita functus an. 1541. Quam fuerit vero Pagninus in Hebraicis praesertim, et Graecis litteris versatus, probant ejus Opera, quae recenset Echardus tom. 2. p. 115. sqq. De ejus Veteris, et Novi Testamenti translatione videri possunt Sixtus Senensis Bibliot San. l. 4. Buxtorfius in Lexico Epist. nuncupat. et Huetius l. de claris interp. § 15. Pagninum imitatus est Augustinus Justinianus Nebiensis Episcopus vita functus eodem anno quo Erasmus. De ipso haec ad immortalem laudem scribit ei synchronus Sixtus Sen. loc. cit. *Theologus sincere doctus, et linguarum omnium, quae toto terrarum orbe dispersae sunt, peritissimus, novo, et ingenti ausu primus omnium utrumque Sacrae Legis Instrumentum quinque praecipuis linguis Hebraea; Chaldaea, Graeca, Latina, et Arabica in unum corpus Octopla inscriptum redegit tanto artificio, ut in singulis paginis octo columnas disponeret.* Mitto Georgium Vespuccium in veterum cum Graecorum tum Latinorum doctrina mirifice exercitatum, de quo vide Mamachium Orat de Leone X. P. M. p. 12.

damus ibi linguam eorum, ut non audiat unusquisque vocem proximi sui. Actum esset de quavis historica Scripturae narratione, si tam aperta verba a sensu litterali detorquere liceret (1).

800. Ad tertium respondemus cum S. Augustino (2), ea quae narrantur c. 10. Gen. de generationibus filiorum Noachi, esse per anticipationem dicta, ut frequens est Sacrae Sciturae mos.

ARTICULUS VI.

Utrum humana industria fieri possit, ut omnes homines in uno eodemque sermone conveniant.

801. Joannes Jacobus Rousseau (3) non modo arbitratur, id fieri non posse, sed pro re quasi demonstrata habet, nullo modo linguas potuisse humana industria oriri, atque firmari. Contra vero D. de Maupertuis usque adeo certus erat id fieri posse, ut regulas constituerit, quibus ad unam linguam omnes homines revocari possent.

802. Videtur autem dicendum I. cum Rousseau, quia linguae ab hominibus institutae non sunt; explicari enim nequit, quomodo homines signa conventionalia invenerint ad exprimendos proprios conceptus.

803. II. Dicendum videtur cum D. de Maupertuis, quia quemadmodum notae quaedam, et signa generalia inventa sunt pro Musica ad exprimendos pro quavis natione varios tonos, et consonantias; ita haud est difficile, ut similes notae et signa generalia reperiantur ad exprimendos proprios conceptus pro quavis natione.

Ipsum celebrat Marsilius Ficinus l. 3. epist. 21. Mitto Zenobium Acciajolum singularis Graecae, et Latinae linguae peritiae virum a Leone X. Vaticanae Bibliothecae Praefectum. Vide ejus epist. nuncupatoriam ad eumdem Leonem X. quae exstat in edit. Paris ann. 1514. Operis Theodoreti de curandis Graecorum Affection. ab ipso latine redditi. Mitto Combefisium, Lequienum, Goarium etc. Hos ex multis laudasse sufficiat, ut Cyclopaedistarum, et Erasmi calumnia detegatur. Qui hac de re plura scire cupit, adire poterit, quod ad nostros pertinet, laudatum Echardum, et quod ad alios aliorum Ordinum Viros, Sixtum Senensem, aut illos qui de uniuscujusque Ordinis Scriptoribus catalogum texuerunt. Ex quibus perspicue etiam constat, quam falso Erasmus dixerit, sua aetate *graece nosse suspectum, hebraice prope haereticum.* Nam Pagnini Veteris, et Novi Testamenti translatio edita fuit anno 1528. approbante Clemente VII. Justiniani Opus fuit Leoni X. nuncupatum, et eidem Leoni dicata fuit ab Acciajolo elaborata Theodoreti translatio.

(1) Sive cum Origene Hom. 11, in Num. et com. S. Aug. l. 16. de Civ. c. 6. dicatur Deus confudisse linguas ministerio Angelorum, sive per seipsum; prodigio certe ea idiomatum confusio est adscribenda, quo factum est, ut deletis in illis hominibus ideis vocabulorum primitivae linguae, aliae prorsus diversae substitutae fuerint.

(2) Lib. 16. de Civ. c. 4

(3) Discours sur l' orig. et le fond. de l' inégalité pag. 47. edit. Amstel.

Propositio. I. *Possibile absolute est, ut omnes homines ad unicum sermonem redigantur.* II. *Sed numquam id erit futurum humana industria.*

804. Prob. 1. p. ratione S. Thomae (1). Voces significativae sunt ex hominum institutione; non enim significant naturaliter, ut supra dictum est (2); neque ita una vox determinata est ad aliquid significandum (quemadmodum conceptus rerum) ut non possit aliquid aliud significare, si hominibus placeat. Fieri ergo potest absolute, ut omnes homines in uno eodemque sermone conveniant (3), nihil enim repugnat, sermones varios ab hominibus institutos (4), ab hominibus etiam in unum redigi.

805. Prob. 2. p. Humana industria fieri nequit, ut caussae omnes removeantur, quibus tribuitur diversitas linguarum: nam si loquamur de diversitate quae contigit in Babelica confusione, cum haec prodigio contigerit, ut dictum est (5), ad eam omnino removendam humana industria certe non sufficit; nihil enim homo potest contra id quod evenit, Deo ita volente (6). Si autem de aliis caussis sermo sit, quibus aliae linguarum mutationes tribui solent, scilicet, 1. decursui temporum (7), 2. diversarum gen-

---

(1) 1. Perih. lect. 2. (2) § 769.

(3) Hoc intendisse videtur Alexander Magnus, qui imperium simul cum lingua Graeca dilatare studuit. Hoc item intendere Romani, qui operam dederunt, ut S. Augustinus l. 19. de Civ. c. 7. scribit, *ut imperiosa civitas non solum jugum, verum etiam linguam suam domitis gentibus per pacem societatis imponeret.* Vide Carolum De-Fresne Praefat. Gloss. mediae, et infimae Latin. n. 11.

(4) Videri potest sermonum varietas non ab hominibus profecta, propterea quod confusio linguarum, non homines, sed Deum habuit auctorem. Videri etiam posset, ipsos sermones, quiqui sint, Deo tribui debere, qui Adamo loquendi vim, et energiam tribuit. Sed quod ad Adamum pertinet, cum Gen. 2. v. 19 dicatur Deus adduxisse ad Adamum universa animantia terrae, et volatilia caeli *ut videret, quid vocaret ea;* ambigendum non est, quin Deus potestatem fecerit Adamo voces significativas instituendi. Quod vero spectat ad linguarum confusionem, etsi Deo speciali auctore illa contigerit; non fuit tamen sublata homini potestas, ut aliis atque aliis uti posset vocabulis ad eamdem rem significandam.

(5) Vide not. 1. pag. praec.

(6) Addimus, conjici posse, nec Deum umquam homines in hoc mundo degentes, ad unum eumdemque sermonem revocaturum. Nam si id umquam, fieri maxime congruebat tempore praedicationis Evangelicae, cui tamen Deus providit non per unitatem linguae, sed per donum linguarum, *ut sicut gentibus ad idololatriam declinantibus, introducta est diversitas linguarum, sicut dicitur Gen. 11. ita etiam quando erant gentes ad cultum unius Dei revocandae, contra hujusmodi diversitatem remedium adhiberetur per donum linguarum.* S. Thom. a. 2. q. 176. a. 1. Vide Nazian. Orat. 44.

(7) Oratius in Arte:

Ut sylvae foliis pronos mutantur in annos,
Prima cadunt, ita verborum vetus interit aetas.

tium, et populorum commixtioni, 3. ipsi regionum naturae (1): hae quoque videntur tolli universim humana industria non posse. Cassus igitur et inanis illorum est labor, qui omnes homines ad unum eumdemque sermonem revocare student.

806. Ad primum dicimums, jam fuisse explicatum, qua ratione homines signa conventionalia, seu vocabula invenerint: nam Adamus primus fuit, qui vocabula invenit, eaque cum posteris suis communicavit usque ad Babelicam confusionem, deinde perseverante lingua Hebraea in Heberitidis, ut dictum est (2), ex confusione linguarum unaquaeque gens suum idioma habuit, exque earum linguarum commixtione, et corruptione aliae ortae sunt linguae (3).

807. Ad secundum, dicendum notas Musicas adhiberi ad denotandos tonos, sive elevationes, aut depressiones vocis, et soni; qua quidem in re, facile est, homines convenire (4). At vero

---

(1) Joannes Bodinus in Methodo Hist. c. 9. ,, Mutationes linguarum, *inquit*, tribus ,, potissimum de caussis (omitto eam quae est a Mose allata, quae simul, ac semel ,, contigit) fieri consueverunt. Una est in ipso decursu temporum, quibus non modo ,, linguae, sed etiam res omnes immutantur, ac tota rerum natura senescit. Ita Po- ,, lybius scribit, anno minus quinquagesimo, quam ictum foedus erat inter Poenos, ,, et Romanos, verba foederis quae ipse antiqua vocat, vix legi potuisse... Sic videmus ,, paulatim omnes omnium populorum linguas aliter atque aliter mutari. Altera caussa ,, est in coloniarum ac populorum inter ipsos confusione. Argumento sit Italia, et ,, Graecia, quae tot seculis puritatem Graeci, ac Latini sermonis tenuerunt, inToque ,, terrarum orbe disseminarunt: postea quam Scythae, et Gothi utramque invaserunt, ,, tanta mutatio consequuta est, ut nec Latium, nec Attica, ubi nunc sunt, extitisse ,, videantur... Postrema linguae mutandae caussa in ipsa regionis natura versatur; ,, proprium est enim omnium populorum qui magis inclinant ad Septentrionem, voces , consonantibus asperrime collisis, sine vocalibus, ex intimo pectore, et crebras aspi- ,, rationes efferre; idque propter summam spirituum vim, et impetum caloris... Au- ,, strales vero, quibus temperatus est calor et spiritus debilis, lenissime pronunciant ,,. Accedit, quod unaquaeque natio ita proprio idiomate delectatur, ut cuilibet alteri ipsum praeferat. Joannes Goropius Beccanus, magno volumine edito originum Antuerpiensium, Cimbricae, seu Belgicae linguae antiquitatem demonstrasse putat, illamque fuisse primi hominis vernaculam. Anglus Welsteadus scribit, linguam Anglicanam eo devenisse, ut sit incapax majoris perfectionis suscipiendae. De Gallicae linguae praecellentia librum scripsit Henricus Stevensius. Qui ergo fieri poterit, ut hae, aliaeque similes nationes, quae tam magnifice de suis sentiunt linguis, illas abjiciant, recipiantque novum loquendi genus?

(2) § 789.

(3) Non negamus, homines nunquam fuisse loquutos, nisi alios loquentes audissent, ut constat in surdis a nativitate; sed tamen primus homo excipi debet, qui constitutus erat aliorum pater, et magister; quique ut omnem scientiam a Deo infusam accepit, ut supra diximus § 22. ita expeditam loquendi facultatem. Excipiendi sunt etiam homines illi in quibus contigit confusio linguarum; nam in ipsis haec confusio per miraculum facta fuit.

(4) Neque apud omnes nationes eaedem fuere notae musicae; nam apud Hebraeos accentus designabant musicam, et cantus rationem. Apud Graecos litterae communes adhibebantur pro notis musicis. Latini tempore Boëtii litteras etiam adhibebant. Postmodum inventae sunt notulae caudatae, sed absque lineolis; nam seculo nono labente

sermones adhibentur ad exprimendos mentis conceptus: unaquaeque autem natio sua habet vocabula ad suos conceptus exprimendos, quae delere, et in unum eumdemque sermonem redigere, longe superat humanam industriam, ut dictum est (1).

QUAESTIO XIX.

De imperfectione Vocabulorum.

808. Post consideratam vocabulorum originem, sequitur, ut eorum in significando perfectionem, atque imperfectionem investigemus. Quaeremus autem 1. an vocabula perfecte significent. 2. Quaenam sint caussae, cur imperfecte significent. 3. Quae sint hujus imperfectionis remedia.

ARTICULUS I.

Utrum vocabula perfecte significent.

809. Videtur ita dicendum, I. quia vocabula, ut dictum est (2) sunt signa arbitraria ad exprimendos proprios conceptus. Si ergo illos exprimunt, perfecte significant; assequuntur enim finem, propter quem sunt instituta.

810. II. Nisi vocabula perfecte significarent, actum esset de quocumque civili commercio; siquidem imperfectio vocabulorum in ambiguitate posita est; nihilque proinde certum esset in vitae civilis usu, et consuetudine.

Propositio. I. *Vocabula perfecte significant, si determinate exprimant non solum conceptiones intellectus, sed etiam res ipsas conceptas.* II. *Sin minus significant imperfecte.*

811. Prob. 1. p. ex S. Thoma (3). Vocabula tunc perfecte significant, cum significant omne id, propter quod significandum

---

obsoletus erat litterarum usus. Nonnisi autem undecimo Ecclesiae seculo Guido Aretinus Monachus Ordinis S. Benedicti rhombos invenit, quibus in Musica utimur, addidit que lineolas. Nonnulli putant, notas a Guidone inventas, omnes fuisse ejusdem valoris, quousque Joannes de Meurs, sive de Muris Parisiensis Doctor anno 1330. diversitatem temporis in notis musicis per diversas earum figuras, signa, colligationes, ac virgulas expressit. Sed Mabillonius in Append. tom. 4. Annal. Benedict. n. 7. ostendit ex codice Ratoldt, jam seculo nono inventas fuisse notulas caudatas quales nunc etiam adhibentur in Musica, easque diversi valoris. Vide not. H. Menardi in l. Sacram. S. Gregorii M. edit. Ven. an. 1744. p. 334. Utut sit, etiam in hac parte viri eruditi aetatis nostrae non multum gloriari possunt de inventione supra doctos viros praeteritorum seculorum, in quibus, ut ajunt, ignorantia, et barbaries dominabantur.

(1) § 805. (2) § 801. (3) 1. Perih. lect. 2.

sunt instituta. Atqui vocabula sunt instituta ad determinate significandas intellectus conceptiones immediate, et eis mediantibus res; cum enim dico v. g. triangulum, non solum exprimo determinatam conceptionem quae in me est, quam quidem exprimerem quovis alio vocabulo, sed etiam determinatam rem per illud vocabulum significatam. Si igitur vocabula determinate significent et conceptiones, et res, perfecte significant (1). Atque hinc patet probatio 2. partis.

812. Ad primum dicimus, vocabula adhiberi etiam ad significandas res conceptas; quia nisi determinate illas exprimant, sunt indeterminata, adeoque imperfecta.

813. Ad secundum respondemus, sufficere ad civile commercium, ut vocabula accipiantur pro eo quod communiter homines intendunt in communi vitae consuetudine, ad quam relata vocabula possunt perfecte significare, quia determinate significant id quod homines intendunt invicem sibi communicare pro civili usu (2).

ARTICULUS II.

Utrum recte assignentur caussae imperfectionis vocabulorum.

814. Joannes Lockius (3) quatuor assignat caussas, 1. cum ideae per vocabula significatae, sunt maxime complexae (4). 2.

---

(1) Lockius Essai etc. l. 3. c. 9. docet, vocabulorum duplicem esse usum, alterum redigendi in ordinem, alterum communicandi cum aliis nostras cogitationes. Deinde addit, vocabula quoad priorem usum, numquam esse imperfecta, quippe homo potest uti quolibet vocabulo ad designandam sibi quamlibet ideam. Sed primum fallitur; nam ut advertit S. Thomas 1. Perih. lect. 2. *Si homo esset naturaliter animal solitarium, sufficerent sibi animae passiones, quibus ipsis rebus conformaretur, ut earum notitiam in se haberet.* Itaque relate ad nos ipsos non indigemus vocabulis. Certe surdi a nativitate nulla vocabula noscunt, ut Lockius ipse fatetur ib. § 5. et nihilominus plures habent cogitationes per ideas quas sibi designant sine vocabulorum subsidio. Fallitur item, cum ait, vocabula relata ad nos ipsos, numquam esse imperfecta; nam licet homo possit uti quolibet vocabulo, imo quolibet signo ad designandam sibi quamcumque rem, si tamen illam perfecte designat, oportet, ut signum adhibeat, quo illa determinate significetur. Quod si adhibeat signum minus determinate significans, res illa erit minus perfecte designata.

(2) Vide S. Thom. 1. Poster. lect. 14.

(3) Essai etc. l. 3. c. 9.

(4) „ Lorsque les idées que les mots signifient, sont extrêmement complexes, et „ composées d'un grand nombre d'idées jointes ensemble „. *Cum ideae quas verba significant, sunt maxime complexae, et compositae ex magno idearum numero simul conjunctarum.* Quis intelliget hujusmodi ideas supra modum complexas, et compositas? Nam quod una idea, seu potius unicus conceptus, duplici, aut triplici conceptu componi possit, facile intelligitur; quod vero magno idearum numero componatur, ne unum quidem exemplum Lockius adfert. Proponit quidem *modos mixtos*;

Cum eaedem ideae colligationem naturalem non habent inter se (1). 3. Cum significatio vocabuli refertur ad rem quae facile cognosci non potest (2). 4. Cum vocabuli significatio, et essentia realis rei non sunt omnino eaedem (3).

815. Videntur autem hae esse caussae imperfectionis vocabulorum, I. quia non alia reddi potest ratio, cur nomina modorum mixtorum sint, magna ex parte, obscura, et incerta, nisi quia eorum ideae sunt maxime complexae. Ergo recte assignatur prima caussa.

816. II. Plures ideae sunt, quas mens pro libito simul conjungit referendo ad archetypos, quos mens ipsa formavit. Sed tunc nomina illas significantia, sunt dubiae significationis, quia nullus ipsis in natura respondet archetypus. Ergo recte assignatur secunda caussa.

817. III. Nomina quibus substantias significamus, referuntur ad archetypos prorsus ignotos. Igitur ambigua est illorum significatio, et recte assignatur tertia caussa.

818. IV. Nomina modorum simplicium ideo sunt minus incerta, quia ad nullam aliam essentiam referuntur, quam ad perceptionem, quam res producunt in nobis, et nomina ipsa significant. Ergo econtra si nomina ad aliam essentiam referantur, quae non sint eadem cum eorum significatione, incerta erunt, et imperfecta.

Propositio. *Omnis imperfectio vocabulorum in aequivocatione posita est.*

819. Prob. Vocabula imperfecte significant, si minus determinate significant intellectus conceptiones, et res conceptas, ut

---

verum ecqui sunt hi modi mixti iam magno numero idearum compositi? Inter modos mixtos ib. § 7. recenset *homicidium*, et *sacrilegium*. Sed idea homicidii duplici dumtaxat idea componitur, hominis nempe, et caedis. Idea vero sacrilegii ad summum triplici idea componitur, scilicet, violationis rei sacrae.

(1) „ Lorsque les idées que ces mots signifient, n' ont point de liaison naturelle „ les unes avec les autres, desorte q' il n' y a dans la nature aucune mesure fixe, ni aucun modéle pour rectifier, et les combiner „. *Cum ideae quas verba significant, colligationem naturalem invicem non habent, ita ut nulla in natura sit certa, regula, aut exemplar illas rectificandi, comparandique.* Quasi vero vocabula ideas significantia, habere possint, ut ipsae ideae, naturalem colligationem inter se, nec significent ad placitum.

(2) „ Lorsque la signification d' un mot se rapporte a un modéle, qu' il n' est pas aisé de connoitre „. *Cum verbi significatio refertur ad exemplar, quod non ita facile cognosci potest.*

(3) „ Lorsque la signification d' un mot, et l' essence réelle de la chose, ne sont pas exactement les mêmes „. *Cum verbi significatio, et essentia realis rei non sunt omnino eaedem.* Qui fieri potest, ut essentia realis rei quae natura ipsa est talis, sit omnino eadem cum significatione vocabuli, quae pendet ex hominis arbitrio?

supra dictum est (1). Sed cum vocabula sunt aequivoca, non significant determinate intellectus conceptiones, et res conceptas, alioqui non essent aequivoca; haec enim multa indeterminate significant (2). Sane aequivocatio facit, ut significatio vocabuli non eodem modo accipiatur ab eo qui loquitur, et ab eo qui audit. Omnis ergo imperfectio vocabulorum in aequivocatione posita est.

820. Ad primum dicimus, nomina modorum mixtorum, nisi sint aequivoca, clara esse, et certa. Lockius Essai etc. l. 2. c. 22. in modis mixtis habet amicitiam, mendacium, homicidium, sacrilegium. Quis autem linguae Latinae gnarus, haec nomina audiens, non statim clare, et certo cognoscit quid per illa significetur (3)?

---

(1) § 811. (2) Vide quae diximus § 587.

(3) Inter nomina idearum maxime complexarum Lockius loc. cit. § 6. reponit magnam partem terminorum moralium. Et ibid. § 9. subdit: „ Pour ce qui est des modes mixtes, et sur-tout les plus importans, je veux dire ceux qui expriment des idées „ de Morale, d'ordinaire les enfans apprennent premierement les sons: et pour savoir ensuite quelles idées complexes sont signifiées par ces sons-là, ou ils en sont „ redevables à des autres qui les leur expliquent, ou (ce qui arrive le plus souvent) „ on s'en remet á leur sagacité, et á leurs propres observations. Et comme ils ne „ s'appliquent pas beaucoup à rechercher la véritable et precise significations des noms, „ il arrive que ces termes de Morale ne sont guère autre chose que de simples sons „ de la plupart des hommes „ *Quod pertinet ad modo mixtos, potissimumque illos qui majoris momenti sunt, qui scilicet exprimunt ideas scientiae Moralis, infantes plerumque nonnisi illorum sonos principio apprehendunt: ut autem deinde sciant, quaenam ideae complexae per hujusmodi sonos significentur, aut aliis debent eorum significationem explicatam accipere, aut (quod evenire frequentius solet), eorum id sagacitati, atque observationibus relinquitur. Et quoniam ipsi animum non admodum intendunt ad inquirendam veram, et praecisam nominum significationem; evenit, ut morales termini non aliud saepe sint, quam simplices plerorumque hominum soni*. Paulo post exemplum ponit in „ un entretien familier sur l'honoeur, la Foi, la Grace, la Religion, l'Eglise etc. ou il ne soit pas facile de „ remarquer les differentes notiones que les hommes ont de ces choses „. Scilicet, *in familiari colloquio de honore, de Fide, de Gratia, de Religione, de Ecclesia etc. in quo notare facile non sit notiones diversas, quas de hisce rebus homines habent*. Quis dubitet quin Lockius vel non fuerit passus, vel omnino exuerit infantiae suae praejudicia? Sed velim dicat, an saltem a serie nominum modorum moralium excipiat nomina, quibus exprimuntur prima principia juris naturae? Si haec excipiat, jam falsum est, quod universim statuit de hujusmodi nominibus, quod in majori hominum parte nihil aliud sint, quam simplices soni. Si autem nec illa, excipiat, consequitur, in majori hominum parte nomina exprimentia notiones principiorum juris naturae, nihil aliud esse praeter sonos; neque proinde hujusmodi principia comperta esse majori hominum parti. Quis praeterea affirmare poterit, nomina justitiae, temperantiae, fortitudinis, prudentiae, modestiae, frugalitatis, obedientiae etc. nihil aliud in plerisque hominibus esse quam simplices sonos? Et tamen haec nomina moralia sunt. Exemplum quod Lockius ponit, nihil probat; non enim de iis loquimur, qui nominibus abutuntur, sed de iis, qui ea accipiunt prout accipienda sunt ex communi hominum usu, aut ex Ecclesiae sensu, si nomina ad doctrinam revelatam pertinent. Si ad haec homines attenderent, nulla esset inter ipsos dissensio in acceptione nominum honoris, Fidei, Gratiae, Religionis, Ecclesiae. Quod ergo provenit ex malitia hominum nominibus abutentium, id Lockius refert ad caussam imperfectionis vocabulorum. Non negamus in materia morum multa esse probabilia, adeoque minus certa. Sed id non

821. Ad secundum respondemus neg. min. nam siquidem nomina illa determinate significent ideas, sive conceptus, quos mens formavit, etiamsi non referantur ad archetypos extra animam, non sunt dubiae significazionis; significat enim aliquid determinatum. Neque necesse est ae certam significationem, ut respondeat archetypus in natura; alioqui omnis conceptus universalis esset incertae significationis, cum nulli conceptui universali respondeat archetypus in natura, adeoque omnia principia, et theoremata mathematica, quae universalia sunt, essent incerta.

822. Ad tertium neg. ant. nam essentia substantiae licet in seipsa ignota sit, nihilominus innotescit ex proprietatibus, ut supra dictum est (1). Quare nomina substantiarum non referuntur ad archetypos prorsus ignotos (2).

823. Ad quartum dicimus, nomina modornm simplicium, si quid valeret Lockii ratio, debere esse non solum minus incerta, sed etiam omnino certa, cum enim referrentur ad perceptiones, quas res producerent in nobis; perceptiones essent certae nt res producentes illas: adeoque et ipsa nomina modorum simplicium certa semper essent. Quod ergo haec nomina minus incerta sint, provenit ex eo, quia ut plurimum conceptiones, et res determinatas significant.

---

provenit ex natura vocabulorum, sed ex eorum applicatione ad peculiares easns; v. g. nomen justitiae eertam sigoifieationem habet, virtutis nempe reddentis unicuique quod suum est; an vero haee notio justitiae io hoe vel illo contractu loeum habeat, id est, quod aliquando non conalat, sive non semper eonstat, an notio, et nomen iusti huic, vel illi contraetui eooveniat. Hujusmodi autem applicatio noo fit per simplieem perceptionem, sed per judicium, et ratioeinatiooem. Haee Lockius confundit, eumque lueem in res oecultas proferre putat, rebus clarissimis obducit teoebras.

(1) § 582.

(2) Ut Lockius probet, nomina snbstantiarnm esse maxime incerta, utitur loc. cit. § 17. exemplo substantiae quam vocamus *aurum*, in qna alius quidem eolorem, et poodus, alius figuram, alius fusibilitatem, alius ductibilitatem ete. considerat. Quid haee ad nomen substantiae auri? Anne hoe nomen diversum erit, propterea quod diversi diversas proprietates in auro agnoscunt? Id ad summum inferri potest, notionem essentiae auri non satis ennstare. Ex quo autem haee notio non satis constet, quis colliget nomen *aurum* esse ineertnm? Ipse Lockius ib. § 18. docet nomina idearum simplieium esse minus ineerta. „ Blanc, doux, jaune, amer, sont des mots dont le sens „ se présente si naturellement, que qoiconque l'ignore et veut s'en instruire, le com- „ prend assi-tôt d'une maniere préeise, on l'apperçoit sans beacoup de peioe „. *Album, dulce, flavum, amarum, verba sunt; quorum sensus ita naturaliter se exhibet, ut quicumque ea ignorat, deque eis informari cupit, statim ea praecise comprehendat, aut sine multo percipiat labore.* Amabo te, mi Locki, edissere, an notiones essentiarum coloris albi, et caerulei, aut saporis dulcis, et amari, satis constent. Si satis constare dieas, eur adbuc Philosophi his de rebus disputant? Si autem non satis coostant, eur nomina exprimentia has postremas notiones minus incerta ponis, et nomen exprimens substantiam *auri* statuis esse incertum Anne album a eaeruleo, dulce ab amaro tam faeile discernuntur, quam *aurum* ab argento? aut qui audit nomen *auri* minus eerte distioguit *aurum* ab argento, quam ille qui audit nomen albi distinguit album a eaeruleo? Fatemur tamen, substantias quandoque denominari ex earum proprietatibus, et operationibus, ex quibus eognoscuntur; alia vero quae nobis nota

ARTICULUS III.

Utrum adhiberi possit remedium imperfectioni vocabulorum.

824. Videtur nullum posse adhiberi remedium, I. quia si quod foret remedium, esset sane certa determinatio significationis vocabulorum: haec autem determinatio fieri non posset, nisi per alia vocabula, quorum rursus significatio determinari deberet per alia vocabula, et ita porro in infinitum: quod est absurdum.

825. II. Vocabula sunt ex hominum institutione, ut supra dictum est (1). Ergo ex origine sunt imperfecta. Imperfectioni autem ex origine frustra adhibetur remedium.

Propositio. *Definitio nominis* (2) *est remedium imperfectionis vocabulorum.*

826. Prob. Imperfectio vocabulorum in aequivocatione posita est, ut supra diximus (3). Per id ergo adhibetur remedium imperfectioni vocabulorum, per quod tollitur aequivocatio. Haec autem tollitur per definitionem nominis; cum enim definitur nomen, intelligitur quid per nomen significatur: sic autem significatio nominis quae pluribus rebus applicari poterat, determinatur ad unum et tollitur aequivocatio (4). Definitio igitur nominis est remedium imperfectionis vocabulorum.

---

sunt per seipsa, ab aliis non denominari. *Sicut enim*, inquit S. Thomas 1. p. q. 13. a. 8., *substantiam rei ex proprietatibus, vel operationibus ejus cognoscimus; ita substantiam rei denominamus quandoque ab aliqua ejus operatione.... Si qua vero sunt, quae secundum se sunt nota nobis, ut calor, frigus, albedo, et hujusmodi, non ab aliis denominantur.* Quo ex principio infert, Deum a nobis ex operationibus, vel effectibus denominari, eo quod non sit notus in sua natura. Vide Nazianzenum Orat. 36.

(1) § 811.

(2) Definitionem nominis non hic accipimus pro nominis interpretatione ex etymologia, sed pro ea, quae explicat quid per nomen significatur. V. g. cum ajo, homo dicitur ab humo, est definitio nominis ex etymologia: cum autem dico: per nomen *homo* intelligo animal ratione praeditum, est definitio nominis explicans quid significat hoc nomen *homo*. *Aliud est*, inquit S. Thomas 1. Perih. lect. 4., *id a quo imponitur nomen ad significandum, ab eo quod nomen significat; sicut hoc nomen lapis imponitur a laesione pedis, quam non significat, quod tamen imponitur ad significandum conceptum cujusdam rei*.

(3) § 819.

(4) Hinc S. Thomas docet, definitionem nominis principio tradendam esse, cum de quacumque re agimus (nisi forte significatio nominis sit adeo comperta, ut de ipsa minime sit laborandum) ita enim tollitur omnis aequivocatio. Cuius rei hanc rationem

827. Ad primum dicimus, satis esse, ut in definitione nominum deveniamus ad vocabula, quae determinate significant; ita enim et tollitur aequivocatio, et vitatur processus in infinitum.

828. Ad secundum respondemus, imperfectionem vocabulorum tolli omnino non posse, non quod vocabula sunt ex institutione humana; plura enim sunt vocabula quae licet ab hominibus instituta, perfecte significant; sed quod ab hominibus adhibentur, qui multoties sicut res confuse cognoscunt, ita non valent illas verbis perspicue significare (1); vel si res plane cognoscunt, et

---

reddit 1. Poster. lect. 2. *Antequam sciatur de aliquo, an sit, non potest sciri proprie de eo quid sit; non entium enim non sunt definitiones. Sed non potest ostendi de aliquo, an sit, nisi prius intelligatur, quid significatur per nomen.* Quare Cicero Orat. 116. ait: *Nisi inter eos qui disceptent, convenit, quid sit illud de quo ambigitur, nec recte disseri, nec umquam ad exitum perveniri potest.* Ex quibus consequitur 1. definitionem nominis principio statuendam esse, ut constet existentia rei, de qua quaerimus. 2. Non esse de solis nominibus quaestiones instituendas; nam definitio nominis principio constare debet; et idcirco S. Thomas 1. p. q. 54. a. 4. ad 2. et in 2. d. 3. q. 1. ait: *Sapientis est non curare de nominibus.* 3. Definitionem nominis habendam esse loco principii. 4. Rationem quae per nomen significatur, esse ipsam definitionem rei, ut observat S. Thomas . p. q. 3. a. 8. ad 2. et 4. Metaph. lect. 16. Neque propterea confundimus definitionem rei cum definitione nominis, ut perperam ait Auctor Artis cogit. p. 1. c. 2. aliud enim est significatio nominis, aliud ratio per nomen significata.

(1) Lockius cum toto cit. c. 9. l. 3. prolixe egerit de imperfectione vocabulorum tum § 22. agens de vocabulis ad Religionem, ad Jus, et ad mores spectantibus, ait: „ Dans les discours de Religion, de Droit, et de Morale, ou les matiéres sont d'une „ plus haute importance, on y trouvera aussi de plus grandes difficultés „. *In sermonibus de Religione, de Jure, de Morali, in quibus materiae gravioris momenti sunt, majores difficultates occurrent.* Itane vero obscurus, et indeterminatos est verborum sensus, cum agitur de Religione, de jure, de rebus moralibus ut quamvis haec gravioris sint momenti, majores tamen occurrant difficultates; ne ipsis quidem exceptis notionibus, ac nominibus, (nam Lockius illa non excipit) quae Religionis, ac Juris fundamenti loco sunt? Atqui si tale est pondus difficultatum in vocibus ac rebus ad Religionem, ad jus, ad mores spectantibus; quid erit reliquum, quam ut nulla pene sit spes ratiocinationis de hisce rebus instituendae, cujus clarus sit, ac determinatus sensus? scilicet, ob vocabulorum imperfectionem nihil poterit certe, et perspicue demonstrari de Religione, de jure, de rebus moralibus. Haec proinde omnia ad summum probabilia erunt, adeoque incerta.

Sed pergit Lockius, et postremo § 23. c. quod dixerat, extendit ad doctrinam revelatam. „ Le grand nombre de Commentaires qu'on a faits sur le Vieux, et sur „ le Nouveau Testament, en sont des preuves bien sensibles „. *Ingens Commentariorum numerus super Vetus, et Novum Testamentum hujus rei sunt probationes valde sensibiles.* Quod plures Commentarii confecti sint utriusque Testamenti, id probat quidem sacram Divini sermonis obscuritatem, ad superbiam edomandam, et ad meritum Fidei. Vide S. Augustinum l. 2. de Doct. Christ. c. 6. Sed nullatenus probat, singula verba Sacrae Scripturae obscura esse, et ambigua. Vix autem intelligi potest, quomodo Lockius e Protestantium grege, qui Calvinum sequuti l. 1. Inst. c. 7. § 2. Scripturam Sacram sole meridiano clariorem putant, pronunciet, illam esse tenebris involutam. Persequitur Lockius; „ Quoique tout ce qui est contenu dans le Texte „ soit infailliblement véritable, le Lecteur peut fort bien se tromper dans la maniére „ dont il l'explique, ou plutôt il ne sauroit éviter de tomber sur cela dans quelque

verbis explicant, non semper intelliguntur ob tarditatem eorum qui audiunt. Nihilominus mederi huic incommodo potest eo quem diximus modo.

QUAESTIO XX.

De usu, et abusu vocabulosum.

829. Hac in re tria etiam quaeremus, 1. quibusnam vocabulis sit utendum. 2. Quinam sint praecipui vocabulorum abusus. 3. Quae regulae sunt servandae, ne vocabulis abutamur.

ARTICULUS I.

Utrum significatio vocabulorum accipienda sit ab eo quod communiter homines intendunt.

830. Videtur negandum I. quia alius est usus civilis vocabulorum s alius philosophicus; sed significatio vocabulorum, prout homines communiter intendunt, pertinet ad usum civilem, non

---

„ méprise „. *Quamvis illud omne quod in Textu continetur, sit infallibiliter verum; nihilominus Lector facile decipi potest in modo explicandi; imo facere non potest, quin in aliquem ruat errorem.* Quid refert, infallibiliter verum esse quod continetur in Textu, si lector facere non potest, quin in aliquem cadat errorem! Res quaelibet naturalis in seipsa infallibiliter vera est; anne erit infallibiliter nobis certa, si eius veritatem adsequi nequeamus? Si autem lector Sacri Textus facere non potest, quin in aliquem cadat errorem; igitur ea omnia quae in Sacro Textu continentur, utut infallibiliter in seipsis vera, lectori infallibiliter vera non sunt. Nemo igitur erit infallibiliter certus doctrinae revelatae; non enim sufficit, ut doctrina revelata, sit infallibilis in seipsa, sed requiritur insuper, ut infallibiliter teneatur; quod esse non potest, si lector Sacri Textus cavere nequit, ne cadat in aliquem errorem: nam saltem dubitare poterit, utrum erraverit; ideoque numquam erit infallibiliter certus doctrinae revelatae. En quo deveniunt, qui aspernantes Ecclesiae Magisterium, propriaeque rationi fidentes, Philosophi videri volunt. Nam licet in Sacrarum Scripturarum interpretatione falli quisque possit etiam circa dogmata Fidei, nisi Ecclesiae docenti acquiscat; numquam tamen falli potest, si Ecclesiae eidem tamquam firmissimae veritatis columnae innitatur. *Quisquis*, inquit S. Augustinus l. 1. con. Crescon. c. 33., *falli metuit hujus obscuritate quaestionis, Ecclesiam de illa consulat, quam sine ambiguitate Scriptura Sacra demonstrat.*

Vide autem quid ex praemissis Lockius inferat: „ Puis donc que les préceptes de „ la Religion naturelle sont clairs et tout-á-fait proportionnés á l'intelligence du Genre-humain, qu'ils ont rarement été mis en question „. (Quis haec intelliget, si ea comparet cum iis quae Lockius paulo ante dixerat de maximis difficultatibus quae obrepunt *dans les disçours de Religion, de Droit, et de Morale?* nam praecepta Religionis naturalis haec complectuntur) „ et que d'ailleurs les autres Verités révélées qui nous sont instillées par de Livres, et par le moyen des langues, sont „ sujettes aux obscurités, et aux difficultés, qui sont ordinaires, et comme naturellement attachées aux meurs, ce seroit ce me semble, chose bienséante aux „ hommes de s'appliquer avec plus de soin, et d'exactitude á l'observation des Loix

philosophicum. Non ergo significatio vocabulorum sempre accipienda est ab eo quod communiter homines intendunt.

831. II. Ut Cicero ait (1): *Nihil est incertius vulgo.* Sed quod communiter homines intendunt, nititur judicio vulgi. Nihil esset ergo incertius significatione vocabulorum, si haec accipi deberet ab eo quod homines communiter intendunt.

Propositio. *In civili societate, et in omni facultate vocabulis est utendum, quibus homines ejusdem societatis, et facultatis communiter utuntur.*

832 Ita S. Thomas (2). Prob. Vocabula, ut supra diximus (3) instituta sunt, ut per ea communicare possimus cum aliis conceptiones intellectus nostri (4). Ut ergo tam in civili societate, quam in omni facultate, rectus sit usus vocabulorum iis vocabulis uti debemus, quibus conceptiones nostras cum aliis ejusdem societatis, et facultatis communicemus. Atqui tam in civili societate (5) quam in omni facultate (6) sunt certa vocabula quae communiter adhibentur ab ejusdem societatis, et facultatis hominibus ad significandum

---

„ naturelles, et d'etre moins impérieux et moins décisifs à imposer aux autres de „ sens qu' ils donnent aux Vérités que la Révélation nous propose „. *Quoniam igitur praecepta Religionis naturalis clara sunt, et omnino proportionata intelligentiae humani generis, ac raro in quaestionem vocata; e contra vero reliquae veritates revelatae, quae nobis instillata sunt per libros, et mediis linguis, subjacent obscuritatibus, et difficultatibus, quae ordinariae sunt, et veluti naturaliter sunt vocabulis adnexae; convenientius, ut arbitror, foret hominibus, majori sese applicare cura, ac diligentia observationi legum naturalium, minusque superbe, et audacter aliis imponere sensus, quos ipsi praehent Veritatibus revelatis.* Quo haec tendant, quisque perspicit; ad suadendum, scilicet, oportere, ut Religioni naturali, et naturalibus legibus magis adhaereamus. quam Veritatibus revelatis, hoc est, Religioni naturali magis, quam revelatae; quoniam haec obscuritatibus, et difficultatibus undique premitur, illa vero omni obscuritate, ac difficultate vacat. Quae autem, si non haec, brevior, et compendiosior erit ad Deismum, et Naturalismum via?

(1) L. 2. de Orat.

(2) 1. Poster. lect. 14. *Significatio nominum*, inquit, *accipienda est ab eo quod communiter homines intendunt.*

(3) § 811.

(4) Vide S. Basilium Hom. in illud, *Attende tibi ipsi*, ita scribentem: „ Qui nos „ condidit Deus, ideo impertivit nobis sermonis usum, ut alter alteri cordia consilia „ aperiamus, eaque unusquisque propter naturae societatem communicemus cum pro- „ ximo, ex abditis cordis recessibus velut ex cellis quibusdam penariis depromentes. „ Etenim si constaremus anima nuda, statim certe cogitationum ope inter nos congrederemur. Quia vero anima nostra carnis tegumento operta, cogitationes producit, verbis opus habet, et nominibus, ut ea quae in reconditiore mentis secessu delitescunt, proferat in apertum „.

(5) Vide S. August. l. 22. con. Faust. c. 18.

(6) Vide Ciceronis verba 3. de Fin. relata supra not. pag. 325.

certas res (1). Iis ergo est utendum vocabulis tam in civili societate (2), quam in quavis facultate (3).

833. Ad primum dicimus, significationem vocabulorum pertinere ad usum civilem, et ad philosophicum, prout homines communiter intendunt vocabulis significare certas res vel pro communi consuetudine, et commoditatibus vitae socialis, vel pro notionibus exprimendis ad scientias philosophicas pertinentibus (4).

---

(1) Quoniam diversae fuerunt hominum societates, diversae quoque singularum facultatum veluti aetates; idcirco in determinanda significatione vocabulorum, quae in libris Scriptorum praesertim veterum usurpata sunt, habenda est ratio aetatis eorumdem Scriptorum; nec vocabulis illis est utendum, nisi eo sensu, quo usurpata fuerunt ab iisdem Scriptoribus. Sed hac de re infra, cum de Interpretatione agemus.

(2) Quare qui in civili societate vocabulis uteretur ad significandum aliquid aliud, ad quod significandum communiter non adhibentur, mentiretur. Verum hac de re alias. Interea confer Card. Orsium Ord. Praed. in Dissert. adversus usum materialem verborum.

(3) Hinc patet, immerito ab Junioribus Philosophis Scholasticos argui quod vocabulis obscuris, nihilque significantibus utantur. Habent enim et Scholae vocabula illis incognita, usitata sibi. Juniores ipsi Philosophi voces plurimas habent aliis incognitas, *naturam genitricem*, *principium Hylarchicon*, *spiritum plasticum*, *vires mortuas, et vivas*, *vires centrifugas*, *centripetas*, *centrales*; et plerasque alias voces, quarum ne ipsi quidem perspectam habent significationem; non enim de illa inter sese conveniunt. Quid ergo Scholasticis exprobant vocabula *naturae universalis*, *animalitatis*, *praecisionis objectivae*, *haecceitatis*, *quidditatis*, *formaliter*, *materialiter*? Eruntne indulgenda novis Philosophis nova vocabula obscura, propterea quod nova sunt; culpandi erunt Scholastici, quod vetera vocabula retineant, quae si aliis obscura, ipsis tamen Scholasticis clara sunt? Quod autem mirum: iidem recentes Philosophi eadem vocabula quae in Scholasticis despiciunt, inviti coguntur adhibere, cum accurate de aliqua re tractare volunt. Vide Genuensem Metaph. p. I. c. 7. § 62. edit. an. 1751. ubi hanc propositionem statuit: *Data substantia formaliter in immensum undaquaeque extensa; nullae sunt possibiles aliae substantiae formaliter extensae.* Si τὸ *formaliter* vox obscura est, cur aliam clariorem non usurpavit?

(4) Non enim assentimur Lockio qui Essai etc. l. 3. c. 9. § 3. ait: Par l'*usage philosophique* des mots j'entens l'usage qu'on en doit faire pour donner des notions précises des choses, et pour exprimer en propositions générales des verités certaines et indu„ bitables sur tes-quelles l'esprit peut s'appuyer, et dont il peut être satisfait dans „ la recherche de la vérité „. *Per philosophicum verborum usum intelligo usum, qui fieri de illis debet ad praehendas praecisas rerum notiones, atque ad exprimendum per generales propositiones veritates certas, et indubias, quibus niti spiritus potest, sibique facere satis in veritatis inquisitione.* Nam primum scire certum velim, an vocabula, quibus in laudato Opere Lockius utitur, ejusmodi sint, quae exprimant praecisas notiones rerum, exque illis conficiantur propositiones generales veritatum exploratarum, atque omnis dubietatis expertium, quibus inniti mens possit, assentarique in veritatis inquisitione? Si Lockius affirmet, jam universae propositiones eo opere complexae, habendae erunt axiomatum vel propositionum demonstratarum loco; nam quid aliud axiomata et demonstratae propositiones sunt, quam propositiones generales veritatum exploratarum, et omnis dubietatis expertium, quibus in veritate inquirenda mens utitur? Quis autem ita desipiet, ut haec sibi persuadeat? Si autem neget Lockius, vocabula quae adhibet esse hujus generis, consequitur, ab se in opere philosophico non philosophica vocabula fuisse adhibita; eodemque in loco, ubi de abusu vocabulorum leges ferebat, male vocabulis fuisse usum. Deinde quotusquisque erit, qui in dubium vertat, *philosophicum* esse usum vocabulorum, cum in Philosophia vocabulis utimur ad conficiendas propositiones probabiles? In hoc autem

Haec autem philosophica vocabula accipienda sunt, prout docti Philosophi illa accipiunt.

834. Ad secundum respondemus, Ciceronis effatum non de vocabulis, sed de sententiis esse accipiendum; vel si de vocabulis sit intelligendum, id solum probat, plebem constitui non debere arbitram significationis vocabulorum.

ARTICULUS II.

Utrum determinati sint vocabulorum abusus.

835. Lockius (1), et qui ipsum sequitur Genuensis (2), vocabulorum abusus recensent 1. cum vocabula adhibentur, quibus nulla idea clara, et distincta respondent, multoque magis, si nulla prorsus idea sit illis affixa (3). 2. Cum vocabula non semper eodem modo, neque eodem sensu adhibentur (4). 3. Cum in

---

usu ecquae sunt notiones rerum praecisae? ecquae propositiones generales veritatum certarum, et omnis dubietatis expertium? quae si forent, non probabiles propositiones essent, sed demonstratae. Postremo cum ex ejusdem Lockii principiis, nomina substantiarum, et modorum mixtorum sint imperfecta, numquam ejusmodi nomina in usum philosophicum venire possent, propterea quod numquam possent exprimere praecisas rerum notiones. Et cum modi morales ex eodem Lockio maxime sint imperfecti, Ethica, et Politica, quae totae in illis sunt, numerandae amplius non essent in partibus Philosophiae.

(1) Essai etc. l. 3. c. 10. (2) Art. Log. Crit. l. 2. c. 13.

(3) Lockius loc. cit. § 2. „ Le premier et le plus visible abus qu' on commet en „ ce point, c' est qu' on se sert de mots auxquels on n' attache aucune idée claire „ et distincte, ou, qui pis est, qu' on établit signes, sans leur faire signifier aucune „ chose „. *Primus, et apertior hac in re abusus est, quod verba adhibeantur, quibus nulla est adnexa idea clara, et distincta, aut, quod pejus est, statuantur signa, quae nihil significant.* Quod vocabulis abutantur qui signa nihil significantia constituunt, nemo est qui neget; agunt enim contra finem institutionemque vocabulorum. Sed quod ejusdem defectus accusandi etiam sint quotquot vocabula adhibent, cum quibus nulla est conjuncta idea clara, et distincta, id vehementer negamus. Nam si ita res haberet, cum infinitae propemodum sint res, quarum ideam claram et distinctam acquirere imbecillitas mentis nostrae non sinit; iis rebus significandis nulla possemus affigere vocabula, quin loquendi facultate abuteremur. Quis autem dicet, illum facultate loquendi abuti, qui ideas vocibus exprimit, prout habet in mente, claras quidem et distinctas, clare et distincte; obscuras autem et confusas, obscure et confuse?

(4) Ibid. § 5. „ Un autre grand abus qu' on commet en cette rencontre, c' est „ l' usage inconstant qu' on fait des mots „. *Alter magnus abusus, quo in re peccatur, est varius, et inconstans verborum usus.* Hunc abusum ita communem esse inter ipsos doctos homines, pronunciat Lockius, ut scribat: „ Il est difficile, de trouver un discours écrit sur quelque sujet, et particuliérement de Controverse, ou celui „ qui voudra le lire avec attention, ne s' appercoive que les mèmes mots, et pour „ l' ordinaire ceux qui sont les plus essentiels dans le discours, et sur lesquels roule „ le fort de la question, y sont employés en divers sens, tantôt pour designer une „ certaine collection d' idées simples, et tantôt pour en designer une autre „. *Diffi-*

vocabulis quibus utimur, adhibemus affectatam quandam obscuritatem (1). 4. Cum vocabula accipiuntur pro rebus (2). 5. Cum

---

cile est, sermonem invenire quacumque de re litteris mandatum, potissimumque de Controversis, in quo si quis attente legat, non animadvertat, eadem verba, ac saepius illa, qua praecipua in sermone sunt, et circa quae cardo quaestionis versatur, diversis sensibus adhiberi, aliquando ad designandam certam collectionem idearum simplicium, aliquando ad aliam quandam designandam. Genuensis loc. cit. § 7. consuit excipiendos esse Mathematicos. Si hos censores audiamus, nemo fere umquam sapiens fuit, qui non hoc sit notandus abusu. An ipsi etiam Canonici Scriptores, Ecclesiaeque Patres? Certe illi non excipiunt. Dixissent saltem, quandoque idem vocabulum adhiberi posse ad diversa significanda, quia etsi nomen sit idem, determinatur tamen ab adjunctis ad significationes diversas. Genuensis addit, hunc inconstantem vocabulorum usum provenire quandoque ex paucitate vocabulorum, quandoque ex imperitia. Sed in primo casu non video qui sit abusus. Abuti enim dicitur qui non recte, hoc est, male utitur. Male autem uti non est dicendus qui non potest aliter uti ob vocabulorum penuriam. altero autem casu si qui est abusus, certe in viros doctos non cadit, alioqui docti non essent. Quae ergo Genuensis statuit: *Difficile est, si Mathematicos exceperis, Scriptorem reperire, qui constanter vocabula cum definitis notionibus usurpet?* An forte Genuensis putavit, nullum praeter Mathematicos esse Scriptorem revera doctum?

(1) Loc. cit. § 6. „ Un troisiéme abus qu' on fait du langage, c' est une obscurité „ affectée, soit en donnant à des termes d' usage des significations nouvelles et inusi„ tées, soit en introduisant des termes nouveaux et ambigus sans définir ni les uns „ ni les autres, ou bien en les joignant ensemble d' une manière qui confonde le sens „ qu' ils ont ordinairement „. *Tertius sermonis abusus est obscuritas affectata, sive cum attribuuntur terminis usitatis novae, et inusitatae significationes; sive cum novi, et ambigui inducuntur termini, quin definiantur; sive cum ita conjunguntur, ut confundatur sensus, quo plerumque accipiuntur.* Affectare in loquendo obscuritatem, est quasi illam accessere, iique eam affectare dicuntur, qui scientes volentes obscuri sunt. Atqui multoties Scriptores scientes volentes obscuri sunt absque ullo sermonis abusu. Nemo sane qui Religionem revelatam non aspernatur, abusus damnabit Scriptores sacros Spiritu Dei inspiratos; atqui hi nihilominus studiose obscuri fuerunt in plerisque Scripturae locis, ut eam defenderent *contra irrisiones infidelium*, ut advertit S. Thomas 1. p. q. 1. a. 9. ad 2. post S. Augustinum l. 1. de adulterinis conjugiis c. 26. Christus ipse, ut ait Chrysologus ser. 96. *doctrinam suam parabolis velat, tegit figuris, sacramentis operit, reddit obscuram mysteriis.* Eadem mysteria Patres consulto obscuris verbis tradiderunt. Clemens Alex. Strom. 1. rationem reddens, cur voluerit *ex arte celare semina cognitionis*, ait: *Quoniam magnum est periculum vere arcanam verae philosophiae rationem iis propalare, qui profuse quidem ac petulanter, sed non jure volunt contra nos dicere.* Vide S. Hieronymum epist. 38. et S. Cyrillum Hierosol. Catech. 6. n. 29. Potest igitur quis obscurus esse ex industria, quin vocabulis abutatur. Mirum est autem quanto verborum apparatu Lockius *ib.* non in Scholasticos tantum Philosophos, sed in Theologos quoque, et Jurisconsultos insurgat, eosque accuset, quod ob affectatam vocabulorum obscuritatem perturbarint humanam societatem, usque Divinam, et Civile. Nimis longus forem, si referre ejus verba vellem, quae nihil praeter verba sunt. Sed quid cum hominibus agendum, qui obscura esse putant omnia quae non intelligunt? Qui Geometriae est expers, credit esse obscura theoremata Euclidis, licet clarissima sint Geometris. Pari modo qui Scholasticos Scriptores, qui Theologos, qui Jurisconsultos vel numquam legit, vel non intellexit, affectatae obscuritatis facile accusat.

(2) Loc. cit. § 14. „ En quatrieme lieu, un grand abus, qu'on fait des mots, c'est qu'on les prend pour des choses. „ *Quarto loco, magnus est verborum abusus, quod verba pro rebus accipiuntur.* Hunc etiam abusum Lockius putat familiarem esse omnibus pene sectis Philosophorum; quasi nemo philosophus ante ipsum exstiterit, qui

accipiuntur vocabula ad significandum ea quae revera non significant (1). 6. Cum quis arbitratur, inter vocabula, et significationem quae ipsis tribuitur, esse necessariam quamdam colligatio-

---

in ejusmodi lapidem non offenderit; scilicet, expectandus ille fuerat, qui inter omnes Philosophos sederet magister, et oracula funderet, quibus ceterorum ignorantia dispelleretur. Audiamus vero quid ipse doceat §. 15. „ Il y auroit beaucoup moins de disputes dans le monde, si les mots étoient pris pour ce qu'ils sont, seulement pour des „ signes de nos idées, et non pour les choses mêmes. „ *Multo minores disputationes in mundo essent, si verba acciperentur pro eo quod sunt, scilicet, pro signis tantum nostrarum idearum et non pro ipsis rebus.* Si verba nihil aliud sont quam signa idearum, equidem nihil aliud significant quam ideas. Qui ergo alium loquentem audit, nihil aliud quam ejus ideas percipit. Quid autem utilitatis est in percipiendo ideas quae sunt in alterius mente, nisi aliqua res illis ideis respondeat? Nulla igitur erit disciplina, nisi verborum, et idearum; neque ulla supererit via qua per magistros de rebus instruamur: nam eorum verba non rerum, sed idearum signa erunt. Si autem ideis respondent res, cur Lockius ait, verba universim non res, sed tantum ideas significare? Quanto verius S. Thomas 1. Perih. lect. 2. docet, voces *significare intellectus conceptiones immediate, et eis mediantibus res.*

(1) Loc. cit. §. 17 „ Un cinquième abus qu'on fait des mots, c'est de les mettre „ à la place des choses qu'ils ne signifient, ni ne peuvent signifier en aucune maniere. „ *Quintus abusus verborum est, cum ponuntur loco rerum quas nec significant, nec significare, ullo modo possunt.* Id Lockius explicat exemplo petito ex nomine *Homo*, quem cum definimus *animal rationale*, supponimus, nomen illud significare essentiam realem unius speciei: quod tamen ille putat esse falsum, cum statuat, essentias reales rerum esse nobis ignotas. Haec si vera essent, sequeretur 1. ignorare nos quid realiter sit homo: neque proinde nisi nomine tenus posse illum a brutis secernere. 2. Neminem umquam adhibere absque abusu vocabula posse ad res significandas, quarum essentias reales ignoraret. 3. Vocabula omnia nihil omnino reale significare non enim significarent essentias reales quae essent ignotae; neque etiam ideas: nam quis ideam habere potest rei quam ignorat? Vocabula igitur essent meri soni. 4. Cum essentia Dei in seipsa sit nobis ignota, ut supra ostendimus § 374. abuteremur hoc nomine *Deus* ad Deum significandum, cujus essentia in seipsa est nobis ignota; et propterea nomen illud nihil reale significaret, vel ad summum ideam Dei quam nobis efformamus. Errat igitur Lockius, cum statuit, vocabulis abuti illum qui res nominat quarum ignorat essentiam; non enim necesse est nosse rerum essentias, ut illas nominemus, sed sufficit si noscamus res illas existere, sive in re, sive per intellectum; nam sic revera vocabulis respondent res. Vehementer etiam Lockius errat, cum ib. § 20. ait, excogitati hujus a se abusus caussam esse, quod falso supponimus „ Que la Nature agit régulièrement dans la production des choses, et fixe des bornes a chacune de ces especes „. *Naturam regulariter agere in productione rerum, et unicuique speciei limites figere.* Cuinam venire, nisi Lockio, in mentem poterat, naturam non agere ad regulam in productione rerum nec certis speciebus certos terminos posuisse? Nam si natura in productione rerum ad regulam non agit, universa fortuito accidunt, et casui sunt adscribenda; adeoque nulla erit Providentia, nullus erit Deus. Si autem unicuique speciei certi non sunt constituti fines, sed, ut Lockius ib. ait: „ Plusieurs des individus qui portent le meme „ nom, ne sont aussi différens l' un de l' autre dans leur constitution intérieure, ique „ plusieurs de ceux qui son rangés sous différens noms spécifiques „: *Plura individua quae idem habent nomen non tam inter se differunt in eorum interiori constitutione, quam pleraque eorum quae ordinata sunt sub diversis nominibus specificis:* jam individua tam different inter sese, quam inter sese differunt species; videlicet duo homines ita in sua constitutione inter se different, sicut homo et equus. Haec sunt recondita, et exquisita Lockii dogmata, quae quo tendant, dicemus alias.

nem, ita ut significatio non possit aliter exprimi (1). 7. Tandem abusus in eo ponitur a Lockio, quod tropis, ac terminis figuratis quis utatur (2).

836. Videtur autem determinari non posse vocabulorum abusus, I. quia abusus in hoc differt ab imperfectione vocabulorum, quod haec sequitur ipsam vocabulorum naturam, ille pendet ab hominum voluntatibus vocabulis abutentium. Sed voluntates hominum infinitis modis possunt abuti vocabulis. Ergo.

837. II. Totidem possunt esse abusus vocabulorum, quot sunt ipsa vocabula. Sed vocabula possunt esse infinita. Ergo.

Propositio. *Ii vocabulis abutuntur, qui ab ejusdem societatis, aut facultatis hominibus communiter determinatio usu recendunt.*

838. Prob. Vocabulis abutuntur, qui ea adhibent non eo

---

(1) Loc. cit. § 22.

(2) Ib. § 31. „ Si nous voulons représenter les choses comme elles sont, il faut reconnoître qu' excepté l' ordre et la netteté, tout l' art de la Rhétorique, toutes ces „ applications artificielles et figurées, ne servent á autre chose qu' à insinuer de fausses idées dans l' esprit, qu' a émouvoir les passions, et á séduire par-lá le jugement „. *Si res, uti revera sunt, repraesentare volumus, fateamur oportet, universam Rhetoricae artem, ordine tantum excepto, expolitoque dicendi genere, omneque illius artificium, et figurarum usum, ad hoc tantum valere, ut falsas ideas in mentem influat, ut passiones commoveat, ut judicium seducat.* Quod a Philosophis exquirendae non sint Rhetorum artes, jam supra ostendimus § 106. Dialectica enim legibus philosophicus sermo continetur. *Zeno*, ait Cicero I. de Fin. 17. et Orat. 113. *Rhetoricam palmae, Dialecticam pugno similem esse dicebat, quod latius loquerentur Rhetores, Dialectici autem compressius.* Sed quod ars Rhetorica, quod artificiosus, figuratusque dicendi modus nihil aliud pariant, quam falsas in mente ideas, ac tantummodo valeant ad excitandas animi passiones, quibus in judicando seducamur; verna error est, quem S. Augustinus l. 1. con. Cresconium Donatistam c. 1. sq. et l. 4. c. 2. refellit. *Eloquentiam*, inquit Augustinus, *vituperare voluisti, tamquam esset veritatis inimica, et patrona potius falsitatis.* Nam licet eloquentia nonnulli abutantur ad decipiendum, ii nempe qui sibi proponunt, *non ex animo, sed ex contentione, vel commodo, pro omnibus, et contra omnia dicere:* quod haereticis hominibus familiare est; id tamen provenit non ex ipsa eloquentiae natura, sed ex hominum abusu. *Eloquentia*, ait Augustinus, *facultas dicendi est, congruenter explicans quae sentimus: qua tunc utendum est, cum recta sentimus. Hoc modo ea non usi sunt haeretici.... Frustra igitur accusasti eloquentiam. Neque enim propterea pro patria non est miles armandus, quia contra patriam nonnulli arma sumserunt: aut ideo uti non debent boni et docti medici ferramentis medicinalibus ad salutem, quia his ad perniciem etiam indocti pessimique abutuntur. Quis enim nescit.... eloquentiam, hoc est, peritiam, facultatemque dicendi sic esse utilem, vel inutilem, ut fuerint utilia, vel inutilia quae dicuntur?* Vide eumdem Augustinum l. 4. de Doct. Christ. c. 6. sqq. ubi veram sapientiam cum germana eloquentia Sacris etiam Litteris inesse demonstrat. Sane in iisdem Sacris Litteris usitatissimus est figuratus dicendi modus, isque maxime nobis congruit, ut per sensibilia ad intelligibilia perducamur. Vide S. Hilarium l. 1. de Trin. n. 19. Nazianzenum Orat. 31. et S. Thom. 1. p. q. 1. a. 9. Quod si vera esset Lockii sententia, figuratus Scripturarum dicendi modus falsas in mentem ideas induceret, passionesque foveret, quibus a veritate in judicando abduceremur.

modo quo sunt adhibenda. Atqui vocabula adhibenda sunt in civili societate, et in omni facultate, prout homines ejusdem societatis, et facultatis communiter adhibent, ut supra dictum est (1). Qui ergo aliter vocabula adhibent, iis abutuntur.

839. Hinc sequitur 1. eos abuti vocabulis, qui vocabula adhibent nihil omnino significantia: haec enim nullibi recepta sunt. 2. Peccare illos qui voces aequivocas adhibent, cum possint alias adhibere: nam voces aequivocae, cum non determinate significent, non adhibentur in communi usu, nisi forte ab ipso communi usu, vel a consequentibus, aut antecedentibus sint determinatae. 3. Peccare qui vocabula obscura, et nova (2) adhibent, ut alios in errorem inducant siquidem hoc ipsum est contra receptum vocabulorum usum ad communicandum cum aliis conceptiones nostras, et ad veritatem detegendam. 4. Ejusdem vitii reos esse, qui ad aliquas res significandas vocabula adhibent, quae illas revera non significant: nam et hoc est contra communem usum vocabulorum, quae pro varietate rerum diversa sunt. Universum vero vocabulis abutuntur, qui a communi recepto eorum usu recedunt; ita enim intelligi vix ab aliis possunt, atque proinde agunt contra vocabulorum institutionem (3).

840. Ad primum ergo dicendum, abusus vocabulorum, etsi pendeant a libera hominum voluntate, omnes tamen reduci ad hunc tantum, quod receditur a communi usu recepto. Et per haec patet solutio ad secundum.

ARTICULUS III.

Utrum aliqua sint remedia contra vocabulorum abusus.

841. Cum septem numerasset Lockius (4) vocabulorum abu-

(1) § 832.

(2) Hoc potissimum peccant Haeretici; et idcirco Apostolus 1. Tim. 6. v. 20. Timotheum monebat, ut devitaret *profanas vocum novitates*. Nam ut advertit S. Thomas ib. lect. 4 „ Profana novitas est, quando inducitur aliquid contra Fidem; et „ dicitur novum per comparationem ad id quod est antiquum. Hoc fecit Nestorius, „ quando dixit de Virgine Maria Christotocos, ut inferret quod non esset Mater Dei; „ et ideo Sancti Patres in Concilio Ephesino instituerunt, quod diceretur Theotocos „. Vide Tertullianum l. de Praescript. c. 13. S. Vincentium Lirinensem Commonit 1. c. 27. S. Basilium epist. 175. al. 410. et ep. 242. al. 182.

(3) Potissimum in Theologia non est recedendum a communi inter Theologos recepto, non modo sententiarum, sed et vocabulorum usu; haec enim recessio plena periculi est. Vide S. Basilium l. de Spir. San. c . sqq. Et S. Hilar. l. de Syn. n. 82. sqq. Quod si Quintilianus l. 1. Instit. c. 11. loquens de verbis a vetustate repetitis, maxime si ad Religionem pertinebant, ait: *Illa mutari vetat religio, et consecratis utendum est*; quanto magis utendum erit verbis consecratis in Theologia Christiana, atque a vetustate repetitis? Tenenda igitur sunt Chrysostomi verba Hom. 8. in 2. Tim. *Hi qui novitatibus student, nusquam erroris finem invenient, sed nova semper commenta, et corruptum dogma proferent: ea est enim erroris vis, ut sisti non queat.*

(4) Essai etc. lib. 3. c. 10.

sus, deinde (1) quinque ponit remedia. 1. Ut nullum adhibeatur vocabulum, quod nihil significet, nec ullam ideam adjunctam habeat (2). 2. Ut ideae quarum vocabula sunt signa, sint clarae, et distinctae, si quidem sunt simplices; sint vero determinatae (3), si sint complexae. 3. Ut vocabula sint propria. 4. Ut declaretur sensus quo vocabula accipiuntur (4). 5. Demum, ut vocabula constanter accipiantur eodem sensu (5).

---

(1) Ib. c. 11.

(2 Inter vocabula hujus generis Lockius loc. cit. § 8. recenset nomina *instinctus*, *sympathiae*, *antipathiae*. Vapulabit itaque Cicero, qui l. 1. Tuscul. ait, *Poetae carmina non sine caelesti aliquo mentis instinctu fundunt*. Et l. 3. de nat. deor. *Est in ea* (natura) *iste quasi consensus, quem* συμπάθειαν *Graeci vocant*.

(3) Quid referret, ideas complexas, esse determinatas, nisi essent etiam clarae, et distinctae? nam ex principiis Lockii l. 3. c. 10. § 2. „ Le premier et le plus visible „ abus qu'on commet en ce point, c'est qu'on se sert de mots auxquels on n'atta„ che aucune idée claire, et distincte „. *Primus, et apertior abusus est, quod verbis quis utatur quibus nulla est adnexa idea clara, et distincta*. Itaque nisi ideae complexae, utut determinatae, essent praeterea clarae, et distinctae, illas significando abuteremur vocabulis, nullumque esset remedium corrigendi talem abusum.

(4) Id si fiat, arbitratur Lockius ib. c. 11. § 16. „ Que la Morale est capable de „ démonstration aussi bien que les Mathématiques „. *Doctrina Moralis ita potest demonstrationis esse capax, quemadmodum scientiae Mathematicae*. Rationem reddit: „ Puisqu'on peut connoître parfaitement, et précisément l'essence réelle des cho„ ses que les termes de Morale signifient „. *Quippe cognosci potest perfecte et praecise essentia realis rerum quas morales termini significant*. Si declarato sensu terminorum doctrinae Moralis, potest perfecte, et praecise cognosci *essentia realis* rerum quae illis terminis significantur; cur Lockius ibid. c. 6 § 9. ait: „ Nous ne pouvons „ point réduire les choses á certaines espéces, ni par conséquent leur donner des dé„ nominations (ce qui est le but de cette réduction) en vertu de leurs *essences réelles*, „ parce que ces essences nous sont inconnues „. *Non possumus res ad certas species, reducere, nec consequenter ipsis praebere denominationes (qui hujusce reductionis est scopus) vi earum realium essentiarum, quoniam hujusmodi essentiae sunt nobis incognitae*. Intelligat qui potis est, quomodo *essentiae reales* rerum sint nobis incognitae, et nihilominus perfecte, et praecise cognoscantur, declaratis terminis, tametsi nequeamus res reducere ad certas species, illasque denominare ex essentiis realibus. Fortasse ita erat comparatus Lockius, ut terminos declararet essentiarum realium, quas ne denominare quidem poterat; hoc est, declararet determinatis nominibus essentias innominatas. Nos autem qui ita comparati non sumus, fatemur, res morales in iis quae ex principiis practicis per se notis immediate consequuntur, demonstrationes subire posse aeque perspicuas, ac sunt Mathematicae demonstrationes; in reliquis vero fatemur cum S. Thoma l. Ethic. lect. 3. *materiam moralem talem esse, quod non est ei conveniens perfecta certitudo*. Vide quae diximus § 132.

(5) Hoc remedium si adhibeatur „ Combien de controverses (inquit Lockius Ib. § „ 26) qui malgré tout le bruit qu'elles font dans le monde, s'en iroient en fumée? „ Combien de gros volumes pleins de mots ambigus.... seroient réduits á un fort petit „ espace? Combien de livres de Philosophes, qui pourroient être renfermés dans une „ coque de noix aussi bien que les Ouvrage du Poete „? *Quot controversiae, earum irrita strepitu, in fumum abirent? Quot magna volumina ambiguis verbis redundantia, magnitudine decrescerent? Quot Philosophorum libri includi in nuce possent, eadem ratione qua Poetae opera?* Id unum superrat, ut postquam Lockius caeterorum libros despexit, et Philosophorum etiam doctissimorum opera in nuce includi posse arbitratus est (Sciat autem, Homeri Iliadem in membrana scriptam, et in nuce inclusam, nihil pretii deperdidisse) suum de Intellectu humano Opus celeris an-

842. Videtur autem, vix adhiberi posse remedium abusui vocabulorum, I. quia ad id requireretur, ut omnes homines haberent easdem notiones, et nonnisi de rebus loquerentur, quarum ideas claras, et distinctas haberent: quod ne sperari quidem potest.

843. II. Cum parvus sit numerus vocabulorum, si comparetur cum pene infinita multitudine cogitationum nostrarum, fieri vix potest, ut idem terminus semper eodem sensu accipiatur. Caveri ergo abusus vocabulorum vix, aut ne vix quidem potest.

Propositio. *Unicum est remedium contra vocabulorum abusum, determinare eorum significationem ex communiter recepto vocabulorum usu.*

844. Prob. Ii vocabulis abutuntur qui a communi determinato usu recedunt, ut dictum est (1). Ergo qui vocabulorum significationem determinant ex communiter recepto eorum usu recte vocabulis utuntur. Id ergo si fiat, adhibitum est remedium contra vocabulorum abusum; ita enim cavebimus 1. omne vocabulum quod nihil significet; 2. adhibebimus vocabula determinata; 3. haec vocabula erunt propria, adeoque nec obscura, nec nova adversus communem usum; 4. illa constanter eodem sensu accipiemus, nec opus erit declarare quo sensu illa accipiantur; erunt enim determinata ex communi usu ad certas res significandas. Igitur quod constituimus, unicum est remedium adversus vocabulorum abusum.

845. Ad primum ergo dicendum, notionibus diversis respondere vocabula, quae si determinata sint ex communi usu, diversas notiones, et res determinate significabunt, confusas quidem confuse, distinctas vero distincte.

846. Ad secundum dicimus, eumdum terminum posse diversa significare, quin ullus sequatur abusus; quia etsi plura significet, potest tamen ex communi usu determinari ad unam rem significandam.

QUAESTIO XXI.

De natura Judicii.

837. Perpensis iis, quae ad simplicem perceptionem pertinere

---

teponeret. Sunt tamen qui ejus Opus accusant, et merito accusant, quod plura inutilia contineat, quod nullum faciat verborum modum, quod passim sit obscurum, quod principia statuat materialismo faventia, dignumque prorsus sit quod ejus lectio cunctis interdicatur. Conferatur, si licet, Christ. Thomasius Caut. c. 10. et Walchius Hist. Log. in Patergis Academ.

(1) § 838.

videbantur, progredimur ad Judicium, quod est altera mentis nostrae actio. De Judicio autem agentes, 1. quaeremus de ejus natura; 2. de ejus defectibus, et remediis; 3. de Criterio veritatis; 4. de Arte critica; 5. demum de Propositionibus, quibus judicia exprimimus. De natura autem Judicii quaeremus 1. cujus potentiae sit actus. 2. Sitne simplex actus.

ARTICULUS I.

Utrum judicium sit actus intellectus.

848. Nemini, quod sciamus, ante Cartesium (1) in mentem venit, judicium non esse actum intellectus, sed voluntatis. Videtur autem esse actum voluntatis, I. quia judicium non est sine affirmatione, aut negatione. Sed affirmatio, et negatio pertinent ad voluntatem: nam affirmatio importat consensum, negatio dissensum: consensus autem, et dissensus ad voluntatem pertinent. Ergo.

849. II. Nemo assentitur, nisi velit. Sed qui judicat assentitur. Ergo judicium est actus voluntatis.

Propositio. I. *Judicium elicitive est ab intellectu.*
II. *Applicative a voluntate.*

850. Prob. 1. p. Ab ea potentia judicium elicitur, cujus est cognoscere verum; cum enim judicamus, componimus, vel divi-

(1) 1. P. Princ. § 32. ubi scribit: „ Omnes modi cogitandi, quos in nobis experi„ mur, ad duos generales referri possunt: quorum unus est perceptio, sive operatio „ intellectus; alius vero volitio, sive operatio voluntatis. Nam sentire, imaginari, et „ pure intelligere, sunt tantum diversi modi percipiendi, ut et cupere, aversari, af„ firmare, negare, dubitare, sunt diversi modi volendi „. Videtur Cartesius omnia confundere: nam si duo tantum sunt modi cogitandi, ratiocinatio ad utrum eorum pertinebit? Perceptio esse non potest; est enim haec absque affirmatione, et negatione, sine quibus ratiocinatio esse non potest. Pertinebit igitur ad judicium. Judicium autem ex Cartesio pertinet ad voluntatem. Igitur et ratiocinatio ad voluntatem pertinebit; hoc est, ipsa ratio, a qua ratiocinatio dicitur, pertinebit ad voluntatem. Est autem ratio, ipsa mens, sive intellectus. Mens igitur erit voluntas. Voluntas autem est potentia caeca, quae sequitur ductum intellectus; non enim possumus, nisi cognita amare. *Certe*, inquit S. Augustinus l. 10. de Trin. c. 1., *amari aliquid nisi notum non potest.* Igitur et mens caeca erit. Qua igitur facultate anima interius videbit? Nec sufficit perceptio: nam affirmando, vel negando, veritatem videmus; tunc enim cognoscimus veritatem, cum cognoscimus conformitatem rei cum intellectu; quam quidem conformitatem affirmando, vel negando cognoscimus, ut diximus § 750. Praeterea perceptio ex Cartesii principiis non est actio, sed passio animae ut diximus § 254. Si ergo sola perceptio pertineret ad intellectum, intellectus esset dumtaxat passivus. Vide autem quam cohaerenter Cartesius loquatur: nam cum statuerit, perceptionem esse passionem, nunc fatetur esse operationem intellectus.

dimus, ut supra dictum est (1): veritas autem per prius dicitur de intellectu componente, et dividente, ut supra ostendimus (2). Atqui cognoscere verum, pertinet ad intellectum, non ad voluntatem: nam sicut objectum intellectus est verum, ita objectum voluntatis est bonum (3). Judicium ergo non a voluntate, sed ab intellectu elicitur.

851. Prob. 2. p. *Voluntas*, ut ostendit S. Thomas (4), *per modum agentis movet omnes animae potentias ad suos actus, praeter vires naturales vegetativae partis, quae nostro arbitrio non subduntur:* movendo autem illas applicat ad agendum: non enim agerent, nisi essent motae. Sed intellectus est potentia animae, ejusque actus est judicium, ut dictum est (5). Igitur voluntas est quae applicat intellectum ad judicandum (6).

852. Ad primum neg. min. affirmare enim, et negare ad intellectum pertinent. Et licet affirmatio, et negatio videantur importare consensum, et dissensum; si tamen congruenter loqui velimus, intellectus assentire, non consentire dicitur. Nam, ut advertit S. Thomas (7), *assentire est quasi ad aliud sentire: et sic importat quandam distantiam ad id cui assentitur. Sed consentire est simul sentire; et sic importat quamdam conjunctionem ad id cui consentitur. Et ideo voluntas, cujus est tendere ad ipsam rem, magis proprie dicitur consentire: intellectus autem cujus operatio non est secundum motum ad rem, sed potius e converso* (intellectus enim trahit ad se objectum, voluntas autem trahitur ab objecto) *magis proprie dicitur assentire; quamvis unum pro alio poni soleat.* Si qui ergo consensus est in judicio, is est a voluntate movente, et applicante intellectum.

853. Ad secundum dicendum, assensum esse a voluntate applicante, non eliciente. Sicut enim non sequitur, ambulationem esse a voluntate eliciente, quia nemo ambulat, nisi velit; ita nec sequitur, judicium esse a voluntate eliciente, quia nemo assentitur, nisi velit.

ARTICULUS II.

Utrum judicium sit simplex mentis actus.

854. Videtur negandum, I. quia quod componitur ex pluribus, non est simplex, sed compositum. Atqui judicium compo-

(1) § 167. (2) § 750. (3) Vide S. Thom. 1. p. q. 16. a. 1.

(4) 1. p. q. 82. a. 4. (5) § 850.

(6) Hinc sequitur, intellectum, et voluntatem invicem se movere; nam intellectus movet voluntatem *per modum finis*, ut loquitur Sanctus Thomas loc. cit. sive, ut ajunt, *quoad specificationem*, quia proponit voluntati bonum quod prosequatur. Voluntas vero movet intellectum *per modum agentis*, sive, *quoad exercitium*, quia applicat intellectum ad agendum.

(7) 1. 2. q. 15. a. 1. ad 3.

nitur ex pluribus, subjecto, nempe, praedicato, et copula. Non est ergo simplex, sed compositum.

855. II. Judicium voce expressum, est quid compositum; constat enim pluribus vocibus. Ergo etiam mente formatum.

856. III. Homo in judicando differt ab Angelo, quod is judicat simplici intuitu, non componendo, et dividendo. Non ergo mentis nostrae judicium est simplex, sed compositum.

Propositio. *Judicium est simplex mentis actus.*

857. Prob. ratione S. Thomae (1). Operatio quae fertur ad unicum objectum, est una, et simplex. Atqui judicium fertur ad unicum objectum; non enim objectum judicii sunt plures ideae simul collectae: nam possumus plures ideas simul collectas cognoscere, quin tamen judicemus. Sed ejus objectum est comparatio duarum idearum, scilicet, subjecti cum praedicato; sive sunt praedicatum, et subjectum, prout conveniunt in una comparatione (2). Cum ergo haec comparatio unica sit, judicium est unus, et simplex actus.

858. Ad primum neg. min. nam licet ad judicium requirantur plures ideae conjunctae; objectum tamen ejus non sunt ipsae ideae, sed earum habitudo, quae unica est, ut diximus (3).

859. Ad secundum neg. cons. nam voces transeunt, neque proinde possunt in unum convenire: mens autem unico actu intelligit habitudinem subjecti, et praedicati.

860. Ad tertium dicimus cum S. Thoma (4), hoc versari discrimen inter modum cognitionis hominum, et Angelorum, quod Angelus eodem actu quo percipit, cognoscit omnia quae subjecto possunt attribui, vel ab eo removeri, ob perfectionem luminis intellectualis; et idcirco, ut judicet, opus non habet componere subjectum cum praedicato, vel subjectum a praedicato dividere. At homo cum non statim, subjecto percepto, cognoscat ea quae ipsi subjecto attribui, vel ab eo removeri possunt, necesse habet componere subjectum cum praedicato, vel praedicatum a subjecto dividere, ut possit cognoscere, an conveniant, vel repugnent inter se.

---

(1) 1. p. q. 58. a. 2.

(2) Quare nihil novi nos docuit Lochius, cum ait Essai etc. l. 4. c. 1. § 1. „ La „ connoissance n'est autre chose que la perception de la liaison et de la convenance, „ ou de l'opposition et de la disconvenance qui se trouve entre deux de nos idées „. *Co„ gnitio aliud non est, quam perceptio colligationis, et convenientiae, aut oppositionis, et disconvenientiae inter duas ideas.*

(3) § 857. (4) 1. p. q. 58. a. 4.

QUAESTIO XXII.

De judiciorum defectibus.

861. Jam supra ostendimus (1), in judiciis nostris ut veritatem, ita falsitatem esse posse. Nunc caussae inquirendae sunt, cur tam saepe judicantes a veritate aberremus. Quaeremus igitur 1. utrum defectus judiciorum habeant caussam in sensibus. 2. An etiam in ipsa mente. 3. An oriantur ex voluntate. 4. An ex affectibus. 5. An ex corpore. 6. An ex caussis externis.

ARTICULUS I.

Utrum defectus judiciorum habeant caussam in sensibus.

862. Pro parte negante arguitur I. quia si defectus hujusmodi orirentur ex sensibus, sensus essent nobis dati ad decipiendum: quod esse non potest.

863. II. Sensus numquam nisi affectionem suam demonstrat; qua in re nulla est deceptio, ut supra diximus (2). Non ergo defectus judiciorum habent caussam in sensibus.

Propositio *Sensus possunt esse caussae occasionales defectuum judiciorum nostrorum.*

864. Prob. In sensibus ad mentem comparatis potest esse falsitas occasionaliter, ut supra ostendimus (3). Ipsi etiam sensus etiamsi rite dispositi, possunt falli circa sensibilia communia, ut est probatum (4). Sed caussare occasionaliter falsitatem in mente, est esse caussam occasionalem defectuum judiciorum nostrorum. Sensus igitur possunt esse caussae occasionales hujusmodi defectuum (5).

---

(1) § 751. (2) § 760. (3) Ibid. (4) § 762.

(5) Hac de re agens Genuensis Art. Log. Crit. l. I. c. 5. § 13. sqq. primum statuit, *sensus nostros non rerum naturae, sed vitae nostrae ducendae aptatos esse*, neque externas res repraesentare alia de caussa, quam ut sint vitae nostrae ducendae aptati. Quod quidem falsum esse ostendit S. Thomas 1. Metaph. lect. 1. *Cum sensus*, inquit, *ad duo nobis deserviant, scilicet, ad cognitionem rerum, et ad utilitatem vitae, diliguntur a nobis propter seipsos, inquantum cognoscitivi sunt: et etiam propter quod utilitatem ad vitam conferunt. Et hoc patet ex hoc, quod ille sensus maxime ab omnibus diligitur, qui magis cognoscitivus est, qui est visus, quem diligimus non solum ad agendum aliquid, sed etiam si nihil agere deberemus.* Anne Genuensis visum suum diligebat unice ad agendum, ita ut non diligeret, optassetque se caecum esse, si nihil agere debuisset? Praeterea ipsemet lib. l. 2. c. 1. § 6. et 11. opinionem approbat asserentem omnes ideas a sensu, et meditatione pro-

865. Ad primum negamus sequelam; nam sicut non sequitur: sensus quibusdam sunt occasio peccandi; igitur dati sunt ad

---

flcisci. Si quis ergo de rerum naturis disserit, a sensibus ideas primum accepit. Quomodo igitur sensus nostri sunt unice aptati vitae ducendae? Quanto cohaerentius Plotinus Ennead. 4. l. 4. c. 24. secutus sententiam Platonis de anima non per sensus intelligente, dixit: *Gratia usus dati sunt sensus; etsi enim ad notitiam dati sint, non ei qui cognitionem possideat, ita sunt dati, sed ignaro ob infortunium, et oblivioso, ut quandoque reminiscatur.*

Deinde Genuensis constituit sensus esse ignorantiae, et errorum nostrorum caussas, 1. ob voluptatem, 2. ob paucitatem, 3. ob imperfectionem. Quod sensibiles voluptates sint plerisque occasio negligendi studium in inquisitione veritatis, et in errores labendi, jam supra § 9. animadvertimus cum S. Thoma, qui etiam 2. 2. q. 153. a. 5. inter filias luxuriae primo loco ponit caecitatem mentis, ob eam rationem, quia *quando inferiores potentiae vehementer afficiuntur ad sua objecta, consequens est, quod superiores vires impediantur, et deordinentur in suis actibus.* Quae inordinatio tanta esse potest, ut mentem in atheismum praecipitem agat. Quare Clemens Alex. Strom. 2. inquiebat; *Ut Deus ignoretur, efficit vitae institutum.* Et S. Augustinus Enar. in Psal. 13. „ Dum amant hoc seculum, et non amant Deum, ipsae sunt affec„ tiones, quae corrumpunt animam, et sic excaecant, ut possit etiam dicere impru„ dens in corde suo, non est Deus „. Vide S. Justin. M. in Dial. cum Tryph. n. 1. Lactantium l. 2. Instit. c. 1. et S. Basilium in Hom. *Quod Deus non est auctor malorum.*

Verum quod sensus nostri ob eorum *paucitatem* sunt nobis errorum caussae, id est quod vehementer negamus. 1. Quia nemo doctus in dubium revocavit sufficientem esse quinarium sensuum externorum numerum. 2. Quia si quinque isti sensus non sufficiunt, debuerat Genuensis assignare alios sensus ab illis diversos; quod tamen non fecit. 3. Quia Deus providit homini necessaria ad sentiendum (Vide S. Ambrosium l. 6. Hexaem. c. 9.) adeoque omnes sensus illi tribuit, qui necessarii erant. Confer Theodoret. serm. 3 de Providentia, et S. Thom. 3. de anima lect. 1. ubi probat, nullum sensum nobis deficere. 4. Quod addit Genuensis, neminem sibi persuadere posse, in tanta rerum universitate nulla esse objecta, nisi quae quinque sensibus percipiuntur; sophisma est; aliud est enim, sensus nostros non percipere actu omnia sensibilia quae in rerum universitate sunt (quod eorum imperfectioni tribuitur); aliud vero sensibilia illa, si perciperentur, debere percipi aliquo sensu, qui esset distinctus a quinque vulgatis sensibus. 5. Quod Dei potentia, et sapientia infinita possit alios sensus nobis indere, nec quidquam probat, loquimur enim non de eo quod Deus potest facere, sed de eo quod fecit secundum naturae leges a se constitutas. 6. Quod Genuensis sibi persuasum dicat *in tot planetis, et stellis fixis, in tanta spatii mundani et pene infinita extensione esse objecta cum viventia, tum etiam vita destituta, numero infinita;* non est id neque primum, neque unicum paradoxum quod sibi persuasit; unde autem sibi persuaserit, audiamus; „ Veteres plurimi philosophi, *inquit,* „ in primis Chaldaei hanc aeris immensitatem infinito animantium ratione, et liberta„ te utentium numero plenam esse conjiciebant, id quod probatum est et Graecis, „ Latinisque, et non abhorret a revelatione, quae Angelorum et daemonum infinitum „ pene numerum esse docet „. Quid haec ad sensuum paucitatem? Putatne ille, Angelos, et daemones animantia esse ex corpore, et mente composita? Ita sane putavere Chaldaei *de materialibus daemonibus.* Vide Stanleium par. 13. Hist. Phil. sect. 2. c. 16. Nam si Angeli et daemones sunt substantiae omnino immateriales, sensibus subjici non possunt, neque proinde Genuensis ratio quidquam concludit. Si autem ipse putavit, Angelos et daemones constare ex spiritu, et corpore; ecquaenam intolerabilis impudentia est dicere, hanc sententiam, quae post Concilium, Lateranense IV. saltem temeraria est, non abhorrere a revelatione, quasi Deus revelaverit, Angelos, et daemones spiritu, et corpore constare?

peccandum; ita nec sequitur: sensus aliquando sunt occasio deceptionis; ergo dati sunt ad decipiendum: habemus enim, ut S. Augustinus (1) ait, *mentem, rationem, consilium*, ut possimus errores cavere.

866. Ad secundum dicimus, ex antecedente solum consequi, sensus non per se, sed tantum occasionaliter quandoque deceptionem caussare, quia nempe mens est malus judex, ut supra diximus (2).

ARTICULUS II.

Utrum defectus judiciorum habeant caussam in ipsa mente.

867. Videtur negandum, I. quia nulla potentia progredi potest extra fines sui objecti adaequati. Sed objectum adaequatum intellectus est verum. Non ergo intellectus in seipso potest esse falsus; adeoque defectus judiciorum caussam in mente non habent.

868. II. Rectitudo, et defectus judiciorum contraria sunt, quemadmodum, ut ostendit S. Thomas (3), contrariae sunt veritas, et falsitas. Ergo contrarias debent habere caussas. Atqui rectitudo judicii caussam habet in mente. Igitur in ipsa mente caussam habere non potest judicii defectus.

Propositio. *Defectus judiciorum nostrorum praecipue oriuntur ex parte intellectus nostri.*

869. Ita S. Thomas (4). Prob. Omnis judiciorum nostrorum

De sensuum imperfectione quae scribit Genuensis, non omnia probamus. Fatemur, sensus nostros esse imperfectos. „ Acute vides (ait S. Augustinus ser. 276. al. 12. de „ Sanctus c. 5. n. 5.) acutius te forsitan aquila. Acute audis; sunt bestiolae quae „ audiunt acutius. Acute olfacis; canem sagacem non vincis. Acute sapores gustando „ dijudicas; sunt animalia quae inexpertas herbas discernunt, et quod est noxium „ non attingunt... Acute sentis tangendo: quam multae aves aestatem futuram prae- „ sentiunt, et loca demutant; hyemem imminere praesentiunt, ad loco calidiora demi- „ grant „? Ad oculos quod attinet, etsi concedamus, illos falli posse circa magnitudinem, figuras, motum, et distantias; haec enim sunt sensibilia communia visui cum aliis sensibus, circa quae sensus etiam recte dispositi falli possunt, ut supra ostendimus § 762. negamus tamen ab oculis nos decipi, *quod credamus*, ut ait Genuensis, *res extra nos videre, cum in imaginibus intra nos depictis videamus*. Nam si in imaginibus videmus, aliquid certe in ipsis videmus. Quid autem in illis videmus, nisi res extra nos positas? Quae denique habet Genuensis de reliquorum sensuum imperfectionem, deque erroribus inde manantibus, facile reducuntur ad ea quae diximus § 761. ubi ostendimus, sensuum judicium aliquando falsum esse, vel ob defectum organi, vel propter impedimentum in medio.

(1) Ser. 43. al. 27. de ver. Apost. n. 2.

(2) not. I. pag. 407. (3) I. p. 17. a. 4.

(4) 2. Metaph. lect. I. ubi disserens de difficultate inveniendae veritatis, scribit: „ In omnibus quae consistunt in quadam habitudine unius ad alterum, potest impedi-

defectus provenit ex eo, quod de subjecto affirmatur aliquod praedicatum quod ei non convenit; vel negatur aliquod praedicatum quod ipsi convenit (1); judicium enim, ut supra dictum est (2), dicitur falsum cum mens negat esse quod est, vel affirmat esse quod non est (3). Id autem provenit ex parte intellectus nostri, qui cum, ut supra ostendimus (4), non cognoscat eodem actu quo percipit subjectum, omnia quae subjecto attribui possunt, necesse habet comparare subjectum cum praedicato, ut cognoscat, praedicatum convenire subjecto. Haec autem comparatio aliquando ita est per se nota, ut statim cognito quid sit subjectum, et quid praedicatum, lumine intellectus cognoscatur, praedicatum convenire subjecto, sicut in principiis per se notis (5), in quibus numquam est judicii defectus. Aliquando autem non statim cognitis subjecto, et praedicato, constat praedicatum convenire subjecto, et tunc opus est ratiocinatione, quae quidem si procedat immediate ex principiis per se notis, nec ullus erit defectui judiciorum locus, nisi forte ex malitia voluntatis non recte applicantis intellectum ad judicandum. Quia vero ob imbecillitatem luminis intellectualis obumbrati, ut supra diximus (6), per conjunctionem ad corpus, et ad vires corporeas, non potest semper mens nostra certe et perspicue cognoscere, praedicatum convenire subjecto, resolvendo ad principia per se nota; idcirco saepe in judiciis fallitur. Constat ergo, judiciorum defectus potissimum oriri ex parte intellectus nostri non valentis ex comparatione

---

„ mentum dupliciter, vel ex uno, vel ex alio accidere. Sicut si lignum non comburatur, hoc contingit, vel quia ignis est debilis, vel quia lignum non est bene combustibile. Et similiter oculus impeditur a visione alicujus visibilis, aut quia est debilis, aut quia visibile est tenebrosum. Sic igitur potest contingere, quod veritas sit difficilis ad cognoscendum, vel propter defectum qui est in ipsis rebus, vel propter defectum qui est in intellectu nostro... Non tamen principalis caussa difficultatis est ex parte rerum, sed ex parte nostra. Quia si difficultas esset principaliter ex parte rerum, sequeretur, quod illa magis cognosceremus, quae sunt magis cognoscibilia secundum suam naturam. Sunt autem maxime cognoscibilia secundum suam naturam, quae sunt maxime in actu, scilicet entia immaterialia, et immobilia, quae tamen sunt maxime nobis ignota. Unde manifestum est, quod difficultas accidit in cognitione veritatis maxime propter defectum intellectus nostri etc. „

(1) Defectum judiciorum non hic accipimus *negative*, prout scilicet ignorationem significat; quo sensu pueri destituti usu rationis, laborare dicuntur defectu judicii; sed accipimus *contrarie*, scilicet, pro falsitate judiciorum, quatenus veritati opponitur.

(2) § 751.

(3) S. Augustinus l. 7. Confess. c. 15. *Omnia*, inquit, *vera sunt, inquantum sunt; nec quidquam est falsitas, nisi cum putatur esse quod non est.*

(4) § 860.

(5) S. Thomas. 1. Poster. lect. 7. „ Principia immediata, *inquit*, non per aliquod medium extrinsecum cognoscuntur, sed per cognitionem propriorum terminorum. Scito enim quid est totum, et quid est pars, cognoscitur, quod omne totum est majus sua parte; quia in talibus propositionibus praedicatum est in ratione subjecti „.

(6) § 6.

subjecti cum praedicato cognoscere praedicatum convenire subjecto (1).

870. Ad primum dicendum, jam supra fuisse ostensum (2), falsitatem per se numquam esse posse in intellectu simpliciter percipiente: quod sufficit, ut objectum intellectus sit verum (3). Addi potest, neminem falli, nisi, in eo quod putat verum, quia habet aliquam veri similitudinem. Videri potest S. Augustinus (4).

---

(1) Si quis animum attendat, facile perspiciet, ad hoc unum principium revocari quae de caussis errorum in mente existentibus alii docent. Nam 1. mentis brevitas, et imbecillitas essent quidem caussae ignorantiae nostrae multarum rerum, numquam tamen falsitatis judiciorum, si omnia quae percipimus ad principia per se nota reducerentur. 2. Memoriae debilitas id etiam efficit, ut retinere ea omnia principia fideliter nequeamus, quae ad recte ratiocinandum necessaria sunt, quo fit, ut saepe, memoria non adjuvante, decipiamur. 3. Libido sciendi ea quae sciri non possunt, vel quia superant omnem naturalem mentis nostrae captum, ut sunt mysteria fidei, vel quia, etsi ejus captum non superant, desunt tamen media ad illa scienda, ex eadem origine manat: nam si quis imbecillitatis luminis intellectualis sui sit sibi conscius, videbit profecto, quam merito scripserit S. Irenaeus l. 2. adv. haer. c. 47. „ Scientia mysteriorum ejus indigemus; et non est mirum, si in spiritualibus, et caelestibus, et „ in his quae habent revelari, hoc patimur nos: quandoquidem etiam eorum quae ante pedes sunt (dico autem quae sunt in hac creatura, quae et contrectantur a nobis, et videntur, et sunt nobiscum) multa fugerunt scientiam nostram, et Deo haec „ ipsa committimus „. 4. Quod addunt de illis, qui minus parati ad quasdam scientias addiscendas accedunt, v. g. ad Medicinam, quin sint in Physica versati, vel qui debitum in colendis studiis ordinem non tenent; ad eamdem caussam reducitur; qui enim fieri potest, ut ad principia per se nota resolvant judicia sua in scientiis, qui nesciunt principia immediata earum scientiarum, vel qui nullo adhibito ordine universa permiscent? 5. Ad eamdem caussam pertinet praecipitatio judicii, seu quaedam humanae mentis impotentia, qua de rebus judicare vult absque debita meditatione; qui enim sic judicat plerumque ad principia solida minime animadvertit. 6. Inutiles quaestiones, et obscurae possunt quidem esse caussa per accidens defectuum judiciorum nostrorum; nam qui inutilibus delectantur, negligere possunt ea ad quae tenentur; ii autem qui obscuras quaestiones consectantur, nisi cautissime procedant, in errores abripiuntur. Sed haec non alia ratione accidunt, quam ex neglectu principiorum. Hinc S. Augustinus l. 2. de ser. Dom. in monte c. 9. n. 32. „ Omnis anima rationalis, „ inquit, etiam cupiditate caecata, tamen cum cogitat, et ratiocinatur, quidquid in „ ea ratiocinatione verum est, non ei tribuendum est, sed ipsi lumini veritatis a quo „ vel tenuiter pro sui capacitate illustratur, ut verum aliquod in ratiocinando sentiat.

(2) § 751.

(3) S. Thom. q. de ver. a. 12. „ Intellectus, inquit, dupliciter accipi potest: „ uno modo secundum quod se habet ad hoc tantum, a quo primo nomen impositum „ fuit, et sic dicimur proprie intelligere, cum apprehendimus quidditatem rerum, vel „ cum intelligimus illa quae statim nota sunt intellectui, notis rerum quidditatibus, „ sicut sunt prima principia, quae cognoscimus, cum terminos cognoscimus: unde et „ intellectus habitus principiorum dicitur... unde sicut sensus sensibilium propriorum „ semper est verus, ita et intellectus in cognoscendo quod quid est... Alio modo potest accipi intellectus communiter secundum quod ad omnes operationes se extendit „ et sic comprehendit opinionem, et ratiocinationem, et sic in intellectu est falsitas, „ numquam tamen si recte fiat resolutio in prima principia „.

(4) L. 2. Soliloq. c. 6 n. 12.

871. Ad secundum dicendum cum S. Thoma (1), idem posse esse caussam contrariorum secundnm diversa.

ARTICULUS III.

Utrum defectus judiciorum oriantur ex voluntate.

872. Videntur hujusmodi defectus oriri non posse a voluntate, I. quia judicia sunt actus intellectus, ut dictum est (2).

873. II. Intellectus est potentia necessaria. Si qui ergo defectus in ipso sunt, non oriuntur ex voluutate.

Propositio. *Defectus nostrorum judiciorum oriri etiam possunt ex voluntate.*

874. Prob. Judicia nostra, quamquam elicitive sint ab intellectu, nihilominus applicative pendent a voluntate, ut supra dictum est (3). Sed voluntas ita potest intellectum applicare, ut intellectus ad alia distractus, vel omnino non attendat, vel non eo modo attendat quo attendere debet, ut recte judicet (4). Tunc autem fieri non potest, ut nullus sit in judiciis nostris defectus: nam judicia, ut supra ostendimus (5), tunc recta sunt, cum de subjecto affirmatur praedicatum quod ipsi convenit, vel negatur praedicatum quod ipsi non convenit: quod absque attentione debita fieri non potest. Defectus igitur judiciorum nostrorum a voluntate oriri possunt (6). Et per haec patet responsio ad primum.

---

(1) 1. 2. q. 32. a. 3. ad 2. „ Nihil prohibet, *inquit*, idem secundum diversa, esse „ caussam contrariorum. Sic spes inquantum habet praesentem aestimationem boni „ futuri, delectationem caussat; inquantum autem caret praesentia ejus, caussat „ afflictionem „.

(2) § 850. (3) § 850. seq.

(4) Quod voluntas ita applicet intellectum, provenire potest ex pluribus caussis, 1. ex voluptatibus, 2. ex necessitatibus vitae praesentis, 3. ex pigritia (Vide Sanctum Thomam 1. Metaph. lect. 1.) 4. ex desperatione inveniendae veritatis. (Confer S. Thom. 4. Metaph. lect. 11.) 5. ex nimio amore conservandae valetudinis. (Vide S. Thom. 3. con. Gen. c. 135.) 6. ex eo quod putatur, veri nominis scientias cum pietate pugnare. (Vide S. August. lib. 2. de Doctr. Christ. c. 19. sqq. S. Thom. a. 2. q. 188. a. 5. et Mabillonium de studiis Monasticis Tom. 2. Animad. con. Armandum Buthillerium, ubi magna eruditione demonstrat, Monachis studia etiam philosophica convenire) 7. ex Magistrorum imperitia. (Vide S. Thom. q. 11. de ver. a. 1.) Praecipue vero errores practici proveniunt ex voluntate; sunt enim errores circa finem non quidem in universali, sed in particulari. Quivis autem error, qui sive in speculativis, sive in practicis est circa principia, gravissimus est; non enim restat via, qua errans possit emergere ab errore. Vide S. Thom. 2. 2. q. 151. a. 2. et q. 3. de malo a. 13.

(5) § 869.

(6) Hinc S. Augustinus l. 9. de Trin. c. 10. scribit: „ Cur plerumque falsa cogita„ mus, cum ea quae sensimus non utique falso meminerimus: nisi quia voluntas illa „ quam conjunctricem, ac separatricem hujuscemodi rerum jam quantum potui de-

875. Ad secundum dist. ant. intellectus est potentia necessaria quoad specificationem, in iis quae apprehendit, vel quibus dissentire non potest, conc. quoad exercitium, et in iis, quibus potest assentire, vel dissentire, nego. Nam intellectus quoad exercitium actus, semper subjacet imperio voluntatis; non enim ageret, nisi a voluntate applicaretur ad agendum (1).

ARTICULUS IV.

Utrum defectus judiciorum oriantur ex affectibus.

876. Affectus, sive affectio, appetitio quaedam est (2), quae

---

„ monstrare curavi, formandam cogitantis aciem per abscondita memoriae ducit, ut „ libitum est, et ad cogitanda ea quae non meminimus, ex eis quae meminimus, „ aliud hinc, aliud inde, ut sumat impellit: quae in unam visionem coeuntia faciunt „ aliquid, quod ideo falsum dicatur, quia vel non est foris in rerum corporearum „ natura, vel non de memoria videtur expressum, cum tale nihil nos sensisse meminimus? Quis enim vidit cygnum nigrum? et propterea nemo meminit: cogitare autem quis non potest „?

(1) Quaerens S. Thomas 1. 2. q. 17. a. 6. utrum actus rationis imperetur a voluntate: „ Actus rationis, inquit, potest considerari dupliciter. Uno modo quantum ad „ exercitium actus; et sic actus rationis semper imperari potest, sicut indicitur alicui „ quod attendat, et ratione utatur. Alio modo quantum ad objectum, respectu cujus „ duo actus rationis attenduntur. Primo quidem ut veritatem circa aliquid apprehendat, et hoc non est in potestate nostra: hoc enim contingit per virtutem alicujus „ luminis vel naturalis, vel supernaturalis. Et ideo quantum ad hoc actus rationis non „ est in potestate nostra, nec imperari potest. Alius autem actus rationis est, dum „ his quae apprehendit, assentit. Si igitur fuerint talia apprehensa, quibus naturaliter intellectus assentiat, sicut prima principia; assensus talium, vel dissensus non „ est in potestate nostra, sed in ordine naturae: et ideo proprie loquendo, naturae „ imperio subjacet. Sunt autem quaedam apprehensa, quae non adeo convincunt intellectum, quin possit assentire, vel dissentire, vel saltem assensum, vel dissensum „ suspendere propter aliquam caussam, et in talibus assensus ipse, vel dissensus in „ potestate nostra est, et sub imperio cadit „.

(2) Genuensis Art. Log. Crit. l. 1. c. 4. § 2. expendens naturam affectuum: *Tria*, inquit, *sunt potissima in affectibus consideranda.* 1. *Variae perceptiones boni, vel mali; 2. variae commotiones corporis, praecipue sanguinis, et nervulorum; 3. voluptas, dolor, et inquietudo quaedam. Ex his secundum tantum* affectus *nomine proprie vocatur: nam primum caussa secundi est, tertium vero effectus.* Itaque *affectus* nomine, Genuensi teste, *proprie* intelliguntur commotiones corporis, praecipue sanguinis, et nervulorum. Si autem res ita habet, 1. cur ille ib. § 1. *affectus* in animo posuit, scribens: *Superest, ut tertiam errandi caussam ex iis quas in animo posuimus potissimas, nempe affectus, prosequamur?* An ponet in animo commotiones corporis, sanguinis, et nervulorum? nam si in animo non sunt hujusmodi commotiones, frustra in animo ponuntur affectus, qui *proprie* in illis commotionibus constituunt. 2. Si affectus nihil aliud *proprie* sunt quam commotiones illae, quae, ut ib. § 3. advertit Genuensis, *sunt ob leges unionis mentis, et corporis*, cum tales leges sint a natura, et commotiones illae semper naturales erunt. Nullus igitur affectus *proprie* erit neque virtuosus, neque vitiosus: nam ea quae naturalia sunt, non subjacent arbitrio, neque proinde esse possunt libera: libertas autem requiritur ad merendum, vel demerendum. 3. Genuensis confundit id quod est *materiale* in

in prosecutione, vel fuga consistit (1). Sic desiderium, motus quidem est in bonum absens, delectatio est motus in bonum praesens, timor est fuga mali futuri, tristitia est aversio mali praesentis. Duplex autem in nobis est appetitus, scilicet, intellectivus, et sensitivus (2); ac intellectivus quidem est inclinatio in rem appetibilem apprehensam per intellectum, sensitivus vero inclinatio est in rem appetibilem apprehensam per sensum. Et quia, ut advertit S. Thomas (3), in rebus naturalibus corruptibilibus non solum est inclinatio ad consequendum conventientia, et refugiendum nociva, sed etiam ad resistendum corrumpentibus, et contrariis; idcirco cum appetitus sensitivus sit inclinatio consequens apprehensionem sensitivam, proinde dividitur in duas potentias, scilicet, concupiscibilem, et irascibilem (4); quae quidem, ut ideam S. Thomas ostendit (5), in homine natae sunt obedire rationi et voluntati; rationi quidem, quia ratio particularis in homine, cujus actus est apprehensio sensitiva, nata est moveri et dirigi secundum rationem universalem; voluntati vero, quia appetitus sensitivus ei subjacet quantum ad exequutionem; voluntas enim in homine est appetitus superior appetitu sensitivo: in potentiis autem motivis ordinatis, secundum movens non movet, nisi virtute primi moventis (6). Nihilominus, quia ut est a S. Thoma observatum (7),

---

affectibus cum eo quod est *formale*. ,, In passionibus sensitivi appetitus (ait S. Tho- ,, mas 1. p. q. 20. a. 1. ad 2.) est considerare aliquid quasi materiale, scilicet, cor- ,, poralem transmutationem, et aliquid quasi formale quod est ex parte appetitus. ,, Sicut in ira materiale est accensio sanguinis circa cor, vel aliquid hujusmodi: for- ,, male vero appetitus vindictae ,,. Genuensis autem in eo quod est *materiale*, propriam rationem affectus ponit. Addit vero: ***Bonum quod percipitur, vel corpus, vel animum, vel divitias spectat. Primi desiderium facit voluptuosos homines, et brutos; alterius virtuosos, et philosophos: tertii ambitiosos; quarti avaros.*** Mirum! Si bonum quod corpus spectat, facit homines voluptuosos, et brutos; nemo igitur poterit corpus suum amare, quin sit voluptuosus, et brutus. Erit igitur voluptuosus, et brutus, qui corporis sui sanitatem desiderat. Erunt conjuges voluptuosi, et bruti cum filiorum procreationi incumbunt. Si autem bonum animi facit homines virtuosos, cur Genuensis *affectus* posuit *proprie* in commotionibus corporis, sanguinis, et nervorum? Eruntne hujusmodi commotiones, in quibus virtus consistet? Praeterea si desiderium famae facit homines ambitiosos, et desiderium divitiarum facit homines avaros, cur Deus nos hortatur Eccl. 41. v. 15. *ut curam habeamus de bono nomine?* Cur Matth. 12. v. 35. dicitur; ***Bonus homo de bono thesauro profert bona?*** Quod ad abusum bonorum corporis, aliorumque bonorum exteriorum pertinet, id Genuensis nullo facto discrimine, ad quodcumque desiderium hujusmodi bonorum imperite refert.

(1) Vide S. Thom. a. 2. q. 141. a. 3.

(2) S. Thom. 1. p. q. 80. a. 2.

(3) Ib. q. 81. a. 2.

(4) Damascenus l. 2. de Fide c. 12. ,, Pars, *inquit*, illa quae rationem audit, ,, eique obsequitur, in iram, et cupiditatem distribuitur ,,. Cui consonat Nemesius l. 4. de hom. c. 8. ubi ait: ,, Virtus obediens rationi in duo secatur, in appetitivam ,, vim et irascibilem ,,.

(5) Loc. cit. a. 3.

(6) Damascenus loc. cit. c. 22. ,, In hominibus, *ait*, utpote ratione praeditis, na- ,, turalis appetitus non tam ducit, quam ducitur; quippe qui libere, et cum ratione ,, movetur, quia facultates cognoscendi, et vivendi in homine conjunctae sunt ,,. Confer Nemesium loc. cit.

(7) 1. 2. q. 17. a. 7.

appetitus sensitivus est virtus organi corporalis: omnis autem actus virtutis utentis organo corporali non solum pendet ex potentia animae, sed etiam ex corporalis organi dispositione, sicut visio ex potentia visiva, et qualitate oculi; idcirco appetitus sensitivus quatenus est potentia (1) animae apprehensionem sequens, subjacet imperio rationis; quatenus vero pendet ex organi dispositione, huic imperio non subjacet. Rursus quia motus appetitus sensitivi non omnino subduntur imperio rationis, subsunt enim politice ad modum liberorum, non despotice ad modum servorum; proinde motus, qui primo primi dicuntur, hoc est, ex subreptione, sunt praeter imperium rationis.

877. Itaque affectus alii quidem pertinent ad voluntatem; alii ad appetitum sensitivum, atque illi sunt de bono apprehenso per intellectum, ut dilectio; hi autem sunt de bono apprehenso per sensus, praecipue per imaginationem, et aestimativam, sive rationem particularem, ut amor sensibilis. Qui quidem affectus appetitus sensitivi proprie dicuntur passiones (2); non sunt enim absque transmutatione corporali, quae in affectibus appetitus intellectivi, qui non est actus organi corporalis, non invenitur (3).

878. His constitutis, de quibus in Ethica fusius, videntur affectus non esse defectuum judiciorum nostrorum caussae 1. quidem, quia ea quae non sunt in eodem subjecto etiamsi sint contraria, non se impediunt. Sed affectus sunt in appetitu, ut dictum est (4), judicia pertinent ad intellectum, ut supra ostendimus (5). Non ergo impediunt intellectum a recte judicando.

---

(1) S. Augustinus l. 6. con. Julian. c. 18. n. 56. ,, Sensus est, *inquit*, non ipsa ,, concupiscentia, sed ille potius quo nos eam majorem minoremve habere sentimus ,,. Persequitur autem ibi, ostenditque concupiscientiam esse qualitatem, hoc est, animae potentiam.

(2) Vide S. Augustinum l. 9. de Civ. c. 6. ,, Duae, *inquit*, sunt sententiae Philo- ,, sophorum de his animi motibus, quos Graeci παθη nostri autem quidam sicut ,, Cicero, perturbationes,.quidam affectiones, vel affectus, quidam vero, sicut iste de ,, graeco , expressius passiones vocant ,,. Vide Quintilianum l. 6. c. 2. et S. Thom. 1. 2. q. 21. a. 2. Idem S. Thomas ib. q. 23. a. 4. omnes passiones specie differentes ad undecim revocat. ,, In concupiscibili, *ait*, sunt tres conjugationes passionum, amor, ,, et odium; desiderium, et fuga; gaudium *(sive delectatio)*, et tristitia. Similiter ,, in irascibili sunt tres, scilicet, spes, et desperatio; timor, et audacia, et ira cui ,, nulla passio opponitur ,, Vide Nemesium l. 4. de hom. c. 9. seqq.

(3) Quare non probamus sententiam Alcinoi l. de doct. Plat. c. 31. ubi affectum definit: ***Ratione carens animi motus**, ex bono aliquo excitatus, vel malo.* Nam quod ait: ,, irrationalis motus idem dictus est, quia nec judicia, nec opiniones affe- ,, ctus sunt, verum animae quae ratione caret partium motus. In parte enim animae ,, rationis experte motus sunt, quia etsi in operibus existunt nostris, nihilo tamen ,, magis in nostra sunt potestate. Saepe quippe invitis nobis, innascuntur, et reluctan- ,, tibus: ,, id quidem probat, affectus quatenus pendent ex organi dispositione, vel quatenus obrepunt, in potestate nostra non esse, secus tamen aliquo modo subesse imperio rationis; alioquin esse non possent neque virtuosi, neque vitiosi.

(4) § 877. (5) § 850.

879. II. Inter affectus praecipuum locum habet delectatio. Sed delectatio etiam corporalis, etsi possit corrumpere iudicium practicum, non tamen corrumpit judicium speculativum, alioquin omnes qui delectationes corporales consectarentur, errarent in speculativis judiciis. Non ergo affectus sunt caussa defectuum in judiciis nostris praesentium theoreticis.

Propositio. *Affectus appetitus sensitivi* (1), *maxime cum inordinati sunt, plurimos in judiciis nostris defectus caussant.*

880. Prob. rationibus S. Thomae. Primo quidem, quia ut judicia nostra recte procedant, necessaria est attentio; haec enim adjuvat operationem. Affectus autem appetitus sensitivi attentionem distrahunt; mens siquidem nostra ita est comparata, ut dum uni vehementer intendit, ab altero retrahatur (2). Secundo, quia cum perfectio intellectualis operationis consistat in abstractione a sensibilibus phantasmatibus, ut supra dictum est (3), quo magis intellectus ab hujusmodi phantasmatibus abstrahitur, eo est aptior ad veritatem cognoscendam, ad quam proinde cognoscendam eo e contra fit minus aptus, quo minus liber est ab illis phantasmatibus. Affectus autem appetitus sensitivi sequuntur apprehensionem sensibilem, nec sunt absque transmutatione corporali, ut dictum est (4). Quare intellectus hujusmodi appetitus consectans, minus

---

(1) De affectibus appetitus intellectivi idem dicendum ac de voluntate, cujus sunt actus; quae quidem si ordinata est, nullum in judiciis defectum inducit, nisi forte per accidens, quia non applicat intellectum ad ea consideranda, ad quae homo non tenetur. Si autem inordinata est, potest in judiciis defectus inducere; quia sicut ordinata voluntas procedit secundum rationem, ita inordinata contra rationem.

(2) Ex hoc principio S. Thoma 1. 2. q. 33. a. 3. probat, delectationes corporales impedire usum rationis. Ex eodem principio ib. q. 37. a. 1. ostendit, dolorem sensibilem, vel tristitiam, praecipue intensam, auferre facultatem addiscendi: „ Quia, inquit, omnes potentiae animae in una essentia animae radicantur, necesse est, quod „ quando intentio animae vehementer trahitur ad operationem unius potentiae, retrahatur ab operatione alterius: unius enim animae non potest esse, nisi una intentio; et propter hoc si aliquid ad se trahat totam intentionem animae, vel magnam „ partem ipsius, non compatitur secum aliquid aliud quod magnam attentionem requirat. Manifestum est autem, quod dolor sensibilis maxime trahit ad se intentionem „ animae; quia naturaliter unumquodque tota intentione tendit ad repellendum contrarium... Similiter etiam manifestum est, quod ad addiscendum aliquid de novo requiritur studium, et conatus cum magna intentione... Et ideo si dolor sit intensus, „ impeditur homo, ne tunc aliquid addiscere possit, et tantum potest intendi, quod „ nec etiam instante dolore, potest homo aliquid considerare etiam quod prius scivit. „ In hoc tamen attenditur diversitas secundum diversitatem amoris, quem homo habet „ ad addiscendum, vel considerandum; quia quanto major fuerit, magis retinet intentionem animi, ne omnino feratur ad dolorem „. Vide S. August. l. 1. Solil. c. 12.

(3) § 376. et 422. (4) 877. seq.

abstrahitur a sensibilibns, minusque valet de intelligibilibus judicare (1). Tertio affectus praedicti quodammodo ligant intellectum; sunt enim cum transmutatione corporali; quamobrem qui illis vehementer afficiuntur, habent quodammodo judicium ligatum sive impeditum (2), ne ex ratione sententiam pronuncient (3).

---

(1) Confer S. Thom. 2. 2. q. 15. a. 3. ubi hae ratione probat, caecitatem mentis oriri ex luxuria, hebetudinem autem ex gula, contra vero abstinentiam, et castitatem maxime disponere hominem ad perfectionem intellectualis operationis.

(2) Hinc S. Thom. 1. 2. q. 33. a. 3. etiam probat, delectiones corporales impedire usum rationis. Hinc ibid. q. 41. a. 4. ostendit, timorem conferre quidem ad bene operandum, si moderatus sit, quia non multum rationem perturbat; si vero magnus sit, rationemque perturbet, impedire animae operationem. Hinc praeterea ib. q. 48. a. 3. infert, iram inter ceteras passiones manifestius impedire usum rationis.

(3) Ut de singulis affectibus ordine dicamus, 1. amor inordinatus, quo quis seipsum amat, quem *Philautiam* Graeci vocant, plurimorum in judiciis nostris defectuum est origo; ac non solum in judiciis practicis; (ostendit enim S. Thomas 1. 2. q. 77. a. 4. inordinatum sui amorem esse caussam omnis peccati) sed etiam in judiciis theoreticis; cum enim amor sit caussa omnium quae amans agit, ut probat idem S. Thomas ib. q. 18. a. 6. quisque enim agit propter finem; manifestum est, illum qui inordinate seipsum nimis amat, nimis etiam amare judicia sua, nec facile ab iis divelli posse. Ex hoc fonte manarunt omnes haereses; nam ut ait S. Augustinus l. de vera Relig. c. 25. *Si non esset* (superbia), *non essent haeretici, nec schismatici, nec carne circumcisi, nec creaturae, simulacrorumque cultores.* Ex eodem fonte manat contemtus, quo juniores quidam Philosophi veteres sapientes excipiunt, quasi plumbei illi fuerint, ipsis vero natura sese patefecerit.

2. Amor quo quis inordinate erga alios afficitur, plurimos etiam errores progignit. Cum enim, ut advertit S. Thomas 1. 2. q. 18. a. 6. ad 2. ex amore omnes passiones caussentur; qui erga alios inordinate afficitur, universis passionibus subiacet, quare nihil recte judicare potest. Hinc existunt immoderata partium studia, quibus addicti uni Philosophorum sectae, ceteras tubibrio habent; nullaque ducti ratione, erroris damnant quidquid suae opponitur sectae. Si Cartesianos audias, Cartesius veritatem extraxit e puteo Democriti. Si Newtonianos, nemo Newtono verior. Si hos, ceterosque Philosophos recentiores, nemo Aristotele pejor. Nonnulli etiam Aristotelei ita erga Aristotelem fuerunt affecti, ut nefas ducerent ab ipso recedere etiam in iis quae falsa deprehensa fuerant. Moderatus autem erga Magistros amor, praesertim cum ii communi hominum doctorum consensu laudantur, non modo nihil officit cognitioni veritatis, sed maxime eam promovet, ut supra ostendimus § 82. sqq.

3. Ut ex inordinato amore, ita ex odio, saepe intellectus decipitur; quia enim, ut S. Augustinus advertit Enar. 2. in Psal. 25. n. 3. *ira cum inveteraverit, odium fit;* profecto si ira impedit rectum usum rationis, ut S. Thomas ostendit 1. 2. q. 48. a. 3. multo magis odium. Quapropter Joan. 1. c. 2. v. 9. dicitur: *Qui fratrem suum odit, in tenebris est.* Odium ita potest augeri, ut odio habeatur et ipsa veritas in speciali, v. g. cum veritatis cognitio impedit a prosequutione rei amatae; quo modo impii ut liberius peccare possent, nollent vera esse quae Religio revelata docet. Vide S. Thom. 1. 2. q. 29. a. 5.

4. Ex desiderio etiam, et fuga, sive abominatione, intellectus in errorem saepe inducitur. Concupiscentia enim inordinata, est infinita, ut probat S. Thomas loc. cit. q. 30. a. 4. Hinc desiderium sciendi futura, divinatoriam artem invexit. Quare S. Thomas 2. 2. q. 95. a. 2. ad 1. ostendit, divinationem esse speciem curiositatis ex parte finis, licet quoad modum operationis sit species superstitionis. Ambitio etiam, sive inordinatum desiderium honoris, vehementer mentem perturbat. Vide S. August. l. 6. Conf. c. 6. Quot enim sunt, qui ut sibi nomen faciant, et ad honores viam sternant,

881. Ad primum dicendum, affectus, et judicia pertinere quidem ad diversas potentias, esse tamen unius animae; et ideo inquit S. Thomas (1) *cum intentio animae vehementer applicatur ad actum unius, impeditur ab actu contrario alterius.*

882. Ad secundum dicimus cum S. Thoma (2), delectationes corporales non impedire judicium speculativum ratione contrarietatis, sed quia attentionem tollunt.

ARTICULUS V.

Utrum defectus judiciorum oriantur ex corpore.

883. Quod non oriantur, probatur I. quia, ut docet S. Thomas (3), anima dominatur corpori despotico principatu: nam cor-

---

novas et erroneas opiniones spargont? Avaritia quoque, sive inordinatum desiderium divitiarum, plurimos seducit; ut veritatem impugnent. Quod in Protestantibus palam fuit, qui ut Ecclesiae facultates invaderent, turpissimis erroribus sese implicarunt.

5. Quantum ratio impediatur ex delectationibus corporalibus, et ex tristitia, jam supra diximus. Certe propter libidines non raro evenit, ut impii homines omnem aeternorum suppliciorum timorem excutere nitantur. Nam, ut inquit S. Justinus M. in Dial. cum Triphone n. 1 ,, Proposita est his qui ita sentiunt, disserendi, et sequendi ,, quod libuerit impunitas, et licentia, ac agendi quidquid voluerint, et dicendi, nec ,, supplicium metuentibus, nec boni quidquam a Deo sperantibus ,,.

6. De spe, et desperatione, quod aliquando possint esse errorum caussae, adeundus est S. Thomas 1. 2. q. 40. a. 5. ubi probat, experientiam esse multoties caussam spei, et contra, inexperientiam caussam esse desperationis, etenim ex experientia provenit, quod quis putet possibile, quod ante inexpertus putabat impossibile. Quia tamen saepe accidit, ut inexperti possibile putent quod est impossibile, quare idem S. Thomas ib. a 6. ostendit, in juvenibus abundare spem ob inexperientiam impedimentorum, et defectuum; idcirco ex spe minus considerate concepta, vel ex desperatione, qua quia impossibile putat quod possibile est, plures in judiciis defectus proveniunt. Certe ex spe inveniendae veritatis prodierunt tot Philosophorum absurdae opiniones in explicandis aliquibus naturae phoenomenis, quae Deus voluit nos latere. Contra vero ex desperatione reperiendae veritatis Scepticismus originem, et progressum habuit.

7. Cum audacia consequatur spem timor vero desperationem, ut probat S. Thomas loc. cit. q. 45. a. 2. fit proinde, ut etiam timor, et audacia saepe sint errorum caussae. Audaciae debentur tot arbitraria Philosophorum systemata, quae fabulae potius, quam systemata videntur. Audaciae etiam effectus sunt conatus eorum, qui res Divinas humanis rationibus dimetiri posse putant. *Non est*, inquit S. Hilarius l. 5. de Trin. n. 21. *de Deo humanis judiciis sentiendum. Non enim nobis ea natura est, ut se in caelestem cognitionem suis viribus efferat.* Hinc tot perniciosae de Religione revelata sententiae.

8. Denique de ira jam dictum est, eam inter omnes passiones judicium rectum impedire. Vide S. Gregorium M. l. 5. Mor. c. 45. al. 33. n. 82. seq. De hujusmodi affectibus ad rem Cicero l. 2. de Nat. ,, Plura multo homines judicant odio, aut amore, ,, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut laetitia, aut spe, aut timore, aut ,, errore, aut aliqua permotione mentis, quam veritate, aut praescripto etc.

(1) 1. 2. q. 33. a. 3. ad 2. (2) Loc. cit. in corp.

(3) 1. p. q. 81. a. 3. ad 2.

poris membra nullo modo resistere possunt imperio animae, sed ad ejus nutum moventur; manus enim ac pedes, statim ac vult anima, moventur. Nihil ergo corpus potest influere in defectus judiciorum.

884. II. Si defectus judiciorum oriri possent ex corpore, penderet anima ex corpore: quod destrueret animae spiritualitatem.

Propositio. *Defectus judiciorum oriri possunt ex corpore non immediate, sed mediate.*

885. Prob. Defectus judiciorum oriri possunt ex sensibus, et ex affectibus appetitus sensitivi, ut supra dictum est (1). Atqui sensus, et appetitus sensitivus pendent ex organorum corporalium dispositione, ut est ostensum (2). Defectus igitur judiciorum oriri possunt immediate ex sensibus, et ex affectibus, mediate vero ex organorum corporis dispositione (3).

886. Et per haec patet responsio ad primum: nam ideo corpus obedit animae despotice, quia mediante appetitu sensitivo in his, quae hujusmodi appetitui subjacent, *corporis membra in nullo resistere possunt imperio animae, sed statim ad appetitum animae movetur manus, et pes, et quodlibet membrum quod*

---

(1) §. 861. et 880. (2) § 877.

(3) Ut observat S. Thom. I. p. q. 85. a. 7. et nos animadvertimus not. 3. pag. 297. cum forma recipiatur in materia secundum materiae capacitatem, fit proinde, ut ii qui habent corpus melius dispositum, habeant animam majoris virtutis in intelligendo. Habent autem corpus melius dispositum, qui habent humores ad temperiem redactos. Sunt autem hi humores quatuor juxta numerum elementorum; et idcirco quidam sunt flegmatici, in quibus abundat humor aqueus; quidam sanguinei, in quibus abundat sanguis qui humidus, et calidus est, et respondet aeri; quidam cholerici, in quibus abundat bilis, quae respondet igni; quidam malenchonici, in quibus abundat atrabilis, quae respondet terrae. Si ergo hi humores ad temperiem sint redacti, corpus est melius dispositum, et anima majoris virtutis in intelligendo. Corpus autem quo melius est dispositum, eo habet meliores sensus. Omnes autem alii sensus fundantur supra tactum, et tactus sequitur bonitatem temperiei, et idcirco S. Thomas cum 1. p. q. 76. a. 1. tum 2 de ani. lect. 19. probat homines qui sunt melioris tactus, esse melioris intellectus. Si autem humores non sint ad temperiem redacti, sed unus aliis praevaleat, corpus est minus perfecte dispositum, et proinde anima est minoris virtutis in intelligendo, ut idem S. Thomas ostendit 1. p. q. 85. a. 7. Universim vero, *illi in quibus virtus imaginativa, et cogitativa, et memorativa est melius disposita, sunt melius dispositi ad intelligendum*, ut ait S. Thomas loc. cit. Harum autem facultatum actus pendent ab organis corporalibus. De memoria, et reminiscentia haec accipe ex eodem S. Thoma de mem. et remin. lect. 1. *Illi melius reminiscuntur, qui sunt velocis ingenii ad inveniendum ex se, et bene discendum ab aliis. Cujus ratio est, quia diversae habitudines hominum ad opera animae proveniunt ex diversa corporis dispositione. Videmus autem in corporalibus, quod illa quae difficilius, et tardius recipiunt impressionem, bene retinent eam, sicut lapis: quae vero de facili recipiunt, non retinent bene, sicut aqua. Et quia rememorari nihil aliud est quam bene conservare semel accepta, inde est, quod illi qui sunt tardi ad accipiendum, retinent*

natum est moveri voluntario motu (1). Sic igitur mediate possunt ex membris corporis oriri defectus judiciorum in mente.

887. Ad secundum jam supra diximus (2), mentem pendere ex corpore non tamquam ex organo, a quo judicium efficiatur, sed tamquam ex objecto, quod male propositum per organa sensuum, potest esse occasio judicii falsi.

ARTICULUS VI.

Utrum falsitas judiciorum oriatur ex caussis externis.

888. Videtur negandum, I. quia nulla caussa exterior potest caussare scientiam in anima; operaretur enim interius in ipsa: quod solius Dei est. Igitur neque potest caussare in anima falsitatem judiciorum.

889. II. Judiciorum defectus proveniunt ex eo, quod non recte fit resolutio ad principia per se nota, ut supra dictum est (3). Sed resolvere ad principia per se nota, pertinet tantummodo ad intellectum non vero ad caussas exteriores. Ergo.

Propositio. *Caussae externae falsitatis judiciorum sunt Magistri* (4) *non recte, aut non recta docentes.*

890. Probat. ex D. Thoma (5). In hoc unus alterum docere

---

bene recepta, quod est bene memorari. Qui autem de facili amittunt. Sed reminisci est quaedam reinventio prius acceptorum non conservatorum; et ideo illi qui sunt velocis ingenii ad inveniendum, et accipiendum disciplinam, etiam sunt bene reminiscitivi. De phantasia, et cogitativa, quam sequuntur appetitus sensitivi, haec item accipe ex S. Thoma in 2. d. 7. q. 2. a. 1. ad 1. „ Omnis defectus animae qui in „ nobis accidit, vel est ex phantasia quantum ad cognitionem, vel ex passionibus ira- „ scibilis, et concupiscibilis quantum ad affectionem „. Vide eumdem S. Thom. 4. Metaph. lect. 14. et 3. de ani. lect. 5.

(1) S. Thom. 1. p. q. 81. a. 3. ad 2.

(2) § 349. (3) § 669.

(4) Magistrorum nomine intelligimus omnes illos qui quoquo modo docent; sive nutrices sint, sive parentes, sive populus, sive quisquis alius praeceptor, et sive per verba, sive per libros. Quocirca Cicero 3. Tuscul. scribit: „ Simulatque editi in lucem, „ et suscepti sumus, in omni continuo pravitate, et in summa opinionum perversita- „ te versamur, ut pene cum lacte nutricis errorem suxisse videamur; cum vero paren- „ tibus redditi, idest, magistris traditi sumus, tum ita variis imbuimur erroribus, „ ut vanitati veritas, et opinioni confirmatae natura ipsa cedat. Accedunt etiam Poe- „ tae, qui cum magnam speciem doctrinae, sapientiaeque praesetulerint, audiuntur, „ leguntur, ediscuntur, et inhaerescunt penitus in mentibus. Cum vero accedit eo- „ dem, quasi maximus quidam magister populus, atque omnis undique ad vitia con- „ sentiens multitudo, tum plane inficimur opinionum pravitate „. Hinc adeo in Ethnicis confirmatus fuit Polytheismi error, ut ipse Cicero ib. corporis curandi tuendique artem, deorum immortalium inventioni consecratam refert.

(5) Q. 11. de verit. a. 1.

dicitur, quod alteri exponit, quomodo principia communia applicentur ad determinatas materias, indeque procedatur ad aliquas particulares propositiones inferendas, et concludendas, et ex his ad alias (1). Atqui multoties evenit, ut illi qui docent, vel proponant tamquam principia vera, ea quae falsa sunt (2); vel non recte applicent principia vera, deducendo ex illis per sophismata conclusiones falsas (3); et rursus ex hisce falsis conclusionibus ad alias falsas progrediendo (4). Itaque magistri non recte, vel non recta docentes, externae sunt falsitatis judiciorum caussae (5).

---

(1) Nam ut advertit S. Thomas loc. cit. „ Contingit in scientiae acquisitione, quod „ eodem modo docens alium, ad scientiam ignotorum deducit inveniendo sicut si aliquis „ deducit seipsum in cognitionem ignoti: processus autem rationis provenientis ad „ cognitionem ignoti in inveniendo est, ut principia communia per se nota applicet ad „ determinatas materias, et inde procedat in aliquas particulares conclusiones, et ex „ his in alias: unde et secundum hoc unus alium docere dicitur, quod istum discur- „ sum rationis, quem in se facit ratione naturali, alteri exponit per signa; et sic ratio „ naturalis discipuli per hujusmodi sibi proposita, sicut per quaedam instrumenta per- „ venit in cognitionem ignotorum. „

(2) Ita inter alios Benedictus Spinoza, qui Ethic. p. 1. proposit. 14. tamquam principium statuit, *praeter Deum nullam dari neque concipi posse substantiam*. Et Coroll. prop 6. infert, *substantiam ab alio produci non posse*. Haec autem deducit ex definit. 3. *per substantiam intelligo id quod in se est, et per se concipitur*. Quae definitio si ita intelligatur, ut omnis substantia in se et per se tali modo sit, ut excludat relationem ad quamcumque aliam substantiam tamquam ad caussam, falsissima est. Itaque vel hac unica ratione corruit integrum impiissimum Spinozae systema.

(3) Hujusmodi est haereticorum consuetudo, qui ex Sacris Scripturis male interpretatis falsa concludunt dogmata. *Non te capiat haereticus* (inquit S. Ambrosius l. 4. in Luc. n. 26.) *quia potest de Scripturis aliqua exempla proferre nec sibi arroget quod doctus videtur. Utitur et diabolus testimoniis Scripturarum, non ut doceat, sed ut circumscribat, et fallat.*

(4) Ut enim ait Chrysostomus 2. ad Timot. Hom. 5. „ Infinitus fit error ejus, qui tranquillam fidamque stationem littoris agressus, per devia coeperit vagari. „

(5) Quanta mala sequantur ex disciplina magistrorum non recta docentium, explicari vix, defleri autem ne vix quidem potest. Nam quae caussa est, cur hoc praesertim seculo tantum excreverit incredulorum hominum numerus, qui omnem Religionem exuerunt, eique bellum aperte indixerunt, nisi ex auditis impiis magistris, exve lectis eorum libris? Juniores Philosophi cum hoc argumentum versant, toti sunt in exaggerandis praejudiciis vulgaris Philosophiae Scholasticorum. Sed minime animadvertunt, se suo, ut dicitur, gladio jugulari. Quis enim nesciat, epocham multiplicatae incredulitatis inchoandam esse ex effraeni libertate philosophandi, quam recentiores nonnulli Philosophi invexerunt, quaque ipsi utentes, in absurdissimos errores prolapsi sunt, ac libris editis, occasionem aliis errandi praebuerunt? Adolescentes enim ita sunt comparati, ut facile amplectantur, quod a magistris audiunt, vel in libris legunt, praesertim si quae audiunt, vel legunt, conferant ad fovendas passiones. Quare mirum esse non debet, si jacta principio libertatis omnia sentiendi, magistris, et libris impiis se adjungant. Ita impietas propagatur: nam ex discipulis impiis impiores magistri evadunt. Missis igitur regulis, quas Recentiores excogitarunt ad praecavendos errores ex caussis externis provenientes, hanc unicam statuimus desumtam ex Epist. S. Hieronymi ad Laetam de institutione filiae: *Magister probae aetatis, et vitae, atque eruditionis est eligendus.... Difficulter eraditur quod rudes animi perbiberunt. Lanarum conchylia quis in pristinum candorem revocet? Recens testa diu*

891. Ad primum dicendum cum S. Thoma (1), *verba Doctoris audita, vel visa in scripto, hoc modo se habere ad caussandam scientiam in intellectu, sicut res quae sunt extra animam, quia ex utrisqne intellectus intentiones intelligibiles accipit, quamvis verba doctoris propinquius se habeant ad caussandam scientiam, quam sensibilia extra animam existentia, in quantum sunt signa intelligibilium intentionum.*

892. Ad secundum dist. min. resolvere ad principia per se nota pertinet ad intellectum, tamquam caussam principalem, conc. tamquam ad instrumentum, ut fiat resolutio, nego. Tale enim instrumentum sunt verba magistri docentis, quibus discipulus utitur, ut conclusiones ad principia resolvat. Et quia multoties magister docens deficit a veritate, vel male resolvens in principia vera vel resolvens in principia falsa; idcirco fit discipulo occasio falsitatis judiciorum.

QUAESTIO XXIII.

De emendandis judiciorum defectibus.

893. Post. enumeratas caussas falsitatis judiciorum, nunc remedia sunt praescribenda; nisi enim praejudicia deposita fuerint, aditus veritati patere nequit (2). Cartesius non aliter praejudiciis occurrendum existimavit, quam per universalem dubitationem (3). Itaque 1. quaeremus de universali dubitatione, an conferat ad emendandos judiciorum defectus; 2. quaenam sint potiora remedia pro hujusmodi defectibus emendandis, investigabimus.

---

et saporem retinet, et odorem, quo primum imbuta est. Graecorum narrat historia, Alexandrum potentissimum Regem, orbisque domitorem, et in moribus, et in incessu, Leonidis paedagogi sui non potuisse carere vitiis, quibus adhuc parvulus fuit infectus. Proclivis est enim malorum aemulatio, et quorum virtutes assequi nequeas, cito imitaris vitia. Idem de libris est dicendum, eoque magis, quia libri perversa dogmata continentes, non modo imperitis, et semidoctis, sed eruditis etiam viris, si ex curiositate, et absque necessitate legantur, subversionis periculum creant; multoties enim in doctis hominibus fides est infirmior, quam in indoctis. *Cavendum ergo est*, ut praecipit S. Leo Epist. 15. *ut falsati codices, et a sincera veritate discordes, in nullo usu lectionis habeantur.*

(1) Q. 11. de ver. a. 1. ad. 11.

(2) Athenegoras l. de Resurrectione mortuorum n. 1. „ Neque, ait, terrae semina „ convenienter agricola mandare possit; nisi prius sylvestrem materiam, ac bonis se„ minibus nocentem evulserit; nec medicus salutare pharmacum aegroto corpori dare, „ nisi prius residentem viscositatem expurget, aut irruentem cohibeat. Sic qui verita„ tem docere vult, neminem possit de veritate differens docere, delitescente in audien„ tium animo falsa aliqua opinione, et iis quae dicuntur obstante. „

(3) 1. p. Princip. §. „ Multis praejudiciis, inquit, a veri cognitione avertimur; „ quibus non aliter videmur posse liberari, quam si semel in vita de iis omnibus stu„ deamus dubitare, in quibus vel minimam incertitudinis suspicionem reperiemus. „

ARTICULUS I.

Utrum ad emendandos judiciorum defectus conferat universalis dubitatio (1).

894. Videtur ita esse, I. quia qui praejudiciis sunt praepediti, eodem loco habent sua praejudicia, ac principia per se nota. Igitur ut praejudicia deponantur, expedit universalis dubitatio.

---

(1) Non defuere, qui Cartesium ob inductam universalem dubitationem, Scepticis arma praebuisse dixerit, ad evertendam omnium rerum certitudinem, ut Samuel Parkerus *De Deo, et Prov. Div. Disp.* 6. *sect*. 15. et Petrus Daniel Huetius *in Censura Phil. Cartes.* *c.* 1. §. 15. Non defuere etiam qui eumdem Cartesium Atheismi accusarunt, ut inter alios Gisbertus Voetius. Vide, si licet, Franc. Buddeum *Traité de l'athéisme, et de la superstition c.* 1. § 25. Sed ut vera fateamur, dubitatio Cartesiana multum distare videtur a dubitatione Scepticorum; nam Sceptici ideo dubitabant, quia arbitrabantur interclusam esse hominibus viam certae veritatis inveniendae: Cartesius autem dubitationem invexit ad deponenda praejudicia, ut demum veritati certae pateret aditus. Ita enim scribit Medit. 1. „ Animadverti jam ante aliquot annos quam mul„ ta ineunte aetate falsa pro veris admiserim, et quam dubia sint quaecumque istis „ postea superextruxi, ac proinde funditus omnia semel in vita esse evertenda atque „ a primis fundamentis denuo inchoandum, si quid aliquando firmum, et mansurum „ cupiam in scientiis stabilire „. Multo magis absolvendum est Vir Catholicus ab atheismi nota. Etsi enim, ut Buddeus observat loc. cit. Cartesii rationes ad probandam Dei existentiam, minime concludant, ut alibi ostendemus; non ideo tamen ille numerari inter Atheos debet; conatus enim fuit Dei existentiam probare, neque umquam ex animo in dubium vertit Deum existere. „ Monebo *(inquit Cartesius Not. ad a. 12. Pro„ gram. Belg.)* me numquam docuisse, Deum esse negandum, vel ipsum nos posse „ decipere, vel de omnibus esse dubitandum.,. sed omnia ista expressissimis verbis „ rejecisse, validissimisque argumentis refutasse; quod ut commodius praestarem, „ proposui initio Meditationum mearum ista omnia tamquam dubia, quae non a me „ primum fuerunt inventa, sed a Scepticis dudum decantata. Quid autem iniquius, „ quam tribuere alicui Scriptori opiniones, quas eo fine tantum refert, ut eas refutet „? Vide Dissert. de Methodo pag. 18. Verum etsi ab hisce notis Cartesium absolvamus, nullo modo probare possumus ejus consilium dubitandi etiam de existentia rerum sensibilium, etiam de mathematicis demonstrationibus, etiam de principiis per se notis, ut ipse docet 1. p. Princ. § 4. seq. Quae enim utilitas, vel necessitas (ut Sturmius advertit Exercit. 3. de Cartesianismo) hujusmodi dubitationum, nisi forte eo casu quo cum Sceptico disputaremus, qui omnia principia etiam per se nota negaret! Sed in eo etiam casu ad convincendum Scepticum satis esset, omnia quae negat, indisputata relinquere, et ab eo initium disputandi sumere quod Scepticus non posset in dubium vertere, se scilicet existere, quia dubitat; nisi enim esset, dubitare non posset, quemadmodum S. Augustinus lib. 3. con. Acad. c. 3. n. 6 ex eo quod Sceptici concedebant philosophum esse sapientem, probat, sapientem saltem scire sapientiam. Est etiam haec universalis Cartesii dubitatio periculi plena. Quod ipse Cartesius animadvertit Dissert. de Meth. pag. 9. sq. „ Vereor, inquit, ne hoc ipsum quod suscepi, tam arduum, et „ difficile sit, ut valde paucis expediat imitari. Nam vel hoc unum, ut opiniones om„ nes, quibus olim fuimus imbuti, deponamus, non unicuique est tentandum. Et ma„ xima pars hominum sub duobus generibus continetur, quorum neutri potest conve„ nire. Nempe permulti sunt, qui cum plus aequo propriis ingeniis confidant, nimis „ celeriter solent judicare, numquamque satis temporis sibi sumant ad rationes omnes

895. II. Ut baculus curvus fiat rectus, eum, inflectimus in oppositam partem. Ergo similiter ut mentem ob praejudicia a veritate deviam, in ipsam convertamus, inflectenda erit per dubitationem in oppositam falsitatem.

896. III. Ignoramus, an forte Deus nos tales creare voluerit, ut semper fallamur etiam in iis quae notissima apparent. Ergo prudenter possumus de his etiam dubitare.

Propositio. I. *Dubitatio si de principiis per se notis instituatur, inepta est, impossibilis, et cognitioni veritatis noxia*, II. *Si de aliis propositionibus certis instituatur disputationis caussa, utilis est*. III. *De propositionibus autem incertis necessario est instituenda.*

897. Prob. 1. p. rationibus S. Thomae (1). Et quidem quod dubitatio de principiis per se notis sit inepta, patet: nam ineptum est de iis rebus dubitare, quae non solum per se verae sunt, sed necesse est etiam videri omnibus per se veras. Atqui principia per se nota, quae S. Thomas (2) vocat *communis animi conceptiones*, non solum per se vera sunt, sed etiam necesse est, ea omnibus videri per se vera (3): sic nemo non videt, omne totum esse majus sua parte; bis tria esse sex; non posse idem simul esse, ut non esse etc. Igitur ineptum est dubitare de principiis per se notis.

898. Est etiam impossibile: nam ut advertit S. Thomas (4), *Communis animi conceptio non est ad exterius rationem, quia non potest probari per aliquam argumentationem* (5); *sed est ad*

„ circumspiciendas; et ideirco si semel ausint opiniones omnes vulgo receptas in dubium revocare, et velut a trita via recedere, non facile illi semitae quae rectius ducet, semper insistent, sed vagi potius, et incerti in reliquam vitam aberrabunt; „ alii vero ferme omnes, cum satis judicii, vel modestiae habeant ad existimandum, „ nonnullos esse in mundo, qui ipsos sapientia antecedant, et a quibus possunt doceri, debent potius ab illis opiniones quas sequuturi sunt accipere, quam alias proprio ingenio investigare „. Igitur Cartesio ipso teste, ejus universalis dubitatio periculorum plena est. In haec autem pericula se conjiciens Cartesius, postquam de principiis etiam per se notis dubitandum statuerat ad exuenda praejudicia, in tot ac tanta praejudicia prolapsus fuit, ut 3. p. Princ. § 45. scripserit, se ad explicanda naturae phaenomena *hypotheses nonnullas assumpturum, quas constat esse falsas.*

(1) 1. Poster. lect. 19.

(2) Ibid. „ Proprium est, *inquit*, horum principiorum quod non solum necesse „ est, ea per se vera esse, sed etiam necesse est videri, quod sint per se vera. Nullus enim potest per se opinari contraria eorum „.

(3) Adeatur Cicero l. 3. Acad. ubi ait: „ Necesse est, ut lancem in libra ponderibus impositis deprimi, sic animum perspicuis cedere „.

(4) Loc. cit.

(5) Clemens Alex. Strom. 8. „ Aut omnia, *inquit*, egent demonstratione, aut etiam quaedam ex iis sunt credibilia. Sed si prius quidem verum est; uniuscujusque

eam rationem quae est in anima, quia lumine naturali intellectus statim fit nota. Fieri ergo non potest, ut quis dubitet de principiis per se notis; si enim de illis dubitaret, e dubio non posset aliter emergere, quam per argumentationem: quod esse non potest.

899. Quod autem dubitatio illa sit veritati noxia, sequitur ex dictis. Si enim nemo potest cogitare contraria principiis per se notis, cum quis de illis dubitat vim veritati infert (1).

900. Prob. 2. p. ex eodem S. Thoma (2), qui inquirens, an liceat disputare, utrum Anima Christi sit ex traduce? respondet: *Non video, quare hoc non liceat, cum quotidie in Scholis Magistrorum disputetur etiam de aliis articulis Fidei, non propter dubitationem: sed propter veritatis intellectum, et manifestationem, et confirmationem.* Expedit ergo, ut de propositionibus certis instituantur dubitationes, sive potius disputationes; qui enim de illis disputant, non ipsi dubitant, sed potius dubitantis personam induunt: nam propositis objectionibus adversariorum, iisque postea solutis, veritas magis apparet (3). Quare numquam non licuit quaerere, utrum Deus sit? utrum vera sit Christiana Religio etc.

901. Prob. 3. p. ex eodem S. Thoma (4). Cum propositiones incertae sunt, veritas non patet; est igitur inquirenda. Sed non aliter inquiri potest, quam per dubitationem, nisi enim quis dubitet, non movetur ad inquirendum; vel si inquirat, nescit quo vadat, aut quo pervenire debeat, (5). Itaque de propo-

---

„ demonstrationis petentes demonstrationem, procedemus in infinitum, et sic everte„ tur demonstratio: sin autem secundum, ea ipsa quae sunt ex se credibilia, erunt „ principia demonstrationum. Jam vero Philosophi fatentur esse indemonstrabilia prin„ cipia universorum: quamobrem si est demonstratio, necesse est prius esse aliquid „ ex se credibile, quod quidem dicitur primum, et indemonstrabile „.

(1) Vide S. Thom. loc. cit. (2) Opusc. 10. a. 32.

(3) Hinc S. Augustinus l. 16. de Civ. c. 2. „ Multa, *inquit*, ad fidem, catholicam „ pertinentia, dum haereticorum callida inquietudine exagitantur, ut adversus eos de„ fendi possint, et considerantur diligentius, et intelliguntur clarius, et instantius „ praedicantur, et ab adversario mota quaestio, discendi existit occasio „. Vide quae diximus ex S. Thoma § 49.

(4) 3, Metaph. lect. 1.

(5) S. Thom. loc. cit. „ Illi, inquit, qui volunt inquirere veritatem, non conside„ rando prius dubitationem, assimilantur illis qui nesciunt quo vadunt. Et hoc ideo, „ quia sicut terminus viae est illud quod intenditur ab ambulante; ita exclusio dubi„ tationis est finis qui intenditur ab inquirente veritatem. Manifestum est autem, quod „ ille qui nescit quo vadat non potest directe ire, nisi forte a casu. Ergo nec aliquis „ potest directe inquirere veritatem, nisi prius videat dubitationem. „ Et infra: „ Sicut „ ex hoc quod aliquis nescit quo vadat, sequitur, quod quando pervenit ad locum, „ quem intendebat, nescit, utrum sit quiescendum, vel ulterius eundum; ita etiam „ quando aliquis non cognoscit dubitationem, cujus solutio est finis inquisitionis, non „ potest scire quando invenit veritatem quaesitam, et quando non, quia nescit finem „ suae inquisitionis, qui est manifestus ei qui primo dubitationem cognovit „. Vide quae diximus §. 94. et not. 4. pag. 79.

sitionibus incertis dubitatio necessario instituenda est (1).

902. Ad primum neg. ant. nam praejudicia numquam haberi possunt in eo certitudinis gradu, ut assensum mentis extorqueant, quemadmodum principia per se nota, ut dictum est (2).

903. Ad secundum neg. cons. et retorquetur argumentum: nam sicut inepte quis ageret, si baculum rectum in curvitatem inflecteret; ita male quis per dubitationem inflecteret mentem jam rectam circa principia per se nota in oppositam falsitatem.

904. Ad tertium neg. ant. lumine enim naturae constat, Deum summam veritatem neminem in errorem inducere posse, etsi aliquando permittat, aliquos errare.

ARTICULUS II.

Utrum aliqua sint remedia pro emendandis judiciorum defectibus.

905. Videtur nullum esse remedium, I. quia ut supra dictum est (3), omnis nostra cognitio oritur a sensibilius corporibus: corpora autem sunt pene infinita, pene etiam infinitus est numerus sensationum. Quis autem haec ita componet, ut consona sint (4)?

---

(1) Quare Cicero l. 1. de nat. deor. scribit: „ Quid tam temerarium, tamque „ indignum sapientis gravitate, atque constantia, quam aut falsum sentire, aut „ quod non satis explorate compertum est, et cognitum, sine ulla dubitatione de„ fendere? „

(2) §. 896. (3) § 419. seq.

(4) Antonius Genuensis postquam Canones ad emendandos judiciorum defectus magno numero statuit cum in Elementis Artis Logic. crit. l. 1. c. 3. seq. edit, an. 1753 tum in Instit. Log. l. 1. c. 3. seq. edit. an. 1766. tum in Log. ital. lib 1. c. 2. seq. tandem ib. c. 4. §. 16. animadvertit: „ Tutte le nostre prime cognizioni son sensazio„ ni, o fenomeni de'corpi, e le scienze, senza eccettuarne alcuna, o hanno per oggetto „ questi corpi, cioè questi fenomeni di sensazioni, o vi son fondate, come su la prima „ loro base. „ *Universae primae cognitiones nostrae, sunt sensationes, aut phoenomena corporum, scientiaeque, ne una quidem excepta, aut haec corpora, idest, haec phoenomena sensationum pro objectis habent, aut in ipsis tamquam in prima eorum basi sunt fundatae.* Deinde §. 18. quaerit: „ Qual rimedio? *Quodnam erit remedium?* Et respondet: „ Perchè i corpi non c'ingannino, non ce n'ha nessu„ no nella Filosofia. „ *Ne corpora nos decipiant, nullum est in Philosophia remedium* Vide quam sibi manifeste contradicat. Si enim omnes primae cognitiones nostrae sunt sensationes, sive phoenomena corporum; si omnes scientiae, nulla dempta, habent pro objectis corpora, vel corporibus tamquam basi nituntur; si denique nullum in Philosophia remedium est, ne corpora nos decipiant; primae cognitiones nostrae deceptiones erunt. Si autem primae cognitiones deceptiones sunt, quid erit de reliquis? Itaque semper decipiemur. Jam vero si corpora semper nos decipiunt, neque ullum est remedium, ne decipiamur; quae erat caussa, cur Genuensis utramque impleret paginam, Canones praescribendo, quibus judicia reformaremus? Sed ille pergit ibidem, et §. 14. quaerit „ 1. E' egli vero, che ogni errore nuoce all'uomo? 2. E' egli espe„ diente, che gli uomini si disingannino da tutti i loro pregiudizj? „ *Estne ve-*

906. II. Judicia sunt vera, quoties veri sunt respectus idearum inter se. Sed infinitae pene sunt ideae in mentibus hominum, infiniti sunt etiam idearum respectus. Nemo igitur umquam certus esse poterit veritatis judiciorum; ideoque nullum erit remedium judiciis emendandis.

Propositio. *Unicum constituimus remedium defectibus judiciorum, diligens examen in rebus incertis, et obscuris.*

907. Prob. Omnis judiciorum nostrorum defectus in eo consistit, quod mens in rebus (1), et obscuris (2) affirmat de subjecto praedicatum quod illi non convenit, vel negat praedicatum quod illi convenit (3). Atqui instituto diligenti examine, vel certo,

---

rum, quod omnis error homini nocet, Expeditne, homines omnia exuere praejudicia? ,, Subdit: Rispondo ad ambedue di no. ,, *Negative ad utrumque respondeo.* Et § 15. ,, Dun quel' error che nuoce, e che si vuole ad ogni modo ,, sterpare, è quello, il quale nuoce alla virtù, e alle arti. ,, *Igitur qui nocet error, et qui omnino debet evelli, ille est, qui virtuti, et artibus nocet.* Quod error laedens virtutem, et artes, sit praecipua cura vitandus, nemo umquam inficiatus est; virtutes enim ad mores pertinent; artes ad statum politicum Reipublicae. Vide S. Thomam Opusc. 20. l. 1. c. 1. Sed quod celeri errores neque noceant homini, neque sint expellendi, id vehementer negamus. Proprium enim est hominis operari secundum rationem; nam veritas quae quidem est secundum rationem, est proprium objectum intellectus: omnis autem error est contra rationem; est igitur contra id quod est proprium hominis. Insuper quilibet homo naturaliter quaerit scire veritatem, adeoque naturaliter refugit falsitatem. Cur eam refugit, nisi quia ipsi nocet? et si nocet, cur non erit expediens, deponere, si fieri possit, omnia praejudicia, id est, omnem falsitatem? Quam diversa fuit S. Augustini responsio: nam in lib. de uti lit. cred. c. 11. *neque*, ait, *quisquam error turpitudine caret.* Et in Enchir. c. 17. *Error quanta possumus cura cavendus est, non solum in majoribus, verum etiam in minoribus rebus.... Usque adeo rationalis natura refugit falsitatem, et quantum potest evitat errorem, ut falli nolint etiam quicumque amant fallere.*

(1) Diximus *in rebus incertis*: nam si certae omnino sint, ut principia per se nota, et propositiones evidenter ex ipsis deductae, necesse non est examen instituere. *Quis aberrabit a janua?* Nam ut advertit S. Thomas 2. Metaph. lect. 1. ,, Sicut circa ipsum introitum domus, qui omnibus patet, et primo occurrit, nullus decipitur; ita etiam est in consideratione veritatis. ,,

(2) Cum res obscuras nominamus, excipimus misteria Fidei, quae licet obscura sint habent tamen summam certitudinem ex auctoritate Dei revelantis. De his autem etsi examen institui non debeat ad ea probanda ratione naturali; *quis enim*, inquit Clemens Alex. Strom. 5. *est adeo impius, et a Deo alienus, ut Deo non credat, et probationes a Deo postulet tamquam ab hominibus?* nihilominus examen institui potest, cum adversus impios ad demonstrandum illa esse evidenter credibilia, cum ad solvendum adversantium sophismata. Vide S. Thom. 1. p. q. 1. a. 8.

(3) Nam ut ait S. Augustinus Enchir. c. 17. *Aliud nihil est errare, quam verum putare quod falsum est, falsumque quod verum est, vel certum habere pro incerto, incertumve pro certo, sive falsum sit, sive verum.* Hinc errat qui rem certam putat probabilem, et qui rem probabilem putat certam.

et evidenter deprehenditur, quodnam sit praedicatum quod subjecto convenit; vel si id deprehendi nequit, aut suspenditur judicium, aut ita judicatur, ut non certe, sed probabiliter praedicatum de subjecto enuncietur. Diligenti igitur instituto examine, caventur judiciorum defectus (1).

908. Ad primum dicimus, cognitionem nostram, licet a corporibus oriatur, non tamen sistere in ipsis corporibus singularibus a quibus oritur; versatur enim circa rationes universales, quae eaedem sunt apud omnes, ut supra dictum est (2).

909. Ad secundum dicendum, non oportere, ut judicia vera sint, cognoscere omnium idearum respectus; sed satis esse, ut cognoscatur, in iis quae cognoscuntur, predicatum convenire subjecto: quod, instituto examine, fit in iis quae sunt incerta, et obscura.

QUAESTIO XXIV.

De Criterio veritatis.

910. Quia defectibus judiciorum mederi diximus per diligens examen; necesse est explicare, quomodo recte diligenterque fiat hujusmodi examen. Recte autem fieri non potest, nisi aliqua statuatur veluti norma, ad cujus amussim fieri debeat. Haec nor-

---

(1) Hoc uno remedio omnibus praejudiciis occurritur. Nam 1. si errores oriantur ex sensibus; instituto examine, et ratione in consilium adhibita, facile corriguntur. Ita sol qui videtur figurae quasi bipalmaris, deprehenditur ratione, esse pluribus vicibus terra major. Examen ut recte fiat, in rebus physicis accuratae institui debent observationes, vel saltem ab aliis, iisque praestantioribus institutae seligendae sunt, et cum ratione conferendae. 2. Si defectus oriantur ex intellectus sive brevitate, sive imbecillitate, aut ex memoriae debilitate, aut ex libidine omnia sciendi, aut ex neglecto sciendi ordine, aut ex judicii praecipitatione; remedium quoque habetur in diligenti examine. Haec enim vitia effugere qui volet, *adhibebit*, ut monet Cicero l. 1. de offic. *ad considerandas res, et tempus, et diligentiam*. 3. Si defectus oriantur ex voluntate, iis attentione medemur: attentio autem habetur, cum diligens examen instituitur. 4. Eodem modo medemur defectibus, qui ex inordinatis affectibus proveniunt; nam diligens examen fieri non potest ab eo, qui inordinatis affectuum motibus detinetur: itaque si fiat, necesse est, motus illos esse cohibitos. 5. Defectibus qui oriuntur ex corpore, simili ratione occurritur; etsi enim temperamenta mutari non possint, nihilominus instituto examine, deprehenditur, an judicia sua temperamento corporis, an veritati mens conformaverit. 6. Denique si praejudicia oriantur ex caussis externis, in eodem examine medicina habetur; ita enim fit, ut qui alterius sententiae subscribit non sola auctoritate, sed et ratione ducatur. Hic autem prae oculis habendum est S. Augustini monitum Epist. 155. al. 52. c. 2. „ Quaedam acutissima, et excel„ lentissima ingenia tanto in majores errores ierunt, quanto praefidentius tamquam „ suis viribus cucurrerunt, nec suppliciter Deum, ut sibi viam ostenderet, petiverunt „. Etsi enim, ut ab erroribus emergamus, humana media non sint praetermittenda; Dei tamen auxilium implorare quisque humiliter debet: unde de Angelico Doctore scriptum est, numquam se lectioni, aut scriptioni dedisse, nisi post orationem.

(2) Vide not. 1. pag. 217.

ma, sive instrumentum judicandi, dicitur Criterium (1). Res autem de quibus judicia formari possunt, sunt 1. mysteria Fidei, 2. res sensibiles, 3. res intelligibiles, 4. res quae nituntur auctoritate humana. Quodnam in his Criterium sit exigendum, quaeremus.

ARTICULUS I.

Utrum in iis quae ad Fidem Divinam pertinent, ratio humana sit legitimum Criterium.

911. Duos hic errores impugnandos aggredimur, alterum eorum, qui mysteria Fidei ratione humana dimetiuntur (2); alterum eorum, qui putant, aliqua esse posse philosophice vera, et Theologice falsa (3).

912. Videtur autem I. ratio humana esse legitimum criterium in rebus revelatis, quia nisi constet, Deum esse qui revelavit, nullatenus possumus esse certi de rebus revelatis. Sed quod Deus sit qui revelavit, ratione constat. Ergo in rebus revelatis ratio humana est legitimum Criterium.

913. II. Praeterea ad ea quae sunt Fidei probanda, Sacri Doctores saepe utuntur rationibus. Ergo.

---

(1) *κριτήριον* non accipitur hoc loco, neque pro tribunali Judicis, neque pro loco judicii, neque pro re dijudicanda, sed pro judicandi instrumento, sive regula, et canone. Vide Plutarchum l. 1. adv. Colotem. Empiricus l. 1. adv. Log. et l. 2, Hipot. c. 4. triplex distinguit Criterium, *a quo*, *per quod*, *secundum quod*, ita ut Criterium *a quo* sit ipse homo judicans, Criterium *per quod* sit facultas, sive intellectus, per quem judicat; Criterium *secundum quod* sit norma qua judicatur. De hoc postremo hic agimus, quod Cicero l. 4. Acad. vocat *proprium veri, ac certi notam;* et Acad. 6. *regulam veri et falsi*. Hujusmodi Criterium haberi posse Scepticorum plurimi negarunt, quos infra impugnabimus.

(2) Vetus hic erat Manichaeorum error, qui, ut S. Augustinus scribit l. de utilit. cred. c. 1. *se dicebant, terribili auctoritate separata, mera ac simplici ratione eos qui se audire vellent, introducturos ad Deum, et omni errore liberaturos*. Idem est Socinianorum, imo omnium haereticorum error, qui respuentes Ecclesiae magisterium, non aliter credunt quaedam mysteria revelata, alia respuunt, nisi quia ipsis ita videtur. *Conantur*, ait S. Augustinus Epist. 118. al. 56. c. 5. *auctoritatem stabilissimam fundatissimae Ecclesiae quasi rationis nomine, et pollicitatione superare. Omnium enim haereticorum quasi regularis est ita temeritas.*

(3) Sic Pompanatius adserebat, animam rationalem esse corruptibilem, spectato rationis lumine, incorruptibilem vero esse, si Fidei divinae auscultemus. Sic etiam Bernardus Lamius in proposit. praeliminaribus ad suam Physicam: *Theologorum*, inquit, *est demonstrare Christianam Fidem rationi non adversari: Philosophi solam rationem sequuntur, et illius solo lumine rerum naturam scrutantur; quapropter etsi res aliter se habere Religio ipsa doceret, non inde sequeretur eorum placita esse reprobanda*. Idem in ore plurimorum recentium philosophorum auditur, qui cum premi se intelligunt argumentis ex revelatione desumtis, ea solvisse putant, respondendo, se non Theologos, sed philosophos agere.

914. III. Videtur etiam posse dari aliquod philosophice verum, et Theologice falsum: nam hoc principium: *Quae sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se*, falsum est in mysterio Santissimae Trinitati.

Propositio. I. *Ratio humana in rebus Fidei Divinae nequit esse legitimum criterium.* II. *Nec potest dari aliquod philosophice verum, et Theologice falsum.*

915. Prob. 1. p. Humana ratio non potest se extendere, nisi ad ea quae naturae lumine nota sunt; quae enim supra naturam sunt, naturalem hominis captum excedunt (1). Atqui ea quae proprie ad fidem Divinam pertinent, nequeunt esse nota lumine naturae, cum sint supernaturalia (2). Ratio igitur humana nequit esse legitimum criterium in rebus Fidei Divinae; sed criterium est ipsa divina revelatio, prout ab Ecclesia Catholica tenenda proponitur (3).

916. Prob. 2. p. ratione S. Thomae (4). Licet ea quae Fides Christiana credenda proponit, rationis humanae capacitatem excedant, non sunt tamen contraria iis quae ratio naturalis indita habet: ea enim quae nuturaliter rationi insita sunt, ita sunt vera, ut falsa esse ne cogitari quidem possit: ea item, quae Fide Divina tenentur, verissima sunt, cum divina auctoritate nitantur, quae est omnino infallibilis. Atqui verum vero non opponitur (5); nam sola falsitas veritati contraria est. Ea igitur quae ratio naturaliter cognoscit, non possunt esse contraria iis, quae Fides Divina docet (6). Essent autem contraria, si essent philo-

(1) Vide S. Irenaeum l. 2. adv. haer. c. 47. S. Just. M. in Cohort. ad Graec. n. 8. S. Hilar. l. 4. de Trin. n. 14. et S. Thom. 1. p. q. 1. a. 1.

(2) Si enim nota essent lumine naturae, jam essent visa; adeoque destrueretur Fides, quae est *argumentum non apparentium*, ut ait Apostolus Hebr. 11. v. 1.

(3) Hinc S. Augustinus con. Epist. fundam. c. 6. ajebat; *Ego Evangelio non crederem, nisi me Catholicae* (Ecclesiae) *commoveret auctoritas.*

(4) l. con. Gent. c. 7.

(5) Vide sess. 8. Concilii Lateranensis V. ubi Leo X. sacro approbante Concilio, sic habet: „ Cum diebus nostris zizaniae seminator, antiquus humani generis hostis, „ nonnullos perniciosissimos errores a fidelibus semper explosos, in agro Domini su„ perseminare, et augere, sit ausus, de natura praesertim animae rationalis, quod „ videlicet mortalis sit, aut unica in cunctis hominibus: et nonnulli temere philoso„ phantes, secundum saltem philosophiam verum id esse asseverent. Cumque verum „ vero minime contradicat, omnem assertionem veritati illuminatae fidei contrariam, „ omnino falsam esse definimus etc.

(6) Baelius Tom. 3. *Repon. au Provinc.* pag. 999. ab hac sententia discedens, pronunciat; mysteria Fidei non esse contra, neque supra rationem, si nomine rationis intelligatur ratio quae est in Deo; esse autem tam supra, quam contra rationem, si intelligatur ratio naturalis quae in homine est. Et in Dictionario in Aodnot. ad v. *Manichaeus*: „ Manifestum est, *inquit*, rationem non posse pervenire ad illud, quod est

sophice vera, et Theologice, sive secundum Fidem Catholicam falsa (1). Fieri ergo non potest, ut aliquid sit philosophice ve-

---

„ supra ipsam. Jam vero si posset diluere objecta, quae impugnant dogmata Trinitatis, et Unionis Hypostaticae, attingeret haec Mysteria; itaque inflecteret, quoque ea convenire monstraret cum primis principiis, aut cum iis quae inde colliguntur, atque idcirco cum naturali ratione. Ergo praestaret id quod ipsius praetergreditur vires, et limites, quibus circumscribitur, transiliret. Quod prorsus repugnat. „ Manet igitur, eam non posse suis contra ipsam objectis responsa suppeditare, quae „ idcirco victricia perstant, nisi quis ad Dei auctoritatem confugiat „. Genuensis Log. Ital. l. 5. c. 5. § 23. haec Baelii sophismata, ex parte adoptat, docens, *esse in Theologia quaedam problemata quae ab iis qui bona fide philosophantur, et unice ob amorem veritatis, et pacis, habenda sunt tamquam insolubilia.* Horum unum ait esse, *Cur Deus permisit malum.* Quod est illud ipsum Baelii problema, quo Manichaeismus nitebatur. Itaque per Genuensem Manichaei victrices adhuc perstant, eorumque objectum non modo non est dissolutum, sed ne dissolvi quidem potest. Praeclarus certe cum Baelio Manichaeorum advocatus. Non est hujus loci Manichaeorum objecto respondere; praestabimus in Metaphysica, Deo auspice. Nunc autem habetote responsionem jampridem ad sophismata Baelii adhibitam a S. Thoma. Ait ille, mysteria Fidei non esse contra rationem quae in Deo est, esse contra rationem, quae est in homine. Atqui S. Thomas 1. con. Gen. c. 7. „ Principiorum, *inquit*, naturaliter notorum cognitio nobis divinitus est indita, cum ipse Deus sit auctor naturae. Haec ergo principia etiam divina sapientia continet: quidquid igitur principiis hujusmodi „ contrarium est, est divinae sapientiae contrarium; non igitur a Deo esse potest. Ea „ igitur, quae ex revelatione divina per fidem tenentur, non possunt naturali cognitioni esse contraria.... Cum igitur divina Sapientia contineat naturalem cognitionem, quae in homine est ex principiis naturaliter notis; si mysteria Fidei essent contra rationem naturalem, quae in homine est, essent etiam contra rationem, sive Sapientiam quae in Deo est. Baelius autem fatetur, illa non esse contra rationem, quae est in Deo; igitur fateatur oportet, nec etiam esse contra rationem, quae est in homine. Baelius ergo seipsum conficit. Deinde quod ait, rationem, si dissolvere objecta posset quae impugnant mysteria Fidei, eo denique perventuram, ut haec mysteria attingeret, monstraretque convenire cum primis principiis, et cum ratione naturali; plane ostendit, quam ille sit imperitus. Aliud est enim dissolvere argumenta quae contra mysteria fiunt; aliud eadem mysteria probare ex principiis rationis naturalis. Qui argumenta dissolvit, non probat mysteria, sed probat argumenta illa nihil probare. „ Haec doctrina, *ait S. Thomas* 1. *p. q.* 1. *a.* 8. non argumentatur ad sua principia probanda, quae „ sunt articuli Fidei; sed ex eis procedit ad aliquid ostendendum „. Et paulo post „: „ Disputat cum negante sua principia, argumentando quidem, si adversarius aliquid „ concedat eorum, quae per divinam revelationem habentur.... Si vero adversarius nihil „ credat eorum, quae divinitus revelantur, non remanet amplius via ad probandum „ articulos Fidei per rationes, sed ad solvendum rationes, si quas inducit contra Fidem. Cum enim Fides infallibili veritati innitatur, impossibile vero sit de vero demonstrari contrarium; manifestum est, probationes quae contra Fidem inducuntur, „ non esse demonstrationes, sed solubilia argumenta „. Non ergo ratio humana, cum dissolvit argumenta contra mysteria Fidei, praetergreditur vires, et limites quibus circumscribitur; quandoquidem ostendit tantummodo argumenta illa dissolvi posse, cum falsitatem contineat. Nullum proinde est argumentum contra Mysteria Fidei, quod solvi nequeat.

(1) Hinc S. Augustinus Epist. 143. al 7. n. 7. scribit.: „ Si ratio contra divinarum „ Scripturarum auctoritatem redditur, quamlibet acuta sit, fallit veri similitudine; „ nam vera esse non potest. Rursus si manifestissimae certaeque rationi velut Scripturarum Sanctarum objicitur auctoritas, non intelligit qui hoc facit; et non Scripturarum illarum sensum, ad quem penetrare non potuit, sed suum potius objicit „ veritati: nec quod in eis, sed quod in seipso velut pro eis invenit, opponit. „

rum, et Theologice falsum (1).

917. Ad primum neg. min. nam, quod Deus sic revelaverit, constat nobis ex Ecclesia proponente, si enim, ut Lockius ait (2), ratione constare deberet, an res de qua disputatur, sit revelata, necne, jam nemo crederet, nisi ratione ductus, adeoque id solum crederet quod ipse putaret esse a Deo revelatum: quod autem ipse putaret, non esset infallibile; quisque enim in iis quae per se evidentia non sunt, falli potest: itaque nemo posset esse infallibiliter certus, quod Deus revelavit; nulla igitur esset omnino certa revelatio, adeoque nulla fides, nulla revelata religio (3). Non ideo tamen imprudenter credimus: nam licet mysteria fidei in speciali non sint visa, sed credita, sunt tamen evidenter credibilia ex argumentis extrinsecis, quae vide apud S. Thomam 2. con. Gen. c. 6.

918. Ad secundum dicimus. Sacros Doctores aliquando ratiotionibus naturalibus uti, non quidem ad probandum ea quae sunt fidei, sed vel tamquam argumentis extrinsecis, et probabilibus (4), vel ad ipsam fidem defendendam ab iis qui eam impugnant (5).

---

(1) Hac autem in re prae oculis est habenda S. Thomae animadversio Opusc. 9. „ Multum, *inquit*, nocet, talia quae ad pietatis doctrinam non spectant, vel asserere, „ vel negare, quasi pertinentia ad sacram doctrinam... Quod autem obsit, manifestat „ Augustinus in 1. super Gen. ad litt. (c. 19. n. 39.) *Turpe est*, inquit, *nimis*, *et* „ *periculosum*, *ac maxime cavendum*; *ut Christianum de his rebus quasi secun-* „ *dum Christianas literas loquentem*, *ita delirare quilibet infidelis audiat*, *ut* „ *quemadmodum dicitur*, *toto caelo aberrare conspiciens*, *risum tenere vix pos-* „ *sit*. *Et non molestum est*, *quod errans homo videatur*: *sed quod auctores no-* „ *stri ab eis qui foris sunt*, *talia sensisse creduntur*: *et cum magno eorum exitio*, „ *de quorum salute satagimus*, *tamquam indocti reprehenduntur*, *et respuuntur*. „ Unde mihi videtur tutius esse, ut haec quae Philosophi communes senserunt, et no- „ strae fidei non repugnant, nec sic asserenda, ut dogmata fidei, licet aliquando sub „ nomine Philosophorum introducantur; neque sic esse neganda, tamquam fidei con- „ traria, ne sapientibus hujus mundi contemnendi doctrinam fidei occasio praebeatur. „ Quare cavendum, ne quis affirmet, propositionem aliquam philosophicam pertinere ad fidem, vel a fide esse alienam, nisi constet de Ecclesiae judicio.

(2) Essai etc. l. 4. q. 18. §. 10.

(3) Confer. Valsecchius *De' fondamenti della Religione ec*. l. 3. p. 3. c. 1. § 3. sqq. ubi ex testimonio P. Coste heterodoxi in Diss. ad Opus Lockii *de Christianismo rationabili* ostendit, haereticos protestantes vi suorum principiorum, quibus statuunt non esse audiendam Ecclesiam, sed tantummodo Sacram Scripturam, prout ab unoquoque per spiritum privatum intelligitur, viam aperire libertati cogitandi, et universis erroribus usque ad ipsam impietatem.

(4) Adeatur S. Thomas 1. p. q. 1. a. 8. et 1. con. Gen c. 8.

(5) Idem S. Thomas Opusc. 3. con. Graecos, Armenos, et Saracenos, ad Cantorem Antiochenum, ipsum instruens, sic habet c. 2. „ De hoc primo admonere te volo, „ quod in disputationibus contra infideles de articulis fidei, non ad hoc conari debes, „ ut fidem rationibus necessariis probes. Hoc enim sublimitati fidei derogaret, cujus „ veritates non solum humanas mentes, sed etiam Angelorum excedunt. A nobis au- „ tem creduntur, quia ab ipso Deo revelatae. Quia tamen quod a summa Veritate „ procedit, falsum esse non potest; nec necessaria ratione impugnari valet, quod fal-

Argumentis autem deductis ex Sacris fontibus utuntur tamquam propriis (1).

919. Ad tertium respondemus, principium illud intelligi debere de iis quae sunt eadem uni tertio re, et ratione. In divinis autem licet Pater, et Filius, et Spiritus Sanctus sint idem re in natura, differunt tamen per rationes oppositas, per quas Personae distincte constituuntur.

ARTICULUS II.

Utrum sensus sit legitimum criterium in rebus sensibilibus.

920. Videtur negandum, I. quia veritas ad sensum non spectat, sed ad mentem, cujus est objectum. Sensum ergo nullo modo possunt esse criterium veritatis.

921. II. Multa sensibilia a sensibus non discernuntur, ut duo grana tritici, vel arenae, quae tamen discerni possunt ab intellectu. Is ergo in sensibilium dijudicatione, non ad sensus

---

, sum non est, fides nostra, necessariis rationibus, sicut probari non potest, quia ,, humanam mentem excedit; ita improbari necessaria ratione non potest propter sui ,, veritatem. Ad hoc igitur debet tendere Christiani disputatoris intentio in Articulis ,, fidei, non ut fidem probet, sed ut fidem defendat. Unde et B. Petrus non dicit (Epist. ,, I. c. 3. v. 15.) *parati semper ad probationem*, sed *ad satisfactionem*: ut scilicet ,, *rationabiliter* ostendatur non esse falsum, quod fides catholica confitetur. ,,

(1) S. Thomas Quodl. 4. a. 18. quaerens, *utrum determinationes Theologicae debeant fieri auctoritate, vel ratione*, egregie respondet: ,, Dicendum, quod quilibet ,, actus exequendus est, secundum quod convenit ad suum finem. Disputatio autem ad ,, duplicem finem potest ordinari. Quaedam enim disputatio ordinatur ad removendum ,, dubitationem, an ita sit, et in tali disputatione theologica maxime utendum est au- ,, ctoritatibus, quas recipiunt illi, cum quibus disputatur, puta si cum Judaeis dis- ,, putetur, oportet inducere auctoritates veteris Testamenti. Si cum Manichaeis qui ,, vetus Testamentum respuunt, oportet uti solum auctoritatibus novi Testamenti. Si ,, autem cum Schismaticis qui recipiunt vetus, et novum Testamentum, non autem ,, doctrinam Sanctorum nostrorum, sicut sunt Graeci, oportet cum eis disputare ex ,, auctoritatibus novi, vel veteris Testamenti, et illorum Doctorum quos ipsi reci- ,, piunt. Si autem nullam auctoritatem recipiunt, oportet ad eos convincendos, ad ra- ,, tiones naturales confugere. Quaedam vero disputatio est magistralis in scholis non ,, ad removendum errorem, sed ad instruendum auditores, ut inducantur ad intelle- ,, ctum veritatis, quam intendit; et tunc oportet rationibus inniti *(deductis scilicet* ,, *ex principiis fidei)* investigantibus veritatis radicem, et facientibus scire *(nempe* ,, *Teologice)* quomodo sit verum quod dicitur: alioquin si nudis auctoritatibus ma- ,, gister quaestionem determinet, certificabitur quidem auditor, quod ita est, sed ni- ,, hil scientiae, vel intellectus acquiret, sed vacuus abscedet. ,, Atque haec quidem ratio est, quare postremis hisce temporibus Sacrae Theologiae auditores plerique a scholis discendant ferme jejuni praestantissimae facultatis, quia cum eorum magistri toti sint in describendis auctoritatibus Scripturae, Conciliorum, et Patrum, quas apud tractatores Controversiarum adversus haereticos inveniunt, discipuli qui eas auctoritates memoriae defixas retinere nequeunt, scientiae remanent omnino expertes.

tamquam ad regulam, sed ad aliquod aliud criterium debet se convertere.

Propositio. *In rebus sensibilibus evidentia sensuum est criterium veritatis circa propria sensibilia, modo sensus sint recte dispositi, et omnia impedimenta removeantur.*

922. Ita S. Thomas (1). Prob. Si evidentia sensuum non posset esse criterium veritatis in rebus sensibilibus, etiam cum sensus sunt recte dispositi, et minime impediti, nulla posset esse scientia de rebus naturalibus, de quibus non aliter quam per sensus judicare possumus: aliunde sensus recte dispositi, et nullo obstante impedimento, numquam falluntur circa propria sensibilia, ut supra dictum est (2). Igitur evidentia sensuum etc. (3).

923. Ad primum dist. ant. veritas ad sensum non spectat principaliter, conc. ministerialiter, nego. Cum sensus sit veluti nuncius, et minister mentis, praecipue circa cognitionem rerum sensibilium; non ita ponimus, evidentiam sensus esse criterium veritatis, ut veritas in sensu consistat, sed ita ut mens utendo hujusmodi evidentia, de rebus sensibilibus verum proferre judicium possit. Ut autem feramus judicium, omnia sunt accurate consideranda, quibus expensis, si evidentia sensus plane faverit, tunc plane illi standum est (4).

---

(1) Opusc. 70. q. 5. a. 2. „ Quandoque, *ait*, proprietates, et accidentia rei, „ quae sensu demonstrantur, sufficienter exprimunt naturam rei, et tunc oportet, quod „ judicium de re vera, quod facit intellectus, conformetur his quae sensus demonstrat „ de re: et hujusmodi sunt omnes res naturales quae sunt determinatae ad materiam „ sensibilem; et ideo in scientia naturali terminari debet cognitio ad sensum, ut sci- „ licet hoc modo judicemus de rebus, naturalibus, secundum quod sensus eas demon- „ strat. Et qui sensum negligit in naturalibus, incidit in errorem.

(2) §. 761.

(3) In hanc rem praeclare Tertullianus l. de an. c. 17. „ Quid agis, inquit, Aca- „ demice procacissime? totum vitae statum evertis, omnem naturae ordinem turbas, „ ipsius Dei providentiam excaecas, qui in cunctis operibus suis intelligendis, incolen- „ dis, dispensandis, fruendisque fallaces, et mendaces dominos praefecerit sensus. An „ non istis universa conditio subministratur? An non per istos secunda quoque mundi „ instructio accessit, tot artes, tot ingenia, tot studia, negotia, officia, commercia, „ remedia, consiglia, solatia, victus, cultus, ornatusque? omnia totum vitae sapo- „ rem condierunt, dum per hos sensus solus omnium homo animal ratione dignoscitur „ intelligentiae capax, et ipsius Academiae. „ Persequitur, atque ostendit, nutare et ipsam Catholicam fidem, si nulla habenda sit ratio evidentiae sensuum: nam et fides ex auditu.

(4) Quare Aristoteles 8. Phys. c. 3. agens de motu: „ Universa, *inquit*, censere, „ quiescere, et hujusce rei quaerere rationem, ipsum posthabendo sensum, imbecil- „ litas est profecto mentis, ac hebetudo. „ Et lib. 2. Analytic. c. 28. „ Ex ipsa expe- „ rientia *(quae utique sensibus nititur)* proficiscuntur omnis artis et scientiae prin- „ cipia: artis quidem, si ad eas res pertineant, quae oriuntur, et occidunt: scientiae „ autem, si ad ea quae eadem semper sine ulla mutatione permanent. „

924. Ad secundum dicimus, pleraque esse, quae licet uno sensu discerni non possint, discernuntur tamen, si alius sensus adhibeatur (1); quaedam etiam ab uno eodemque sensu, si instrumento aliquo perficiatur, discerni possunt: atque ita oculus, si microscopio armetur, sensibilem inter duo grana tritici, vel arenae diversitatem videbit.

ARTICULUS III.

Utrum evidentia, et perspicuitas sint legitimum criterium pro rebus intelligibilibus.

925. Videtur negandum, I. quia evidentia, et perspicuitas reperiri cum falsitate possunt: nam multoties ea quae sunt falsa, nonnullis apparent evidentia. Ergo.

926. II. Si evidentia, et perspicuitas essent veritatis criterium vel de hoc certi essemus, vel secus. Si alterum dicatur, jam constituitur incertum veritatis criterium, adeoque non erit criterium, quod est certa regula dignoscendi verum. Si primum, opus erit adsignare, quare certi simus de hujusmodi criterio, proindeque nec ipsum erit criterium; quomodo enim regula potest esse quod indiget alia regula, ut regula esse possit?

Propositio. *Evidentia intellectus est in rebus intelligibilibus legitimum veritatis criterium.*

927. Prob. In eo constitui debet criterium veritatis pro rebus intelligibilibus, per quod earum veritas intellectui manifestatur. Atqui hujusmodi est evidentia intellectus revera talis (2);

---

(1) „ Si eminus (inquit Macrobius l. 7. Saturn. c. 14) pomi quod malum dicitur, „ figura visatur, non omni modo id malum est; potuit enim ex aliqua materia fingi „ mali similitudo. Advocandus est igitur sensus alter, ut odor judicet. Sed potuit in- „ ter congeriem malorum positum, auram odoris ipsius concepisse: hic tactus consulendus est, qui potest de pondere judicare. Sed metus est, ne et ipse fallatur, si „ fallax opifex materiam, quae pomi pondus imitaretur elegit. Confugiendum est igi- „ tur ad saporem, qui si formae consentiat, malum esse nulla dubitatio est. „

(2) Quaenam sit evidentia re vera talis, operosius est inquirendum; plerique enim dum patentes errores defendunt, evidentia se duci clamant. Cartesius Medit. 4 *Omnis*, inquit, *clara et distincta perceptio necessario Deum habet auctorem, Deum*, inquam, *illum summe perfectum, quem fallacem esse repugnat, ideoque procul dubio est vera.* Haec autem ratio licet vera sit de facultate percipiendi, et de lumine intellectuali; utrumque enim immediate a Deo est; nihilominus falsam esse constat, si de ipso actu percipiendi intelligatur. Nam Deus ad operationes nostras concurrit ut caussa universalis, defectus autem operationum non caussae universali, sed particulari tribuuntur.

haec enim aliud non est, quam vivida quaedam lux, quae intellectum illuminat, ut cognoscere possit, attributum convenire, vel repugnare subjecto: quapropter S. Thomas (1) ait: *Lumen, secundum quod pertinet ad intellectum, nihil aliud est, quam quaedam manifestatio veritatis;* ideoque fieri non potest, ut mens veritatem evidenter propositam respuat. Evidentia igitur etc.

928. Ad primum dicimus, evidentiam apparentem posse cum falsitate conjungi, numquam vero evidentiam revera talem.

929. Ad secundum dicendum, lucem non indigere alterius lucis, ut videatur; et eodem modo nec evidentia intellectus indiget alterius evidentiae, ut sit veritatis criterium.

ARTICULUS IV.

Utrum auctoritas humana constitui possit veritatis criterium.

930. Videtur constitui non posse, I. quia ut ait S. Augustinus (2), *humana auctoritas plerumque fallit.*

931. II. Quia, ut docet S. Thomas (3) *locus ab auctoritate quae fundatur super ratione humana, est infirmissimus.*

Antonius Genuensis Art· Log. Crit. l. 3· c. 3. § 9. ut veram ab apparente evidentia discernat, ad duos judicea appellat, ad conscientiam pacatam, et ab omni affectu liberam, et ad sensum optimorum communem. Sed rem non conficit. Nam sensus optimorum communis in rebus intelligibilibus, non omnimodam certitudinem, quam metapyhsicam vocant, sed moralem constituit; nos autem de criterio inquirimus, quo de veritate simus omnino certi. Multi quoque sunt, qui turpiter errant, cum credant, se pacato animo judicare, ob solum veritatis amorem.

Melius Malebrancius l. 1. de inq. ver. c. 3· §. 4. arbitratur, propositiones illas esse evidenter veras, quae sine interno quodam animi cruciatu negari, non possunt. Sed neque id sufficit; plurimi enim ita praejudiciis suis sunt implicati, ut de illis vel minimum dubitari, absque interno animi cruciatu non patiantur.

Itaque dicimus cum S. Thoma 1. p. q. 82· a. 1. ex propositionibus quasdam esse per se notas, quae prima principia, et axiomata vocari solent; quasdam vero esse, quae ex illis principiis per demonstrationem deducuntur, quae theoremata dici possent. Propositiones autem per se notae non solum in seipsis, sed etiam nobis, illae sunt, in quibus attributum. sive praedicatum est in ratione subjecti, et ex sola perceptione terminorum cognoscitur, attributum contineri in subjecto, vel ei esse contrarium (Vide S. Thom· 1. Poster. lect. 5. et lect. 19.). Theoremata vero sunt, quae deducuntur ex hujusmodi propositionibus per se notis, et cum ipsis necessariam connexionem habent. Quoties ergo mens cognoscit, attributum esse in ratione subjecti, ut in hac propositione: omne totum est majus sua parte; tunc habetur vera evidentia, cui mens non potest refragari. Et similiter quoties mens cognoscit, propositionem aliquam necessario deduci ex propositionibus per se notis, ut in hac propositione: omnis trianguli tres anguli sunt duobus rectis aequales; itaut propositio illa non possit esse falsa, nisi sint falsae propositiones per se notae; tunc etiam habetur vera evidentia, et omnimoda certitudo.

(1) I. p. q. 106. a 1. (2) L. 2. de Ord· c. 9.
(3) I. p. q. I. a. 8. ad 2.

935. Prob. 4. p. Res historicae, et aliae quae ab humana fide pendent, non aliter sciri possunt, nisi quia ab Auctoribus fide dignis referuntur; neque enim alia superest via ad ea scienda quae oculis nostris non vidimus. Standum igitur est auctoritati dicentium, si fide sint digni.

936. Quod autem haec auctoritas certitudinem moralem numquam excedat, compertum est; nititur enim testimonio humano, quod est fallibile. Et per haec patet solutio ad objecta.

QUAESTIO XXV.

De Arte Critica.

937. Postquam de Criterio diximus, restat agendum de Critice. Est autem Critices (1) *ars de aliorum scriptis judicandi;* pracipue vero judicii ferendi de factis ad historiam pertinentibus; item discernendi Scriptorum opera sincera a suppositis, et in sinceris operibus emendandi loca corrupta; itemque interpretandi (2). Quare tria sunt munera artis criticae, dijudicatio, emendatio, interpretatio. Artis igitur criticae 1. exponemus utilitatem; 2. historiam; 3. agemus de critice propositionum historicarum, et de requisitis, ut narratio historica sit fide digna; 4. regulas dabimus, quibus scripta genuina a suppositis discernantur; 5. quaeremus de emendatione librorum, an fieri debeat ex Manuscriptis; 6. de interpretatione tractabimus.

ARTICULUS I.

Utrum ars critica utilis sit.

938. Videtur ars critica non solum esse inutilis, sed etiam noxia, I. quia si utilis foret, illam Ecclesiae Patres minime ne-

---

(1) Derivatur a verbo κρίνω, judico, accuso, condemno, secerno. Est Philologiae pars. Philologia autem est *eruditio varia*, ut ipsam appellat Svetonius in Augusto c. 89. Dicitur etiam pars Grammaticae nobilior, quatenus non modo veros Librorum auctores inquirit, sed etiam virga censoria errata notat, et sugillat. Conferatur Walchius Hist. Crit. Ling. Lat. in Prolegom. § 3. et 8. Hinc censores aliorum operum dicti sunt Critici. Ad Logicam referri Critices potest, qua ratione regulas praestat, quibus recte judicemus de factis, et scriptis.

(2) Joan. Cleric. de Arte crit. in Praefat. Criticen definit *artem intelligendorum veterum Scriptorum sive numeris adstricta, sive soluta oratione utentium: et dignoscendi, quaenam eorum genuina scripta sint, quae spuria.* Quae quidam definitio non satis explicat naturam Critices; haec enim non solum scripta veterum ad examen revocat, sed etiam recentiorum. Insuper Clericus praetermittit facta historica, de quibus judicium ferre ad Criticen pertinet.

glexissent. Neglexerunt autem, ut inter alios Clericus (1) affirmat. Ergo.

939. II. Ex quo usus critices invaluit, gravissima damna Religio Catholica passa est, revocatis in dubium certissimis historiae Sacrae monumentis, et plurium Canonicorum Scripturae Sanctae librorum authenticitate negata.

940. III. Multa quae ad pietatem conferunt, a criticis in dubium vocata sunt; praesertim circa plurima Sanctorum Acta, quae fovendae pietati inserviebant. Potius igitur noxia, quam utilis ars critica dicenda est.

Propositio. *Ars critica non solum Ecclesiae, sed et Reipublicae, magnae est utilitatis.*

941. Prob. Ad Ecclesiae, ac Reipublicae utilitatem plurimum confert, quod facta historica a falsitate, et obscuritate vindicentur, quod genuina Auctorum cum sacrorum, tum profanorum opera a suppositis discernantur, quod loca corrupta emendentur, quod congrua librorum, et auctorum interpretatio fiat; ita enim Sacrae Doctrinae (2), ceterisque scientiis, et artibus (3) magna lux affulget. Atqui haec omnia Arte critica praestantur, ut dictum est (4). Ars igitur critica et Ecclesiae, et Reipublicae utilis est.

942. Ad primum negamus, Ecclesiae Patres fuisse critices expertes; quis enim affirmabit, Origenem sine critices subsidio potuisse Bibliorum editiones emendatas curare? Quis dixerit, Dionysium Alexand. (5), Hieronymum (6), Augustinum (7) critices leges ignorasse? Quod si quae sunt in Ecclesiae Patribus, quae criticis recentioribus non placent, non ideo ignoratae critices accu-

---

(1) Art. Log. Crit. p. 2. sect. I. c. 17.

(2) Vide S. August. l. 2. de Doct. Christ. c. 28. ubi ostendit, historiam *plurimum nos adjuvare ad sanctos libros intelligendos... nam et per Olympiadas, et per Consulum nomina multa saepe quaeruntur a nobis etc.*

(3) Equidem scientiae et artes ex veterum Scriptorum operibus genuinis, et emendatis, satis magnum accipiunt praesidium: nec minus juvantur ex translatione accurata veterum Graecorum librorum in linguam Latinam.

(4) § 937.

(5) Vide Euseb. l. 7. Hist. c. 25. et Adnot. Valesii ita scribentis: *Ex hoc loco apparet, quantopere in critica exercitatus fuerit Dionysius Alexandrinus. Quippe proprium est Critici, de Scriptis veterum judicare, et quod verum est, ac germanum, quod spurium, ac subditicum opus sit, discernere.*

(6) Confer Praefat. in lib. Reg. et l. adv. Vigilantium, ubi ipsum reprehendit, quod librum apocryphum sub nomine Esdrae ei proposuerit.

(7) Lib. 15. de Civ. c. 23. ,, Omittamus, *inquit*, earum Scripturarum fabulas, ,, quae apocryphae nuncupantur, eo quod earum occulta origo non claruit patribus, a ,, quibus usque ad nos auctoritas veracium Scripturarum certissima, et notissima suc- ,, cessione pervenit ,,. Qua quidem ratione librum Enocho tributum, reputat apocryphum.

sandi sunt; nam et in ipsis criticis recentioribus qui praestantissimi habentur, multa sunt, quae aliis non placent (1).

943. Ad secundum dicendum, damna illa ex abusu critices provenisse (2). Nulla autem res est, quamlibet utilis, qua impii homines abuti non possint.

944. Ad tertium respondemus, pietatem falsitate non esse fovendam: quare si quae aperte falsa sunt, rejici debent, etiamsi pietatem redoleant, adhibenda tamen prudentia est, ne simplices scandalum patiantur. Si quae autem hujusmodi res dubiae sunt, non continuo rejici debent cum pietatis dispendio (3).

ARTICULUS II.

Utrum ars critica quolibet seculo culta fuerit.

945. Videtur negandum, I. quidem quia ante seculum proxime elapsum Opera Patrum, et aliorum Scriptorum perturbata undique erant, ita ut discerni vix possent genuina a suppositis; idque potissimum Monachorum sive inscitia, sive fraude in describendis mendacibus Codicibus.

946. II. Acta quoque SS. Martyrum, et historia aliorum Sanctorum adeo misere jacebant ante idem postremum seculum, ut innumeris fabulis permixta essent.

947. III. Praeterea Sacri Codices ad haec usque tempora plurimas vicissitudines subierunt, neque hactenus eorum editio curata est omni prorsus errore vacans.

Propositio. *Quolibet Ecclesiae seculo (4) egregii fuere artis criticae cultores.*

948. Prob. Artis criticae munera potissima sunt, secernere

---

(1) Vide Honoratum a S. Maria Animad. in regul. et usum Crit. Diss. 2.

(2) Confer eumd. Honorat ib. Dissert. 6. § 1. Certe si Criticos heterodoxos hujus, et superioris seculi consulas, praesertim Blondellum, Dallaeum, Jurium, Clericum etc. omnis eorum usus Critices ad Catholicam Religionem impugnandam collineat. Ad rem apposite Mabillonius de Stud. Monast. p. 2. c. 13. „ Impudentes, *inquit*, isti irrupto„ res (quemadmodum ipsos S. Bernardus ser. 62. in Cant. n. 5. indigitat) tantum ab„ est, ut veritatem semel assequantur, ut potius ab ea longe arceantur et in cimme„ rias illas caligines misere delabantur, in quibus nihil ipsorum mentibus, praeter „ falsitatem, atque mendacium occurrit. Postremo nil citius ad divinae fidei amissio„ nem conducit, quam ipsam curiose nimis, criticeque velle discutere. Hujuscemodi „ farinae viros ad unguem expressit S. Hilarius Pictavorum Antistes, cum dixit lib. 2. „ ad Constant. n. 5. *Dum in verbis pugna est, dum in novitatibus quaestio est, dum „ de ambiguis occasio est, dum de Auctoribus querela est, dum in consensu dif„ ficultas est, dum alter alteri anathema esse coepit, prope jam nemo Christi est* „.

(3) Vide Tillemontium Tom. I. in Praefat.

(4) De studio artis criticae ante Christum natum, non magna lis est. Nam si de Judaeis loquamur, dubitare, nemo potest, quin illis specialis cura fuerit de Sacris Scri-

genuina opera a suppositis, et incorrupta ad interpositis, verosque Scriptorum sensus interpretari, ut supra dictum est (1). At qui quolibet Ecclesiae seculo viri egregii exstitere haec praestantes. Ac de primo quidem seculo compertum est, pseudo doctores, et haereticos ejus aetatis non una ratione depravasse Scripturas veteris, Novique Testamenti (2). Has autem fraudes Apostolici viri deprehenderunt, utque alii deprehenderent, auctores fuerunt (3).

---

plurarum libris in Canonem recensendis, excludendisque ceteris, quorum divina non esset auctoritas. Vide S. Hieronym. in Prol. Galeato, et in epist. ad Paulinum. Expositionem quoque Sacrae Scripturae ad Scribas, et Pharisaeos pertinuisse Christus ipse testatus est, cum ait Matth. 23. v. 2. sq. *Super cathedram Moysi sederunt Scribae, et Pharisaei. Omnia ergo quaecumque dixerint vobis, servate, et facite.* Haec autem sine aliqua critices arte fieri minime poterant. De Ethnicis sapientibus non admodum solliciti sumus; nam eorum Critices potissimum exercebatur in ferendo de carminibus judicio, utrum essent ad Grammaticae regulas accommodata; quamquam progressus deinde fecerit studio praesertim Aristarchi, Varronis, aliorumque, inter quos Dio Chrysostomus Orat. 3. de Homero, principem locum tribuit Aristoteli. Vide Vossium in Arist. l. 1. c. 6. (1) § 937.

(2) Huc spectant quae habet S. Petrus epist. 2. c. 3. v. 16. ubi loquens de Epistolis S. Pauli, ait, in iis esse *quaedam difficilia intellectu, quae indocti, et instabiles depravant, sicut et ceteras Scripturas, ad suam ipsorum perditionem.*

(3). Joannes Clericus epist. 4. Crit. adversus veterum Patrum doctrinam insurgens, eorum auctoritatem elevare posse credit ex eo quod *potuerunt facile esse inter hujusmodi homines* (quos S. Paulus castigat) *qui doctrinam Apostolicam adulterarent, immo vero fuerunt, viventibus ipsis Apostolis.... Fuere, ut sunt semper, homines etiam minime mali, sed exiguo judicio, qui et audita, et lecta male intelligere potuerunt, et quasi Apostolica dogmata errores suos propagare.* Hinc autem infert: ,, Fateamur oportet, post Apostolos qui ex institutione ipsa Christi, et Divino afflatu ,, in omnem veritatem docti fuerant, et Apostolicos aliquot viros caelestium illorum ,, donorum participes.... Theologiam Christianam non modo non satis commodo ordine ,, traditam fuisse, sed ne satis quidem plene, ac perspicue. Viri boni videntur tunc ,, temporis in notionibus obscurioribus acquievisse.... Cum linguae Hebraicae, sacrae- ,, que criticae non essent periti. Vetus, et Novum Testamentum... non satis commo- ,, de interpretabantur, et passim torquebant ,, Animadverte quam egregius Logicus Clericus fuerit. Quis enim in Logica tyro est, qui in illius verbis paralogismos non videat? Potuerunt esse qui doctrinam Apostolicam vel ex malitia, vel ex imperitia adulterarent. Quidam, etiam fuere, qui tantum facinus aggressi sunt, viventibus Apostolis: igitur nemo praeter aliquos Apostolicos viros caelestium donorum participes, puritatem doctrinae Evangelicae prima illa aetate servavit. Ecquaenam consequutio haec est a potentia, ut ajunt, ad actum, a particulari ad universale? Sed linguae Hebraicae illi erant imperiti. Unde id rescivit Clericus? Mirum! Bellum ii gerebant potissimum cum Hebraeis, quos infensissimos ubique habebant hostes. Quis crediderit, imperitos Hebraicae linguae cum Hebraeis manus conseruisse? At Criticam Sacram illi ignorabant. Immo vero apprime callebant. Nam si tunc temporis indocti, et instabiles depravabant Scripturas, vel fuit qui eas depravationes deprehenderet, emendaretque, vel nemo talis fuit. Si fuit, ut certe fuere plurimi, hi sane Critices debebant esse periti, qua eas depravationes agnoscerent, atque corrigerent. Si vero nemo fuisset talis; igitur universi depravatas Scripturas tamquam veras essent amplexi: universi proinde in errorem essent prolapsi. Periisset ergo Ecclesia, vel ipsis viventibus Apostolis: nam S. Joannes Evangelista obiit anno centesimo primo, ex Chronologia Panvinii, sive anno centesimo tertio, ex supputatione Eusebii in Chronico, ubi animadvertit ex S. Irenaeo, Joannem Apostolum usque ad Trajani tempora permansisse: Trajanus autem ex eodem Eusebio ib. regnare coepit anno 101. sive, ut Panvinius statuit, anno

Itaque arte critica fuerunt instructi, sine qua haec praestare minime potuissent.

949. Secundo seculo floruere S. Justinus Maryr (1), Tatianus (2), Hegesippus (3), Irenaeus (4) quibus adjungi possunt Judaeus

---

99. Quod si Ecclesia tunc temporis periisset in universis qui in errores essent prolapsi (quomodo enim Ecclesia stare potest cum depravatione doctrinae?) cur Christus discipulis promisit, se daturum Paraclitum, *ut maneret cum illis in aeternum?* Cur S. Irenaeus qui vergente secundo seculo floruit, l. 1. adv. haer. c. 10. scripsit: *Ecclesia per universum orbem usque ad extremos terrae fines dispersa, Fidem eam ab Apostolis, eorumque Discipulis acceptam... summo studio, et cura, perinde atque unam domum incolens conservat... Quamvis enim dispares inter se mundi linguae sunt; una tamen, et eadem est Traditionis vis. Ac neque hae quae in Germaniis sitae sunt Ecclesiae aliter credunt, aut aliter tradunt; nec quae in Hispaniis, aut Galliis, aut in Oriente, aut in Ægypto etc.?* Potuissentne Ecclesiae adeo inter se dissitae in una eademque Fide convenire, si adhuc viventibus Apostolis doctrina fuisset depravata in plerisque omnibus, praeter aliquot Apostolicos viros? Scilicet expectandi erant nuperi Pseudo-reformatores qui Ecclesiae jam collapsae ab Apostolicis temporibus opem ferrent, et Christi doctrinam jam fere ab initio depravatam, ac detortam, puram docerent. Quod si (ut verbis Nazianzeni Orat. 52. utamur) *triginta dumtaxat ab hinc annis* (nos ducentis ferme dicemus) *fides initium sumsit, cum quadringenti jam fere anni* (dicamus nos mille septincentum et amplius anni) *fluxerint, a quo Christus manifestatus est; inane utique tanto tempore fuit Evangelium, inanis etiam fides nostra, frustraque Martyres martyrio perfuncti sunt, et tales tantique Antistites plebi praefuerunt.*

(1) Quam fuerit Justinus Critices peritus colligitur ex ejus Dialogo cum Tryphone, ubi n. 72. ut probet, Judaeos loca quaedam e Scripturis Sanctis recidisse, ac praesertim illum Jeremiae 11. v. 19. *Ego ut Agnus qui portatur ad immolandum etc.* observat, *hunc ex Jeremia locum adhuc nonnulla ex his quae apud Judaeorum Synagogas asservantur, exemplaria, scriptum retinere* Quibus ex verbis patet, quam immerito Barbeyracus c. 2. scribat, Justinum, ut et reliquos veteres Patres *fuisse obnoxios aberrationibus falsae criticae.* Patet etiam, non recte dici posse, Justinum fuisse loquutum de sola interpretatione septuaginta Interpretum relata ad versiones Aquilae, Simmachi, et Theodotionis, minime de Hebraico Textu. Quis enim crediderit, S. Justinum patria Samaritanum, ut ipsemet scribit in dicto Dial. n. 120. et in Apol. 2. n. 15. ignorasse linguam Hebraicam? Quis dixerit, apud Synagogas Judaeorum fuisse servata exemplaria versionis septuaginta Interpretum, et non potius Textum ipsum Hebraicum? Nam et nostris temporibus videmus, in Synagogis Judaeorum asservari Textum Hebraicum hebraice scriptum. Quis denique affirmabit, S. Justinum loquutum fuisse de versione septuaginta Interpretum relata ad versiones Aquilae, Symmachi, et Theodotionis? Nam Aquila, ut S. Epiphanius scribit, claruit sub Adriano Augusto circa annum 129. fuitque natione Ponticus; Justinus autem non multo post annum 114. natus fuit; Dialogum vero cum Triphone habuit, imperante Antonino, hoc est, circa annum 140 ut colligunt Maurini PP. in Praef. p. 3. c. 7. n. 3. quo tempore Aquilae versionem in Synagogis Judaeorum celebrem fuisse, et usu receptam verisimile non est. Symmachus autem claruit sub Septimio Severo an. 193. et Theodotion sub Severo an. 200. hoc est post mortem S. Justini, qui martyrio coronatus fuit anno circiter 168.

(2) Tatiani opus est Oratio adversus Graecos ad calcem Opp. S. Justini, inscripta: *quod nihil eorum quibus gloriantur studiorum, apud ipsos natum; sed omnia a Barbaris inventa sunt.* Quod certe opus sine magno Critice usu confici non potuit.

(3) Edidit Hegesippus Historiam 5. libris distinctam a Passione Domini ad sua usque tempora, qua usus fuit Eusebius, qui nobis ejus fragmenta reliquit.

(4) Adversus S. Irenaeum Clericus loc. cit. impie, et mala fide blaterat. Impie quidem, cum ipsum non pudet, Martyrem inclytum, discipulum S. Polycarpi, qui Joan-

Aquila, et Symmachus, ac Theodotion, qui licet haeresi infecti, operam dedere adornandis novis Scripturae versionibus.

950. Tertio Ecclesiae seculo illustres fuere Clemens Alexandrinus (1), Tertullianus (2), Origenes (3), Julius Africa-

---

nem Apostolum audivit, comparare eum Luthero, et Calvino. *Sane*, inquit, *timerem, ne dissimulationis insimularer, aut iniquitatis, si laudarem in Irenaeo, quae spernerem in Luthero, vel Calvino, aut vicissim.* Rursus postponere illum audet Grotio, et Hammondo· *Si exempli caussa Justinum, et Irenaeum cum Grotio, et Hammondo contuleris, priorum te miserebit* Mala autem fide: nam ib. profert judicium Photii de S. Irenaeo Cod. 120. quod *Ecclesiasticorum dogmatum adcuratam veritatem spuriis ratiocinationibus adulteravit.* Quod tamen Photius non dicit, sed post recensitos Irenaei libros adversus haereses: „ Plura, *inquit*, Divini Irenaei et „ varia, et alia conscripta, et Epistolae feruntur: etsi in aliquibus ipsorum secun„ dum Ecclesiastica dogmata veritas exquisita adulterinis ratiocinationibus fucari vi„ dentur; quod oportet significasse. „ Quod ergo Photius de suppositis Irenaeo operibus dicit, id Clericus mentiens attribuit genuinis operibus Sancti Martyris.

(1) Etsi Clementis Alexand. opera aliquibus erroribus sint notata; quapropter a Gelasio R. P. apocryphis accensentur; non ideo tamen censuram merentur, quam illis inurit Clericus loc. cit. ubi de Clemente Alex. et Eusebio Caesariensi loquens: „ prae„ stare, *inquit*, ab iis Philosophos numquam lectos fuisse, qui Theologiam Christia„ nam admixtione Philosophiae ethnicae corrumpitur. „ Quae autem haec corruptio est? non enim Theologia Christiana corrumpitur, nisi errores admisceantur: cum autem ad revincendos Ethnicorum errores, constituendaque Religionis Cristianae dogmata, Philosophia in obsequium Fidei ut ancilla vocatur (quod Clemens intendit), nulla est Theologiae Christianae corruptio. Anne Clericus affirmabit, Theologiam Christianam corruptam esse ex Critices, et Grammaticae subsidiis, quarum ope, ut ipse ib. ait *incertis traditionibus Apostolicis non patimur nunc fucum nobis fieri?* Si Critices, et Gramaticae admixtio Theologiam non corrumpit, cur illam corrumpet Philosophiae admixtio? Integra, si ut Hieronymus ait l. de Script. Eccl. c. 38. Clementis *feruntur insignia volumina plena eruditionis, et eloquentiae, tam de Scripturis divinis, quam de secularis literaturae instrumento;* planum est, quam fuerit Clemens Critices peritus, sine cujus praesidio ea insignia volumina perscribere minime potuisset. Quod si aliquando apocryphos quosdam libros citat, quemadmodum Tillemontius advertit in Clem. art. 5. ut Epistolam Barnabae, et librum Pastoris, non illos citat tamquam indubiae fidei, immo aliquando opus Barnabae, suppresso nomine, impugnat. Vide Cotelerium in Notis ad eam epist. et ad S. Hermae Pastorem.

(2) Confer Tertull. l. 4. con. Marc. c. 4. ubi ex Criticae regulis probat, S. Lucae Evangelium a Marcione impie fuisse corruptum.

(3) Nec Clericus ipse negat, Origenem operam dedisse addiscendae linguae Hebraicae. Nihilominus addit epist. 4. Crit. cit. ipsum, et S. Hieronymum *nescivisse eam in rem subsidiis quae habebant uti, nec iis quae norant, multum usos fuisse*· Si quis Clericum interroget, qua ratione id probet, respondet: „ Vigebant iis temporibus lingua „ Syriaca, et Arabica in vicinia Palaestinae, et Ægypti, quae linguae, cum maximi „ essent usus ad intelligendam Hebraicam, debuerunt ab iis edisci, quod tamen factum „ non est. „ Primum quaero, de qua lingua Syriaca, et Arabica loquatur Clericus. Si de illis, quae vigebant temporibus Origenis, et Hieronymi; ostendere debuisset, eas maximi fuisse usus ad intelligendam linguam Hebraicam; ut enim in Ægypto magna fuit linguae mutatio sub Ptolemaeis, ita et in Syria sub Seleuco, et Antiochis. Si autem loquitur de linguis Syriaca, et Arabica, quas modo Syri et Arabes adhibent, quis nescit, eas linguas ortas esse ex aliarum linguarum commixtione, praesertim Arameam, sive nuperam Syriacam ex commixtione Graecae, Persicae, et Arabicae linguae? Deinde si quis petat, unde Clericus probet, Origenem, et S. Hieronymum

nus (1) Serapio (2), Dionysius Alexandrinus (3); qui quidem adeo critices disciplina praestiterunt, praecipue Origenes, ut ceteros posteriores criticos longo intervallo superent (4).

951. Ad seculum quartum pertinent Eusebius Caesariensis (5), S. Athanasius (6), S. Hilarius (7), S. Basilius (8), S. Am-

---

Syriacam, et Arabicam veteres nescisse, nihil sane habebit quod respondeat. Nos autem de Origene quidem producimus Eusebii testimonium Hist. l. 6 c. 19. ubi de Origenis in Arabiam profectione, scribit: *Missus ab illis Origenes in Arabiam perrexit.* Tum paulo post de ejus in Palaestina mansione haec habet; *Palaestinam petiit, et Caesareae domicilium fixit. Ubi etiam ab illius Regionis Episcopis rogatus est, ut publice in Ecclesia dissereret, et Divinas Scripturas, tametsi nondum Presbyter ordinatus exponeret.* De alia Origenis in Arabiam profectione, ut cum Beryllo Bostrorum Episcopo congrederetur, vide eumdem Eusebium ib. c. 37. Si in vicinia Palaestinae, et Ægypti vigebant lingua Syriaca, et Arabica, quis dicet, Origenem qui in Arabiam perrexit, et in Palaestina domicilium fixit, et ad populum Caesareae divinas Scripturas exposuit, incognitas omnino habuisse linguas Arabicam, et Syriacam? De Hieronymo autem intelligat Clericus ex ejusdem Hieronymi testimonio in vita Malchi, ipsum adolescentulum moratum in Syria; et ad Chromatium scribentem audiat, ipsum in ea eremi parte habitasse, quae inter Syros, et Saracenos vastum limitem ducit. Praeterea si in vicinia Palaestinae, et Ægypti Syriaca, et Arabica linguae vigebant, nonne verisimile est, Origenem natione Ægyptium, patria Alexandrinum, qui in Palaestina domicilium fixit; et Hieronymum, qui eremum incoluit inter Syros, et Saracenos positam, aliquam saltem utriusque linguae habuisse notitiam; maxime cum ipse Hieronymus in c. 19. Isaiae, et in Epitaphio Paulae scribat, sua aetate fuisse in Ægypto quinque civitates, quae lingua Chananaea, sive Syra utebantur! Sed de Origenis peritia in Arte Critica argumenta luculentissima sunt ejus Tetrapla, Hexapla, et Octapla, nec non Philocalia, ubi de auctoritate, stylo, et interpretatione Scripturarum disseritur.

(1) Scripsit Julius Africanus Chronicorum libros quinque.

(2) Vide Eusebium Hist. l. 6. c. 12. ubi Serapionis libri fragmentum recitat, quo ex artis criticae regulis ostenditur, Evangelium quod sub S. Petri nomine in Rhossensi Paroecia legebatur, opus esse ab haereticis Docitis suppositum.

(3) Vide not. 5. pag 380.

(4) Vide Genebrardi Epist. ad Carolum IX. Galliae Regem, qua ipsi nuncupat Opera Origenis edit. Paris. an 1574. ubi de Hexaplis Origenis: „ Omnia, *inquit*, per „ columnas digessit noster Adamantius, et ut singula singulis verbis responderent, in- „ credibili diligentia accuravit, appositis etiam notis aemulatione Aristarchi, qui Poe- „ ma Homericum magna sua laude, et eruditorum plausu emendasse fertur. Utinam „ autem hacc Originiana Biblia haberemus! Non opus esset novis translationibus, quae „ quotidie sine numero cuduntur. „

(5) Quantus Criticus fuerit Eusebius, plane constat cum ex ejus Chronico, tum ex libris Hist. Eccl. in quibus passim genuina anteriorum Patrum opera a suppositis secernit. Sane posteriores Critici Eusebium ducem perpetuo sequuntur.

(6) Vide ejus Epist. ad Marcellinum.

(7) Confer Hilarii Prologum in lib. Psalm. ubi praeclaras Criticae regulas ad intelligentiam Scripturarum exhibet. Non est autem mirum, si Clericus haereticus Socinianus S. Hilarium, quem Hieronymus Apol. adv. Ruffinum l. 2. appellat *virum eloquentissimum, et contra Arianos Latini sermonis tubam*, contumeliis afficiat loc. cit. cum ait, obscurissime scripsisse, et passim ambiguitatibus laborare, nec tam scripsisse, ut intelligeretur, quam ut vinceret, et gravissimos ictus adversario inferret. Intelligebat enim, quibus armis Hilarius contra Arianos, adeoque contra Socinianos, invictissime pugnarit.

(8) Vide epist. 204 al. 75. n. 5. ubi de Scriptorum judicio hanc egregiam praescribit regulam: „ Iisdem fere praesidiis instructos esse oportet, et qui de scriptis

brosius (1) S. Gregorius Nazianzenus (2), S. Gregorius Nyssenus (3), et ipsi Critica exculti.

952. Quintum seculum praestantissimis emicuit Patribus Chrysostomo (4), Hieronymo (5), Augustino (6), Leone Magno (7), Theodoreto (8), Sulpitio Severo (9), Gelasio Rom. Pontefice (10), Gennadio (11), Prospero (12), Cyrillo Alexandrino (13), arte Critica bene doctis.

953. Venimus ad seculum sextum, a quo litterarum, et Critices sensum optimum corruere coepisse ob Barbarorum incursionem, juniores Critici statuunt. Etsi autem non simus nescii, eru-

---

„ judicat, et qui scribit. Nisi forte de agriculturae operibus non potest judicare qui „ non est agricola; et quid dissonum, consonumve in musicis modis non dignoscet, „ musicae non peritus: statim vero sermonum erit judex, quicumque voluerit. „ Mirum est autem, Tillemontium not. 5. in S. Jo. Bapt. qui aliis Criticae regulas praescribebat, tribuisse Magno Basilio Homiliam in S. Christi Generationem, in qua probatur apocrypha narratio, quam Hieronymus in c. 25. Matth. tamquam fabellam habuit, de Zaccharia scilicet Praecursoris patre interfecto inter Templum, et Altare; maxime cum eam Homiliam quam PP. Maurini tamquam spuriam rejecerunt in Append. T. 2. Opp. S. Basilii, ipse Tillemontius in S. Basil. a. 143. quoad eam partem uti dubiam habuerit.

(1) Instructus Criticae regulis plane fuit Ambrosius. Vide Expositionem in Psal. 118. ser. 9. n. 13. et ser. 17. n. 35. et ser. 22. n. 27. et Enar. in Ps. 37. n. 49.

(2) Vide Orat. 52. ubi egregia docet de interpretatione Scripturarum ad expugnandos haereticos.

(3) Confer ejus Tract. de Psalm. inscriptionibus.

(4) Vide Hom. 1. in Acta, in qua exquisita tradit principia ad adstruendam veritatem factorum historicorum.

(5) Nemo umquam fuit Hieronymo praestantior in Criticis disciplinis, sive spectes ejus criterium in discernendis Operibus in libro de Scriptoribus Ecclesiasticis; sive ejus diligentiam in interpretando Eusebii Chronico, novaque adjectione locupletando; sive in exponendis Sacris Scripturis, quarum Vetus Testamentum ex Hebraeo vertit, ac Novum Graecae fidei restituit; sive in vertendis ex Graeco aliorum scriptis; sive in aliis excitandis ad Scripturarum studia. Ex quo factum putat Simonius, ut ea aetate plures etiam nobiles foeminae, sacrae in Biblia Criticae operam dederint. Quod quidem, si de Paula, et Eustochio, aliisque nonnullis foeminis sermo sit, non diffitemur. Errasse autem Simonium dicimus, eum Hist. Crit. Vet. Test. l. 1. c. 1. putat, Suniam, et Fretelam foeminas fuisse (quo in errore etiam fuit Honoratus a S. Maria Diss. 1. a. 6.): nam ut advertit Martianaeus in Com. Epist. Hieron. ad Suniam, et Fretelam, hi duo milites Getae erant, ut ex ejusdem Epist. contextu patet. Ita aliquando et ipsis Criticis *bonus dormitat Homerus*.

(6) Vide prae ceteris Augustini libros de Doct. Christ.

(7) Vide ejus Epist. ad Turribium Asturicensem c. 15. sq.

(8) Quo criterio usus sit Theodoretus in Haereticarum fabularum opere, et in sermonibus de curandis Graecorum adfectionibus, quisque videt qui legit. In historia item Ecclesiastica diligens criticus exstitit, nisi cum de Theodoro Mopsuesteno agit, cujus partes, et errores aliquando sectatus, postea ejuravit.

(9) Scripsit Sulpitius de Historia Sacra a mundi exordio ad annum Christi 400.

(10) Sub Gelasio in Concilio Romano a LXX. Episcopis libri Sacri, et authentici discreti sunt ab apocryphis. Vide Tom. 4. Bon. edit. Paris. an. 1671. col. 1260. sqq.

(11) Scripsit Gennadius Catalogum illustrium Virorum.

(12) Prosperi est continuatio Chronici Eusebiani, et Hieronymiani ab anno Domini 382. ad annum 448.

(13) Quanta eruditione Cyrillus non modo Divinam Scripturam commentatus fuerit, et adversus Nestorii blasphemias insurrexerit; verum etiam contra Julianum Apostatam scripserit, compertum est ex ejus operibus.

ditionem Criticam ex eo tempore (quae rerum humanarum conditio est) jacturam aliquam passam esse; nihilo tamen minus et sexto, et posterioribus seculis prodiere viri Critici egregii. Itaque sexto seculo floruere in ejusmodi facultate S. Gregorius Magnus (1), Boetius (2), Dionysius Exiguus (3), Cassiodorus (4), aliique (5).

954. Seculo septimo in eadem arte illustres fuere inter ceteros S. Isidorus Hispalensis Episcopus (6), S. Maximus Monachus (7), S. Ildephonsus (8), quibus addendi sunt Patres Sextae Synodi Œcumenicae (9), nec non Auctor Hispanice Collectionis Conciliorum (10).

---

(1) Vide ejus epistolam ad Narsem Comitem lib. 6. Indict. 14. epist. 15. ubi ipsum monet, *ut novis Codicibus passim non credat*, utque Synodi Ephesinae *vetustos omnino Codices requirat*. Additque. *Romani autem Codices multo veriores sunt Graecis: quia nos vestra sicut non acumina, ita nec imposturas habemus*. In S. Gregorio, uti in plerisque aliis Patribus, Bailletus in Adms. 7. nimiam credulitatem agnoscit, quae causa extiterit, cur in diversis factis historicis, a mendacibus hominibus fuerit deceptus. Verum si Bailletus animadvertisset, S. Gregorium in Historiis, quae libris Dialogorum continentur, ob quas potissimum de nimia credulitate accusatur, fidem suam liberasse, quippe ut Gustanvillaeus in Vindiciis Dialog. S. Gregorii observat, eas retulit, prout ab aliis didicerat, ut ipse S. Gregorius in Proemio habet; nae moderatius de tanto Pontifice fuisset loquutus? maxime quia, ut Maurini Patres in Praefat. adnotant n. 11. *Ex his quae gesta refert Gregorius* (in Dialogis), *nonnulla sunt quibus ipse interfuit; alia vero a locupletibus testibus acceperat, nimirum a Sanctissimis Episcopis, fuci prorsus expertibus, ab integerrimae vitae Monachis, aut Monasteriorum Praefectis, a viris nobilibus, et ingenuis*; nimirum ad exactissimae Criticae regulas.

(2) Ex ejusdem Criticae regulis Boetius in Praef. i. de Praedic. vindicat Aristotelis libros Categoriarum.

(3) Inter alia Dionysii Opera recensetur Collectio Canonum, et Decretalium Romanorum Pontificum, de qua Ballarinii in Append. Opp. S. Leonis t. 3. p. 3. c. 1. § 2 ,, Dubitari, *inquiunt*, non potest, quin Dionysii collectio ceteris antiquioribus et di- ,, stinctione Canonum a Decretis Pontificum, et perspicuitate versionis Canonum Grae- ,, corum, et documentorum ordine, et titulis aptioribus non modicum praestet, nec ,, non ipsa omnium decretorum sinceritate, qua nihil apocryphum recepit, exceptis Ca- ,, nonibus Apostolicis, quos tamen Dionysius non sine peculiari admonitione a ceteris ,, genuinis canonibus distinguendos putavit ,,. Vide Constantium Epist. Rom. Pontific. tom. 1. in Praefat. § 6.

(4) Conferri potest ejus Chronicon ad Theodoricum Regem, et Historia Tripartita.

(5) Vide Collationem Constantinopoli habitam anno 633, a Catholicis cum Severianis T. 4. Conc. edit. Paris. ann. 1671. col. 1766. sq. ubi egregia pro discernendis genuinis a suppositis scriptis documenta ponuntur.

(6) Inter Isidori opera recensentur libri 20. Originum: Chronicon ab initio mundi ad an. Christi 626. et Historia Gothorum, Vandalorum, et Svevorum. Card Aguirius t. 1. diss. 1. Appar. ad Collect. maximam Conc. Hisp. ostendit, Isidorum Hispalensem Decretalia collegisse. Haec autem collectio longe diversa est a Collectione Pseudo-Isidori Mercatoris, de qua paulo infra.

(7) Scripsit Maximus de Computo Ecclesiastico, cum brevi temporum putatione.

(8) Ildephonsi est Additio ad librum S. Isidori de Viris Illustribus.

(9) Vide Action. 3. t. 6. Conc. edit. Paris. 1671. col 622 sq. ubi Legati Sedis Apostolicae falsata declararunt Acta quintae Synodi, assutis quodam supposito libro Mennae ad Vigilium Rom. Pontif. et duobus libris eidem Vigilio suppositis. Vide etiam ib. Action. 10.

(10) Nihil non genuinum continet. Est autem opus vel S. Isidori Hispalensis, vel ejus jussu concinnatum. Vide Ballerinios loc. cit. c. 4. § 2 sq.

955. Octavum seculum claruit Venerabili Beda (1), Joanne Damasceno (2), Alcuino (3), quibus addendi sunt Patres Septimae Synodi Œcumenicae (4), nec non Patres Concilii Francofordiensis (5), et Auctor Collectionis Canonum, quam Adrianus I. Carolo M. tradidit (6). Iis autem non defuere Critices praesidia.

956. Nono seculo (7) iisdem praesidiis destituti minime fue-

---

(1) Vide ejus Opera *de temporum ratione. De sex mundi aetatibus. De Anglorum historia.* Vide etiam ejus Martyrologium etc. Tillemontius Adnot. 5. in Jesum Christ. putat, librum *de Locis Sanctis* attribuendum esse Bedae, aitque, in illo plura congeri minus probabilia, aut explorate falsa. Qua in re duo sunt valde miranda, primum, Criticum hunc non animadvertisse, librum illum non esse genuinum Bedae foetum. Alterum, ejus libri, quem mendacia complecti dixerat, non semel ipsum usum fuisse testimonio, ut loc. cit. a. 24. et adnot. 1. in S. Virginem.

(2) Damascenum nonnulli habent tamquam incuriosum artis Criticae, tum quod Canones Apostolicos Clementi tribuerit l. 4. de Fide c. 17. Tum quod ex apocrypha *de Virginis transitu* historia Melitoni afficta, hauserit ea quae scribit de assumptione B. Virginis in serm. de ejus dormitione. Tum quod de Edessena Salvatoris effigie in texto lineo expressa, verba faciat in epistola ad Theophilum Imperatorem. Sed quod ad Canones Apostolicos attinet, jam Beveregius ostendit, primam eorum collectionem a Clemente non Romano, sed Alexandrino factam, ut testatur Eusebius Hist. l. 6. c. 13. Quod autem attinet ad B. Virginis assumptionem, gratis asseritur, Damascenum a conficta Melitonis historia eam accepisse; accepit namque *ex antiqua, et verissima traditione* Ecclesiae Catholicae, ut ipse ait ser. 3. de eadem dormitione. Vide Baronium in Not. Martyr. Rom. ad diem 15. Augusti. Denique quod spectat ad Imaginem Edessenam, jampridem observavit Combefisius noster *in Manipulo rerum Constantinop.* Epistolam ad Theoph. Imp. non esse Damasceno adjudicandam. Et licet Damascenus idem l. 4. de Fide c. 16. de eadem Edessena Imagine verba faciat; ait tamen: *fertur ejusmodi historia:* quod indicat, illum de ejus veritate non fuisse certum.

(3) Eruditissimus fuit Alcuinus Caroli M. magister, quo idem Carolus usus fuit ad Scholas restaurandas. Conferri potest Launojus *de Scholis celebrioribus.*

(4) Vide Action. V.

(5) Tom. 7. Conc. edit. Paris. an. 1671. col. 1034. ubi Patres exprobrant Elipando quod in sui confirmationem erroris de Christo Filio Dei adoptivo nonnulla testimonia ex SS. Hieronymo, et Augustino falso protulerit.

(6) Quisquis ejus Auctor fuerit, constat, nihil non sincerum comprehendisse, et magna diligentia fuisse elaboratam.

(7) Hujus seculi initio Eruditi consignant Collectionem Canonum Pseudo-Isidori Mercatoris, in qua plures apocryphae Decretales suppositae sunt antiquis Romanis Pontificibus, quas enumerat Costantius Epist. Rom. Pont. in Praefat. § 10. Quae certe Collectio multis errandi occasionem deinceps praebuit, cum nihil de apocryphis Mercatoris mercibus suspicantes, eas pro genuinis habuerunt. Quo in errore Gratianus etiam in Decreto versatus fuit aliisque qui eum bona fide sequuti sunt, errandi periculum creavit. Verum non ita gravis fuit error, ut vel Catholicam Fidem labefactaverit, vel Ecclesiae mutaverit disciplinam. Nam ut advertit Petrus de Marca l. 3. de Concordia Sacerdotii, et Imperii c. 5. Epistolas illas ab Pseudo-Isidoro antiquis Romanis Pontificibus falso attributas, *e sententiis, et verbis legum, Canonum antiquorum, et Sanctorum Patrum qui quarto, et quinto seculo floruerunt, si pauca demas, concinnatas esse constat.* Quare non placet quod Constantius ait loc. cit. novam disciplinam a Pseudo-Isidoro inductam fuisse. Nam si eae Epistolae nihil ferme habent, quod acceptum non sit ex antiquis legibus, et Canonibus, exque Patribus quarti, et quinti seculi, sane non video, quae potuerit esse disciplinae mutatio ob apocryphas illas Epistolas. Non defuere etiam qui eam Collectionem eodem seculo nono respuerent. Cujus

runt Rhabanus (1), Anastasius (2), Photius (3), Nicephorus Patriarcha Constantinop. (4), Paschasius Radbertus (5), etc.

957. Jam vero seculo decimo etsi non magnus numerus exstiterit hominum eruditorum, existere tamen viri criticae etiam eruditioris, prout tempora ferebant, non expertes, S. Odo Abbas Cluniacensis (6), Atto Vercellensis (7), Luitprandus (8), Reginus Prumiensis Abbas (9), Sylvester II. Rom. Pont. (10) etc.

958. Undecimum seculum Criticos exhibet Theophylactum (11) S. Petrum Damianum (12), Œcumenium (13), Burchardum (14), Hermannum Contractum (15), Cedrenum (16), Fulbertum (17), aliosque (18).

---

rei testes habemus Hicmarum Remensem ad Laudunensem Hicmarum scribentem, nec non Nicolaum I. et Leonem IV. Rom. Pontifices, qui Pseudo-Isidori spuria decreta taciti praeterierunt etiam cum eorum laudandorum occasio sese offerret. Itaque non est cur tantopere Critici conquerantur de Pseudo-Isidoriana collectione.

(1) Certe Rhabanus qui paulo post annum 841. Otgario Moguntino Episcopo Poenitentiale nuncupavit, nihil excerpsit ex Pseudo-Isidoro: quod indicium est optimi ejus criterii.

(2) Etsi Anastasius S. R. E. Bibliothecarius a Baillelo dicatur minus prospere consilium iniisse de congerendis Martyrum Actis, enm a pravo ejus seculi ingenio se tueri non potuerit; nihilominus constat, Anastasium Criticae fuisse bene peritum; ut inter alia ostendit ejus versio Latina octavae Synodi. Vide Mabillonium Annal. Bened. ad an. 853. n. 71., et Baronium an. 869. n. 82. sqq.

(3) Utinam schismate foedatus non fuisset Photius: nam ejus eruditio critica tanta fuit, ut vix alius sit artis criticae ipso peritior.

(4) Vide ejus *Historiae Breviarium* editum a Petavio, et *Chronologiam* a Goario vulgatam, una cum Chronico Georgii Syncelli.

(5) De ejus scriptis vide Mabillonium in Annal. Bened. ad an. 858. n. 37.

(6) Ejus scripta recenset idem Mabillonius ib. ad an. 912. n. 29.

(7) Vide D'Acherium in Spicil. edit. Paris. an. 1723. tom. 1. pag. 401. et ejusdem Attonis edit. Vercellensem an. 1768. Ac D'Acherius quidem: *Atto*, inquit, *in rebus Divinis, et Ecclesiasticis versatissimus suas lucubrationes testimoniis quasi margaritis e Sacra Scriptura, et Conciliis, et Ecclesiae Patribus desumtis adornavit*. Quod sine Critices praesidio praestare non poterat.

(8) Sex historiae libros Luitprandus edidit, quo auctore utuntur quotquot de gestis nono, et decimo seculo tractant. In eo Baronius ad an. 963. n. 2. conjunctam agnoscit Graecarum litterarum eruditionem cum Poesi, ceterisque litterarum facultatibus.

(9) Chronicon duobus libris absolvit ab Incarnatione Domini ad an 908. Vide Mabill. loc. cit. ad an. 908. n. 48.

(10) Ejus eruditionem, et apologiam describit Mabillonius loc. cit. ad an. 1003. n. 32.

(11) Nemo Theophylactum Critices expertem dixerit, qui legerit ejus in Scripturam Commentarios.

(12) Vide ejus lib. qui *Gomorrianus* inscribitur c. 10. sqq. ubi de apocryphis Canonibus plura erudite scribit.

(13) Sine Critices subsidio Graecus hic Scriptor Catenas in Acta Apostolorum, et in S. Pauli Epistolas elucubrare minime potuisset.

(14) De Burchardi Collectione Canonum vide Ballerinios in Append. tom. 3. Opp. S. Leonis P. 4. c. 12.

(15) Vide ejus Chronicon ab Adamo ad ann. Christi 1066.

(16) Historiam conscripsit accurate. (17) Vide Mabillon ad an. 992. n. 72.

(18) Confer Honoratum a S. Maria Animadv. in reg. et usum Crit. Diss. 1. a. 6. ubi ex Historia Universitatis Paris. Bulaei enumerat Viros supra ducentos qui a seculo

959. Emicuere seculo duodecimo Eustatius (1), uterque Tzetzelius (2), S. Anselmus Cantuariensis (3), S. Bernardus (4), Petrus Lombardus (5), Petrus Blesensis (6), et alii (7).

960. Seculo decimotertio a Fratribus Ordinis Praedicatorum, imperante S. Ludovico Galliarum Rege, adornata fuit correctio Latina Bibliorum, cum criticis notationibus decerptis ex Textu Hebraico, ex versione Septuaginta, exque libris Origenis, et Hieronymi (8). Editae quoque fuerunt ab Hugone de Sancto Charo, opem ferentibus ejus Sodalibus, Concordantiae Latinae Biliorum (9). Emanarunt praeterea correctiones aliae, in quibus recensentur lectiones textus hebraici, versionis Septuaginta, et veteris latinae (10). Quis autem dixerit, haec fieri potuisse ab hominibus criticae ignaris? inter alios vero qui magno numero emicuerunt

---

octavo ad undecimum ex una tantum Parisiensi Schola prodierunt omni litterarum genere praestantissimos. Vide insuper Acta Concilii Lemovicensis II. Tom. 9. Concil. pag. 870. sq. ubi ex regulis Criticis agitur de Apostolatu S. Martialis, praesertim ex antiquissimis Codicibus, Litaniis, et Martyrologiis.

(1) Scripsit Commentarios in Homerum omnibus probatissimos.

(2) Prior in Lycophronum, posterior in Hesiodum scripsit.

(3) Nihil Anselmus habet in genuinis suis Operibus, quod non sit ad exactissimae Critices regulas compositum.

(4) Vide epist. 326. sqq. ubi agit de Petri Abaelardi erroribus.

(5) Etsi Petrus Lombardus Episcopus Parisiensis dictus Magister sententiarum, aliquando fuerit deceptus in citandis nonnullis Patrum operibus, quae postea a Criticis deprehensa sunt non esse genuinos eorum foetus; nemo tamen illum dicet Critices imperitum, qui quatuor ejus libros legerit ex sententiis Patrum collectos, quibus universa Theologia comprehenditur.

(6) Confer ejus historiam de Regibus Angliae.

(7) Vide Mabillon. de Stud. Monast. p. 1. c. 10. et in calce tom. 1. Opp. S. Bernardi edit. an. 1690. et in edit. Veneta an. 1765. in principio volum. 1. post Chronologiam Bernardinam, ubi refertur censura Stephani Abbatis Cisterciensis II. de aliquot locis Bibliorum, facta an. 1109. et Decretum Capituli Generalis Ord. Cisterciensis an. 1196. de emendanda lectione Evangelica Passionis Domini ad petitionem quondam Lugdunensis Archiepiscopi.

(8) Vide Lucam Burgensem in c. 3. lib. Job; et Echardum de Script. Ord. Praed. tom. 1. p. 197. Huic correctioni adlaborarunt Hugo de S. Charo, ejusque Sodales Ord. Praed.

(9) De his Concordantiis Echardus de Script. Ord. Praed. tom. 1. p. 207. „ Haec „ est *inquit*, tota, et certa Concordantiarum Sacrae Bibliothecae historia. Hugo de „ S. Charo primum aggressus est, et ope suorum sodalium perfecit, locis tantum indi„ catis. Joannes Derlingtonia, et Ricardus de Stavenesby, et alii Angli sodales auxe„ runt, ad loca indicata adjectis Sacrae Scripturae sententiis, sed plerumque longio„ ribus... Conradus de Halberstat tertiam suscepit brevioribus capitibus per quatuor „ tantum litteras distinctis, et sententiis Scripturae ex parte recisis, sicque commo„ diorem, et leviorem reddidit. Haec seculo decimo tertio, vel sequenti ineunte confe„ cta; seculo vero XV. circiter medio Joannes de Ragusio particularum indeclinabilium „ in prioribus omissarum alteras concordantias tentavit, et ope Amanuensium perfe„ cit: adeo ut si quae utilitas ex hoc opere, quae quidem fuit maxima, tota Ordini „ Praedicatorum debeatur „.

(10) Vide Honorat. a S. Maria loc. cit.

seculo decimotertio, doctissimos homines; effulsit S. Thomas aquinas, et ipse criticis praeceptis plane eruditus (1).

961. Jam seculo decimoquarto coeperunt, ut ipsi fatentur juniores Critici, humanae litterae laqueis sese extricare cura summorum, ut ipsi inquiunt, virorum Dantis Alingerii, Petrarchae, Boccaccii (2). Quos seculo decimoquinto plerique alii (3) sequuti

---

(1) Quam fuerit Thomas versatus in arte Critica, constat 1. ex regulis criticis, quas in Opusc. cont. errores Graecorum in Praefat. statuit ad adsequendum sensum Scriptorum. 2. ex diligenti ejus criterio in discernendis operibus genuinis a suppositis. Sic 3. p. q. 35. a. 6. ad 3. et q. 36. a. 4. ad 3. et q. 43. a. 3. ad 1. docet, librum de Infantia Salvatoris esse apocryphum. Ibid q. 45. a 3. ad 2. abjudicat Augustino librum de Mirabilibus Sacrae Scripturae. Et Quodl. 6. a. 10. Gennadio adscribit librum de Ecclesiasticis Dogmatibus, qui falso tribuebatur Augustino. Et q. un. de anima a. 12. ad 1. statuit, librum de Spiritu, et anima non esse Augustini, sed cujusdam Monachi Cisterciensis quem Maurini Patres Alcherum esse suspicantur. Et q. un. de spirit. creat. a 3. ad 9. ait, librum de differentia spiritus, et animae non esse authenticum. Et ib. a. 1. ad 21. abjudicat Boetio librum de unitate, et uno. Quare et Theologi Lovanienses, et Maurini Patres in edendis Operibus S. Augustini, ac secernendis ejus operibus genuinis a suppositis, saepe utuntur auctoritate S. Thomae. 3. Constat ex ejus diligentia in perquirendis SS. Patrum praesertim Graecorum operibus, iisque consulendis, aut nova translatione donandis, ut ipsemet fatetur in Epist. ad Urbanum IV. qua ei nuncupat Catenam in Matthaeum, et in Epist. ad Annibaldum Card. praefixa Catenae in alia Evangelia. Quod si nonnumquam Thomas in suis Operibus, vel unius Scriptoris pro altero nomen ponit, vel supposititia aliquando opera citat, id non ejus vitio vertendum est, sed extremae Codicum penuriae, ob quam Viri docti tunc cogebantur sententias Patrum colligere ex Glossis, vel ex Gratiani Decreto. Quod aperte significavit idem Thomas in Epist cit. ad Urbanum IV. cum ait: *Diversis Doctorum libris praedicti Evangelii Expositionem continuam compilavi: pauca quidem certorum Auctorum verbis, ut plurimum ex glossis adiiciens.* Certe ut Montfauconius refert Praefat. in Hom. Chrysostomi in Matth. Thomas ajebat, *malle se uti Chrysostomi libris in Matthaeum, quam possidere fruique Lutetia Parisiorum.* Tanta tunc temporis erat Codicum penuria, cui postea fuit occursum typorum usu. Quocirca mirum non est, si post inventam artem typographicam, multiplicata librorum copia, accuratiores animadversiones in Patrum opera sint instituta, ut genuina a suppositis secernerentur. Praeterea etiamsi Thomae magna fuisset Codicum copia, non erat ipsi tantum temporis, ut de singulis Patrum operibus critice judicaret; id enim requirebat plurimorum annorum studium. Neque hoc studii genus magnopere contulisset ad conficiendum Sacrae Doctrinae corpus, quod Thomas intendebat pro Ecclesiae utilitate. Nam Patrum, auctoritates non ideo in Theologia inducuntur, ut per sese singillatim ipsae probent (Theologia enim non humana, sed divina, nititur auctoritate) sed quia Patres testes sunt Traditionis. Traditio autem habetur, sive opus sit hujus, sive illius Doctoris, dummodo de eius antiquitate constet. Ceterum de peritia S. Thomae in re Historica, et critica adeundus est Bernardus de Rubeis in Duplici dissert. hac de re edita, quarum prior habetur Tom. 5. Tertiae Partis, posterior Tom. 3. ejusdem Tertiae Partis edit. Neapol. an. 1766.

(2) De hisce seculi XIV. sapientibus vide quae scribit S. Antoninus Chron. 3. p. tit. 21. c. 5. § 2. et c. 10. § 2.

(3) Inter hos recensentur Laurentius Valla, Leonardus Aretinus, Georgius Merula, Andreas Politianus, etc. qui quidem profana eruditione celebrantur. Sed et alii in Occidente, ac praesertim in Italia eo seculo exstiterunt in Divinis humanisque rebus praestantissime eruditi, etiam ante occupatam a Turcis Constantinopolim an. 1453. Nam in Concilio Florentino quod habitum fuit an. 1439. eximii ex parte Latinorum fuere Theologi, quos inter eminuit Joannes de Monte nigro, et Episcopus Colossensis Ord.

sunt, adlaborantes in recensendis Veterum Scriptorum Codicibus, in Graecis Scriptoribus interpretandis, atque in conficiendis Lexicis, et historiis recensendis. Utinam in una tantum eruditione universi tunc temporis constitissent! Nam ut Honoratus (1) advertit, illorum aliqui ita nominis sui extimationem scriptis confirmarunt, *ut litterarum instaurationis Epocha immoderatae quoque licentiae renovationem recte designet.*

962. Denique insequentibus seculis ad hanc usque aetatem magna contentione ars critica fuit exculta. Utrum omnibus suis numeris sit absoluta, colligi potest ex iis quae idem Honoratus adversus celebriores Criticos Simonium, Tillemontium, Dupinum Ruinartium, Natalem Alexandrum, Baillerum rationibus haud spernendis animadvertit.

963. Ex quibus plane constat, recte dici posse, artem Criticam omnium seculorum esse artem.

964. Ad primum respondemus, Opera Patrum indiguisse quidem severioris Critices, ut genuina a suppositis secernerentur, id autem factum est praesidio accepto vel a vetustis Codicibus, vel ad Indicibus eorumdem Operum confectis aut ab ipsis Patribus (2), aut ab aliis, qui eorum scripta recensuerunt (3). Itaque et ipsi Critici juniores veterum laboribus usi sunt; neque alia ratione quidquam perficere potuissent.

Prard. qui in eodem Concilio cum Graecis disputarunt et non modo summi Theologi, sed perfecti Historici, et Critici deprehensi sunt. Vide sess. 20. tom. 13. edit. Paris. an. 1671. pag. 290. sq. et S. Antoninum, qui praesens Concilio adfuit, in Chron. p. 3. tit. 22. c. 11. Quapropter et ipsi Graeci doctrinam, et eruditionem Latinorum admirati sunt. Hinc non assentimur iis qui statuunt, renovationem litterarum in Occidente statuendam esse a tempore occupatae Constantinopolis a Turcis, quo factum fuit, ut plures eruditi Graeci in Occidentis partes commigrantes, litterarum studium, et aemulationem excitarint. Neque hoc loco Latinorum nostrorum testimonium proferam, sed hominis Graeci fide dignissimi, Bessarionis, scilicet, Cardinalis, et Archiepiscopi Nicaeni, qui et ipse Concilio Florentino interfuit: sic enim habet ad Alexium Lascarim ex interpretatione Petri Arcudii edit. Rom. 1630. pag. 203. de Latinis loquens: *Ita sunt in suis gestis studiosi ac diligentes, ut non solum in rebus divinis, verum etiam mundanis, et politicis nihil eos antiquitatis fugiat. Quare et in urbibus in suis publicis tabulariis egregia facta omnia litteris consignata, ibique reservata reperies, quae a temporibus, de quibus nulla exstat memoria gesserint.* Haec Bessario de Latinis ante Constantinopolim occupatam scribebat. Quis autem affirmabit, Latinos, quos homo Graecus adeo studiosos, ac diligentes dixit non in rebus divinis modo, sed et in mundanis, et politicis, excitari ad studia debuisse a Graecis, de quibus idem Bessario ib. pag. 207. scribit: *Nostri cum in hoc victi, et fugati fuissent, timebant secundum subire certamen.... Igitur animi sollicitudine vel maxime urgebantur, ac tremebant, et omnino nolebant amplius manere... Ajebant vero inter se, quemadmodum ad nostras pervenit aures, Latinos posse ostendere multorum Sanctorum Doctorum permultas sententias.* Mirum! Graecus homo haec de Latinorum sapientia, et eruditione illius aevi scribit: et nihilominus Latini plerique sunt, qui Latinae eruditionis epocham a Graecis in Occidentem commigrantibus inchoandam esse statuunt.

(1) A. 6. cit.

(2) Sic S. Augustinus in lib. Retract. sua opera retractans enumeravit.

(3) Eusebius, et S. Hieronymus priorum Patrum opera recensuerunt.

965. Negamus autem, genuina Patrum opera permixta fuisse cum suppositis, Monachorum fraude, aut inscitia. Nam si Monachi universum id in more positum habuissent, cum omnes fere Codices qui supersunt, a Monachis sint exarati, vix fieri potuisset, ut genuina a suppositis secernerentur ex Codicum inspectione, qui suspecti essent. Aliae certae sunt hujusmodi permixtionis caussae, quas docte enumerat Sixtus Senensis (1).

966. Ad secundum dicimus, non ita fuisse fabulis permixta Acta Martyrum, et historias aliorum Sanctorum, ut nonnullis modernis Criticis placet, quibus quaedam mira facta, et prodigia, et visiones quae in illis narrantur, non adrident (2). Sane si ob hanc rationem Acta essent a sincerorum numero excludenda, pro sinceris haberi non possent Acta SS. Perpetuae, et Felicitatis, Jacobi, et Mariani, et Montani, et Lucii etc., quae tamen Ruinartius pro sinceris habet (3). Non ideo tamen affirmamus, Acta universa fuisse sincera; extabant enim quaedam, quae erant expungenda. Id autem jam noverant homines docti, antequam litterae, ut juniores ajunt, renascerentur (4).

---

(1) In calce l. 4, Biblioth. Sanctae, ubi statuit, duplicem fingendi inscriptiones fuisse rationem, alteram ab ipsis auctoribus, alteram ab extraneis profectam. Ac prioris quidem caussas omissarum ex industria ab auctoribus inscriptionum suorum nominum ponit sive humilitatis studium; sive explorandi alieni judicii desiderium; sive aliorum quibus invisi erant utilitatem; sive vitationem invidiae, et periculorum; sive studiorum exercitationem, qua alterius, cujus personam quis conatur exprimere, nomen adsumit; sive deceptionem indoctorum propositis nugis, vel erroribus sub speciosis celebriorum Virorum nominibus. Posterioris vero caussas statuit, vel nominis aequivocationem; vel inscriptionis defectum; vel inscriptionis, exercitii gratia, simulationem; vel styli similitudinem; vel argumenti communitatem; vel quaestum scriptorum, et typographorum; vel denique haereticorum fraudem, quam multis exemplis idem Sixtus ostendit ib. et in Praefat. petitis cum ex veteri historia, tum ex recenti haereticorum nostri temporis memoria. Inique igitur Protestantes Monachis imposturae notam inurunt, quibus gratias referre deberent, quod monumenta Sacrae, et profanae antiquitatis nobis reliquerint; quae sane periissent, nisi Monachi laborem subiissent scribendi Codices. Et cum vix pauci reperiantur Codices, qui scripti sint ante octavum seculum, perspicuum est, Ecclesiam, Rempublicam, et eruditos omnes plurimum teneri Monachis illorum seculorum, in quibus dicitur barbaries lutulentius grassata; ut vel hac ratione minus acerbe de Monachis loqui debuissent.

(2) Vide quae scribit Honoratus a S. Maria l. 1. dist. 2 ubi adversus recentiores Criticos agit de Metaphrastis testimonio.

(3) Vide Card. Ursium Diss. pro SS. Perpetuae, et Felicitatis Orthodoxia adv. Samuelem Basnagium.

(4) Vide Epist. Card. Papiensis ad Franciscum Castilionensem datam 25. Januarii 1469. In calce ejusdem Diss. „ Nostri, *inquit*, quanta Sanctorum Martyrum legat Ec-„ clesia, quam grande de his circumferatur volumen, rationem illa fidem videntur „ habere; quod minus diserte sunt scripta.... Cuperem ergo, plenum hoc religionis opus „ susciPi a te, et pretiosas mortes vendicari in lucem..„ Conarer, si minus ad levandam inopiam tuam subveniret manus potentium, meam, quantulacumque est, bovi trituranti porrigere etc. „ Cui Castilionensis respondit data epistola, quae ib. legitur, se excusans cum ob varias rationes instituti sui, ac vitae, tum quia „ multa, *inquit*,

967. Ad tertium dicimus, nullum in Scripturis Sanctis reperiri errorem ad Fidem, vel mores spectantem. Si qui sunt levioris momenti, vel scriptorum, vel typographorum incuriae, et oscitantiae adscribi debent.

ARTICULUS III.

Utrum aliquae sint regulae ad dignoscendam veritate historiae.

968. Videtur negandum, I. quia si qua regula foret, maxime esset illa, quam S. Hieronymus statuit, cum ait (1), verae historiae legem esse, vulgi opinionem exprimere. Atqui vulgi opiniones ut plurimum falsae sunt, neque proinde regula esse possunt ad dignoscendam historiae veritatem. Ergo.

969. II. Nemo in historicis est, qui non plura sit mentitus (2). Quis autem hominibus mendacibus fidem praestabit?

Propositio. *Statuuntur regulae ad dignoscendam veritatem in factis historicis.*

970. I. Regula. Historiae contentae in Sacris Scripturis veteris, et novi Testamenti, sunt omnes infallibilis veritatis; nituntur enim testimonio ipsius Dei, a quo earum Scriptores fuerunt inspirati.

971. II. Regula. Res quae ab historicis communi consensu referuntur, haberi debent tamquam omnino verae, ac certae, ita ut stultissimum sit de illis dubitare. Nam ut supra (3) ex Cicerone

---

„ scripta sunt Sanctorum martyria incertis Auctoribus, ut nostri, quae nullam temporis, aut Historiae legem retinent; nil in se habent praeter insulsam quamdam pietatem, quae magnam fidem a lectore postulare videatur: quae si quis in aliquem narrationis ordinem redigere velit, non possit; et quod primum est in historia, majorem quam antea fidem habitura non sint. Multa sunt apocrypha, ut nosti.... Multa etiam sunt quae a doctioribus improbantur etc. „ Ita viri isti scribebant ac tam eleganter paulo post medium seculum XV. et post paucos annos ab occupata Constantinopoli. Sed multo iam ante compertum fuit, Acta quaedam SS. Martyrum fuisse depravata. Vide Decretum Gelasianum in Concilio Romano an. 494. l. 4. Conc. edit. Paris. an 1671. p. 1265. Et Can. 63. Conc. Quinj sexti Tom. 6. Conc. p. 1172. Vide etiam S. Gregorium Turonensem de gloria Martyrum c. 40. 51. et 64. et Baronium Praefat. in Rom. Martyrol. Optandum igitur erat, ut Acta sincera secernerentur, quod a Ruinartio factum est, magna quidem laude; etsi nonnulli adhuc de quorumdam illorum sinceritate dubitent, ac putent, aliqua a Ruinartio relecta, posse sinceris accenseri, Conf. Honoratus. t. 1. diss. 4.

(1) Adv. Helvidium.

(2) Vide Vopiscum in Aureliano scribentem, *neminem Scriptorum, quantum ad historiam pertinent, non aliquid esse mentitum*, proditque *in quo Livius, in quo Sallustius, in quo Cornelius Tacitus, in quo denique Trogus manifestis testibus convincerentur.*

(3) §. 934.

diximus, *neminem omnes, et nemo umquam omnes fefellit* (1). Hinc stultum esset dubitare, utrum Antipodes sint; utrum extiterint Homerus, Socrates, Pythagoras, Plato, etc.

972. III. Regula. Historicus, cui Ecclesia in iis quae ad Religionem pertinent, auctoritatem tribuit, admittendus est tanquam verus; contra rejiciendus historicus est, cui Ecclesia noluit adhiberi fidem; in iis tamen, in quibus ab Ecclesia non dissentit, potest ei fides adhiberi (2). Cujus regulae ratio est, quia judicium Eccle-

---

(1) Sunt qui cum Genuensi Art. Log. Crit. l. 4. c. 2. §. 12. putant, infinitos etiam historicos, si omnes ab uno rem acceperunt, nec aliunde didicerunt, non majorem fidem facere, quam illum unum. Hac de caussa in dubium ille revocat cum bellum Trojanum, tum historiam versionis Septuaginta Interpretum; hanc quidem quia unum Aristaeam; illud quia unum Homerum auctorem primum habuit. Verum putatne Genuensis, infinitos illos historicos ita fuisse obtusos, ac plane plumbeos, ut eorum nemo in re ab uno narrata falsitatem ne olfecerit quidem? Utque sistamus in exemplis adductis: si infiniti pene historici sunt, qui bellum Trojanum non memarant modo, sed etiam a Troja capta annorum supputationem instituunt, eritne simile vero, universos, pecudum more, Homerum, vel, si velis, Syargum fuisse sequutos, nullumque eorum suspicatum fuisse, Homerum, vel Syargum poetas, potuisse fingere, quae videntur narrare de bello Trojano? Sed unde Genuensis rescivit, unde Vicus, quem citat, universos ex uno Homero, vel Syargo descripsisse historiam belli Trojani? Sallustius certe lib. de conjuratione Catilinae c. 6. ait: „ Urbem Romam, *sicut ego accepi*, „ condidere, atque habuere initio Trojani, qui, Ænea duce, profugi, sedibus incertis vagabantur „. Livius etiam initio Decadis 1. postquam ait, ea quae tradebantur ante Urbem conditam, esse *poeticis magis decora fabulis*, tum pergit referre initium Urbis *a Troja capta*, quod dicit, *primum omnium satis constare*. Erat igitur apud Romanos constans traditio excidii Trojani; ex qua illius notitiam Sallustius, et Livius acceperunt, non ex uno Homero, vel Syargo. Ad versionem Septuaginta quod attinet, dicimus cum Natali Alexandro Hist. t. 6. diss. 6. prop. 1. nos *Veteres in antiquitatis notitia duces sequi malle, quam recentiores quosdam qui conjecturis inanibus antiquam Traditionem, seu opinionem in Ecclesia ab Apostolicis temporibus receptam impugnant.* Sane Versioni Septuaginta non modo Aristobolus apud Eusebium l. 13. Praep. et Josephus in proemio Antiq. et l. 12. c. 2. et l. 2. con. Apion. sed et Patres universi testimonium perhibent. Dicere autem, universos Patres, nullo adhibito criterio, uni Aristaeae adhaesisse, fabulamque ebibisse, minus certe congruit venerationi Patribus debitae. id persensit Genuensis; ideoque (fortasse monitus) notam posuit: *Cum a Ptolomaei tempore ad Josephum aliosque ejus aevi, aut sequentis scriptores vix effluxerint 300. solidi anni, potuit ex traditione id factum resciri. Quocirca non putaverim, omnes qui hanc historiam memorant, unum exscripsisse Aristaeam.* At Genuensis cum uno se erigit pede, altero claudicat; et cum aliis praecepta historiae tradit, ipse in historiam enormiter peccat. Trecentine dumtaxat solidi anni effluxere a Ptolemaei tempore ad Josephum, et alios etiam sequentis seculi Scriptores? Atqui Ptolemaeus Philadelphus versionem curavit Olympiade 124. hoc est, ante Christi ortum 350. (Vide Sixtum Sen. Bibl. San. l. 4.) Josephus vero Antiquitates Judaicas absolvit an. Christi circiter 93. aetatis suae an. 56. (Vide Petav. Rat. Tem p. 1. l. 5.). Igitur 387. effluxere anni a Ptolemaei tempore ad Josephi ortum.

(2) Vide Canum de Locis l. 11. c. 6. Semper enim Ecclesia morem habuit sicut probandi libros sana dogmata, et veraces sacras historias comprehendentes; ita damnandi libros quibus vel contra Religionem dogmata vel falsa, et apocrypha gesta, et mleacnia continerentur. Vide Can. 47. Conc. Carthag. III. an. 397. tom. 2. Conc. p. 1177. Vide etiam Epist. S. Innoc. I. ad Exsuperium n. 13. apud Constant. Epist Rom.

siae in rebus ad religionem pertinentibus, semper maximi est faciendum.

973. IV. Regula. Ut historica narratio sit fide digna habenda est ratio 1. ejus qui narrat, 2. rei naturae, 3. modi narrationis. In eo qui narrat, ratio haberi debet scientiae, et probitatis. Nomine autem scientiae intelligitur 1. notitia eorum quae narrantur (1), 2. perspicacitas et eruditio illius qui narrat. Nisi enim quis probe sciat quae narrat, potius fabulator, quam historicus erit. Nisi sit perspicax, et eruditus, facile hallucinabitur, et fabulas historiarum loco habebit. Probitatis autem nomine intelligitur morum honestas, fidelitatem etiam complectens in referendo res gestas (2). Ab hac autem fidelitate abducunt partium studia. Quare suspecti sunt historici, qui ad narrandum inducuntur vel odio (3), vel invidia (4), vel metu (5), vel adulatione (6),

---

Pont. tom 1. p. 795. et Decretum Gelasianum supra relatum. Insuper vide Epist. 15. S. Leonis M. ad Turribium Asturicensem, c. 15. et Epist. 29. S. Greg. M. l. 8. ad Eulogium Alexand. Neque obstat quod recentiores Critici objiciunt, plures esse in Martyrologiis, et Breviariis historias, quas ipsi fabularum loco habent. Nam 1. si Martyrologia, et Breviaria fabulis scatent, quare iidem Critici illorum auctoritate nituntur saepe, cum inde opiniones suas probare posse perspiciunt? 2. Quis dixit Criticis nostris Ecclesiam decreto suo probasse universa quae in Martyrologiis, et Breviariis continentur? Usus Martyrologiorum in Ecclesia praesertim Romana utique antiquissimus est. Vide S. Gregorii M. vitam a Maurinis adornatam l. 3. c. 12. et Card. Bona de Div. Psal. c. 16. § 19. Nihilominus et Petrus Galesinus an. 1577. et Baronius an. 1584. correctioni Martyrologii Rom. adlaborarunt. Vide Litteras Greg. XIII. praefixas Martyrol. Baronii edit. Rom. an. 1598. Altera Martyrologii correctio facta est sub Urbano VIII. Accessit tertia sub Benedicto XIV. Vide ejus Litt. quarum initium, *Postquam intelleximus* Tom. 2. ejus Bull. Similiter Breviarum Rom. cognitum, emendatumque fuit jussu S. Pii V. et rursus mandato Clementis VIII. Nec usquam Ecclesia, aut Summi Pontifices sanxerunt, nihil esse in Breviario, aut Martyrologio, quod ad exactissimas Criticae, et historiae regulas non sit compositum. Cur autem Summi Pontifices interdixerint, ne quis aliquid in Martyrologio, aut Breviario Rom. adderet, vel mutaret, duae potissimum fuere caussae: altera, quia cum ejusmodi libri publico cultui sint destinati, non ad privatos homines pertinet illos emendare, nisi publica Ecclesiae auctoritate agant; altera quia cum Critici moderni ita sint delicatuli, ut nihil eis placeat quod non sit ad eorum gustum accommodatum, et inter ipsos quod uni placet, alteri displicet, nullus esset mutandi finis, si ad eorum arbitrium mutatio fieri deberet; et rursus haec mutatio etiamsi utilitate adjuvaret, novitate perturbaret, ut de Ecclesiae consuetudinibus Augustinus ait epist. 119.

(1) Hac potissimum destituuntur plerique recentes viatores, qui cum vix paucis mensibus, vel diebus substiterint in aliqua ipsis ante incognita regione, cujus etiam quandoque linguam ignorant, tum integra conficiunt volumina de ejus religione, moribus, legibus etc. perinde ac si ibidem nati, et educati fuissent.

(2) Morum sanctitas plurimam historico conciliat fidem; suspicari enim non potest, hominem pium voluisse fallere.

(3) Scriptor de Memoriis Campanis in Praefat. Livium sugillat ob livorem adversus Etruscos.

(4) Inter Graecos nonnulli sunt, qui res Latinas ob Latini Imperii fulgorem extenuant, Graecas illustrant.

(5) Caesaris metu aliquando Cicero minus fuit verax.

(6) Adulator Justiniani fuit Procopius in octo hist. lib. in quibus ipsum celebrat, cujus postea in nono lib. quem inscripsit *Arcana*, flagitia prodit.

vel factione (1).

974. Habenda est etiam ratio rei narratae, ita ut nihil involvat aut absolute repugnans, aut minime cohaerens cum adjunctis loci temporis, et personarum. Si enim haec involvat, manifeste deprehenditur falsitas.

975. Modus denique narrationis expendi debet: nam quae poetice referuntur, infimum habent historicae veritatis gradum (2); majorem, quae oratorie; maximum (3) quae fine amplificatione (4).

976. V. Regula. Testimonium historici gravissimi praeferri debet testimoniis plurimorum qui gravissimi non sunt; gravissimus enim historicus, est, cui scientia, et probitas inest maxima (5).

977. VI. Regula. Historici coaevi, si perspicaces, et probi sint, sunt ceteris fide digniores, maxime si fuerint testes oculati;

---

(1) Nullam fidem meretur Zozimus, cum de Constantino M. pessime loquitur; erat enim Ethnicus, et Ethnicorum factione ducebatur. Suspecti etiam sunt haeretici, cum de rebus Catholicorum scribunt; multo magis, cum veteres historias ad suos errores confirmandos trahunt. Genuensis Art. Log. Crit. l. 3. c. 2. § 17. *Haereticorum*, inquit, *trium priorum Ecclesiae seculorum doctrinae tanta cum varietate, et plerumque gypso, et cinnabro narrata habemus, ut critici satius putent judicium saepe cohibere.* Adversus Valentianos, aliosque haereticos scripsit S. Irenaeus seculo secundo. Adversus Praxeam, et Marcionem seculo tertio scripsit Tertullianus. S. Epiphanius deinde, et S. Augustinus scripserunt de haeresibus etiam trium priorum seculorum. Manichaeos, quorum secta initium coepit seculo tertio, exagitavit idem Augustinus. Hinc omnes gypso, et cinnabro narrarunt? Quid est hoc aliud, quam gravissimos Patres accusare, quod hominibus illis imposuerint errores, quos non docebant? Subdit: *Posterorum seculorum res recentibus odiis compositae sunt.* Quibus verbis omnia in suspicionem vocat, quae de haereticis hactenus scripta sunt sive a Patribus, sive a Conciliis, sive a Theologis, quasi non ex veritatis amore, sed ex odio hominum prodierint.

(2) Hunc gradum videntur obtinere libri Herodoti, quos inscripsit *Musarum* nominibus.

(3) Hac regula usus est Ruinartius ad secernenda Acta syncera Martyrum.

(4) Tres hasce praeceptiones tradidit Cicero l. 1. de Orat. „ Quis nescit, primam „ esse historiae legem, ne quid falsi dicere audeat? Deinde ne quid veri non audeat? „ Ne qua suspicio gratiae sit in dicendo, ne qua simultatis? Haec scilicet fundamenta „ nota sunt omnibus. ipsa autem inaedificatio posita est in rebus, et verbis. Rerum „ ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem... Verborum autem ra„ tio, et genus orationis fusum, atque tractum, et cum lenitate quadam aequabili „ profluens, sine hac judiciali asperitate, et sine sententiarum forensium aculeis, pro„ sequendum est „.

(5) Tillemontius art. 34. in S. Petrum agens de Simonis Magi volatu, et casu, ait; „ Quand il seroit vray que cette histoire seroit une fiction, nous aimerions mieux, „ tant qu'on n'aura point de preuve claire, et convaincante de sa fausseté, nous „ tromper en ce point avec Arnobe, S. Cyrille de Jerusalem, les Legats du Pape Li„ bere, S. Ambroise, S. Augustin, S. Isidore de Peluse, Theodoret, et plusieurs au„ tres etc. „ *Tametsi haec historia revera ficta esset, mallemus potius, quousque ejus falsitas clare, et firmiter non constet, decipi hac in re cum Arnobio, S. Cyrillo Hierosolymitano, Legatis Papae Liberii, S. Ambrosio, S. Augustino, S. Isidoro Pelusiota, Theodoreto, aliisque pluribus.*

potuerunt enim accuratius res gestas cognoscere (1). Quod si coaevi Scriptores rem diversimode, vel oppositam referunt, habenda est ratio eorum perspicaciae, et probitatis (2): nam testimonium auctoris perspicacioris, et probioris praeferri debet.

978. VII. Regula. Non est necesse ad historiae veritatem, ut factum historicum ab auctoribus ejusdem, aut fere ejusdem temporis (3) confirmetur, sed satis est, ut auctoribus fide dignis, etiamsi posterioribus seculis vixerint, referatur. Cum enim auctores isti sint fide digni, arbitrandum est, documenta idonea habuisse, quibus res gesta nitebatur, quamquam documenta illa ad nos non pervenerint (4).

979. VIII. Regula. In rebus historicis argumentum *negativum* unice petitum ex silentio veterum, nullius est roboris (5), nisi argumenta positiva sint, suadentia falsitatem (6). Nam veteres potuere factum reticere, vel quia ignorabant (7), vel quia eis

---

(1) S. Justinus M. Apol. I. n. 26. refert, se Romae vidisse in Insula Tyberina inter duos pontes statuam erectam Simoni Mago, cum inscriptione *Simoni Deo sancto*. Nonnulli recentiores critici Justinum hallucinatum fuisse contendunt ex similitudine inscriptionis repertae in eadem insula tempore Gregorii XIII. quae habebat *Semoni sango Deo Fidio sacrum*: quasi Justinus latinas litteras nescierit, vel non potuerint ibi exstare duae illae inscriptiones, vel non cum eruditis Ethnicis in ea Apologia Justinus pugnaverit, qui possent falsitatem inscriptionis objicere. Vide quae observant Maurini PP. in opera Justini Praefat. 3. p. cap. 6.

(2) Quis non praeferat S. Gregorium Nazianzenum Libanio, cum is in Julianum apostatam laudes congerit, ille Juliani summam nequitiam describit?

(3) Fleurius Hist. Eccl. in proem. contendit, nihili faciendam esse historiam, quam non confirmet scriptor qui vel rei gestae aetate, vel saltem propinquiori vixerit. Id si verum esset, corrueret magna pars historiae trium priorum Ecclesiae seculorum, quorum pauci Scriptores supersunt. Oporteret etiam, magnam partem factorum quae recentiores Critici narrant, ex eorum operibus delere; v. g. Tillemontius I. suorum Monumentorum volumine quamplurima pertinentia ad primum Ecclesiae seculum narrat ex fide Scriptorum qui ab ea aetate distant non modo ducentis, sed trecentis, quadringentis, quingentis, et sexcentis annis. Haec igitur omnia delenda essent. Idem dicendum de historia Fleurii, cujus duo priora volumina continent quamplurima facta, quae uno tantum testimonio Scriptorum quarti, et quinti seculi nituntur.

(4) Quis nesciat, quam multa Scriptorum opera perierint, quorum vel nomina tantum, vel ne nomina quidem ad nos pervenerunt? Quid ergo prohibet, quominus dicamus, posteriores illos Scriptores priorum opera deperdita legisse, resque gestas illis comprehensas ad nos detulisse? aut eas ex documentis hausisse, quae ex traditione didicerant? Id sane eorum probitas suadet, maxime si Viri Sancti fuerint, quos nefas est suspicari mendaces.

(5) Nihil frequentius in juniorum criticorum libris legimus, quam istud: *Auctores synchroni universi tacent; igitur historia apocrypha est.* Quod si verum esset, apocryphis accensenda forent Apologia Athenagorae, opera S. Jacobi Nisibeni, Hypotyposes Theognosti etc. nam neque Eusebius, neque S. Hieronymus illorum meminerunt.

(6) Quare nihil conficit Launojus in Diss. de argum. negat. congerens testimonia Patrum ad probandum ejus usum. Patres enim de argumento partim negante, partim affirmante explicari debent.

(7) Plurimorum Martyrum ne nomina quidem Eusebius exhibet, quamvis celeberrimi ii fuerint, uti SS. Laurentius, Vincentius, Felicitas, Perpetua, etc. Facile Graecus homo ignorare poterat quae apud Latinos fiebant. Plura etiam Graeca reticuit, quae ex aliis Scriptoribus scimus.

omnino excidit (1), vel quia tunc compertum omnibus pervulgatumque erat (2), vel etiam ob malitiam (3).

980. IX. Regula. Cum de historia agitur, recipiendae non sunt, nullo adhibito examine, vulgi traditiones; ut enim Cicero ait (4), *nihil est incertius vulgo.* Nihilominus recipi debent traditiones factorum historicorum, quas docti homines, et cum primis Ecclesia comprobarunt. Numquam enim fallitur qui nititur Ecclesiae consuetudinibus (5).

981. Ad primum respondemus, intentum Hieronymi esse, debere historicum non quidem sequi omnes vulgi opiniones etiamsi falsae sint; sed ita se genere, ut quae vulgus habet, ita ut a vulgo habentur, exprimat; sicque se gessit Evangelista Matthaeus, dum Jesum Christum appellavit Josephi filium, et Josephum Jesu Christi patrem (6).

982. Ad secundum dicimus, nullatenus esse dubitandum de historicis qui probi sunt, quod non fuerint mentiti; probitas enim potissimum in veracitate posita est, ut supra diximus (7): veracitas autem cum mendacio pugnat. Ad summum falli potuerunt. Verum si docti, et perspicaces fuerint, nulla est ratio credendi, quod fuerint decepti (8).

---

(1) Videtur excidisse Hieronymo Athenagoras, cujus ne nomen quidem indicat in lib. de Script. Eccles.

(2) De Tertulliano in eodem lib. Hieronymus habet: *Multa scripsit volumina, quae quia nota sunt pluribus, praetermittimus.* Eadem habet de operibus S. Cypriani.

(3) Qui Eusebio Caesariensi Arianismi notam inurunt etiam post Nicaenum Concilium, animadvertunt, ipsum de Fidei controversia adversus Arium in eo Concilio habita, admodum parce fuisse loquutum.

(4) Pro Mur. 36.

(5) Ad rem S. Augustinus epist. 55. al. 119. c. 18. *Una*, inquit, *in his saluberrima regula retinenda est, ut quae non sunt contra fidem, neque contra bonos mores, et habent aliquid ad exhortationem vitae melioris, ubicumque institui videmus, vel instituta cognoscimus, non solum non improbemus, sed etiam laudando, et imitando sectemur.* Certe ex consuetudinibus Ecclesiae, haustis ex fonte Traditionis, plurima facta cognoscimus pertinentia ad B. Virginem; ad Apostolos, ad Martyres, et ad ipsum Dominum nostrum Jesum Christum; v. g. quod Christus natus fuerit die 25. Decembris: quod fuerit conceptus die 25. Martii; quod in spelunca Bethlemitica fuerint bos, et asinus; quod Virgo fuerit assumpta in caelum; aliaque plura quae communi Fidelium traditione tenentur, nec usquam Ecclesia contradixit. Quid refert has, et consimiles res, quae ad exhortationem vitae melioris, et ad fovendam pietatem plurimum valent, in dubium revocare, ut illae sunt de translatione Domus Lauretanae, de columna, cui Christus fuit alligatus, de lancea, de Veronica, etc. Quid, inquam, refert, nisi ad extinguendam pietatem, arcendosque fideles a piis exercitationibus, quae piae essent, etiamsi res illae apocryphae forent; cultus enim non ad materiales res, sed ad Deum, et Sanctos ordinatur? Sed de hujusmodi rebus confer Honoratum in laudato opere, ubi de ipsis solide, et erudite disserit.

(6) Vide Canum l. 11. c. 5.

(7) § 973.

(8) De Ethnicorum historiis major est dubitandi ratio S. Augustinus l. 21. de Civ. c. 6. *Non habemus*, inquit, *necesse omnia credere quae continet historia gentium, cum et ipsi inter se historici, sicut ait Varro, quasi data opera, et quasi ex industria per multa dissentiant; sed ea si volumus, credimus quae non adversantur libris, quibus non dubitamus oportere nos credere.*

ARTICULUS IV.

Utrum libri genuini possint secerni a suppositis.

983. Dallaeus (1) putat fieri vix posse, ut genuina Patrum opera a suppositis secernantur; qua vel unica via arbitratur posse omnem Traditionis vim evacuare. Videtur autem ita dicendum, I. quia fraus fingendi, et supponendi Patribus libros antiquissima est (2), et singulis ferme seculis obtinuit (3). Quis igitur poterit in tanta hujuscemodi operum confusione secernere genuina a suppositis?

984. II. Tanta fuit in Librariis, et bibliopolis ante inventam artem typographicam, licentia in supponendis libris, ut de ipsa conquerantur S. Hieronymus (4), et Cassiodorus (5), et S. Gregorius M. (6). Qua igitur ratione discerni poterunt a suppositis opera genuina, si haec licentia tantopere fuit grassata?

985. III. Quandoque etiam PP. ipsi hanc licentiam adhibuerunt; nam Zosimus, et Bonifacius Rom. Pontifices obtrusere Episcopis Africanis quosdam Canones, quasi essent Nicaeni Concilii ad vindicandum appellationis jus ad Sedem Apostolicam. In tanta igitur confusione qui poterunt libri genuini discerni a suppositis?

Propositio. *Traduntur Canones, quibus opera genuina a suppositis discerni possunt.*

986. Tres praecipui Canones traduntur a Sixto Senensi (7). quorum primus respicit tempus; alter dogmata; tertius stylum. His Critici posteriores adjecerunt alios. Itaque sit

---

(1) De usu Patrum l. 1. c. 3.

(2) De Hegesippo Eusebius l. 4. Hist c. 22. sic habet: *Agens de libris qui apocryphi dicuntur, quosdam eorum sua aetate ab nonnullis haereticis compositos esse scribit.*

(3) S. Hieronymus in lib. de Script. Eccl. meminit scriptorum apocryphorum Petro, Barnabae, Clementi, aliisque attributorum. In V. Syn. Act. 5. fit mentio Epistolae sub S. Cyrilli nomine pervulgatae a Nestorianis. Ab Eutychianis etiam fuerunt adscripti Doctoribus Catholicis quidam Apollinaris libri. Monothelitae similiter Mennae Patriarchae Constantinopolitano Homiliam adscripserunt, quam dicebant missam ad Vigilium Romanum Pontificem. Poterat Dallaeus alia insuper exempla subjicere ex gestis suorum gregalium petita, quae refert Sixtus Senensis Biblioth. San. in Praef. quod scilicet Œcolampadii opus contra Sacramentum Eucharistiae vulgaverint sub nomine Bertrami; quod opus Carlostadii contra imagines, inscripserint Carolo Magno; quod Calvini opus emiserint sub nomine Alcuini; quod opus Bulingeri attribuerint Magno Athanasio; quod Buceri opusculum impugnans merita bonorum operum adscripserint Joanni Rofensi etc. Haec praeteriit Dallaeus, quae ostendunt, suos Pseudo-reformatos vestigiis inhaesisse veterum haereticorum; haeretici namque cum veritate non possint, mala fide agunt.

(4) Apol. 2. con. Ruff.

(5) Div. Inst. l. 8.

(6) L. 10. Epist. 69.

(7) Bibl. San. l. 4. in calce.

987. I. Canon. Si quae opera ut supposita, vel dubia constanter habita sunt a veteribus Scriptoribus, pro genuinis haberi nequeunt (1). Nam qua ratione constare potest nobis novissimis opus non esse spurium, quod tale ab antiquis compertum fuit?

988. II Canon. Si quae opera in veteribus Scriptoribus, vel Indicibus attributa alicui Scriptori non sint, non continuo rejicienda sunt tamquam supposita, sed expendendae sunt aliae rationes (2). Argumentum enim mere negativum nihil concludit, ut supra dictum est (3).

989. III. Canon. Opera quae antiqui Scriptores, maxime si fuerunt coaevi, pro genuinis habuerunt, pro genuinis haberi debent (4). Nam historici coaevi sunt fide digni, ut supra diximus (5).

990. IV. Canon. Si quae habentur in aliquo opere, quae non conveniant cum tempore (6), aut doctrina Scriptoris (7), cui opus illud tribuitur, non leve suppositionis argumentum praebent, aut certe interpolationis. Non enim fieri potest, ut Auctor anterior de posterioribus factis (8) scripserit; nec est verisimile dogmata sua mutasse (9).

991. V. Canon. Diversitas styli evidentior est conjectura, qua genuina a suppositis discernuntur (10): nam impostores possunt quidem nomen, tempus, et dogmata ficti Auctoris praetexere,

---

(1) Sic Evangelii Petri, Thomae, Matthiae, Acta Andreae, Joannis, et aliorum Apostolorum, rejicienda sunt tamquam spuria, et ab haereticis confecta. Vide Eus. Hist. l. 3. c. 25. Sic etiam Recognitiones S. Clementi attributae, sive Itinerarium, et Disputationes S. Petri cum Appione, nec non Epistola ejusdem S. Clementis ad Jacobum pro suppositis sunt habendae. Vide Euseb. ib. c. 38. et S. Hieronym. de Script. Eccl.

(2) Ita praestitere Maurini Patres, qui numquam in rejiciendis spuriis operibus uno tantum silentio veterum nituntur, sed alias rationes adjungunt.

(3) §. 979.

(4) Hinc opera quae Possidius in Indiculo attribuit S. Augustino, sunt prorsus indubia; multoque magis ea, quae idem Augustinus enumerat in lib. Retract.

(5) §. 977.

(6) Sic liber de Mirabilibus Sacrae Scripturae merito abjudicatur S. Augustino; cum enim ibi fiat mentio de cyclis, apparet, post seculum sextum fuisse scriptum. Sic S. Athanasio Alexandrino abjudicatur libellus de Imagine Christi, quae ut Sigebertus narrat, seculo octavo percussa a Judaeo sanguinem fudit.

(7) Vide S. Hieronimum adv. Ruff. l. 3. c. 4. ubi ex hoc canone negat Pamphilo martyri Apologia pro Origene.

(8) *De factis*, inquam; nam si de dogmatibus sermo sit, dogmata in posterioribus Conciliis definita, reperiuntur tradita a Patribus anterioribus; nisi enim tradita fuissent, probari ex Traditione non possent.

(9) Prophani Scriptores, maxime si Sceptici fuerint, potuerunt sententiam facilius mutare. Non ita vero Scriptores Sacri, ac pii, cum de doctrina agitur in iis quae ad Fidem pertinent, in reliquis vero verisimile est, sententiam tenuisse, nisi constet oppositum.

(10) Hac conjectura S. Thomas q. un. de spir. creat. a. 1. ad 21. abjudicat Boetio librum de unit. et uno: „ Liber, *inquit*, de unitate, et uno non est Boetii, ut ipse „ stylus indicat. „

ut autem stylum exacte imitentur, fieri vix, aut ne vix quidem potest.

992. VI. Canon. Ad dijudicandum de genuitate operum nonnihil adjumenti confert collatio Codicum; nam quis persuadere sibi poterit, universos Codices fuisse falsatos (1)?

993. Ad primum respondemus, Dallaeum rogantes, ut nos doceat, unde cognovit, haereticos saepe finxisse, et supposuisse Patribus libros? Id sane cognovit ex historia Ecclesiastica; neque enim alibi, nisi divinando rescire potuisset. Atqui historia Ecclesiastica nos docet, fictiones illas, et suppositiones haereticorum a viris doctis deprehensas fuisse. Iidem igitur viri docti fictiones alias, et suppositiones deprehendissent in ceteris Patrum operibus, si quae aliae ab haereticis manassent. Tantum vero abest, ut alias deprehenderint; quin eorumdem operum genuinorum nobis catalogum reliquerint. Dallaeus igitur operam oleumque perdidit, seque suo mucrone jugulavit (2).

994. Ad secundum dicendum, quaecumque fuerit Librariorum, et Bibliopolarum licentia, numquid in toto orbe potuerunt Codices universos adulterare? numquid. Auctorum mutare stylum? numquid delere veterum catalogos (3)?

995. Ad tertium respondemus primum quaerendo ex Dallaeo quidnam reponeret si quis principiis ejus nixus diceret, Zosimum, et Anastasium recte citasse Canonem Nicaenum, qui tamen ab Arianis e numero Nicaenorum fuisset sublatus? Nonne per ipsum haeretici Patrum opera adulterant? Quid igitur mirum, si adulterassent etiam Acta Concilii Nicaeni (4)? Deinde si qui adderent,

---

(1) S. Hieronymus Epist. 84. ad Pammach. loquens de libris Origenis quae falsata ab haereticis dicebantur, scribit: „ Solus inventus est Origenes, cujus scripta in „ toto orbe falsarentur, et quasi ad Mitridatis litteras omnis veritas uno die de volu„ minibus illius raderetur. Si unus violatus est liber, num universa ejus opera, quae „ diversis, et locis, et temporibus edidit, simul corrumpi potuerunt?

(2) Simile Ruffini argumentum depellit idem Hieronymus Apol. s. con. Ruff. „ Si „ conceditur ut quidquid in Libris noxium reperitur, ab aliis corruptum sit, nihil „ eorum erit, quorum feruntur nominibus; se his deputabitur, a quibus dicitur esse vi„ tiatum: quamquam et illorum non erit; quorum incerta sunt nomina: atque ita fiet, „ ut dum omnium omnia sunt, nihil alicujus sit.... Hoc genere et iste ipse tuus li„ ber, tuus non erit, sed forsitan meus.... et dum omnia ad haereticos refers, quid „ Ecclesiasticis tribues, quibus, proprium nihil relinquis? „

(3) Jampridem S. Augustinus in Fausto Manichaeo l. 33. con. ipsum c. 6 Dallaei sophisma depulerat: „ Platonis, inquit, Aristotelis, Ciceronis, aliorum ejusmodi „ Auctorum libros unde noverunt homines, quod ipsorum sint, nisi eadem temporum „ sibimet succedentium contestatione continua?... Quis tanto furore caecatus... qui di„ cat, hoc non potuisse mereri Apostolorum Ecclesiam, tam fidam, tam numerosam „ fratrum concordiam, ut eorum scripta fideliter ad posteros trajicerent? „

(4) Non desunt qui docent, Canones Nicaenos fuisse plusquam viginti. Certe S. Ambrosius Epist. 63. ad Vercellensem Eccles. memorat Canonem Nicaenum de bigamis non ordinandis, cujus Canonis nulla fit mentio in 20. Canonibus Nicaenis qui exstant. In

suppositas esse Epistolas Zosimi, et Anastasii in caussa Africana de appellationibus ad Sedem Apostolicam, quid responderet Dallaeus, qui universa pene opera vult fuisse corrupta, et supposita? Proferretne Acta Concilii VI. Carthaginiensis in quo controversa de Appelationibus ad Apostolicam Sedem mota fuit? Quid vero, si quis contenderet, haec Acta esse Commentitia (1)? Sed nihilominus respondemus, Zosimum, et Anastasium laudasse Canonem V. Sardicensem, quem Nicaenum appelarunt ex veteri usu quo Sardicenses Canones nominari Nicaeni consueverunt (2), propterea quod habiti fuere tamquam appendices Nicaeni Concilii.

ARTICULUS V.

Utrum emendatio librorum fieri debeat ex Manuscriptis Codicibus.

996. Videtur fieri non posse I. quia si libri typis editi, multis, iisdemque saepe gravibus scatent erroribus, multo magis in Manuscriptos Codices irrepere debuerunt innumera menda ex librariorum incuria, et imperitia (3). Manuscripti igitur Codices sunt omnis fidei expertes, neque proinde quidquam conferre ad emendationem possunt.

997. II. Praeterea non defuere Critici, qui ut Manuscriptos Codices emendarent, manus in eos injecerunt, quaedam addentes, quaedam detrahentes (4). Idipsum haeretici praestiterunt (5).

---

eodem Nicaeno Concilio fuit decretum editum de celebratione Paschalis, de quo tamen nulla est mentio inter eosdem viginti Canones. Vide Dissert. Abrahami Ecchellensis de auctoritate Canonum, et Constitutionum Nicaenae I. Synodi a se ex Arabico latine versorum, T. 3. Conc. Edit. Paris an. 1671. pag. 93. seqq. Vide etiam Baronium ad an. 325.

(1) Id argui posset 1. quia in Concilio Chartaginiensi habito an. 419. perlectus fuit Canon omnium Conciliorum Africae ab anno 393. celebratorum: ibi autem nulla fit mentio Concertationis, quam Acta illa Concilii VI. ponunt factam an. 418. II. hoc Concilium ordine ponitur sextum, cum tamen, si quod fuisset, deberet esse ordine quintum. III. Idem Concilium VI. ponitur habitum an. 418. die 25. Maii. Atqui eodem anno die 29. Junii, vel (ut habetur in Conc. Africano can. 91.) die 30. Maii celebratum fuit Concilium Carthagine in Basilica Restitutae, quod ponitur ordine VII. Vide Tom. 3. Conc. p. 1603. Longe autem abest a vero, eodem annó, eodemque, vel ferme eodem mense duo Concilia Carthagine habita fuisse. IV. De jure appellandi ad Rom. Pontificem numqùam disputatum fuisse in Africa, constat ex S. Augustino cum Epistol. 43. al. 162. c. 2. ubi ait, Coecilianum a Melchiade Rom. Pont. fuisse in Episcopatu confirmatum, et Donatum improbatum? tum Epist. 209. al. 261. ubi agit de appellatione Antonii Fussalensis ad S. Caelestinum qui immediate successit Anastasio. Vide Christianum Lupum de Afric. Eccl. Romanis appellationibus.

(2) Confer Epist. Synodi Constantinop. an. 382. a Theodoreto descriptam l. 5. Hist. c. 9. ubi Nicaeni Canonis nomine Sardicensem Canonem allegarunt. Vide etiam S. Hieron. Epist. 83. ad Oceanum, et S. Leonem Epist. 44. c. 3.

(3) Vide Strabonem l. 13.

(4) Vide Gellium l. 1. c. 7. ubi exempla adfert Criticorum inepte scripta emendantium.

(5) Vide Euseb. Hist. lib. 3. c. 23.

Qua igitur ratione emendatio fieri poterit ex hujusmodi Codicibus Manuscriptis depravatis?

998. III. Insuper quamplurimi Codices Manuscripti ita fuerunt aetate confecti, ut multae lacunae extiterint (1), quas imperiti supplere volentes, depravarunt libros. Has autem depravationes deprehendendi nulla suppetit via.

Propositio. *Libri integri a corruptis, et a mutilatis, aut interpolatis potissimum ope MSS. Codicum discernuntur; ex quibus proinde emendatio librorum fieri debet.*

999. Prob. ex S. Hieronymi (2) principio. Fieri non potest, ut universi Codices ejusdem libri diversis et locis, et temporibus, et a diversis hominibus exarati, corrupti fuerint. Si ergo plures ejusmodi Codices praesertim vetustiores (3), inter sese conferantur, et in illis liber iisdem verbis sit descriptus (4), nec ulla appareat corruptionis, sive abrasionis (5), vel additionis

---

(1) Hanc fuisse sortem librorum Aristotelis, et Theophrasti, narrat Strabo loc. cit. ,, Aristoteles, inquit, et bibliothecam, et scholam reliquit Theophrasto, et primus ,, omnium quos scimus, libros congregavit, et Ægypti reges bibliothecae ordinem do- ,, cuit. Theoprastus vero eam tradidit Neleo, Neleus eam Scepsim detulit, ac poste- ,, ris dedit, hominibus plane imperitis, qui libros inclusos, ac negligenter positos tene- ,, bant. Cumque Attalicorum Regum, sub quibus erant, studium sentirent conquiren- ,, dorum librorum, ad instruendam eam bibliothecam, quae Pergami erat, eos in ,, fossa quadam sub terram occuluerunt, quos et tineis, et humiditate labefactatos, tan- ,, dem qui ex eo genere erant, Apelliconi Tejo tradiderunt.... Apellicon ut qui ma- ,, gis librorum esset studiosus, quam sapientiae, volens corrosiones emendare, eos ,, transcribendos dedit, scriptura non recte suppleta; quapropter libros edidit erroribus ,, plenos. ,,

(2) Vide not. 1. pag. 402, et not. 2. pag. 402.

(3) Tertullianus l. 4. con. Marcionem c. 4. ,, Ego, inquit, meum (Evangelium Lucae) dico verum, Marcion suum. Ego Marcionis affirmo adulteratum, Marcion meum. ,, Quis inter nos determinabit, nisi temporis ratio, ei praescribens auctoritatem, quod ,, antiquius reperietur, et ei praejudicans vitiationem, quod posterius revincetur ,,? Et S. Augustinus Epist. 82. al. 19. n. 6. scribit: ,, Manichaei plurima divinarum Scriptu- ,, rarum, quibus eorum nefarius error clarissima sententiarum perspicuitate convinci- ,, tur, quia in alium sensum detorquere non possunt, falsa esse contendunt.... Quod ,, tamen quia nec pluribus, sive antiquioribus exemplaribus.... probare aliquando po- ,, tuerunt, notissima omnibus veritate superati, confusique discedunt ,,.

(4) De variantibus lectionibus levioris momenti non est admodum curandum, nemo enim est tam diligens scriptor, qui ex oscitantia, vel festinatione in aliquos errores leves longius scribendo non incidat.

(5) Ita Joannes de Monte-nigro Ord. Praed. in Concilio Florentino sess. 20. Marcum Ephesinum convicit; cum enim Joannes produxisset quoddam testimonium S. Basilii ex l. 3. con. Eunom. ad probandam processionem Spiritus Sancti a Patre, et Filio: Ephesinus autem reposuisset, locum illum esse corruptum; Joannes respondit, Codicem Basilii delatum paulo ante Constantinopoli a Nicolao de Cusa, *esse ex membranis, non bambacinis foliis, adeoque annosae antiquitatis*. Addiditque: *Liber tam bene est interpunctus, tam emendatus atque optime dispositus, ut nullam corruptelae suspicionem injiciat... Perspiciatur ergo, diligentique indagatione quaeratur, an ullae in eo rasura, sive depravatio, aut manus adjectio deprehendatur.*

alieni characteris nota, plane constat, librum esse integrum (1). Si autem pluribus Codicibus invicem collatis, inveniatur, paucos discrepare a reliquis majori numero, suspicari potest, paucos illos fuisse corruptos, maxime si recentiores sint, et nota aliqua corruptionis deprehendatur (2).

1000. Ad primum dicendum, menda librariorum facile deprehendi ex plurium Codicum inspectione; neque enim in quo unus librarius erravit, ceteros erravisse credendum est.

1001. Ad secundum respondemus, neque Criticos, neque haereticos in universos Codices potuisse manus injicere. Ex illis ergo, in quos manus non injecerunt cognosci poterit, quid addiderint, quidve detraxerint (3).

1002. Ad tertium dicimus, non admodum multos fuisse Codices illustriorum Auctorum, quos viri docti permiserint aetate, et tineis confici: curarunt enim diligentissime, ut Codicibus, qui aetate, consumebantur, alii substituerentur; qua in re Monachi praesertim praeclaram meruere laudem. Quod si hanc jacturam perpessa esse Aristotelis opera Straboni credimus (4); quis ex singulari facto inferet, idipsum communuis eveuisse?

ARTICULUS VI.

Utrum certae sint regulae ad Scriptorum libros interpretandos.

1003. De interpretatione superest agendum, quam artem appellant *Hermeneuticam* (5). De ipsa copiose agit Sixtus Senensis (6), quod ad Sacrae Scripturae expositionem pertinet.

---

(1) Hae regula usi Maurini Patres accuratissimas Patrum editiones curarunt; quam ob caussam inter alias plurimas Ordo Benedictinus optime est de Ecclesia meritus.

(2) Sunt et aliae notae corruptionum Codicum dignoscendarum. I. si omnia praecedentia, et sequentia apte conveniant, indicium erit incorruptionis: sin minus, corruptionis. Vide Bessarionem in Orat. Dcg. c. 9. T. 13. Conc. pag. 450. sq. II. si ea quae in Codicibus habentur, apte respondeot testimoniis inde desumtis, et allatis ab Auctoribus fide dignis, est altera nota incorruptionis; si vero discrepent, ingerunt nonnullam corruptionis suspicionem. Vide ib. III. si quos libros ab antiquis temporibus universi sapientes ut incorruptos habuerint, eos pro corruptis habere, magnae est dementiae.

(3) Vide Acta VI. Synodi Act. 6. ubi mutilata a Monothelitis V. Synodi Acta ex aliis non mutilatis secreta fuerunt.

(4) Nulla nos cogit necessitas, ut Straboni praestemus fidem, nam Athenaeus l. 1. refert, Neleum Ptolemaeo Philadelpho vendidisse Aristotelis libros; Ptolemaeum vero illos Alexandriam transtulisse. Vide Stanlej. Hist. Phil. par. 5. c. 16.

(5) Ab ἑρμηνεία interpretatio, quasi ars interpretativa. Vide S. Thom. l. Perih. lect. 1.

(6) Bibl. San. l. 3. ubi hanc artem in tres dividit partes, *definitivam*, quae diversitatem sensuum, et expositionum enumerat; *inventivam*, quae docet sensus definitos investigare; et *dispositivam*, quae sensus inventos, docet apte ordinare. Ad hanc tertiam idem Sixtus revocat *Translationem*, qua libri ex alia in aliam linguam vertuntur.

1004. Videtur autem, vix posse certas regulas assignari, I. quia si quis fuit egregius interpres, is fuit S. Hieronymus. Atqui de Hieronymo conqueritur S. Augustinus (1), quod in interpretando fuerit aliquando deceptus. Ergo.

1005. II. Idem Hieronymus (2) magnam in interpretando difficultatem et perpessus, et fassus est, nec ullas videtur regulas agnovisse.

Propositio. *Certae sunt regulae artis Hermeneuticae.*

1006. Quoniam ars hermeneutica exerceri potest et circa librorum ex una in aliam linguam versionem; et circa intelligentiam sensus Scriptorum in iis quae sunt obscure aut ambigue dicta, vel pravum efferre sensum videntur; de utroque interpretandi genere constituendae sunt leges.

Regulae de optimo interpretandi genere in vertendis libris ex una in aliam linguam.

1007 I. Regula. Qui negotium suscipit transferendi aliquod opus de una in aliam linguam, debet esse utriusque linguae plane peritus; nisi enim utramque calleat, potius corruptor, quam translator erit (3).

1008. II. Regula. In Sacris Scripturis vertendis verba de verbis, quantum diversitas linguarum patitur, fidelissime sunt reddenda; nam ut S. Hieronymus advertit (4), in Scripturis *et verborum ordo et mysterium est*, scilicet in singulis pene verbis innumera abdita sunt mysteria (5).

---

(1) Epist. 71. al. 10. c. 3.

(2) Sic enim habet Praefat. in Eusebii Chronicon: ,, Difficile est alienas linguas insequentem non alicubi excidere: arduum, ut quae in aliena lingua bene dicta sunt, ,, eumdem decorem in translatione conservent. Significatum est aliquid unius verbi pro- ,, prietate, non habeo meum quo id efferam, et dum quaero implere sententiam, longo ,, ambitu vix brevia spatia consumo. Accedunt hyperbatorum anfractus, dissimilitudines ,, casuum, varietates figurarum; ipsum postremo suum, et ut ita dicam, vernaculum ,, linguae genus, si ad verbum interpretor, absurde resonat: si ob necessitatem ali- ,, quid in ordine, in sermone mutavero, ab interpretis videbor officio recessisse ,,

(3) Vide S. Hieronymum Epist. ad Pammach. de optimo genere interpretandi.

(4) Ibid.

(5) Hanc regulam servavit idem Hieronymus in vertendis Scripturis Veteris Testamenti. Vide ejus Praefat. in Pentateuchum ad Desiderium: *Sicubi*, inquit, *in translatione tibi videor errare, interroga Hebraeos, diversarum urbium magistros consule.* Idipsum praestavit in Novo Testamento, cum illud Graecae veritati restituit. Quare nihil est quod in Vulgata sit reprehensione dignum; ipsamque merito nobis tenendam ut authenticam proponit Ecclesia. Ab hac autem regula declinantes haeretici protestantes, cum sacrilege proclamarent, Scripturas majori ex parte esse male versas, et contaminatas, novasque propterea versiones cuderent juxta suorum dogmatum pla-

1009. III. Regula. In reliquis transferendis Scriptorum operibus, non est *verbum e verbo*, *sed sensum exprimere de sensu* (1). Ita enim se gessisse praeclaros interpretes, ostendit S. Hieronymus (2), qui etiam rationem reddit; quippe *ex alia in aliam linguam expressa ad verbum translatio sensum operis, et veluti laeto gramine sata strangulat* (3).

Regulae de optimo genere interpretandi sensum Scriptorum.

1010. I. Regula. In Sacrae Scripturae sensu interpretando in iis quae ad Fidem, et mores pertinent, standum est judicio Ecclesiae; haec enim est columna, et firmamentum veritatis. Nec est recedendum ab unanimi Patrum consensu, qui sunt Traditionis testes (4).

1011. II. Regula. Ut quis Scripturae Sanctae sensum interpretetur, necesse non est, ut calleat linguas Hebraicam, Caldai-

---

eita, Scripturas corruperunt. Quod non solum Sixtus Senensis hac in re plane eruditus animadvertit Praefat. in Bibl. San. sed Protestantes etiam ipsi testati sunt, ut accurate Walemburgici adnotant.

(1) S. Hieron. loc. cit.

(2) Ibid. „ Habeo, inquit, hujus rei magistrum Tullium, qui Protagoram Platonis, et Œconomicon Xenophontis, et Eschinis, et Demosthenis duas contra se orationes pulcherrimas transtulit. Quanta in illis praetermiserit, quanta addiderit, quanta mutaverit, ut proprietates alterius linguae suis proprietatibus explicaret, non est hujus temporis dicere... Sed et Horatius vir acutus, et doctus, hoc idem in Arte poetica erudito interpreti praecipit. Nec verbum verbo curabis reddere fidus interpres. Terentius Menandrum, Plautus, et Caecilius veteres Comicos interpretati sunt. Numquid haerent in verbis, ac non decorem magis, et elegantiam in translatione conservant, quam veritatem interpretationis „ ?

(3) S. Thomas Opusc. 1. con. errores Graecorum in Praefat. „ Ad officium, inquit, boni translatoris pertinet, ut ea quae sunt Catholicae fidei transferens, servet sententiam, mutet autem modum loquendi secundum proprietatem linguae, in quam transfert. Apparet enim, quod si ea quae in latino litteraliter dicuntur, vulgariter exponantur, indecens erit expositio, si semper verbum ex verbo sumatur.

(4) Hinc Tridentina Synodus sess. 4. praecipit: „ ut nemo suae prudentiae innixus, in rebus fidei, et morum ad aedificationem doctrinae Christianae pertinentium, Sacram Scripturam ad suos sensus contorquens contra eum sensum, quem tenuit, et tenet Sancta Mater Ecclesia, cujus est judicare de vero sensu, et interpretatione Scripturarum Sanctarum, aut etiam contra unanimem consensum Patrum ipsam Scripturam Sacram interpretari audeat „ Vide S. Irenaeum l. 4. adv. haer. c. 52. Clem. Alex. Strom. 7. Tertullianum l. de Praescript. c. 21. et S. August. l. de utilit. cred. c. 7. et l. de grat. Christi c. 42. et lib. 1. de Gen. ad lit. c. 21. ubi hanc egregiam tradit regulam: „ Cum divinos libros legimus in tanta multitudine verorum intellectuum, qui de paucis verbis eruuntur, et sanitate Catholicae fidei muniuntur, id potissimum deligamus, quod certum apparuerit, eum sensisse quem legimus: si autem quod latet, id certe quod circumstantia Scripturae non impedit, et cum sana fide concordat: si autem et Scripturae circumstantia pertractari, ac discuti non potest, saltem id solum quod fides sana praescribit; aliud est enim quid potissimum scriptor senserit non dignoscere, aliud autem a regula pietatis errare. „

cam, et Graecam (1); expedit autem illas callere: nam plures sunt in iis linguis idiotismi, qui majorem quamdam in proprio idiomate energiam habent (2).

1012. III. Regula. Quae metaphorice in divinis Litteris dicuntur, non sunt accipienda ad literam (3); nam litteralis sensus in ejusmodi metaphoris, non est ipsa figura, sed id quod est figuratum (4). Ad discernendum autem, utrum loquutio sit metaphorica, vel propria, duo animadverto ex S. Augustino: primum, *ut quidquid in sermone divino neque ad morum honestatem, neque ad fidei veritatem proprie referri potest, figuratum esse cognoscas* (5). Alterum, ut verba accipiantur proprie, et secundum litteram, cum nullum sensum absurdum reddunt, repugnantem fidei dogmatibus, et morum honestati (6).

1013. IV. Regula. In exponendis locis difficilioribus Sacrarum Scripturarum, opus est Dei gratia, quam Apostolus 1. Cor. 12. v. 10. appellat *interpretationem sermonum* (7). Hinc Gen. 40.

---

(1) Gennensis Art. Log. Crit. l. 4. c. 8. hanc Artis Hermeneuticae primam statuit regulam: *Qui librum aliquem est intellecturus, originalem linguam, in qua est scriptus, ita callere debet, ut non magis calleat aprugnum callum*. An Plautinum dictum *in Persa* ad rem sit, non quaero. Quaero autem, utrum omnes Ecclesiae Patrès, vel saltem plerique ita callueriot originales linguas, in quibus Scripturae Sanctae fuerunt exaratae? Aut si calluerunt, cur plerique omnes, ante S. Hieronymum, ne ipsi quidem exceptis Apostolis, veteres versiones Sacrarum Scripturarum citarunt, eisdemque versionibus usi fuerunt, praecipue versione Septuaginta Interpretum, ut Scripturas interpretarentue? Affirmandumne erit Catholico viro, Patres qui Hebraicam et Chaldaicam linguam ignorabant, ut plurimi sane fuerunt, non intellexisse libros Veteris Testamenti; Latinos autem Patres, qui non admodum Graece docti erant, ut de se testatur S. Augustinus Praefat. in l. 3. de Trin. non intellexisse? Novum Testamentum, quod Graece fuit conscriptum? Sed inquit Genuensis: versiones nec sunt ullae perfectae, nec fieri ullo modo possunt perfectae. Si de essentiali perfectione sermo sit, negamus, nullam esse versionem perfectam: nam quomodo Ecclesia Vulgatam Fidelibus proponeret tamquam authenticam, si esset essentialiter imperfecta? Si autem de perfectione accidentali, quid haec ad intelligentiam Scripturarum in his quae ad fidem, et mores pertinent? Potest igitur quis librum aliquem intelligere, quin originalem linguam, in qua scriptus est, apprime calleat.

(2) V. g. S. Basilius Hom. 2. in Hexaëm. n. 6. exponens verba illa, *Spiritus Dei ferebatur super aquas*. „ Dicam tibi, *inquit*, non meam, sed viri Syri sententiam... „ Ajebat igitur, vocem Syrorum, et significatiorem esse, et ob suam cum Hebraica „ linguam cognationem, quodam modo ad Scripturarum sensum propius accedere. Il„ lud inquiebat, verbum, *superferebatur*, interpretantes sumunt pro verbo *confove„ bat*, et naturae aquarum vim tribuebat foetificandi, instar incubantis avis „ etc. Vide S. August. l. 1. de Gen. ad litt. n. 36. et S. Ambros. l. 1. Hexaem. n. 29. Nam verbum Hebraicum *merahephet* denotat incubare perinde ac avis incubat pullis suis, fovendo.

(3) Vide S. Thom. 1. p. q. 1. a. 10. ad 3.

(4) S. Augustinus l. 3. de Doct. Christ. c. 5. „ Cavendum est, *inquit*, ne figura„ tam loquutionem ad litteram accipias... Cum enim figurale dictum sic accipitur tam„ quam proprie dictum sit, carnaliter sapitur. „

(5) L. 3. de Doct. Christ. c. 10.

(6) L. 8. de Gen. ad litt. c. 7.

(7) Vide S. Thom. in cit. cap. lect. 2.

v. 8. dicitur: *Numquid non Dei est interpretatio?* Quare de S. Thoma Aquinate legitur, ipsum in locis difficilioribus Sacrae Scripturae interpretandis, ad orationem jejunium addidisse, ut interpretationis gratiam consequeretur (1). Quam gratiam Deus impertitus est Ecclesiae Doctoribus.

1014. V. Regula. Ad interpretandos aliorum Scriptorum sensus, libri emendatiores consulendi sunt; nam mendosi libri sensus obscuriores faciunt. Si autem aliena lingua sunt scripti, interpres, vel debet callere linguam illam, vel certe uti versionibus emendatioribus (2), alioqui nihil efficiet.

---

(1) Hinc patet, quanti sint faciendi Commentarii Divinarum Scripturarum sive a Rabbinis Thalmudistis, sive ab haereticis, Grotio, Polo etc. edita, in iis scilicet, quae ex proprio penu producunt. Non enim Deus consuevit ejusmodi hominibus gratiam interpretandi praebere. Et idcirco S. Augustinus l. 3. de Doct Christ. c. 37. ait: *Non solum monendi sunt studiosi venerabilium litterarum, ut in Scripturis Sanctis genera loquutionum sciant... verum etiam, quod est praecipuum, et maxime necessarium, orent, ut intelligant. In eis quippe litteris, quarum studiosi sunt legunt*, quoniam Dominus dat sapientiam.

(2) Dallaeus l. 1. de usu Patrum c. 5. multa congerit, probareque nititur, magnae temeritatis esse de Graecis Patribus judicare absque solida Graecae cognitione, quin sufficiat interpretem quempiam quantumvis eruditum, disertum, et fidum sequi. Hinc vero infert, plurima dogmata, quae Catholici confitentur tradita a Patribus Graecis, in eorum operibus non inveniri ab iis qui Graece sciunt. Longum esset singula percurrere, nec institutum patitur. Pauca delibabimus. 1. Dallaeus. de Ruffini, et Christophorsoni in interpretando fide dubitat. Jam id acceperat ex Joanne Curterio, et Petro Alloixio. Vide Epist. Valesii praefixam Hist. Eusebii Caesarien. Sed cur fidem Ruffini postulat, de qua multo jam ante S. Hieronymus Apolog. adv. Ruffin. expostulaverat? De Christophorsoni autem versione cur tacet, quod Curterius animadvertit, eam *piam quidem, et catholicam, sed inchoatam potius, quam exactam, aut perfectam multis rationibus credi par esse?* Quid ergo Dallaeus conficit, dum ejusmodi versiones in medium producit? An alias non habemus et emendatiores, et fideliores? 2. Dallaeus sugillat Card. Perronium, quod ex linguae Graecae, ut ipse inquit, pene male sit interpretatus inscriptionem Epistolae Constantini ad Miltiadem Episcopum Romanum, et Marcum. Sed quid ad rem? Perronius certe linguam Graecam callebat, quod Dallaeus ipse non negat. Si ergo male est interpretatus praefatam Epistolae inscriptionem, quodnam ipsi subsidium praebuit eruditio linguae Graecae? Non negavit Perronius, nec Baronius inficiatus fuit, Epistolam illam apud Eusebium l. 10. c. 5. inscribi Μιλτιάδῃ Ἐπισκόπῳ Ῥωμαίων καὶ Μάρκῳ sed contendunt, pro καὶ Μάρκῳ, legendum esse ὡς Ἱεράρχῳ, *Melchiadi Episcopo Romano hierarchae.* Vide Albaspinaeum in Not. ad lib. 1. S. Optati de Schism. Donat. n. 23. Quid ergo Dallaeus concludit, cum ait: *atque hinc satis patet, quam sit ad probe capiendam veterum mentem necessaria Graecae, Latinaeque linguae cognitio?* Non enim agebatur de capienda Eusebii mente, sed quaestio erat de inscriptione illa, an esset corrupta. Quod autem corrupta non sit, Dallaeus minime ostendit. 3. contra Graecos, et Latinos in Synodo Florentina certantes Dallaeus insurgit: et licet fateatur, disputationem Latinorum credi fuisse feliciorem; ait tamen, locum Basilii, quem citat ex Orat. in Sac. Bapt. a Latinis allatum, etiamnum ipsorum explicationem rejicere. Animadverte, quam Dallaeus fuerit diligentiae, et accuratioris Criticae negligens. Nam Oratio illa de Sac. Bapt. quam attribuit S. Basilio, jampridem a Garnerio inter suppositas in Appendicem fuit rejecta. Locus autem, de quo acrius fuit disputatum inter Graecos, et Latinos in Concilio Florentino, non erat ex ea oratione, sed ex lib. 3. con. Eunom. n. 8. desumptus. Vide ib. Garnerii notam.

1015. VI. Regula. Expedit etiam scire circumstantias temporis (1), in quo Auctor scribebat; finis propter quem scripsit (2); ejus morum (3); professionis (4), etc. Ex his namque, similibusve adjunctis facilius Auctoris mens deprehenditur (5).

1016. VII. Regula. Si quae sunt Scriptorum sententiae obscurae, vel ambiguae, explicandae sunt ex serie, et colligatione doctrinae eorum (6), potissimum vero ex antecedentibus, et con-

---

(1) Qui ante aliquam exortam haeresim scripserunt, aliquando non admodum clare, et praecise loquuti sunt. *Errores* (inquit S. Thomas Opusc. I. con. errores Graec. in Praef.) *circa fidem exorti, occasionem dederunt Sanctis Ecclesiae Doctoribus, ut ea quae sunt Fidei, majore circumspectione traderent ad eliminandos errores exortos; sicut patet, quod Sancti Doctores, qui fuerunt ante errorem Arii, non ita expresse loquuti sunt de unitate Divinae essentiae, sicut Doctores sequentes: et simile de aliis contingit erroribus. Quod non solum in diversis Doctoribus, sed in uno egregio Doctorum Augustino expresse apparet. Nam in suis libris, quos post exortam Pelagianorum haeresim edidit cautius loquutus est de potestate liberi arbitrii, quam in libris quos edidit ante praedictae haeresis ortum, in quibus libertatem arbitrii contra Manichaeos defendens, aliqua protulit, quae in sui defensionem erroris assumpserunt Pelagiani divinae gratiae adversantes. Et ideo non est mirum, si moderni fidei Doctores post varios errores exortos, cautius, et quasi limatius loquuntur circa doctrinam fidei ad omnem haeresim evitandum. Unde si aliqua in dictis antiquorum Doctorum inveniuntur, quae cum tanta cautela non dicantur, quanta a modernis servatur, non sunt contemnenda, aut abjicienda, sed nec etiam ea extendere oportet, sed exponere reverenter.* Quibus documentis (quae S. Augustini quoque sunt l. 10. de Civ. c. 2. et l. 18 c. 51. et l. de vera Relig. c. 10. et l. de catechiz. rudibus c. 24. et l. de Dono Persev. cap. 20.) Angelicus Doctor jampridem respondit eum nefariae Clerici adversus S. Augustinum censurae, dum Epist. 4. Crit. ait, Augustinum contra Pelagium ita loqui, ut libertatem videatur homini relinquere, alibi vero illi detrahere; qua ex re, impudenter mentiendo, subdit factum esse, ut inter eruditos Romanae Ecclesiae de sententia Augustini natae sint controversiae; nemo enim est Catholicorum qui de Catholica Augustini sententia tam circa libertatem arbitrii, quam circa necessitatem gratiae usquam dubitaverit. Tum impiae Dallaei positioni lib. 1. de usu Patr. c. 5. qua S. Justinum M. et S. Dionysium Alex. in Arianismi suspicionem vocare audet.

(2) Ex fine Legislatoris fit legum interpretatio. Vide S. Thom. 2. 2. q. 120. a. 1.

(3) Licet impii homines possint aliqua vera scribere, et contra pii possint aliquando decipi, si tamen in libris piorum hominum quaedam obscura sint, ipsa eorum pietas postulat, ne in deteriorem partem accipiantur. At vero obscure dicta ab hominibus impiis, saltem suspicionem ingerunt erroris; ipsi enim captant obscuritatem, ut venenum spargere facilius possint. Hujus generis sunt libri Voltaire, Rousseau, Pufendorfii, aliorumque magno numero, qui tetra contagione ipsam quoque Rempublicam hac nostra aetate infecerunt.

(4) Si quae obscure dicta sint a Viro Catholico, Catholice interpretari debemus, nisi forte gravissima argumenta id fieri prohibeant. Vide S. August. l. de catechizandis rudibus c. 8. de hac re egregie scribentem.

(5) Hinc expedit magnopere, ut cum primum aliquem librum legere aggredimur, legamus Epistolam ad lectorem, Praefationem Operis, Auctoris vitam: nam ejus peritia, occasio scribendi, modus procedendi, aetas in qua scripsit, non solum conferunt ad intelligenda pleraque, quae alioqni non intelligerentur; sed etiam ad percurrendum opus majori cum attentione, et ad singula in eo contenta, justo pondere aestimanda.

(6) Cicero de Invent. l. 2. c. 40. ait: „ Qua in sententia scriptor fuerit, ex cetera „ ejus scriptis, factis, dictis, animo, atque vita ejus sumi oportebit. „

sequentibus (1); ita enim intelligi potest, quid voluerint significare (2). Standum quoque est interpretationi doctorum Virorum, qui in doctrina illorum Scriptorum versati, loca illa obscura commentati sunt (3).

1017. VIII. Regula. Si auctor suspectus sit, et videatur eamdem rem quandoque affirmare, quandoque negare (4), merito in quaestionem vocari potest; nemo enim sciens prudens sibimet contradicit.

1018. Ad primum dicimus, S. Hieronymum in eo quod ipsi objicit S. Augustinus, non fuisse deceptum (5): Augustinus autem ita putabat ex fide quorumdam Hebraeorum, de quibus etiam utrum *imperitia*, *an malitia* id ausseruerint (6), dubitat.

1019. Ad secundum respondemus, S. Hieronymum ibi loqui de difficultate cudendae versionis omnibus numeris absolutae; numquam tamen ait, hanc difficultatem superari a nemine posse: nam ipse Vetus Testamentum transtulit, ejusque versionem Ecclesia probavit.

QUAESTIO XXVI.

De Propositionibus.

1020. Judicia propositionibus exprimimus; quare superest de propositionibus agere. Pene autem omnia quae ad propositiones

---

(1) Antecedentia, et consequentia determinant ambiguas significationes vocabulorum et aequivocationes tollunt, unde oritur obscuritas.

(2) Nec difficultatem ingenerare debet, quod opponit Dallaeus, obscuritatem quandoque obvenire ex rhetoricis ornamentis, exque liberalium disciplinarum artificiis; nam si id semel universim admittatur, jam omnia Oratorum opera erunt obscura: ipse quoque Dallaeus obscurus erit qui ad decipiendum, saepe utitur rhetoricis ornamentis, et artificus. Quod vero mireris est; Dallaeus eodem loco, ubi S. Epiphanium obscuritatis accusat, quod fuerit *rethorica admodum rudis*, obscuritatem exprobrat Origeni, Methodio, Eusebio, Cypriano, Minutio, Lactantio, Hilario etc. quod rhetorica ornamenta adhibuerint. Et quod amplius mireris; eodem loco Methodium reprehendit ob adhibita rhetorica ornamenta, et Methodium ipsum inducit, qua si haec ornamenta in Doctoribus Christianis reprehendentem. *Atramenti effusione sepae se tutantur*, inquiebat Tullius. Sic Dallaeus fulgorem ferre non sustinens dogmatum Catholicorum quae passim in Operibus Patrum obvia sunt adversus Protestantes, stramento obscuritatis et rhetoricis ornamentis se tutari posse existimavit.

(3) Optimus Patrum interpres, praesertim S. Augustini, est Angelicus Doctor. Vide Card. de Aguirre Proleg. 2. ad Thom. 3. Theol. Sancti Anselmi.

(4) Hic Novatorum antiquissimus fuit mos, tenebras spargere in suis operibus, quodque in uno loco affirmarunt, in alio negare, ut si quando in discrimen abdicatae Religionis vocentur, sd asylum confugiant obscuritatis. Vide Epist. 13. S. Caelestini T. I. Epist. Rom. Pont. ubi de Nestorio scribit: „ Quondam multiloquio labebaris, dum vera „ involvis obscuris, rursus utraque confundens, vel confiteris negata, vel niteris ne„ gare confessa „. Vide etiam S. Augustinum l. de nat. et grat. c. 45. et de peccato orig. c. 15. Et Epist. 34. Innocentii I. Tom. cit. Epist. Rom. Pont. n 3. et Epist. S Leonis ad Flavianum c. 2.

(5) Vide Epist. S. Hieron. inter Augustinianas 75. al. 11. c. 7.

(6) Vide Epist. 71. al. 10. c. 3.

pertinere videbantur, tradidimus in Institutionibus. Duo tantum hic remanent inquirenda de veritate propositionum.

ARTICULUS I.

Utrum una propositio possit esse altera verior.

1021. Videtur posse esse, I. quia una propositio potest esse altera certior; propositio enim demonstrata, est certior probabili. Ergo et una altera verior.

1022. II. Objectum unius propositionis potest esse verius objecto alterius propositionis. Ergo etiam una propositio verior altera.

Propositio. *Si veritas consideretur secundum rationem aequalitatis, una propositio non est altera verior.*

1023. Prob. In qualibet propositione duo possunt considerari, 1. res ipsae quarum sunt propositiones, 2. adaequatio intellectus, in qua formaliter consistit propositionis veritas. Atqui si res ipsae considerentur, cum non omnes aequaliter participent rationem entis, quae est ipsa ratio veritatis, diversa enim entia diversimode participant rationem entis; in diversis propositionibus diversa est veritas (1). Si vero consideretur ipsa ratio aequalitatis, cum haec non recipiat magis, et minus, non enim magis aequalis est v. g. linea viginti cubitorum, lineae viginti cubitorum, quam linea unius cubiti lineae unius cubiti; sic una propositio non est altera verior (2). Et per haec patet responsio ad objecta.

---

(1) Vide S. Augustinum lib. 8. de Trin. c. I. ubi ex constituto principio probat, in Deo non esse majus quid tres, quam unam Personam. „ In substantia, *inquit*, veritatis, quoniam sola vere est, non est major aliqua, nisi quae verius est. Quidquid „ autem intelligibile, atque incommutabile est, non aliud alio verius est, quia aeque „ incommutabiliter aeternum est. Quapropter ubi magnitudo ipsa veritas est, quidquid plus habet magnitudinis, necesse est, ut plus habeat veritatis: quidquid ergo „ plus veritatis non habet, non habet plus etiam magnitudinis.... Non enim ibi maior „ est, quae verior non est, ubi est, ipsa veritas magnitudo. Quia in essentia veritatis, „ hoc est verum esse, quod est esse „ etc.

(2) S. Thomas q. 2. de virtut. a. 9. ad I. „ Cum veritas consistat in aedaequatione intellectus, et rei, si consideretur veritas secundum rationem aequalitatis, quae „ non recipit magis, et minus, sic non contingit esse aliquid magis, et minus verum. „ Sed si consideretur ipsum esse rei, quod est ratio veritatis, eadem est dispositio „ rerum in esse, et veritate: unde quae sunt magis entia, sunt magis vera: et propter hoc etiam in scientiis demonstrativis magis creduntur principia, quam conclusiones. „

ARTICULUS II.

Utrum propositionum contradictoriarum una sit determinate vera, altera falsa.

1024. Propositionum contradictoriarum quaedam sunt in materia necessaria absolute, ut bis tria sunt sex, bis tria non sunt sex; quaedam in materia contingenti; atque hae vel significant aliquid praesens, ut Petrus sedet, Petrus non sedet; vel praeteritum, ut Romulus fuit, Romulus non fuit; vel futurum, ut Antichristus erit, Antichristus non erit. Certum est autem, propositionum contradictoriarum in materia necessaria absolute, unam esse determinate veram, alteram falsam: nam una ex natura sua destruit alteram. Certum similiter est, propositionum contradictoriarum in materia contingenti praesenti, vel praeterita, unam quoque esse determinate veram, alteram falsam; quandoquidem eventus etsi contingens ex seipso, jam est determinatus ad unam contradictionis partem. Itaque inquirendum dumtaxat remanet de propositionibus contradictoriis futuri contingentis.

1025. Fuere quondam qui cum omnia fato contineri dicerent (1), omnium propositionum contradictoriarum unam determinate veram, alteram determinate falsam statuebant. Deinde quidam illorum qui scientiam quamdam mediam in Deo excogitarunt, qua futura contingentia praesciret, post multas irrito labore tentatas vias, hanc tandem ingressi fuerunt, constitueruntque, Deum futura contingentia praescire in veritate propositionum contradictoriarum, quorum una sit determinate vera, altera falsa, omnino independenter a quolibet Divino Decreto (2).

---

(1) In hac sententia fuere Stoici, aliique fatalem in rebus necessitatem inducentes. Vide S. Thom. I. Perih. lect. 14. Vide etiam Tullium in l. de Fato. Et certe si futura contingentia essent seipsis determinate futura, omnia fato continerentur; neque enim fieri posset, ut non essent futura, quippe natura sua determinata essent ad futuritionem.

(2) Qui hanc sunt viam ingressi, ne sub Decreto Dei praedeterminate videretur induci necessitas, ac destrui rerum contingentia, laedique humana libertas, videntur hoc ipso necessitatem inducere, et contingentiam rerum, libertatemque arbitrii destruere. Nam si ideo Deus cognovisset Petrum v. g. convertendum post Christum negatum quia ex his duabus propositionibus contradictoriis, haec, Petrus convertetur, erat determinate vera; altera, Petrus non convertetur, determinate falsa, ante quodlibet Divinum Decretum; non fuisset in potestate Petri se convertere, et non convertere: nam determinatio illa esset ex natura contradictionis, adeoque necessaria. Ad rem S. Augustinus Epist. 217. al. 107. c. 3. „ Si vere volumus defendere liberum arbitrium, non „ oppugnemus unde sit liberum. Nam qui oppugnat gratiam, qua nostrum ad declinandum a malo, et faciendum bonum, liberatur arbitrium, ipse arbitrium suum „ adhuc vult esse captivum. „ Vide etiam Epist. 157. al. 89. n. 10. Quandoquidem, ut

1026. Videtur autem ita dicendum, I. quia propositiones contradictoriae etiam de futuro contingenti non possunt esse simul verae, nec simul falsae, alioquin idem simul esset, et non esset. Igitur una debet esse determinate vera, altera falsa (1).

1027. II. Inter duas contradictorias non datur medium; nihil enim est medium inter esse, et non esse. Ergo necessario una propositionum contradictoriarum de futuro contingenti est determinate vera, altera falsa.

1028. III. Deus non est caussa malorum, nec potest mala decernere. Ergo saltem mala non redduntur futura per Divinum Decretum, sed Deus illa futura cognoscit in determinata veritate unius propositionis contradictoriae.

Propositio. *Propositionum contradictoriarum futuri contingentis neutra est determinate vera, vel falsa, nisi dependenter a Divino Decreto.*

1029. Prob. ratione S. Thomae (2). Propositio est determinate vera, quae est conformis determinato objecto; falsa vero, quae est difformis, veritas enim, et falsitas in conformitate, vel difformitate mentis enunciantis cum re, vel a re enunciata, posita est, ut supra diximus (3). Atqui in propositionibus contradictoriis futuri contingentis, objecta non sunt determinata, nisi dependenter a Divino Decreto. Fac enim, objecta illa esse determinata independenter a Divino Decreto, vel essent ejusmodi natura

advertit S. Thomas I. p. q. 19. a. 8. „ Cum voluntas divina sit efficacissima, non „ solum sequitur, quod fiant ea quae Deus vult fieri, sed quod eo modo fiant, quo „ Deus ea fieri vult. „ Vult autem Deus quaedam fieri necessario, quaedam contingenter, quaedam libere. Sed hac de re alias.

(1) Genuensis Log. Ital. l. 3. c. 8. § 75. huic sophismati respondet, in eo confundi falsitatem enunciationis, sive logicam, cum physica; item physicam hypotheticam cum absoluta. Futilis utraque responsio. Nam licet fateamur cum S. Thoma 1. Perih. lect. 14. quod *non propter nostrum affirmare vel negare mutatur cursus rerum, ut sit aliquid, vel non sit; quia veritas nostrae enunciationis non est caussa existentiae rerum, sed potius econverso;* quia tamen veritas, et falsitas logica propositionum dependet a conformitate vel difformitate rei enunciatae cum intellectu, vel ab intellectu enunciante; res autem futura si determinate ex se ipsa esset futura, jam physice aliquando futura esset natura sua, adeoque necessitate non hypothetica, sed absoluta; idcirco Genuensis responsione sua nihil conficit; imo videtur non comprehendisse vim difficultatis; idque multo magis apparet ex exemplo ibidem adducto, scilicet, *omnis numerus necessario est par, aut impar. Igitur scribere non possum aliquem numerum, qui non sit par, aut impar.* Siquidem hae propositiones non sunt contradictoriae, sed disjunctivae; neque altera est *physica hypothetica*, supponens, ut Genuensis ait, me velle scribere aliquem numerum; sive enim velim, sive nolim scribere, semper verum neccessario est, me scribere non posse numerum qui non sit par, vel impar.

(2) 1. Perih. lect. 13. et 1. p. q. 16. a. 7. ad 3.

(3) § 750.

sua, vel dependenter ab alio aliquo; si natura sua, jam essent necessario absolute futura; quod enim natura sua tale est, est absolute necessarium: id autem repugnat contingentiae. Si dependenter ab alio aliquo, 1. jam neutra esset determinate vera, vel falsa ex vi contradictionis; 2. implicat, aliquid aliud esse determinatum ante determinationem primae Caussae, quae per suum Decretum determinatur ad res futuras producendas; productio enim rerum futurarum est actus Dei liber: actus autem Dei liber supponit Divinum Decretum, quo Deus se determinat. Itaque ante determinationem primae Caussae nihil est determinatum, ut sit potius futurum, quam non futurum, alioquin aliquid esset determinate futurum, antequam Deus ejus futuritionem determinaret; ideoque esset futurum independenter a prima Caussa; quae proinde non esset prima Caussa omnium omnino rerum futurarum: quod esse non potest (1).

1030. Ad primum concesso ant. neg. cons. Aliud enim est dicere, propositiones contradictorias non posse esse simul veras, vel simul falsas: aliud unam earum esse determinate veram, alteram determinate falsam. Ut enim utraque non sit vera, vel falsa sufficit, utramque esse indifferentem, ut sit vera, vel falsa; nec requiritur, ut haec potius, quam illa sit vera, vel falsa, quod quidem requireretur, si alterutra esset determinate vera, vel falsa.

1031. Ad secundum neg. cons. Ut enim inter contradictorias non detur medium, sufficit, utramque non posse esse simul veram, vel simul falsam; non oportet tamen, ut alterutra sit determinate vera, vel falsa: nam etsi utraque sit indifferens ad fal-

---

(1) S. Thomas 1. p. q. 16. a. 7. ad 3. „ Illud, *inquit*, quod nunc est, ex eo „ futurum fuit, antequam esset, quia in sua caussa erat, ut fieret; unde sublata „ caussa, non est futurum illud. Sola autem caussa prima est aeterna: unde non sequi- „ tur, quod ea quae semper fuit verum, ea esse futura, nisi quatenus in caussa sem- „ piterna fuit, ut esset futura, quae quidem caussa est solus Deus. „ Quam doctrinam hausit Angelicus ex S. Augustino, qui l. 6. de Gen. ad litt. c. 17. scribit. „ Hoc „ necessario futurum est, quod ille (Deus) vult, et ea vere futura sunt, quae ille „ praescivit. Nam multa secundum inferiores caussas futura sunt, sed si ita sunt et „ in praescientia Dei, vere futura sunt, si autem ibi aliter sunt, ita potius futura „ sunt, sicut ibi sunt, ubi qui praescit falli non potest... Nam secundum quasdam „ futurorum caussas moriturus erat Ezechias, cui Deus addidit quindecim annos ad „ vitam, id utique faciens quod ante constitutionem mundi se facturum praesciebat, „ et in sua voluntate servabat. Non ergo id fecit quod futurum non erat: hoc enim „ magis erat futurum, quod se facturum esse praesciebat. „ Et Tract. 104. in Joan. n. 2. explicans verba illa: *Pater, venit hora, clarifica Filium tuum*, ait: „ Ostendit, omne tempus, et quid quando faceret, vel fieri sineret, ab illo esse dispositum „ qui tempori subditus non est: quoniam quae futura erant per singula tempora, in „ in Dei sapientia caussas efficientes habent, in qua nulla sunt tempora. Non ergo „ credatur haec hora fato urgente venisse, sed Deo potius ordinante.

sitatem, vel veritatem, semper verum est, utramque simul non posse esse veram, aut falsam.

1032. Ad tertium dicimus, Deum non decernere mala Decreto approbante, sed permittente (1). Addimusque, Deum positive non concurrere ad actum peccati, qua peccatum est; concurrere vero positive ad actum illum, qua actus est (2).

QUAESTIO XXVII.

De Argumentatione in genere.

1033. Expeditis iis quae ad perceptionem, et judicium pertinere videbantur, progredimur ad argumentationem. Argumentatione vero quandoque concludimus necessario, quod est demonstrare; quandoque probabiliter; quandoque sophistice, ut supra dictum est (3): et idcirco 1. de argumentatione in genere; 2. de demonstratione; 3. de probabilitate; 4. de sophismis agemus. De argumentatione autem in genere multa quae certa erant, jam in Institutionibus dicta sunt. Remanet inquirendum 1. cuinam argumentari proprie conveniat; 2. expediatne ratiocinari per syllogismos; 3. sirne probanda hypothetica argumentandi ratio. 4. Idem de argumeutatione ad absurdum; 5. et de argumentatione ex datis; 6. et de reciproca, seu circulari; 7. an possit ex veris praemissis inferri conclusio falsa, vel econtra; 8. an intellectus praestito praemissis assensu, necessario assentiri debeat conclusioni; 9. quomodo praemissae influant in conclusionem.

ARTICULUS I.

Utrum argumentari sit proprium mentis humanae.

1034. Videtur negandum I. quia discursus etiam Angelis convenit; discursus enim est, cum ex uno aliquid aliud inferimus. Angeli autem multoties ex una re aliam inferunt, sic Deum cognoscunt ex cognitione sui, et ex cognitione caussarum cognoscunt effectus. Ergo.

(1) Vide S. August. l. de bono continentiae c. 6.

(2) Ita S. Augustinus l. 83. qq. 21. „ Quisquis omnium quae sunt, auctor est, „ et ad cujus bonitatem id tantum pertinet; ut sit omne quod est, non esse ad eum „ pertinere nullo pacto potest. Omne autem quod deficit ab eo quod est esse, deficit, „ et tendit, in non esse. Esse autem, et in nullo deficere, bonum est, et malum est „ deficere. At ille ad quem non esse non pertinet, non est caussa deficiendi, idest, tendendi ad non esse: quia, ut ita dicam, essendi caussa est. Boni igitur tantummodo caussa est; et propterea ipse summum bonum est. Quocirca mali auctor non est; „ qui omnium quae sunt auctor est; quia in quantum sunt, in tantum bona sunt. „

(3) § 168.

1035. II. In Angelis, et in Deo datur scientia. Scientia autem habetur, cum res cognoscuntur per suas caussas, hoc est, per argumentationem, sive discursum. Ergo.

1036. III. Angeli circa supernaturalia multoties opinantur, immo Angeli mali falluntur, ut S. Thomas advertit (1). Sed opinatio non est absque discursu. Itaque etiam Angeli discurrunt.

Propositio. *Argumentari, sive discurrere, et ratiocinari ita est proprium mentis humanae, ut nulli alteri naturae intellectuali conveniat.*

1037. Prob. ratione S. Thomae (2). Argumentatio est quidam motus, et discursus, sive progressio, qua intellectus ex uno cognito ad aliud cognoscendum procedit (3). Atqui hic motus, et progressio uni tantum menti humanae proprie convenit, id enim contingit ex debilitate luminis intellectualis, qua fit, ut, cognitis principiis, intellectus humanus non statim possit omnia ea quae in illis principiis continentur, videre (4). Angeli autem cum perfusi sint lumine pleniori, omniaque naturalia comprehendant, visis principiis, statim in iis naturaliter respiciunt universa quae in eis cognosci possunt (5); multoque magis Deus, cujus sapientia infinita est, et qui unico actu, qui ipsemet Deus est, seipsum, et omnia comprehendit (6). Igitur

---

(1) Q. 16. de malo a. 6. (2) 1. p. q. 14. a. 7. et q. 58. a. 3.

(3) S. Augustinus l. de immort. animae c. 1. „ Est, *inquit*, recta ratiocinatio a „ certis ad incertorum indagationem nitens cogitatio. „ Et l. de quant. animae c. 27. ait: „ Recte ista fortasse ratiocinatio nominatur, ut ratio sit quidam mentis adspectus, „ ratiocinatio autem rationis inquisitio, id est, adspectus illius per ea quae adspicien- „ da sunt motio „. Vide S. Thom. 1. con. Gent. c. 57. et q. 8. de ver. a. 15.

(4) Plotinus Ennead. t. l. 8. c. 2. de hominum cognitione loquens: „ Ratiocinan- „ tur, *inquit*, quidve ex quoque sequatur, excogitant, et res per consequentiam spe- „ culantur: utpote qui antea non habuerint, sed antequam discerent, vacui fuerint, „ quamvis tunc etiam intellectus extiterint „.

(5) S. Bernardus ser. 5. in Cant. num. 4. „ Supercaelestis spiritus, *ait*, absque „ adjutorio corporis, et absque intuitu horum quae per corpus sentiuntur sola profe- „ cto suae vicinitate, ac vivacitate naturae sufficit apprehendere summa, et intima „ penetrare. An non hoc Apostolus intellexit, qui cum diceret, *invisibilia Dei per ea* „ *quae facta sunt, intellecta conspiciuntur*: adjecit protinus, *a creatura mundi?* „ Nimirum, quoniam a creatura caeli non ita „.

(6) Plotinus Enneade 4. t. 4. c. 12. „ Ratione discurrere quidnam aliud est, quam „ appetere sapientiam invenire?... Qui enim ratiocinatur, similis est pulsanti citharam „ absolute pulsationis gratia, atque meditanti ad habitum consequendum, et omnino „ discenti gratia cognoscendi. Ratiocinator enim id quaerit addiscere, quod qui jam ha- „ bet, est sapiens... Testatur id et ipse ratiocinator: nam cum primum invenit quod „ optabat, cessat ratiocinari, et in sapientia ipsa positus conquiescit. Si igitur ipsum „ mundi ducem vicem habere discentium arbitremur, nimirum rationis discursiones, „ dubitationesque, illi et memoriam tribuemus conferenti, videlicet, praeterita cum „ praesentibus, et futuris etc. „.

1038. Ad primum neg. min. Angeli enim eadem notitia qua cognoscunt seipsos, cognoscunt Deum auctorem naturae; et similiter eadem notitia qua cognoscunt caussas, in iisdem cognoscunt effectus.

1039. Ad secundum respondemus, in Deo et in Angelis esse scientiam quoad certitudinem, et evidentiam, non vero quoad illationem; haec enim propria est mentis humanae, quae non potest in cognitionem ignotorum venire, nisi procedendo, et inferendo ex jam notis. Quapropter scientia in Deo, et in Angelis non est discursiva.

1040. Ad tertium respondemus cum S. Thoma (1), Angelos nec circa supernaturalia discurrere: nam in horum cognitionem ex seipsis venire non possunt conferendo, sed solum ex revelatione Divina. Nec respectu illorum in Angelis bonis potest esse defectus falsae opinionis, sed solum simplicis negationis, idest, nescientiae: in Angelis autem malis potest esse falsa opinio, non quia discurrunt, sed quia praesumptuose judicant de iis quae ipsos excedunt (2).

ARTICULUS II.

Utrum expediat ratiocinari per syllogismos.

1041. Verulamius (3) syllogismos rejicit, unamque dumtaxat inductionem probat. Lockius etiam arbitratur (4), syllogismorum nullam esse utilitatem ad veritatem inquirendam.

1042. Videtur autem ita dicendum, I. quia ut Verulamius advertit (5), syllogismus ex propositionibus constat; propositiones ex verbis; verba autem sunt signa notionum animi. Itaque si notiones ipsae sint male a rebus abstractae, et vagae, nec satis distinctae, omnia ruunt. Syllogismos igitur est rejciendus.

1043. II. Antequam Aristoteles artem syllogisticam inveheret, homines ratiocinabantur. Modo etiam *Asiani*, et *Americani* qui nihil de syllogismis audierunt, acute disserunt. Nemo praeterea cum intra seipsum ratiocinatur, syllogismos conficit. Igitur usus syllogismorum utilitate non praestat.

1044. III. Ad veritatem inferendam ope syllogismorum, saepe opus est catena quadam longissima, quae confusionem parit; cum tamen nulla sit confusio, si unice attendamus ad connexionem idearum.

1045. IV. Supremi Reipublicae Moderatores, et qui eis sunt

(1) Q. 8. de ver. a. 15. ad 2.
(2) Q. 16. de malo a. 6.
(3) Novi Organi in distribut. Oper.
(4) Essai etc. l. 4. c. 17. § 4.
(5) Loc. cit.

a consiliis, artem syllogisticam ignorant; quam profecto non neglexissent, si qua ei utilitas inesset.

1046. V. Syllogistica ars si quid valet, valet tantum ad confundendum adversarium, non ad convincendum, et persuadendum. Quorsum enim post tot tantasque disputationes, adversarii nihilo minus persuasi sunt de propria sententia, quam deserere debuissent si fuissent convicti? Atque haec quidem Lockius magno verborum apparatu.

Propositio. *In veritate inquirenda oportet ratiocinari per syllogismos.*

1047. Prob. Veritas inquiri debet, cum non patet, an praedicatum conveniat, vel non conveniat subjecto. Atqui nulla alia suppetit via ad id consequendum, quam ut comparemus praedicatum, et subjectum cum aliquo tertio: nam si conveniant cum illo tertio, abs dubio est, convenire etiam inter se, ex illo principio: *quae sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se*, quo tota ars syllogistica nititur. Jam vero exceptis tantum principiis per se notis, in quibus apparet absque ratiocinatione, praedicatum convenire subjecto, quia est in ratione subjecti, in ceteris propositionibus id non apparet. Ergo ut appareat, fieri debet comparatio cum aliquo tertio. Haec autem comparatio fit per syllogismos in quibus majus, et minus extremum comparantur cum medio, ut diximus in Institutionibus. Veritas igitur ubi non est per se nota, aliter quam per syllogismos inveniri non potest. In veritate igitur inquirenda oportet ratiocinari per syllogismos.

1048. Ad primum dicimus, Verulamium in eo ipso loco, quo syllogismos rejicit, facto ostendere, quanta sit necessitas syllogismorum ad recte concludendum. Quis enim non videt, ejus ratiocinium nihil concludere? Nam quae est haec consequutio: si notiones sint male abstracte, vagae, minus distinctae, omnia ruunt; igitur syllogismus est rejiciendus? Atqui notiones possunt esse rite abstractae, determinatae, distinctae: tunc autem stabunt et verba, et propositiones, ex quibus constat syllogismus, stabit proinde et ipse syllogismus. Ad summum posset concludi, syllogismum nutare, si notiones sint indeterminate, vagae, et minus distinctae. Sed hinc minime infertur quod Verulamius infert, syllogismum universim esse rejiciendum (1).

(o) Licet syllogismi usum probemus, non ideo tamen inductionem excludimus, immo censemus cum S. Thoma I. Poster. lect. 30. inductione agendum esse praesertim in Philosophia naturali, in qua *per experientiam quam habemus circa singularia sensibilia, accipimus notitiam universalem*. Qua quidem ratione inductio differt a syllogismo, in quo ex universali infertur particolare sub eo contentum, vel *accipitur cognitio alicujus universalis conclusi ab aliis universalibus notis*; ut Ib. lect. 1.

1049. Ad secundum concedimus quidem, arte syllogisticam promotam fuisse ab Aristotele; negamus vero ante Aristotelem fuisse penitus ignoratam, aut neglectam. Ars enim syllogistica est ipsamet Logica, quae, ut supra diximus (1), infusa fuit Adamo, qui eam cum posteris communicavit. Gratis autem Lockius *Asianos*, et *Americanos*, in medium producit, quos tamquam barbaros, habetes, et sylvestres alibi (2) describit. Quod si qui sint Asianorum, et Americanorum acute disserentes, cum tamen de arte syllogistica nihil audierint, id casu potius evenit, perinde atque opera artis aliquando quis recte facit, qui artem ignorat (3). Ut autem Cicero advertit (4): ***Numquam perfecte veritatem casus imitatur.*** Denique quod additur de ratiocinatione intra nos ipsos absque usu syllogismorum, prorsus negamus; nam qua via alios,

---

Angelicus adnotat, ubi praeterea docet, *exemplum esse quamdam inductionem imperfectam*, quippe *exemplo proceditur a singulari ad singulare.* Verum quia in inductione etiam subintelligitur aliqua propositio generalis praeter enumerationem singularium; v. g. cum ex enumeratis singularibus corporibus gravibus tendentibus deorsum, concludimus omnia corpora gravia deorsum tendere, subintelligimus hanc propositionem universalem: Quod dicitur de singulis universim enumeratis, dicitur de omnibus: idcirco et in inductione (idem dic de exemplo) syllogismus adhibetur. Quare si ratiocinationis vis inspicitur, una tantum est ratiocinatio; et idcirco Graece ratiocinatio *συλλογισμός* dicitur. Vide Quintilianum l. 7. c. 9.

(1) § 22.

(2) Essai etc. l. 1. c. 3. § 8. ubi scribit: „ N'a-t-on pas découvert, dans ces derniers siécles, par le moyen de la navigation, des Nations entiéres qui n'avoient aucune idée de Dieu, á la Baye de Soldanie, dans le Brésil, et dans les Isles Caribes etc.... Ces exemples sont pris de Nations où la nature inculte a été abandonée a elle même sans avoir reçu aucun secours des Lettres. „ *Postremis hisce seculis, ope navigationis, deprehensae sunt integrae Nationes quacumque idea Dei destitutae in Soldania, in Brasilia, in Insulis Caribis. Haec exempla desumta sunt ex Nationibus, in quibus natura inculta, sibi ipsi derelicta est, nullo habito litterarum subsidio.* Addit ibid §. 9. existentiam Dei adeo evidentem esse „ qu'il me paroit tout a-fait étrange qu'il puisse se trouver sur la Terre une Nation entiére d'hommes assez stupides pour n'avoir aucune idée de Dieu. „ *Insolitum mihi prorsus videtur, inveniri in Terra posse integram Nationem hominum ita stupidorum, ut Dei nullam habeant ideam.* Si existentia Dei tam est evidens, ut a nulla integra Natione etiam stupida possit ignorari, cur Lockius Viatorum fide innixus, integras Nationes exstare asserit destitutas quacumque Dei idea? Si autem habitatores sinus Soldaniae, Brasiliae, et Insularum Caribarum ita erant stupidi, ut nullam Dei notitiam habuerint; quae erant ratio, cur Lockius idem induceret Americanos acute disserentes sine ope syllogismorum? „ Quiconque prendra la peine de considérer la plus grande partie de l'Asie de l'Amerique, y trouvera des Hommes qui raisonent peut-etre aussi subtilement que lui. „ *Quicumque considerare velit majorem Asiae, et Americae partem, fortasse ibi homines inveniet non minus, ac ipse subtiliter ratiocinantes.* Fierine potest, ut homines adeo subtiliter ratiocinantes, tam fuerint stupidi, ut Dei existentiam captu facillimam ignoraverint? Nollem Lockium vestigiis institisse impii Petrii Baelii, qui postquam statuit, Viatorum quorumdam fide, integras barbaras nationes esse destitutas omni idea Dei, et Religionis; tum ponit, atheos illos morum etiam honestate praestare.

(3) S. Thomas I. Metaph. lect. 1. *Quando aliquis inexpertus recte operatur, a casu est.*

(4) Lib. 2. de Divin.

eadem nos ipsos in veritatis cognitionem inducimus, hoc est, resolvendo in principia (1).

1050. Ad tertium respondemus, necesse non esse, ut veritatis inquisitor semper exprimat omnes syllogismos qui catenam veluti efficiunt resolutionum ad principia; multoties enim loco syllogismorum enthymemata ponimus, in quibus altera praemissa, quae obvia est, subintelligitur; multoties utimur sorite (2) qui syllogismus coacervatus est; multoties adhibemus epicherema, qui syllogismus est, cujus major, et minor alias propositiones probantes continent (3); multoties quoque utimur dilemmate. Sed dum haec agimus, ab arte syllogistica non recedimus: nam et entymema, et sorites, et epicherema, et dilemma syllogismi sunt, ut in Institutionibus explicavimus.

1051. Ad quartum respondemus, Lockium, cum a supremis Potestatibus, earumque Magistratibus omnem syllogisticam artem excludit, videri, homines indoctos, et rudes Reipublicae admini-

---

(1) S. Thomas q. 11. de ver. a. 1. „ Est, *inquit*, duplex modus acquirendi scientiam; unus, quando naturalis ratio per seipsam devenit in cognitionem ignotorum, „ et hic modus dicitur inventio: alius, quando rationi naturali aliquis exterius admi„nieulatur, et hic modus dicitur disciplina... In scientiae acquisitione eodem modo „ docens alium, ad scientiam ignotorum deducit inveniendo, sicut si aliquis deducit „ seipsum in cognitionem ignoti. Processus autem rationis provenientis ad cognitionem „ ignoti in inveniendo est, ut principia communia per se nota applicet ad determinatas „ materias, et inde procedat ad aliquas particulares conclusiones, et ex his in alias; „ unde et secundum hoc unus alium docere dicitur, quod istum discursum rationis, „ quem in se facit ratione naturali, alteri exponit per signa, et sic ratio discipuli per „ hujusmodi sibi proposita, sicut per quaedam instrumenta pervenit in cognitionem „ ignotorum „.

(2) Joannes Gualbertus de Soria l. de Scientia hominis par. a. pag. 113. syllogismis vult esse substituendos soritas; atque putat probare se posse artem syllogismorum quae in scholis traditur, debere eliminari, quod non sufficiat ad veritatem, et falsitatem detegendam; idque ait, constare exemplo Peripateticorum. Si Soriae parendum esset praecepto, oporteret, universarum Mathematicarum mutare formam, in quibus nonnisi per syllogismos perpetuo concluditur. Oportebat etiam ostendisse, per soritas semper posse deprehendi veritatem et falsitatem. Cicero autem l. 4. Acad. c. 49. *Captiosissimo*, inquit, *genere interrogationis utuntur, quod genus minime in Philosophia probari solet, cum aliquid minutatim, et gradatim additur, aut demitur. Soritas hos vocant, qui acervum efficiunt, uno addito grano: vitiosum sane, et captiosum genus.* Itaque quod Cicero captiosum argumentandi genus, hoc Soria unicam deprehendendae veritatis viam agnoscit. Nihil autem conficit exemplo Peripateticorum, quibus nemo, si paucos excipias, acutius et verius ratiocinatus est; quorum institutio tantum valet in ipsa etiam dicendi arte, ut Tullius idem in Bruto scripserit: *Peripateticorum, Academicorumque consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorem possit ipsa per sese, nec sine ea orator esse perfectus.* Denique soritas ad syllogismos referri, jam dictum est.

(3) His ratiocinandi modis usi sunt Patres, usus est et S. Thomas; neque enim semper syllogismis syllogismos adjunxerunt. Recentiores autem Scholastici, ut tyronibus magis consulerent, qui multoties ratiocinii vim non penetrant, putarunt integram syllogismorum catenam texere. An id expedierit, non quaerimus. Thomas certe qui Summam Theologicam pro tyronibus edidit, ab hocce modo abstinuit.

strandae praeficere; quod dici absque injuria non potest. Quis enim revera doctus est, qui primas ratiocinandi Logicae regulas ignoret? Quod si non multum severa syllogismorum forma utuntur Politici Viri, id efficit non ignoratio, aut neglectus artis, sed cum ipsa natura Politicae (1), tum conditio eorum, quibuscum agere debent, qui subtilioris ratiocinii vim plerumque minime capiunt (2).

1052. Ad quintum negamus, syllogisticam artem non valere ad convincendum, si conclusiones illatae sint ex praemissis evidenter certis; sic enim vera fit demonstratio, cui mens refragari nequit, ut infra ostendemus. Si autem conclusiones inferantur ex praemissis probabilibus, tunc certe mens non convincitur, non quidem defectu artis syllogisticae, sed quia conclusio illata ex probabilibus, probabilis ipsa est. Atque hinc saepissime evenit, ut post initas disputationes, adversarii nihilo magis convicti abscedant, nisi forte de illorum numero sint, qui cum convicti, et superari fuerint, ne videantur caussa cecidisse, veritatem manifestam perfracte negant.

ARTICULUS III.

Utrum probanda sit hypothetica argumentandi ratio.

1053. Hypothetice argumentamur, cum ex aliqua suppositione quidpiam concludimus (3). Ita Cartesiani ex suppositione affectionum, quas ipsi particulis materiae tribuunt, putant explicare posse universa naturae phaenomena. Idipsum censent Newtoniani efficere posse supposita universali attractione.

1054. Videtur autem probanda haec hypothetica concludendis ratio I. quia Geometrae ex postulatis recte concludunt; hypotheses autem sunt veluti quaedam postulata.

1055. II. Suppositiones etiam insufficienter probantes, opportune sunt ad congruenter probandos consequentes effectus, ut do-

(1) Nam ut S. Thomas advertit 1. Ethic. lect. 3. *Necessarium est in qualibet operativa scientia* (cujusmodi Politica est) *ut procedatur modo composito. Econverso autem in scientia speculativa necesse est, ut procedatur modo resolutorio, resolvendo composita in principia simplicia.*

(2) Qui Reipublicae regimini sunt praepositi, haud ignorant, imperitae multitudini cum persuadere conantur, demonstrationibus accuratis uti non posse, tum quod multa demonstrari nequeunt, tum quod principia, ex quibus fit id argumenti genus, vulgus, non percipit. Argumentis igitur popularibus ferme semper utuntur, ut possit intelligi, cum multitudini loquuntur. Sed tamen cum de Reipublicae bono, et de reddenda cuique Justitia agitur, syllogisticam artem, ut fert materia, non negligunt.

(3) Nam ὑπόθεσις derivatur ab ὑπό, *sub*, et θέσις, *positio*. Vide S. Thomam 1. Poster. lect. 19. ubi differentiam explicat inter axiomata, definitiones, suppositiones, et postulata.

cet S. Thomas (1) cum scribit: *Ad aliquam rem dupliciter inducitur ratio. Uno modo ad probandum sufficienter aliquam radicem... Alio modo inducitur ratio, non quae sufficienter probet radicem, sed quae radici jam positae ostendat congruere consequentes effectus. Sicut in Astrologia ponitur ratio eccentricorum, et epyciclorum ex hoc quod hac positione facta, possunt salvari apparentia sensibilia circa motus coelestes, non tamen ratio haec est sufficienter probans, quia etiam forte alia positione facta salvari possent*. Potest igitur ex hypothesibus recte concludi.

Propositio. *Ut ex hypothesi aliquid sufficienter probetur, necesse est, suppositionem vel esse certam, vel saltem probabilem.*

1056. Ita S. Thomas (2). Prob. Ut aliquid sufficienter probetur, necessaria est aliqua ratio vel omnino certa, vel saltem probabilis; si enim nulla omnino sit ratio, vel ea sit improbabilis, aut falsa, probatio stare non potest. At vero ubi suppositio non est certa, vel saltem probabilis, nulla extat ratio neque certa, neque probabilis; haec enim esse non potest, ubi praemissae neque sunt certae, neque probabiles; nam ratio est ut praemissae, quando quidem in conclusione comparantur invicem majus, et minus extremum, quae sunt distributa in praemissis, ut dictum est (3). Igitur ex hypothesi nihil sufficienter probatur, nisi suppositio sit certa (4), vel saltem probabilis (5).

1057. Ad primum respondemus, postulata Geometricae niti

---

(1) I. p. q. 32. a. I. ad 2.

(2) I. Perih. lect. I. *Hypothetica*, inquit, *enunciatio non continet absolutam veritatem, cujus cognitio requiritur in demonstratione.... sed significat, aliquid verum esse ex suppositione: quod non sufficit in scientiis demonstrativis, nisi confirmetur per absolutam veritatem simplicis enunciationis.*

(3) § 1047.

(4) Sic suppositiones quae fiunt in Physica ex demonstrationibus mathematicis, certae sunt, quia licet principia illa non demonstrentur in Physica, supponuntur tamen ut demonstrata in Mathematicis.

(5) Hinc patet corruere pleraque omnia systemata juniorum Philosophorum. Nam quae Cartesiani concludunt ex particulis materiae, hypothesi nituntur suorum elementorum, et vorticum, nec non motuum, quibus materiae particulae diversimode abripiuntur. Haec autem supponunt illi quidem, sed nulla firma ratione probant. Similiter quae Nevvtonus infert ex universali attractione, praesertim in systemate Planetario, nituntur hypothesi ejusdem universalis attractionis, quam ille supponit in omnibus omnino corporibus, nec tamen probat sufficienter, ut alibi ostendemus. Itaque vel hac una ratione corruit universim ejus systema. Corruit quoque systema Leibnitianum harmoniae praestabilitae, quod procedit ex hypothesi duplicis automatis spiritualis, et corporalis, quorum motus perfecte respondeant; quam hypothesim qui negat, destruit universum ejus systema. Nulla igitur hypothesis est admittenda, nisi sit sufficienter probata.

certa ratione. Sic illud, *a quovis puncto ad quodvis punctum rectam lineam ducere*, sequitur eam definitionem, quae tradit, lineam esse puncti fluxum, et rectam lineam esse aequabilem, et non declivem fluxum (1).

1058. Ad secundum dicimus, doctrinam S. Thomae ibi allatam probare propositionem. Nam etsi in systemate Ptolemaico per eccentricos, et epyciclos, veteres Astronomi explicaverint motus Planetarum, non tamen positionem suam sufficienter probarunt (2). Sed hac de re alibi.

ARTICULUS IV.

Utrum probanda sit argumentatio ad absurdum.

1059. Ut argumentatio aliquando est affirmativa, cum scilicet conclusio affirmativa est; aliquando negativa, cum conclusio est negativa (3); ita aliquando est ostensiva; aliquando ducens ad impossibile, et ad absurdum, quod sequeretur, si consequens verum esset (4). Exemplum argumentationis ostensivae sit prima propositio l. 1. Euclidis, in qua probatur, triangulum aequilaterum constitutum esse super datam rectam lineam, quia descriptis circulis a punctis extremis datae rectae lineae, et ductis etiam duabus aliis rectis lineis ab iisdem punctis ad circumferentias illorum circulorum, tres illae lineae sunt aequales. Dicitur *ostensiva*, quia adsumitur ad ostendendum. Exemplum autem argumentationis ad absurdum esto propositio 6. ejusdem lib. ubi Euclides probat, duos triangulos habentes duos angulos aequales, habere latera illos subtendentia aequales, quia alioqui sequeretur, partem esse aequalem toti. Haec autem argumentatio duobus modis fieri potest

---

(1) Vide S. Thom. 1. Poster. lect. 5.

(2) Id multo magis verum habet in systemate sive Tichonico, sive Copernicano, ut suo loco, favente Deo, ostendemus.

(3) De utraque vide S. Thomam 1. Poster. lect. 39. ubi ostendit etiam, argumentationem affirmativam potiorem esse negativa, tum quia affirmativa est notior, cum per affirmativam probetur negativa, et non econtra; tum quod affirmatio naturaliter praecedit negationem.

(4) Sanctus Thomas ibid. lect. 40. *Demonstratio ducens ad impossibile*, hoc *modo se habet. Sit ita quod oporteat demonstrare, quod A non insit B, accipiamus oppositam ejus quod probare volumus, scilicet, omne B est A, et accipiamus quod B sit in C per hanc propositionem, omne C est B, ex quibus sequitur conclusio, omne C est A: et sit ita quod notum sit, et concessum apud omnes, quod est impossibile. Et ex hoc concludimus, primam esse falsam, scilicet, omne B est A, et ita oportebit, vel quod nullum B sit A, vel saltem quod quoddam B non sit A. Sed hoc tamen intelligendum est quod sequitur A non esse in B, quando manifestum est B esse in C, quia si manifestum esset, hanc esse falsam, omne C est A, et si non esset manifestum, hanc esse veram, omne C est B, non esset per consequens manifestam, hanc esse falsam, omne B est A, quia falsitas conclusionis poterat procedere ex alterutra praemissarum.*

1. ostendendo, thesim esse falsam, quia si vera foret, sequerentur absurda; 2. ostendendo, thesim esse veram, quia sequerentur absurda, si falsa foret. Absurdum autem dicitur quidquid fieri non potest.

1060. Videtur autem haec argumentatio parum valere I. quia nec mentem illuminat, nec docet, sed tantum cogit adversarium. Ergo.

1061. II. Quia cum haec argumentatio ducat ad impossibile, necesse esset, rem nullo alio modo esse posse, quod tamen vix ostendi potest in tanta rerum obscuritate.

Propositio. I. *Argumentatio ad absurdum utilis est.* II. *Non est tamen potior neque negativa, neque affirmativa.*

1062. Prob. 1. p. Argumentatione ad absurdum passom utuntur Geometricae. Utuntur etiam Philosophi, et Theologi, cum adversariorum placita impugnant, inducendo absurda quae sequerentur, illis admissis (1). Est igitur utilis argumentatio ad absurdum.

1063. Prob. 2. p. ratione S. Thomae (2). Argumentatio negativa est, *si accipiatur quod* A *in nullo* B *sit*, *et* B *sit in omni* C, *et concludatur*, A *esse in nullo* C. Argumentatio vero ad absurdum est, cum *accipitur ista propositio,* C *non est* A, *quia ex hoc quod est,* A *non in* C *esse, ostenditur* A *non esse in* B. Atqui *ista propositio*, B *non est* A, *est naturaliter prior, quam ista propositio*, C *non est* A, quandoquidem haec propositio C non est A, in argumentatione negativa ponitur ut conclusio; in argumentatione vero ad absurdum ut praemissa: praemissae autem sunt priores conclusione, cum haec ex illis inferatur. In rationis autem progressu quae sunt priora, sunt etiam notiora, adeoque potiora. Potior est igitur argumentatio negativa argumentatione ad absurdum. Ex quibus patet multo potiorem esse argumentationem affirmativam; cum enim haec sit potior negativa, ut dictum est (3); negativa vero sit potior ea quae est ad absurdum, affirmativa multo potior debet esse ea quae ducit ad absurdum (4).

1064. Ad primum dicimus, argumentatione ad absurdum

---

(1) Sic S. Thomas 1. p. q. 2. a. 3. probat Deum esse ex ratione caussae efficientis; quia si non esset prima Caussa efficiens, nec esset caussa ultima, nec media, atque ita nullus esset effectus.

(2) 1. Poster. lect. 40.

(3) Not. 4. pag. 424.

(4) Hinc argumentatio affirmativa praeferri debet negativae, et negativa illi quae ducit ad absurdum. Quare, si fieri potest argumentatio affirmativa, relinquenda est negativa: et si affirmativa, non suppetit, adhibenda est potius negativa, quam illa quae est ad absurdum.

ostendi, impossibile esse quod adversarius adsumit; quae quidem res magnam ad convincendum utilitatem habet.

1065. Ad secundum dicimus, multa esse, de quibus perspicue constat, ita necessario esse, nec posse omnino aliter esse, uti sunt principia per se nota, ad quae reducimur argumentando ad absurdum.

ARTICULUS V.

Utrum expediat argumentari ex datis.

1066. Videtur non expedire I. quia argumentatio ordinatur ad inquirendam veritatem: qui autem argumentatur ex datis supponit vera esse quae falsa sunt.

1067. II. Argumentatio debet procedere ex veris; nam ex falsis nihil concluditur. Sed qui argumentatur ex datis, procedit ex falsis. Igitur nihil concludit.

Propositio. I. *Argumentatio ex datis* (1) *potissima est ad revincendum: II. infirma ad probandum.*

1068. Prob. 1. p. Ut S. Irenaeus ait (2); *Illa est vera, et sine contradictione probatio, quae etiam ab adversariis ipsis signa testificationis profert* (3). Sed quoties argumentamur ex datis, probatione utimur, quae ab ipsis adversariis testificationem accipit. Est ergo hujusmodi argumentatio sine contradictione, idest, aptissima ad revincendum. Quid enim respondere adversarii possunt, cum ex ipsis eorum principiis illos revincimus?

1069. Prob. 2. p. Qui argumentatur ex datis, procedit ex principiis adversariorum, quae assumuntur tamquam vera, etiamsi falsa sint. Sed argumentatio ut sit firma ad probandum, debet procedere ex principiis veris in seipsis, non tantum assumptis tamquam veris. Igitur argumentatio ex datis infirma est ad probandum (4).

1070. Ad primum dicimus, argumentationem ex datis non ordinari simpliciter ad inquirendam veritatem, sed ad revincendum adversarium, ut dictum est (5).

(1) Haec argumentatio vocari solet *ad hominem*.

(2) L. 4. adv. haeres. c. 14.

(3) Hoc argumenti genere usi sunt Christianae Religionis Apologistae, Justinus Martyr, Tatianus, Tertullianus, Origenes, aliique adversus Gentiles, producentes testimonia Philosophorum, et Poëtarum, qui magno apud eosdem Gentiles in pretio erant.

(4) S. Thomas 1. de anl. lect. 6. „ Aliter, *inquit*, argumentandum est ad eum „ qui simpliciter intendit veritatem, quia ex veris oportet procedere: sed qui arguit „ ad positionem, procedit ex datis. Et ideo frequenter Aristoteles quando argumenta- „ tur ad positiones, videtur quod inducat rationes parum efficaces, quia procedit ex „ datis ad interimendum positionem. „

(5) § praec.

1071. Ad secundum respondemus, ex falsis, si assumantur tamquam, vera, posse verum inferri, non quod verum sit in seipso, sed quod ab adversario negari non possit tamquam falsum (1).

ARTICULUS VI.

Utrum adhiberi possit argumentatio reciproca, seu circularis.

1072. *Circularis syllogismus dicitur*, inquit S. Thomas (2), *quando ex conclusione, et altera praemissarum conversa concluditur reliqua; sicut si fiat talis syllogismus: Omne animal rationale mortale est risibile, omnis homo est animal rationale mortale, ergo omnis homo est risibilis. Assumatur ergo conclusio tamquam principium, et adjungatur ei minor converse, hoc modo: Omnis homo est risibilis, omne animal rationale mortale est homo, ergo omne animal rationale mortale est risibile, quae erat major primi syllogismi.*

1073. Videtur autem adhiberi posse hujusmodi argumentatio, I. quia, ut in exemplo allato, optime possumus inferre, hominem esse risibilem ex eo quod omne animal rationale mortale est risibile; et e converso inferre, omne animal rationale mortale esse risibile, ex eo quod homo est risibilis.

1074. II. Valet argumentatio a caussa ad effectum, et ab effectu ad caussam: haec autem argumentatio circularis est.

Propositio. I. *Non licet uti argumentatione circulari in eodem genere caussae.* II. *In diverso genere caussae*, III. *et in diverso genere argumentationis, licet.*

1075. Prob. 1. p. ratione S. Thomae (3). Principium per quod argumentando aliquid probamus, est prius, et notius conclusione, ut dictum est (4), adeoque conclusio, seu id quod probatur, est minus notum; alioqui probatione non indigeret. Si ergo in eodem genere caussae liceret uti argumentatione circulari, sequeretur, idem esse prius, et posterius respectu unius, et ejusdem, et simul notius, ac minus notum. Hoc autem esse non po-

(1) Vide S. Thomam 5. Metaph. lect. 6. ubi scribit: „ Dicitur simpliciter demonstratum ad ejus differentiam, quod demonstratur in demonstratione; quae est ad aliquem, et non simpliciter... In talibus enim demonstrationibus, quae sunt ad aliquem, contingit etiam impossibile concludi ex aliquibus impossibilibus positis. „ Confer S. August. l. 2. de Doct. Christ. c. 31. n. 49.

(2) 1. Poster lect. 8.

(3) 1. Poster. lect. 8.

(4) §. 1017.

test. Ergo fieri non potest argumentatio circularis in eodem genere caussae (1).

1076. Prob. 2. p. ratione ejusdem S. Thomae (2). Si non sit omnino unum, et idem quod prius fuit conclusio, et postea est principium, nihil prohibet circulo argumentari; tunc enim non est idem prius, et posterius, et notius, et minus notum. Sed cum argumentatio procedit in diverso genere caussae, non est omnino idem quod fuit conclusio, et postea est principium; est enim diversum genus caussae. Tunc igitur nihil prohibet circulo argumentari (3).

1077. Prob. 3. p. ex eodem S. Thoma (4). Cum est diversum genus argumentationis, idest, *a priori*, seu per caussam, et *a posteriori*, seu per effectus, tunc non est idem notius et minus motum; nam sicut caussa notior est secundum se, ita effectus sunt notiores quoad nos. Potest igitur fieri argumentatio a caussa ad effectum, et ab effectu ad caussam (5). Et per haec patet solutio ad objecta.

ARTICULUS VII.

Utrum ex veris praemissis inferri possit conclusio falsa, vel ex falsis conclusio vera.

1078. Videtur, ex falso posse deduci verum I. quia Arithmetici tradunt regulam quamdam; quae dicitur falsi, qua e duobus,

---

(1) S. Thomas loc. cit. „ Dialecticus syllogismus, *inquit*, potest esse circularis; „ procedit enim ex probabilibus. Probabilia autem dicuntur, quae sunt magis nota, „ vel sapientibus, vel pluribus. Et sic dialecticus syllogismus procedit ex his quae „ sunt magis nota nobis. Contingit autem, idem esse magis, et minus notum quoad „ diversos; et ideo nihil prohibet, syllogismum dialecticum fieri circularem. Sed de„ monstratio fit ex notioribus simpliciter; et ideo non potest fieri circularis demon„ stratio. „

(2) 2. Poster. lect. 12.

(3) Hinc recte ex testimonio Sacrae Scripturae infertur auctoritas Ecclesiae Catholicae, et ex Ecclesiae Catholicae testimonio infertur auctoritas Sacrae Scripturae. S. Augustinus l. 1. con Cresconium c. 33. „ Quoniam Sancta Scriptura, *inquit*, fallere „ non potest, quisquis falli metuit, hujus obscuritate quaestionis, eamdem Ecclesiam „ de illa consulat, quam sine ulla ambiguitate Sancta Scriptura commendat. „ Nimirum, in diverso genere caussae, Scriptura quidem ut movens ad credendum, Ecclesia, ut proponens quod credere debemus. Quare nullus est circulus vitiosus, ut Protestantes ajunt.

(4) 1. Poster. lect. 8.

(5) Solet hoc argumentandi genus appellari *regressus*: et *circulis non conformis*. Adhibetur autem, cum ex effectibus concludimus esse caussam; et deinde conamur investigare rationem, cur caussa producat tales effectus, investiganda naturam caussae, et sic regredimur ad effectus.

vel pluribus numeris incertis; verus aliquis, et certus colligitur (1).

1079. II. Geometrae plures demonstrationes conficiunt, in quibus ex contradictoria infertur propositio demonstranda (2). Cum igitur duae contradictoriae non possint esse simul verae, et falsae ut supra dictum est (3), consequitur ex falso verum inferri.

Propositio. I. *Ex vero non potest inferri, nisi verum.* II. *Ex falso autem per se, et directe non potest inferri, nisi falsum;* III. *indirecte tamen, et per accidens infertur aliquando verum.*

1080. Prob. 1. p. Si ex veris praemissis posset inferri consequens falsum, praemissae essent simul verae, et non verae; nam consequens continetur in praemissis, ut dictum est (4). Ex veris igitur praemissis non potest inferri, nisi consequens verum. Quod si praemissis existentibus veris, consequens est falsum, signum est, non recte inferri ex praemissis.

1081. Prob. 2. p. Consequens non aliter deducitur per se, et directe ex praemissis, nisi quia continetur in praemissis. Atqui in falsis praemissis non potest contineri nisi falsum consequens; nam verum in falso contineri non potest, cum sint opposita. Igitur ex falso non potest inferri per se, et directe, nisi falsum (5).

1082. Prob. 3. p. Cum argumentamur ad absurdum, et ex datis, multoties ex falso verum concludimus, ut supra dictum est (6): tunc autem ex falso indirecte infertur verum: quippe verum tunc non infertur praecise ex falso, sed ex vera connexione ratiocinationis (7), qua uno impossibili admisso, sequitur aliud.

---

(1) V. g. centum aurei dividendi sunt inter tres A, B, C, hac lege, ut A habeat partem duplam B, et B partem triplam C. Quaeritur quantum singulis obveniet. Ponatur A obvenire 6, habebit B 3, C 1, quae in unum efficiunt 10. Statuantur 10. primo loco, 6. secundo loco, et tertio loco numerus 100 dividendus. Tum adhibita regula proportionum, ducatur 100 in 6, et numerus 600 productus dividatur per 10, et invenientur 60. Itaque A habebit 60, B 30, C 10.

(2) Vide prop. 12. l. 9. Euclidis, ubi haec propositio *numerus* B *metitur numerum A*, demonstratur ex ejus contradictoria. Pleraeque consimiles sunt cum apud Euclidem, tum apud Theodosium. (3) § 1030.

(4) § 1017.

(5) Tarquetus in Append. post theoremata Archimedis, probandum suscipit adversus Danielem Lipstorpium, ex falsis posse verum directe elici, idque putat confirmare se posse exemplis Geometricis, sed apprime fallitur: nam exempla illa demonstrant dumtaxat, ex falso posse concludi verum indirecte, hoc est, per argumentationem ad absurdum. (6) § 1059. sq.

(7) S. Augustinus l. 2. de Doctr. Christ. c. 31. n. 49. „ Sunt, *inquit*, verae connexiones ratiocinationis falsas habentes sententias, quae consequuntur errorem illius, „ cum quo agitur: quae tamen ad hoc inferuntur a bono, et docto homine, ut in his „ erubescens ille, cujus errorem consequuntur, eumdem relinquat errorem: quia si in „ eodem manere voluerit, necesse est etiam illa quae damnat, tenere cogatur. Non

Praeterea quandoque propositio illata vera est in seipsa, non vi illationis, ut in hoc syllogismo: *Lapis est animal, Petrus est lapis, ergo Petrus est animal;* haec enim propositio, *Petrus est animal*, vera est in seipsa, non vi illationis: nam licet ea quae sunt eadem uni tertio, sint eadem inter se; non oportet tamen, ut quae sunt eadem inter se, semper sint eadem uni tertio. In hac igitur illatione conclusio est vera per accidens. Itaque ex falso potest indirecte, et per accidens inferri verum.

1083. Ad primum respondemus, ex regula falsi non colligi verum ex falso: nam ex vera proportione inter 10. et 6. colligitur vera proportio inter 100. et 60. fit enim ut 10. ad 6. ita 100. ad 60.

1084. Ad secundum dicimus, demonstrationes illas Geometrarum, quas Tacquetus producit, concludere ad absurdum, neque proinde esse directas, sed inderectas, ut dictum est (1).

ARTICULUS VIII.

Utrum intellectus, praestito praemissis assensu, necessitetur ad assentiendum conclusioni.

1085. Praemissae, ex quibus conclusio infertur, possunt esse vel evidenter certae, vel creditae, vel probabiles. De singulis quaeri potest, an intellectui necessitatem inferant ad assentiendum conclusioni.

1086. Necessitas porro duplex est, altera respiciens speciem actus, v. g. amoris, et dicitur *quoad specificationem*, seu necessitas ad hanc speciem actus; altera respicit ipsum actum elicitum, et dicitur *quoad exercitium*, seu necessitas ad hunc actum eliciendum. Et similiter duplex est libertas, altera *quoad specificationem*, et dicitur libertas *contrarietatis*, quia versatur circa actus contrarios, v. g. odii, et amoris; altera *quoad exercitium*, et dicitur libertas *contradictionis*, qua scilicet possumus elicere, et non elicere actum, v. g. amare, et non amare.

1087. Videtur autem, nullo modo necesse esse, ut intel-

„ enim vera inferebat Apostolus, cum diceret: *Neque Christus resurrexit*; et illa „ alia; *Inanis est praedicatio nostra, inanis est et fides vestra;* et deinceps alia „ quae omnino falsa sunt, quia et Christus resurrexit, et non erat inanis praedicatio „ eorum qui hoc annunciabant, nec fides eorum qui hoc crediderant; sed ista falsa verissime connectebantur illi sententiae qua dicebatur, non esse resurrectionem mor„ tuorum. Istis autem falsis repudiatis, quoniam vera erant, si mortui non resurgunt „ consequens erit resurrectio mortuorum. Cum ergo sint verae connexiones, non so„ lum verarum, sed etiam falsarum sententiarum facile est veritatem connexionum „ etiam in Scholis illis discere, quae praeter Ecclesiam sunt „.

(1) § 1082.

lectus, postquam praemissis assensum praebuit, assentiatur conclusioni, I. quia veritas conclusionis est quoddam peculiare hominis bonum ex doctrina S. Thomae (1), continetur enim sub bono universali: bonum autem peculiare nequit necessitatem inferre.

1088. II. Potest quis assentiri huic practicae demonstrationi: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris: tibi non vis furari, ergo alteri ne fureris.* Nec propterea voluntas necessitate cogitur ad non furandum.

1089. III. Si intellectus positis praemissis, nullam indifferentiam haberet, nullam acquireret scientiam; nam esset naturaliter determinatus ad conclusionem, ex cujus assensu scientia gignitur; ubi autem est naturalis determinatio potentiae, nullus habitus reperitur.

Propositio. I. *Si praemissae sint probabiles, vel creditae, praestito iis assensu, oportet intellectum assentiri conclusioni vi illationis, non autem vi veritatis inferentis.* II. *Si autem praemissae sint evidenter verae, necesse est, intellectum, praestito eisdem assensu, assentiri conclusioni, necessitate, et quoad specificationem*, III. *et quoad exercitium.*

1090. Prob. 1. p. Qui assentitur praemissis probabilibus, et creditis, vi argumentationis quidem debet assentiri conclusioni recte illatae; cum enim termini ex quibus constat conclusio, in praemissis collati sint cum tertio, scilicet, medio, et concessum sit, convenire cum illo, intellectus nullo modo potest negare vi illationis, eosdem terminos convenire inter se in conclusione: nam alioqui falsum esset illud principium, quo argumentatio nititur: *Quae sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se.* Nihilominus quia veritas in praemissis probabilibus, et creditis non est evidens, potest intellectus, praestito iis praemissis assensu, suspendere assensum conclusioni, et regredi ad praemissas expendendas (2). Nulla igitur est ibi necessitas assentiendi conclusioni vi veritatis inferentis (3).

(1) I. 2. q. 9. a. 1. ad 3.

(2) S. Thomas 1. p. q. 82. a. 2. „ Sunt, *inquit*, quaedam intelligibilia, quae non „ habent necessariam connexionem ad prima principia; sicut contingentes propositio- „ nes, ad quarum remotionem non sequitur remotio primorum principiorum. Et tali- „ bus non ex necessitate assentit intellectus „. Et 1. Poster. lect. 14. „ Licet ex prae- „ missis contingentibus non sequatur conclusio necessaria necessitate absoluta; sequi- „ tur tamen secundum quod est ibi necessitas consequentiae, secundum quod conclu- „ sio sequitur ex praemissis „.

(3) Hac ratione probat S. Thomas, ad credendum Fide Divina, requiri piam affectionem, seu motionem voluntatis *Corde enim*, inquit Apostolus Rom. 10. v. 10. *creditur ad justitiam*, idest *voluntate*, ut notat S. Thomas ib. lect. 2. „ Nam cetera „ quae ad exteriorem Dei cultum pertinent, potest homo nolens, sed credere non po-

1091. Prob. 2. p. Si autem praemissae sint evidenter verae, cum vero evidenter cognito intellectus non possit dissentire; alioqui assentiretur falso evidenter cognito, quod esse non potest; consequitur, intellectum, praestito hujusmodi assensu, debere necessario assentire conclusioni, nec posse dissentire, quod est, necessitate contrarietatis adigi ad speciem actus, hoc est, ita esse determinatum ad assensum, ut non possit ponere dissensum.

1092. Prob. 3. p. Positis praemissis evidenter veris, licet voluntas possit impedire, ne intellectus illis attendat, deque illis cogitet, si tamen sinat intellectum illis attendere, et de illis cogitare, iisque assensum praebere, nequit efficere, ut intellectus assentiat, vel non assentiat conclusioni (quae est libertas exercitii, et contradictionis) sed omnino manet intellectus determinatus ad assensum; tunc enim intellectus est naturaliter determinatus. Et quemadmodum potest quidem voluntas imperare, ut oculi claudantur, nec videant, cum sol splendet; non potest autem efficere, ne splendente sole, oculi aperti videant; ita potest quidem avertere mentem, ne praemissis evidentibus attendat, non potest tamen efficere, ne si illis intellectus attendat, assensum conclusionis suspendat (1).

1093. Ad primum dicimus, bonum peculiare non posse absolute necessitatem imponere voluntati, nisi forte pertineat ad proprium hominis esse, quod quisque non libere, sed necessario amat. Potest tamen imponere necessitatem ex hypothesi, sive suppositione, ut est in casu: nam voluntas potest quidem impedire, ne intellectus attendat praemissis, adeoque conclusioni; at vero si velit, intellectum attendere praemissis evidentibus, non potest impedire, ne intellectus assentiatur conclusioni.

1094. Ad secundum respondemus, ex ratiocinatione practica id tantum concludi, ita scilicet esse faciendum, quia lex ita

,, test nisi volens. Intellectus enim credentis non determinatur ad assentiendum veritati ex necessitate rationis, sicut intellectus scientis, sed ex voluntate; et ideo scire non pertinet ad justitiam hominis, quae est in voluntate, sed credere ,,.

(1) Quae diximus, luculentius docet S. Thomas 1. 2. q. 17. a. 6. ,, Actus, *inquit*, rationis potest considerari dupliciter, uno modo quoad exercitium actus, ut cum indicitur alicui, ut attendat, et ratione utatur, et sic potest imperari actus rationis alio modo quantum ad objectum respectu cujus duo actus rationis attenduntur; primo quidem ut veritatem circa aliquod apprehendat, et hoc non est in potestate nostra; hoc enim contingit per virtutem alicujus luminis, vel naturalis, vel supernaturalis; et ideo quantum ad hoc actus rationis non est in potestate nostra. Alius autem actus rationis est, dum his quae apprehendit, assentit. Si igitur fuerint talia apprehensa, quibus naturaliter intellectus assentiat, sicut prima principia, assensus talium, vel dissensus non est in potestate nostra, sed in ordine naturae. Sunt autem quaedam apprehensa, quae non adeo convincunt intellectum, quin possit assentire, vel dissentire, vel saltem assensum, et dissensum suspendere, propter aliquam causam; et in talibus assensus ipse, vel dissensus in potestate nostra est. ,,

praecipit; quod autem ita fiat, id pendet ex voluntate humana, quae cum sit indifferens ad faciendum, et non faciendum, imo ad actum, et ejus oppositum, inde evenit, ut plerique cognoscentes illicitum esse furari, nihilominus furentur.

1095. Ad tertium dicendum, habitum scientificum non solum versari circa conclusiones, verum etiam circa praemissas ut inferentes conclusiones: potest autem intellectus attendere, vel non attendere praemissis, quibus, ut attendat ad inferendas conclusiones, determinari debet per habitum.

ARTICULUS IX.

Utrum assensus praemissarum influat efficienter in assensum conclusionis.

1096. Videtur negandum, I quia vis effectiva est potentia, vel habitus, non vero actus; sed assensus praemissarum actus est; non igitur influit efficienter in assensum conclusionis.

1097. II. Apprehensio boni amabilis non influit efficienter in actum amoris, sed est conditio requisita ad amandum. Ergo et assensus praemissarum mera conditio erit.

1098. III. Quod in fluit efficienter, debet existere, dum producitur effectus, alioqui effectus produceretur sine caussa. Sed dum mens assentitur conclusioni, jam non existit assensus praemissarum, qui cum sit actus jam praecessit. Ergo.

Propositio. *Praemissae habent rationem caussae efficientis, et activae respectu conclusionis.*

1099. Ita S. Thomas (1). Prob. Quod complet, et determinat intellectum, ut assentiatur conclusioni, censetur habere rationem caussae efficientis, et activae; quod enim complet, et determinat caussam efficientem, influit in ejus actionem. Atqui praemissae complent, et determinant intellectum, ut assentiatur conclusioni: nam conclusio virtute continetur in praemissis, et idcirco diximus (2), necesse esse, ut intellectus, praestito praemissis assensu, assentiatur etiam conclusioni: non enim assentitur con-

(1) 1. Poster. lect. 3. „ Principia, *inquit*, se habent ad conclusiones in demon„ strativis, sicut caussae activae in naturalibus ad suos effectus „. Et 5. Metaph. lect. 3. ait; „ Propositiones dicuntur esse materia conclusionis, non quidem secundum quod „ sub tali forma existunt, vel secundum virtutem earum (sic enim magis se habent „ in ratione caussae efficientis) sed quantum ad terminos, ex quibus componuntur: „ nam ex terminis praemissarum componitur conclusio, scilicet, ex majori, et ex „ minori extremitate „. Vide etiam 1. con. Gen. c. 55. et 57. et 1. p. q. 14. a. 7.

(2) § 1090. sqq.

clusioni, nisi quia completus, et determinatus est per praemissas. Haec igitur respectu conclusionis rationem habent caussae efficientis, et activae.

1100. Ad primum respondemus, vim effectivam non uni tantum potentiae, et habitui, sed etiam actui convenire, si is virtute contineat alium: tunc enim determinare potest potentiam ad hunc alium actum efficiendum. Sic gaudium est effectus dilectionis, qua Deum amamus (1). Sic laetitiae est effectus devotionis (2).

1101. Ad secundum dicendum, apprehensionem boni esse voluntati extrinsecam, nec proinde posse voluntatem intrinsece determinare. At vero assensus praemissarum intrinsecus est intellectui, quem propterea intrinsice determinat.

1102. Ad tertium dicimus, eodem tempore, quo mens assentitur conclusioni, existere caussam inferentem; nam minor, et conclusio eodem tempore cognoscuntur (3).

QUAESTIO XXVIII.

De Demonstratione.

1103. Post argumentionem in genere, progredimur ad ejus species, quarum prima est demonstratio, ut supra dictum est (1). Quaeremus autem 1. de necessitate demonstrationis; 2. de ejus divisionem; 3. de ejus principiis.

ARTICULUS I.

Utrum necesse sit dari veras demonstrationes.

1104. Demonstratio est argumentatio, qua ex praemissis omnino certis, necessariis, et evidentibus ratiocinamur; eaque scien-

---

(1) Vide S. Thom. 2. 2. q. 28. sq. (2) Vide eumdem ib q. 82. a. 2.

(3) S. Thomas 1. Poster lect. 2. „ Cum, *ait*, ad conclusionem inferendam duae „ propositiones requirantur, scilicet, major, et minor, scita propositione majori, non„ dum habetur conclusionis cognitio. Major ergo propositio praecognoscitur conclu„ sioni, non solum natura, sed tempore. Rursus autem si in minori propositione in„ ducatur, sive assumatur aliquod contentum sub universali propositione, quae est „ major, de quod manifestum non sit quod sub hoc universali contineatur, non„ dum habetur conclusionis cognitio, quia nondum erat certa veritas minoris pro„ positionis. Si autem in minori propositione assumatur terminus, de quo manife„ stum sit, quod continetur sub universali in majori propositione, patet veritas mi„ noris propositionis, quod id quod accipitur sub universali, habet ejus cognitionem, „ et sic statim habetur conclusionis cognitio. Ut si sic demonstraret aliquis: *Omnis* „ *triangulus habet tres angulos aequales duobus rectis*: ista cognita, nondum ha„ betur conclusionis cognitio; sed cum postea accipitur, *haec figura in semicirculo* „ *descripta, est triangulus*, statim scit, quod habet tres angulos aequales duobus „ rectis. „

(1) § 1033.

tiam efficit. Sceptici autem, cum omnem scientiam rejicerent, ut infra dicemus, omnem similiter, veram demonstrationem rejecerunt. Hos sequutus fuit Daniel Huetius (1). Scepticorum autem patrocinium apertius suscepit Baelius (2), negata demonstratione.

1105. Videtur autem ita dicendum, I. quia veteres Philosophi demonstrarunt extare qualitates in corporibus, calorem in igne, frigus in nive etc. At vero Philosophi juniores has qualitates reposuerunt in perceptione. Itaque demonstrationes illae potius deceptiones erant.

1106. II. Demonstrari solet, personam esse idem cum natura, et nihilominus Persona Christi alia est ab ejus natura humana.

1107. III. Demonstrari etiam solet, rem non posse differre a seipsa: sed nihilominus anima hominis a seipsa differt, cum non sit eadem in capite, in pede etc.

1108. IV. Demonstrari solet item, bonum non esse, qui mala permittit, cum possit impedire; et tamen Deus bonus est, etsi permittat mala quae impedire posset.

1109. V. Insuper demonstratur, neminem peccare, aut puniri posse, qui non existat; et tamen posteri Adae peccarunt in ipso, et in ipso fuere puniti, cum non existebant. Haec quidem Baelius (3), quae idcirco producimus, ut quisque videat, quam frivolis argumentis conatur is Scepticus Pyrrhonismum docere.

1110. VI. Ex Huetio (4), demonstrationes quae ratione humana fiunt, si comparentur cum veritatibus Fidei Divinae, minorem certitudinem habent: nam ut advertit S. Thomas, (5) *aliae scientiae (humanae) certitudinem habent ex naturali lumine rationis humanae, quae potest errare; haec autem (Sacra Doctrina) certitudinem habet ex lumine divinae scientiae, quae decipi non potest.* Deest igitur demonstrationibus humanis, imo et ipsis principiis geometricis aliquid; proindeque merito probabilitates appellari debent, si cum rebus revelatis comparentur.

---

(1) Cum in Tract. de imbecillitate mentis humanae, tum in quaest. Alnetanis l. I. c. I. ubi §. 3. „ Dicimus, *inquit*, cum Scepticis, ne hoc quidem nos certissime scire perfecta, scilicet, illa certitudine, quod nihil certissime sciamus. „ Et ib. § 5. asserit quidem, mentem humanam veritatem aliquam cognoscere pro modo, captuque suo; docet tamen, veritatem clarissime, firmissimeque non cognoscere. Quod licet constituat, ut deinde probet, Fidem esse unicam ad veritatem tutam, rectam, minimeque fallacem viam; nihilominus videtur eripere universa arma ad impugnandos impios, qui doctrinam revelatam negant. Nam si nulla est clarissima, et firmissima veritas; quae per demonstrationem cognoscitur, jam non possent ullo modo convinci impii negantes Doctrinam revelatam; neque proinde clarissime, firmissimeque probari posset Dei existentia adversus atheos.

(2) Diction. Crit. art. Pyrrho.

(3) Loc. cit. (4) In Alnet. loc. cit. (5) I. p. q. I a. 5

Propositio. I. *Necesse est dari veras demonstrationes*, II. *quibus refragari mens nullo modo potest*.

1111. Prob. 1. p. ratione. S. Thomae (1). Si nulla vera demonstratio esset, nulla quoque forent principia omnino certa, et evidentia; enim fieri non potest, ut mens quae naturaliter ratione pollet, ex principiis omnino certis, necessariis, et evidentibus, nullas conclusiones inferat omnino certas, necessarias, et evidentes, quod est demonstrare, ut dictum est (2). Atqui necesse est dari principia omnino certa, et evidentia (3): nam si nulla darentur, jam in ratiocinando procederetur in infinitum: non esset enim assignare primum aliquod principium omnino stabile, quo ratiocinationes humanae niterentur, sed quamlibet ratiocinationem positam praecederet alia ratiocinatio; omnia siquidem principia, utpote incerta, probari possent per alia principia, et haec rursus, quoniam incerta, probari deberent per alia, sicque in infinitum, nulla proinde esset ratrocinatio non solum demonstrativa, sed neque probabilis: nam infinitum petransiri non potest, et primo simpliciter ablato in unoquoque genere, oportet, cetera corruant. Necesse est igitur dari veras demonstrationes.

1112. Prob. 2. p. Vero evidenter proposito mens refragari nequit, si enim posset, jam posset quoque assentiri falso eviden-

(1) I. Poster. lect. 19. (2) § 1104.

(3) Quaedam propositiones sunt per se notae in seipsis, sed ut nobis innotescant, opus est ratiocinatione; quaedam vero ita sunt per se notae in seipsis, ut etiam nobis innotescant statim ac percipimus terminos. Per se notae in seipsis, sed non quoad nos, dicuntur illae, quorum praedicatum est in ratione, sive de essentia subjecti, sed tamen haec connexio non statim a nobis cognoscitur, cognitis terminis, sed postquam terminos illos cum aliquo tertio contulerimus, quod fit demonstrando. At vero per se notae in seipsis, et quoad nos dicuntur illae, in quibus praedicatum non solum est in ratione subjecti, sed statim perceptis terminis, absque ulla ratiocinatione cognoscitur, praedicatum esse in ratione subjecti. *Quaelibet propositio* (inquit S Thomas I. Poster. lect. 5) *cujus praedicatum est in ratione subjecti, est immediata, et per se nota, quantum est de se: sed quarumdam propositionum termini sunt tales, quod sunt in notitia omnium, sicut ens, et unum, et alia quae sunt entis, inquantum est, nam ens est prima conceptio intellectus. Unde oportet, quod tales propositiones non solum in se, sed etiam quoad nos quasi per se notae habeantur. Sicut quod non contingit idem esse, et non esse: et quod totum sit majus sua parte, et similia.... Quaedam vero propositiones sunt immediatae, quarum termini non sunt apud omnes noti. Unde licet praedicatum sit de ratione subjecti, tamen quia definitio subjecti non est omnibus nota, non est necessarium, quod tales propositiones ab omnibus concedantur. Sicut haec propositio; Omnes recti anguli sunt aequales, quantum est in se, est per se nota, sive immediata, quia aequalitas cadit in definitione anguli recti; angulus enim rectus est, quem facit linea recta, super aliam linea, rectam cadens, ita quod ex utraque parte anguli reddantur aequales.*

ter cognito; quod est contra naturam mentis, quae naturaliter fertur in verum. Atqui in veris demonstrationibus verum evidentur proponitur menti: est enim evidenter illatum ex principiis omnino certis, et evidentibus, ut dictum est (1). Verae igitur demonstrationi mens refragari non potest.

1113. Ad primum respondemus, neminem Philosophorum hactenus dixisse, vere esse demonstratum, qualitates corporum inesse, vel non inesse corporibus tamquam entia accidentalia. Eorum sententiae opiniones sunt, quae non egrediuntur fines probabilitatis. Qua in re vide quam acute Baelius ratiocinetur, et quam sit versatus in sententiis Philosophorum.

1114. Ad secundum dicimus, non modo non esse demonstratum, personam idem esse ac naturam, sed insuper id esse falsum, ut in Metaphysica ostendemus.

1115. Ad tertium dicendum, humanam animam non differre a seipsa, propterea quod diversas corporis humani partes informat: non enim est in corpore ad modum corporum, quorum singulae partes sunt circumscriptae singulis partibus loci; sed est in partibus corporis ad modum spiritus, illas vivificando; quare non sequitur, idem differre a seipso.

1116. Ad quartum dicimus, demonstrari quidem, nullum provisorem peculiarem esse bonum, qui non impedit mala, si possit; id autem non solum non demonstrari, sed esse omnino falsum, si sermo sit de provisore universali, cujusmodi est Deus (2). Sed hac de re fusius in Metaphysica.

1117. Ad quintum respondemus, omnes homines fuisse in Adamo tamquam in capite totius humanae naturae; ideoque ipso peccante, peccatum et poena in omnes derivavit (3).

1118. Ad sextum dicendum, etiam inter scientias naturales unam prae altera esse majoris certitudinis: nam mathematicae summam quae lumine naturali haberi potest, certitudinem habent: physicae vero minorem; nec propterea destitutae sunt certitudine illa quae requiritur ad scientiam veri nominis, ut supra dictum est (4). Ex quo igitur demonstrationes minorem certitudinem habent, quam veritates revelatae, quia illae nituntur lumine rationis humanae quae falli potest, istae lumine Divinae scientiae quae est omnino infallibilis; non sequitur certitudine destitui, quae scientiam vere talem constituat, et probabilitates dici debere.

---

(1) § praec.
(2) Vide S. Thom. 1. p. q. 22. a. 2. ad 2.
(3) Confer S. Thom. 1. 2. q. 81. a. 1.
(4) § 135.

ARTICULUS II.

Utrum demonstratio recte dividatur in demonstrationem propter quid, *et demonstrationem* quia.

1119. Videtur non recte dividi, I. quia demonstratio dividitur in demonstrationem a *priori*, seu per caussam, et *a posteriori*, seu per effectus, et proprietates.

1120. II. Praeter recensitas demonstrationes, invenitur etiam demonstratio *a signo*. Non igitur recta est divisio tradita demonstrationis.

1121. III. Demonstratio ad absurdum et ex datis, non est neque *propter quid*, neque *quia*. Et similiter demonstratio negativa.

Propositio. *Recta est divisio demonstrationis in demonstrationem* propter quid, *et demonstrationem* quia.

1122. Prob. Demonstratio *propter quid* est illa quae procedit ex praemissis necessariis, certis, et evidentibus, et propriam, proximam, et adaequatam caussam, sive rationem adfert rei demonstratae (1). Demonstratio autem *quia* (2), dicitur illa, quae evidenter quidem probat, praedicatum conclusionis convenire subjecto, non tamen adfert nisi caussam seu rationem remotam (3), vel inadaequatam (4), vel assumit effectum ad probandam caussam (5). Sed nulla reperiri potest demonstratio, quae ad prae-

---

(1) Hujusmodi est demonstratio, qua S. Thomas 1. p. q. 10. a. 2. probat, Deum esse aeternum, quia est omnino immutabilis; haec immutabilitas enim est propria, proxima, et adaequata ratio aeternitatis: nam sicut ratio temporis consequitur motum, ita ratio aeternitatis consequitur immutabilitatem. Vide S. Aug. ser. 2. in Psal. 101. n. 10.

(2) Si cui displiceant voces, *propter quid*, et *quia*, quod eas putet obscuras, non moramur, dummodo in re ipsa consentiat. Sed eae minime obscurae sunt consideranti, rationem propriam, proximam, et adaequatam rei, esse id, *propter quod* res constituitur, ostendereque *quid* res sit. At demonstratio per caussam remotam, et inadaequatam, vel per effectus, non ostendit *quid* res sit, sed tantum *quia* res est.

(3) Qui probaret, Deum esse aeternum, quia est a seipso, demonstraret quidem ejus aeternitatem, sed per rationem remotam. Ita S. Augustinus in Psal. 131. *Est*, inquit, *et vere est, et eo ipso quod vere est, sine initio, et sine termino est.*

(4) Exemplum ponit S. Thomas 1. Poster. lect. 24. *Si quis velit probare, quod non respirat paries, quia non est animal, non demonstrat propter quid, nec accipit caussam* (scilicet adaequatam), *quia si non esse animal, esset caussa non respirandi, oporteret, quod esse animal esset caussa respirandi; quod falsum est; multa enim sunt animalia quae non respirant, sicut pisces. Oportet enim, si negatio est caussa negationis, quod affirmatio sit caussa affirmationis etc.*

(5) Idem S. Thomas ib. lect. 23. „ Demonstratio quia, *inquit*, est per effectum; „ ut si quis concludat, quod planetae sunt prope propter hoc quod non scintillant. Non

fatarum aliquam non referatur: nam in demonstratione *propter quid* ostenditur veritas per propriam, proximam, et adaequatam caussam, et radicem; in demonstratione vero *quia* (1) veritas non ita ostenditur, sed vel per caussam remotam, vel per caussam inadaequatam, vel per effectus. Nihil autem est medium inter ostendere, et non ostendere, veritatem per propriam, proximam, et adaequatam caussam, cum contradictorie opponantur. Recta est igitur divisio demonstrationis in demonstrationem *propter quid*, et demonstrationem *quia*.

1123. Ad primum dicimus, utramque demonstrationem *a priori* et *a posteriori*, sive per caussam, et effectum reduci ad demonstrationes *propter quid*, et *quia*. Et quidem si demonstratio *a priori* (2) sit per caussam propriam, proximam, et adae-

---

„ enim non scintillare est caussa, quod planetae sint prope, sed econverso; propter „ hoc enim non scintillant planetae, quia prope sunt. Stellae enim fixse scintillant, „ quia visus in comprehensione earum caligatur propter earum distantiam „.

(1) Usus demonstrationum *quia* frequentissimus est, quippe propriae rerum caussae, et rationes saepissime sunt nobis ignotae. Hinc S. Thomas I. Poster. lect 4. scribit; „ Quandoque id quod est magis notum quoad nos, est etiam magis notum simpliciter, et secundum naturam, sicut accidit in Mathematicis... Quandoque id quod „ est notius quoad nos, non est notius simpliciter, sicut accidit in naturalibus, in „ quibus essentia, et virtutes earum, propter hoc quod sunt in materia, sunt occultae, sed innotescunt nobis per ea quae exterius de ipsis apparent. Unde in talibus „ fiunt demonstrationes ut plurimum per effectus, qui sunt notiores quoad nos, et „ non simpliciter „.

(2) Genuensis Log. Italicae l. 4. c. 2. § 11. aliquas demonstrationes, ut ipse putat, congerit, quo exempla ponat demonstrationis *a priori*, et inter eas Soritem quemdam, qui est ejusmodi: *Ubi jusjurandum adhibetur ad dirimendas controversias, ut decretum sit certum, fieri non potest, quominus perjuria multiplicentur; ubi perjuria multiplicantur, gens assuescit contemnere Divinitatem; ubi Divinitas contemnitur, et lex conscientiae opprimitur, ibi et delicta, et pravi mores opprimendo virtutem, quae sola homini in societate viventi fulcrum est, infelicitatem creant corpori politico; igitur ubi jusjurandum est judex unicus litium, regnare non potest neque civilis, neque naturalis felicitas.* Apodicticum sane argumentum tanto Philosopho dignum! Pelo I. an Genuensis crediderit, universos homines vel saltem plurimos ita esse comparatos, ut si jurejurando se ligent ad finiendas controversias, fieri non possit, quin pejerent? At si ita est, cur ipse ibidem pro axiomate habet, *caussas liberas saepe agere cum ea virium portione, quam malunt?* Nonne homines illi jurejurando obstricti, caussae liberae sunt! Quid ergo necessitatis habet multiplicatio perjuriorum cum jurejurando adhibito ad lites finiendas? Quod si nulla est talis necessitas, en corruit tota putatitia demonstratio Genuensis; nam demonstratio debet esse ex principiis necessariis, et omnino certis, ut ipsemet statuit ib. § 6. ubi docet. *Si principium sit certum certitudine morali, et applicatio certa; consequutio erit fides.* Cum ergo multiplicatio illa perjuriorum possit maximum esse certitudinis moralis, consequutio positi Sorites erit maximum fides. Abiit igitur in auras illius demonstratio. 2. Cum ait, fieri non posse, quin perjuria multiplicentur, ubi jusjurandum dirimit lites, jam ponit, apud homines plerosque omnes Divinitatem in nullo esse pretio, nec quempiam sibi reputare illius contemtum, ne caussa cadat; quae sane est acerbissima in homines pios injuria: nam quod plurimi inter homines pii sint, et Deum summo studio revereantur, nemo negabit. De impiis, qui in malitia ita sunt obfirmati, ut Deum perjuriis contemnere audeant, nei litem perdant, sic habe-

quatam, reducitur ad demonstrationem *propter quid*; si autem sit per caussam remotam, et inadaequatam, reducitur ad demonstrationem *quia*. Quare omnis quidem demonstratio *propter quid* est *a priori*, sed non econtra. Similiter demonstratio per effectus, et proprietates reducitur ad demonstrationem *quia;* et propterea omnis demonstratio *a posteriori*, est demonstratio *quia*, sed non econtra.

1124. Ad secundum dicimus, demonstrationem *a signo* reduci ad demonstrationem *quia*; signum enim probat rem esse, sed non ostendit; quid illa sit.

1125. Ad tertium dicendum, demonstrationem ad absurdum reduci ad demonstrationem *propter quid*, si deducat ad absurdum per caussam proximam illius, si vero per caussam remotam, vel per effectus, reducitur ad demonstrationem *quia* Et similiter dicendum de demonstratione negativa; nam si affertur proxima ratio negandi, reducitur ad demonstrationem *propter quid;* si affertur ratio remota, reducitur ad demonstrationem *quia* (1).

---

lo, ipsos jam esse paratos ad Deum contemnendum: quare sive controversiae dirimantur jurejurando, sive aliter, Divinitas contemni erit, et delicta, et pravi mores victutem opprimenl, corporique politico infelicitatem creabunt. Nihil igitur influet jurisjurandi religio. Genuensis igitur non caussam pro caussa habet perturbatae Politicae, et naturalis felicitatis. 3. Si felicitas publica nutat, propterea quod jurejurando lites dirimuntur, nutare quoque debuisset politica felicitas Romani Imperii, quorum cives aeam tenentes jurabant; nutare debuisset felicitas cum Graecorum, tum Barbarorum, de quibus Halicarnassensis: *Ultima fides*, ait, *inter homines cum Graecos, tum Barbaros, quam nulla delebit aetas, est ea quae per jurata pacta sponsores adhibet Deos.* Quare et ipse Grotius (quem Genuensis tanti facit, ut non modo Magistrum, sed et Parentem suum appellet) l. 2. de jure belli, et pacis c. 13. §. 13. *Effectus*, inquit, *juramenti praecipuus est praecidere controversias.* 4. Quod maximum est. Genuensis adsertio directe opponitur Apostoli documentis Hebr. 6. v. 16. *Homines enim*, ait, *per majorem sui jurant: et omnis controversiae eorum finis est juramentum.* Id autem non solum non reprobat Apostolus, sed statim subdit, Deum quoque ut nos promissionum suarum certos redderet, interposuisse jusjurandum, Ib. v. 17. *In quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationis haeredibus immobilitatem consilii sui, interposuit jusiurandum.* Quod igitur probavit Apostolus ut medium aptissimum ad finiendas controversias, id Genuensis reprobavit tamquam inducens ad perjuria, et ad evertendam politici corporis civilem, et naturalem felicitatem. Non me latet, quo spectabat ejus Sorites. Sed praeterquam quod non demonstratio, sed sophisma est, Apostolicae doctrinae palam opponitur.

(1) Ex dictis sequitur 1. demonstrationem *propter quid* potiorem esse demonstratione *quia*: cum enim illa probet per propriam, proximam, et adaequatam caussam, non solum convincit mentem, sed et suadet, et quietat. 2. Sequitur, demonstrationem universalem potiorem esse, particulari: nam particularis propria ratio non concluditur, nisi per universale. ,, Si quaeramus, *inquit*, S. Thomas I. *poster. lect.* 38. de isto ,, triangulo particulari, quare anguli ejus extrinseci, sunt aequales quatuor rectis? ,, Respondebitur, quod hoc contingit huic triangulo quia est isosceles. Isosceles autem ,, est talis, quia est triangulus. Triangulus autem est talis, quia est figura rectilinea ,, talis. Si amplius non possit procedi, tunc maxime scimus. Hoc autem est, quia

ARTICULUS III.

Utrum demonstratio procedere debeat ex principiis primis, et immediatis.

1126. Primum, et immediatum principium illud est, quo non est alterum prius: nam omnis demonstratio fit ex prioribus, ut dictum est (1). Cum igitur aliqua propositio est mediata, hoc est, habens medium, per quod demonstretur, oportet, ea ex quibus demonstratur, priora esse (2). Idem est ergo quaerere, an demonstratio procedere debeat ex primis, et immediatis principiis, ac quaerere, an principia ex quibus procedit demonstratio, debeant esse indemonstrabilia (3).

1127. Jam vero immediatum principium dividitur ab Aristotele (4) in *positionem et dignitatem*. Dignitates sunt axiomata, seu communes animi conceptiones, quae statim cognoscuntur perceptis terminis, ut *Quodlibet est, vel non est* (5). Positionem autem dividit Aristoteles in suppositiones, sive Postulata, ut est illud, *a quovis*

,, pervenitur ad universale. Ergo universalis demonstratio potior est particulari. ,, 3. Sequitur, demonstrationem affirmativam potiorem esse negativa; quippe in negativa potest tantum ostendi quid non sit vera, et propria ratio. Et ob eamdem rationem demonstratio ostensiva potior est demonstratione ad absordum. Vide quae diximus pag. 421. not. 4. et pag. 425. not. 4.

(1) §. 1111.

(2) Vide S. Thom. l. Poster. lect. 5.

(3) Genuensis Art. Log. Crit. l. 5. c. 4. docet, axiomata intelligi *simplici intuitione*; operationem vero qua ope *medii* duae ideae inter se conferuntur *ratiocinationem* appellat. Sed in eo quod statuit, axiomata intelligi simplici intuitione, non omnino verum habet: nam simplex intuitio potest esse absque ulla affirmatione, vel negatione, veluti cum rem praesentem intuemur, quin de illa aliquid enunciemus: axiomata autem propositiones sunt, adeoque enunciationem includunt. non igitur est omnino eadem simplex intuitio, ac intelligentia, qua prima axiomata cognoscuntur. Itaque sicut ea quae ope *medii* inter se, et cum medio conferuntur, pertinent ad *ratiocinationem*, et si haec procedat ex principiis certis, et evidentibus, pertinent ad scientiam, quae ex demonstratione consurgit; ita axiomata quae absque ulla ratiocinatione cognoscuntur, pertinent ad habitum intelligentiae. Quod hac ratione egregie probat S. Thomas l. Poster. lec. 20. ,, Circa intellectum *inquit*, sunt duo genera habituum, ,, habentium se aliqualiter ad verum. Quidam enim semper sunt veri, alii vero in- ,, terdum recipiunt falsitatem, ut patet de opinione, et ratiocinatione, quae potest ,, esse veri, et falsi. Sunt etiam et quidam habitus erronei se habentes ad falsum. ,, Quia vero principia sunt maxime vera, manifestum est, quod non pertinent ad ha- ,, bitus qui semper sunt falsi, neque etiam ad habitus qui interdum recipiunt falsita- ,, tem, sed solum ad habitus qui semper sunt veri. Hujusmodi autem sunt scientia, ,, et intellectus. ,, Non autem potest esse scientia ipsorum principiorum, quia omnis ,, scientia fit ex aliqua ratiocinatione, scilicet, demonstrativa, cujus sunt principia ,, illa, de quibus loquimur. Quia igitur nihil potest esse verius, quam scientia, et in- ,, tellectus, nam sapientia in his intelligitur, consequens est ex consideratione prae- ,, missorum, quod principiorum proprie sit intellectus. ,,

(4) l. Poster. c. 2.

(5) Vide S. Thom l. Poster. lect. 5.

punctum rectam lineam ducere, quod quidem Geometra supponit, non tamen demonstrat (1); et *definitiones*, quae explicant quid sint res, de quibus est agendum (2). Tria igitur sunt principia immediata *Axiomata* (3), *Postulata*, sive *Suppositiones*, *et Definitiones*. His omnis demonstratio nititur. Quare in scientiis mathematicis, quae inter demonstrativas primum obtinent locum, initio Definitiones, Postulata, et Axiomata ponuntur, ex quibus deinde conficiuntur demonstrationes.

1128. Videtur autem non omnis demonstratio debere procedere ex primis, et immediatis principiis, I. quidem, quia cum prima, et immediata principia sint communia; axiomata enim sunt communes animi conceptiones; si omnis demonstratio ex illis procederet, omnis demonstratio fieret ex principiis communibus: quod esse non potest, ut S. Thomas ostendit (4); nam demonstrationes sunt ut principia; proindeque si principia essent communia, et demonstrationes essent communes, atque adeo nulla esset propria demonstratio in quavis scientia.

1129. II. Demonstratio *quia*, procedit per caussam remotam, vel per effectus, ut dictum est (5). Non igitur ex principiis immediatis.

1130. III. Ipsa demonstratio *propter quid* non semper est per caussam proximam immediatam: nam in Geometria plures sunt propositiones, quae demonstrantur non per axiomata, sed per alias propositiones jam demonstratas. Igitur non omnis demonstratio est ex primis, et immediatis principiis.

---

(1) Idem ib. *Sunt*, inquit, *quaedam propositiones, quae non possunt probari, nisi per principium alterius scientiae: et ideo oportet, quod in illa scientia supponantur, licet probentur per principia alterius scientiae. Sicut a puncto ad punctum est rectam lineam ducere, supponit Geometra, et probat Naturalis, ostendens, quod inter quaelibet duo puncta sit linea recta media.*

(2) S. Thom. loc cit. „ Licet definitio in se non sit propositio in actu, est tamen „ in virtute; quia cognita definitione, apparet definitionem de subjecto vere praedicari „.

(3) S. Thom. ib. lect. 19. „ Proprium est horum principiorum, quod non solum „ necesse est, ea per se vera esse, sed etiam necesse est videri, quod sint per se nota. „ Nullus enim potest per se opinari contraria eorum „.

(4) Ib. lect. 17. ubi etiam ex hoc probat, non concludere argumentationem Brissonis, qui nitebatur demonstrare quadraturam circuli per principia communia hoc modo: „ In quocumque genere est invenire aliquid majus, vel minus alicui, in eo„ dem est invenire et illi aequale. In genere autem quadratorum est invenire aliquod „ quadratum minus circulo, quod scilicet describatur intra circulum, et aliquod ma„ jus circulo, intra quod circulus describitur. Ergo est invenire aliquod quadratum „ circulo aequale. Haec autem probatio est secundum commune; aequale enim, et „ magis, et minus excedunt genus quadranguli, et circuli, etc. „

(5) § 1122.

Proposito. *In quovis genere demonstrationis oportet procedere ex primis, et immediatis principiis, sive indemonstrabilibus in eo genere, in quo est demonstratio.*

1131. Prob. Prima, et immediata principia in quovis genere demonstrationis sunt Axiomata, Postulata, sive Suppositiones, et Definitiones, ut dictum est (1). Atqui Axiomata sunt indemonstrabilia (2); sunt enim communes animi conceptiones, quae statim notae fiunt lumine intellectus ex ipsa perceptione terminorum. Suppositiones autem licet demonstrari possint, sumuntur tamen quasi per se notae, cum ex iis proceditur ad demonstrandum (3). Sic Geometra supponit, neque demonstrat, a quovis puncto ad quodvis punctum duci posse rectam lineam. Denique definitiones, neque etiam demostrantur, sed assumuntur ut per se notae; neqne enim Geometra demonstrat quid sit punctum, quid linea, etc. sed tantum illa definit (4). Igitur in quovis genere demonstrationis oportet procedere ex indemonstrabilibus in eo genere (5), in quo est demonstratio, hoc est, ex primis et immediatis.

1132. Ad primum respondemus, non omnia prima, et immediata principia, esse communia; etsi enim axiomata sint simpliciter prima, et immediata, quia indemonstrabilia; suppositio-

---

(1) § 1127.

(2) S. Thomas 1. Poster. lect. 19. ,, Communis, *inquit*, animi conceptio non est ,, ad exterius rationem, quia non potest probari per aliquam argumentationem, sed ,, est ad eam rationem quae est in anima, quia lumine naturali intellectus statim ,, fit nota ,,.

(3) S. Thomas 1. Poster. lect. 18. ,, Principia, *ait*, in unoquoque genere sunt ,, illa, quae cum sint vera, tamen non convenit ea demonstrare in illa sciefotia, ,, in qua sunt principia ,,. Et ib. lect. 21. ,, Demonstrator non interrogat de ,, praemissis, sed sumit quasi per se notas, vel per alia principia probat. Sed ,, interrogat solum de conclusione; et cum demonstraverit, utitur ea, sicut alia pro- ,, positione ad demonstrandum aliquam aliam conclusionem... Non enim cujuslibet ,, demonstrationis geometricae ratio redditur ex primis Geometriae principiis, sed lo- ,, terdum ex his quae per prima principia sunt conclusa ,,. Quare sicut axioma se habet ut primum et immediatum ad propositionem ex illo demonstratam; ita haec propositio se habet ut prima, et immediata, ad propositionem, quae ex illa demonstratur.

(4) Idem S. Thomas ib. lect. 18. ,, Arithmetica, *inquit*, supponit quid est par, ,, et quid est impar, aut quid est numerus quadratus, aut cubus. Et Geometria sup- ,, ponit, quid est rationale in lineis. Dicitur enim rationalis linea, de qua possumus ,, ratiocinari per lineam datam. Hujusmodi autem est omnis linea commensurabilis ,, lineae datae; quae vero est incommensurabilis ei, vocatur irrationalis, et surda. ,, Similiter et Geometria supponit, quid est reflexum, aut curvum, etc. ,,

(5) Diximus *in eo genere*, quia *quaedam principia*, ut advertit S. Thomas 1. Poster. lect. 6., *probatione indigent, ad hoc quod sint nota, et antequam probentur, non sunt magis nota conclusione. Sicut quod angulus exterior trianguli valeat duos aequales intrinsecos sibi oppositos, antequam probetur, ita ignotum est, sicut quod triangulus habet tres angulos aequales duobus rectis.*

nes tamen, et definitiones sunt etiam primae, et imediatae in eo genere, in quo est demonstratio, ut ostensum est (1). Addimus, in scientiis multoties assumi principia communia secundum analogiam, idest, secundum quod proportionem habent cum unaquaque scientia (2).

1133. Ad secundum dicimus, etiam in demonstratione *quia*, procedi ex primis, et immediatis; nam et in ipsa sumuntur ut per se nota caussa remota, vel effectus, ideoque non demonstrantur, sed accipiuntur ut indemonstrabilia.

1134. Ad tertium responsio patet ex dictis (3).

QUAESTIO XXIX.

De effectu demonstrationis, scilicet, scientia.

1135. Cum scientia sit effectus demonstrationis: est enim cognitio certa, et evidens rei per caussam, quae quidem cognitio per demonstrationem acquiritur, ut dictum est (4), quapropter Aristoteles (5) ait: *Demonstrationem dico ratiocinationem eam, quae scientiam efficit;* ordo doctrinae postulat, ut postquam egimus de demonstratione, disseramus de scientia. Qua in re 1. agemus de existentia scientiarum; 2. de earum acquisitione; 3. de earum diversitate; 4. de unius dignitate prae alia; 5. de scientiis quae sub aliis sunt, an veram habeant rationem scientiae; 6. de modis scientias perficiendi.

ARTICULUS I.

Utrum sit apud nos ulla scientia?

1136. Quamquam huic articulo videatur satis fuisse factum supra, ubi egimus cum de existentia Philosophiae (6), tum de existentia demonstrationis (7); nihilominus abs re non erit, il-

(1) § praec.

(2) S. Thomas 1. Poster. lect. 18. „ Principia, *inquit*, communia accipiuntur in „ unaquaque scientia demonstrativa secundum analogiam, idest, secundum quod sunt „ proportionata illi scientiae... Communia principia sunt, si ab aequalibus aequalia „ demas, quae remanent, sunt aequalia, et aliae communes animi conceptiones... „ Idem faciet Geometria, si non accipiat praemissum principium commune in sua „ communitate, sed solum in magnitudinibus, et Arithmetica solum in numeris. Ita „ enim poterit concludere Geometra, si dicat: si ab aequalibus magnitudinibus aequales auferas magnitudines, quae remanent sunt aequales; sicut si diceret, si ab aequalibus aequalia demas, quae remanent, sunt aequalia. Et similiter dicendum est „ de numeris „.

(3) § 1131. et not. 3. p. 443.

(4) § 1101

(5) 1. Poster. c. 2.

(6) § 5. seq.

(7) § 1111.

lum diligentius investigare. Itaque ut Scepticis nullae prorsus erant scientiae (1), ita Dogmaticis nihil erat, de quo scientia haberi non posset (2). Dogmaticorum deliria praetermittimus; nam si, ut Aristoteles ait (3); *De nonnullis, atque de omnibus cuili quidpiam dicere, nihilque praetermittere; aut insignis stultitiae forsitan, aut valde parati animi videbitur esse* (4); quanto majoris stultitiae erit, jactare de omnibus scientiam? Itaque cum Scepticis tantum disputabimus.

1137. Videtur autem nulla dari scientia, I. quia res aut sunt aeternae, aut factae, aut possibiles. De aeternis scientia haberi non potest, quippe ignoramus naturam aeternitatis. Res factae, sunt motui, adeoque variationi obnoxiae, scientiae autem debent esse de immutabilibus. Quod si res factas ignoramus, multo magis quae fieri possunt.

1138. II. Res non cognoscimus, nisi per sensus: sensus autem nonnisi externas modificationes ostendunt. Ergo de internis rerum naturis nihil certo scire possumus.

1139. III. Mens ipsa perpetuo mutatur. Diversae etiam sunt ideae in hominibus. Atque hinc est, ut quod uni videtur certum, alteri videatur incertum; quae caussa fuit tot discrepantium inter Philosophos sententiarum. Igitur nullae omnino sunt scientiae.

---

(1) Vide not. 10. pag. 59.

(2) S. Thomas 1. Poster. lect. 7. „ Videtur quibusdam, quod nullius rei sit scien„tia. Quibusdam autem videtur quod sit scientia, et quod omnium possit haberi scien„tia per demonstrationem. Neutrum autem istorum est verum. „

(3) 2. de Caelo c. 5.

(4) Super quae verba S. Thomas ib. lect. 7. „ Quod aliquis, *inquit*, de quibus„dam difficilibus, et occultis velit attente enunciare, assignando caussam eorum; „ quod de omnibus velit inquirere, et nihil praetermittere, forte videbitur esse si„gnum vel multae stultitiae, ex qua provenit, quod nesciat discernere inter facilia, „ et difficilia; aut est signum magnae praesumptionis, ex qua contingit, quod homo „ non cognoscit mensuram facilitatis circa inquisitionem veritatis. „ Hinc autem constat, quam immerito, et prorsus injuria Peripatetici cum Dogmaticis connumerentur a plerisque Junioribus Philosophis, qui potius Dogmaticis accensendi essent, propterea quod nullam ferme rem nihil difficilis inquisitionis, praetermittere volunt, sed de omnibus enituntur quidpiam dicere, imo putant se ex hypothesibus, quas fingunt, omnia facillime explicare posse. Nos autem Angelici Doctoris documentis instructi, nec improbare universim audemus eorum conatus. Pergit enim S. Doctor ib. „ Et quam„vis quidam sint super hoc increpandi, non tamen justum est, quod omnes similiter „ reprehendantur, sed ad duo oportet attendere. Primo quidem ad caussam quae mo„vet hominem ad loquendum de talibus, utrum, scilicet, hoc faciat ex amore virtutis, „ an ad ostentationem sapientiae. Secundo oportet considerare, quomodo se habeat „ aliquis in credendo ea quae asserit, utrum, scilicet, habeat de eis, debilem certitu„dinem secundum communem hominum modum, aut etiam si firmius, et certius „ ea cognoscat, scilicet, supra communem modum hominum. Quando igitur aliquis „ potest attingere ad hoc quod cognoscat necessarias caussas certius quam secundum „ communem hominum modum, tunc oportet reddere gratias his, qui tales necessi„tates inveniunt, magis quam eos increpare. „

Propositio. *Multa sunt omnino certa, et explorata, de quibus revera dantur scientiae.*

1140. I. Ratio. Scientia, ut supra diximus (1), est cognitio certa 1. et evidens rei per caussam, seu per demonstrationem aquisita. Ostensum et autem (2) dari veram demonstrationem. Vera igitur datur scientia.

1141. II. Ratio. Ad evertendas scientias, vel certa et evidens ratio Scepticis praesto est, vel nulla. Si nulla, imprudenter agunt, neque proinde audiendi sunt. Si aliqua, ergo saltem de illa erit scientia (3).

1142. III. Ratio. Qui scientias negant, vel sciunt quid sit scire, et nescire, vel id etiam nesciunt. Si sciunt, ergo saltem hoc sciunt. Si nesciunt, quomodo scientias negant, cum nesciant se scire, aut nescire (4)?

1143. IV. Ratio. Scientia est de certis, et evidentibus illatis ex principiis certis, et evidentibus. Sed multa sunt ejusmodi, ut praesertim in Mathematicis constat (5). Igitur datur scientia. Er-

---

(1) § 1135. (2) § 1111.

(3) Vide S. August. l. 15. de Trin. c. 12. et Clem. Alex. Strom. 8. ubi fuse hoc argumentum persequitur.

(4) Lucretius l. 4.

Denique nil sciri si quis putat, id quoque nescit
An sciri possit, cum se nil scire fatetur
Hunc igitur contra mittam contendere caussam,
Qui capite ipse suo insistit vestigia retro.
Et tamen hanc quoque ubi concedam scire; at idipsum
Quaero; cum in rebus verum nil viderit ante,
Unde sciat quid sit scire, et nescire vicissim?

(5) Sceptici recentiores, putant, in omnibus ratiocinationibus dogmaticis suspendendum esse judicium, propterea quod, cum omnis demonstratio in alia praesupposita fundetur, nisi judicium suspenderetur, oporteret abire in infinitum. Sed oppido falluntur; non enim omnis demonstratio in aliis demonstratione fundatur, sed devenitur tandem ad principia per se nota, quorum veritas cognoscitur lumine naturali intellectus, quin necesse sit rationem afferre, quod vera sint. Quis enim non statim evidenter cognoscit veritatem horum principiorum: *Quodlibet est, vel non est; Totum est majus sua parte; Effectus sine caussa esse non potest, etc?* Clemens Alex. Strom. 8. „ in omnibus, *inquit*, quae dicuntur inveniri, posita est demonstratio, quae quidem „ est oratio, quae probat aliud ex aliis. Ea autem ex quibus probatur id quod quae- „ ritur, oportet, eum qui discit, confiteri, et cognoscere. Horum autem omnium est „ principium id quod est evidens sensu, et intelligentia. Atque prima quidem demon- „ stratio constat ex his omnibus. Quae autem ex his quae per hanc prius fuere de- „ monstrata, rursus aliquid aliud concludit, et fit non minus credibilis quam prior: „ non potest tamen prima quoque nominari, quoniam neque ex primis concluditur „ propositionibus. „ Demonstrationes itaque sunt veluti catena quaedam multis annulis constans, quorum primus annulus est primum principium per se notum, et indemonstrabile. Vide S. Thom I. Poster. lect. 36. et ib. lect. 7. ubi hoc argumentum quod Sceptici recentiores adhibent, ostendit adhibitum fuisse ab antiquis Scepticis.

go, ut Cicero habet (1) *Qui negant quidquam posse comprehendi eripiunt instrumenta, et ornamenta vitae, vel potius etiam ipsam vitam evertunt funditus, ipsumque animal orbant animo: ut difficile sit de temeritate eorum, perinde ut caussa postulat, dicere.*

1144. Ad primum negamus, a nobis non cognosci naturam aeternitatis; quod enim nec initium, nec finem habeat: aeternum est; igitur quod semper fuit, est et erit, dicitur aeternum Concedimus autem, res factas variationi esse obnoxias quantum ad existentiam pertinet; at vero negamus earum essentias mutari; hae siquidem sunt immutabiles, et aeternae, ut supra ostensum est (2). Atque hinc sequitur, aliqua possibilia a nobis cognosci, cum eorum essentiae cognoscantur.

1145. Ad secundum dicimus, ex externis accidentibus, et proprietatibus, quae sensus diversa in diversis apparent, mentem colligere diversas rerum essentias, lumine, quo a Deo instructa est (3).

1146. Ad tertium respondemus, actus quidem mentis mutari, veritatem vero semper eamdem esse in iis rebus, in quibus perspicue est. Et licet ideae hominum diversae fiunt in rebus obscuris, in perspicuis tamen mirifice conveniunt. Itaque in obscuris evenire potest, ut quod uni videtur certum, alteri videatur incertum in perspicuis autem idem certum exploratumque omnibus est. Quod si qui negant, voce negare possunt, interiori ratione non possunt (4).

ARICULUS II.

Utrum scientiae sint nobis inditae.

1147. Cum Plato docuerit, humanas animas existisse ante corpora, docuit etiam, scientiis fuisse eisdem inditas, antequam in corpora laberentur; corporum vero contagione scientias illas fuisse veluti sopitas, excitari autem ministerio sensuum, adeoque scientias de novo proprie non acquiri, nostrumque scire nihil aliud esse, quam reminisci (5).

---

(1) L. 4. Acad. (2) § 461. (3) Vide § 582.

(4) S. Thomas 1. Poster. lect. 19. „ Communis animi conceptio non est ad exte„ rius rationem, quia non potest probari per aliquam argumentationem, sed est ad „ eam rationem quae est in anima, quia lumine naturali intellectus statim fit nota... „ Exteriori ratione potest instari vere, vel apparenter: interiori autem ratione non „ est possibile semper instari. Et hoc ideo quia nihil est adeo verum, quin voce ne„ gari possit. Nam et hoc principium notissimum, quod non contingat idem esse, et „ non esse, quidam ore negaverunt. Quaedam vero adeo vera sunt, quod eorum op„ posita intellectu capi non possunt; et ideo in interiori ratione eis obviari non po„ test, sed solum exteriori, quae est per vocem. „

(5) Vide S. Thom. 1. Poster. lect. 3.

1148. Videtur autem ita dicendum I. quia Plato in *Mennone* inducit quemdam imperitum Geometriae, qui ordine interrogatus de propositionibus geometricis, incipiendo a principiis per se notis, accurate respondit, ut supra diximus (1). Ille ergo notitiam habuit Geometriae, antequam de ipsa instrueretur; nam alioqui quommodo potuisset accurrate respondere?

1149. II. Si scientiae de novo acquirerentur, aut ille qui acquireret, cognosceret res scitas, aut secus: siquidem res illas cognosceret, jam illas sciret, nec scientiam illarum de novo acquiquireret. Si vero non cognosceret jam illas ignoraret, adeoque scientiam illarum non haberet, scientia enim non est de rebus ignotis.

Propositio. I. *Scientiae non sunt nobis inditae;*
II. *Sed acquiruntur sive per inventionem,*
sive per disciplinam.

1150. Prob. 1. p. ratione S. Thomae (2). Si animae fuissent ab initio scientiae inditae, non potuisset ita oblivisci rerum, scitarum, ut nihil omnino earum recordaretur: siquidem nemo prorsus obliviscitur eorum quae naturaliter cognoscit. Atqui anima nullam omnino memoriam retinet hujusmodi scientiae ab initio habitae (3). Nulla igitur fuit ipsi indita.

1151. Prob. 2. p. ex eodem S. Thoma (4). Scientia acquiri potest, vel a principio interiori, vel a principio exteriori (5); a principio quidem interiori, cum quis principia universalia quae naturali intellectus lumine cognoscit, applicat aliquibus particularibus, quorum memoriam, et experimentum per sensus accipit; a principio autem exteriori, cum quis ab alio docetur (6). Atqui

---

(1) § 149. (2) 1. p. q. 84. a. 5.

(3) S. Augustinus l. 12. de Trin. c. 15. „ Si vere, *inquit*, illa recordareotur, quae „ in aliis antea posit corporibus viderant, multis ac peoe omnibus id contingeret „.

(4) 1. p. q. 117. a. 1.

(5) S. Thomas q. 11. de ver. a. 1. „ Sicut aliquis dupliciter sanatur, uno modo „ per operationem naturae tantum, alio modo a natura cum adminiculo medicinae; „ ita etiam duplex est modus acquirendi scientiam, unus, quando ratio naturalis per „ seipsam devenit in cognitionem ignotorum, et hic modus dicitur inventio; alius, „ quando rationi naturali aliquis exterius adminiculatur, et hic modus dicitur disciplina.„ Sicut ergo medicus dicitur caussare sanitatem io infirmo, natura operante; „ ita etiam homo dicitur caussare scientiam in alio operatione rationis naturalis illius, „ et hoc est docere „.

(6) Id autem fit duobus modis, ut observat S. Thomas 1. p. q. 117. a. 1. Primo „ quidem proponendo (discipulo) aliqua auxilia, vel instrumenta, quibus intellectus „ ejus utatur ad scientiam acquirendam, puta, cum proponit ei aliquas propositiones minus universales, quas tamen ex praecognitis discipulus dijudicare potest; vel „ cum proponit ei aliqua sensibilia exempla, vel similia vel opposita, vel aliqua hujusmodi, ex quibus intellectus addiscentis manoducitur in cognitionem veritatis „ ignotae. Alio modo cum confortat intellectum addiscentis... inquantum proponit discipulo ordinem principiorum ad conclusiones, qui forte per seipsum non haberet „ tantam virtutem collativam, ut ex principiis posset conclusiones deducere „.

prior acquirendi modus est per inventionem, posterior per disciplinam. Scientiae igitur vel per inventionem, vel per disciplinam acquiruntur (1).

1152. Ad primum respondemus, in discipulo qui docetur, praecedere quaedam semina scientiarum, idest, principia per se nota, ex quibus, praeeunte magistro, et ostendente ordinem eorum ad conclusiones, discipulus conclusiones deducere potest demonstrando. Quare couclusiones illae non erant quidem simpliciter notae discipulo antequam demonstrarentur, erant autem notae secundum quod virtute continebantur in principiis (2). Quare ille imperitus Geometriae cognoscebat quidem lumine intellectus principia per se nota Geometriae, quae ipsi proponebantur: conclusiones vero geometricas simpliciter non cognoscebat, sed tantum ut virtute contentas in principiis, ex quibus facile poterat illa deducere, cum ordine interrogaretur (3). Et per haec patet responsio ad secundum.

ARTICULUS III.

Utrum unitas, et diversitas scientiarum accipienda sit ex principiis.

1153. Videtur negandum I. quia S. Thomas (4) accipit unita-

---

(1) Hic autem nota 1. ex S. Thoma 1. 2. q. 51. a. 3. „ habitum scientiae posse „ caussari ex uno rationis actu quantum ad intellectum possibilem; sed quantum ad „ inferiores vires apprehensivas necessarium est eosdem actus pluries reiterari, ut „ aliquid firmiter memoriae imprimatur. Unde „ meditatio confirmat memoriam „. Meditatio igitur necessaria est ad acquirendas scientias. Quare ii qui meditationi non sunt assueti, nec apti sunt ad scientias comparandas.

Nota 2. ex eodem S. Thoma ib. q. 54. a. 4. ad 3. „ quod ille qui in aliqua scien„ tia acquirit per demonstrationem scientiam conclusionis unius, habet quidem habi„ tum, sed imperfecte: cum vero acquirit per aliam demonstrationem scientiam con„ clusionis alterius, non aggregatur in eo alius habitus, sed habitus qui prius inerat, „ fit perfectior, utpote ad plura se extendens; eo quod conclusiones, et demonstra„ tiones unius scientiae ordinatae sunt, et una derivatur ex alia „.

Nota 3. multos impediri a scientiis acquirendis *propter complexionis indispositionem, ex qua multi naturaliter sunt indispositi ad sciendum.* Atque hi possunt quidem eniti ad acquirendas scientias imperfecte; numquam tamen in scientiis proficient. *Quidam vero impediuntur necessitate rei familiaris; oportet enim esse inter homines aliquos, qui temporalibus administrandis insistant.* Quare velle omnes esse philosophos, dementia est. *Quidam vero impediuntur pigritia.* (S. Thomas 1. con. Gen. c. 4.) Atque hi urgendi sunt, ut studio vacent.

Nota 4. ex eodem S. Thoma 7. Phys. lect. 6. juvenes impediri ab acquisitione, et usu scientiarum *tum secundum corpus, quia natura tota est in mutatione propter augmentum; tum etiam secundum partem sensitivam, quia in eis passiones dominantur.* Priori impedimento occurritur labore, ac studio. Posteriori, exercitio virtutum. *Et inde est*, subdit S. Thomas, *quod exercitium virtutum moralium, per quas hujusmodi passiones refrenantur, multum valet ad scientiam acquirendam.*

(2) Vide S. Thom. 1. Poster. lect. 3.

(3) Vide S. August. l. 12. de Trin. c. 15.

(4) In Proem. l. de sensu, et sensato.

57

tem, vel diversitatem scientiarum ab eadem, vel diversa abstractione a materia.

1154. II. Si unitas, et diversitas scientiarum acciperentur ex principiis, sequeretur pertinere ad eamdem scientiam quaecumque pertinent ad principia communia alicujus rei; proindeque cum res corporeae, et incorporeae pertineant ad eadem principia substantiae, pertinerent quoque ad eamdem scientiam.

1155. III. In eadem scientia inveniuntur diversa principia; sunt enim diversa media, et definitiones. Igitur ex unitate, et diversitate principiorum accipi nequit unitas, et diversitas scientiarum.

Propositio I. *Ad unitatem specificam scientiae requiritur unitas subjecti, et principiorum.* II. *Ad diversitatem specificam scientiarum sufficit principiorum diversitas.*

1156. Ita S. Thomas (1). Prob. 1. pars. Processus scientiae cujuslibet, est quasi quidam motus rationis. Sed cujuslibet motus unitas ex termino principaliter consideratur. Ergo oportet, ut unitas scientiae consideretur ex fine, sive ex termino scientiae. Est autem cujuslibet scientiae finis, sive terminus subjectum circa quod est scientia, quia in speculativis scientiis nihil aliud quaeritur, quam cognitio subjecti. In practicis autem scientiis intenditur quasi finis constructio ipsius subjecti. Sicut in Geometria intenditur quasi finis cognitio magnitudinis, quae est subjectum Geometriae. In scientia autem aedificativa intenditur quasi finis constructio domus, quae est bujusmodi artis subjectum. Cujuslibet ergo scientiae unitas secundum unitatem subjecti est attendenda (2).

1157. Subjectum autem scientiae est idem, si principia sint eadem: nam *materialis diversitas objecti non diversificat habitum, ed solum formalis. Formalis* vero diversitas non est, cum principia snnt eadem; siqnidem objectum *formale* dicitur, quatenus est *scibile*, seu quatenus consideratur in scientia: *scibile* autem est per principia, ut supra diximus (3). Ubi ergo principia sunt eadem, ibi est idem subjectum *formale* scientiae. Unitas (4) ergo

---

(1) 1. Poster. lect. 41.

(2) Hinc S. Thomas infert loc. cit. unam scientiam esse altera communiorem in ratione subiecti ,,. Sicut unius generis subjecti unitas est communior, quam alterius, ,, ut puta entis, sive substantiae, quam corporis mobilis; ita una scientia est com- ,, munior, quam alia; sicut Metaphysica, quae est de ente, sive de substantia, est ,, communioe, quam Physica, quae est de corpore mobili ,,.

(3) § 1111.

(4) Loquimur de unitate specifica scientiarum, quae desumitur a subjecto scibili, sive ab obiecto *formali*; nam scientia est una numero a subjecto in quo est, sive ab intellectu scientis. Vide S. Thom. 1. p. q. 117. a. 1.

specifica scientiae accipitur ex unitate subjecti, et principiorum (1).

1158. Prob. 2. p. Si principia diversa sunt, etiamsi subjectum materiale sit idem, jam ejus consideratio pertinet ad diversam speciem scibilium. Pertinet ergo ad diversas specie scientias (2). Ut igitur scientiae diversae sint specie, sufficit diversitas principiorum. Et sane cum scientia in demonstratione consistat; acquiritur enim per demonstrationem, ut dictum est (3): demonstratio autem pendeat ex principiis, ut supra ostendimus (4); proinde si principia diversa sunt, et demonstrationes diversae erunt, adeoque scientiae specie diversae.

1159. Ad primum respondemus, Angelicum Doctorem sibi non esse contrarium; cum enim unitatem, et diversitatem scientiarum ab astractione (5) repetit, loquitur de unitale, vel diversitate ge-

---

(1) Idem S. Thom. 1. Poster. lect. 41. „ Materialis diversitas objecti non diversi- „ ficat habitum, sed solum formalis. Cum ergo scibile sit proprium objectum scien- „ tiae, non diversificabuntur scientiae secundum diversitatem materialem scibilium, „ sed secundum diversitatem eorum formalem. Sicut autem formalis ratio visibilis „ sumitur ex lumine, per quod coloe videtur; ita formalis ratio scibilis accipitur se- „ cundum principia, ex quibus aliquid scitur. Et ideo quantumcumque sint aliqua di- „ versa scibilia per suam naturam, dummodo per eadem principia sciantur, perti- „ nent ad unam scientiam, quia non erunt jam diversa, inquantum sunt scibilia. „ Sunt enim per sua principia scibilia. Sicut patet, quod voces humanae multum di- „ ferunt secundum suam naturam a sonis inanimatorum corporum: sed quia secun- „ dum eadem principia attenditur consonantia in vocibus humanis, et sonis inanima- „ torum corporum, eadem est scientia musicae, quae de utrisque considerat.

(2) Pergit S. Thomas ib. „ Si vero aliqua sint eadem secundum naturam, et „ tamen per diversa principia considerentur, manifestum est, quod ad diversas scien- „ tias pertinent; sicut corpus mathematicum non est separatum subjecto a corpore „ naturali; quia tamen corpus mathematicum cognoscitur per principia quantitatis, „ corpus autem naturale per principia motus, non est eadem scientia Geometriae, et „ Naturalis. Patet ergo, quod ad diversificandum scientias sufficit diversitas princi- „ piorum, quae comitatur diversitatem generis scibilis. Ad hoc autem quod sit una „ scientia simpliciter, utrumque requiritur, et unitas subiecti, et principiorum „. Si quis autem quaerat, unde desumatur unitas, vel diversitas principiorum, respondet S. Thomas ib. „ Secunda principia virtutem sortiuntur a primis. Unde requiritur „ diversitas primorum principiorum ad diversitatem scientiarum. Quod quidem non „ esset, si vel diversorum principia ex iisdem principiis fluant, sicut principia trian- „ guli, et quadrati derivantur ex principiis figurae; vel principia unius deriventur ex „ principiis alterius, sicut principia isoscelis dependent a principiis trianguli. Nec ta- „ men intelligendum est, quod sufficiat ad unitatem scientiae unitas principiorum pri- „ morum simpliciter, sed unitas principiorum primorum in aliquo genere scibili „. Unitas ergo principiorum desumitur ex eo, quod unum alteri subordinatur usque ad unum primum, ita ut unum sit ex altero, et alterum ex tertio, et ita porro, donec perveniatur ad primum illius scientiae, quae est definitio objecti. Si autem unum ex altero non profluat, tunc sunt diversa principia.

(3) § 1135. (4) § 1127.

(5) Etsi unitas, et diversitas tam generica, quam specifica scientiarum accipiatur ex objecto formali, non tamen eadem ratione; quandoquidem generica in scientiis theoreticis sumitur ex diversitate abstractionis, seu prout objectum est magis vel minus a materia remotum, sive magis, vel minus universale; ita enim est magis, vel

nerica (1); cum vero utramque repetit a principiis, loquitur de unitate, et diversitate specifica.

1160. Ad secundum neg. sequela; nam ut animadvertimus (2) cum S. Thoma, ad unitatem scientiae non sufficit unitas primorum principiorum simpliciter, sed requiritur unitas principiorum in aliquo genere scibili. Substantiae autem spirituales separatae in nullo genere scibili convenire possunt quoad unitatem principiorum cum substantiis corporeis; quippe de illis nihil demonstrari potest *a priori*, sed tantummodo a posteriori (3). Quare non pertinent ad eadem principia scibilia substantiae.

1161. Ad tertium dicimus, in scientia eadem specie inve-

---

minus necessarium, adeoque scientiae sunt magis vel minus certae. Major vero vel minor scientiarum necessitas, et certitudo pertinet ad rationem genericam scientiae, quae per demonstrationem acquiritur. Materia autem, a qua fit abstractio, considerari potest 1. ut *singularis*, et individua, ut hoc corpus; 2. *in communi*, ut corpus in genere; 3. ut *sensibilis*, hoc est, affecta qualitatibus sensibilibus, cujusmodi sunt calor, frigus etc; 4. ut *intelligibilis* videlicet, substiantia quae remotis qualitatibus sensibilibus remanet tantum intelligibilis. Vide S. Thom. 1. p. q. 85. a. 1. Itaque abstractio fieri potest 1. a materia *individua*, non tamen a materia sensibili in *communi*, et haec competit Physicae, quae non hoc, vel illud corpus mobile, sed corpus mobile in genere considerat, 2. abstrahendo a materia sensibili etiam *communi*, non autem a materia *intelligibili*; et haec propria est Mathematicae, quae considerat quantitatem abstractam quidem ab omni qualitate sensibili, non autem a substantia; cum enim quantitas sit accidens, definiri non potest, nisi per ordinem ad substantiam; 3. abstrahendo ab omni omnino materia, et haec quidem abstractio si fiat positive, pertinet ad Metaphysicam, quae considerat universalissimam rationem entis; si fiat negative pertinet ad Logicam, quae cum consideret ordinem inter mentis conceptus, ut supra dictum est § 162. negationem includit, ut ipsi mentis conceptus, cujuscumque materiae. Sic igitur scientiarum theoreticarum quatuor sunt genera. Vide S. Thom. Opusc. 70. q. 5. a. 1. in scientiis autem practicis ratio generis sumitur a fine.

(1) Idem S. Thomas 1. Poster lect. 41. „ Distinguuntur, *ait*, genera scibilium secundum diversum modum cognoscendi. Sicut alio modo cognoscuntur ea, quae definiuntur cum materia, et ea quae sine materia. Unde aliud genus scibilium est corpus naturale, et corpus mathematicum „.

(2) Not. 1. pag. praec.

(3) S. Thomas loc. cit. „ Progressus scientiae, *inquit*, consistit in quodam motu rationis discurrentis ab uno in aliud: omnis autem motus a principio quodam procedit, et ad aliquid terminatur: unde oportet, quod in progressu scientiae ratio procedat ex aliquibus principiis primis. Si qua ergo res est, quae non habeat principia priora, ex quibus ratio procedere possit, horum non potest esse scientia secundum quod scientia hic arripitur, prout est demonstrationis effectus. Unde scientiae speculativae non sunt de ipsis essentiis substantiarum separatarum. Non enim per scientias demonstrativas possumus scire quod quid est in eis, quia ipsae essentiae harum substantiarum sunt intelligibiles per seipsas ab intellectu ad hoc proportionato. Non autem congregatur earum notitia, qua cognoscitur quod quid est ipsarum, per aliqua priora. Sed per scientias speculativas potest sciri de eis, an sint, et quid non sunt, et aliquid secundum similitudinem in rebus inferioribus inventam. Et tunc utimur posterioribus ut prioribus ad earum cognitionem, quia quae sunt posteriora secundum naturam, sunt priora, et notiora quoad nos „. Hinc Clemens Alex. Strom. 5. probat, Deum esse, non posse demonstrari a priori. Neque, inquit, *scientia* (de Deo) *accipitur demonstrative: ea enim ex prioribus constat, et ex notioribus: nihil est autem ante ingenitum.*

niri quidem diversa principia; sed haec tamen omnia subordinata sunt, atque unum fluit ex altero (1).

ARTICULUS IV.

Utrum una scientia sit altera dignior in ratione materiae, de qua agit.

1162. Videtur negandum I. quia cum scientja sit cognitio parta per demonstrationem ut supra diximus (2), illa videtur esse dignior, quae procedit ex principiis certioribus, cujusmodi esse Mathematicam supra ostendimus (3); ita enim magis participat rationem scientiae.

1163. II. Si dignitas unius scientiae prae alia, accipienda esset ex parte materiae, sequeretur, scientias practicas digniores esse theoreticis: nam practicae sunt propter finem: finis autem caussalitas est omnium prima, ut ostendit S. Thomas (4). Atqui idem S. Doctor probat (5), scientias speculativas nobiliores adeoque digniores esse practicis. Non igitur dignitas scientiarum pensanda est in ratione materiae.

Propositio I. *In scientiis theoreticis una est altera dignior, cum in ratione materiae, tum in ratione certitudinis.* II. *In scientiis vero practicis ea est dignior, quae ad ultimiorem finem ordinatur.*

---

(1) Ex dictis colligitur 1. scientiam rerum in Verbo, et in propria natura non esse ejusdem rationis. Vide S. August l. 4. de Geo. ad litt. c. 23. Haec enim regulatur principiis notis lumine naturae; illa principiis scientiae Dei.

Colligitur 2. scientiam quae habetur pee revelationem, esse rationis omnino diversae a scientia humanitus inventa, ob eamdem rationem. Vide S. Thom l. p. q. 1. a. 1. ad 2. Quare Theologia Christiano Catholica est prorsus diversa cum a Theologia naturali, quae est pars Metaphysicae, tum a Theologia Haereticorum. Nam Theologia oaturalis procedit ex priocipiis notis lumine naturae; Theologia vero Haereticorum videtur quidem procedere ex principiis revelatis: sed cum hi ideo principia illa revelata admittant, quia eorum rationi ita videtur, siquidem negant Traditiones, et Ecclesiae Magisterium, quae oos revelationis certos reddunt; ipsorum Theologia conjecturis oititur, et fide humana. Quare Tertullianus l. de Praescript c. 37. scribit: ,, Si haeretici sunt, Christiani esse non possunt, non a Christo habendo, quod de sua ,, electione sectati, haereticorum nomine admittunt. ,, Et S. Hilarius l. 8. de Trin. ,, Haereticis hominibus, *inquit*, nec verbum sapientiae est, nec sermo scientiae, nec ,, Religionis fides, quia Impietas, quae non capit intelligentiam, extra sermonis scien- ,, tiam, et extra simplicitatem fidei est. ,,

Colligitur 3. Scientiam, iofusam, et acquisitam esse diversae speciei, si sint per diversum lumen, scilicet, infusa per lumen supernaturale; acquisita, per lumen naturale. Si autem sint per idem lumen naturale, non differunt specie. Et propterea scientia Adami, licet infusa, fuit ejusdem rationis cum scientia nostra, ut supra ostendimus.

(2) § 1135. (3) § 131. (4) l. 2. q. 1. a. 2. (5) 1. Metaph. lect. 1.

1164. Ita S. Thomas (1). Prob. 1. p. ratione ejusdem S. Doctoris (2). Cujuscumque scientiae theoreticae dignitas ex ejus actu aestimanda est; theorica enim scientia hoc differt a practica, quod illa est propter contemplationem, haec propter opus, ut supra dictum est (3). Atqui actus ex duobus accipit dignitatem, ex objecto, scilicet, et modo (4); ex objecto quidem, quia actus speciem accipit ab objecto: ex modo autem, quia quo modus est dignior, eo dignior est actus. Si ergo actus scientiae consideretur ex objecto, ea scientia est dignior, quae est circa dignius objectum. Si consideretur modus actus, ea est dignior, quae est certior. Dignitas ergo in scientiis theoreticis aestimanda est in ratione materiae, sive objecti, et in ratione certitudinis. Si qua ergo scientia est, quae habeat objectum celeris dignitate praestans, et sit omnium certissima, ea erit ceteris dignior (5). Si autem objectum quidem sit dignius, et nihilominus scientia sit aliis minus certa, dignitas aestimanda erit in ratione objecti; nam dignitas objecti praevalet modo, seu qualitati actus (6).

1165. Prob. 2. p. Sicut objectum se habet ad scientias theoreticas, ita finis ad practicas. Ergo sicut in theoreticis ea est dignior, quae ad dignius objectum, ita in practicis ea est dignior, quae ad digniorem finem ordinatur. Finis autem eo est dignior, quo magis accedit ad finem ultimum. Igitur in scienitiis practicis

---

(1) 1. p. q. 1. a. 5. (2) 1. de anima lect. 1. (3) §. 198.

(4) S. Thomas lect. cit. „ In ipsis scientiis speculativis invenitur gradus quantum „ ad bonitatem, et honorabilitatem. Scientia namque omnis ex actu laudatur: omnis „ autem actus laudatur ex duobus, ex objecto, et qualitate, seu modo, sicut aedificare est melius, quam facere lectum, quia objectum aedificationis est melius lecto. „ In eodem autem respectu ejusdem rei, ipsa qualitas gradum quemdam facit, quia „ quanto modus aedificii est melior, tanto melius est aedificium. Sic ergo si consideretur scientia, seu actus ejus ex objecto, patet, quod illa scientia est nobilior, „ quae est meliorum, et honorabiliorum. Si vero consideretur ex qualitate, seu modo, sic scientia illa est nobilior, quae est certior. Sic ergo dicitur una scientia magis nobilis altera, aut quia est meliorum, et honorabiliorum, aut quia est magis certa. „

(5) Hac ratione S. Thomas 1. p. q. 1. a. 5. probat, Sacram Doctrinam dignitate praestare ceteris scientiis theoreticis, tum quia certissima est, tum quia est de rebus quae sua altitudine rationem transcendunt. Vide, Chrysostomum Hom. 4. in 1 Cor. S. Augustinum in Psal. 40. et l. 2. de Doct. Christ. c. 42. et S. Cyrillum Alex l. 5, con. Julian.

(6) S. Thomas 1. de anima lect 1. „ Sed hoc, *inquit*, est in quibusdam scientiis „ diversum; quia aliquae sunt magis certae aliis, et tamen sunt de rebus minus honorabilibus; aliae vero sunt de rebus magis honorabilibus, et melioribus, et tamen „ sunt minus certae. Nihilominus tamen illa est melior, quae de rebus melioribus, „ et honorabilioribus est. Cujus ratio est, quia magis concupiscimus scire modicum de „ rebus honorabilibus, et altissimis, etiamsi topice, et probabiliter illud sciamus, „ quam scire multum, et per certitudinem de rebus minus nobilibus. Hoc enim habet „ nobilitatem ex se, et ex sua substantia: illud vero ex modo, et ex qualitate, „

dignior est, quae ad ultimiorem finem ordinatur (1).

1166. Ad primum patet responsio ex dictis (2). Et licet certitudo pertineat ad rationem scientiae, pertinet tamen ad ipsam tamquam modus actus, non tamquam objectum.

1167. Ad secundum respondemus, si comparatio fiat inter scientias theoreticas, et practicas, theoreticas esse practicis simpliciter digniores, hae siquidem sunt propter opus, illae propter ipsum scire, quod est praecipua hominis operatio (3). Et quamvis caussalitas finis sit omnium prima in ordine intentionis, non est tamen omnium prima absolute, alioqui possemus velle quod esset ignotum.

ARTICULUS V.

Utrum scientia, quae est sub altera, veram habeat rationem scientiae.

1168. Una scientia esse sub altera dicitur, 1. cum ejus prin-

---

(1) Hinc Angelicus probat 1. p. q. 1. a. 5. Sacram Doctrinam digniorem esse celeris scientiis practicis, quia finis ejus est aeterna beatitudo. (2) § 1164.

(3) Atque haec una ratio est, qua S. Thomas 2. 2. q. 182. a. 1. probat, vitam contemplativam simpliciter potiorem esse activa, licet secundum quid, scilicet propter necessitates hujus vitae, sit magis eligenda vita activa. Id cum audiunt quidam Philosophi, qui *terrena sapiunt*, in clamores effunduntur, jamque si plures sint, qui vitae contemplativae vacare velint, actum esse dicunt de publica Regnorum felicitate, Remque publicam hominibus otiosis nedum repleri, sed opprimi. Vetus sane conquestio: nam et Aristotelis aetate, ut ex 7. ejus Ethic. lib. habemus, et ex D. Thoma ib. lect. 6. quidam erant, qui politicas scientias sapientiae praeferebant; et multo ante Aristotelis aetatam, Thales, et Anaxagoras reprehensi fuere, quod uni sapientiae studerent: nam de illis, ut ib. Aristoteles refert dicebatur, eos *superflua, et difficilia cognitu, et inutilia scire, quia non quaerebant bona humana*. Super quae verba S. Thomas loc. cit. „ Ponit, *inquit*, specialiter exemplum de Thalete, et „ Anaxagora, quia specialiter super hoc reprehensi sunt. Cum enim Thales exiret do„ mo, ut astra consideraret, incidit in foveam; eoque lugente, dixit ad eum quae„ dam vetula: tu quidem, o Thales, quae ante pedes sunt, nequis videre, et quae „ in Caelo sunt, putas cognoscere? „ (Vide Platonem in Theaeteto) „ Anaxagoras au„ autem, cum nobilis, et dives esset, paterna bona suis dereliquit, et speculationi „ naturalium se dedit, non curans de politicis, unde ut negligens reprehendebatur. „ Et dicenti sibi, non est tibi cura patriae? respondit: mihi patria valde curae est, „ ostenso caelo. „ (Confer Platonem in Hippia majore, Laertium l. 2. et Tullium lib. 5. Tuscl.) Quod si nemo prudens hosce, similesve Philosophos reprehensione dignos putat, quia relicta vita activa, toti se contemplationi dederunt rerum naturalium; qua ratione reprehendi possunt veluti otiosi, et Reipublicae pondera, qui rerum divinarum contemplationi se totos dedunt? Non enim postremus, imo omnium primus debet esse in quavis recte ordinata Republica rerum divinarum cultus. Quare in Ægypto, ut habetur Gen. 47. v. 22. urgente fame, singulorum possessiones venditae Regi fuerunt, *praeter terram Sacerdotum, quae a Rege tradita fuerat eis: quibus et statuta cibaria ex horreis publicis praebebantur*. Vide S. Thom. l. Metaph. lect. 1. Ita scilicet solliciti erant Ægyptii ne quidpiam hominibus deficeret, qui contemplationis studio vacabant: tantum aberat, ut eos otiosorum, et inutilium Reipublicae hominum loco haberent.

cipia demonstrantur in scientia superiore; sicut principia Medicinae demonstrantur in Physica, principia Musicae demonstrantur in Aritmetica (1). 2. cum subjectum unius scientiae continetur sub alterius subjecto, additque differentiam aliquam accidentalem, ut est Optica respectu Geomatriae (2). Scientia autem quae sub altera est, inveniri potest vel conjuncta cum ea, sub qua est, vel sejuncta ab ipsa, ut si quis sit peritus Musicae, non Aritmeticae. Et quidem si conjucta sit, nemo dubitat, quin veram habeat rationem scientiae; Musicus enim Aritmeticae peritus, scit demonstrare principia Musicae ex principiis Aritmeticae (3). Dubitatur itaque de scientia quae est sub altera, an veram habebat rationem scientiae, si ab altera sit sejuncta, v. g. an Musica sit vera scientia in eo, qui nescit demonstrare ejus principiis Aritmeticae.

---

(1) Hac subordinatio principiorum potest aliquando esse etiam in scientiis, quarum una non est sub alia ,, sicut patet (inquit S. Thomas 1. Poster. lect. 25.) de Me-,, dicina, et Geomatria; non enim subiectum Medicinae sumitur sub subjecto Geome-,, tricae, sicut subiectum Perspectivae. Sed tamen ad aliquam conclusionem in Medi-,, cina consideratam, applicabilia sunt principia Geometriae. Sicut quod vulnera cir-,, cularia tardius sanentur, Medici est scire quam, qui hoc experitur; sed propter ,, quid scire, est Geometrae, ad quem pertinet cognoscere, quod circulus est figura ,, sine angulo. Unde partes circularis vulneris non appropinquant sibi ut possint de ,, facili conjungi. ,, Ut igitur aliqua scientia dicatur proprie esse sub alia requiritur et quod ejus principia demonstrentur in scientia superiore, et quod ejus subjectum addat differentiam aliquam accidentalem subjecto superioris scientiae; nam si addat essentialem, jam aliam speciem, vel genus scientiae constituit. Vide not. sequentem.

(2) Id autem contingit dupliciter, ut advertit S. Thomas ib. ,, Uno quidem modo, ,, quando subjectum unius scientiae, est species superioris scientiae: sicut animal ,, est species corporis naturalis; et ideo scientia de animalibus est sub scientia natu-,, rali. Alio autem modo, quando subjectum inferioris scientiae non est species sub-,, jecti superioris scientiae... sicut Perspectiva se habet ad Geometriam. Geometria ,, enim est de linea, et aliis magnitudinibus. Perspectiva autem est circa lineam vi-,, sualem. Linea autem visualis non est species lineae simpliciter, sicut nec triangu-,, lus ligneus est species trianguli. Non enim ligneum est differentia trianguli. Et si-,, militer scientia de faciendis machinis se habet ad Stereometriam, idest ad scien-,, tiam, quae est de mensurationibus corporum etc. ,,

(3) Nam, ut advertit S. Thomas 1. de ani. lect. 7 ,, In numeris sunt diversae ,, proportiones, et infinitae, quarum aliquae sunt harmonicae, idest, consonantiarum ,, caussa. Nam dupla proportio est caussa consonantiae quae dicitur diapason; ses-,, quialtera proportio caussat consonantiam, quae dicitur diatessaron; sesquioctava ,, proportio caussat tonum; et aliae consonantiae quibusdam aliis proportionibus caus-,, santur, puta, ea quae est composita ex diapason, et diapente, caussatur ex tri-,, pla; ea quae sub diapason, caussatur ex quadrupla, quam quidem Pythagoras de-,, prehendit, ut Boëtius refert in Musica, ex percussione quatuor malleorum, qui ,, consonantes sonos reddebant secundum praedictas proportiones puta, si unus mal-,, leus ponderaret 12. uncias, alius 9. alius 8. alius 6. ille qui esset 12. haberet du-,, plam proportionem ad eum qui 6. et redderetur cum eo consonantia diapason. Ille ,, autem qui 12. ad eum qui 8. subsequialtera proportione, et consonat secundum ,, diapente. Et similiter qui est 9. ad eum qui 6. Item qui 12. ad eum qui 9. est in ,, sesquitertia proportione, et consonat cum eo diatessaron, et similiter qui 8. ad ,, eum qui 6. Qui autem 9. ad eum qui 8. cum sit in sesquioctava proportione, con-,, sonat secundum tonum ,,. Vide S. August. l. 1. de Musica c. 8. sqq.

1169. Videtur autem non esse vera scientia I. quia vera scientia non est nisi illa, quae potest demonstrare ex principiis per se notis, ut dictum est (1). Sed scientia quae est sub altera, estque ab ipsa sejuncta, non potest demonstrare ex principiis per se notis. Ergo.

1170. II. Musicus qui non est Arithmeticae peritus, debet credere Arithmeticis affirmantibus, principia Musicae esse demonstrata in Arithmetica. Qui autem alteri credit, nam habet scientiam, sed fidem. Musicus igitur ille non habet scientiam Musicae.

Propositio. I. *Scientia quae sub altera est*, *sive*, *ut ajunt*, *subalternata*, *veram habet rationem scientiae*, *etiam sejuncta a subalternante*, II. *est tamen imperfecta quoad statum.*

1171. Prob. 1. p. Habitus qui demonstrat ex principiis certis, et evidentibus, habet veram rationem scientiae, ut supra dictum est (2). Atqui scientia subalternata, etiam sejuncta a subalternante, demonstrat ex principiis certis, et evidentibus; sic principia v. g. Musicae non sunt minus certa, et evidentia in seipsis, etiamsi Musicus non sit peritus Arithmeticae, supponit enim illa jam demonstrata in Arithmetica. Habet igitur veram rationem scientiae (3).

1172. Prob. 2. p. Scientia perfecta quoad statum requirit evidentiam in eo qui scientiam habet, nec sufficit, ut principia in seipis sint evidentia. Sed in eo, qui est Musicae peritus, non Arithmeticae, non reperitur evidentia principiorum Musicae; illa si-

(1) § 1111. (2) § 140.

(3) Ex hoc principio habemus, Sacram Doctrinam esse vere scientiam et Theologiam quae est in hac vita, manere in Patria quoad substantiam, licet mutetur quoad statum, quia hic nititur principiis Fidei, adeoque est inevidens; ibi conjungetur cum clara Dei visione. Vide S. Thom. 1 p. q. 1. a. 2. Quae quidem est Chrysostomi doctrina Hom. 1. con. Anomaeos, ubi explicans verba Apostoli, *sive scientia destruetur*, inquit: „ Ut puerilis aetas destrui solet, non deleta substantia, et natura pueri, „ sed tempore aucta, et ipsius aetatis progressu, eventuque in virum perfectum; sic „ in ea scientia posse fieri intelligere debemus. Parva haec scientia, inquit, non pro- „ pterea erit parva, sed amplitudinem in posterum capiet, magnaque efficietur: hoc „ sub illo vocabulo *destruetur* intelligit. Quod clarius ipse suis sequentibus verbis ex- „ plicavit. Ut enim cum audires, scientiam destrui, non posses inferre destructionem „ cujusque scientiae, sed incrementum potius, et sciendi profectum in meliora, addit: „ *Ex parte enim cognoscimus*, *et ex parte prophetamus*: *cum autem venerit quod* „ *perfectum est*, *evacuabitur quod ex parte est.* Ut non propterea sit hoc ex parte, „ sed perfectum. Ergo imperfectio ejus destruitur, ne praeterea sit imperfectum, sed „ perfectum esse incipiat. Destructio igitur ista accumulatio est, et ad maiora acces- „ sio „. Ex Chrysostomo igitur, Theologia nostra vera scientia est, eademque quoad substantiam cum scientia Beatorum, licet quoad statum sit imperfecta, et perfecta evadet, cum venerit quod perfectum est. Vide S. Aug. Conc. 3. in Psal. 103. et l. 2. de Civ. c. 29. et Nazianzen. Orat. 26. et 31.

quidem demonstrantur in Arithmeticae. Igitur scientia in eo est imperfecta quoad statum.

1173. Ad primum respondemus, ad substantiam scientiae sufficere evidentiam, quam dicunt *radicalem, et praesuppositivam;* quia scilicet, principia ex seipsis sunt evidentia, et supponuntur evidenter certa (1), nec requiri, ut actu principia evidenter demonstrentur ex principiis per se notis, nisi tantum in illo, qui scientiam habet perfectam quoad statum, ut dictum est (2).

1174. Ad secundum dicimus, Musicum illum non credere Arithmeticis, sed supponere principia Musicae esse evidenter demonstrata in Arithmetica, nec posse, nisi a stultis in dubium vocari.

ARTICULUS VI.

Utrum sint aliqui modi perficiendi scientias.

1175. Videtur inveniri vix posse, I. quidem, quia lumen intellectus humani est obumbratum, ut supra diximus (3). Atqui scientiae pendent ab eo lumine, quo cognoscuntur principia per se nota, et per quod in ipsa resolvuntur conclusiones scientiae, in qua resolutione perfectio scientiae consistit. Ergo.

1176. II. Si scientiae perfici possent, jam perfectae essent post tot secula, a tot tantisque hominibus ingenio praestantibus, qui diuturnis studiis veluti callum obduxerunt. Videmus autem post immensos pene exantlatos labores vix ullum in scientiis esse profectum. (4).

---

(1) S. Basilius, sive quisquis Auctor sit Hom. in Psal. 115. In Append. Thom. 1. ut probet. nullius demonstrationis Theologiam indigere: ,, Nemo, *inquit*, hunc irri- ,, dest sermonem, quasi nos sine ulla probatione ad assentiendum iis quae dicimus, ,, audientes inducamus. Necesse est enim, disciplinae cujusvis principia citra ulla pro- ,, bationem tradi discentibus; cum fieri non possit, ut ii qui circa prima principia ,, litigant, via et ordine procedere valeant ad finem. Idque vel ex ipsis externis disci- ,, plinis tibi licet discere. Etenim si Geometrae prima non concesseris principia, ea quae ,, sequuntur concludere nequit. Et qui Arithmeticae principiis, ac elementis se opponit, ,, viam ad ulteriora intercipit. Similiter autem neque a Medicis Medicinae principia ,, possunt demonstrari. Et in summa, in quacumque professione, quae via et ordine ,, ad finem procedat, primarum propositionum demonstrationes non queunt inquiri. ,, Sed necesse est, ut is qui artium ratione innixarum principia, sine probatione ad- ,, misit, id quod ex jam positis consequens est, in his quae deinde sequuntur, inspi- ,, ciat. Sic sane etiam Theologiae mysterium, assensum ex Fide probationis experte ,, requirit ,,.

(2) § 1172. (3) § 1037.

(4) Genuensis Log. Ital. l. 5. quod inscribit, *Considerazioni sulle Scienze*, multa fundit verba, ut concludat, Italos longe abesse a vera perfectione scientiarum. Incipit § 13. a Metaphysica, et a Theologia; utque probet, eas magno intervallo a perfectione distare, quasdam earum conditiones statuit, ut nimirum sint breves, perspicuae, pacificae, lucri inimicae, simplices, et ab omni cultu abhorrentes. Si hae conditiones ad perfectionem satis sunt, quaero, an Genuensis in sua Metaphysica, quam

Propositio. *Scientiae perficiuntur per inventionem et disciplinam.*

1177. Prob. Habitus ex eadem caussa augentur, sive perficiuntur, ex qua generantur, ud docet S. Thomas 1. 2. q. 53. 2. 2.

---

secondis et tertiis curis auxit, emendavitque, illas servarit? Si servavit, cur potuit, Metaphysicam apud Italos valde esse imperfectam? nam et ipse Italus erat. Si non servavit, quid opus erat, ut Metaphysicam suam cuderet, et in vulgus emitteret? videlicet, ut celeris imperfectis Metaphysicorum libris aliud imperfectum opus adderemus. Sed ceteras quidem conditiones illas admittimus: quid autem illae, *pacificae, et lucri inimicae*? Nam si ot pacificae sint, argumentis quae contra sunt, respondere non debeamus, male egeront Patres, qui nullum praetermiserunt haereticorum, et impiorum hominum sophisma, cui non occurrerent. Quod autem lucri caussa facultates illae doceri nequeant, rationem non video, nisi forte in lucro ponatur ultimus finis. Genuensis certe nullum tale praebuit exemplum. Quid autem ipse in tanta imperfectione scientiarum cogitet, audi: „ Io abolirei, *inquit* § 14. tante scuole di Metafisica, e Teologia scolastica, e in lor cambio introdurrei un po' più di Teologia „ Fisica; perchè il secolo è filosofico „. *Abolerem tot Scholas Metaphysicae, et Theologiae Scholasticae, et ipsarum vice inducerem Theologiam Physicam, quia seculum est philosophicum.* Audistin' Theologiam Physicam? Quid haec? Eruntne physica Theologiae principia? Nam si physica non sunt principia, idest, principia corporum, qua ratione Theologia physica erit? Quod si principia physica sint, ubi jam erit Theologia Christiana, quae principiis revelatis, non physicis nititur? Reponet fortasse, loqui se de Theologia naturali. At 1. haec pars est Metaphysicae, neque proinde opus erat, ut eam a Metaphysica sejungeret. 2. ipse eam opponit Theologiae Scholasticae; haec autem non una tantum Theologia naturali, sed etiam revelata continetur. 3. principia Theologiae naturalis longe distant a principiis physicis; neque proinde naturalis Theologia *Physica* dici potest. 4. ipsemet Genuensis Art. Log. Crit. l. 4. c. 1. § 3. ait: *In ceteris disciplinis aut Metaphysicis, aut Mathematicis, aut quae ab auctoritate pendent, ut Theologia revelata, et Jurisprudentia, sensus non audiuntur; cohibendi potius sunt.* Quomodo nunc sibimet contradicens, provocat ad principia physica, quae sensibilia sunt, statuitque introducendam esse Theologiam physicam? Sed vide hominis ingenium: nam statim § 15. addit: „ Molte poi di queste „ scuole le convertirei in Cattedre di corti, e lampeggianti estratti di Divina Scrit- „ tura, e di Catechismi „. *Multas istarum Scholarum converterem in Cathedras brevium, ac splendentium compendiorum Sacrae Scripturae, et Catechismorum.* Quo demum abit Theologia Physica? Anne dogmata Sacris Scripturis, et Catechismis comprehensa, physicis principiis nituntur? Si autem nihil praeterea requiritur, ut quis perfectus sit Theologus, cur Genuensis § 16. statuit, Theologicam scientiam requirere hominem versatum in omnibus scientiis, et historiis, et linguis etc. hominem Philosophum, Geometram, Antiquarium, et qui callum obduxerit in arte pacifice versandi systemata scientifica; qua ex re conficit, juvenes hactenus carere accuratis Institutionibus Theologicis? Quid, si tot tantaeque requiruntur conditiones, ut quis possit Theologicis disciplinis adolescentes instituere, quid Cathedrae illae Compendiorum Sacrae Scripturae, et Catechismorum? Addit ib. P. Mabillonium praescripsisse Theologiam Episcopii tamquam exemplar. Quo loco id Mabillonius praescripserit, Genuensis non dicit, nec dicere poterat: nam Mabillonius ita scripserat quidem primum, sed postea emendavit, delevitque. Cur ergo Genuensis Mabillonio attribuit quod Mabillonius revocavit? In opere autem *de studiis Monast. p.* 2. *c.* 6. Mabillonius agens de studio Theologiae Positivae, et Scholasticae, tantum abest, ut Episcopii exemplar praescribat, quinimmo S. Thomae Summam indigitet. „ Theologiae, *inquit*, Professoribus „ necessum omnino erit exactam totius Summae praedictae ideam gerere „. Ut autem

Sed ut supra ostendimus §. 1151. scientiae acquiruntur per inventionem, et disciplinam. Ergo per easdem perficiuntur.

1178. Inventio autem plurimum pendet ab ingenio, et obser-

---

caveantur quorumdam Scholasticorum defectus, ait: „ Melchiorem Canum tamquam „ exemplar poterit unusquisque sibi proponere „. In subjecta nota Genuensis, etsi timens, audet, ac de Theologia Morali ita scribit: „ Questa parte Morale (sia detto „ con buona pace, e per quel verso che qui conviene) è stata più giudiziosamente, „ e con più profitto del leggitore trattata da Filippo Limbrochio, che da mille de' no„ stri Casisti „. *Haec pars Moralis (bona pace dixerim, et qua convenire ratione potest) aptius, et cum majori legentis fructu tractata est a Philippo Limbrochio, quam a millenis nostris casuum tractatoribus.* Quid Casuistae docuerint, non quaero. Quaero autem, anne aliquis saltem inter Catholicos Scriptores de Theologia Morali pro dignitate scripserit? Nemo plane est, Genuensis judicio, qui cum Philippo Limbrochio homine Calviniano, et Pelagianismi acerrimo adsertore, ac S. Augustini conviciatore sit comparandus. Non ita Grotius, qui Benjamino Maurerio Epist. 64. (ut est etiam a Mabillonio observatum loc. cit.) consuluit, ut si in Moralibus rite institui cuperet, legeret secundam secundae partis S. Thomae Aquinatis. Eo res devenere, ut Grotius haereticus homo ad S. Thomam, Genuensis ad Limbrochium mittat, et quidem adolescentes. Sed ne miremini. Perpendite quae Genuensis ipse habet § 36. „ La massima „ parte de' Moralisti degli ultimi tempi han fondato i loro sistemi su queste due for„ ze (concentriva, e diffusiva) „. *Maxima Moralistarum pars postremis hisce temporibus sua constituerunt systemata in his duabus viribus concentriva, et diffusiva.* Quinam sunt hi Moralis scientiae tractatores? Pergite legere. „ Obbes fonda „ tutto sulla forza concentriva. Volfio è nell' istesso caso... Colui, che ha meglio in „ questi anni addietro svilluppata la forza del cuore umano, è stato l' Autore dell' Esprit „ libro bellissimo, se un poco di vanità non l' avesse macchiato di certe impertinenze; „ e l' Autore fosse andato un passo più avanti, per vedere che le forze, concentriva, „ e diffusiva, benchè legate per natura, son nondimeno, com' è, ambedue prime... „ Shaftsbury avea fatto veder questo errore etc. „. *Hobbesius totum constituit in vi concentriva... Wolfius idem tenet... Ille qui paucis abhinc annis melius explicavit vim humani cordis, fuit Auctor libri de l' Esprit, pulcherrimi sane libri nisi levis quaedam vanitas ipsum infecisset aliquibus ineptiis; Auctor vero paululum fuisset progressus, perspexissetque, vires concentrivam, et diffusivam, quamvis natura connexas, nihilominus esse primas... Shaftsburius hunc errorem ostenderat.* Memorat deinde § 37. Grotium, Cumberlandum, Pufendorfium, a quibus tamen in dogmate virium concentrivae, et diffusivae recedit. Meminisset saltem unius Catholici Auctoris. Sed hi longissime aberant a systemate, quod in re morali stabilire ipse tentabat. Quis fuerit Hobbesius, non dicam ego, sed dicat Baelius Dict. Crit. Art. *Hobbes.* Et affingit dictum Persei sat. 2. v. 17. *Heus age, responde, minimum est, quod scire laboro: De Jove quid sentis?* Dicant Cudworthus in *Syst. intell.* Parkerus *de Deo, et Prov. Disp* 1. *sect.* 27. Cumberlandus *Traité Philos. des loix naturelles*, Buddeus *de Atheism. c.* 1. § 27. aliique qui Hobbesium Atheis accensent. Quis fuerit Auctor libri *de l' Esprit*, sive Helvetius, ostendit Fleurius in sermone habito Parisiis die 23. Januarii 1759. ad Magistratum quem *Parlamentum* vocant. Vide Valsechium *De' Fondam. della Relig. Nat. lib.* 1. *c.* 1. § 7. Nimirum Auctor ille non modo colligit, ac describit quidquid ab omni retro seculo libidinis, et impudentiae fuit, et publica instillat praecepta libidinis, verum etiam pronunciat, ac statuit, *pudorem esse inventionem amoris, et voluptatis exquisitae; et cultum templorum Veneris, et Astaris esse admiratione nostra dignum objectum.* Denique Auctor iste animi nostri spiritualitatem aperte negat. En Auctores, ad quos Genuensis adolescentes mittit, ut moralibus institutis erudiantur. Hi per ipsum sunt qui cordis humani vim melius explicarunt. Horum opera *pulcherrima* sunt. Hi moralis doctrinae magistri. Horum theoriis scientiae morales perficiendae sunt. Mitto reliqua, de quibus alias.

vatione. Ab ingenio quidem; nam ut docet Sanctus Thomas (1), *processus rationi provenientis ad cognitionem ignoti in inveniendo est, ut principia communia per se nota applicet ad determinatas materias, et inde procedat in aliquas particulares conclusiones, et ex his in alias.* Quod sane requirit ingenium perspicax (2), quo qui destituti sunt, vix quidpiam (3) in arte inveniendi proficient (4). Observatione autem plura inveniri possunt quae prius latebant, praesertim in Pysicis (5). Quare Cicero (6) *Observatio*, inquit, *diuturna notandis rebus fecit artem.*

1179. Porro scientiae perficiuntur disciplina, 1. quidem ex Magistrorum institutione: nam ut ostendimus cum S. Thoma (7), *secundum hoc unus alium docere dicitur, quod discursum rationis, quem in se facit ratione naturali, alteri exponit per signa.* Si ergo magister sit in scientiis versatus, quae scit, cum discipulis communicabit, sicque scientia discipulorum perficietur (8).

---

(1) Q. 11. de ver. a. 1.

(2) S. Thomas 2. de ani. lect. 11. „ Exterius docens, *inquit*, ei (discipulo) auxi„ liatur ad sciendum ex principiis addiscenti notis, deducens, eum per demonstratio„ nem in conclusiones prius ignotas. Quod quidem auxilium exterius homini necessa„ rium non esset, si adeo esset perspicacis intellectus, quod per seipsum posset ex „ principiis notis conclusiones elicere; quae quidem perspicacitas hominibus adest se„ cundum plus, et minus „. Perspicacitas igitur ingenii major, vel minor est a natura, neque proinde ulla arte, aut industria comparari potest; nam ut S. Thomas advertit ib lect. 19. ea perspicacitas sequitur nobilitatem animae; nobilitas autem haec sequitur temperamentum perfectius corporis; *Ad bonam*, inquit, *complexionem corporis sequitur nobilitas animae, quia omnis forma est proportionata suae materiae. Unde sequitur, quod qui sunt boni tactus, sunt nobilioris animae, et perspicacioris mentis.* Haec autem perspicacitas obtundi potest per vitia cum animi, tum corporis; quare videmus, homines ingeniosos, in voluptates effusos, vel corporalis vi morbi, aut senio confectos, hebetes fieri. Etsi vero ingenii perspicacitas acquiri nulla arte possit, potest tamen mediocre ingenium arte juvari, praesertim assidua exercitatione. *Solertia*, inquit S. Thomas 1. Poster. lect. 44. *est quaedam perspicacitas velociter apprehendendi medium, propter quod aliquid evenit, quod contingit ex naturali aptitudine, et etiam ex exercitio.*

(3) Loquimur hic de inventione ex ingenio, non autem ex casu; multa enim casu inventa sunt, ut fuit typis edendi artificium Vide Seizum *in Anno tertio seculari inventae Artis Typographicae.* Non negamus tamen ex inventis fortuito, multa alia esse detecta, et etiam inventa, institutis observationibus, ut in eadem Typographica Arte.

(4) Certe ex ingenii perspicacia Thaleti tribuitur inventio demonstrationis plurium propositionum Geometricarum. (Vide Stanlejum in Thalete c. 7. sect. 1. sq.) itemque Pythagorae demonstratio prop. 47. l. 1. Euclidis; (Vide Laert. l. 8.) et Perseo inventio spiralis: nam de seipso scribit:

Spiralem inveniens Perseus in segmine quino
Terniàm, nunc gratus mactat opima deis.

(5) Fatemur, plurima inventa esse hoc et proxime elapso seculo, quod ad Physicam pertinet; ob varias observationes institutas. Vide S. Thomam 1. Metaph. lect. 1. ubi regulas tradit conficiendi artem ex experimentis. Sed hac de re dicemus in Physica.

(6) L. 2. de Divin. (7) Q. 11. de ver. a. 1.

(8) Quantam adferat utilitatem magisterium Virorum revera doctorum, norunt omnes; sed quantam adferant perniciem Religioni, publicaeque felicitati improbi Magi-

2. ex librorum optimorum lectione (1); nam libri sunt veluti magistri; 3. ex jugi meditatione; jam enim supra diximus (2), memoriam meditatione juvari; 4. exercitationibus, et disputationibus; ita enim acuitur ingenium, removentur difficultates, et planior ad veritatem aperitur via; modo tamen serventur conditiones debitae, quas infra recensebimus.

1180. Prae ceteris autem necesse est, sive ad inveniendum, sive ad discendum, frequenter ad Deum qui scientiarum fons est, oculos nostros dirigamus, exemplo Angelici Praeceptoris, qui numquam se lectioni, aut scriptioni dedit, nisi post orationem (3). Aderit enim Deus qui sapientiam praestat parvulis. *Si pure* (ait S. Augustinus Epist. 140 al. 120. n. 85.) *Dominum largitorem bonorum omnium depreceris, omnia quae cognitione digna sunt, aut certe plurima, ipso magis inspirante, quam hominum aliquo commonente perdisces.*

1181. Ad primum respondemus, jam supra dictum esse (4), scientias omnino perfectas haberi in hac vita sine speciali Dei favore nullo modo posse; id tamen non prohibet, quin perfici aliqua ratione valeant: quod fit sive per inventionem in illis, in quibus est perspicacius ingenium, et vividius lumen; sive per disciplinam, qua mens discipuli quodammodo illuminatur, ut supra (5) ostendimus.

---

stri, non omnes animadvertunt, cum tamen facile animadvertere potuissent; quandoquidem discipuli ex ore Magistri veluti pendent, et quidquid ab ipso accipiunt, ratum habent. Fac igitur, Magistrum improbum non recte de Fide, et Religione sentientem, errores suos discipulis instillare; nihil erit tam facile, quam ut discipuli errores pro veritatibus habeant, praesertim si errores delitescant sub quodam cortice veritatis, sintque ad fovendas animi passiones accommodati. Hinc impietatem propagatam ingemus, posterique nostri magis etiam propagatam lugebunt, nisi diligentissime curetur delectus Magistrorum: qui etiamsi recte sentiant, si tamen probi non sint, vix juvare discipulos possunt: nam ut apposite Cassiodorus in Proem. Variar. *Contingit dissimilem filium plerumque generari: Oratio dispar moribus vix potest inveniri.*

(1) In lectione librorum, qui Religioni, pietati, bonisque moribus obsunt, non pauci, iique ingenio etiam, et eruditione praestantes, naufragium fecerunt. Quare apud ipsos Gentiles semper in more fuit, ut ejusmodi libri exterminarentur. Vide Plutarchum *in Numa*, ubi refert, Numae libros delatos in Comitium, fuisse crematos. Vide etiam Laertium l. 9. referentem, libros Protagorae, in quibus de diis dubitabat, ab Atheniensibus in foro fuisse combustos, sub voce praeconis, a singulis qui illos habebant, repetentis. Itaque studiosi scientiarum fugiant a conspectu horum librorum, tamquam a facie colubri, nisi fortasse impugnare illos debeant; sciantque, praeter inanem verborum congeriem, indigestamque obscurarum vocum farraginem (plerique enim per cuniculos venenum infundunt) nihil in illis solidi esse. Potissimum vero adolescentibus auctor sum, ut libros legant probatorum Scriptorum, nec nisi annuente Magistro, cujus erit videre, utrum illis expediat tales etiam libros legere; fieri enim potest, ut libri quamlibet boni, noceant ob legentium imperitiam.

(2) Not. 1. pag. 449.

(3) S. Augustinus lib. 2. de lib. arb. c. 6. sic Evodius alloquebatur: „ Adesto „ animo, et rationis vias pietate fretus ingredere; nihil enim tam arduum, atque dif- „ ficile, quod non Deo adjuvante planissimum, atque expeditissimum fiat „.

(4) § 6. (5) Not. 6. p. 448.

1182. Ad secundum dicimus, scientias quidem, neque modo esse ad apicem perfectionis evectas, neque umquam deinceps ad illum esse perventuras: sat est in perfectionem progressus, qui certe decursu temporis magnus existit (1).

QUAESTIO XXX.

De Probabilitate, Opinione, et Fide.

1183. Partem dialecticam Logicae jam tradere incipimus. Dialectica autem, ut supra diximus (2), procedit ex probabilibus, quemadmodum demonstratio ex omnino certis, et evidentibus. Processus autem rationis, qui non est cum omnimoda certitudine, et evidentia conjunctis, probabilitatem efficit. Ut vero demonstratio caussat scientiam, ita probabilitas opinionem, vel fidem humanam (3). Itaque 1. de probabilitate, 2, de opinione, 3. de fide agemus.

---

(1) Ut scientia acquiritur, et perficitur, ita etiam potest in hac vita corrumpi, et amitti. Duobus autem modis scientia per se corrumpitur, ut advertit S. Thomas 1. p. q. 89. a. 5. scilicet *per oblivionem ex parte memorativae, et deceptionem ex parte argumentationis falsae, qua mens abducitur a scientia veritatis.* Vide eumdem S. Thom. 1. Poster lect. 13.

(2) § 168.

(3) Sanctus Thomas 1. Poster. lect. 1. ,, Sicut, *inquit*, in naturalibus in his quae ,, ut in pluribus agunt, gradus quidam attenditur, quia quanto virtus naturae est ,, fortior, tanto racius deficit a suo effectu; ita et in processu cationis, qui non est ,, cum omnimoda certitudine, gradus aliquis invenitur, secundum quod magis, et ,, minus ad perfectam certitudinem acceditur. Per hujusmodi enim processum quando- ,, que quidem etsi non fiat scientia, fit tamen fides, vel opinio vel probabilitas, propter ,, probabilitatem propositionum, ex quibus proceditur; quia ratio totaliter declinat in ,, unam partem contradictionis, licet cum formidine alterius... Quandoque vero non fit ,, complete fides, vel opinio, sed suspicio quaedam: quia non totaliter declinatur ad ,, unam partem contradictionis, licet magis declinetur in hanc, quam in aliam.. Quan- ,, doque autem sola existimatio declinat in aliquam partem contradictionis, ad modum ,, quo fit homini abominatio alicujus cibi, si repraesentetur ei sub similitudine alicu- ,, jus abominabilis ,,. Hanc egregiam S. Thomae doctrinam compacato cum iis quae ,, scribit Genuensis Log. Ital. l. 3. c. 2. §. 7. ubi docet, *probabilitatem esse unum e multis gradibus, qui certitudinem constituunt, utque cognoscatur quantitas praedicti gradus, necesse esse, ut certitudo dividatur in tot partes, aequales dato gradui, quae adaequent totum; indeque calculus conficiatur, ut inveniatur, quaenam sit pars dati gradus.* Hinc autem infert, *gradus probabilitatis arbitrarios esse, ubi certitudo. idest, totum est ignotum; aut probabilitatem esse hypotheticam, si totum ponatur per hypothesim.* Equidem censeo 1. numquam vel fere numquam inventum iri quantitatem gradus probabilitatis, si certitudo dividenda sit in partes aequales dato gradui; quis enim poterit certitudinem ita exacte dividere in iis, in quibus veritas nondum patet? nam si pateret, non probabilitas, sed certitudo foret. 2. Ipse Genuensis putat ib. *probabilitatem augeri, quo augentur gradus, qui si medietatem totius excedant, constituent verisimilitudinem sermone philosophico.* Si autem ad verisimilitudinem requiritur excessus graduum supra medietatem totius; igitur gradus, qui medietatem totius non excedunt, constituent

ARTICULUS I.

Utrum probabilitas aestimari debeat ex pondere rationum.

1184. Etsi probabilitas conjuncta non sit cum omnimoda certitudine veritatis, habet tamen aliquam veritatis speciem, et verisimilitudinem (1); si enim veritatem nullo praeseferret modo, non probabilitas, sed falsitas foret.

1185. Verisimilitudo autem quosdam gradus habet; nam potest magis, vel minus ad veritatem accedere, prout momenta, quibus innititur, majoris, vel minoris sunt ponderis. Hinc patet, quaenam sit propositio probabilis, quae improbabilis (2), quae minus probabilis, quae probabilior, quae maxime probabilis, quae aeque probabilis. Nam si momenta quibus nititur, levissima sint, propositio erit improbabilis; minimum enim accedit ad veritatem.

---

inverisimilitudinem; nam quod verisimile non est, utique est inverisimile. Quomodo igitur gradus medietatem non excedentes efficient probabilitatem? nam probabile esse non potest, quod non est simile vero. Cicero sane *sermone philosophico l.* 2. Tuscul. ajebat; *Nos sequimur probabilia, nec ultra id quod verisimile occurrerit progredi possumus*. S. Augustinus etiam l. 3. con. Acad. c. 15. *sermone philosophico* (nam contra Philosophos agebat) *probabile, ac verisimile* idem esse docet. 3. cum Genuensis ait, *gradus probabilitatis esse arbitrarios, cum certitudo est ignota*, de qua certitudine loquitur, de certitudine rei, an de certitudine intellectus? Si de certitudine intellectus, haec pendet ex principiis certis: si autem principia certa, essent cognita, nulla esset probabilitas, sed omnimoda certitudo. Si de certitudine rei, nulla etiam probabilitas foret; nam cum res certa certe cognoscitur, utique non cognoscitur probabiliter. Exemplum quod adfert ludi sortitionis, vulgo *lotto*, ut ostendat, ex numero 90. si unus extrahatur, probabilitatem esse 1/90 nihil omnino concludit; nulla enim probabilitas esse potest in re mere fortuita, cujusmodi est ludus ille. Vide quot tenebras Philosophus hic sparserit. Verum S. Thomas paucis, et aperte, gradus probabilitatis mensurandos esse docet ex majori, vel minori accessu ad perfectam certitudinem, quae numquam homini habenti usum rationis potest esse ignota; quisque enim cognoscit, certa omnino esse, quae ex principiis certis concluduntur.

(1) Vide not. superiorem, et S. Bernardum l. 5. de consid. c. 2. ubi scribit: *Opinio certi nihil habens, verum per verisimilia quaerit potius, quam apprehendit.* Quare probabilitas idem est ac verisimilitudo.

(2) Genuensis Art. Log. Crit. 1. 3. c. 4. §. 9. exemplum ponit propositionis improbabilis, inquiens: „ Velut qui dicit, *non esse habitatores in Luna*, improbabilem „ profert sententiam „. Contra vero probabilem esse ait sententiam adserentem *esse habitatores in Luna etc.* Idem repetit Log. Ital. lib. 3. cap. 2. §. 7. Cur iterum, atque iterum idem exemplum inducit? Deerant forlasse alia exempla et veriora, et notiora? Sed peto, quare probabile sit, esse habitatores in Luna, improbabile, in Luna habitatores non esse? Respondet ille, quia hoc posterius nullis confirmari argumentis, prius probari argumentis verisimilibus potest. Jam fatetur, probabile idem ac verisimile esse, quod tamen, ut vidimus not. 2. p. 611. de sola probabilitate dixit excedente dimidium totius. Ecquae autem sunt argumenta illa verisimilia, audiamus ex eodem Genuensi cit. c. 4. § 4. *Primum*, inquit, *reperio id esse possibile: est is primus, et tenuissimus*

Si momenta levis sint ponderis, propositio erit probabilis (1). Si momenta magis urgeant, propositio erit probabilior, et opposita

---

probabilitatis gradus. Possibile quoque erat, ut Genuensis insaniret; numquid propterea erat probabile ipsum insanivisse? Quid vero? Possibile quoque est, Lunam non esse habitatam? Numquam id esse impossibile quisquam ostendet? Propositio igitur negans lunam esse habitatam, cum sit saltem de aliquo possibili, habet saltem tenuissimum probabilitatis gradum ex Genuensis principio. Cur ergo eam propositionem ipse pronunciat improbabilem? Addit; *Mox intelligo, non videri verisimile, ut ex tot globis mundanis sola tellus habitetur*. Atqui id non modo verisimile est, sed summe certum. *Omnia propter nos*, ait Apostolus 2. Cor 4. v. 15. Et Gen. 1. v. 17. de Sole, et Luna, et Stellis dicitur: ,, Posuit eas in firmamento caeli, ut lucerent super ,, terram ,, in usum scilicet hominis habitantis super terram. Cur ergo verisimile videri non debet, solam tellurem inhabitari, cum propter tellurem Deus Solem, et Lunam, et Stellas crearit? Pergit ille: *Animadverto non decere, ut Dei sapientia, et benignitas sola tellure coarctetur*. En Genuensis in abyssum irrepit infinitae sapientiae, et benignitatis Dei. Sed quaenam coarctatio sapientiae, et bonitatis Dei esse potest, cum Deus libera sua voluntate creaverit Solem, et Lunam, et Stellas propter hominem tellurem habitantem? Potius Genuensis divinam sapientiam, et bonitatem coarctat, quasi Deus sapiens, et bonus non fuisset, si caelestes globos unice propter hominem creasset. Quartam probabilitatem addit, ac scribit: *Accedo ad Lunam ipsam, atque ex ejus partium contemplatione Telluri similem agnosco, videoque esse in ea quae incolarum animantium facta videantur*. Utique non aliter ad Lunam ipse accedere potuit, quam per telescopia; quid autem agnoverit ex Lunae partibus simile Telluri, non dixit quae videantur facta illa animantium incolarum. Dicamus nos ex Encyclopedia scientiarum art. *Luna*, unde fortasse hanc ille conjecturam est mutuatus. Conjectura est hujusmodi; in Luna exstant montes, valles, maria, insulae, lacus, flumina etc. fiunt etiam pluviae, vegetant plantae, producunt fructus etc. Natura autem in seipsa constans, et uniformis similia operatur ob similes fines. Cur ergo in Luna nequeunt esse habitatores, si propter ipsos illa omnia sunt facta? Peto, quinam sint habitatores illi, homines ne, an pecudes? Si conjectura valeat, animalia illa Lunam incolentia, non soli pecudes, sed etiam homines esse debent; nam montes, colles, maria, plantas etc. propter pecudes tantum facta esse, abest a vero, cum Deus naturae auctor in hac terra simitia fecerit propter homines. Quid autem Genuensis reponeret, si hujus conjecturae negaremus suppositum, videlicet, in Luna revera exstare montes, colles, maria, flumina, plantas etc. nam si qui videntur montes in Luna, sive verius umbrae, ii sunt ex diversa refractione lucis. En tota conjectura corruit ex contemplatione partium Lunae similium partibus telluris, et ex factis incolarum animantium. Stet autem conjectura, cum ex ea consequatur, non tantum pecudes, sed etiam homines debere Lunam inhabitare, peto rursus, an homines illi sint ex Adamo progeniti? an a Jesu Christo Salvatore nostro redempti? an Fide Religiosi conjuncti, an aeternae felicitatis participes? At quis non videt, quantopere haec omnia sacris Scripturis repugnent? quae quidem causa fuit, cur Zacharias Rom. Pont. in Epist. 10. ad Bonifacium damnarit doctrinam Virgilii cujusdam asserentis, *quod alius mundus, et alii homines sub terra sunt*. Denique si Luna habitatores habet, quare non Venus, non Saturnus, non Mars, non Jupiter, non Stellae fixae? Itaque tantum abest, ut sententia adferens esse habitatores in Luna, sit probabilis, quin potius ea est aperte falsa; adeoque sententia negans habitatores Lunae, non improbabilis, sed vera est. Confer Gravesandium Introd. ad Phil. l. 2. p. 1. c. 17. ubi postquam docuit § 621. nullam esse probabilitatem, si numerus eventuum sit infinitus; § 623. ait, probabilitatem, in Planetis dari incolas, esse ad certitudinem, ut est unitas ad numerum unum, quibus Deus Planetas destinare potuit, qui numerus est infinitus; adeoque nullam probabilitatem esse.

(1) In materia morum, ii qui *Probabilismum* tuebantur, hoc est, licere sequi opinionem probabilem in concursu probabilioris, vix credi potest, quot voces invene-

erit minus probabilis. Si momenta maximi sint ponderis, propositio erit maxime probabilis (1). Si denique momenta sint aequalia, aequalis erit probabilitas.

1186. Constat quoque, propositionem uni improbabilem posse alteri esse probabilem, imo probabiliorem, prout unus prae altero momenta perpendit. Insuper posse esse falsam in seipsa propositionem, quae nobis videtur probabiliter, imo probabilius vera. Et contra posse esse veram in seipsa propositionem quae nobis videtur etiam probabilius falsa; cum enim momenta quibus nituntur, non sint evidenter certa, possunt uni prae altero videri accedere magis, vel minus ad certitudinem, vel esse falsa, cum vera censentur.

1187. Probabilitas autem duplex est, *intrinseca* scilicet, et *extrinseca*. Intrinseca oritur ex momentis, sive rationibus; eoque major est, quo momenta sunt firmiora, seu magis accedunt ad certitudinem. Extrinseca nititur Doctorum, sive Historicorum auctoritate; estque major non pro Doctorum, et Historicorum numero, et multitudine, praesertim si unus alterum descripserit, ut saepe contingit; sed pro majori illorum auctoritate, quae est in ratione eorum doctrinae, et capacitatis. Quare auctoritas aliquando unius doctissimi hominis praeferri debet auctoritati plurium mediocriter doctorum.

---

rint, ut sua probabilitate peccata excusarent. Partiti sunt probabilitatem in *directam*, et *reflexam*, in *certam probabilitatem*, et *probabiliter probabilem*, in probabilitatem *simultatis*, et *simultatem* probabilitatis *in positivam*, *negativam*, *proximam*, *radicalem actualem*, *discretam*, *benignam*, *rigidam*, etc. Sed paucis cum Lactantio l. 3. Inst. c. 15. dicam: *Quid potest esse tam falsum, quam regulam vitae* Probabilitatem *vocari, in qua diversitas praeceptorum rectum iter impediat, ac turbet? Aut legem bene vivendi, cujus capita longe dissonant?* De hac autem re Moralis doctrinae tractatores.

(1) Maximae probabilitatis, et certitudinis moralis exemplum ponit Genuensis cum Log. Ital. l. 3. c. 2. §. 12. ait: „ Dio si servi di una Cometa per inondare la terra. „ *Deus Cometa usus fuit ad inundationem telluris.* Ita is homo comparatus est, ut etiam cum vera docebat, novitatem, et falsitatem studeret instillare. Quam sit falsa hypothesis de diluvio per Cometam a Deo inductum, constat 1. quia Vistonus, qui hanc hypothesim primus excogitavit in sua *Nova Theoria Telluris* non ausus est eam defendere ut thesim, sed ut meram hypothesim proposuit. Et licet postea eamdem demonstrare fuerit aggressus in Tractatu inscripto: *Caussa diluvii demonstrata;* revera tamen demonstrare non potuit: nisi multas alias supponeret hypotheses, de motu telluris, de vi attractionis, de approximatione ficti hujus Cometae ad tellurem, et quod approximatio illa contigerit eo die quo diluvium incoepit: quae omnia nullo stabili argumento probari possunt, praesertim approximatio dato illo die, imo hora, et momento; quis enim id poterit constituere in tanta varietate motuum Cometarum, qui celebriores Astronomos defatigarunt? Constat 2. ex ipsa novitate hujus hypothesis: nam in explicandis Sacrae Scripturae textibus, Traditio facem praeferre debet et quaeque explicatio quae novitatem praesefert, eo ipso suspecta haberi debet quod nova sit. Constat 3. ex Scripturae verbis: nam Gen. 7. v. 11. dicitur: *Rupti sunt omnes fontes abyssi magnae, et cataractae caeli apertae sunt.* Super quae verba Chrysostomus Hom. 5. in Gen. *Omnia* inquit, *juxta humanam consuetudinem loquitur non quod cataractae, et fenestrae sint in caelo, sed omnia per familiaria*

1188. His constitutis, videtur probabilitas aestimanda ex judicio sapientum: nam Aristotiles (1) probabilia definiens, ait, esse illa, *quae videntur omnibus, vel plurimis aut sapientibus et iis vel omnibus vel plurimis, vel maxime probatis.*

1189. II. Ea quae ad historiam pertinent, aliter sciri non possunt, quam ex aliorum relatione. Haec igitur saltem aestimanda sunt non ex ratione, sed ex auctoritate.

Propositio. I. *Probabilitas potissimum aestimanda est ex pondere rationum, non ex auctoritate sola.* II. *Expedit autem, ut accedat etiam auctoritas.*

1190. Prob. 1. p. Et quidem de probabilitate intrinseca plane constat nam ex dictis (2) haec oritur ex momentis, sive rationibus intrinsecis. De extrinseca vero patet etiam; quippe auctoritas quae illa nititur, nulla est, nisi in ratione fundetur. Fac enim, auctoritatem in nulla ratione fundari, jam crederemus auctoritati dicentis, quia ipse dicit. Quisquis autem aliquid dicit, non ideo censendus est verum dicere, quia ipse dicit, (hoc enim solius Dei est, qui est ipsa veritas) sed quia ostendit, se verum dicere, aut id quod est simile vero. Nisi ergo auctoritas in ratione fundetur, nulla erit probabilitas. Haec igitur aestimari debet non ex sola auctoritate, sed ex pondere rationum (3).

---

nobis verba loquitur, quasi diceret: Praecepit tantum Dominus, et statim aquarum natura mandato Conditoris obedivit, et ut confluxit, totum orbem inundavit. Quid ergo opus erat Cometa, ut diluvium induceretur, cum inundatio illa contigerit Deo jubente, ut aquae confluerent! Constat 4. quia ut idem Wisthonus ait, Cometa ille fuit idemmet qui denuo apparuit anno 1688. (Vide quam fidenter hoc adserat, quasi vel ipse vixerit tempore diluvii, vel ab aliquo tunc vivente acceperit phoenomena illius cometae, ut posset ea conferre cum phoenomenis Cometae qui anno 1688 apparuit) Jam vero, posita eadem caussa naturali, ac necessaria, ponitur idem effectus. Cur ergo anno 1688. non contigit denuo diluvium? An non ita proximus telluri cometa fuit? Sed quibus rationibus id suadebit? An Deus per miraculum effecit, ne denuo terra diluvio inundaretur? At miracula non placent junioribus philosophis, cum explicandae sunt res naturales. Denique Wisthoni sententia amplissimum in Sacrarum Scripturarum interpretatione ariolandi ostium aperit, vanisque conjecturis indulgendi, ac prodigia rejiciendi. Vide not 2. pag. 4 5 seq. Genuensis autem meminerit, se docuisse Log. Ital. l. 3. c. 2. § 6. *probabilitatem esse hypotheticam, si totum ponatur datum per hypothesim.* Cum ergo sententia Wisthoni, ut ex dictis patet, tota nitatur hypothesi, probabilitas, si stemus principiis Genuensis ad summum erit hypothetica. Quomodo igitur ibi §. 12. maximae probabilitatis, et certitudinis moralis exemplum ipse ponit in Cometa, quo Deus sit usus ad inundationem telluris!

(1) 1. Top. c. 1. (2) §. 1187.

(3) Harum rationum probabilium fontes diversi sunt pro diversitate rerum. In rebus Theologicis fontes sunt Divinae Scripturae, et Traditiones, Ecclesiae, et Conciliorum Decreta, Definitiones Romanorum Pontificum, consensus omnium, vel fere omnium Theologorum. Si ab his fontibus probabilitas in Theologia manet, probabilitas erit intrinseca; nam hi sunt eorum intrinseci fontes. Similiter in Jurisprudentia fontes intrinseci sunt leges: proinde si interpretes ex legibus sententiam aliquam pro-

1191. Prob. 2. p. Si quae sententia sit, quae videatur habere rationes illam probantes, quae tamen a sapientibus viris expensae; iis minime suadere potuerunt, ut sententiam illam amplecterentur, putandum est, rationes illas esse admodum leves, nihilque probantes. Cum autem saepissime contingat, ut rationes, si quas invenimus, videantur nobis magni ponderis esse, cum tamen levissimae sint, vel etiam nullae; idcirco ad aestimandam probabilitatem etiam intrinsecam, maxime expedit, ut accedat sapientum auctoritas (1), difficilius enim est, plures viros doctrina praestantes in iisdem rationibus expendendis fuisse deceptos.

1192. Hinc patet solutio ad primum: nam Aristoteles loquitur quidem de probabilitate extrinseca; innuit tamen, hanc signum esse probabilitatis intrinsecae, cum vel plurimis, vel omnibus, vel sapientibus ita videtur (2).

1193. Ad secundum respondemus, etiam in factis historicis debere intellectum ratione aliqua niti (3), ut judicare possit magis vel minus probabiliter, vel etiam certo moraliter, historicum vera narrasse (4).

ARTICULUS II.

Utrum opinio compati possit cum scientia.

1194. Opinio quam probabilitas gignit, definitur, *assensus praestitus alicui rei ob rationem probabilem, cum formidine partis oppositae* (5). Ex eo quod dicitur *assensus ob rationem probabilem*, differt opinio a scientia, quae est assensus ob rationem

---

babiliter eruant, haec erit in ratione intrinseca momenti probabilitatis. In Physica fontes intrinseci sunt experimenta, et rationes. Rationes quoque sunt fontes intrinseci Metaphysicae, et Ethicae. Itaque ex hisce fontibus derivandi sunt gradus probabilitatis.

(1) Si Doctor sit maximae auctoritatis in re de qua agitur, ejus judicio stare possumus, etiamsi aliquae probabiles rationes in contrarium sese offerant; est enim putandum, talem Doctorem sententiam non pronunciasse absque efficacibus momentis, quae majoris sint ponderis, quam rationes illae probabiles.

(2) Vide S. Thom. 1. Poster. lect. 31.

(3) Vide quae diximus q. 25. a. 3.

(4) Esset hic agendum de sententia seligenda, cum duae sese offerunt opiniones, quarum una est probabilis, altera probabilior, aut utraque aeque probabilis. Verum quia haec quaestio potissimum locum obtinet in rebus moralibus, ab ipsa modo supersedemus. Breviter autem dicimus, unumquemque debere in seligenda sententia eam sequi quae magis vero appropinquare videtur, cum de veritate non constat; alioqui aget contra rationem; cum enim ratio in veritatem tendat, contra rationem agit, qui relicta sententia quae magis videtur ad veritatem accedere, sequitur illam, quae videtur ad veritatem minus accedere. Si autem propositiones sint aeque probabiles, in moralibus quidem debemus sequi tutiorem, quae magis recedit a periculo peccandi; in reliquis sequi possumus eam quam volumus.

(5) Vide S. Thom. 2. 2 q. 1. a 4.

certam, et evidentem. Differt etiam a suspicione, quae est assensus in alterutram partem ex levi aliquo signo. Differt a dubitatione; quae est cogitatio sine determinato assensu alterutri parti. Differt a fide, quae est assensus cum firma adhaesione ob auctoritatem dicentis (1).

1195. Triplex autem comparatio fieri potest opinionis cum scientia; 1. comparando actum opinionis cum actu scientiae; 2. comparando habitum opinionis (seu inclinationem quamdam relictam in intellectu ex actu opinionis ad assentiendum ob rationem probabilem) cum habitu scientiae; qui est inclinatio quaedam ex actu demonstrationis in mente relicta ad assentiendum ob rationem certam, et evidentem; 3. comparando habitum opinionis cum actu scientiae, vel econtra.

1196. Videtur autem opinio compati posse cum scientia, I. quia potest mens veritatem cognoscere per medium certum, et evidens, et eamdem cognoscere per medium probabile quemadmodum demonstramus Deum esse, quia debet esse prima caussa, a qua celerae dependent; et eamdem Dei existentiam probamus ex consensu omnium gentium; quae quidem probatio ad demonstrationis vim non pertingit.

1197. II. Nihil prohibet, quominus eadem res cognoscatur per diversas caussas, quasdam necessarias, quasdam contingentes. Atqui cognitio per caussas necessarias inducit scientiam, per contingentes opinionem. Ergo.

1198. III. Qui habet scientiam alicujus propositionis, potest eam cognoscere ratione probabili, non quod de propositionis veritate formidet, sed de connexione medii probabilis cum ipsa propositione. Potest igitur mens de eadem propositione habere opinionem, et scientiam per diversa media.

Propositio I. *Actus opinionis nequit compati in eodem intellectu circa idem objectum cum actu scientiae.* II. *Et similiter nec habitus opinionis cum habitu scientiae.* III. *Potest tamen actus opinionis compati cum habitu scientiae.* IV. *Non vero habitus opinionis cum actu scientiae, si actus scientiae producat habitum.*

1199. Statuitur adversus Nominales, et Du-Hamelium (2). Diximus autem *in eodem intellectu, et circa idem objectum;* nemo enim dubitat, quin eadem veritas possit ab uno demonstrative, ab altero opinative cognosci; et quin similiter possit idem intellectus unius rei habere scientiam, alterius opinionem.

(1) Vide ib. q. 2. a. 1. (2) Log. p. 3 q. 3

1200. Prob. 1. p. Fieri non potest, ut mens simul sit omnino certa, et incerta de eadem re. Sed actus scientiae est cum omnimoda certitudine conjunctus, ut dictum est (1); actus opinionis cum incertitudine, ut diximus (2). Fieri ergo non potest, ut in eodem intellectu ejusdem objecti sint simul actus scientiae, et opinionis (3). Neque diversa media sufficiunt: nam omnimoda certitudo, et incertitudo ita sunt opposita, ut si conjungi possent, oporteret, mentem simul judicare, rem non posse aliter se habere: et simul posse aliter se habere: quod plane repugnat.

1201. Prob. 2. p. Quotiescumque actus aliqui opponuntur inter se, seseque mutuo excludunt, opponuntur etiam, seseque excludunt habitus ad eosdem actus inclinantes: quippe inclinationes ideo dicuntur oppositae, quia sunt ad actus oppositos. Ergo si actus opinionis, et scientiae compati nequeunt in eodem intellectu circa idem objectum, ut dictum est (4) nec compati possunt habitus opinionis, et habitus scientiae (5).

1202. Prob. 3. p. Nihil prohibet, quominus actus inveniatur cum inclinatione ad actum oppositum, quemadmodum qui est habitualiter injustus, potest aliquem actum justitiae elicere: siquidem actus, et habitus directe non opponuntur (6). Potest igitur actus opinionis compati cum habitu scientiae in eodem intellectu circa idem objectum, neque proinde habens habitum scientiae, et eliciens actum opinionis, amittit habitum scientiae.

1203. Prob. denique postrema pars. Si habens habitum opinionis circa aliquod objectum, eliciat veram demonstrationem, hac ipsa generatur habitus scientiae, ut supra diximus (7). Sed habitus scientiae nequit esse cum habitu opinionis; ut dictum est (8). Habitus igitur opinionis nequit simul esse cum actu scientiae (9), si actus scientiae generet habitum.

---

(1) §. 1135. (2) §. 1194.

(3) S. Thom. 1. Poster. lect. 44 *Non contingit omnino*, inquit, *simul scire, et opinari, quia simul homo haberet existimationem, quod posset aliter se habere et quod non posset aliter se habere.* Vide 2. 2. q. 1. a. 5. ad 4. et q. 14. de verit. a. 9. ad 6.

(4) §. 1200. (5) Vide S. Thom. 2. Poster. lect. 10. et 44.

(6) Confer S. Thom. 2. 2. q. 175. a. 3. ad 3.

(7) §. 193. Etenim quaelibet demonstratio quae vera est, intellectum convincit, qui non potest veritatem certam, et evidentem respuere; ideoque habitum generat. Non quilibet autem actus opinionis sufficit ad generandum habitum; opinari enim est actus imperfectus; ut autem ex actibus imperfectis generetur habitus, plures actus requiruntur; et idcirco actus quidem opinionis potest esse cum habitu scientiae, non autem actus scientiae cum habitu opinionis.

(8) §. 1201.

(9) Vide S. Thom. 2. 2. q. 24. a. 12. Nam licet actus scientiae directe non opponatur habitui opinionis, opponitur tamen indirecte; quippe actus scientiae statim producit habitum scientiae.

1204. Ad primum respondemus, medium certum, et evidens dupliciter comparari posse cum medio probabili, 1. absolute, ita ut mens per medium certum, et evidens veritatem clare cognoscat, sitque illius plane convicta: per medium autem probabile eamdem veritatem non plane videat, ac de ipsa formidet; 2. non quidem absolute, sed reflexe, videlicet, judicando, rem quidem esse omnino certam, ac veram, quia per medium certum, et evidens demonstratur; sed tamen eamdem rem posse etiam cognosci per medium probabile. Prior ille modus omnino repugnat; nam intellectus simul esset, et non esset convictus de eadem veritate, eamdemque simul pro certa, et incerta haberet. Posterior autem modus non repugnat quidem: sed tunc cognitio reflexa per medium probabile, non est opinativa, sed certa, nec versatur circa eamdem veritatem, sed circa diversam. Nam quod propositio aliqua ut illata ex praemissis probabilibus sit probabilis, est judicium certissimum, quia non fertur circa illam veritatem illatam, sed circa ejus illationem, quam certum est esse incertam (1). Et per haec patet responsio ad secundum, et tertium argumentum.

ARTICULUS III.

Utrum fides compati possit cum scientia.

1205. Videtur compati posse, 1. quia Theologia revelata est vera scientia, ut probat S. Thomas (2), et nihilominus potest esse cum Fide: nam principia Theologiae revelatae sunt articuli Fidei.

1206. II. Sapientes Catholici non solum credunt Dei existentiam, et animae humanae spiritualitatem, et immortalitatem, sed etiam demonstrant: ideoque non tantum fidem, sed etiam scientiam habent harum veritatum. Si autem ex quo demonstrant, illarum fidem non haberent, deterioris conditionis essent, quam imperiti: nam sicut divina auctoritas quacumque demonstratione, ita Fides divina certior est quacumque scientia.

1207. III. Apostolus ait (3); *Credere oportet accedentem ad Deum, quia est, et inquirentibus se remunerator sit.* Sed Deum esse, et esse remuneratorem scimus etiam per demonstrationem. Potest igitur Fides compati cum scientia.

---

(1) De hoc posteriori modo loquitur S. Thomas, cum scribit 3. p. q. 9. a. 3. ad 2. „ Opinio ex syllogismo dialectico caussata, est via ad scientiam, quae per demonstrationem acquiritur, qua tamen acquisita, potest remanere cognitio, quae est per syllogismum dialecticum, quasi consequens scientiam demonstrativam, quae est per caussam; quia ille qui cognoscit caussam, ex hoc etiam magis potest cognoscere signa probabilia, ex quibus procedit dialecticus syllogismus. „

(2) 1. p. q. 1. a. 2.

(3) Hebr. 11. v. 6.

Propositio. I. *Neque actus Fidei potest esse in eodem intellectu circa idem objectum cum actu scientiae.* II. *Neque habitus Fidei cum habitu scientiae.* III. *Potest tamen compati actus Fidei cum habitu scientiae.* IV. *Et actus scientiae cum habitu Fidei, si actus scientiae non generet habitum.*

1208. Prob. 1. p. Actus Fidei sive Divinae, sive humanae essentialiter est inevidens, actus scientiae quae est per demonstrationem, essentialiter est evidens; qui enim scit per demonstrationem, evidenter cognoscit rem scitam: qui autem credit, non cognoscit evidenter rem creditam (1). Si ergo in eodem intellectu circa idem objectum essent simul actus Fidei, et actus scientiae, idem objectum esset actu simul evidenter, et inevidenter cognitum: quod esse non potest; nam evidentia destruit inevidentiam.

1209. Prob. 2. p. Sicut actus scientiae est cum actuali evidentia, et actus fidei cum actuali inevidentia conjunctus; ita habitus scientiae cum evidentia habituali, et permanente, habitus fidei cum inevidentia habituali, et permanente. Sed nihilo minus evidentia actualis opponitur inevidentiae actuali, quam evidentia habitualis inevidentiae habituali. Ergo qua ratione actus Fidei non potest esse cum actu scientiae, eadem nec habitus Fidei cum habitu scientiae.

1210. Prob. 3. p. Actus, et habitus directe non opponuntur ut supra dictum est (2). Potest igitur contingere, ut intellectui habenti habitum scientiae, nec animadvertenti ad medium demonstrativum, occurrat tantum id quod Fides proponit: tunc vero eliciet actum Fidei. Actus igitur Fidei potest compati cum habitu scientiae in eodem intellectu cisca idem objectum.

1211. Denique quod actus scientiae possit esse cum habitu Fidei, si actus scientiae non generet habitum, constat ex eo quia eo modo expellitur Fides, quo modo inducitur scientia. Si ergo scientia tali modo introducatur, ut non generet habitum (3), non expellitur habitus Fidei, sed tantum expellitur Fidei actus.

1212. Ad primum respondemus, Theologiam revelatam esse quidem scientiam, non quae demonstrat ex principiis per se no-

---

(1) Nam ut ait Apost. Hebr. 11. v. 1. Fides est *argumentum non apparentium*. „ Si vides (inquit S. Augustinus Tract. 68. in Joan.) jam non est fides. „ Et S. Thomas 2. 2 q. 1. a. 5 ad 4. „ Ea ratione non potest simul idem, et secundum idem esse scitum, et creditum; quia scitum est visum, et creditum est non visum. „

(2) §. 1202.

(3) „ Secundum hoc (inquit S. Thomas q. 12 de ver. a. 2. ad 5.) quod in Paulo „ fuit visio Dei per essentiam, non fuit ibi fides: fuit autem visio Dei per essentiam „ secundum actum, non secundum habitum gloriae. Unde e contrario actus fuit ibi „ secundum habitum fidei non secundum actum. „ Quam quidem doctrinam Angelicus accepit ex S. Augustino Epist. 147. al. 112. c. 13. et l. 12. de Gen. ad litt. c. 28.

tis, sed quae credit principia sibi revelata a Deo, (1). et ex his procedit ad alia probanda (2); quare neque ejus principia sunt evidentia, neque evidentes sunt conclusiones ex iis illatae. Nunc autem loquimur de scientia quae per demonstrationem procedit ex principiis evidentibus, exque ipsis evidentes conclusiones infert.

1213. Ad secundum respondemus cum S. Thoma (3), sapientem Catholicum, qui scit demonstrare Dei existentiam, et animi spiritualitatem, et immortalitatem, has veritates non tenere per fidem, sed per scientiam; hae siquidem, et aliae consimiles veritates sunt *praeambula fidei* (4). Neque propterea conditio sapientis catholici deterior est conditione imperiti; nam scientia sapientis catholici magis ac magis confirmatur auctoritate divina (5), isque ita paratus animo est, ut nisi per demonstrationem sciret, crederet Deo revelanti.

1214. Ad tertium dicimus, Apostolum vel esse intelligendum de Deo ut auctore, et remuneratore supernaturali: vel si intelligatur de Deo auctore naturae, quod ait *credere*, explicandum est non de ipsa fide, sed de praeambulis fidei (6).

QUAESTIO XXXI.

De Fallaciis.

1215. Pervenimus ad eam Logicae partem, quae de sophis-

---

(1) S. Thomas I. p. q. I. a. 2.

(2) Ib. a. 8.

(3) Ib. qu. 2. a. 2. ad 1. „ Dicendum, inquit, quod Deum esse, et alia hujusmodi, „ quae per rationem naturalem nota possunt esse de Deo, ut dicitur Rom. I. non sunt „ articuli fidei, sed praeambula ad articulos. Sic enim fides praesupponit cognitionem „ naturalem, sicut gratia naturam, et ut perfectio perfectibile; nihil tamen prohibet, „ illud, quod secundum se demonstrabile est, et scibile, ab aliquo accipi ut credibile, „ qui demonstrationem non capit „. Quae caussa fuit ut „ ad ea etiam quae de Deo „ ratione humana investigari possunt, homo instrueretur revelatione divina; quia veritas de Deo per rationem investigata, a paucis, et post longum tempus, et cum „ admixtione multorum errorum homini proveniret, „ ut idem S. Thomas advertit Ib. q. I. a. 1. Vide Originem l. I. con. Celsum, et S. Augustinum l. de util. credendi c. 10. et l. con. Epist. fundam. c. 4. Vide etiam S. Cyrill. Hieros. Catec. 5. n. 10. et S. Justin. Mart. in Cohort. ad Graec. n. 8. et Tertullianum l. de anim. c. 2.

(4) Confer S. Basilium Epist. 235. al. 401. „ Nos, inquit, dicimus generatim quidem in disciplinis fidem cognitioni praeire; at in nostra doctrina si quis dicat praeire cognitionem fidei, non contendemus... In fide, quae circa Deum versatur, praeit „ illa cognitio, Deum esse; hanc autem ex creaturis colligimus „.

(5) S. Thomas 1. con. Gentes c. „ Inter multa, inquit, vera quae demonstrantur, „ immiscetur aliquid falsum, quod non demonstratur, sed aliqua probabili, vel sophistica ratione asseritur, quae interdum demonstratio reputatur. Et ideo oportuit „ per viam fidei, fixa certitudine, ipsam veritatem de rebus divinis hominibus exhiberi, Salubriter ergo divina providit clementia, ut ea etiam, quae ratio investigare potest, fide tenenda praeciperet: ut sic omnes de facili possent divinae cognitionis „ participes esse, et absque dubitatione, et errore „.

(6) Vide S. Thom. 2. 2. q. I. a. 5. ad 3.

matibus agit, sive de argumentationibus captiosis (1). Quamvis autem sophismatum usus reprehendatur, si fiat animo decipiendi (2), nihilominus eorum cognitio utilis est, 1, ut nos ipsi in rebus expendendis sine errore procedamus (3), 2. ut aliorum sophismata deprehendamus: quod praecipue necesssarium est adversus haereticos, et impios homines, qui hac arte suos errores propagare nituntur (4). Deceptio autem in argumentatione duobus modis contingere potest; uno modo, quia non servatur debita argumentationis forma, quod dicitur *peccare in forma;* alio modo, quia argumentatio procedit ex falsis, quod dicitur *peccare in materia.* Argumentatio autem peccans in forma, appellatur *Paralogismus*, idest, apparens syllogismus (5). Sophismata autem ad utramque deceptionem reducuntur. Sophismata igitur alia sunt *in dictione*, alia *extra dictionem*. Quaeremus ergo 1. de fallaciis in dictione; 2. de fallaciis extra dictionem.

ARTICULUS I.

Utrum recte enumerentur sex loci sophistici in dictione.

1216. Sex ii loci sunt, aequivocatio, amphibologia, compositio, divisio, accentus, et figura dictionis (6). *Aequivocatio* Graece *Homonymia*, est unius, et ejusdem nominis diversa significatio quae quidem significatio diversa potest esse, vel quia una dictio principaliter significat plura (7), vel quia una dictio duo significat, alterum pro-

---

(1) Sophismata proprie dicuntur, ut inquit S. Augustinus l. 2. de Doct. Christ. c. 31. „ falsae conclusiones rationum, et plerumque ita veras imitantes, ut non solum „ tardos, sed ingeniosos etiam minus diligenter attentos decipiant „. Quamquam et „ sermo non captiosus, sed tamen abundantius quam gravitatem decet, verborum „ ornamenta consectas, sophisticus dicitur „.

(2) De quo Eccli 37. v. 23. *Qui sophistice loquitur odibilis est.*

(3) Cum nemo velit seipsum decipere, nemo sophismata conficit, ut seipsum, sed ut alios, in errores inducat; quisque tamen potest errare, et in sophismata labi, quamvis non ex animo decipiendi seipsum, vel alios. Facile autem ille cognoscit errores, qui unde sint orti, potest demonstrare: nec in sua incubratione facile hallucinabitur, neque aliorum fallaci conclusione facile implicabitur, qui veri falsique rationes omnes notas, ac perspectas habuerit.

(4) Vide S. Irenaeum in Praefat. l. 1. adv. haer. et l. 3. c. 40. et Tertullianum l. con. Hermog. c. 1. et Nazianzenum Orat. 26.

(5) Vide S. Thom. 1. Poster. lect. 22.

(6) S. Thom. Opusc. 39. c. 2.

(7) Fides v. g. est terminus aequivocus; quandoque enim accipitur pro vehementi opinione. Cicero Par. 6. *Fides est firma opinio.* Quandoque pro scientia idem ib. 31. *Argumentum est ratio rei dubiae fidem faciens.* Quandoque pro veritate idem 1. de Offic. 8. *Fides est fundamentum justitiae.* Quandoque pro conscientia. Rom. 14. v. 23. *Omne quod non est ex fide, peccatum est.* Quandoque pro virtute Theologali, seu pro habitu infuso Fidei, sive sit fides formata per caritatem, sive informis. Vide

prie (1), alterum metaphorice (2); vel quia diversitas provenit ex

---

S. Thomam in 3. d. 23. in exposit. tex. ubi de his diversis Fidei acceptionibus agit. Quandoque pro tutela, et patrocinio. Cicero l. de Offic. 124. *Jura fidei magistratuum* nominat. Quandoque pro fiducia, seu certa spe. Matt. 8. v. 26. *Quid timidi estis modica fidei?* Ex quibus diversis acceptionibus diversa sophismata prodierunt. Nam Bajus ex adductis. Apostoli verbis, *Omne quod non est ex fide, peccatum est*, inferebat omnia opera infidelium esse peccata. Protestantes vero ex eo quod fides aliquando accipitur pro fiducia, docent, fidem ad salutem necessariam, esse fiduciam, qua quis credat, sibi remissa esse peccata, vel esse de praedestinatorum numero. Vide Conc. Trid. sess. 6. cap. 9. et can. 12. sqq. Genuensis autem Log. Ital. l. 4. c. 5. § 3. Protestantes redarguit, quod ex aequivocatione peccarint, cum ex eo quod dicitur Marc. 16. v. 16. *Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit*, concludebant, sola fide speculativa hominem posse salvari; nam *fides*, ait, *saepius obedientiam significat divinis praeceptis*. Non ita S. Augustinus, qui ser. 71. al. 11. de ver. Dom. c. 10. „ Cum diceret, inquit, qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit, non omnes „ credentes, et baptizatus, sed quosdam intuebatur; in ea scilicet, constitutos fide, „ quae Apostolo distinguente, per dilectionem operatur „. Haec vera responsio est, quae Protestantes refellit, non illa qua utitur Genuensis.

(1) Vox *peccatum* proprie significat culpam minus proprie hostiam piacularem. Hinc intelligitur illud Apostoli 2. Cor. 5. v. 21. *Qui non noverat peccatum, pro nobis fecit peccatum.* Vide S. August. l. 2. con. Maximin. c. 2.

(2) Genuensis Log. Ital. l. 4. c. 5. § 23. „ Si son dette, *inquit*, infinite cose sconcie su l'idea, ch' ebbero gli antichi Romani della *Giustizia*, per non avvertire, che „ la parola *justus* non fu da prima, che parola di *misura*. Un *vir justus* era un uomo di giusta statura; *justae nuptiae* erano nozze cui non mancava nulla delle usitate solennità.... Poi per metafora si applicò al *Morale* „. *Pene infinita inepte dicta sunt de idea* justitiae, *quam veteres Romani habuerunt, quia non fuit animadversum, hoc verbum* Justus *ab initio non aliud quam* mensuram *significasse. Vir* Justus *erat vir staturae congruentis*: justae nuptiae *erant illae, quibus nullae deerant consuetae solemnitates..*· *Deinde per metaphoram translatum fuit ad res morales.* Unde hanc peregrinam interpretationem Genuensis hauserit, minime dicit: demonstrare autem debebat testimoniis veterum Latinorum; nam quis illi sine testibus credet? Leges XII. Tabularum apud Romanos antiquissimae erant. *Plurima*, inquit Cicero de Orat. *in XII. Tabulis antiquitatis effigies, quod et verborum prisca vetustas cognoscitur.* In XII. autem Tabulis haec inter alia praescripta erant: *Quaeque augur* injusta, *nefasta, vitiosa, dira Defixerit, irrita infectaque sunto: quique non paruerit, capital esto.* Item. *Praeter ideae matris famulos, eosque* justis *diebus, ne quis stipem cogito.* Item *Deorum manium* jura *sancta sunto.* An haec ad *Moralia* pertineant, aliorum esto judicium; nam quomodo *capitalis* poena praescribi potuisset, nisi *injusta* ab Augure defixa ad *Moralia* pertinuissent? Vide Gellium l. 3. c. 14. ubi et Messalae auguris testimonium profert. Qua etiam ratione fuisse prohibitum quis intelliget, ne praeter ideae matris famulos (hoc est, Sacerdotes, qui menstruas purificationes, ut in mysteriis Eleusinis, nono cujusque mensis die celebrabant Phrygiae deae, quam Troes prope Idam montem colere coeperunt teste Strabone l. 10.) eosque *justis diebus* quispiam alius stipem cogeret, nisi *justi dies* intelligantur dies a lege praestituti, ut stipes a Sacerdotibus colligerentur? Ovidius Fastorum 4.

Contulit aes populus, de quo delubra Metellus
Fecit, ait, danda mos stipis inde manet.

Tandem qui sancta erant *jura* manium, si justum, et iustitia nihil aliud quam *mensuram* antiqui Romani significabant? Expliret praeterea Genuensis, quid sibi vellet apud veteres Romanos *justus comitiorum rogator*, de quo Cicero l. de Divinat. Quid *justius* quod curiata dabatur lege, de quo Gellius loc. cit. Quid *jus proferendi pomaerii*, de quo idem Gellius ib. In his veterum Romanorum verbis nihil erat, quod non ad *Moralia* pertineret; auspicia enim pars erant superstitiosae eorum

diversa consignificatione, secundum tempus, numerum, genus, et consimilia accidentia partium orationis (1). Si homonymia sit, argumentatio non concludit, quia cum medius terminus in praemissis non eodem modo accipiatur, jam non est unus, sed duplex; ideoque in argumentatione non sunt tres, sed quatuor termini. Debet igitur vox aequivoca in plures sensus distingui, et propositio concedi in eo sensu, in quo vera est, in altero, in quo est falsa, negari (2). Ita enim distinguentes, quartum eliminabimus terminum, qui omnem fallaciam parit. Homonymiae sophismata sunt pene innumera; cum enim nomina sint pauciora, quam res, eadem vox pluribus rebus significandis accomodatur; indeque homonymiae existunt.

1217. Ambiguitas, quam Graeci ἀμφιβολογίαν vocant, fit, cum orationis est ambigua sententia (3), ut haec Apollinis responsio ad Pyrrhum apud Ennium:

Aio te Aeacida Romanos vincere posse (4),

incertum enim erat, num Pyrrhus Romanus, an Romani Phyrrhum essent bello victuri. Ambiguitatis tres sunt modi, 1. cum una oratio per se multa significat (5); 2. cum una oratio plura significat, propter diversam ordinationem partium ex varietate grammaticalis constructionis (6); 3. cum una oratio unum significat proprie,

---

religionis. Quod si verba illa per metaphoram ad *Moralia* deflectebantur in XII. Tabulis; adferat Genuensis testimonia iis antiquiora, quibus eadem verba probentur accepta proprie ad significandam *mensuram*.

(1) Vide S. Thom. Opusc. cit. cap. 3.

(2) Clemens Alex. Strom. 1. *Quomodo*, inquit, *non utile sit distinguere voces ambiguas, et quae aequivoce dicuntur in ambobus Testamentis? Nam ex ambiguitate Dominus diabolum, cum ab eo tentaretur, sapienter elusit.*

(3) Magnam locus hic affinitatem habet cum superiori; nam sicut aequivocatio provenit ex eadem dictione plura significante, ita amphibologia ex eo quod eadem oratio plura significat. Vide S. Thom. loc. cit. c. 4.

(4) Cicero l. 2. de Divinat. ,, Quis est, *inquit*, qui credat, Apollinis ex oraculo ,, Pyrrho esse responsum: *Ajo te Æacida Romanos vincere posse?* Primum Latine ,, Apollo numquam loquutus est. Deinde ista sors inaudita Graecis est. Praeterea Pyr- ,, rhi temporibus jam Apollo versus facere desierat ,,. Eadem cum Cicerone Minutius ,, in Octavio Theodoretus autem serm. 10 con. Grae. ostendit fuse, multos oraculorum ambiguitate fuisse deceptos.

(5) Hac arte fuit usus Pelagius ad decipiendum Patres Synodi Diospolitanae, et hujusmodi dolo fuit absolutus. Vide S. August. Epist. 177. al. 95. n 2. Hac etiam arte Origenistae utebantur. S. Hieronymus in Epist. ad Pammachium, et Oceanum: ,, Sic verba, inquit, temperant, sic ordinem vertunt, et ambigua quaeque concinnant, ,, ut et nostram, et adversariorum confessionem teneant... Credimus, inquiunt, Re- ,, surrectionem futuram corporum. Hoc si bene dicatur, pura confessio est. Sed quia ,, corpora sunt caelestia, et terrestria, et aer iste, et aura tenuis juxta naturam ,, suam corpora nominantur: corpus ponunt, non carnem, ut Orthodoxus corpus ,, audiens, carnem putet: haereticus spiritum recognoscat. Haec est eorum prima de- ,, cipula, quae si deprehensa fuerit, instruunt alios dolos ,,. Frequens haec est haereticorum fraus.

(6) De qua S. Augustinus l. 3. de Doctr. Christ. c. 4. ,, Qualis illa est, *inquit* ad

aliud metaphorice (1). Et in hisce amphibologiae speciebus illegitime concluditur, quia in argumentatione sunt plures quam tres termini. Ambiguitas igitur distinctione tollitur (2).

1218. Sequitur fallacia compositionis, et divisionis. Illa ducitur ex prava orationis conjunctione, cum id quod debebat separari, male conjungitur (3); haec, cum id sejungitur, quod conjungi debebat (4); sive cum mutatur sensus divisus in compositum, vel compositus in divisum (5). Dum haec fit mutatio, nihil concluditur, quippe argumentatio plus quam tribus terminis constat.

1219. Accentus fallaciae admittitur, cum dictionis mutata quantitate, vel ortographia ipsa quoque significatio permutatur (6); ut *ambitus* media circumflexa significat ambitionis crimen; *ambitus* vero, prima elevata, notat circuitum. Item liber, et populus aliud significat prima longa, aliud prima brevi (7). Similiter ara et

---

„ Thessolonicenses (1. Thess. 3. v. 7) *Propterea consolati sumus fratres in vobis.* „ Dubium est enim, utrum o *fratres* an *hos fratres*; neutrum autem horum est con- „ tra fidem. „

(1) Sic illud Luc. 10. v. 4. *Neminem per viam salutaveritis*, ad modum proverbii est intelligendum, pro maxima, scilicet, in itinere conficiendo celeritate. Quod si quis neminem salutandum, qui obviam veniat, ex illo praecepto Christi concludeeet, sophisma conficeret.

(2) Quod ad ambiguitates Sacrarum Scripturarom pertinet, habenda prae oculis est regula S. Augustini loc. cit. scribentis: „ Rarissime, et difficillissime inveniri potest am- „ biguitas in propriis verbis, quantum ad libros Divinarum Scripturarum spectat, quam „ non aut circumstantia ipsa sermonis qua cognoscitur scriptorum intentio, aut inter- „ pretum collatio, aut praecedentis linguae solvat inspectio. „

(3) Si quis v. g. dicat: 5. componitur ex 2. et 3. Sed 2. et 3. sunt numeri pares, et impares. Ergo 5. est numerus par, et impar; is peccat fallacia compositionis. Vide S. Thomas Opusc. 29. c. 5.

(4) A sensu diviso ad sensum compositum arguebant Pelagius, et Calvinus; Pelagius quidem negans necessitatem gratiae, ut adsereret liberum arbitrium; Calvinus vero negans liberum arbitrium, ut adsereret efficaciam gratiae.

(5) His duobus locis omnia fere subjiciuntur sophismata, quae ex corruptis Auctorum testimoniis, aut male interpretatis existunt. Ne illis irretiamur compositionis fallacia divisione; divisionis fallacia compositione dirimenda erit, idest, detrahendum erit, quod est additum, et addendum quod est detractum, ac legitima interpretatio adhibenda est.

(6) Ex variatione accentus fieri haereses, constat ex voce *Theotocos*, quae si proferatur cum accentu in penultima significat Deiparam; si cum accentum in antepenultima, significat ex Deo genitum. Ita Nestorius suam perfidiam occultabat in Epist. 2. ad Sanctum Caelestinum PP. Tom. 3. Conc. p. 331. concedebatque, B. Virginem dici posse Theotocon propter natam humanitatem conjunctam Deo Verbo, non quod Maria esset vera Mater Dei. Sic etiam in verbis consecrationis vini si voci *hic* apponatur accentus, non amplius significabitur transubstantiatio, sed impanatio Lutheri. Vide S. Isidorum Pelusiotam l. 3, Epist, 31. et l. 4. Epist. 113.

(7) S. Augustinus l. 3. de Doct. Crist. c. 3. „ Quod scriptum est, inquit, (Psal. „ 138. v. 15.) *Non est absconditum a te os meum, quod fecisti in abscondito*, non „ elucet legenti, utrum correpta littera *os* pronunciet, an producta. Si enim corripiat, „ ab eo quod sunt ossa, si autem producat, ab eo quod sunt ora, intelligitur numerus

hara, abitus, et habitus, mutata ortographia, mutant significationem (1). Hujus quoque vitium tollitur cum quartum terminum distinctione rejicimus.

1220. Denique fallacia figurae dictionis est *deceptio proveniens ex eo quod aliqua dictio similis alteri dictioni videtur habere eumdem modum significandi, cum tamen ncn habeat* (2). Ad hanc reducitur omnis deceptio ex mutata suppositione terminorum, de qua jam diximus in Istitutionibus. In his etiam propositionum naturam distinctione secernemus.

1221. Videtur autem insufficiens haec locorum enumeratio: nam praeter illos sunt argumenta *ad verecundiam* dicta, cum scilicet falsa aliqua thesis probatur auctoritate illustrium Virorum, cui refragari non censebit homo honestus certis et locis, et temporibus. Haec autem argumenta sophismata sunt.

1222. II. Sophismata quoque sunt argumenta *ad ignorantiam*, cum ab adversario assensum nostris probationibus denegante, petimus, ut ipse meliores probationes in medium producat, et nisi eas producat, concludimus, probationes nostras optimas esse.

1223. III. Sophismata sunt item, tum pleraque argumenta *ad hominem*, si scilicet falsa sit propositio quam adversarius habet pro vera; tum argumenta *ex absurdo*, *et consequentiis;* tum argumenta *ex congruentiis*, *et per allegoriam* (3). Ili autem loci sunt in dictionibus, nec pertinent ad sex recensitos. Non igitur recte enumerati sunt sex illi loci sophismatum in dictione.

„ singularis.... Unde plerumque loquendi consuetudo vulgaris utilior est significandis „ rebus, quam integritas litterata. Mallem quidpe cum barbarismo dici, non est ab- „ sconditum a te ossum meum, quam ut ideo esset minus apertum, quia magis „ latinum est. „

(1) Haec minuta videri possunt, et quidem in rebus parvi momenti minuta sunt; magni autem referunt, si de rebus divinis agatur. Sanctus Basilius l. de Spir. San. c. 1. „ Quid esse potest in his verbis quae de Deo dicuntur, adeo pusillum, ut vel recte „ vel secus dictum, non magnum habeat momentum in utramque partem? Nam si ex „ lege nec unum jota, nec apex unus praeteribit, quomodo nobis tutum fuerit vel „ minutissima transilire? „

(2) S. Thomas Opusc. cit. c. 7. Hoc paralogismo peccarunt Judaei, cum illod Christi Domini Joan 2. v. 19. *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud*, quod Christus dixerat de templo corporis sui, interpretati sunt de templo Jerosolymitano Matt. 26. v. 61. Similiter peccarunt Ariani, cum ex verbis Domini Joan. 17. v. 11. precantis Patrem pro Apostolis, *ut sint unum sicut et nos;* et ex illis ib c. 10. v. 30 *Ego, et Pater unum sumus*, ob similitudinem dictionis concludebat, Filium ex quo fit unum cum Patre, non esse ejusdem naturae cum Patre, quia Apostoli etsi unum cum Patre, et Filio non erant tamen ejusdem naturae cum Patre, et Filio. Vide S. Augustinum l. 1. con. Maximin. c. 12. ubi hoc Arianorum sophisma docte copioseque refellit. Idem sophisma frequenter contingit, cum argumenta instituuntur a simili; saepe enim ea quae videntur similia, dissimilia sunt, et verba quibus exprimuntur, diversum modum significandi habent.

(3) Hae sophismatum genera addidit Genuensis Log. ital. l. 4. c. 5. §. 13. sqq.

Propositio. *Recta est enumeratio instituta sex locorum sophisticorum in dictione.*

1224. Prob. ratione S. Thomae (1). Locus sophisticos, sive fallacia in dictione est, cum caussa sophismatis se tenet ex parte vocis; sic enim differt a fallacia extra dictionem, quae se tenet ex partem rei, ut infra dicemus. Atqui caussa sophismatis ex parte vocis est ex eo quod una vox multa significat. Una autem vox multa significat vel actu, vel potentia, vel apparenter. Si actu significat multa, et quidem in una dictione, dicitur *aequivocatio*; si vero in oratione, dicitur *amphibologia*. Si autem vox potentia significat multa, quia diversimode prolata, significat diversa, erit in dictione locus fallaciae *accentus*; in oratione vero erit locus fallaciae *compositionis*, vel *divisionis*. Si denique una vox revera quidem unum significat, videtur tamen etiam aliud significare, erit fallacia *figurae dictionis*, quasi dictionis similitudo. Una autem vox non potest aliter multa significare, quam vel actu, vel potentia, vel apparenter. Igitur recte enumerati sunt sex sophismatum loci in dictione.

1225. Ad primum respondemus argumenta illa, quae Genuensis appellat *ad verecundiam* (2), nullo modo esse sophismata in dictione; nam vel thesis est aperte falsa, et tunc homo revera honestus, debet illam respuere, quavis auctoritate muniatur (3), idque quovis loco, et tempore; non enim hominis honesti est, veritatem dissimulare etiam in certis et locorum et temporum circumstantiis. Quod si ob auctoritatem dissimulet, nullum est sophisma, quandoquidem non ipse fallitur ab objiciente auctoritatem,

(1) Opusc. 39. c. 2

(2) Argumenta *ad verecundiam* non illa sunt, quibus falsa thesis ex gravis Scriptoris auctoritate probatur, cum aliae probationes deficiunt; nam quae verecundia est, dissentire a Viro quamlibet gravissimo, si a veritate aberret? Itaque *ad verecundiam* argumentantur, qui cum rationibus probare non possint, conviciis utuntur. Nam ut Cicero advertit 3. de Offic. 35. *Honestas omni pondere gravior est habenda, quam cetera omnia.* Conviciari autem est contra honestatem. Neque tamen conviciatores dicendi sunt ii qui ut falsis opinationibus sese opponant, praesertim cum in Religionis periculum vertunt, falsitatem denudant, atque redarguunt. Id quidem in Catholicis reprehendere solent haeretici, et impii homines, qui nihilominus scripta sua undique conviciis resarciunt. Sed non idcirco a redargutione cessandum est. *Falsitas*, inquit S. Augustinus l. 1. con. Cresc. c. 6. *quae nudari, et redargui metuit eorum vitiorum nomine, quae veritas damnat, diligentiam veritatis accusat. Numquid ideo tamen ab hac instantia desistendum est?*

(3) Exemplum Genuensis ponit in sententia *de aequalitate peccatorum*, ad quam probandam uti quis posset auctoritate Stoicorum, et Ciceronis. Ecquod sophismi genus istud est? Quid probare potest Ciceronis auctoritas, aut Stoicorum? Non unus hic fuit Stoicorum, et Ciceronis error. Cicero scepticus erat: Sceptici autem hominis dicta valere nil possunt, nisi ratione firmentur. Nullus ergo tenditur laqueus, nullumque sophisma est, cum ad probandam apertam falsitatem inducitur aliorum auctoritas; tam enim facile negari debet, quam facile inducitur.

sed ipse veritatem dissimulat. Si autem thesis non sit aperte falsa, sed possit aliqua ratione defendi, nec etiam sophisma est provocare ad gravium Scriptorum auctoritatem, Scriptores enim graves, cum aliquid statuunt, rationibus certe nituntur.

1226. Ad secundum dicimus, nec argumenta *ad ignorantiam* esse sophismata; quisque enim novit, non idcirco probationes efficaciam habere, quod adversarius meliores reddere nequeat. Ad summum, erit hoc argumenti genus illiberale ad suffundendum pudore adversarium; sed captiosum dici minime potest.

1227. Ad tertium respondemus, jam supra dictum esse (1), argumenta *ad hominem* infirma esse ad probandum, potissima vero ad revincendum. Ex quo autem infirma sint ad probandum, non sequitur sophismata esse: nam recte concludunt ex principiis adversariorum, etiamsi haec falsa sint; assumuntur enim tamquam vera, quippe ab adversariis habentur ut vera. Quoties autem argumentatio recte concludit, nullum sophisma in dictione esse potest (2).

1228. Quod autem additur de argumentatione *ad absurdum, et ex consequentiis* (3), ad rem non facit, nam si absurdum revera sequitur, nullum est sophisma; si vero absurdum non sequitur, potest quidem esse sophisma, si consequutio videatur inferri,

---

(1) §. 1068.

(2) S. Augustinus l. 2. de Doct. Christ. c. 33. „ In falsis sententiis, *inquit*, connexionis veritas est isto modo: Faciamus, aliquem concessisse, si animal est cochlea, vocem habet; hoc concesso, cum probatum fuerit, vocem cochleam non habere, quoniam consequenti ablato, illud quod praecedit, aufertur; concluditur, non esse animal cochleam. Quae sententia falsa est, sed ex concesso falso vera est conclusionis connexio. Veritas igitur sententiae per seipsam valet: veritas autem connexionis, ex ejus cum quo agitur, opinione, vel concessione consistit. Ideo autem infertur vera connexione quod falsum est, ut eum, cujus errorem corrigere volumus, poeniteat concessisse praecedentia, quorum consequentia videt esse respuenda. „

(3) Genuensis loc. cit. § 16. duo ponit exempla, alterum Copernicani Philosophi adversus Ptolemaicum asserentis ac *demonstrantis*, Caelum non moveri, sed terram; cui Ptolemaicus opponat antiquos Astronomos, tamquam absurdum sit, illos omnes fuisse deceptos. Alterum, si quis vellet inferre Deum non esse ubique, quia in Oratione Dominica dicitur esse *in Caelis*. Ipse autem Genuensis statuit, id esse sophisma ex *ignoratione elenchi*, quod ille non intelligat, nomine caeli designari totum spatium mundanum. Verum ad primum exemplum quod attinet, mirandum valde, Hugenium, Newtonum, aliosque Astronomos, quorum testimonia videsis in opere Nievventytii *l'Existence de Dieu* l. 3. c. 7 sensissè, telluris motum non esse hactenus demonstratum, et nonnisi temere talem motum *ἀποδεικτικῶς* affirmari posse; Genuensem autem adversus manifesta Scripturae verba, Ecclesiaeque Catholicae mentem non dubitasse ut *demonstratum* agnoscere. Quod si hactenus demonstratus non est, nec demonstrari potest telluris motus; ecquodnam sophisma conficit, qui affirmanti motum telluris objicit antiquos Astronomos, qui illum negarunt? Alterum exemplum, 1. quidem si sophisma complecteretur, hoc esset ex *elenchi ignoratione*, ut Genuensis ipse ait. Frustra igitur traheretur ad constituendum sophisma *ex absurdo*. 2. a quonam Genuensis accepit; nomine caeli designari totum spatium mundanum? nam si ita esset, cum Gen. 1-

revera tamen non recte inferatur. Quod autem non recte inferatur, vel est ex fallacia in dictione, vel ex fallacia extra dictionem (1). Igitur inepte alius statuitur sophismatum locus.

1229. Denique argumenta *ex congruentiis* (2), *et per allegoriam* (3), nec etiam sophismata dici possunt: nam argumentum ex congruentia, si aliquid probat, sophisma certe non est; si nihil probat, non est congruentia, quae nulla esse potest, si nulla sit conveniens ratio. Argumenta autem ducta *ex allegoriis*, si inepta sunt, sophismata continere quidem possunt, sed tamen hujusmodi sophismata vel ad aequivocationem, vel ad amphibologiam reducuntur, cum allegoria est in verbis; haec enim nihil est aliud, quam continuata methaphora (4). Non erat igitur, cur Genuensis novam hanc sophismatum speciem induceret.

---

v. 1. dicitur Deus creasse caelum, nihil aliud designaretur praeter spatium mundanum. Et cum in eadem Oratione Dominica petamus, ut fiat voluntas Dei *sicut in Caelo, et in terra*, τό *in Caelo* significaret, non petere, ut fiat voluntas Dei in toto spatio mundano. Quam diverse S. Augustinus Epist. 120. al. 222. n. 14. „ Dicimus, *Pater* „ *noster qui es in Caelis* non quia ibi est, et hic non est, qui praesentia incorporea „ ubique est totus, sed quia in eis habitare dicitur quorum pietati adest, et hi ma- „ xime in caelis sunt, ubi etiam nostra conversatio est „. Interea Genuensis, qui exprobat ignorationem elenchi, elenchum ipse ignorat, cum ignoret, vel ignorare fingat quid nomine caeli in Scripturis intelligatur.

(1) Ipse Genuensis argumentationem ex absurdo reducit ad ignorationem elenchi. Vide not. superiorem.

(2) Multa idem ib. congerit exempla congruentiarum ineptarum quas dicit in usu fuisse seculis ignorantiae. Exempla quidem congerit, sed Auctores minime citat. Quos vero citaret? nam si qui sunt, ii sunt certe obscurissimi. Cur vero universos Philosophos, Jurisconsultos, Theologos, Canonistas ineptarum congruentiarum seculis illis auctores habet? Anne plerique omnes, si paucos obscuri nominis demas, aptissimas congruentias adhibuerunt? Ad eorum opera appello. En Genuensis in apertum sophisma incidit, arguens a sensu diviso ad compositum, ut tot egregiis illorum seculorum Scriptoribus invidiam crearet.

(3) Non negamus, in usu Allegoriarum aliquando ab aliquibus fuisse peccatum. Sed non id fuit proprium vitium illorum seculorum, quae ignorantiae secula Genuensis vocat. S. Basilius, qui sane multum distabat ab hisce seculis, Hom. 9. in Hexaëm. n. 1. „ Novi, *inquit*, leges allegoriae, etiamsi eas non ex meipso excogitarim, sed in alio- „ rum inciderim labores. Quas Scripturarum communes notiones qui non suscipiunt, „ aquam non aquam dicunt, sed aliam quamdam naturam.... Quin etiam reptilium, „ et pecorum generationem ad suas allegorias detortam perinde exponunt, ut quidam „ rerum esse imaginationi per somnium objicientium interpretes, qui suas interpre- „ tationes ad proprium scopum accommodant „. Quare hoc vitium, quod iam ante Basilius in quibusdam interpretibus reprehenderat, ad secula ignorantiae Genuensis coarctat? Sed ipse qui seculo vibrante undique lucem vivebat: cur argumenta per allegoriam, nullo facto discrimine, inter sophismata ponit? Cur neminem excipit, qui seculis illis sit apte usus allegoriis? An ne unus quidem talis fuit seculis illis? Adeat S. Bernardum, S. Thomam, S. Bonaventuram, Hugonem Charensem, Lyranum, Ostrum etc. comperietque, se in sophisma esse prolapsum, argumentando, scilicet, a sensu diviso ad sensum compositum.

(4) Allegoria a graeco verbo ἀλληγορέω, *aliud dico*, alia est verbi, alia facti: utraque metaphora est, seu translata significatio. Vide S. Augustin. l. de Gen. ad lit. imperf. c. 2. et l. 5. de Trin. c. 9. et S. Thom. 1. p. q. 1. a. 10.

ARTICULUS II.

Utrum septem enumerentur fallaciae extra dictionem.

1230. Fallaciae extra dictionem, idest, fallaciae rerum, ad septem a Dialecticis recensentur. Prima dicitur *accidentis*. Secunda *dictum non simpliciter*. Tertia *ignorantiae elenchi*. Quarta *petitionis principii*. Quinta *consequentis*. Sexta *non caussae pro caussa*. Septima *plurium interrogationum* (1).

1231. Ac fallacia quidem *accidentis* est, cum accipitur id quod inest alicui rei accidentaliter, perinde atque inesset essentialiter (2): et idcirco, si quod est verum de aliquo accidentaliter, concludatur esse verum essentialiter, vel econtra, est fallacia accidentis; inveniuntur enim in argumentatione plusquam tres termini; nam res non eodem modo accipitur (3). Ferme eadem est

---

(1) S. Thom. Opusc. 39. c. 8.

(2) Tali sophismate usus fuit Julianus Pelagianus, ut refert S. Augustinus l. 4. con. ipsum c. 10. n. 56. ajebat enim: *Si non nuptiae sine libidine, et generaliter a vobis libido damnatur, damnatis et nuptias.* Respondet autem Augustinus. „ Si libido de connubio esset, profecto ante connubium, vel propter connubium nulla esset... Non omnia morbus peccatum dicitur. Iste autem morbus poena peccati est, „ sine qua non poteat esse natura non omni ex parte sanata. Si autem propterea libido malum non est, quia sine illa non sit nuptiarum bonum: e contrario nec corpus bonum est, quia sine illo non sit adulterii malum „.

(3) Agens Genuensis de hac sophismatum specie Log. Ital. l. 4. c. 5. § 6. postquam animadvertit, infinitum esse illorum numerum in Physica, et in Morali, concludit: Chi crederebbe, che ve ne fossero degli esempli nella dotta, e DIVINA opera dello Spi„ rito delle Leggi? *Quis crederet, ejusmodi exstare exempla in docto, et Divino Opere de Spiritu Legum?* Quis credidisset, inquio, futurum aliquando, ut Montes„ quii opus non modo doctum, sed *divinum* esset appellandum? Sed ne miremini: nam Genuensis ib. l. 3. c. 8. § 13. non dubitavit appellare Marcum Aurelium Imperatorem (qui teste Capitolino a teneris annis deorum superstitionem imbiberat, Romamque omni genere lustrarat) virum *sanctissimum, et doctissimum. M. Aurelio fu un santissimo uomo, e dottissimo.* Quid ergo mirum, quod Montesquii opus *divinum* dixerit? Longus nimium forem, notationisque limites praetergrederer, si absurdissimas Montesquii sententias omnes eo opere comprehensas vellem referre. De paucis breviter dicam. Lib. 3 c. 5. assumit probandum tale principium: *Virtus principium non est gubernii Monarchici.* Si virtus non est ejus principium, eritne vitium principium ejus? Montesquius explicavit se loqui de virtute tantum politica. At Genuensis l. p. lect. Œconom. Civilis cap. 5. § 25. p. 119. in not. animadvertit, quod Ecclesia „ il X. Secolo prese la forma di Monarchia assoluta, e la virtù divenne anche „ minore „. *Ecclesia X. seculo accepit formam Monarchiae absolutae, et virtus minor evasit.* Quibus verbis duos complectitur errores, alterum, quod Ecclesiae regimen non sit monarchicum ex institutione divina qua in re cum haereticis sentit; alterum, quod regimen monarchicum minus sit aptum ad fovendam virtutem. Praeterea Montesquius l. 14. c. 2. et 4. statuit, diversitati climatum tribuendam esse diversitatem Religionis, et morum. Et c. 7. ad camdem caussam Monachismum refert. Quae igitur vera amplius Religio erit, quae verae virtutes, qui Christianae perfectionis status, si climatum habenda est ratio? Et nihilominus tale opus *divinum* erit, teste Genuensi. Sed audiamus quid Genuensis ipse de Montesquio scribat. Log. Ital. lib. 5. cap. 5. § 35.

atque mutatio appellationis, de qua in Institutionibus jam diximus. Solvitur ostendendo conclusionem necessario non sequi quia non oportet, ut rei subjectae attribuatur, quod accidenti tribuitur.

Montesquiu, inquit „ pretende che la forza diffusiva non è fatta per le Monarchie. „ *Montesquius contendit, vim diffusivam Monarchiis minime competere.* Vis *diffusiva* hoc differt a *concentriva*, ut Genuensis ipse docet ib. § 34. quod *concentriva* omnia trahit ad sos, *diffusiva* omnia dat aliis. Si ergo vis diffusiva abest a Regnis Monarchicis, Monarchae nihil aliis dant, sed omnia trahunt ad seipsos. Princeps autem qui unice sibi studet, nihilque de populo est sollicitus, tyrannus est. Montesquius ergo Monarchas omnes in tyrannorum numerum refert. Quid ad haec Genuensis? Relata Montesquii sententia, statim subdit: Si vorrebbe esaminar meglio. Per ora il credo „ falso, e pericoloso „. *Melius esset expendenda. Nunc autem falsam puto, et periculosam.* Cur credit esse falsum, et periculi plenum quod ait nondum satis fuisse revocatum ad examen? Eritne ad examen revocandum, an Supremi Principes in Regnis Moarchicis sint, necne tyranni? Quis non Opus haec continens, seditiosum, Reique publicae perniciosissimum dixerit, ac Supremis Principibus maxime injuriosum? Attamen Genuensis haec adolescentes docebat, contendebatque, revocari debere ad severius examen; et *divinum* appellabat opus tales sententias complectens. Quidni vero doceret? nam ante jam aperte dixerat ib. l. 3. c. 5. § 6 numquam praescribi posse possessionem Regni occupati, sed semper dici debere, *adversus hostem aeterna auctoritas esto.* Quod ex Romanorum imperio confirmare posse credit, qui si justitiam, inquit, coluissent, restituere universa debuissent, quae post Romulum occuparant; idque ab Augustino traditum dicit *De Civ. Dei*, neque librum, neque caput innuens, cum tamen Augustinus lib. l. 5. c. 21. doceat, Romanum Regnum a vero Deo esse dispositum. „ Non tribuamus, *inquit*, dandi regni, atque imperii potestatem, nisi „ Deo vero... Qui Mario, ipse Cajo Caesari, qui Augusto, ipse et Neroni; qui Ves„ pasianis, vel patri, vel filio suavissimis Imperatoribus, ipse et Domitiano crudelis„ simo; et ne per singulos ire necesse sit qui Constantino Christiano, ipse Aposta„ tae Juliano „. Hi autem omnes ex principiis Genuensis nullum habebant imperii jus nullamque proinde potestatem legitimam, quia in imperii Romani acquisitione deerant *justus titulus, et bona fides* „. Il titolo giusto, e la buona fede, sono anche secon„ do i Casisti condizioni essenziali alla legittima prescrizione; e queste condizioni am„ bedue mancavano a' Romani, E MANCANO TUTTAVIA a tutte le nazioni conqui„ statrici, ALLE CONQUISTATRICI FAMIGLIE, ALLE CONQUISTATRICI PERSONE „. *Titulus justus, et bona fides sunt etiam per Casuistas, conditiones essentiales legitimae praescriptioni: ambae autem hae conditiones deerant Romanis, et hactenus desunt universis Nationibus, familiis, ac personis quae dominia occuparunt.* Fieri ergo numquam potest, Genuensi auctore, ut qui Regnum aliquod occupavit, legitime illud possideat, neque umquam qui ex eo progeniti sunt, legitime possidebunt. Quae autem ex hisce principiis inferri consequutiones possint, quis non videt? Et nihilominus Genuensis haec docuit; quia ulla esset ne quidem docendi occasio; nam quid haec ad Logicam pertinebant? Docuit autem italo sermone, ut a doctis, indoctisque legi facile possent. Quid praeterea commune habebant cum Logica animadversiones illae, quas ipse instituit ib. l. 5. c. 5. § 49. sqq de legibus Œconomiae Civilis, ac Politicae, quarum plerisque omnibus censurae notam inurit, propterea quod desiderati aint viri philosophi, qui populos illuminarent? Fuerint earum legum quarpiam emendatione dignae: an propterea privatus homo adolescentes erudiens, carpere illas debebant, sibique usurpare potestatem ferendi de earum utilitate aut inutilitate judicium? O Regna misera, et infelicia, si in ejusmodi philosophorum incidissent oeconomiam! Denique cur Genuensis loc. cit. l. 3. c 8. § 11 scribit: „ Chi dicesse di un Italiano, non è libero, „ direbbe, Uom, che nelle serva Italia è nato „. *Si quis de homine Italo diceret non est liber, diceret Hominem natum in Italia servituti addicta.* Cur l. 5. c. 4 § 11 de legibus civilibus ait: „ La Legge di natura si studia nel mondo, e le Leggi civili, non ne Grammatici, e Forensi, ma ne'Testi „ (Nota, quinam ii Textus sint) „ cioè „

1232. Altera fallacia *dicti non simpliciter* est, cum ea quae ex parte vera sunt, simpliciter, et omnino vera dicimus; sive cum arguimus a non distributo ad distributum (1). Refutatur hoc vitium, negata consequentia, quia quod ex parte verum est ab omni parte verum dici non potest.

1233. Tertius locus ab *ignoratione elenchi* (2) ducitur ex defectu oppositionis, quia aliqua apparent opposita, et non sunt, cum non serventur in iis leges oppositionis contradictoriae, scilicet, quod contraditio debeat esse ab idem (3), secundum idem (4), similiter (5), et in eodem tempore (6). Hujus fallaciam facillime effugiet is qui ad leges contradictionis attendit; et sophisma solvet, ostendo conditionem, in qua contraditio deficit; ut-

(Ne putes, Textus Legum Civilium esse aut instituta Iustiniani, aut Digesta, aut Codices, aut Pragmaticas sanctiones singulorum Regnorum) ,, cioè, NELLE VOCI DE' POPOLI, ,, che han sentito i bisogni, e hanno dettato l'arte di loro supplire ,,. *Lex naturae in mundo discitur, et leges Civiles non in Grammaticis, et Forensibus, sed in Textibus, in vocibus populorum, scilicet, qui necessitates experti sunt, et artem dictarunt iis occurrendi.* Textus igitur Legum Civilium sunt *voces populorum*. Quid est hoc aliud, quam constituere populos conditores Legum, et potestatem legislativam a Summis Principibus auferre, uti Montesquius facit? En ratio cur Genuensis Montesquii opus *divinum* appellat.

(1) Sic Eunomiani vocabulum, *majoris*, quod particulariter de sola caussa dicimus relata ad effectum, universalius ad naturam trahebant, ut concluderent, Patrem in divinis natura majorem esse Filio, nec Filium proinde verum esse Deum. Quos redarguens Nazianzenus Orat. 35.,, Haud scio, *inquit*, seipsos ne potius, an eos cum ,, quibus disputant, captiosa hac argumentatione circumveniant. Neque enim simplici- ,, ter, quaecumque de aliquo dicuntur, etiam de eo quod ipsi subjectum est, dicun- ,, tur, sed perspicuum est de quonam, et quaenam dicantur... Ab eo quod secundum ,, rationem quamdam dicitur, ad id quod simpliciter dicitur, captiose progreditur ,, haec argumentatio ,,. Pari modo Heterodoxi nostri temporis captiose progrediuntur, dum ex eo quod Ecclesia prohibet matrimonium Presbyteris, inferunt prohibere matrimonium; vel ex eo quod prohibet lectionem Bibliorum in lingua vernacula, concludunt prohibere lectionem Sacrae Scripturae.

(2) ἔλεγχος argumentum universim significat: hic autem speciatim accipitur pro ratiocinatione, in qua infertur aliquid tamquam si alicui rei esset oppositum, quod revera non est. Id qui facit, elenchum ignorat. Frequens hic est haereticorum mos, qui saepe, ne victi cadant, respondent ad id quod non impugnatur, vel impugnant quod positum est extra controversiam. Vide S. Augustinum l. 6. con. Jul c. 5. et l. 2. con. Caelestium c. 23.

(3) S. Thomas Opusc. 39. c. 11. exemplum ponit, veluti si quis diceret, *duo sunt duplum ad unum, et non sunt duplum ad tria. Igitur sunt duplum, et non duplum. Non sequitur quia omisso hoc; quod est esse ad idem, non est contradictio.*

(4) Ea quae videntur opposita, cum enunciatur de Christo, quod sit passibilis, et impassibilis, aeternus, et temporalis etc. opposita non sunt, quia vera sunt secundum diversitatem naturarum. Ita solvuntur Arianorum, et Nestorianorum sophismata plura.

(5) Cum ajunt haeretici, Deus remittit peccata, ergo Sacerdotes illis non remittunt, sed declarant remissa, in hoc sophisma incidunt; aliter enim Deus, aliter Sacerdotes peccata remittunt, Deus ut auctor gratiae, Sacerdotes ut ministri.

(6) Inspectis temporibus, plures quae in Sacris Scripturis videntur antilogiae, facile conciliantur.

que defectus manifestius deprehendatur, veram contradictionem exponet; ita enim facilius agnoscetur apparens contradictio, qua sophisma nitebatur.

1234. Fallacia *Petitionis principii* est *deceptio proveniens ex eo, quod idem assumitur, ad probationem sui ipsius sub alio vocabulo* (1), seu cum id quae erat probandum, verbis paululum mutatis, pro argumento usurpatur (2), sive hoc fiat, cum assertio probanda, assumitur veluti per se nota sine ulla probatione (3), sive cum id quod adsumitur ad probandum, non est notius eo quod probari debet, sed est aeque ignotum, vel aeque dubium. (4). Horum argumentorum aliquando potest totum concedi, si nempe id quod est probandum, a nobis conceditur; aliquando totum negari, si quod est probandum, a nobis negatur, aliquando negatur adsertio, cum haec adsumitur veluti per se nota; aliquando negantur praemissae, cum sunt aeque ignotae, vel aeque dubiae.

1235. Fallacia *consequentis* est *deceptio proveniens ex eo quod consequens existimatur esse idem omnino cum antecedente* (5); hinc enim contigit, aliquem credere, ut sicut consequens sequitur ad antecedens, ita convertendo, antecedens sequatur ad consequens, v. g. si quis dicat: Qui currit, movetur, Sortes movetur, ergo currit; non sequitur quia licet currere inferat motum, non tamen motus infert cursum (6). Itaque in iis quae invicem reciprocan-

---

(1) S. Thom. loc. cit. c. 12.

(2) Quare Aristoteles 2. Priorum c. 18. definit petitionem principii: *Petitio principii est, quod in quaestione est non demonstrare.*

(3) Solemnis haec est haereticorum fallacia. Lutherus in lib. con. Regem Angliae probavit suam doctrinam esse de caelo, quia *certus sum*, inquit, *dogmata mea me habere de caelo.* Calvinus assumit probandum, Summum Pontificem esse Antichristum: quomodo probat? quia Summus Pontifex honorem Christo debitum sibi usurpat, alios mediatores pro Christo proponit, Sacramenta vel nova instituit, vel instituta corrumpit. Haec autem erant in quaestione, eaque probare debebat, nec tamen probavit; petit ergo principium. Si Protestantes interroges, quare Verbum Dei sit intelligendum, ut ipsi intelligunt, et non ut Ecclesia Catholica intelligit, se vertunt ad spiritum privatum; quae est manifesta petitio principii; spiritus enim privatus nonnisi verbis differt ab intelligentia, quam ipsi aptant Verbo Dei.

(4) Ita Cartesiani per sua elementa, et vortices putant explicari posse omnia pene faenomena naturae, cum tamen caussae faenomenorum non minus ignotae sint, ac ipsa elementa, et vortices. Similia exempla passim occurrunt in recentioribus Philosophia.

(5) S. Thom. loc. cit. c. 13.

(6) S. Augustinus l. 2. de Doct. Christ. c. 33. „ Hinc ait, intelligere facile est, „ sicut in falsis sententiis veras, sic in veris sententiis falsas conclusiones esse posse. „ Fac enim, aliquem proposuisse, si justus est ille, bonus est, et esse concessum: „ deinde assumsisse, non est autem justus, quo item concesso, intulisse conclusio- „ nem, non est igitur bonus. Quae tametsi vera sint omnia, non est tamen vera re- „ gula conclusionis. Non enim sicut ablato consequenti aufertur necessario quod prae- „ cedit, ita etiam ablato praecedenti aufertur necessario quod consequitur. Quia ve- „ rum est cum dicimus, si orator est, homo est; ex qua propositione si adsumamus, „ non est autem orator; non erit consequens cum intuleris, Non est igitur homo. „ Apud haereticos, et impios homines frequens est huiusmodi sophisma. Vide S. Augustin. l. 1. con. Crescon. Donat. c. 22.

tur, nulla esse potest fallacia consequentis: est autem in illis quae non reciprocantur. In his omnibus consequentiam negabimus quia non infertur ex praemissis.

1236. *A non caussa ut caussa* fallacia ducitur, cum aliquis effectus tribuitur alicui tamquam caussae ipsius, quae licet appareat esse ejus caussa, revera tamen caussa ejus non est (1), ut si quis dicat, studium nocet plerisque, ergo non est illi incumbendum, non caussam pro caussa ponit; non enim studium est quod nocet, sed malus studii usus. Solvitur hoc sophisma assignando veram caussam.

1237. Denique sophisma *plurium interrogationum* dicitur, si vel plura de uno, aut plura de pluribus interrogentur (2), ut

---

(1) Tale est illud materialistarum sophisma, quod sibi objicit Sanctus Thomas 2. con. Gen. c. 80. *Animae humanae multiplicantur secundum multiplicationem corporum; destructis ergo corporibus, non possunt in sua multitudine remanere.* Cui sophismati respondet ib. c. 81. *quod multiplicantur quidem animae secundum quod multiplicantur corpora; non tamen multiplicatio corporis est caussa multiplicationis animae.*

(2) Ut observat S. Thomas Opusc. cit. c. 15. ennunciatio differt ab interrogatione quod ennunciatione simpliciter significamus, aliquid esse, vel non esse; interrogatione autem, neque affirmamus, neque negamus, sed sub dubitatione relinquimus. Jamdudum Pelagius per quaestiones, et interrogationes rogans quid alii sentirent, haeresim in Ecclesiam per cuniculos introducebat. Vide S. Hieronymum in Epist. ad Ctesifontem. Pelagium nonnulli hac nostra aetate imitantur, qui metuentes, ne si manifeste loquantur, tamquam impii, et increduli habeantur, per interrogationes errores spargunt, ut si aliquando impietatis accusentur, possint excusationem praetexere, se non affirmando, aut negando, sed interrogando quaesisse. Iis autem dicemus cum eodem S. Hieronymo Epist. cit. *Loquere quod credis; publice praedica. Quid secreto discipulis loqueris?... Ecclesiae victoria est, vos aperte dicere quod sentitis.* Per interrogationes Genuensis agit Log. Ital. l. 4. c. 7. §. 10. in not. subjecta, quaerens: „ Gesù Cristo avendo pre„ dicato, e fondato il Regno de'Cieli, fondò una scuola, come dice Origene, o un Im„ perio? Un Regno spirituale, o spirituale e temporale insieme? Sottrasse i Cristiani „ dalle signorie temporali, o nò? Se a noi si prova pel tenore continuo del nuovo Te„ stamento, e pe'costanti fatti de'primi secoli Cristiani, soli veri testimonj delle leggi „ del nuovo Regno de' Cieli, che non fu nulla cambiato nell'ordine temporale, il „ rispondere, come si fa, stiracchiando i luoghi, e allegando fatti, e opinioni de' se„ coli recenti, è confessare di aver perduta la causa. „ *Jesus Christus cum praedicaverit, et fundaverit Regnum Caelorum, fundavitne Scholam, ut ait Origenes, aut imperium?* (nego Origenem ita dixisse. Et si dixit, proferatur locus. Interea vide ejus Tract. XII. in Matth.) *Regnum spirituale, an spirituale, et temporale simul? Christianos subduxit, necne a temporalibus Dominationibus? Si nobis probatur ex continuo tenore Novi Testamenti, exque constantibus gestis primorum seculorum Christianorom, quae sola sunt vera testimonia legum novi Regni Caelorum, nihil fuisse mutatum in ordine temporali; respondere, uti fit male interpretando loca, gestaque, et opiniones producendo recentium seculorum, perinde est, atque fateri caussae jacturam.* Non est hujus loci de hoc quaestionum genere disputare. Sed quoniam Genuensis agit quaerendo, quaeremus et nos, *an Christus Jesus praedicans, et constituens Regnum Caelorum, ita fundaverit Ecclesiam, ut in ea omne temporale imperium prohibuerit?* Si Genuensis neget, nihil quaerendo conficit; si affirmet, sciat in Concilio Constantiensi sess. 45. damnatos esse Wiclefi articulos, 31. „ Contra „ Scripturam Sacram est, quod viri Ecclesiastici habeant possessiones. „ Et 32 „ Di-

inconsiderate tamquam de uno respondeamus, et laqueo capiamur, sive affirmemus, sive negemus; ut si quis interroget: Estne peccator diligendus, an odio habendus? Si quis affirmet, esse diligendum interrogans concludet, diligendum esse peccatum; si neget, inferet, hominem non esse diligendum. Occurrendum est igitur distinctis responsionibus ad unamquamque interrogationem.

1238. His constitutis, videtur insufficiens praefata enumeratio, I. quia Aristoteles sophistarum rationem in multos fines dividit, scilicet: reprehensionem (1), falsum (2), incredibile (3), soloecismum (4), et negationem (5).

„ tare Clerum est contra regulam Christi, „ Et 36. „ Papa cum omnibus Clericis sua „ possessionem habentibus sunt haeretici, eo quod possessiones habent. „ Et 39. „ Imperator, et Domini seculares sunt seducti a diabolo, ut Ecclesiam dotarent bonis tem„ poralibus. „ Quaerimus insuper an Christus Dominus ita Regnum spirituale condiderit, ut omne excluserit Regnum temporale? Si exclusit, nemo pertinebit ad Regnum spirituale Christi, qui Regnum temporale possideat. Si vero non exclusit, quid vetat, quin Regnum spirituale conjungatur cum Regno temporali? Quidve Christianos impedit, ne imperio temporali potiantur? Cur autem Genuensis priora tantum secula Christiana agnoscit tamquam veridica testimonia? Obscuratane est posterioribus seculis veritas, mutata est fides, perierunt Divinae Traditiones, erravit Ecclesia? Quid hoc est aliud, quam illorum haereticorum sermo, qui fidem prioribus Ecclesiae Patribus praebent, posterioribus denegant, et mutata esse docent Ecclesiae Catholicae dogmata?

(1) Reprehensio, sive redargutio, inquit S. Thomas Opusc. cit. c. 2. est *praenegati concessio, et praeconcessi negatio in eadem disputatione* vi argumenti sophistici, ut respondens argumentis sophisticis implicatus, ea quae affirmavit, inficietur; aut quae inficiatus est, affirmet, aut certe contraria, et pugnantia concedere compellatur. Si autem redargutio non sophisticis argumentis fiat, sed veris, aut non animo inducendi in falsitatem, sed exercitii gratia, non ad Sophistam, sed ad Doctorem, disputatoremve pertinet.

(2) „ Falsum, *inquit* S. Thomas loc. cit. secundum quod hic sumitur, est aliquod manifestum falsum, vel concessio alicujus manifeste falsi, quod respondens concedere „ cogitur vi sophisticae argumentationis. „ Nam ut S. Augustinus advertit l. 1. con. „ Crescon. c. 15. „ Qui disputat, verum discernit a falso. Quod qui non possunt, et „ tamen dialectici videri volunt, per insidiosas interrogationes captant incautorum „ assensionem, ut ex eorum responsionibus concludant, unde illos vel in aperta fal„ sitate deceptos videant, vel occultam falsitatem deceptis persuadeant, quam ple„ rumque etiam ipsi exstimant veritatem. „

(3) Incredibile, sive inopinabile, et παράδοξον dicitur quod est contra communem omnium, vel plurium opinionem, ad idque sophistae adversarium urgere conantur. Vide S. Thom. loc. cit.

(4) *Solaecismus est vitium in contextu partium orationis contra regulas artis grammaticae factum*. S. Thomas ib. Vide S. August. t. 2. de Doct. Christ. c. 13. Antiqui sophistae ejusmodi soloecismis implicabant respondentes, ut barbaro, et peregrino sermone usi viderentur, Philosophus autem Christianis, praecipue cum de Religione, rebusque sacris agunt, non magna debet esse cura soloecismorum, et barbarismorum cavendorum. Vide Origenem in Philocaliis, S. Hieronymum in c. 40. Ezech. S. Augustin. in Psal. 138. et S. Gregorium Magnum Praefat. in lib. Moral.

(5) *Nugatio*, ait S. Thomas ib. *est ejusdem rei ex eadem parte inutilis repetitio*, quod cum primis vitiosum erat apud veteres qui eloquentia pollebant. Nugatio autem non est, si repetitio fiat ad majorem expressionem. Quare cum ejusdem verbi repetitio sit in sacris Litteris (quod saepe contingit) nulla est nugatio, quia nihil ibi a mysterio vacat. Confer Origenem Hom. 2. in Jerem. et Chrysostomum Hom. 18. in Gen.

1239. II. Aristoteles ipse totam de sophismatibus tractationem inscripsit *de sophisticis Elenchis*. Frustra igitur distinctus ponitur locus, qui est ab ignoratione Elenchi.

Propositio. *Fallaciae extra dictionem sufficienter sunt enumeratae.*

1240. Prob. ratione S. Thomae (1). In fallaciis extra dictionem caussa apparentiae non est ex parte vocis, sed ex parte rei. Sicut enim in fallaciis in dictione deceptio provenit ex eo, quod idem nomen plura significans accipitur perinde atque significaret unum: ita in fallacis extra dictionem deceptio provenit ex eo, quod aliquae res quodammodo convenientes vel differentes, accipiuntur perinde ac si eaedem simpliciter essent, vel diversae. Itaque fallaciae extra dictionem accipiuntur ex generalibus quibusdam entium conditionibus. Ens autem aliud est per se, aliud per accidens; et secundum hoc accipitur *fallacia accidentis*. Aliud est perfectum, aliud imperfectum; estque fallacia *dicti simpliciter*, *et non simpliciter*. Aliud est alteri oppositum, aliud alteri non oppositum; estque fallacia *ignorationis elenchi*. Aliud est idem, aliud diversum; estque fallacia *petitionis principii*. Aliud est prius, aliud posterius: estque fallacia *consequentis*. Aliud est caussa, aliud caussatum; estque fallacia non *caussae*, *ut caussae*. Aliud est unum, aliud multiplex: estque fallacia *plurium interrogationum ut unum*. Sufficienter ergo enumeratae sunt fallaciae extra dictionem.

1241. Ad primum respondemus, fines illos, sive metas, quas Aristoteles recenset, non esse ipsa sophismata; sed ad eos sophismata omnia referri, ut eorum finium aliquem sophistae assequantur, vel assequunti videantur (2).

1242. Ad secundum dicimus multiplicem esse hujus nominis ἐλεγχος vim, et significationem. Aliquando usurpatur pro omni argumento (3); aliquando pro omni fallacia argumentorum, quo sensu Aristoteles appellat sophisticos elenchos; aliquando pro fine sophistarum, quo sensu elenchus dicitur redargutio; aliquando pro eo captionis loco, qui dicitur ab ignoratione elenchi.

QUAESTIO XXXII.

De Methodo universim.

1243. Ut Logicae finem faciamus, nihil aliud restat, quam de methodo agere. Est autem μὴθοδος (4) graece, latinae via, ars,

(1) Loc. cit. c. 8. (2) Vide S. Thom. loc. cit. c. 2. (3) Vide not. 2. pag. 484.

(4) A μητὰ, *cum*, et ὀδὸς, *via*, quasi cum via, et ratione. Significat autem ordinem disciplinae; nam sicut via brevis, et expedita facilius ducit ad terminum; sic ordo in scientiis facilius ducit ad cognitionem veritatis.

et ratio, sive *ordinatus modus procedendi in scientiis*; e μεθοδικος agere dicitur, qui rationem artis, et dicendi compendio consectatur. Methodus autem duplex est, synthetica (1), et analytica (2). Synthetica est, cum a simplicibus progredimur ad composita, a partibus ad totum, ab universalibus ad particularia, a caussis ad effectus. Sic progredimur a terminis ad propositiones, a propositionibus ad argumentationem. Analytica est, cum regredimur a compositis ad simplicia, a toto ad partes, ab effectibus ad caussas, a particularibus ad universalia (3). Sic argumentatio resolvitur in propositiones, propositiones in terminos. De Methodo autem agemus primum universim; tum de methodo docendi; postea de methodo addiscendi; denique de methodo disputandi. De methodo autem universim quaeremus 1. an methodus analytica in scientiis adhiberi debeat; 2. an methodus mathematica adhibenda sit in celeris scientiis; 3. de regulis dicemus in methodo servandis.

ARTICULUS I.

Utrum in scientiis adhibenda sit methodus analytica, vel syntetica.

1244. Videtur in scieutiis analytica methodus adhibenda; nam

---

(1) Συνθεσις compositio est, a συνδιθεμι, compono; quare methodus synthetica dicitur compositiva.

(2) Ἀνάλυσις est resolutio, a verbo ἀναλύω resolvo. Vide S. Thom. 1. Poster. lect. 1.

(3) Notiones analysis, et synthesis Genuensis confundit, ac perturbat, cum in Arte Log. Crit. l. 5 c. 6. § 3. tum in Log. Ital. l. 4. c. l. §. 2. imo sibi ipsi contradicit. Nam in priore illo loco ait: *Syllogismus, qui a toto concludit partem, synthesis est: inductio, quae a partibus totum colligit, exemplum suppeditat analysis.* In posteriore autem scribit: „ Per la prima (analitica) disciogliendo l'idee generiche, ed „ estratte da molti singolari, e analizzandole, progrediamo sempre dal più universale „ al meno.... Ma se andate per l'opposto dal semplice, e particolare all'astratto, e ge- „ nerale, dirassi sintesi. „ *Priori dissolvendo ideas genericas, et abstractas a multis singularibus, easque resolvendo, progredimur semper ab universaliori ad minus.... Si opposito modo procedatis a simplici, et particulari ad abstractum, et generale; dicetur synthesis.* Dum solvimus ideas genericas, et abstractas a pluribus singularibus, et progredimur a magis universali ad minus universale, quaeso, concludimusne totum a parte, an partem a toto? Certe concludimus a toto partem; nam singulare habet rationem totius. Syllogismus autem qui *a toto concludit partem*, synthesis est, ut Genuensi placet. Ergo syllogismus progrediens a magis universali ad minus erit synthesis, Est autem analysis, ut ipse Genuensis statuit. Idem igitur syllogismus est synthesis, et analysis, hoc est; compositio, et resolutio. Praeterea cum synthesis sit compositio, peto, quae sit compositio, cum a toto concluditur pars? nam tunc potius totum resolvitur in partes nisi enim in partes resolveretur, fieri non posset ut a toto concluderetur pars. Quae etiam est analysis, cum a partibus colligitur totum? quando quidem partes componunt totum. igitur cum a partibus concluditur totum, compositio est, non vero analysis. Denique si cum a particularibus ad universalia progredimur, synthesis esset, jam synthesis non compositio, sed resolutio foret; progressus enim a particularibus ad universalia, non componendo, sed resolvendo fit.

scientiae per demonstrationem acquiruntur, ut supra dictum est (1): ostendimus autem (2) demonstrationem fieri per resolutionem in principia per se nota.

1245. II. Videtur e contra synthetica methodus adhibenda; quippe in scientiis, ut supra diximus (3), rectus ordo postulat, ut ab universalioribus incipiatur: synthesis autem est, cum ab universalioribus ad minus universalia procedimus (4).

Propositio. I. *In scientiis theoreticis, via acquisitionis, vel inventionis adhibenda est syntesis quoad veritates inferendas.* II. *Et analysis quoad principia.* III. *Via autem ferendi judicii, adhibenda est analysis.* IV. *In scientiis vero practicis necesse est synthesim adhibere.*

1246. Ita S. Thomas (5). Prob. 1. p. Ut scientiae theoreticae acquirantur, vel inveniantur quoad veritates inferendas, necesse est procedere a quibusdam simpliciter intellectis, quae sunt prima principia; omnis enim scientifica cognitio ex praexistente cognitione fit; cognitio autem praexistens, est cognitio principiorum, ut supra ostendimus (6). Haec vero principia praesupponuntur, ut ex eis determinatae conclusiones inferantur. Procedere autem ex principiis simplicibus praesuppositis ad inferendas determinatas conclusiones, methodi synteticae est (7); ita enim simplicia applicantur compositis. In scientiis igitur theoreticis acquirendis, vel inveniendis quoad veritates inferendas (8), adhibenda est methodus synthetica.

---

(1) §. 1135. (2) §. 1111. (3) §. 1. (4) § 1243.

(5) 1. p. q. 79. a. 1. „ Ratiocinatio humana, inquit, secundum viam acquisitionis, vel inventionis procedit a quibusdam simpliciter intellectis, quae sunt prima principia. Et rursus via judicii resolvendo redit ad prima principia, ad quae inventa examinat. „ Et 1. Ethic. lect. 3. „ Necessarium est, inquit, in qualibet scientia operativa, ut procedatur, modo composito. Econverso autem in scientia speculativa, necesse est, ut procedatur modo resolutorio, resolvendo composita in principia simplicia. „

(6) §. 1037.

(7) Hac methodo Mathematici utuntur, cum praemittunt definitiones, axiomata, postulata, ex quibus deinde demonstrationes conficiunt, applicando ad conclusiones determinatas.

(8) Apud juniores Philosophos receptissima sententia est, analysim ad inveniendum, synthesim ad docendum omnino requiri. Quod synthesis in scientiis teorethicis necessaria sit ad docendum, non repugnamus. Nam scientiae docentur, demonstrando conclusiones ex principiis: qua in re adhibetur synthesis. Sed quod analysis requiratur ad inveniendum, negamus si de conclusionibus scientiarum sermo sit. Nam in scientiis ut veritas pateat conclusionum, oportet principia praemittere; nisi enim principia praemittantur, numquam poterunt conclusiones demonstrari. Methodus autem, in qua principia praemittuntur, synthetica est, siquidem procedit ab universalioribus ad minus universalia. Inventio igitur veritatis in conclusionibus scientificis pendet a synthesi. Quare S. Thomas q. 11. de ver. a. 1. *Processus*, inquit, *rationis provenientis ad cognitionem*

1247. Prob. 2. p. Principia ex quibus scientiae procedunt ad demonstrandum, cognosci non possunt absque inductione, ut supra dictum est (1). Inductio autem procedit a particularibus ad universalia, quod fit resolvendo, hoc est, per analysim. Igitur in acquirendis, vel inveniendis scientiis theoreticis quoad earum principia, quae scilicet, neque in iisdem, neque in aliis scientiis demonstrantur, oportet analysim adhibere (2).

1248. Prob. 3. p. Certitudo judicii in scientiis theoreticis aliter haberi non potest, quam per resolutionem in principia (3); nam quae ex seipsis nota non sunt, et certa, non possunt fieri nota, et certa, nisi ex principiis notis, et certis. Scientiae autem theoreticae sunt de rebus, quae per se ipsas non sunt notae, et certae, sed fiunt notae, et certae per demonstrationem: demonstratio autem fit resolvendo in principia, ut supra diximus (4); quae quidem resolutio est ipsa analysis. Igitur in scientiis theoreticis adhiberi debet analysis, ut judicium certum feratur.

1249. Prob. 4. p. Principia scientiarum practicarum, et conclusiones ex principiis illatae, ordinantur ad opus, ut supra diximus (5). Opus autem, ad quod ordinantur, est aliquid singulare, v. g. principia, et conclusiones Medicinae ordinantur ad curationem infirmi, quod est aliquid singulare. Atqui ordinare universalia ad singularia pertinet ad synthesim. In scientiis ergo practicis adhibenda est methodus synthetica, tam in acquirendo et inveniendo, quam in judicando; in acquirendo quidem, et inveniendo, quia id commune habent cum scientis theoreticis: in judicando autem, quia in scientiis practicis ipsa resolutio in principia ordinatur ad opus.

1250. Ad primum dicimus, scientias acquiri non posse per demonstrationem, nisi praemittantur principia, ex quibus progressio fiat ad demonstrandum. Quod ergo praemittantur principia ex quibus demonstratio progreditur, pertinet ad syntesim; quod vero demonstratio fiat resolvendo in principia, pertinet ad analysim.

1251. Ad secundum jam ex dictis (6) patet responsio.

---

ignoti in inveniendo est, ut principia communia per se nota applicet ad determinatas materias; et inde procedat in aliquas particulares conclusiones, et ex his in alias. Quod totum synthesis est. Si autem loquamur de inventione principiorum, distinguendum est; nam si principia sint definitiones, et axiomata universalia, inveniuntur per inductionem, ideoque per analysim; cognoscuntur enim ex cognitione propriorum terminorum, ad quos proinde resolvi debent. Similiter si principia sint innixa experimentis ut in Philosophia naturali, inductione est opus, et per analysim inveniuntur. Si vero principia sint propositiones illatae, nullo modo differunt a conclusionibus scientificis, ad quas inveniendas non analysis, sed synthesis requiritur, ut dictum est.

(1) §. 420. et in not. 2. subjecta. (2) Vide not 2. pag. praec.

(3) Vide S. Thom. 1. p. q. 79. a. 1.

(4) §. 1111. (5) § 198. (6) § 1246.

ARTICULUS II.

Utrum in omnibus scientiis adhibenda sit methodus mathematica.

1252. Jam Aristotelis aetate nonnulli erant, qui *nisi mathematice loquentes non admittebant* (1). Hac nostra aetate, et seculo proxime elapso eamdem viam tenuere plurimi non modo Philosophi (2), sed et Jurisconsulti (3), et Theologi (4); eoque res devenit, ut nihil fere nunc sapiat eruditis, quod non mathematica methodo sit adornatum (5).

1253. Videtur autem ita sentiendum. I. quia methodus mathematica nihilum differt a synthetica, et analytica, siquidem Mathematicae scientiae definitiones primum ponunt, axiomata, et postulata, ex quibus deinde propositiones probant, resolvendo in ea principia jam constituta. Qualibet autem scientia ita procedit.

1254. II. Scientiae universae ad hoc tendere debent, ut intellectum perficiant. Methodus autem mathematica aptissima est ad

(1) 1. Metaph. c. 3. Quae verba commentans S. Thom. ib. lect. 5. „ Quidam, inquit, non recipiunt quod eis dicitur, nisi dicatur eis per modum mathematicum. „ Et hoc quidem evenit propter consuetudinem his, qui in mathematicis sunt nutriti, „ quia consuetudo est similis naturae. Potest etiam hoc quibusdam contingere propter „ indispositionem, illis scilicet, qui sunt fortis imaginationis, non habentes intellectum „ multum elevatum. „ Quandoquidem Methematicae ab imaginatione plurimum pendent; sunt enim de magnitudinibus, et numeris, quae imaginationis vim non excedunt.

(2) Vide Wolfium Elem. Math. T. 5. Comment. de studio mathem. c. 2. ubi methodum mathematicam ad omne scientiarum genus extendit; quod et exequutus est ubique suorum operum: quo autem fructu dicemus infra.

(3) Eineccius id tentavit in Jure Civili Romano.

(4) Idipsum conatus fuit Huetius in Demonstratione Evangelica. An vero sit adsecutus, modo non laboro. Certe ut Wolfius ipse animadvertit loc. cit §. 102. idem Huetius qui tam fidebat methodo mathematicae, ut per eam impios homines impugnantes mysteria revelata, Christianumque dogma, ex ratione convincere posse non dubitaret; demum in Quaest. Alnet. et in suo de imbecillitate intellectus humani Opere, si ejus est, viam Scepticismo aperuit.

(5) Imo hujus seculi viris, qui eruditionem ostentant, praesertim in rebus physicis, vix aliquid placet, quod non sit ad calculos algebraicos comparatum. Quod tamen Wolfius loc. cit. §. 100, seq. et in Cartesio, et in Nevvtono reprehendit. In Cartesio quidem, de quo scribit. „ Exemplo nobis est Cartesius... Cum enim Mersenni „ desiderio satisfacturus suum de existentia Dei argumentum ad formam demonstra„ tionis geometricae reducere vellet, quam parum ipsi leges methodi mathematicae, „ et genuina demonstrationis forma fuerint perspecta, abunde prodidit in Responsio„ nibus ad objectiones contra Meditationes suas metaphysicas. „ De Nevvtono haec habet. „ Doluit ipse vir summus Isaacus Nevvtonus, quod cum se studio mathematico „ totum daret, ad Cartesii Geometriam, aliosque Scriptores algebraicos progressus „ statim fuisset.... Quod si quis more a nobis praescripto demonstrationes syntheticas „ resolvere didicerit, et genuinam earum formam animo comprehenderit, is facile ani„ madvertet, quod eam non perviderit Nevvtonus, neque adeo distincte agnoverit, „ unde pendeat evidentia veritatis extra Mathesim. „ Hi sunt viri summi, qui perspectam non habent genuinam demonstrationis formam; neque agnoverunt, unde pendeat evidentia veritatis extra Mathesim.

intellectum perficiendum. Haec igitur methodus in ceteris scientiis est adhibenda.

Propositio. *Perfecta, et absoluta methodus mathematica in aliis scientiis adhiberi non potest.*

1255. Prob. Methodus mathematica perfecta, et absoluta in, eo posita est, ut initio statuantur 1. *definitiones* apertissimae et a nemine in dubium revocatae; 2. *axiomata*, idest, propositiones per se notae, quarum veritas statim cognoscitur, perceptis terminis; 3. *postulata*, idest quaedam propositiones facillimae, quas nemo negare audebit. Deinde oportet propositiones quae demonstrantur, ita apte esse conjunctas, ut earum veritas evidentissime pateat vel immediate ex illis constitutis principiis, vel ex aliis propositionibus, quae jam sunt ex principiis illis demonstratae, ituat nulla sit propositio (sive haec sit theorema, sive problema, sive lemma, sive scholion, sive Corollarium) quae non reducatur ad principia illa notissima, et in omnibus vera demonstratio habeatur. Atqui haec methodus in aliis scientiis adhiberi non potest, ut in Mathematicis adhibetur, ad constituendum, scilicet, unum veluti scientiae corpus ex propositionibus quae sint omnes certae, et evidenter demonstratae: dictum est enim supra (1), rationem omnino certam quae est in Mathematicis, in aliis scientiis non esse quaerendam (2). Igitur perfecta, et absoluta methodus Mathematica in aliis scientiis adhiberi non potest.

---

(1) §. 129. sqq.

(2) Quis poterit in Physica v. g. definitiones omnes apertissimas tradere, et propositiones universas ita apte disponere, ut singulae sint demonstratae? Idem dicendum de Logica, de Metaphysica, de Ethica. In ipsis enim etsi pleraeque sint propositiones revera demonstratae; multo tamen plures sunt propositiones probabiles; imo si opera nonnullorum recentium Philosophorum percurramus, plurimae sunt in iis rebus propositiones omnino falsae, quamquam illi methodum mathematicam adhibere se glorientur. Testem appello impium opus Benedicti Spinozae, in quo licet omnia videantur disposita methodo mathematica, nihil tamen est, quod non tendat ad Pantheismum constituendum ex principiis, et definitionibus vel omnino falsis, vel aequivocis, quibus praestitutis, ceterae quae concluduntur propositiones, tantum abest, ut demonstationes esse possint, quinimmo sunt aperta sophismata. Nihilominus impius ille ut fucum veritati faceret, methodum mathematicam ostentavit. Neque unus fuit, qui hosce laqueos incautis tenderet; multi sunt ipsum imitati, praesertim in rebus metaphysicis, ubi materies est obscurior, ideoque facilius est errores obtegere, et propagare. In hac autem methodo mathematica, quam ipsi jactant, id etiam habent praesidii, quia cum Mathematici nullas sibi objiciant difficultates (nullas enim objicere sibi possunt, ubi universa sunt certissima, et summae evidentiae) postquam definitiones, axiomata, et postulata, vel lemmata ad arbitrium confinxerunt, ac propositiones, et corollaria, et scholia falsissima inde eruerunt, rem omnem confecisse videri volunt, neque de ulla difficultate quae urgeri posset, vel minimum sunt solliciti. Si quis autem urgere velit, reponunt, se non scholastico, et contentioso, sed mathematico more agere. Ita pestem ac perniciem ubique importent.

1256. **Diximus** *perfecta*, *et absoluta:* nam si de coordinatione propositionum sermo sit, quae ita sint dispositae, ut priores posterioribus lumen adferant, et posteriores ex prioribus tamquam principiis inferantur; non negamus, methodum mathematicam in aliis scientiis adhiberi posse (1), ac revera S. Thomas eam adhibuit (2) potissimum in Summa Theologica, et in alia, quam contra Gentes perscripsit.

1257. Verum et in ea adhibenda magno opus est judicio: nam contendere in aliis scientiis extra Mathesim de omnibus agere, ut Mathematici faciunt, perridicula videtur res esse (3); si enim aliarum scientiarum materia certitudinem, et evidentiam Mathematicam universim non patitur, qua ratione tractari omnino Mathematice poterit? siquidem modus tractandae rei debet esse proportionalis rei de qua tractatur (4); ut enim ait Cicero (5), *propriis et suis argumentis, et admonitionibus tractanda quaeque res est.*

1258. Ad primum respondemus, in aliis scientiis definitiones omnes adeo exactas esse non posse, ut in Mathematicis; neque

---

(1) Vide Clem. Alex. Strom. 8. ubi scribit: *Geometrica resolutio, et compositio divisioni dialecticae, et definitioni similis. Et a divisione quidem recurrimus ad ea quae sunt simpliciora, et magis principalia etc.*

(2) Ipse Genuensis Log. Ital. l. 5. cap. 3. § 4. „ S. Tommaso, *inquit*, se ben si „ considera, ha scritta la sua somma Theologica con un metodo presso che Euclideo, „ per la sola sorprendente forza d'ingegno, e la lettura dell'opere di Aristotile, e de- „ gli Arabi, che avevano tutti scritto da Geometri. „ *S. Thomas, si recte consideretur, Theologicam suam summam scripsit methodo ferme Euclidea, unice ob eximiam ingenii vim, lectionemque operum Aristotelis, atque Arabum, qui omnes Geometrarum more scripserant.* Quae cum dicat, non erat, cur in Prolegom. Art. Log. Crit. §. 26. sq. in Arabum Dialecticum tantopere inveheret, omniumque Scholasticorum methodum irrideret.

(3) Christianus Wolfius universa quae scripsit, methodo mathematica complexus fuit. Daniel Concina *De Jure nat. et gent Diss. Proleg.* c. 6. judicium ferens de hac methodo, qua Wolfius jus naturae exponit, multa habet, quibus non modo inutilem, eam methodum, sed etiam perniciosam probat. Pauca hic describam non minus apposita, quam vera: „ Illa (Wolfiana methodus) lectores suos, ut totam, in gyrum „ perpetuum circumfigit. Ut probet propositionem trigesimam, modo te remittit ad „ decimam, modo ad quinquagesimam. Illuc pergis, et continuo aliam citationem of- „ fendis, quae te mittit ad Philosophiam moralem. Arripis iter, et illuc cum pervene- „ neris, quasi laetus de invento demonstrationis arcano, en tibi obviam alia citatio, quae „ te remittit ad Logicam, et haec quoque te in gyrum agit ad Psychologiam: et haec „ te circumagit ad Cosmologiam: hinc revocaris ad Theologiam naturalem... En in „ hoc vitioso, atque perridiculo citationum circuitu percurrendo occupatos lectores, „ temporisque jacturam gravissimam faciam. „

(4) S. Thomas 1. Ethic. lect. 3. „ Modus, *inquit*, manifestandi veritatem in qualibet scientia, debet esse conveniens ei quod subjicitur sicut materia in illa scientia: nam certitudo non potest inveniri, nec est requirenda similiter in omnibus „ sermonibus, quibus de aliqua re ratiocinamur. Sicut neque in his quae fiunt per ar- „ tem, est similis modus operandi in omnibus, sed unusquisque artifex operatur ex „ materia secundum modum ei convenientem, aliter quidem ex terra, aliter ex „ luto, aliter ex ferro. „

(5) L. 5. Tuscul.

probationes adeo efficaces, ut singulae ad demonstrationis vim pertingat, ed ad principia per se nota absque ambagibus resolvantur, ut dictum est (1).

1259. Ad secundum dicimus, methodum Mathematicam aptissimam quidem esse ad perficiendum intellectum in iis quae sunt abstracta a materia, nec tamen ipsum intellectum excedunt (2); in reliquis non item. Scientiae autem a Mathematicis diversae perficiunt intellectum eo modo quo is perfici potest cum corpore conjunctus; in hoc enim statu conjunctionis veritas in omnibus de quibus sunt scientiae, inveniri per certas, evidentesque demonstrationes minime potest.

ARTICULUS III.

Utrum certae sint regulae in methodo servandae.

1260. Videntur nullae certae regulae esse, I. nam methodus ipsa quaedam est regula. Si igitur aliae regulae essent, jam regula indigeret regula.

1261. II. Qui de methodo scripserunt data opera, veluti Cartesius (3), ita in varias regulas abierunt, ut in judicandi, ratio-

---

(1) Vide S. Thom. 2. Metaph. lect. 5. et quae diximus § 134. sq.

(2) Vide S. Thom. 2. Metaph. lect. 5.

(3) In Diss. de Methodo. Nam 1. statuit, *se non praecepta dare audere*, nec aliud *promittere quam historiae* methodi, quam ipse sequutus fuit, *vel si malis, fabulae narrationem*. Et sane fabularum loco habenda sunt quae de materiae elementis, et vorticibus postea docuit; aliaeque hypotheses in quibus Philosophiam suam praesertim naturalem exstruxit; 2. arbitrari se dicit, *nihil melius facere posse, quam si omnes opiniones quas fuerat amplexus, e mente deleret*, aedificiumque a fundamentis exstrueret, destructo illo quod erat aedificatum. Quod ut praestaret, a notissimis veritatibus in dubium revocandis incoepit, scilicet, an ipse existeret, an semper falleretur, an vigilaret, vel somno indulgeret, cum sibi vigilare videretur etc. De quibus nemo umquam prudens dubitavit, nec dubitare potest; 3. post statutas quasdam regulas ad Ethicam pertinentes quas modo examini subjicere non vacat, novam methodum aggressus est explicandi ea quae in novo Mondo a se conficto agerentur, *si*, scilicet, *Deus nunc alicubi in spatiis imaginariis sufficientem ad eum componendum materiae copiam crearet, varieque, et sine ordine diversas hujus materiae partes agitaret, ita ut ex ea aeque confusum Chaos, atque Poetae fingere valeant, componeret;* (Egregia sane methodus explicans res naturales more Poetarum) *deinde nihil aliud ageret, quam ordinarium suum cursum naturae commodare* (En commodato, ac veluti precarie naturae singulae operantur,) *ipsamque secundum leges a se constitutas agere sineret.* (Quid vero si natura quaepiam secundum *ordinarium cursum* non operetur, ut cum miracula fiunt? Quidve cum homo leges a Deo constitutas transgreditur?) Pergit Cartesius: *Quaenam essent naturae leges ostendi; nulloque alio assumpto principio quo rationes meas stabilirem, praeter infinitam Dei perfectionem* (quasi illam comprehenderit, atque inter infinitos possibiles modos quibus creaturae participes esse possunt divinae perfectionis, in eadem Dei perfectione cognoverit leges, quas Deus naturae imposuit) *illas omnes demonstrare studui, de quibus dubitatio aliqua oboriri posset* (Jam si haec vera essent, nulla amplius dubitatio suboriri posset de legibus quas Deus astris, quas elementis, quas brutis, quas

cinandique artem confusionem potius, quam ordinem induxerint. Quis igitur poterit accurate certas methodi regulas constituere?

Propositio. *Statuuntur regulae methodi cum synteticae, tum analyticae.*

1262. I. Regula. In methodo syntetica praemittendae sunt definitiones (1) tam rerum, quam terminarum; insuper praemittenda sunt principia: sive haec sint axiomata, seu propositiones per se notae, sive sint principia innixa experimentis; sive sint propositiones jam sufficienter probatae quae assumuntur loco principiorem. Nam methodus syntetica progreditur a simplicibus ad composita, ab universalibus ad particularia, a caussis ad effectus, ut supra diximus (2). Definitiones autem simplices sunt (3), et universales; principia etiam universalia sunt et caussae conclusionum, ut supra ostendimus (4). Non ideo tamen necesse est, statim ab initio universas definitiones, et prima principia ponere, quemadmodum Geometrae faciunt, sed sufficit, ut in qualibet quaestione ponantur, antequam resolutio fiat. Haec omnia unico verbo *praenotanda*, seu *praesupposita* Scolastici vocant.

1263. II. Reg. Rursus in methodo synthetica oportet prius considerare communia, et postea propria unicuique illius generis ita enim proceditur ab universalioribus ad minus universalia; atque, ut S. Thomas advertit (5), *nisi hoc fieret, idem diceretur frequenter.*

1264. III. Reg. Praeterea in methodo synthetica, incipiendum est a notioribus; ita enim ad veritatem apperitur via. Incipiendum est etiam a facilioribus, si fieri potest: nam faciliora

---

hominibus posuit; essent enim omnes a Cartesio demonstratae) *probareque eas tales esse, ut etiam si Deus plures mundos creasset, nullus tamen esse posset in quo non accurate observarentur.* Si autem nullus alius mundus creari potest, in quo non essent, si crearetur, nisi eaedem leges, quae sunt in mundo creato; Deus non posset alium mundum condere, quin caelos, planetas, cometas, stellas fixas conderet; quin particulae materiae ad centrum ferrentur etc haec enim omnia secundum illas leges a Cartesio disposita, et collocata sunt. Vide in quae absurda (ne cetera persequar) praeceps ruat Cartesii methodus! Et nihilominus Genuensis Art. Log. Crit. i. 5. c. 5. e 2. optat, ut *Philosophi tyrones Cartesii opera legant: in nullis enim aliis libris methodus analytica exactius servatur.*

(1) Vide quae diximus §. 1127. sqq. (2) §. 1243.

(3) Eulerus in Mechanicae Praefat. rationem reddens, cur a simplicioribus sit incipiendum, advertit, Newtoni opus de Principiis ab hoc ordine recedere, perturbatumque esse; additque, se propterea eum librum legeret, intellexisse; cum autem a legendo cessaret, vix pauca eorum quae legerat, memoria tenuisse Eadem animadversio fieri potest de pluribus juniorum Philosophorum libris.

(4) §. 1099. (5) 1. de ani. lect. 1.

nullo pene labore intelliguntur; sin minus, ab eo a cujus cognitione cognitio sequentium dependet (1): in scientiis enim potissima habenda est ratio connexionis propositionum, quae si abest, nulla esse legitima ratiocinatio, nullaque ratiocinationum connexio, et colligatio potest, ex quibus scientiarum veluti corpus efficitur (2).

1265. IV. Reg. in methodo analytica adhibenda divisio est, accurateque servandae sunt divisionis leges, ita enim expeditius accedimus ad id quod quaeritur (3). Divisione etiam mens juvatur: nam res distributae per partes facilius cognoscuntur, et tenacius menti adhaerent (4). Divisio autem non debet esse nimia, haec siquidem confusionem parit (5); sed quae sufficiat, ut rei de qua agitur, lux affulgeat: scilicet, dividenda res est in genera, et species, quae dicuntur partes *subjectivae*, sive etiam in partes *integrales*, *et potentiales*, *et accidentales* (6).

1266. V. Reg. In methodo analytica ita propositiones disponi

---

(1) Vide §. 123.

(2) Genuensis insuper praecipit Log. Ital. I. 5. c. 1. §. 9. ut curemus, dum ab una propositione ad aliam progredimur, servare eamdem primam perspienitatem, et evidentiam tam in aingulis propositionibus, quam in earum connexione. Id quidem in mathematicis fieri potest, in reliquis scientiis non item. Nam et ipse Genuensis ib. c. 3. § 5. docet in Scientiis Physicis, Mechanicis, Metaphysicis, Moralibus, vix in paucis rebus egredi nos posse e regno probabilitatis. Quare non video, cur in priore cit. loco Ciceronem reprehendat, quod in libris *de officiis* non ita feliciter se gesserit in hac servanda regula. Nam si officia hominum ad moralia pertinent, quid erit mirum; si Cicero aliquando a perspicuitate, et evidentia in illis libria recessit? Inter veteres, qui in usu ejusdem regulae excelluerunt, Genuensis *ib.* ponit Aristotelem, quia magnus Geometer fuit. Aristoteles ergo ex Genuensis sententia servavit in suis operibus perspicuitatem, et evidentiam: quod nec Aristoteles ipse contenderet: nam in Epist. ad Alexandrum M. quam ex Plutarcho, et Gellio refert Stanlejus in Aristotele c. 8. Acroamatica opera sua *edita esse, et non edita* scribit; *vix enim*, inquit, *quispiam qui nos audierit minus, ea intelliget.*

(3) ,, A divisione (inquit Clemens Alex. Strom. 8.) recurrimus ad ea quae sunt ,, simpliciora.... et sic semper dividendo accedimus ad id quod quaeritur, et non amplius suscipit divisionem. ,,

(4) Quae rationes sunt, cur S. Thomas ubique suorum operum dividat diligentissime.

(5) Seneca Epist. 89. ,, Philosophiam, *inquit*, in partes, non in frusta dividam. ,, Dividi enim illam, non concidi utile est. Nam comprehendere quemadmodum maxima, ita minima difficile est. ,, Hac in re peccavit Wolfius, qui usque ad minima dividit.

(6) Partes *subjectivae* dicuntur species, quia subjiciuntur generi; sic Justitia dividitur in commutativam, et distributivam. Partes *integrales* sunt quae integrant totum. Sic S. Thomas 2. 2. q. 49 varias distinguit partes integrales prudentiae. Partes *potentiales* dicuntur illae, quae non perfecte attingunt rationem eorum quorum sunt partes. Sic Religio est pars potentialis justitiae. Vide S. Thom. ib. q. 80. sq. Partes *accidentales* sunt ipsa accidentia quae afficiunt substantiam. Ita cum Apostolus, ait. 1. Cor. 15. v 40. *alia claritas solis, alia claritas luna, et alia claritas stellarum*, dividit accidentia. Clemens Alex. Strom. 8. ,, Ex divisionibus, *ait*, una quidem dividit id ,, quod dividitur in species: altera autem in partes, ut totum; alia vero in ea quae ac- ,, ciduntur. ,, Vide Inst. Log. § 97.

debent, ut posteriores inferantur ex prioribus, vel saltem ex iis, quae jam alibi sunt probatae; alioqui resolutio non esset innixa rationi, quae nulla est, cum praemissae non satis constant (1).

1267. Ad primum dicendum, methodum, non tam regulam esse, quam viam ordine progrediendi. Ut autem quis ordine incedat, regularum indiget.

1268. Ad secundum dicimus nonnullos juniores Philosophos, qui regulas methodi praescripsere, in iis, vel in earum usu fuisse deceptos. Exemplum suppeditat Cartesius, qui cum constituisset, in veritatis inquisitione incipiendum esse ab universali dubitatione, nihilque esse admittendum, cujus non haberemus claram, et distinctam ideam: tandem desiit in hypotheses fictitias, et fabulis simillimas.

QUAESTIO XXXIII.

De Methodo docendi.

1269. Post generales regulas methodi cum syntheticae, tum analyticae, progredimur ad methodum docendi, de qua duo quaeremus; 1, an methodus scholastica sit aptior ad docendum; 2. an utilius sit docere scriptis, quam voce.

ARTICULUS I.

Utrum methodus scholastica sit aptior ad docendum.

1270. Videtur negandum I. quia non solum eximii Philosophi (2), sed etiam Ecclesiae Patres usi sunt ad docendum methodo dialogorum (3). Haec igitur ad docendum est aptior.

1271. II. Viri etiam eximii, imprimisque Ecclesiae Patres, usi sunt saepissime methodo Epistolarum, quod familiaris sit, et facilior. Eademque methodus postremis hisce temporibus apud eruditos plerosque obtinuit, qui de gravissimis rebus per epistolas,

---

(1) Regulam quam Genuensis praescribit Log. Ital. lib. 5, c. 3. §. 3. ut scilicet propositiones ita sint connexae, ut secunda demonstretur per primam, tertia per secundam, quarta per tertiam etc. ne ipse quidem Euclides tenuit: nam propositionem 4. l. 1. demonstrat per sola axiomata. Similiter prop. 7. demonstrat per quintam etc

(2) Plato perpetuo utitur methodo dialogorum, qua et Socrates usus fuit, teste Cicerone 3. de fin. et Tullius ipse saepe utitur.

(3) Dialogorum formam adhibuit S. Hieronymus adversus Luciferianos, et Pelagianos, eamque putat utiliorem: nam Proëm. in Dial. adv. Pelag. ,, Hic liber, *inquit*, ,, quem nunc cudere nitimur, Socraticorum consuetudinem servabit, ut ex utraque ,, parte quid dici possit exponat, et magis perspicua veritas fiat, cum proposuerit ,, unusquisque quod senserit. ,, Eamdem methodum servavit S. Augustinus in lib. con. Acad. et in aliis plerisque.

quas nonnumquam fictis et suis, et Amicorum ad quos scribunt, nominibus in vulgus spargunt.

1272. III. Methodus scholastica ignota prorsus fuit antiquis et Philosophis, et Patribus usque ad decimumtertium circiter seculum. Quis autem dixerit, illorum neminem tenuisse aptam docendi methodum?

Propositio. *Methodus scholastica aptior est ad docendum.*

1273. Prob. Methodus scholastica in eo posita est, ut principio instituatur quaestio de re, de qua discipuli sunt docendi; statim vero adducantur praecipua argumenta adversariorum; deinde statuantur ea, quae ad rei de qua agitur, intelligentiam requiruntur; postea ex illis probetur propositio: denique respondeatur ad argumenta objecta. Hac methodo S. Thomas in Summa Theologica perpetuo utitur illiusque, habetur auctor (1). Atqui talis methodus est ad docendum aptissima: nam 1. nisi rei de qua agitur instituatur quaestio, non licebit ultra progredi (2). 2. Nisi proposita sint argumenta, quae contra sunt, ratio dubitandi de veritate quaestionis institutae, nulla patebit (3). 3. Nisi adferantur ea, quae propositioni probandae lucem addant, res quaesita intelligi minime poterit. 4. Nisi probetur propositio, frustra esset instituta quaestio. 5. Nisi ad argumenta respondeatur, non ratis erit occursum adversae sententiae (4). Ut autem quis recte doceatur,

---

(1) Cum de methodo scholastica loquimur, eamque probamus, non propterea inficiamur, fuisse quosdam scholasticos, qui de pluribus frivolis argumentis per vanas, et invalidas ratiunculas egerint, deque illis decertarint tamquam de rebus gravissimis, atque pertinaces lites habuerint. Haec autem non methodi scholasticae, sed paucorum scholasticorum vitia sunt. Quare immerito post Lutheranos, et Calvinianos plurimi haec aetate adversus Scholasticorum methodum insurgunt. Vide Canum l. 8. de locis c. 1.

(2) S. August. Tract. 29. in Joan. „ Qui non videt quaestionem, quae proponitur, „ quomodo intelliget quod exponitur? „ Et Proëm. Quaest. in Gen. „ Nonnulla pars „ inventionis est, nasse quid quaeras. „

(3) Vide quae scripsimus ex S. Thoma not. 4. pag. 79. Confer etiam Clementem Alex. Strom. 8. scribentem: „ Aperto per scrutationem eo quod est impedimento, ingeneratur contemplatio, quae est scientia. „

(4) Gravesandius introd. ad Philos. §. 666. hunc statuit Canonem: „ Si ubi pro„positio mihi evidenter demonstrata apparet, argumenta in contrarium, quae mihi „ etiam evidentia videntur, proponantur, in dubio mihi haerendum erit; error certe „ datur, sed determinare non possum ad quam partem. „ Verum si mens in dubio haeret, qua ratione propositio ipsi apparere potest evidenter demonstrata? nam propositioni evidenter demonstratae mens refragari nequit; mens enim convincitur evidentia. Fieri ergo non potest, ut mens in dubio haereat, si argumenta in contrarium videantur etiam evidentia, nam esset simul, et non esset convicta de veritate ejusdem propositionis. Igitur tantum abest, ut mens in eo casu nequeat determinare ad quam partem error detur; quinimmo evidenter cognoscat, argumenta objecta, vel falsa esse, quamlibet videantur evidentia; vel explicationis indigere, qua constet, illa argumenta propositioni evidenter demonstratae non adversari. Hinc sequitur, falsum esse canonem,

haec omnia apprime reqnirnntur, nt est perspicnum; qnis enim recte doceri potest, qui vel propositionem nesciat, de qua sit docendns: vel rationes dubitandi ignoret; vel sit nescius definitionum, et principiornm, ex quibus probanda propositio est; vel inscins sit rationum, quibus probatio nititur; vel demum respondere nesciat argumentis adversariorum? Methodus igitur scolastica aptissima est ad docendum (1).

1274. Ad primum respondemus, dialogorum formam re ipsa non multum differre a methodo scholastica, saltem quod ad modum pertinet proponendi, ac respondendi, (2).

1275. Ad secundum dicimns, in methodo Epistolari servari etiam posse methodum scholasticam, si non amussim, saltem quoad ea quae principaliora sunt (3).

---

quem §. 670. idem Gravesandius tradit, scilicet, *plenam non* posse *dari persuasionem, nisi omnes objectiones solvantur, si per objectiones intelligantur evidentia, argumenta, quibus contraria propositio probatur*: nam si propositio, contra quam argumenta illa fiunt, jam fuit evidenter demonstrata; jam menti de ejus veritate fuit plene persuasum, alioqui propositio non fuisset evidenter demonstrata; ut Gravesandius supponit. Quomodo igitur mens jam plene persuasa per evidentem demonstrationem, non plene erit persuasa, nisi omnes objectiones solvantur? Quod addit § 671. *posse negligi difficultates quae salva propositione subsistere possunt, aut quae, in hac obscuri aliquid dari evincunt*; indignum est viro philosopho, qui paratus esse debet ad objecta omnia diluenda, praesertim cum alios docet, et cum difficultatum enodatio lucem addere posse videtur. Sed plurimorum hac nostra aetate talis est conditio, nt cum ad objecta respondere nesciant, negligi jubeant.

(1) Experiendo compertum est, quam magno adolescentibus detrimento sint il magistri, qui neglecta scolastica methodo, illos instituunt disciplinis Philosophicis more Geometrarum: nam si ejusmodi adolescentibus, postquam pluribus annis scholas adiverunt, vel leviter contradicas, nihil omnino habent quod respondeant. Qua ex re illud etiam consequitur, quod cum exercitati numquam fuerint in arte cognoscendi sophismata statim velut arundines inclinantur in quamcumque partem; et si in libros incurrant, qui falsa doceant fucatis argumentis, in falsitatem runnt, praesertim si male morati sint, et falsa illa dogmata vitiosas passiones foveant. Utinam non haec potissima caussa esset iam late manantis impietatis! Equidem praeteritis seculis cum scholastica methodus colebatur, impii adversus Deum, et religionem revelatam, apud nos saltem, pauci erant.

(2) Dialogos ad dialecticam disputationem refert S. Augustinus lib. 1. con. Cresc. Donat. c. 16. „ Nec disputatio, *inquit*, potest esse sine dictione, quando utique verbis, et lingua ipsa constrictio sermonis exprimitur: sive illo utatur perpetuo, sive interrogando eum, cum quo agit, cogat respondere quod verum est, et ex hoc ad aliud verum quod quaerebatur, adducat, ubi maxime regnare dialectica dicitur „. Et S. Thomas 1. p. q. 84. a. 3. ad 3. „ Nihil refert, utrum ille qui docet, proponendo, vel interrogando procedat de principiis communibus ad conclusiones. Utrobique enim animus audientis certificatur de posterioribus per priora „.

(3) Multae sunt Epistolae dogmaticae Sanctorum Patrum, in quibus methodus pene scholastica adhibetur, nimirum, status quaestionis proponitur; principia certa ponuntur; rationes adjiciuntur, quibus sententia firmatur; objectis denique argumentis respondetur. Vide S. Basilium Epist. 38. al. 43. quae est de discrimine essentiae, et hypostasis; perspiciesque quam illa similis sit art. 3. q. 29. 1. p. Summae Theologicae S. Thomae.

1276. Ad tertium negamus, scolasticam methodum fuisse antiquis ignotam (1). Quid enim aliud scholastici faciunt, quam docere disputando ad Dialecticae leges? Id autem veteres universim fecere (2); quidam late, diffuseque, ac proinde eloquenter, quique propterea oratores dicti sunt; quidam presse, atque constricte, qui disputatores sunt appellati (3).

ARTICULUS II.

Utrum utilius sit docere scriptis, quam voce.

1277. Mabillonius de studiis Monasticis P. 2. c. 10. § 1. omnino ad rem esse putat, quod Magistri tyronibus scripta dictent, I. quia difficillimum est, Magistro plane arridere quidquid in opere Auctoris edito continetur.

1278. II. Quia Magister multo melius propria scripta conformare poterit ingenio discipulorum; et apud eos majorem sibi conciliabit auctoritatem, si scripta a se composita illis tradiderit.

1279. III. Scientiae vividius mentibus discipulorum imprimuntur scriptione: nec discipuli, cum scribunt, facere possunt, quin attendant: quod tamen vix erit sperandum, si audire dumtaxat debeant Magistrum explicantem.

1280. IV. Ea fuit fere omnium temporum praxis, ut scripta adolescentibus traderentur.

Propositio. *Mos docendi voce longe est utilior more dictandi scripta.*

1281. Prob. Mos dictandi scripta, haec inter alia creat incommoda, 1. magnam temporis jacturam parit cum in Magistris dictantibus, tum in discipulis describentibus dictata: quod quidem tempus impendi utilius potest 2. Cum non admodum facile sit prae-

---

(1) Scholastice dicere idem est, ac de re per controversiam logice disputare; idque non improprie: nam Cicero scholas pro controversiis usurpavit scribens l. 1. Tuscul. *Dierum quinque scholas (ut Graeci appellant) in totidem libros contuli.* Antiquissimus autem est usus logice disputandi per controversias. De nomine *Scholasticis* modo non quaerimus; scimus enim, aliquando eo nomine fuisse nuncupatos declamatores litium fictarum. Vide Tacitum l. de Orat. et Plinium l. 4. Epist. 3. et S. Hieron. in c. 2. Epist. ad Galat.

(2) Clemens Alex. Strom. 8. „ Magna, *inquit*, cura est gerenda, quibus suppositis quid concludat: an autem concludentem orationem, an syllogisticam quis velit „ appellare, non curare „.

(3) S. Augustinus l. 1. con. Cresc. Donat. c. 16. „ Verus disputator, *ait*, si late „ diffuseque faciat, eloquenter facit, alioque tunc censetur augeturque vocabulo, ut „ dictor potius, quam disputator vocetur. „ Si autem presse atque constricte, magis „ eum disputatorem, quam dictorem appellare consueverunt „.

ceptores invenire qui scientias accurata methodo tractare scribendo sciant, saepe evenit, ut semidocti praeceptores ea quae in diversis libris inveuerunt, in unum colligant, et quia multoties Auctores illorum librorum ex diversis, imo quandoque oppositis principiis procedunt, evenit, ut scripta illa nihil aliud sint, quam indigesta quaedam farrago doctrinarum, quarum una aliam destruit. 3. Si autem praeceptores scripta dictent ab aliis accurate elaborata, consequitur, utilius esse aliorum laboribus uti ad discipulos erudiendos. Denique cum adolescentes qui ad scientias addiscendas accedunt, earum sint imperiti, si ad scribendum dictata cogantur, res describent quas non intelligunt, et verba ac sententias depravabunt. Haec autem incommoda caventur, si Magister voce discipulos doceat. Utilius est igitur, explicando docere, quam Institutiones describendas dictare (1).

1282. Ad primum respondemus, facile posse Magistro arridere, quae alterius opere continentur, si Auctor sit ejusdem scholae, quam sibi sectandam Magister constituit. Quod si quae sint quae Magistro displiceant, is poterit discipulos monere.

1283. Ad secundum dicimus, Magistrum, si tanto polleat acumine ingenii, ut scripta sua ingenio discipulorum conformare sciat, multo magis ingenio valiturum, ut possit discipulis explicare, pro eorum captu, ea quae alterius opere compreheduntur. Nec quidpiam auctoritati Magistri apud discipulos detrahetur, modo ille inter explicandum, eruditionis, ac doctrinae suae specimen praebeat; et si quae sint addenda, non modo indicet, sed etiam declaret, brevibus tamen, ne mentes oneret discipulorum.

---

(1) Id unum difficultatem habet, quodnam, scilicet, seligi ad explicandum opus debeat. Quintilianus l. 2. Instit. c. 6. „ Ego, *inquit*, optimos quidem (libros), et „ statim, et semper, sed tamen eorum candidissimum quemque, et maxime exposi„ tum velim „. Seligendum est igitur opus Auctoris optimi, qui nihil scripserit, quod cum Fidei, et Ecclesiae Catholicae documentis pugnare vel minimum videatur; qui sit in rebus explicandis perspicuus; qui cum perspicuitate soliditatem rationum, et brevitatem coniungat. Quae quidem conditiones cum universae mirifice conveniant in Summa Theologica Angelici Praeceptoris, consultum optime fuit ab Eminentissimo, ac Reverendissimo Cardinali Joanne Thoma de Boxadors Magistro Generali Ordinis Praedicatorum, cum decrevit, ut missis quibuscumque aliis Institutionibus Theologicis, Textus ejusdem Summae in Scholis nostris explicaretur viva, ut inquiunt, voce. Vide quae diximus not. 6. pag. 110. sq. Quod si qui non probant, propterea quod multae sunt controversiae post S. Thomae obitum in Ecclesia exortae; multae etiam quaestiones sive historicae, sive criticae, quas Thomas vel nullo modo, vel tantum leviter teligit; ii profecto minime animadvertunt, oportere, ut tyrones, quemadmodum in reliquis facultatibus, ita in Theologicis, elementa primum addiscant, quibus veluti fundamenta jaciantur earumdem facultatum. In Thomae autem Summa Theologica nihil desideratur, quod ea Sacrae Doctrinae elementa cumulate pertineat: et si integrum doctrinae corpus consideretur, invenietur, nihil etiam pene deesse, quod ad postremas adversus Heterodoxos, impiosque homines controversias spectat, quorum sophismata longe animo perspexisse, atque detexisse Thomas videtur. Si quae vero sunt quaestiones, sive historicae, sive criticae, quas Thomas non attigit, eae non ad tyrones, sed ad provectos pertinent; deque iis moneri ab Lectoribus adolescentes possunt.

1284. Ad tertium dicimus, non scriptione, sed meditatione scientias comparari; nec quidquam prodesse attendere scriptioni, nisi ea quae scribuntur animo recolantur (1).

1285. Ad quartum negamus, praxim dictandi scripta omni fere tempore obtinuisse (2).

QUAESTIO XXXIV.

De Methodo addiscendi.

1286. Plura de addiscendi ratione quaeri solent (3). Nos au-

(1) Qui auditores suos scientiis utiliter informare cupit, has regulas teneat. 1. Rationem habeat illorum aetatis, et ingenii. Pythagorae hanc ingenii cognoscendi fuisse rationem scribit Gellius l. 1. c. 9. ,, A principio adolescentes, qui sese ad discen- ,, dum obtulerant, ἐφυσιογνωμόνει id verbum significat mores naturasque homi- ,, num conjectatione quadam, de oris, et vultus ingenio, deque totius corporis filo, ,, atque habitu sciscitari. Eum qui exploratus ab eo, idoneusque fuerat, recipi in ,, disciplinam statim jubebat ,,. Quintilianus l. 1. c. 4. *Ingenii*, inquit, *signum in parvis praecipuum memoria est (ejus duplex virtus percipere et fideliter retinere) proximum imitatio.* Angelicus autem in 2. d. 24. q. 2. a. 2. ad 5. hanc certam tradit regulam ingenii mensurandi: *Hebetudo, vel subtilitas ingenii differunt secundum velocitatem, et tarditatem addiscendi.* 2. Plano sermone praeceptor omnia explicet, atque perspicuis utatur exemplis. Vide quae diximus § 421. ex D. Thoma 3. Discipulos saepe interroget, utrum explicata intellexerint; sin minus denuo explicet, donec intelligant. 4. Eosdem benigne excipiat, ne scholas, ac studium aversentur; in desides autem ita animadvertat, ut intelligant, ipsum nonnisi propter eorum bonum commoveri. Denique curet, ut bene morati sint; nam *initium sapientiae timor Domini.*

(2) Socratem docuisse deambulando, testatur Xenophon; ejusque disputationes a discipulis litteris fuisse mandatas, nec a Socrate probatas, refert Laërtius. Vide Stanlej. in Socr. c. 4. Pythagoras etiam discipulos habebat, qui *audientes* vocabantur, donec probati essent. Stanl. in Pythagora c. 16. Utque alios omittamus, Plato, et Aristoteles voce, non scriptis discipulos erudiebant; quare Aristoteles dictus est Peripateticus, quia inter deambulandum docebat. Cum S. Thomas Summam Theologicam pro Sacrae Doctrinae Novitiis elucubrarit (Vide eius Prolog.) argumento est, tunc temporis vel non fuisse a praeceptoribus scripta dictata, vel hunc morem non fuisse Angelico probatum. Sub Carolo Magno in Scholis legebatur Logica S. Augustino adscripta, ut diximus not. 1. pag. 106. Quod item indicat morem ejus temporis docendi voce, non scriptis.

(3) Quaeritur 1. an expediat adire scientias sine magistro? Respondet S. Thomas 2. Ethic. lect. 1. non expedire: ,, Intellectualis virtus, *inquit*, secundum plurimum ,, et generatur, et augetur ex doctrina; cujus ratio est, quia virtus intellectualis or- ,, dinatur ad cognitionem, quae quidem acquiritur nobis magis ex doctrina, quam ex ,, inventione. Plures enim sunt, qui possunt cognoscere veritatem, ab aliis addiscen- ,, do, quam per se inveniendo. Plura etiam unusquisque inveniens, ab alio discet, ,, quam per seipsum inveniat. Sed quia in addiscendo non proceditur in infinitum, opor- ,, tet, quod multa cognoscant homines inveniendo ,,.

Quaeritur 2. utrum adolescentes utilius in scholis, quam domi erudiantur? Qui privatam domi eruditionem anteponunt, duas praesertim rationes sequi videntur; unam quod moribus adolescentum magis consulatur, si avocentur a turba hominum ejus aetatis, quae ad vitia est prona; alteram quod praeceptor diligentius poterit unum, quam plures instruere. Quintilianus autem l. 1. c. 3. putat, longe esse utilius pueros scholas adire; tum quod *domi ea sola discere possunt, quae sibi praecipien-*

tem qui de congruo addiscendae Philosophiae ordine jam ante (1) tractavimus, id unum quaeremus, qua scilicet ratione debeat quis studiis vacare, ut possit in iis progressus facere.

ARTICULUS UNICUS

Utrum ad proficiendum in studiis servanda sit methodus.

1287. Videtur negandum, 1. quippe ad proficiendum in studiis requiritur facilitas memoriae, et judicii acumen, quibus qui sunt praediti, possunt in scientiis progressus facere; qui sunt destituti, vix quidquam proficient.

1288. II. Quintilianus (2) in ea sententia est, oportere pueros eodem tempore discere non modo Grammaticam, sed et Musicam, et Aritmeticam, et Geometriam, et reliquas artes, quibus efficiatur orbis illae doctrinae, quem Graeci ἐγκυκλοπαιδείαν vocant. Censet ergo, nullam in studiis certam servandam esse methodum.

Propositio. *Ut quis in studiis progressus faciat, ita debet ordine discere, ut praecedant quae lumen sequentibus praebant.*

1289. Prob. Ubi ordo desideratur, existit confusio (3); nam confusio ordine tollitur. Sed ubi confusio existit, progressus in studiis esse non potest, quandoquidem ad mentis nostrae brevitatem confusio additur. Ordo autem in studiis esse non potest, nisi ea quae praecedunt, lumen sequentibus praebeant (4), etenim ano-

---

tur, *in schola, etiam quae aliis;* tum quod *firmiores in litteris profectus alit aemulatio,* Si quae autem eat corrumpendi mores occasio eam, praeceptor potest avertere. *Da mentem* ait Quintilianus loc. cit. *ad pejora facilem, da negligentiam formandi, custodiendique in aetate prima pudoris, non minorem flagitiis occasionem secreta praebuerint. Nam et esse potest turpis domesticus ille praeceptor, nec tutior inter servos malos, quam ingenuos parum modestos conversatio est.* Majorem vero diligentiam, quam domi adhibere praeceptor potest, compensabit aemulatio maiori cum utilitate.

Quaeritur 3. an veteres Scriptores potius quam juniores legendi sint? Respondemus autem, nullius Scriptoris aspernandam esse lectionem, modo vetita non sit. Nam sicut veterum opera solent esse praestantiora ob doctrinae soliditatem; ita opera recentiorum praestare solent eruditionis copia; progressu enim temporis scientiae incrementum accipiunt, ut diximus n. 1. p. 85. Curae autem praeceptoris erit, ut eos libros adolescentes legant, qui sunt magis ad eorum captum accommodati.

(1) § 116. sqq. (2) L. 1. c. 16. sqq. (3) Vide Nazianz. Or. 26.

(4) Quare qui legit, ad ea quae sequuntur transire non debet, nisi intellexerit antecedentia, quia si non intellexerit, repetere debet, donec intelligat. S. Augustinus l. 11. de Trin. c. 8. „ Legentibus evenit, et mihi saepissime, ut perlecta pagina, vel „ epistola, nesciam quid legerim, et repetam „.

tioribus incipiendo aperitur via ad veritatem, ut supra dictum est (1). Ut quis igitur in studiis progressus faciat, ita debet ordine discere, ut quae praecedunt, lumen sequentibus praebeant (2).

1290. Ad primum respondemus, ad proficiendum in studiis requiri sane memoriae facilitatem, et ingenii acumen, sed haec minime sufficere, nisi methodus accedat.

1291. Ad secundum dicimus, posse pueros diversa discere eodem tempore, si ea admodum colligata sint inter sese; si autem disciplinae colligatae non sint, negamus, id expedire. Addimus, longe esse melius, ne adolescentum animus diversis disciplinis uno tempore fatigetur; nam inde confusio exibit, quandoquidem *pluribus intentus minor est ad singula sensus.*

QUAESTIO XXXV.

De Methodo disputandi.

1292. Disputationem definit S. Thomas (3): *Est actus sylo-*

---

(1) § 1264.

(2) Ut aliquam hac in re praxim indigitemus methodi speciem, et formam adumbrabimus singulorum captui, et aetati respondentes, quod ad rectam nostrorum dumtaxat institutionem pertinet. Itaque cum nemo in Fratrum nostrorum coetum admitti debeat, qui non sit satis latine peritus, curandum erit, ut Novitii primo tyrocinii anno instruantur in iis quae ad statum religiosae perfectionis spectant, librosque legant, quibus imbui virtutum ideis possint; quia tamen *in studiis linguarum* occupari permittuntur in nostris Constitutionibus Dist. 1. c. 14. Tex. 3. litt. B. poterunt exerceri in libris linguae latinae purioris, cujusmodi est Catechismus Romanus. Exerceri etiam poterunt in studiis linguarum Hebraicae, et Graecae, ut earum notitiis instructi, ad scientias sublimiores comparentur. Utque magis in studio perfectionis firmentur, percurrent etiam Sacrae Scripturae libros. Philosophiae operam navaturi, primum Logicam, deinde Arithmeticae, et Geometriae cum planae, tum solidae elementa discent. Postea Physicam audient; deinde Ethicam, et Metaphysicam; is enim rectus est addiscendae Philosophiae ordo, ut supra ostendimus § 116. sqq. Ad Theologiam progredientur, et Summam Theologicam S. Thomae ita versabunt, ut singula, si fieri possit, ejus verba memoriter teneant. Hoc studio diligenter exacto, qui sunt mediocri eruditione contenti, et ad Sacras Conciones, vel ad Fidelium Confessiones unice cupiunt sese devovere, sedulam operam dabunt lectioni Sacrarum Scripturarum, Homiliis SS. Patrum, praesertim Chrysostomi, Bibliothecam Concionatoriam consulent P. Combefisii, et purioris doctrinae Moralis libros, et Canonum Tractatores adibunt. Qui autem majori pollentes ingenio, ad ampliorem eruditionem adspirant pro Ecclesiae utilitate, hanc sequi poterunt methodum: Sacram Scripturam diligentius investigabunt, ejusque Commentatores consulent; Patrum libros revolvent, Concilia, et Summorum Pontificum Decreta percurrent; Historiam Ecclesiasticam discent; melioresque Controversiarum Auctores consulent. Is aptior videtur esse studiorum cum majorum, tum minorum ordo. Conferri potest Mabillonius l. 2. de Stud. Monast. c. 18. sqq. Ut autem qui multa legunt, eorum recordari opportune possint, duo curabant, 1. ut notabiliora quae legerint, scribant. S. Augustinus l. 4. de ani. et ejus orig. c. 7. „ Saepe, *inquit*, nos „ praesumimus aliquid memoria retenturos, et cum id putamus, non scribimus; nec „ nobis postea, cum volumus, venit in mentem, nosque poenitet credidisse venturum, „ vel litteris non illigasse, ne fugeret. „ 2. Origenem imitari possunt, qui, ut refert S. Hieronymus Epist. 15. cum libros legeret, asteriscis, et obelis utebatur.

(3) Opusc. 39. c. 1.

gisticus unius ad alterum ad aliquod propositum ostendendum. Dicitur *actus syllogisticus*, quia ut dictum est (1) sub syllogismo comprehenduntur omnes aliae species argumentationis (2). Dicitur *unius ad alterum*, quia disputatio vertitur inter opponentem, et respondentem (3). Quod additur, *ad propositum ostendendum*, indicat disputationis effectum (4). De ipsa quaeremus 1. utilitatem; 2. fontes communes argumentorium; 3. regulas ut recte fiat.

ARTICULUS I.

Utrum utile sit disputationes instituere.

1293. Videtur non modo inutile, sed noxium esse; nam I. disputationibus lites foventur, et caritas Christiana sanciatur. Apostolus autem praecipit (5): *servum Domini non oportet litigare.*

1294. II. Res de quibus disputatur, vel sunt certa, et perspicuae, vel incertae, et dubiae. Si certae disputationibus potius obscurantur: si dubiae, nihil praestat disputare, nam de veritate numquam constabit.

1295. III. Cum disputatur, vel omnibus oppugnantibus est respondendum, vel non omnibus. Si omnibus, nullos erit disputandi finis. Si non omnibus, qui primus disputationem fuit aggressus, videbitur cecidisse caussa; quae si pro Religione sit, silentium in Religionem ipsam vertetur. Utilius ergo erit, nullo modo disputare.

Propositio. *Utiliter disputationes instituntur, modo non sint sophisticae.*

1296. Quatuor disputationum species distinguit S. Thomas (6), doctrinalem, dialecticam, tentativam, et sophisticam. *Doctrinalis*, inquit, *sive demonstrativa est quae ad scientiam ordinatur, procedens ex primis, et veris, et per se notis, et propriis principiis illius scientiae, de qua fit disputatio... Dialectica vero disputatio est ex probobilibus procedens, et ad opinionem, vel propositum tedens... Tentativa autem disputatio est, quae ordinatur ad experimentum sumendum de aliquo per ea, quae videntur respondenti. Sophistica autem est tendens ad gloriam, ut sapiens*

(1) Inst. Log. § 107. sqq.
(2) S. Thom loc. cit. (3) Ibid. (4) Ibid.
(5) 2 Tim. 2. v. 24
(6) Opusc. 39. c. 2.

esse videatur. Atqui disputatio quae ordinatur ad scientiam, utilis est; ita enim scientiae comparantur, et si quae sunt adversariorum objecta, diluuntur, detecta falsitate. Disputatio quoque dialectica utilis est: nam licet in probabilibus veritas omnino certa deprehendi non possit dispntando, nihilominus accedi potest ad id quod est vero similius. Utilis praeterea est disputatio tentativa; ipsa siquidem exercentur adolescentes, ut captiosas impiorum hominum argumentationes agnoscant, ac devitent. Restat igitur, ut una tantum sophistica disputatio inutilis sit, et noxia (1).

1297. Ad primum respondemus, non omnes lites noxias esse, et Christianae caritati adversari: nam quae, ut S. Augustinus ait (2), non contentione, et animositate, sed caussa veritatis, et unitatis suscipiuntur, nullo modo noxiae sunt dicendae (3). Apostolus autem loquitur de disputationibus, quae ad veritatem non ducunt (4), sed ab ipsa avertunt.

1298. Ad secundum dicimus, de iis quae sunt per se nota, ut sunt prima principia, non esse disputandum (5): nam veritas primorum principiorum statim comperta est ex sola perceptione terminorum, ut supra diximus (6). De iis autem quae certa, et perspicua fiunt per demonstrationem, disputari et potest, et debet, si qui illa oppugnant (7): nam quomodo objecta, quae contra fiunt diluemus, nisi instituatur disputatio? De probabilibus necessariae disputationes sunt, ut si fieri possit, ad veritatem certam, vel saltem ad id quod est verisimilius, accedamus.

---

(1) S. August. l. 1. de Gen. con Manich. c. 1. et ipsas haereses utiles esse ait, quia praebent Catholicis Doctoribus disputandi occasionem, et diligentius inquirendi veritatem. Ideo, inquit, *divina providentia multos diversi erroris haereticos esse permittit, ut cum insultant nobis, et interrogant nos ea quae nescimus, vel sic excutiamus pigritiam, et divinas Scripturas nosse cupiamus. Propterea et Apostolus dicit, oportet haereses esse, ut probati manifesti fiant inter vos.*

(2) L. 4. con. Cresc. Donat. c. 3.

(3) Vide S. Thom. 2. 2. q. 38. a. 1 ad 3.

(4) S. Thomas in cit. c. 2. Epist. 2. ad Tim. lect. 3 *Quaestiones*, inquit, *intantum sunt amandae, inquantum ducunt ad veritatem, per hoc quod oportet, quod omnes unum dicant. Quaestiones autem stultae non ducunt ad veritatem, sed ad litem, qua est vitanda; et ideo dicit*, Servum autem Domini, *idest eum qui se dat servitio Domini*, non oportet litigare. Confer S. August. l. 1. con. Cresc. Donat. c. 3.

(5) Quare inepte Cartesius l. p. Princ. § 5. statuit dubitandum esse *etiam de iis principiis, quae hactenus putavimus esse per se nota;* ipsumque immerito laudat Genuensis Log. Ital. l. 5. c 2. § 7 quod philosophari coeperit a revocando ad examen principium illud, *egone sum, aut non sum?* Vide S. Augustinum l. 3. con Acad. c. 13.

(6) § 1047.

(7) Non disputamus de mathematicis demonstrationibus, eo quod illae adeo certae, et perspicuae sunt, ut a nemine in dubium revocentur, disputamus autem adversus atheos de Dei existentia; adversus materialistas de animae nostrae immaterialitate; quia licet hae veritates certissimae sint, et evidentissime demonstrentur; nihilominus ab illis oppugnantur; adeoque oportet, eorum objectis occurrere.

1299. Ad tertium dicendum, omnibus quidem impugnantibus veritatem esse respondendum, dummodo non sint de illorum numero, qui eadem semper repetunt, mutatis verbis, ne videantur nihil habere quod respondeant (1). Contemnendi tamen ii sunt, qui cum rationibus non possint, contumeliis respondent (2).

ARTICULUS II.

Utrum utiles sint fontes communes, sive loci, ex quibus argumenta ad disputandum accipiuntur.

1300. Cicero (3) definit *locum esse argumenti sedem: argumentum autem rationem, quae rei dubiae faciat fidem.* Praecipui loci sunt, a definitione (4), ab enumeratione partium (5), a notatione nominis (6), a conjugatis (7), a genere (8), a forma (9),

---

(1) S. Augustini documentum hac in re accipe l. 2. de Civ. c. 1. „ Quis disceptandi finis erit, et loquendi modus, si respondendum esse respondentibus semper existimemus? Nam qui vel non possunt intelligere, quod dicitur, vel tam duri sunt adversitate mentis, ut etiamsi intellexerint, non obediant, respondent, ut scriptum est, et loquuntur iniquitatem, atque infatigabiliter vani sunt. Quorum dicta contraria si totiens velimus refellere, quotiens obnixa fronte statuerint non curare quid dicant, dum quocumque modo nostris disputationibus contradicant, quam sit infinitum, et aerumnosum, et infructuosum vides.

(2) Imo contumeliae ab inimicis Fidei prolatae, habendae sunt pro laudibus. *Quando* (ajebat S. Augustinus l. 3. oper. imperf. con. Jul. n. 8.) *pro defensione catholicae Fidei ab haereticis contumelias audio, pro laudibus habeo.* (3) Top. 1.

(4) A definitione argumentatur Cicero Paradoxo 5. cum ait: *Si servitus est (sicut est) obedientia fracti animi, et abjecti, et arbitrio carentis suo, quis neget omnes leves, omnes cupidos, omnes denique improbos esse servos?* Confer ea quae scripsimus de Definitione in inst. Log.

(5) Exemplum ponit Cicero in Topic. *Si neque censu, neque vindicta, neque testamento liber factus est, non est liber. At non est ulla earum rerum liber factus. Non est igitur liber.* Vide quae de divisione diximus in Instit.

(6) Idest, a nominis interpretatione *Interpetrare vocabulum Monachi* (ajebat S. Hieronymus in Epist. ad Heliodorum) *hoc est nomen tuum. Quid facis in turba, qui solus es?* Et Cicero in octava Philippica: „ Quid est, *inquit*, tumultus, nisi perturbatio tanta, ut major timor oriatur, quasi timor multus? „

(7) Conjugata dicuntur, quae ab uno verbo orta, varie commutantur, ut sapientia, sapiens, sapere, sapienter: Cicero in Top. *Si compascuus ager est, jus est compascere.* Et pro Flacco: *Desine putare auctoritatem esse in eo testimonio, cujus auctor inventus est nemo.*

(8) „ Cum a genere ducitur argumentum (inquit Cicero in Top.) non erit necesse id usque a capite arcessere, saepe etiam citra licet, dummodo supra sit quod sumitur, quam id ad quod sumitur... Commode etiam tractatur haec argumentatio, quae ex genere sumitur, cum ex toto persequare partes, hoc modo: Si dolus malus est, cum aliud agitur, aliud simulatur: enumerare licet quibus id modis fiat; deinde in eorum aliquem id quod arguas, dolo malo factum includere: quod genus argumenti in primis firmum videri solet „

(9) Quam Cicero in Top. formam nos speciem dicimus. A specie ad genus affirmatio ducitur in omnibus quaestionibus, v. g. est homo, igitur est animal, non autem econtra. Ad refutandum vero genus universum, una species negata sufficit; ut commiseratio non perturbat rationem, non omnis igitur animi motus rationem perturbat.

a similitudine (1), a differentia (2), a contrario (3), ab adjuctis (4), ab antecedentibus, a consequentibus, a repugnantibus, (5), a caussis (6), ab effectis (7), a comparatione majorum, aut parium, aut minorum (8), et ab auctoritate (9). Vide Ciceronem in *Topicis*, et Quintilianum (10).

1301. Auctor Operis *de Arte cogitandi* (11) arbitratur, hujusmodi locorum tractationem esse inutilem, I. quidem quia nemo, cum de re aliqua est disputandum cogitat de hisce locis.

1302. II. Natura ipsa, reique tractandae diligens perpensio, et variarum veritatum praecognitio satis nos ducunt ad eas probationes, quas denique ars refert ad quaedam genera locorum.

1303. III. Inutilitas doctrinae locorum certissimum argumentum est exiguus illius per tot secula usus: qui si frequentior fuis-

---

(1) Similia sunt quaecumque affectione quadam inter sese conferuntur; quorum tres sunt formae, Inductio, Collatio, et Exemplum. De Inductione, et exemplo vide quae diximus in Inst. Log. § 115 sq. Collatio autem est, cum in simili ratione una res uni, par pari confertur, ut sicut se habent duo ad quatuor, ita quatuor ad octo.

(2) Hoc est, a dissimilitudine. Ita Christus Luc. 22. v. 25. sq. *Reges gentium dominantur eorum... Vos autem non sic: sed qui major est in vobis, fiat sicut minor.* Quibus verbis innuit, Apostolos, eorumque Successores non eo modo quo Reges ethnici fastu dominabantur, debere populis praeesse, sed potestatem cum humilitate tenere.

(3) A contrario argumentatur Cicero 8. Orat. Philip. „ Cum inter bellum, et pa- „ cem medium nihil sit, necesse est, tumultum si belli non sit, pacis esse, quo quid absurdius existimari potest „? Vide quae de oppositis diximus § 665. sqq.

(4) Quintilianus adjuncta vocat circumstantias rerum, et personarum. Cicero *in partitionibus Oratoriis* adjuncta refert ad personas, loca, tempora, facta, eventus, et rerum ipsarum, negotiorumque naturas. Est is locus magna ex parte oratorius, et conjecturis potissimum nititur.

(5) Antecedentia dicuntur quaecumque rem necessario praecedunt, ut *recte accepit, ergo jure retinet*. Consequentia dicuntur quae necessario consequuntur, ut *non retinet jure, ergo nec recte accepit*. Repugnantia sunt illa, quae sese mutuo evertunt, ut Cicero in Orat. *Cur autem discere turpe est, quod scire honestum?* Huc referuntur Oratorum contentiones, quas Graeci ἀντιτιθέσεις vocant, *ut servare potui, perdere an possim rogas?* A consequentibus inferebat S. Augustinus Ep. 40. al. 9. c. 4. Petrum non recte coegisse gentes ad judaizandum, quia reprehensus fuit a Paulo

(6) Sive *materiali*. Ita argumentatur S. Augustinus l. 20. con. Faust. c. 11. „ Si „ (Christus) corpus non habuit, non est crucifixus: si autem habuit, quaere unde „ habuerit cum omnia corpora ex tenebrarum gente esse dicatis „. Sive *formali*. Vide eumdem August. l. 1. Gen. con Manich. 17. ubi eorum calumniam depellit, quod Catholici Deum corporeum facerent. Sive *efficiente*. Adeatur S. Aug. l. de nat. et grat. c. 7. sqq. ubi de transfusione peccati originalis, deque justificatione agit. Sive *finali*, ut 1. Cor. 3. v. 23. *Omnia vestra sunt: vos autem Christi: Christus autem Dei.*

(7) Apostolus Rom. 1. gentiles Philosophos arguit, qui cum ex creatione mundi, et operibus Deum cognovissent, non tamen ut Deum honoraverunt.

(8) Veluti cum dicitur 1. Joan. 4. v. 20. *Qui non diligit fratrem suum, quem videt, Deum quem non videt, quomodo potest diligere?* Et Rom. 8. v. 32. *Qui proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit?*

(9) Vide quae diximus § 932. sqq. et 970. sqq.

(10) Lib. 5. c. 10. (11) Par. 3. c. 17.

set, non inde quidpiam utilitatis manasset; cum enim ea loca communia sint, mentem foecundiorem non reddunt ad eruendum proprias, et naturales, sed tantummodo ad abundantiam sermonum, qui mentem solidam non faciunt.

Propositio. *Valde utilis est locorum usus.*

1304. Prob. Philosophi est, rerum de quibus disputationes instituuntur, rationem invenire. Atqui tunc facilius rationes inveniuntur, cum certos quaerendi locus noverimus, quibus res ipsae continentur: quare hi ad disserendum promptius accedunt, qui locorum doctrinam compertam habent. Ut igitur noverimus res, de quibus disputamus, noscere debemus locos unde argumenta desumuntur. Est igitur valde utilis, ac plane etiam necessarius locorum usus (1).

1305. Ad primum respondemus, argumentum illud, si quid valeret, probare etiam inutilitatem Grammaticae, Rhetoricae, Poeticae, Dialecticae universae, imo omnium ferme Artium. Quis enim latine, aut oratorie loquens, quis carmina canens, quis propositiones, et syllogismos conficiens etc. actu reflexo considerat earum disciplinarum regulas? quas tamen nisi didicisset, sibique familiares usu reddidisset, recte agere numquam posset; idipsum dicimus de usu locorum.

1306. Ad secundum respondemus arte juvari naturam: quodque nonnisi magna difficultate per naturam facere licet, id per artem fit promptius, atque facilius.

1307. Ad tertium negamus, exiguum fuisse praeteritis seculis locorum usum; nam si libri consulantur non modo Philosophorum, sed et Oratorum, et Caussidicorum, perpetuus locorum usus in illis deprehendetur. Etsi vero ii loci communes sint, peculiares evadunt, cum rei de qua agitur, applicantur; adeoque non ad unam sermonum abundantiam conferunt, sed mentem etiam et foecundam, et solidam reddunt.

ARTICULUS III.

Utrum certae sint disputandi leges.

1308. Videtur negandum I. quia de instituenda moderandaque disputatione non melius quam usu, et experientia praecipitur.

---

(1) Hoc nomine Cicero *in Topicis* Dialecticam Aristotelis Stoicae praefert: „ Cum „ omnis, *inquit*, ratio diligens disserendi duas habeat partes, unam inveniendi, alte„ ram indicandi. utrinsque princeps, ut mihi quidem videtur, Aristoteles fuit. Stoici „ autem in altera elaboraverunt; judicandi enim vias diligenter persequuti sunt; in-

1309. II. Ad recte disputandum sufficit nosse leges argumentationis, nam disputatio, ut supra diximus (1), est actus syllogisticus.

Propositio. *Statuuntur leges in disputatione servandae.*

1310. Cum disputatio sit actus syllogisticus unius ad alterum, ut dictum est (2), personae in ipsa considerantur duae, una oppugnantis, altera respondentis. Hae partim communibus, partim propriis legibus in disputatione regi debent.

1311. Communes leges sunt, 1. ut rem propositam, et statum quaestionis utraque pars accurate intelligat, ac tollatur homonymia, nec vocum, rerumque ambiguitate disputatio obscuretur, proque veritatis inquisitione futilis, ac vana altercatio producatur. 2. Utrique sollicitudo erit conveniendi in principiis; nam si in principiis dissentiant, perperam disputabunt. 3. Utraque sedato, et perspicuo sermone utetur, ab omni perturbatione liber; multoque magis ab injuriosis, et inurbanis verbis abstinebit.

1312. Jam vero proprias opponentis leges considerantes, is I. non a propositionibus quibusdam vagis initium ducet, sed ab illis, quae rem proxime spectant ne inutiliter tempus teratur. 2. Cavebit a syllogismis implicatis, et ab usu Dilemmatum, quarum utraque pars potest ab adversario negari: syllogismos autem absolvet brevibus, et frequentius adhibebit enthymemata, ut disputatio gratior evadat. 3. Abstinebit ab argumentis, quae plus probant, quem ipse contendat; nec impugnet id quod respondens non negat: neque adsumat tamquam dictum, quod ille non dixit (3): nec concludat id, quod quamquam concedatur, respondentem non ferit (4). 4. in argumentationis prosequutione, eumdem medium terminum conservabit, hoc est, primum illum medium, sive argumentum quod ab initio adsumit, in argmentationis progressu retinebit. 5. Argumentatione indirecta uti poterit non quidem ad ostendendam falsitatem propositionis quam respondens defendit sed ut ostendat, respondentem sibimet contradicere (5). 6. denique abstinebit ab argumentis ab invidia, cujusmodi tamen illa non sunt, quibus fraudes, et errores haereticorum et impiorum hominum deteguntur (6).

„ venicndi vero artem, quae topice dicitur, quae ad usum potior erat, et ordine naturae certe prior, totam reliquerunt. Nos autem quoniam in utraque summa utilitas est etc. „.

(1) § 1292. (2) Ib.

(3) Id. S. Augustinus reprehendit in Juliano l. 3 con. eund. c. 7.

(4) Vide eund S. August ib.

(5) Wolf. Log. § 1029.

(6) Immerito Clericus reprehendit S. Hieronymum, quod Vigilantio invidiam creavit: nam Hieronymus haeretici hominis errores refellit.

1313. Respondentis autem partes erunt, 1. ut argumenti vi bene perspecta, respondeat, vel negando, vel concedendo, vel distinguendo proporsitiones; aliquando illas poterit permittere, si videlicet vel de earum veritate, aut falsitate non constat; vel ex iis nihil ab opponente concludi potest, etiamsi concedantur. 2. ad respondentem non pertinet probare quod negat; debet tamen responsiones dare solidis rationibus innixas; 3. non sufficit pro argumenti solutione absurdum adferre quod sequeretur: nam ut vulgo dicitur, *adducere inconveniens, non est solvere argumentum.* 4. Nec sufficit proferre rationes, quibus nititur propositio impugnata, si rationes illae vim argumenti non infirmant. 5. Nec etiam sufficit difficultati objectae aliam difficultatem objicere; aut ab una quaestione ad aliam transire; aut respondere quibusdam propositionibus generalibus, veluti si respondens diceret *non omnia possumus intelligere, multa sunt nobis occulta* etc. 6. Tandem is qui propugnat abstinebit ab illls doctrinis quae ad argumenti solutionem non pertinent (1).

1314. Quemdmodum autem opponenti licet aliquando propositiones occultare, non ut decipiat (quod proprium est sophistae) sed ut veram responsionem eliciat (2); ita respondenti quandoque permittuntur quidam elabendi modi ad hominem compescendum magis, quam ad rem decidendam idonei, scilicet, vel regerendo argumentum in adversarium, ve l extenuando rationem quae adfertur.

1315. Ad primum dicimus, experientiam praeceptis munitam, certiorem, et faciliorum esse.

1316. Ad secundum negamus, solas argumentationis leges sufficere ad recte disputandum.

---

(1) Hoc vitium S. Hieronymus in Epist. ad Oceanum, *Pisonianum* appellat, quod Piso, cum loqui vix posset ob linguae balbutiem, tacere nesciret. Eodem vitio saepe peccant haeretici. Vide S. August. l. 3. con. Petilian. c. 29.

(2) Confer S. Hieronym. in Apol. pro lib. adv. Jovinian.

FINIS TOMI PRIMI.

INDEX

PRIMÆ PARTIS

SUMMAE PHILOSOPHICAE

QUAESTIO II.

De Logica generatim,

QUAESTIO III.

De Perceptione.

QUAESTIO IV.

De existentia, et distinctione idearum.

QUAESTIO. V.

De idearum origine

QUAESTIO VI.

De universalitate idearum generatim.

QUAESTIO VII.

De universalibus speciatim.

QUAESTIO VIII.

De Ideis simplicibus et compositis.

QUAESTIO IX.

De ideis abstractis, et concretis.

QUAESTIO X.

De ideis completis, et incompletis

QUAESTIO XI.

De Univocis, Æquivocis, Analogis, et Denominativis.

QUAESTIO XII.

De idearum seriebus, sive de Categoriis.

QUAESTIO XIII.

De Hypotheoriis.

QUAESTIO XIV.

De ideis modorum.

QUAESTIO XV.

De ideis claris, et obscuris, distinctis, et confusis.

QUAESTIO XVI.

De ideis abstractivis, et intuitivis.

QUAESTIO XVII.

De veritate, et falsitate idearum.

QUAESTIO XVIII.

De signis idearum, sive de Vocabulis secundum se.

QUAESTIO XIX

De imperfectione Vocabulorum.

QUAESTIO XX.

De usu, et abusu vocabulorum.

QUAESTIO XXI.

De natura Judicii

QUAESTIO XXII.

De judiciorum defectibus.

QUAESTIO XXIII.

De emendandis judiciorum defectibus.

QUAESTIO XXIV.

De Criterio veritatis.

QUAESTIO XXV.

De Arte Critica.

QUAESTIO XXVI.

De Propositione.

QUAESTIO XXVII

De Argumentatione in genere.

QUAESTIO XXVIII.
De Demonstratione

QUAESTIO XXIX.
De effectu demonstrationis; scilicet, scientia.

QUAESTIO XXX.
De Probabilitate, Opinione, et Fide.

QUAESTIO XXXI
De Fallaciis.

QUAESTIO XXXI.

De Methodo universim·

QUAESTIO XXXIII.

De Methodo docendi.

QUAESTIO XXXIV.

De Methodo addiscendi.

QUAESTIO XXXV.

De Methodo disputandi.